

A'dan Z'ye

MAYA

Ali Narçın

OZAN YAYINCILIK

Ali Narçın

A'dan Z'ye
MAYA

Ozan Yayıncılık Ltd.
İstanbul 2010

Bu kitabın tüm yayın hakları *Ozan Yayıncılık*'a aittir. Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında tüm alıntılar, Kültür Bakanlığı Telif Hakları Sözleşmesi gereği yayınevinin iznini gerektirir.

A'dan Z'ye Maya / Ali Narçın

Yayın Yönetmeni: Mustafa Demir
Editör: Orhan Suveren
Kapak tasarımı: Ozan Yayıncılık Ltd.

Baskı ve Cilt: Eren Ofset
Davutpaşa Cad. 2. Matbaacılar Sitesi A. Blok Zemin kat No: 26
Topkapı - İstanbul Tel: 0212 6131916

Kütüphane Bilgi Kartı (CIP):
A'dan Z'ye Maya / Ali Narçın
Maya, Uygarlıklar Tarihi, Tarih, Tarih Sözlüğü
Ozan Yayıncılık Ltd. Ekim 2008, Türkiye, İstanbul, 432 sayfa

ISBN: 978-9944-143-44-8

Dağıtım:
İstanbul: 2A, Alfa, Alkım, Artı, Bilgi, Çıra,
Final, İmge, NT, Remzi, Say, Telos, Yelpaze, Yeni Çizgi
Ankara: Işık Eğitim, İmge, Kıta
İzmir: Erdoğanlar, Gema

İnternet satış:
www.kitapyurdu.com, www.yenisayfa.com, www.kitapnet.com,
www.iskenderiye.com, www.weblebi.com, www.dharma.com.tr,
www.ideefixe.com,

Ozan Yayıncılık Ltd.
Alemdar Caddesi Güzel Sanatlar Sk. No: 13 Cağaloğlu İstanbul
Tel: 212.511 93 95 - 520 43 90 Faks: 212.527 98 47
Email: info@ozanyayincilik.com Web: www.ozanyayincilik.com

ÖNSÖZ

Okuduklarım karşısında hayrete düşmemek, şaşırmamak mümkün değildi. Öyle bir uygarlık ki, bugün bile araştıranları zor koşullar içinde bırakır. Yaratılışın önemli mimarları olan mitolojik tanrılar için yaptıkları kanlı törenler, insan belleğini sarsan davranışlardır. Günümüzde anlamsız olarak tanımlanan, söz konusu tanrılara canlı olarak kurban edilen insanların acaba bir gün çığlıklarını duyabilecek miyiz? O dönemde acımasızca yapılan kurban törenlerinin karşısında dayanacak bir yüreğe sahip olabilecek miyiz? Sunak taşlarına kurbanlık olarak getirilen çocuklar, kadınlar ve erkeklerin çekmiş oldukları işkenceler karşısında düşündüklerimizi hayata geçirebilecek miyiz? Böyle durumlarda düşünce, kendi kendisine çığlıklar atmaya başlar. Dünyanın konumlarında, yaşam şekillerinde, tapınma duygusunda, yeniden yaratılış, tufan ve tanrılarla savaşların yer aldığı bir uygarlığa okları uzatırken, inanılmaz bir heyecan yaşadığımı anlatmaktan hiçbir zaman kaçınmadım. Benliğimizi bize yeniden tattıran bir uygarlığın sihir dolu yolculuğuna çıkmıştım. Engeller önümde ovalara dönüşüyor, kaynaklar hemen harekete geçiyor, düşünce laboratuvarımdaki sözcükler süs eşyaları gibi yanyana dizilmeye başlıyorlardı. Bu çalışma benim için yeni bir tapınağın kurulması ve süslenmesi gibiydi. Bütün sevinçlerimle bu törenlerin içinde dolaşmaya, sunaklarda dökülen kadın, çocuk ve erkek kanlarıyla konuşmaya karar verdim. Elimde kocaman bir dünya taşıdığımın farkındaydım. Birlikte konuşmak için yanyana oturmak istedim tanrısal sözcükler ve sembollerle. Ben de mısır tarlalarında koşarak çığlık atan dönemin çocukları gibi büyük babalar ve analara el sallamalıydım. Balık tutmak için iplerden yapılmış ağları, değneklerimi alıp kutsal suların kıyılarına; yaklaşık 20 kilo ağırlığında olduğu tahmin edilen kauçuk topla oyun oynanan büyüklerimi izlemeye gitmeliydim. İşte bu duygular benim ateşlenmem için birer kozmik enerji gibiydi. Düşüncemin

ezoterik yanını düşünebildiğim tarihlerden sonra Mayaların yaratılışa katkıları benim bütün hücrelerimi kuşatan çiçekli güneşler gibiydi. Bir şeylere ulaşmanın getireceği fanatik sesleniş, benim içinden çıkamayacağım sunakların yaratılmasına eş değer olacak korkusu yoktu. Dağlar tapınılmış ve kaya kütleleri tapınaklarla süslenmişti. O dağlarda bir yaratılış döneminin ateşi hala yanıyor dersem belki de gülünç olmaz. Evet o ateş hepimizin yüreğinde yer alan yaratılış dağında ve üretim ağacında yanmaya devam ediyor.

Tikal'de bulunan bir baş heykeli

Sanırım bir üst görev olarak Maya halkının yaşam serüveni benim de çalışma alanımı süsleyecek, benim de sembollerle süslenmiş tapınma isteğimde binlerce rengin yaratılmasına ilham olacak. Ben Mayaların, özellikle Tolteklerin insan kurban etme törenlerinin uzaktan bir izleyicisi ve de tanığı olmuş gibi kendimi gördüm... Bir insanın işkenceler içinde tanrılarına kurban olarak verilmesi benim ve de benim gibi düşünebilen bütün insanların geleceğini karartan ve yıkıma uğratan kara gölgeler gibidir. İlgi alanımın içinde gün geçtikçe genişleyen kozmik bir madde gibi sergilenen bu davranışlar benim düşüncelerimin matematiksel odalarında büyümeye başladı. Böylece ortaya çıkardığım bu eserle sanırım okurlarımın aradığı bir dağa tırmanışını sağladım... Bu dağlar, And Dağları'ndaki kurban sunaklarının kenarında açılan çiçek bahçelerine dönüşü simgelerdi.

Top oyununu gösteren disk

Eserin hazırlanmasında son derece sıkıntılı bir dönem geçirdim. Çünkü mitolojik öyküler bile olsa insanın kendi cinsine karşı uyguladığı işkenceler gözlerimin önünde canlanmış gibiydi. Kitapta yer alan isimler, gün, ay ve yıl adları; tanrılar ve yerleşme yerlerinin orijinal adlarını elimden geldiği kadar diğer yazarlarımızın öne sürdükleri isimlerin ortak noktasından yararlanarak hazırladım. Biçimsel yönden akademik bir kaynağın olacağı sevinci benim biraz daha araştırmalarımı yoğunlaştırdı. Mayalar ile ilgili genel anlamda bir araştırma yapma olanaklarımın kısıtlı olması nedeniyle ancak dilimize aktarılmış olaylar, şahıslar, tapınaklar ve tanrılarla kralların çizdikleri yaşamsal grafik ele alınmıştır. Bu nedenle kitabın sonunda yabancı dilden kaynak kitaplar da gösterilmiştir. Konusunda araştırma yapmak isteyenlerin kaynak kitaplardan da yararlanması düşünsel açıdan önemlidir. Bir başka çalışmada tekrar karşılaşmak üzere sizi Mayalarla başbaşa bırakacağımın sevincini yaşayacağım.

Ali Narçın
İstanbul

TEŞEKKÜR

Eserin hazırlanmasında kaynak sıkıntısı çekmem nedeniyle Türkiye'de "Mayaların Takvimi" adlı kitabıyla tanınmış olan ünlü yazar, Carl Johan Calleman ile iletişim kurma ihtiyacı duydum. Calleman ile yaptığım yazışmalarda yazarlık yönündeki yapıcı önerilerini ve göstermiş olduğu kaynaklarla ilgili bilgilerini değerlendirmeye çalıştım. Kitabın bitiş döneminde kendisiyle öncelikle internet üzerinden yazışmalar yapmak üzere kısa da olsa bana bilgi verilmesini istediğim bir yazı gönderdim. Yazıda Mayalarla ilgili kralların, tanrıların yaşam serüvenleri ve uygarlıklarıyla ilgili fotoğraflar konusunda arşivinden yararlanma ihtiyacımın olabileceğini ilettim. Doğal olarak yanıtı fazla geciktirmeden gönderen Carl Johan Calleman bazı kaynak kitapları da işaretleyerek benim o kaynakları incelememi istemişti. Ben de o kaynaklara ulaşmayı başarmıştım.

Görüleceği gibi kaynaklar konusunda ulaşmak istediğim çoğu noktalarda gecikmesiz aldığım yanıtlar, bu çalışmamın daha da akademik olmasına katkıda bulundu. Sonuçta bazı eksikliklerin olmasını da düşünerek (risk olarak görmeden) kaynak niteliğindeki akademik çalışmamı tamamlamıştım. Kitabın tamamlanma aşamasında ortaya 2006 yılında önceden planlanmış gibi birdenbire çıkan "İsrail-Lübnan" savaşı dikkatleri güney bölgesine çekerken; Carl Johan Calleman-'dan yeniden uzun bir yazı geldi. "On Israel and Islam-Update on the approach to The Fifty Day of the Galactic Underword" başlıklı yazısında bu savaşın Mayaların dünya evrelerinde ele alınan tarihlere denk düştüğünü ve bu savaşın Mayalar tarafından olması gereken bir savaş olduğu şeklindeki düşüncelerini iletti. Tabii ki bu düşünceler benim için inanılmazdı. Kitaba güzellikler, biçim ve diksiyon getireceğine inanarak onun yazdığı "Maya Takvimi"ne bir kez daha göz attım. Sonraki günlerde Calleman, beni yazılarıyla hiç yalnız bırakmadı.

Mayalar

Tarihsel belgeler, günümüz toplumsal insan yaşamından çok daha önceleri dünya düzenine renk veren insan yaşamının bireysel ve toplumsal durumlarını bize aktaran en ince ayrıntılardır. Konusunda araştırma yapan ve en küçük belgeleri önemle inceleyen bilim dünyasının adamları geçmişteki kimliğimize yavaş yavaş yaklaşmaktadırlar. Güney Amerika topraklarının önceki sahipleri Mayalar yaratılışta on üç üst dünya ve dokuz alt dünyadan oluşan bir evreni tarif etmişlerdi. Asıl anavatanları Guatemala'nın yukarı ve aşağı bölgeleri, "Honduras ve Yukatan (İukatan)" olarak bilinen Meksika'nın güney bölümüdür. Çeşitli kabile kültürlerinin kaynaşması sonucu Maya kültürü oluşmuş ve bölgenin gerçek sahipleri olduklarını yaptıkları işlerle günümüze taşımışlardır. Kabileler arasında Çiçimekler, Huastekler, Mikstekler, Tepanekler, Talakskaltekler, Toltekler, Olmekler, Zapotekler, Kiçeler ve diğer küçük kabilelerle kültür farklarının olmasına rağmen imparatorluğa kadar yükselmişlerdi. Bu bölge bir kısım Meksika topraklarını da içine alarak Orta Amerika olarak adlandırılır. Burada yaşayan küçük kabileler, geleceğin Maya kültürünü oluşturan öncülerdir. Mayaların kökeni arkeolojik araştırmalara göre Asya'ya dayanır(!). Ancak kökenlerinin Asya'ya dayandığı bir varsayım olarak belirtilir. Tarihsel izler Maya halkının, batık kıta Mu'dan gelen göçlerden oluştuğuna dikkat çekmektedir. Çünkü fiziksel yapıları Türk boylarının fiziksel yapılarıyla hiçbir noktada birleşmemektedirler. Ancak "Güneş Kültü" geleneğiyle onları Türkleştirmek kaygı vericidir. Çünkü "Güneş Kültü" gelenekleri eski uygarlıkların tümünde görülmüştür. Atatürk tarafından Meksika Konsolosu olarak görevlendirilmiş olan Tahsin

Mayatepek'in hazırladığı raporlarda Maya gelenekleriyle Asya geleneklerinin örtüşmüş oldukları gösterilmektedir. Maya uygarlığının Orta Asya Türkleri'nin dilsel ve dinsel özelliklerine benzeyişini dikkate alan Mustafa Kemal Atatürk'ün araştırma yapmak üzere Meksika'ya gönderdiği Tahsin Mayatepek'in çalışmalarını belirleyen belgeler hala Türk Dil Kurumu'nun arşivlerinde bulunmaktadır. Bu açıklamalarla Mayaların geleneklerinin Türk geleneklerine benzerliği tartışmalara yol açmıştır. Tarihsel veriler Maya uygarlığının çok daha eskilere dayandığını belirtmektedir.

Mayalar Güne ve Kuze olmak üzere iki farklı bölgede yaşadılar. Güneyli Mayaların yerleştikleri yerler; Honduras, Guatemala ve Meksika'daki Chipas ve Tabasco kentleri olan Yukatan (İukatan) ve Peninsula'nın güney kısımlarıydı. Kuzeyliler de bulundukları bölge kentlerini paylaştılar. Maya sözcüğü üzerinde çalışan dilbilimciler ve felsefeciler bazı önemli açıklamalarda bulunurlar. Her varlığın çeşitli görünümler arkasında aynı özellikleri taşıyan o varlığın "öz varlığı" yer alır. Doğu felsefesinin önemli kaynaklarından biri olarak tanınan ve batı dünyasına yoga felsefesini sevdiren Swami Vikenanda'nın düşüncesinde Maya sözcüğü, görünümler arkasındaki "öz varlığı" örten örtüye verilen bir ad şeklinde gösterilmekte ve Maya sözcüğünü Sanskrit dilindeki "matr" sözcüğün kökünden türediğini ileri sürer. Hatta "Yunan-Latin" dilinde yer alan "metre, material ve matrix" sözcüklerinin de bu kökten doğduğunu açıklar. Mayanın sözcük anlamının ise "ölçmek, biçmek, plan yapmak, inşaat yapmak" anlamlarını taşıdığı belirtilir. Sözcüğün bir diğer anlamı da "evrensel aldanış, bireysel özün ortası" şeklinde tanımlandığı görülür. İspanyol saldırıları sı-

rasında Mayalar tarafından hiyerogliflerle yazılan dinsel makaleler, şarkı kitapları, bilimsel kitaplar, tarih kitapları, astroloji ve kehanetlerle ilgili kitapların çoğu bölgeyi Hıristiyanlaştırmak için görevlendirilen İspanyol rahipleri tarafından yakıldılar. Bu rahipler arasında Diego de Landa ile yaklaşık 500 tapınakla 20 bin civarında heykeli yok eden Meksika Başpiskoposu Juan de Zumarrga'dır. Mayalar, Hernan Cortes'in 1525 yılında Honduras seferiyle başlayan ve 1697'de son krallıkları yıkılana kadar süren çeşitli istilalarla başbaşa kaldılar. Güney Amerika bölgesinde yerleşmiş yaratıcılık yönünde çok gelişmiş bir halktı. Kültürleri üç dönem halinde gelişti. (M.Ö 1500 - M.S 200) tarihleri arasındaki klasik öncesi dönem, M.S 200 - M.S 900 yılları arasındaki klasik dönem ve M.S 900 - M.S 1600 yılları arasındaki geç klasik dönem. Bazı araştırmacılara göre de altı bin yıl önce "Mu" uygarlığının bir parçası olarak gezegeni paylaştılar. Bu uygarlık küçük ya da büyük olarak 110 civarında kentlerden oluşmuştur. Önceleri halk Guetemala'dan kuzeydeki Yucatan'a (Yukatan/Iukatan) yerleşti. Bu uygarlık nem ve rutubetin yoğun olduğu ormanlarda tapınaklar, piramitler ve sarayları yaparak dönemlerine göre modern bir kent kurdukları halde nedense daha sonra Yucatan'a yerleştiler. Bu bölgeye yerleştikten kısa bir süre sonra Tolteklerin egemenliğine girdiler. Böylece Toltekler ile Maya halkının birleşmesiyle iki kültür de birleşmiş oldu. Uygarlığın İ.Ö.2600 civarında Yucatan'da ortaya çıkmış olduğu ileri sürülüyor. Bölgede etkili olan Maya yerlileri İ.S.250 yılından sonra bugünkü Güney Meksika, Batı Honduras ve Guetemala topraklarına egemen oldular. İ.S.250-900 yılları arasında etkili olarak görülen "Klasik Dönem"de nüfusları 90 binlere ulaşan kentlerde yaşadılar. Astronomi, takvim sistemi ve hiyeroglif yazılarla iz bıraktılar. Mayaların doğu kısmında Teotiuhacan kültürünün yükselmesinin paralelinde Yucatan ve Chipas uygarlığı da önemli gelişmeler gösterir. İ.Ö.1000 civarında Olmeklerin uygarlık-

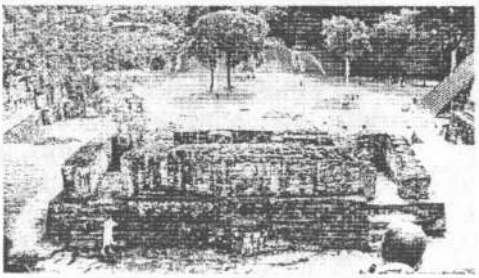
ları gibi Maya kralları da batı bölgesindeki Oaxaca bölgesine yayılmadan önce Tobasco kıyısında kentler kurdular.

Maya rahipleri başlarına tüy takıp, kırmızı renkte elbiseler giyerek kurbanların bulunduğu tören alanında gösteri yaparlardı. Kurbanların kalplerini taşlardan yapılmış kesici aletlerle çıkardıktan sonra tapınaklarda özel olarak yaptırılmış boşluklardan aşağı atıyorlardı. Hernandez de Cordoba, bölgedeki kentler arasında özellikle Chıchen İtza kentindeki hazinelere ulaşmak için Küba'dan yola çıkmış, ancak çeşitli maceralar yaşadığı halde kentin yerini bulamadan geri dönmüştü. Daha sonra bölgeyi işgal eden İspanyollar, İtza Kızılderilileri'yle anlaşma yapmış ve Chichen İtza'ya ulaşmışlardı. Kızılderililer bir zaman sonra İspanyolların baskılarına karşılık anlaşmaya uymayarak saldırıya geçerler. Kenti işgal eden İspanyollar her şeyi yanlarına alarak kentten uzaklaştılar. Kuşatmalar sırasında kente salgın bir hastalık başlamıştı. Kızılderililer çok kayıp verdikten sonra kenti terk ettiler. Uxmal ile Chıchen İtza kentlerindeki gelişmeler tam olarak bilinmedi. Çünkü Mayalar'dan kalma tarihi değeri yüksek olan eserler İspanyollar tarafından yağma edilmişti. Günümüze ancak Dresden kodeksi (Dresden), Tro - Cortensianus (Madrit) kodeksi ve Peresianus (Paris) kodeksini dinsel yönde hizmet etmiş yüzlerce din adamı ile 30 kadar tanrının ismi tespit edildi. Diğer bulunan isimsiz tanrılara da belirli harflerden ad olarak şifreler verildi. Mayalar hiyeroglif yazı biçimine uygun bir yazı icat etmişlerdi. Şekillerle sembolize edilmiş yazı ile olayları ve nesneleri geometrik bir biçimde anlatıyorlardı. Geliştirdikleri takvimlerinde dünyanın dört büyük evreden geçtiğini ve her

Monte Alban'da tapınak duvarları

evre sonunda çeşitli doğa felaketlerinin olduğunu anlattılar. Hatta dünyanın beşinci bir evre daha geçirerek doğa afetleriyle başbaşa kalacağını da anlatmışlardı. 1839 yılında maceracı Stephan ile ressam Frederich Catherwood yerlilerin dilinde dolanan "Copan'ı" bulmak için Beliz'e gittiler. Ormanın derinliklerinde şehri bulmak için aramaya koyuldular. Ancak kentin iznine rastlayamadan geri döndüler. 1864 yılında Meksika'nın bulunduğu bölgenin uygarlığına ilgi duyan meraklı Charles Etienne Brasseur de Bourbourg adında bir rahip Madrid'de bulduğu bir el yazmasını yayınladı. Yucatan'da Lerida Pispokosu olan Diego de Landa, Mayalar ve gelenekleriyle ilgili bir derleme kitap hazırladı. Landa'ya kimse inanmadığı halde rahip Brasseur'u da yalancılıkla itham etmişlerdi. Ancak 1885 yılında Amerikalı Edward Thompson 30 yıl uğraşarak şehri ortaya çıkarıp, bilim dünyasına tanıttı. Bulduğu belgeler Landa ve Brasseur'un bulgularıyla bazı açıklamalar dışında aynıydı. Böylece onlar da yıllar sonra aklanmış oldular. Bu uygarlık ile ilgili dönemler kitabın sonunda gösterilmiştir.

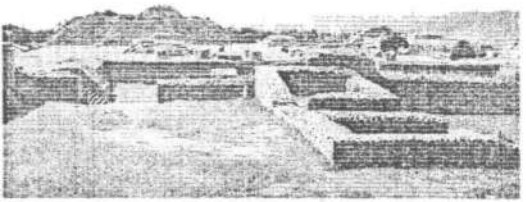
Tikal kentinde harabeler

Maya halkının yaşadığı tarihsel dönemler hakkında arkeolojik belgelerin az olması nedeniyle yeterince bilgi verilmediğini belirten araştırmacılar "Kimdi bu insanlar?" sorusuyla haklı olarak karşı karşıya kalmışlardı. 1773 yılında tarihçiler ve arkeologlar arasında ünlü bir kent olan Palanque'nin bulunması Mayalar hakkında ilk bilgilerin merkezi olmuştu. 1773 yılından sonra bilim adamları, yazarlar, araştırmacılar ve arkeologlar Mayalar ile ilgili yüzlerce karşılığı aranacak sorular dizini yarattılar. Palanque kenti orman ağaçlarıyla örtünmüş halde bulununca Maya halkı için kuşkuları olan

bilim adamları bir sonuca ulaşmış olarak bu buluşa belki de alkış tutmuşlardı. Kireçtaşından yapılmış tapınaklar ve piramitlerin içinde bulundukları şifreler yakın tarihlerde çözüldü. Yirminci yüzyılda rüya kenti olarak tarihçiler ve araştırmacılar tarafından adlandırılan Palanque'de Mayaların bıraktıkları şifreler çözülmüştü. Kentteki buluntular Mayaların farklı bir uygarlığın bireyleri olduğuna işaret etmişti. Bireysel mal varlığından uzak olan Maya halkı gıda maddesi olarak tanıdıkları mısırın üretilmesi için basit tarım aletleri kullanan bir halk olarak tanımlandı. Hiyerarşik bir toplum olan Mayalar'da köylüler ve soylular yerlerini ve konumlarını biliyorlardı. Maya halkı bizim çağımızın dışında dört çağ ve dört ırka inanmışlardı. Takvim kronolojisine göre 5'nci çağ olarak tarihledikleri çağın İ.Ö.12 Ağustos 3114 yılında başlayıp İ.S.2012 yılında dünyada son derece yıkıcı depremlerle, doğal afetlerle ve yeni bir tufanla sonlanacağına inanmışlardı. Adrıan G. Gılbert ve Maurıcem Cotterell "Maya Kehanetleri" adlı kitabında "...Bu esrarengiz insanlar, Avustralya yerlileri gibi rüyayı, geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman hakkında yorum ve kehanetler yapabilmek için kullanmışlar, gezegenleri ve yıldızları da modern araçları olmamasına rağmen tuhaf bir biçimde doğru olarak takip edebilmişlerdir..." şeklinde ifadelere yer vermişler. Dinsel yönden Mayaların tanrılarına önem verdikleri ve inançlarını da düzenli bir biçimde yaptıkları belirtilir. Bu nedenle araştırmacılar onlardan gizemli bir topluluk olarak söz ederler. Maya toplumunun yaşadıkları yerlerde daha sonraları Aztekler egemenlik sürdürmüşlerdi. Onlar Mexico City'nin kuzey bölgelerine yerleşerek egemenlik kurmuşlardı. Yok oluş, yakılıp, yıkılma, tarih sahnesinden silinme gibi olaylar; antik uygarlıklarda dramatik bir sahne olarak belirtilmiştir. Aztekler nasıl ki çağların ötesinde "dört çağ"ın olduğuna inanmışsalar; Mayalar da aynı şekilde "dört çağ"ı içinde barındıran bir takvim şekline inanmışlardı. İki uygarlıkta da dünyanın çoğu bölgelerini aynı anda etkileyen bir tufan olayından söz edilir.

Araştırmacılar yaklaşık İ.S.440-814 tarihleri arasındaki "Alçak güneş lekesi aktivitesi"nin bölgedeki uygarlıkların çöküşüyle aynı dönemde birleşmiş olduklarını belirtirler. Burada "radyokarbon" tarihlendirmeler sonucunda bazı olayların ortaya çıkacağına da işaret ederler.

Bölgede sadece Mayaların değil bazı uygarlıkların da bu nedenle çöküşleri ve ortadan kalkmış olabilecekleri belirtilir. Zaten Mayaların "Uzun dönem hesapları" bu doğal olayla bağlantılı olarak hesaplanır. Uzun dönem takviminin de İ.Ö.12.08.3114 yılında Venüs gezegeninin doğuşuyla başladığı ifade edilmektedir. Dresden yazıtlarında bulunan döngüsel hesap olan 1.366.560 günlük hesabın da Tzolkin (5.256) ve Haab ([Müphem yıl ya da muğlak yıl]) (3.744) eşit günlere karşılık bir hesaplama olduğu öne sürülür. Kısacası Mayaların çöküş nedeninin "Güneş'in Manyetik Değişimi" ve "Düşük Güneş Lekesi Aktivitesi" süreciyle gerçekleşmiş olduğu ifade ediliyor. Yani Güneş'in manyetik alanıyla Güneş lekelerinden kaynaklanmış olduğu ileri sürülen manyetik alan Mayaların yok oluşlarının kehanetleri arasında sıralanır. İşte bu döngünün de İ.S.627 yılına denk düştüğü belirtiliyor. Yani İ.Ö.3114 yılı Mayaların takvim başlangıcı İ.S.627 ise çöküşünü belirtmektedir. Araştırmacılar güneş etkisindeki "Astrolojik tipi" erkek üremesinin bağlantılı olduğuna değinerek çöküşün bu nedenle olabileceği ele alınır.

Monte-alban kentindeki tapınaklar ve tören alanları

Mayaların kehanetlerinde işlenen yok oluş döngülerinden ilginç olanı da günümüz takvim tarihine denk düşen 22 Aralık 2012'dir. İnsanların 2012 yılında olabilecek Güneş lekesi döngüsüyle yüzleşeceği an, nelerin olacağını tahmin etmek bile zor. Araştırmacılar Mayaların kehanetlerine göre

daralan bir zaman boyutunda olduğumuzu belirtiyorlar. Ancak Mayaların kullandıkları takvim hesaplarında beşinci evrenin tarihsel boyutunda bir farklılık ortaya çıkar. Çünkü Tzolkin takvimi 260 gün, muğlak yıl dedğimiz takvimleri de 360+4(5?) günlük takvimler olarak kullanıldılar. Ayrıca onların kullandıkları üçüncü bir takvimden de söz edilmektedir. Bu üç takvimin güneş sistemi içindeki hareketlerle biçimlendiğini düşündüğümüzde 22.12.2012 yılının sadece bir varsayım olduğunu düşünebileceğiz. Araştırmacı Brooks tahmini tarihler olan İ.S.600-1100 yılları arasındaki çöküş nedenlerini coğrafik iklim değişikliklerine de bağlar. Harvard Üniversitesi Profesörü Sheret Chase iklim değişikliklerine bağlantılı olarak yaklaşık İ.S.790-810 tarihleri arasındaki kurak dönem nedeniyle olabileceğini ileri sürer.

Kazılar sonucunda bulunan belgeler Mayaların son derece ezoterik bir çalışma sergilediklerini gösterir. Kıtada, Güney, Orta ve Kuzey olmak üzere üç bölgeye dağılarak yaşamlarını sürdürdükleri görülür. Dağlık bölge olarak bilinen güney bölgesi Guatemala, Chiapas'ın dağlık kısımlarıyla Pasifik'e yaklaşan kıyı düzlükleriydi. Güneyde Mayalarla ilgili önemli derecede tipik özellikler yer almaz. Orta bölgede Mayaların uygarlığı doruk noktasını yaşar. Guatemala'nın kuzeyindeki bölge, bugün Peten olarak bilinen bölgeyi kapsar. Tabasco, Güney Campeche ve Quintana Roo, Belize, Rio Motaqua ve Honduras'ın batısına doğru uzanır. Bu bölgelerde Mayalarla ilgili bütün kültürel özelliklere rastlanır. Kuzey ve orta bölgelerdeki konumların ve gelişmelerin genellikle birbirinin aynı olduğu saptandı. Ancak kuzey bölgesinde oluşan özgün nitelik göz ardı edilemez. Bu bölgede Meksika kültürünün etkileri de görülür. Mayalar "Yeryüzü, Yerüstü ve Yeraltı" olmak üzere evreni üç bölümden incelemek isterlerdi. Gökyüzü olayları Mayalar için her an ele alınması gereken konular olarak görünüyor. Yapıların birçoğu gökyüzündeki gelişmeleri incelemek için yapılmıştır. Sık olarak izledikleri gök cisimlerinden Venüs, Mars, Merkür, Jupiter ve Süreyya Ta-

kımyıldızları (Pleiades) ile onların konumlarını mercek altına almak isterlerdi. Hatta Güneş ve Ay üzerinde incelemeler yaptıkları da belgelendi. Yapılardaki kapı ve pencereler, gökcisimlerinin hareketleri, konumları, biçimleri izlenebilecek bir biçimde tasarlanırdı. Buna örnek Uxmal'de binaların tümünün aynı yöne bakması gösterilebilir. (Doğuanadolu'da yapılan evlerin giriş kapıları, kutsallık getirecek diye çoğunluğu güney yönüne bakacak şekilde düzenlenmiştir.) Bunların dışında ayrı bir bina daha vardır. Bu binanın Venüs gezegeninin güneyden yükselme şeklini izleyebilmek için yapıldığı arkeologlar tarafından belgelendi. Chıchen İtza, Caracol kentinde yapılan bir yapıyı, Venüs gezegeninin kuzeydeki hareketini izlemek amacıyla yapılmış olabileceğini öne sürdü. Venüs'ün batışı ve doğuşu Mayalar'da kötü olayların belirgin şekli olarak düşünüldü. Maya astronomları "Sabah ve Akşam" yıldızlarının aynı yıldız olduklarını biliyorlardı. Bu gök hareketlerini taşlar üzerine kazıyarak da dile getiriyorlardı. 1921 yılında yapılan arkeolojik araştırmalarda Uxmal'de kutsal tapınakların üzerinde Maya burçlar kuşağıyla ilgili bulunan işaretler astronomiyle ilgili olarak açıklandı. Onların konuşma dilindeki harflerini günümüzde doğru olarak seslendirmek bir hayli zordur. Bu harflerin çıkardığı sesler İspanyol transkripsiyonuna göre yapılmıştır. Ancak İspanyolların İngiliz dilinden aldıkları sesli söyleniş şekilleri bu dilin açıklanması için zorlamalar meydana getirir. Araştırmacılar paradoksal olarak değerlendirdikleri ilk Maya yazı örneklerini kronolojik olarak belirlemeye çalışırlar. Buna göre: Chiapa de Corzo'da, Chiapas "orta çöküntü bölgesinde" İ.Ö.36 yıllarına tarihlenmiş dikilitaş, Tres Zapotes'teki (Olmek Bölgesi) dikilitaş C, / İ.Ö.31 yılına tarihlenmektedir. El Baul'daki (Güney Maya Bölgesi) dikilitaş I ya da "Herrera" İ.Ö.36, Abaj Takalik'teki dikilitaş I /40 yılına tarihlenmektedir. Bunların dışında tarihsel yönden henüz çözülmemiş Maya yazıtlarının olduğu belirtiliyor. Tanrısal inançlar için dinsel törenlerde ya da kurban törenlerinde çe-

şitli dualar yaratmışlardı. Bu dualar arasında en önemli dua, tarlaların ekimi ve ağaçların kesimi sırasında yapılan rüzgar duasıdır. Rüzgarın gücü Mayalar'da son derece önemliydi. Çünkü kesilen ağaçlar hemen yanmazsa daha sonra yanması zorlaşırdı. Dinsel anlamda Maya halkı için evrendeki canlı hayat: ölüm ve yeniden doğum gibi evreler arasında gelişen ivmeler, farklı dönüşümlerle sağlanırdı. Halk bu süreci sonsuzluğa giden bir yeni yaşam tarzı şekli olarak belirtiyordu. Onların tasarladıklarına göre dünyevi re-enkarnasyon, ruhsal ve düşünsel bir gelişimi irdelerdi. Onların deyimiyle alt dünyadaki bilincin kökleri, kendi durağan durumlarının farkına varınca yeniden doğma ihtiyacını hissederlerdi. Ölü, yeniden doğma ve yaşama adım atma inancını ancak dışarıdan birilerinin ona yardımcı olması geleneğine inanırdı. Bu yardımcılar ise Chilam rahipleriydi. Birçok ilkel komşu halkın tam tersine onlar doğumun kesinlikle cinsel ilişkiden kaynaklandığını biliyorlardı. Ancak cinsel ilişkiden hamile kalan kadınların doğuracağı çocukların ruhlarına paralel olarak tanrılar ve yardımcı rahipler vasıtasıyla bir başka ruh daha eklenirdi. Böylece doğacak olan canlının çok daha güçlü olabileceği inancı ortaya çıkardı. Hamile kadınlara dualar yapıp, kurbanlar keserlerdi. Bir nevi tören yaparlardı. Bu törenleri doğumdan önce yapma geleneği yaygındı. Doğumun kolay geçebilmesi için genç Ay Tanrıçası "Bayan Gökkuşağı" olarak tanımlanan Ixchel'den yardım beklerlerdi. Son dönemlere kadar yapılan araştırmalar ve arkeolojik incelemelere göre Mayaların yaşamaya başladıkları bölgelerde daha önce hiçbir uygarlığın yaşamadığına işaret ediliyor. Kökenlerinin Asya'ya dayalı olduğunu belirten araştırmacılar, Mayaların son buzul çağda su seviyesinin az olduğu yerden Alaska'ya ulaşmış olabileceklerini tahmin ediyorlar. Bunu ince bir ayrıntıyla Popol-Vuh'ta görmek mümkündür. Mayaların rehber kitabı olarak bilinen Popol-Vuh'ta bölgeye geçebilmek için denizin üzerinde "taştan yollar" yapılarak geçildiği ifade ediliyor. Kesin olmamakla beraber düzenlenen raporla-

ra göre İ.Ö.7500 civarında bölgeye yerleşen Maya adı altında yaşayan yerliler avcılıkla uğraşıyorlardı. Tarım ile ilgili en iyi çalışmalar da İ.S.1500 tarihleri civarında onlarda görülmüştür.

Mayalarla ilgili ilk bilgiler Peder Ordonez'in yazdığı "A History of the Creation of Heaven and Earth" isimli kitabında yer alır. Yerlilere ait olduğu ileri sürülen kenti "Yılanların büyük şehri" anlamında tanımlayarak, kent hakkında yerel öykülere dayanarak varlığından söz eder. Yerel öykülerin 1961 yılında kronik dinci olan Nunes de la Vega adlı rahibin 1961 yılında yakmış olduğu ileri sürülen "Quiche Maya Kitabı"nda yer almış olabileceği tahmin ediliyor. Yaşam geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan kabileler şefleri ve rahiplerinin öne sürdükleri kurallarla yaşarlardı. Kadınlar doğum yaptıktan hemen sonra bebeği yıkar ve kafasını iki çatal şeklinde yapılmış yassı bir ağaç arasına sıkıştırırlardı. Bu işlem uzun sürmezdi, 2 ya da 3 gün sonra onların istediği yassı baş elde edilmişti artık. Yassı başı Mayalar güzellik sembolü olarak görürlerdi. Anne ve baba bebeğin yazgısını ve adını belirlemek için vaftiz gününden önce mutlaka bir rahibe başvururlardı. Çocuklar ve babaları, Yağmur Tanrısı Chak'ı sembolize eden dört yaşlı saygın rahibin tuttuğu kordonun içinde beklerler. Tütün, tütsü ve kutsal suyla adları kutsanır ve o tören sırasında yaşları evliliğe uygun olan kızlar da evlendirilirdi. Maya kadını kız çocuklarını son derece baskı altında tutarak yetiştirirdi. Namus kavramına son derece bağlı bulunan Mayalar'da kadın evlenmeden önce cinsel ilişkiye girerse cezası ağır olurdu... Buna benzer feodal yaşam tarzı hala Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde uygulanmaktadır. Aynı aileden gelenlerin evlenmeleri tabulaşmış gibiydi. Genellikle evlilik işlerini de çöpçatanlar üstlenmişlerdi. Kimin ne şekilde ve kiminle evlenmesi gerektiği kati kurallara bağlıydı. Yerliler arasında "zina" ölümle cezalandırılırdı. Aileler çocukları güzel görünsün diye burunlarının üstüne boncuk ta-

karlardı. (Onların bu modası günümüzde gençler arasında uygulanmaktadır.)

Mayalar, Aztekler gibi merkezi bir imparatorlukla yönetilmediler. Bunlar genellikle şehirlerde ikamet etmek isteyen topluluklardı. Bunların yönetici sınıfları asiller ve rahip soylarından oluşuyordu. Asiller ve rahip soyundan gelenler otoriteyi sağlayan sınıflardı. Mayalar'da orta sınıf yok denecek kadar azdı. Avrupalılar'ın ötesinde Mayalar'da yaşam tarzı bölünmeler halindeydi. Tabandaki halk oldukça eziliyordu. Soylu sınıflar ise son derece iyi koşullarda yaşarlardı. Sanki soylular ile tabandaki halk arasında bir set çekilmiş gibi bir durum vardı. Asiller kendilerini anası babası olanlar (Almehenob) sınıfından görürlerdi. Prens ve yöneticilerden oluşan bir başka asil sınıf (Halac Uinicil) de vardı. Dinsel organizasyonlar ve yönetim, adı geçen elit sınıf tarafından organize edilirdi. Halkın çoğu çiftçi ve sanatkarlardan oluşurdu. Çoğunlukla çiftçilik ve avcılıkla uğraşırlardı. Geyik, tavşan, vahşi hindi, iguana gibi yabanı hayvanları avlarlardı.

Maya inancındaki yaratılış öyküleri "Popol-Vuh" adlı Maya-Kiçelerin kutsal el kitabında belirtilmiştir. İnançları bu kutsal metinlerde yer alır. Araştırmacılar Popol-Vuh'un Maya dinsel kültlerini anlatan tek ve en güçlü belge olduğunu ifade ederler. El yazması olan bu eserde yaratılıştan önceki zaman ince bir şekilde anlatılmaktadır. Onlara göre başlangıçta sadece belirsizlik içindeki karanlıkta gökyüzü ve gökyüzünün altında olduğuna inandıkları yeryüzü vardı. Gökyüzü ve yeryüzü sonsuz karanlıkta hareketlenen herhangi bir ivme olmadığı için sessizlik içine gömülmüşlerdi. Yeryüzünün de sulardan yeni kurtulmuş olduğuna inanırlardı. Popol-Vuh'ta yaratılış ile ilgili sessizlikten sonra tanrıların nasıl yaratılmış oldukları ele alınır. Onlara göre suların altında "quetzal" kuşunun sarı ve yeşil tüyleri altında gizlenmişlerdi. (Sümerler'de de yaratılışın suların altında başladığı belirtilmektedir.) Zamanı geldiğinde yeryüzüne çıkıp yaşamı yaratacakları inancı vardı. Dinsel öykü yaratıcılarının bazı şeyleri ya-

ratmaya başladıkları belirtiliyor. Onlar; yeryüzü boşluklarına suların dolmasını ve düz olan yerlerden de suların çekilmesini emrettiler. Dünyayı uyandırarak yeryüzünün yaratılmasını sağladılar. Sümerlerin Nuh tufanıyla ilgili öyküye yakın anlatımlarının yer aldığı Popol-Vuh'ta yaratıcılar bazı şeylerin oluşmasında etkili olduktan sonra ağaçlar ve vahşi hayvanları yaratmanın yaşama canlılık getireceğine inanarak yeni çalışmalara başlarlar. Vahşi hayvanlardan sonra insanları çamurdan yarattılar, ancak onları beğenmediler. Daha sonra da tahtadan kuklalar yaparak onlara can verdiler ve onları beğenip, yeryüzüne saldılar. Ancak "tahta-bacaklı" olan bu yaratıkların vahşi hayvanlardan bir türlü kurtulamadıklarını görünce onları da dramatizeli bir şekilde yok ettiler. Daha sonra da mısırdan insan yarattılar. Ve yeryüzündeki işleri onların arasında bölüştürdüler. Geleneklerinde doğaüstü güçlere inanılırdı. Bu güçlerin kendi aralarında iletişim halinde olduğuna da kesin gözüyle bakılırdı. Onların inanç geleneğinde güçlerini yitirmiş olan tanrılar yerine başka tanrılar yaratma eğilimi vardı. Mayalar'da Tanrı ve Tanrıçalar görsel olarak ele alınmış ve farklı renklerle tanımlanmıştır. Burada yön tanrılarıyla ilgili renkleri örnek olarak gösterebiliriz. Örneğin kırmızı renkte tanımlanan bir Tanrı ya da Tanrıça'nın doğu yönünü temsil eden bir tapınıcı olduğu hemen bilinirdi. Birbirlerine benzer Tanrı ve Tanrıçaları da tanımlamışlardır. Bunlara örnek olarak; Ixchel, Kinich Ahau olarak tapınılan Güneş Tanrısı Itzamna'nın tapınma benzeri onun karısıdır, şeklinde düşünülür. Bazı önemli tanrılar ise Chac, Huğ Nal, İum Cimih, Huracan ve Xbalanque ve Hunahpu'dur. Maya tanrılar listesinde yaklaşık 117 Tanrı yer aldı. Bu tanrıların özdeşleştiği tanrılar ise yaklaşık 120 tanedir. İlk on sırayı alan tanrılar; Chac, Ah-Puch, Ixchel, Acat, Votan, Itzamna, Alphabet-gods, Kinich-Ahau, Hun-Hunahpu ve Cama-Zotz'dır.

Maya bilginleri Zapoteklere de bazı matematiksel yollar öğrettiler ve İ.Ö.3114 yılında başladığı belirtilen "Uzun Dönem

tarih kaydı Metodu"nu geliştirmeyi başardılar.İ.S.600 civarında Chipas kentinde son derece önemli yapılarla kentin yüzünü değiştirdiler. Pacal döneminde ünlü yapıların olduğu da belirtilmektedir. Tanrılar için önemli derecede ibadet merkezleri ve kurban sunakları yaptılar. Maya halkı soylarını deniz aşırı ülkelerin birinden gelen "Votan" adlı birinin soyundan kabul ederlerdi. İ.S.800 civarında nüfus azalmasını hızlandıran bazı doğal nedenler yüzünden kentler yıkılmaya yüz tutar. Hatta Palenque, Bonampak ve Yaxchilan gibi kentler ise terk edildikten sonra orman ağaçlarıyla kısa sürede kaplandılar. Ancak Kuzey Yucatan'da yaşamın normal olduğu da göz ardı edilemiyor. Kuzey Yucatan'da yaşayan insanlar maden sularından yararlanarak Uxmal, Chichen Itza ve Mayapan gibi kentlerde kültürü yeniden canlandırmayı başarırlar.

Maya halkıyla ilgili bu kısa açıklamalar bölgede hala devam eden yoğun arkeolojik kazılarda elde edilen belgelerle yaşam tarzları, egemenlikleri, tapınmaları ve bölgedeki konumları değişmektedir. Bulunan her yeni belge, Maya tarihine bakış açısını da yenilemektedir.

A

Aac: Maya dilinde sözcük karşılığı "Yabani domuz" anlamındadır. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Yabani domuz" anlamına gelen "Aph" sözcüğüdür. Dil benzerlikleri nedeniyle Mayalarla Mısırlıların kültürel yönden aynı paralelde yer aldıklarını belirten araştırmacı yazarlar var.

Aac: Maya dilinde sözcük karşılığı "Kaplumbağa" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Kaplumbağa" anlamına gelen "Apx" sözcüğüdür.

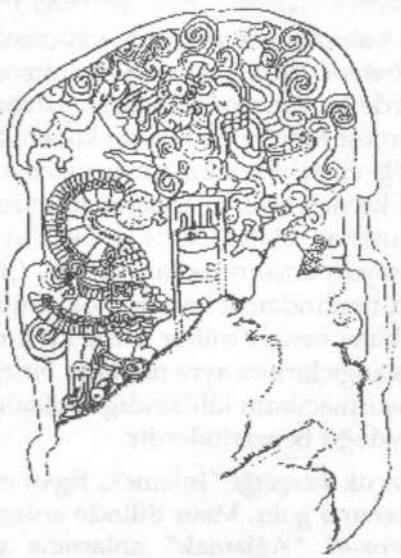
Aac: Hakkında az bilgi bulunan bir prenstir. Chiczen'deki büyük rahip Cay ile Prens Coh ve Prenses Moo'nun erkek kardeşleridir. Belgelerde bu prensin kıskançlık yüzünden kardeşi Coh ile kız kardeşi Moo'nun kocasını katlettiği belirtiliyor. Aac'ın işlediği cinayet şeklini araştırmacılar, Mısır'daki Osiris ile kral kardeşi Seth'in arasındaki dramatik öyküyle eş değerde tutarlar. Hatta Osiris ile Seth'in aynı kişiler olduğunu varsayan araştırmacılar da var. Çünkü Osiris de kardeşi Seth tarafından acımasızca öldürülmüştü. İlginçtir ki bu ve buna benzer mitler Mısır kültürü ile Maya kültürünün başlangıçlarının aynı noktada birleşmesini çağrıştırıyor. Araştırmacıların kilitlendiği noktalar da bu mitlerin ortaya koyduğu benzerliklerdir.

Aacan: Maya dilinde sözcük karşılığı "İnlemek, figan emek, acıyla yakınmak" anlamına gelir. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Ağlamak" anlamına gelen "Ax" sözcüğüdür. Bazı kaynaklarda da sözcük anlamı "Acıyla inlemek, ağlamak, matem" anlamına gelir. Mısır

dilinde **anlam** bakımından sözcük benzeri "Acıyla inlemek, matem" anlamına gelen "Aakb" sözcüğüdür.

Aakal: Maya dilinde sözcük karşılığı "Bir bataklık, havuz" anlamına gelir. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Bir bataklık" anlamına gelen "Ah" sözcüğüdür.

Abaj Takalik: (Bajin Tak'alik olarak yazıldığı da görülür.) Quiche dilinde "Taşlara durmak" anlamında belirtilen kentin eski adı bütün araştırmalara rağmen bulunamadı. Guatemala bölgesinde Mayaların yaşamış olduğu saptanan bir yerleşim yeri. Büyük dağların yamacında kurulan bu arkeolojik yerleşme yerinde kahve bol miktarda yetiştirilir. Yapılan arkeolojik kazılarda burada "Izapa kültürü"ne ait kalıntılar elde edildi. Bulunan bazı buluntuların, Olmek halkının çok daha önceleri bu yerde yaşamış olabileceklerine kanıt olarak gösterildi. Abaj Takalik'te 82 adet anıtsal yapının kalıntıları, top oyunu için iki yargılama sa-

ğu belirtiliyor. İl-
n yapılmış kurban
rniya Üniversite-
a takvimine göre
bir anıt buldular.
e de ilgiyle karşı-
n geçtikce yapılan
ce ilginç buluntu-
sonu gelmedikçe,
yalarla ilgili bilgi-
nülemez. Bu işlem
adır. İ.Ö. 8. ve 9.
ak da belirtilmek-
icaret merkeziydi.
tarafından kazılar
go çeşitli buluntu-
aya kültürüyle ör-

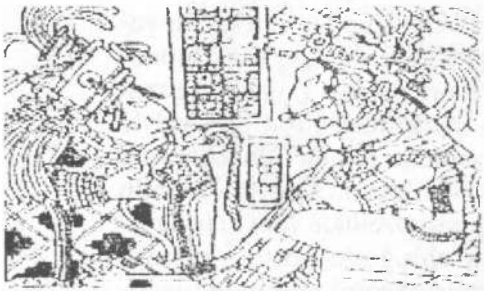
Abancay: Peru'da And Dağları'nın eteklerinde arkeolojik bir kent. Apurımac kentinin merkezidir. Bu kentte Mayaların yaşadıklarına dair kalıntılar yer alır. Gün geçtikçe arkeologlar, Mayalar ve onlardan önceki kabileler için çeşitli buluntular elde ederek bölgede yaşayanların nasıl bir konum içinde bulunmuş olabileceğine biraz daha yaklaşmış oluyorlar.

Abapo: Vahşi yaşamın dehşet verici boyutlara ulaştığı Orta ve Güney Amerika'da kazılar üstüne kazı yapılıyor. Bulunan en küçük buluntu çok hassas bir şekilde laboratuvarlarda incelendikten sonra müzelerde koruma altına alınıyorlar. Abapo, Bolivya'da bir yerleşim yeridir. Condırellera yakınında yer alır. Tarıma elverişli bir bölge olan bu yerleşim yeri Santa Cruz Yacuba demiryolu üstündedir. Burada da arkeologlar kazılar yapmaktadırlar.

A-biz-tat: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. "d.f.g.j.q.s.v"adlı harfler dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. "A-biz-tat" sözcüğünün dilimizdeki karşılığı "babana öncülük et" anlamında tanımlanmıştır.

Ab Kin Xoc: (Piz Hui Tec Ya da Ppiz Hiu Tec adıyla da yazıldığı görülür.) Maya tanrılar listesinde adı geçip, tapınılan bir Tanrı olduğu belirtiliyor. Şiir ve savaşın Tanrısı şeklinde ifade ediliyor. Maya kültüründe şiir dinletileriyle şarkı dinletilerinin yapıldığı salonlar (ya da odalar) vardı. Bu odalara "çiçek evleri" adı verilmişti. Ab Kin Xoc adlı bir tanrının mitolojide yaratılması özellikle Mayalar'da şiir sanatının iyi bir konumda olduğunu göstermektedir. Araştırmalarımda [quillaumemoral.com] sitesinde uygarlıklarla ilgili savaş tanrılarının çoğunluğu elde ettiği belirtiliyor. Mayalar'da savaş Tanrısı olarak tapınılmış Ab Kin Xoc'dan başka yeryüzündeki çeşitli uygarlıklarda savaş tanrıları da ["...Ab Kin Xoc / Ppiz Hiu Tec (*Maya god of*

war & poetry), Adonaï Tsevaot ("*god of war*" *in the Bible*), Ah Hulneb, Ahayuta Achi, Alaisiagae, Anat (Anath, Anthat), Andraste (Andrasta, Adraste), Anhur (Anhert, Anhuret, Greek Onuris), Apedemak, Aphrodite (*Greek mythology*), Aray (Ara), Ares (*Greek mythology*), Arinna (Ariniddu, Arinnitti?), Ashur, Athena (Athene -- *Greek mythology*), 'Attar, Badb (The Badb, Bodb), Banba (Banbha), Beg-tse (Cam-srin), Belatucadros, Bellona (Duellona), Bhima, Bishamon (Bisham), Bo, Bugid Y Aiba, Buluc Chabtan, Burijas (Burijash, Buriyas), Camulos, Cariociecus, Caswallawn, Cathubodua, Chang Fei (*China*), Chemosh, Chih-Yu (*China*), Deimos, Diomedes, Dolichenus, Enyalius, Enyo, Gu (Gou), Guan Di (Kuan Ti, also known as GuanGong, GuanYu -- *China, Taoism*), Guan-Ping (oldest son of GuanDi -- *China*), Gwydion (Gwydyon), Hachiman (*Shintoism*), Hadur, Hadur, Honos (Honus), Huitzilopochtli (*dieu aztec*), Inanna (Inini; Akkadian Ishtar), Indra, Jamm, Jarovit (Gerovitus), Karttikeya (Kartikeya), Kibuka, Krishna (Krsna, Krisna), Kuan Yu, Kukalikimoku, Laran, Macha, Mars (*Roman mythology*) (Marspiter, Mamers, Marmar, Mavors), Gallic, Medb (Medhbh), Minerva, Montu (Mont, Mentu, Menthu; Greek Month), Mukasa, Murukan, Odin (Othinn, Woden, Wotan), Ogoun, Ogun (Ogoun), Oro (*Tahitian god of war, with his son Hoa-Tapu*), Teutatès (*French historical god of war*), Thor (North Europe's warrior & god of courage), Tyr (North Europe's god of war), Yo Fei, Yueh Fei (*China, sacraliazed general*), Zhou Cang (disciple of GuanYu specialized in marine - *Chi-*

Mayalar'da sosyal yaşamı belirten bir sahne. Bu sahnedeki kompozisyonu araştırmacılar kavga sahnesi olarak ifade etmektedirler.

na)..."] şeklinde belirtilmiştir. Görüleceği gibi çeşitli uygarlıklarda dinsel kültleri benzer olan savaş tanrıları tahmini olarak sıralanmıştır. Bunlara benzer adlar ve sıfatlar daha da çoğaltılabilir.

Aborijen: (Uariuricocharuna) Mayalar'da kozmik öğretilerin uygulanması sırasında tanrısal bilgiyi bir türlü kabul etmek ve öğrenmek istemeyen son derece feodal bir kabile olduğu anlatılır. Feodal olmakla yetinmeyen kabile yaşayanlarının tümü sanki bir gelenekmiş gibi öğrenmemeye karşı oldukça inatçıdırlar. Bu halk yaşadığı bölgede tanrısal bilgi ile yakından ya da uzaktan haberdar olmak istememiştir. Bu nedenle kendilerini kayıp bir kabile olarak görürlerdi. Bunların evleri yoktu. Taştan fırınlara benzeyen "pukollo" tipi evleri vardı. Kimlik arayışlarının nedeni son derece feodal olmalarına bağlanıyor. Çünkü bunlar tanrılarına insan kurban edip sonra da onların etlerini yiyen bir kabile olarak bilinirdi. Günümüzde "yamyam" olarak adlandırılan insan eti yiyen insanların soylarının geldiği bir kabile olarak da belirtilmektedir.

Acan: Maya tanrılar listesinde adı geçip, tapınılan bir Tanrı olarak belirtiliyor. Mezo-Amerika Tanrısı olarak kaynaklarda adı geçer. Wikipedia'da Acan, Maya Tanrısı olarak belirtilmektedir. Şarap ve sarhoşluğa neden olabilecek tüm meşrubatların Tanrısı olarak açıklandı. Kendi anlatımıyla adının karşılığını "inilti" olarak belirler. Tapınanlarda inlemeyi bu tanrının yaptığını ele alan arkeologlar var. Genellikle sabahları inilti sesleri çıkardığı söylenir. Tanrı Acan şakayı ve devamlı neşe içinde olmayı arzulayan biridir. Tapınanlar, onu Tanrı Cacoch'la en iyi arkadaş olduğunu anlatmışlardı. Nedeni de onun içki içip sarhoş olanlarla dostluk kurmasına bağlandı. Onun çıkardığı sesle hasta birinin çıkardığı iniltinin birbirine karıştırılmaması gerektiğini ifadeler arasına almak gerek. Çünkü iniltinin tamamen tanrısal bir sesin inananları

hoşnut etmek amacıyla yapıldığını belirten kısa açıklamalar görülür.

Acantuns: Maya tanrılar listesinde adı geçip, tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika Tanrısı şeklinde kaynaklarda belirtilmektedir. Mitolojide güvenliği sağlayan bir Tanrı şeklinde tapınıldı. Küçük dünya tanrıları olarak belirtilen "Dört Balans" için taş idoller yapılırdı. Taş idol olarak tapınılan tanrılar köyün bütün yönlerine yerleştirilirdi. Genellikle köy gibi yerleşim yerlerinde bu idollerden her biri köyün kenar sınırlarını oluşturan köşelerine yerleştirilir ve başına nöbetçiler dikilirdi. Mitolojik öykülere göre gecenin geç vaktinde Dört Balans'ın bekçinin yanına gelip oturduğu anlatılır. Sözcük anlamı bilinmediği gibi cinsiyeti hakkında da belgelerin yetersiz olması belirtilmektedir. Kültü tam anlamıyla açıklamalarda yer almasa bile onun güvenlik, koruma ve denetleyici bir Tanrı olduğu belirtiliyor. Mitler yeryüzünde yaşamı paylaşmış, yaratılışın serüvenini farklı formatlarla belirtmiş insanların tanrıları için oldukça çaba göstermiş olduğunu günümüz insanına aktarmaktadır. Bu nedenle mitlerin özelliklerinde hayal (ya da uydurma) anlatımlar olsa da kozmogonik açıklamaların da yer aldığına dikkat çekmek gerekmektedir.

Acat: Vücutta dövmeler ve dövme yapanların Tanrısı olarak Mayaların tanrılar panteonunda yer alır. Mezo-Amerika Tanrısı olarak kaynaklarda belirtilmektedir. Wikipedia'da Acat, Maya Tanrısı olarak belirtilmektedir. (Günümüzde dövme modasının eski uygarlıkların dini amaçla kullanıldığı bir moda olduğunu da belirtmekten yarar duymaktayım.) Belirtilen açıklamalarda askeri amaç gütmeyen bir Tanrı olarak "ben arkadaş ihtiyatıyım" şeklinde insanlar için dövmeler yaptırırdı. Yapılan dövmelerle bireyin tanrılara karşı olan dindarlığını sembolize ederdi. Dövme betimlemeleri tanrıyı temsil etmeleri şeklinde düşünüldüğü belirtilir. Yapılan dövmeler sıradan dövmeler olmadığı

için önem taşır ve bu tanrıyı temsil etmelerini sağlardı. Acat, dövme yapanların mürekkep, iğne ve aletlerini kutsayarak koruma altında tutardı. (Dövme aletinin nasıl bir alet olduğu açıklanmamış). Dövmenin dinsel anlamı kişinin "A.C.A.T"ı ziyaret etmesine bağlanır.

Acenceh: Maya yerlilerinin yaşadıkları küçük bir kent. Yucatan yarımadasının kuzeyinde yer alır. Kentte yapılan arkeolojik kazılarda Mayalarla ilgili mimarlık örneklerinin kalıntıları bulunur.

Ach(aç): Maya dilinde sözcük anlamı "Penis" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Penis" şeklinde tanımlanan "Shta" sözcüğüdür.

Achij: Maya mitolojisinde ilk yaratılışta "ilk insan" olarak algıladıkları insanlara verdilen bir ad olarak ifade edilmiştir. Onlara göre ilk insanlar yiyeceklerden yaratıldığı söylenen dört kişiydi. Birinci adam Balam Quitze, ikinci adam Balam Acap, üçüncü adam Majacutaj, dördüncü adam ise İqui Balam'dı. Sadece bu dört insan şeklindeki Tanrı için "insan" sözcüğünü kullanırlardı. Dört kişi olarak betimlenen bu varlıkların ne anaları ve ne de babaları vardı. Dinsel inançlarına göre bir kadından doğmadıkları inancı yüksekti. Bu insanların ikili Tanrı olarak bilinen "Ajtzak ve Ajbit" ile "Alom ve Cajalom" tarafından yaratılmış oğullardı. Bu tür babasız olan insanlar yakın tarihimizdeki dinlerde de yer alır.

Aconcaqua: Şili'de bir yönetim bölgesi. Arkeolojik buluntu yeridir. Sınırlarında Valparaıso, San Antonıo, Quıllota, Petorca, San felipe ve Bros Andes kentleri farklı konumlarda yer alır. Bu bölge Paskalya (Pasqua) adasının büyük bir bölümünü kapsar. Bölgenin yönetim merkezi ise Valparaıso kentidir.

Acotzintli: Maya dilinde yabanı meyvelerin adı. Maya takviminde yer alan dört güneş evresinden biri olan ikinci güneş evresinin (Ehecatl) 4010 yıl süren döneminde yaşayanların yaban meyvesi anlamına gelen Acotzintli'yla

beslendikleri anlatılır. Yaratılış öyküsündeki evreler son derece dikkatli anlatımlarla bezenmiştir. Çoğunlukla dramatizeli bir üslup kullanılarak biçimlendirilmiş. Kuruluş evrelerinde Mayalar her dönem için farklı geçim maddesinden söz ederler. Yaşam evrelerini bölümlere ayıran Mayalar, verdikleri ilginç örneklerle çeşitli evrelerin tamamlandığını ve gelecek evrelerin de sırasını beklediğine inanırlardı.

Actun Tunchil Muknal: Toltek ve Mayalar döneminden kaldığı söylenen ve "Taş mezar" olarak tanımlanan And Dağları'nda bir mağara. Yapılan arkeolojik kazılar sırasında Tanrı Chac adına kurban edilmiş olabileceği düşünülen 14 genç kızın iskeletleri bu mağarada bulundu. Maya inançlarında insan kurban etme geleneği çok geliştiği için inandıkları mağaralara bile tanrısal gözle bakar ve oralarda kurban sunakları yaparlardı. Hiçbir tarih ve mitolojik öyküde bu halkın tanrıları için kurban törenlerinde yaptıkları katliam gibi bir yaşam tarzı ele alınmamıştır. Arkeolojik buluntulardan elde edilen belgelere bakıldığında bunların tanrılara kurban değil, adeta katliam yapmış oldukları görülmektedir. Bulunan iskeletleri inceleyen araştırmacılar, iskeletlerin kesinlikle kurban edilmiş insanlara ait kemik kalıntıları olduğuna karar verdiler.

Ac Yanto: Maya tanrılar listesinde adı geçip, tapınılan bir Tanrı. "Mezo-Amerika" Tanrısı olarak anlatılır. İsim anlamı "beyaz adamların Tanrısı" şeklinde tanımlandı. Dinsel tapınmada geç anılan bir Tanrı şeklinde İspanyollar'ın bölgeyi istilalarından sonra ortaya çıktı. Araştırmacılar bu tanrının Maya uygarlığının sona erdiği dönemlerde ortaya çıktığını belirtiyorlar. Kültü yaygın değildi. Bu tanrının nitelikleri hakkında henüz bilgi verilmedi. Bu da bulunan arkeolojik buluntuların yetersiz olmasına bağlandı. Ya da bulunan yazıtların henüz çözülememiş olmasına bağlanmaktadır. "Bizim yardım edicimiz" anlamında betimlenen Hachacyum onun erkek kardeşiydi.

Agave: Bir tür bitki. Yerliler bu bitkiden alkol dahil çeşitli yararlı malzemeler üretirlerdi. Giysi, sepet ve kilim bile yaparlardı.

Aguada: Yucatan'ın çoğu bölgelerinde bulunan küçük su kuyularına verilen ad. Mayalar doğal özelliklere sahip olan bu kuyulara tapar ve onlara insan kurban ederek kan akıtırlardı.

Aguatepek: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil aynı adı taşırdı. Bölgede yaşayanların dil konusunda son derece karmaşık bir yaşam sürdürmüş oldukları belirtiliyor. Çok değişik dillerin olması bazen en yakın yerleşim yerinde bile yaşayanların zorluk içinde anlaşmış olabileceklerini düşündürüyor.

Ac Yanto'yu belirten bir çizim.

Aguatepek dili: Aguatepek dili Ön Maya dillerinden doğu kolu grubundandır. Aynı adla bir yerli kabilesi de yaşamıştır.

Ahal tocop: "Pisliği ve yoksulluğu getiren" anlamında tanımlandı. yeraltı dünyasının beylerinden biridir. Nim, Xor, Car ve Chah adlı baykuşlar bu beyden Hun Hunahpu'ya mesaj getirirler. Bunlarla ilgili mitolojik öykü son derece önemli bir konumda incelendi.

Ahau: Maya dilinde sözcük anlamı "kral, hükümdar" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "unvan, itibar, paye, şeref derecesi" anlamına gelen "Aa" sözcüğüdür.

Ahal K'an: "İrini yaratan bey" anlamında tanımlandı. yeraltı dünyasının beylerinden biridir. Nim, Xor, Car ve Chah adlı baykuşlar bu beyden Hun Hunahpu'ya mesaj getirirler. "İrini yaratan bey" anlamında bir tanımlamayla özdeşleştirilmiş olması bu tanrının yaraların "irin" bağlamasını işaret eden biri olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Araştırmacı arkeologların buldukları buluntuların açıklığa kavuşmasıyla bu tür betimlemeleri vermiş olabilecekleri düşünülür. Mitolojide Ahal K'ana adlı Tanrı, Ahal Pun'un özelliklerini taşımaktadır. İkisinin aynı kişi olacağı tahmin edilmektedir.

Ahal Pun: "İrini yaratan bey "anlamında tanımlandı. yeraltı dünyasının beylerinden biridir. Nim, Xor, Car ve Chah adlı baykuşlar bu beyden Hun Hunahpu'ya mesaj getirirler. Bunlarla ilgili mitolojik öykü son derece önemli bir konumda incelendi. "İrini yaratan bey" anlamında bir tanımlamayla özdeşleştirilmiş olması bu tanrının yaraların "irin" bağlamasını işaret eden biri olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Araştırmacı arkeologların buldukları buluntuların açıklığa kavuşmasıyla bu tür betimlemeleri vermiş olabilecekleri düşünülür. Mitolojide Ahal K'ana adlı Tanrı, Ahal Pun'un özelliklerini taşımaktadır. İkisinin aynı kişi olacağı tahmin edilmektedir.Bak Ahal K'an.

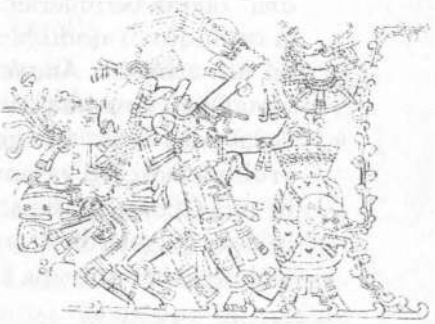

Tikal kentindeki kazılarda bulunan bir kafa heykeli.

Ahal mez: "Pisliği ve yoksulluğu getiren "anlamında tanımlandı. yeraltı dünyasının beylerinden biridir. Nim, Xor, Car ve Chah adlı baykuşlar bu beyden Hun Hunahpu'ya mesaj getirirler. Bunlarla ilgili mitolojik öykü son derece önemli bir konumda incelendi. Cennet ve cehennem düşüncesinin günümüzdeki dinlerin yasalarında iyilik ve kötülüklerin son durağı olarak bilinmesi fikri eski uygarlıkların vazgeçemediği masalımsı bir yoldu. Yeraltı dünyası günümüz dinlerin adını cehennem olarak değiştirdiği dinsel bir durak olarak bilinir. Ne yazıktır ki yeraltı dünyasında yaşayan ve organizeyi koruyan tanrıların cennetteki tanrılar gibi iyi bir karaktere sahip olmadıkları öykülere işlenmiş.

Aharicab: Ocosingo kentinin doğu kısmında karşılığı "hükümdarın eli" (efendi, senyor, Tanrı) ya da "ellerin senyoru" şeklinde tanımlanan bir tepenin adı. Bu tepede aralarındaki benzerlikleri dikkat çeken 8 kule ve bir tapınak yer almıştır. Kulelerin sanatsal benzerlikleri çeşitli yorumlara yol açmıştır. Tapınak duvarları ve kule duvarlarında asker kıyafetli insan görüntüleri resmedilmiştir. Bunlar savaş elbiseleri içinde çizilmiştir. Savaş elbiseleri içinde gösterilen askerlerin konumlarına bakıldığında o dönemde disiplinli bir askeri eğitimin olabileceği düşünülür. Asker kıyafetlerinin Copan'daki çizimlerle aşağı yukarı benzer tipte olduğu anlatılır. Aynı tepenin büyük bir ihtimalle tapınma meydanı olarak açıklanan boş alanında da bazı asker heykelleri yer alır.

Ahau: Maya inançlarında "büyük efendi" olarak tanımlanır. (İng. adıdır) Tzolkin takviminde gün için gösterilen sembolün Türkçe karşılığı "Işık/Tanrı" olarak betimlenmiştir. Tzolkin takvimine göre Uinal 20'nci gün işaretidir. Bu ad Aztekler'de "Xochitl" olarak kullanılmıştır. "Ahau-can" olarak da bilinir. "Yılan beyi" şeklinde de betimlenir. Eski krallıkta asaletli bir kral-tanrı olduğu anlatılır. İçe kapanık ve toplum arasına girmeyi sevmeyen biri olarak tanımlanır. Önemli olmadıkça toplu ayinlere ve törenlere katılmazdı. Ancak çok önemli törenlere katılmayı daha uygun görürdü. Aynı şekilde önemli ibadetlere de katılırdı. Bu yönüyle yerliler tarafından asil bir kral olarak saygı görürdü. Hüküm sürdüğü kabilenin adı da Ahau olarak kayıtlara geçti. Büyük efendi şekliyle anılan bu Tanrı için Güneş

Maya takviminde Ahau'yu belirten bir çizim.

Ahau'yu belirten bir kabartma.

Tanrısı gözüyle bakılırdı. Ahau gününde doğanlar, tanrıların gözdeleri olarak bilinirlerdi. (Günümüz din temsilcileri olan Musa, İsa ve Hz. Muhammed için, onların doğum tarihlerinde dünyaya gelen çocukların şanslı ve kutsal oldukları belirtilmektedir.) Bu Tanrı ayrıca "Muluc" adlı Yıl Tanrısı'ydı. Belirlediği yön kuzey, betimlendiği renk ise beyazdı.

Ahau-Chamahez: Mayalar'da İlaç Tanrısı olarak tapınıldı. Yazılanlara isim koyan ve büyülerin kralı olarak saygı gördü.

Ahau Ahpop: Popol-Vuh'ta Maya-Kiçelerce "Hasır beyi" dedikleri kişi. Aynı kişinin adını Chortiler "Hasırın efendisi" olarak betimlerler. Bu tanrının tapınma yeri hasırlarla örülüdür. Yaşadıkları kulübeler hasırdan yapıldığı için bu adı almıştır. Ancak çok uzaklara değil, yakınımızda yani Doğu Anadolu'da hala hasırdan kulübe yapıp içinde yaşayanlar var. Hasırdan kilim bile Anadolu'da hala örülmektedir. Bu yaşam tarzı Mayaların bir uzantısı olabilir mi? Çünkü hiç ilgisi olmayan bir iklime sahip Anadolu'daki bölgelerde yaşayanların neden hasıra ilgi duymuş olabilecekleri tartışma konusu olmalıdır.

Ahawob: (Ahauob) Yucatan bölgesinde Maya krallarının halk arasında geleneksel unvanları. Şaman krallarının ünvanı olarak açıklanır. Ahauoblar, dinsel törenleri tapınma yeri olarak kullandıkları dokuz katlı piramitlerin tepesine çıkarak gerçekleştirirlerdi. Bu davranışlarıyla tanrısal yönden bilinç düzeyine yükselmek ve kozmik birliğe ulaşmayı hesaplarlardı. Onlar inançlarına göre kozmik düşünceyle yaratılışın efendisine biraz daha yaklaşmayı amaçlamışlardı. Büyük gün geldiği zaman büyük bir heyecan ile tanrıya yaklaşmanın töreni, halkın da katılımıyla gerçekleştirilirdi. Bu nedenle halk bu şekildeki bir

törenden sonra "ahauob" adını krallarına uygun görürlerdi.

Ah Bolom Tzacab: Bak Ah Bolon Tzacab.

Ah Bolon Tzacab: (Ya da Ah Bolom Tzacab) Maya tanrılar listesinde adı geçip, tapınılan bir tanrıdır. Bu Tanrı Ah Bolon Dzacab, Ah Bolon Dz'acab, Bolon Tzacab, Ah Tanrı K ve Bolom Tzacab sıfatlarıyla da anılmıştır. Aristokratların Tanrısı olarak tapınılan bu tanrıya uzun burunlu Tanrı lakabı verilirdi. Egemen olan sınıfların üst tabakasında bulunduğu için her şeye hükmettiği söylenir. Ah Bolon Tzacab'a tapınaklardaki konumundan başka Kral Tanrı şeklinde de tapınılmıştır. Güçlü, her an her şeyi yapabilecek bir enerjiye sahip olan bir Tanrı şeklinde belirtilir.

Ah Bolon Dzacab: Bak Ah Bolon Tzacab.

Ah Bolon Dz'acab: Bak Ah Bolon Tzacab.

Ah-cacav: İ.S.VII. yüzyılda egemenlik sürdüren bir Maya kralıdır. Bu kral Tikal bölgesinin kralıydı. Krallığı ve siyasal kimliği hakkında yeterli belge bulunamadığı için daha ayrıntılı bilgi verilemiyor.

Ah-Cılız: Maya tanrılar listesinde "Tutulmaların" Tanrısı olarak tapınıldı. Doğaüstü gücü olabilen bazı davranışların güneşten kaynaklandığını ifade eder. Kendisini güneşin bir hizmetçisi olarak tanımlar, kendisine bu şekilde tapınılmasını isterdi.

Ah Chicum Ek: (Ya da Ah-chicumek.) Bak Xaman-Ek.

Ah Chuy kak: Mayalar'da tapınılan bir tanrıdır. Savaş Tanrısı'dır. "Yok ediciyi ateşle" şeklinde betimlendi. Özellikleri, yok edici ve ateşleyici olduğudur.

Anchuri Hirepe: Tarasko halkının güneş ile ilgili efsanelerinde adı geçen bir Tanrı. Bu Tanrı Cupanzieri adlı bir başka tanrıyla top oyunu oynardı. Oyunu kazanan Anchuri Hirepe, Cupanzieri'yı Xacona adındaki köy gibi küçük bir yerde kurban etti. Cupanzieri'nin hamile eşi

kocasının ölümünden hemen sonra Sirahtatahperi adında bir çocuk dünyaya getirdi.

Ah Chicumek: Bak Xaman-Ek.

Ah Ah Cuxtal: Bak Ah Cuxtal.

Ah Cun Can: Savaş Tanrısı olarak tapınıldı. Genç bir Tanrı olduğu şeklinde ifadeler var. Betimlendiği hayvan ise yılandır.

Ah Cuxtal: Maya tanrılar listesinde "Doğum Tanrısı" olarak tapınıldı. Ah Ah Cuxtal ve Cuxtal sıfatlarıyla da anılmaktadır. Maya dinsel anlayışında bütün uygarlıkların tersine Doğum Tanrısı erkek olarak seçilmiştir. Normal uygarlıklarda genellikle Doğum Tanrısı yerine Tanrıçalar görev yaparlar. Ah Cuxtal doğmamış olan çocukların koruyucusu olarak onların ellerini tutar, yıkar ve dünya üzerinde onu kötülüklerden koruyarak yaşamasını garanti altına alır.

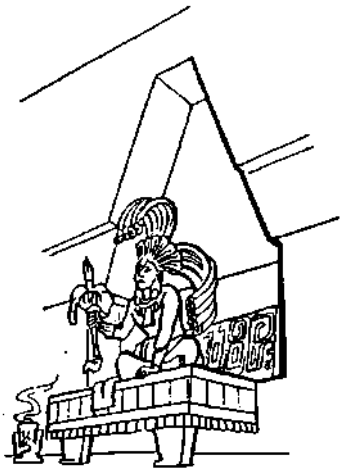
Ah Hoya: Maya tanrılar listesinde "tarım, verimlilik, yağmur ve yıldırımların" en üst derecesini paylaşan Tanrısı'dır. Tarım Tanrısı olarak tapınıldı. Bu Tanrı Chac, AhTzenul, Chac Mol, Chak, Chaak, Chaak, ve Tanrı B Chac sıfatlarıyla da anılmıştır. Ah Hoya olarak bilinen Chac'ın azı dişleriyle sürünen bir varlık olarak betimlenir. Saçlarının düğümlü olması ise sürekli belirlenen bir karmaşayı simgeler. Bak Chac.

Ah Hulneb: Maya tanrılar listesinde "Savaşın Yerel Tanrısı" olarak tapınıldı. Cozumel ve Tantun'da yaşayarak bir orduyu yönettiği anlatılır. Ah Ah Hulneb ve Hulneb olarak tapınıldığı söylenir.

Ah Bolon Dzacab: Maya tanrılar listesinde adı geçip, tapınılan ve Aristokrasinin Tanrısı olarak bilinen bu Tanrı bazen Ah Bolom Dzacab, Ah Bolon Dz'acab, Bolon Dzacap, Ah Tanrı K sıfatlarıyla da tapınılmıştır.

Ahi: Maya dilinde sözcük anlamı "Şahin, doğan, atmaca" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Şahin, doğan, atmaca" anlamına gelen "Ahi" sözcüğüdür. Dil benzerlikleri nedeniyle Mayalarla Mısırlıların kültür yönünde aynı paralelde yer aldıklarını anlatan araştırmacı yazarlar var.

Ah Kin: "Ah Khun" şeklinde de yazılır. "Güneş'in oğlu" anlamında betimlendi. Kutsal yazmanlara verilen bir addır. Monarşik sistem gibi babadan oğula geçen soylu rahiplerin bir sınıfı. Bunlar tören şeklindeki ayinlerin dışında yıl, ay ve günlerin hesaplanması, tören, şenlik ve ayinlerin hangi tarihte yapılması gerektiğini kayıt ederlerdi. Bir nevi katip olarak bilinirlerdi. O dönemdeki sayılar teknolojisi günümüzdeki gibi olmadığı için bu "Ah kin"ler hiyerogliflerle kullandıkları basit takvim ve sembollerle donatılmış sayılarla görevlerini yaparlardı. Saraydaki yazmanların en üstündeki görevli kişilerdi. Ayrıca dinsel yönden tanrılarla ilgili bilgilerin toplandığı "kutsal kitapların taşıyıcısı" anlamında da saygı gördüler. Aynı zamanda kütüphaneyi yöneten müdürler gibi konumları vardı. Bak Kınıch Ahau.

Yıl ve Ayların Tanrısı Alıkin'in bir deseni. Mayaların büyük prensi olarak betimlenir.

Ah Kinchil: Mayalar'da bir Tanrı. Belge yetersizliği nedeniyle kültü ve tanrısal kişiliği hakkında yeterli bilgi verilemiyor.

Ahlaval: Tulan'da yaşadığı anlatılan ilk Maya yerlileri. İlginçtir ki tufan ile ilgili öyküler Mezopotamya, Mısır, Atlantis, Anadolu, Asya([!]) ve Mu kıtalarında anlatıldığı gibi Maya inancında da belirtilmiştir. Ancak anlatılan bü-

tün tufan öykülerinin kaynağı da Sümerler'de meydana gelen Nuh (Ziusudra ya da Utnapiştim) tufanıdır.

Ah-meexnal: Sözcük anlamı "uzun sakal" olarak tanımlanır. Yerliler tarafından yazı yazan katiplere verilen takma bir addır. Katipler hiçbir zaman asıl isimlerini kullanmazlardı. Mutlaka takma adlarla anılırlardı.

Ah Mucen Cab: Bak Ah Muzen Cab.

Ah Muzen Cab: Maya tanrılar listesinde "Balın ve Arıların Tanrısı" şeklinde tapınıldı. Ah Mucen Cab ve Ah Mucen sıfatlarıyla da tapınıldı. Mayalar kutsal arıları nedeni beli olmayan Bacabs'lara benzetirler. Arıların çalışkanlığı, ürettikleri önemli besin maddesi "Bal"dan dolayı kutsal tanrılarıyla eş değerde tutmuş olabilecekleri düşünülür.

Ah Muzencab: Bak Ah Muzen Cab.

Ah Tok: (İ.S. 909 Civ.) Henüz tam olarak adının saptanamadığı bir kent kralıdır. Orijinal adının da belirlenemediği tahmin ediliyor. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda elde edilen buluntular, yazıtbilimciler tarafından yapılan incelemeler sonucunda "Ah Tok" adını uygun gördüler. Bu ad arkeologlar tarafından yazılan takma bir ad olmayıp, Mayalar'daki orijinal adıdır.

Ah tzip: Yazman, ressam.

Ahau can: Maya mitolojisinde "Büyük bir Yılan Tanrısı" olarak tapınıldı. Ahau can'ın iri bir yılan şeklinde belirtilmesi Maya mitolojisindeki vazgeçilmez bir betimlemeydi. Mitolojide çıngıraklı büyük bir yılana benzetilen Ahau can'ın azı dişlerinin takvimin dönümüne göre büyümüş olduğu belirtilmektedir. Uinal'ın 20 günde bu diş büyümesinin ele alınması ve yılan sırtına benzeyen sırtında 13 cm büyüklüğünde karelerin olduğu anlatılmaktadır.

Ahaw: Kral anlamında tanımlanan bir sözcüktür. Bak Kul ahaw.

Ahaw Kin: Mayalar'da Güneş Tanrısı olarak tapınıldı. Bu Tanrı ile ilgili daha geniş anlatımların verilmemesi kaynak yetersizliğinden olabilir. Ancak bir tanrının var-

lığından ve özellikle onun kimliği dışında gliflerle fiziksel yapısının ele alınması belge niteliğinde görülür. Kaynaklarda bu tanrının çizilen glifiyle hiç bağdaşmadığı belirtilir. Eğer kayalar ve tapınak duvarlarında kabartması yer almışsa mutlaka onun kültü ve tanrısal kimliği hakkında kısa bilgiler de yer alır.

Ahaw Kin'i belirten bir çizim

Ahau Kin: Bak Kınıch Ahau.

Ah Ne Ol Mat: İ.S.605-612 Maya kralıdır. Palenque'de hüküm sürdü. Araştırmacılar belgelerin henüz yeterince çözülememesi nedeniyle "Ah ne O1 Mat" için daha ayrıntılı açıklama gerçekleştiremediler. Krallığı ve siyasal kimliği hakkında belge yetersizliği nedeniyle bilgi verilemiyor.

Ah Peku: "Ah Ah Peku" ya da "Peku" adlarıyla Maya tanrılar listesinde "Gök Gürültüsünün Tanrısı" olarak tapınıldı. Zamanın çoğunu doruklarda harcadığı bilinse de yağmur bulutları arasına girer korkunç gök gürültüsü çıkarırdı.

Ahaw Kin'i belirten bir çizim

Ah Puch: (Ya da Ahpuch) Maya tanrılar listesinde "Ölümün Tanrısı" şeklinde tapınıldı. Ahpuch, Cızın, Tanrı, Bir, Hunhau, Hunahau, Kımıl, Kısın, Yum Cımıl, Yum Cımıh, Ah Yum Kımıl, Puch olarak da tapınıldı. "Mıctnal" olan yeraltı dünyasının yöneticisi olarak takvim döngüsünde dokuz rakamını temsil eder. Aztekler'de Mıctlante-cuhtlı olarak tapınıldı. Geceleyin yeryüzüne çıkar korkunç bir biçimde korku salardı. Çürüyen bir ceset ve baykuşun başıyla sembolize edilirdi. Bu Tanrı aynı zamanda "Flatulent" adlı bir lakapla da anılırdı. Çoğu zaman başına taktığı

zillerle dolaşırdı. Genelde korkunun yanı sıra feryat, inilti ve çığlığın da onun yetenekleri ve becerisi arasında yer aldığı belirtilir. Ölümün kralı olarak tapınılan Ah Puch, Maya takviminde on numaranın da Tanrısı'dır. Kötü haberleri taşıdığı "Muan" adlı kuşunu kullanırdı. Her kim Muan adlı baykuşun sesini duyarsa on rakamına kadar sayması gerekmekteydi. Bak Ahpuch.

Ahpuch: (Ya da Ah Puch) Mitolojide yaşlı ölüm Tanrısı şeklinde tapınıldı. yeraltı dünyasının Tanrısı olarak tapınılan Ahpuch'un gerçek adının bazı kaynaklarda Mıctlantecuhtlı olduğu belirtilmektedir. Aztek kaynaklarında, Aztek halkı tarafından Mıctlantecuhtlı adıyla tapınıldı. (Bu adın Aztekler tarafından verilmiş olduğu da tartışılıyor.) Ixabalba tanrılar grubundan olan önemli bir Tanrı olan Ahpuch yeraltı dünyası olan Mıctlan'ı temsil ederdi. Kendisine Tanrı "A" da denilir. Tanrı "A" olarak isimlendirilmesinin nedeni gerçek adının bulunmaması nedeniyle arkeologlar ya da yazıtbilimciler tarafından verilen bir kodlamadır. Çok zayıf olduğu belirtilen bu tanrının kaburga kemiklerinin görünür şekilde olduğu anlatılır. Hatta o kadar zayıfmış ki kafasında etin bile olmadığı şeklinde açıklamalar var. Takı olarak ölülerin gözlerini kullanırdı. Bazı el yazmalarında şişmiş bir ceset olarak da gösterilir. Genelde dans eden bir iskelet şeklinde de tanımlandı. Ahpuch, Cızın, Tanrı, Bir, Hunhau, Hunahau, Kımıl, Kısın, Yum Cımıl, Yum Cımıh, Ah Yum Kımıl, Puch sıfatlarıyla da tapınıldı. "Mıctnal" olan yeraltı dünyasının yöneticisi olarak takvim döngüsünde dokuz rakamını temsil eder. Geceleyin yeryüzüne çıkar korkunç bir biçimde korku salardı. Çürüyen bir ceset ve baykuşun başıyla sembolize edilirdi. Bu Tanrı aynı zamanda "Flatulent" adlı bir sıfatla da anılırdı. Çoğu zaman başına taktığı zillerle dolaşırdı. Genelde korkunun yanı sıra feryat, inilti ve çığlığın da onun yetenekleri ve becerisi arasında yer aldığı belirtilir. Ölümün Kralı olarak tapınılan

Ah Puch, Maya takviminde on numaranın da Tanrısı'dır. Kötü haberleri taşıdığı "Muan" adlı kuşunu kullanırdı. Her kim Muan adlı baykuşun sesini duyarsa on rakamına kadar sayması gerekmekteydi. Bu Tanrı Aztekler tarafından da tapınılmış ve büyük bir ihtimalle Aztek mitolojisinde Tezcatlıpoca ile Mictlancihuatl'ın çocukları olduğu şeklinde ele alınmıştır. Bak Ah Puch.

Ahpuch'u temsil eden bir tasarım.

Ahpu: Önceleri Tarım Tanrısı (Ya da Yiyecekler Tanrısı) şeklinde tapınıldı. "Büyük ana" ve "mısır bitkisinin anası" şeklinde betimlenerek adına dinsel törenler yapıldı. Popol-Vuh'ta; "kozmik çatal direğini" ilk defa diken bir Tanrı olarak anlatılır. Bunun ardında Ölüm Tanrısı Came, Tarım Tanrısı olan Ahpu'nun diktirdiği kozmik çatal direğini bozar. Genç Tarım Tanrısı olarak tapınılan Hunahpu yetişip, kozmik-çatal direğini onarır. Bu öykü Mayalara ait el yazmalarında gösterildiği gibi diğer el yazmalarında da gösterilmiştir.

Ah Tzenul: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrı. Büyük bir ihtimalle Ah Tzul'un değişik bir şekilde yazılan adıdır. Hakkında yeterli belge bulunamadığından kültü ve tanrısal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor. Bak Ah Tzul ve Ah Hoya.

Ah Tzul: Maya tanrılar listesinde Akrep Tanrı ya da Köpek Tanrı olarak tapınıldığı anlatılan bir Tanrı. Tanrı "Z" olarak bilinir. "Z" adı genellikle arkeologların tanımlayamadıkları tanrılar için

Ahpu'nun bir görünümü

Ah Puch

alfabetik semboller kullanarak kodlandırdıkları harflerden biridir. Mayalara ait olan Dresden kodeksinde bu Tanrı ile ilgili güneş ve ay tutulmalarından, Venüs "köpek lordu" olarak betimlenen Ah Tzul'ın (ya da Ah Tzul Ahaw) alçalmış olduğu belirtilmektedir. Ah Cılız ile bazı ortak yanları olan bu tanrının adı köpek anlamında tanımlandı.

Ahulane: Mayalar'da tapınıldığı öne sürülen bir Savaş Tanrısı'dır. Belge yetersizliği nedeniyle kültü ve dinsel kişiliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Ah Uuk Yol: Maya tanrılar listesinde "Fermuar Tanrısı" şeklinde tapınıldı. Bu Tanrı için "Karaca Evinin Tanrısı" şeklinde bir tanımlama görülür. Tanrı "Y" olarak da bilinir.. "Y" adı genellikle arkeologların tanımlayamadıkları tanrılar için alfabetik semboller kullanarak kodlandırdıkları harflerden biridir.

Ah Uuc yol Zip: (Ah-uuk-yol-zip şeklinde yazıldığı da görülür.) Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrı. Büyük bir olasılıkla Ah Uuk Yol'un değişik bir şekilde yazılan adıdır. "Atlayıcının yedi kalbi" şeklinde tanımlandığı belirtilir. Başında geyik sembolü taşırdı. Bu nedenle Geyik Tanrısı Tohil'in etrafında bulunan Geyik tanrılar'dan biridir. Geyikleri ve başka hayvanları gözeten bir Tanrı olarak düşünüldü. Hakkında yeterli bilgi bulunmazsa da Dresden kodeksinin çevirisinde kendisine Tanrı "Y" adı verilmiştir. "Y" adı genellikle arkeologların tanımlayamadıkları tanrılar için alfabetik semboller kullanarak kodlandırdıkları harflerden biridir.

Ah uoh puc: "Yok etmenin cini" olarak inanıldı. Ah uoh puc, yeraltı dünyasının efendisi olarak bir başka isim kullanırdı. Yer altında yaşarken yer yüzünde yaşayanlara hükmediyordu. Ah Uoh Puc, yeraltı dünyasında "altı cehen-

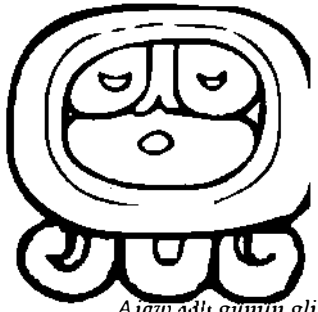
nemin beyi" anlamındaki "Uac Mitun Ahau" adını kullanırdı. Tarım Tanrısı, güçlü olan ve tehlikeli olduğu düşünülen bu cinin saldırılarından uzak duruyordu. Görüleceği gibi mitolojik öykülerde tanrıların kendi konumlarına sahip olmaları ve daha da baskın bir duruma gelmeleri için zayıf gördükleri tanrılara karşı bir cephe oluştururlardı.

Ah Yum Kımıl: Bak Ah Puch.

Ah Zuiva: Olmeklerin arasında yaşayan bir kabile. Bunlar büyücülük işleriyle uğraşırlardı.

Ailesel altdünya: (Ailesel yaratılış devresi olarak da tercüme edilir.) Maya takviminde kırk bir milyon yıl önce başladığı söylenen 13 "kinchiltun" da gelişmiş olan "üçüncü yaratılış" düzeyi şeklinde açıklanmaktadır.

Ain: Maya dilinde sözcük anlamı "Timsah" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Timsah" anlamına gelen "Aa" sözcüğüdür.

Ajaw adlı günün glifi

Ajaw: Mayaların kullandıkları 260 günlük Tzolkin takviminde yirminci güne verilen ad. Genelde takvimlerindeki günlerin adları tapındıkları tanrılarının adlarından kaynaklanmaktadır. Ajaw için törenler yapılır, sunaklarda kurbanlar sunulurdu. Çünkü Ajaw adı Mayaların inançlarında yer edinmiş bir Tanrı adıydı.

Ajbit: Bak İxmucane.

Ajtzak: Bak İxpiyaccoc.

Ajq'ij: "Günün adamı" anlamında tanımlanan "gün" bekçisinin adı. Doğaüstü işaretlerle, yüksek anlamlarla yüklü Maya takvimlerinin gizemlerini bilen kişilerdir. Bunlar takvim ile ilgili işaretleri ve anlamları ezberlemek için yetiştirilirlerdi. Yetiştirilme nedenleri yazının olmayışı ve

hiyerogliflerle yazılacak metinin nereye yazılacağı sorununa bağlandı.

Ak: Maya dilinde sözcük anlamı "Dil" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Dil" anlamına gelen "Mak" sözcüğüdür.

Ak: Maya dilinde sözcük karşılığı "saz, kamış" anlamına gelir. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "saz, kamış" anlamına gelen "Aak" sözcüğüdür.

Akal: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtblimciler tarafından sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Göl, göl kabilesi" anlamındadır.

Akatek: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil "Akatek" adı taşırdı.

Akatek dili: Akatek dili Ön Maya dillerinden "batı kolu" grubunun "Kamobal dil" grubundan ayrılan "Kanjobalca dil" grubundandır.

Akab: Maya dilinde sözcük anlamı "Akşam" şeklinde tanımlanır. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Akşam" anlamına gelen "Akhkh" sözcüğüdür.

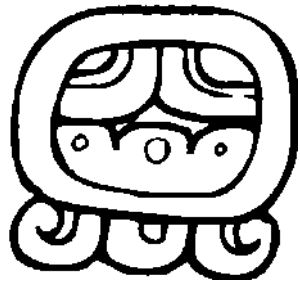
Akabchahal: Maya dilinde sözcük anlamı "Akşam karanlığının çökmesi" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Karanlık" anlamına gelen "Ak" sözcüğüdür.

Akal: Maya dilinde sözcük anlamı "Havuz, su deposu, bataklık" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Islak" anlamına gelen "Ash" sözcüğüdür.

Akanchob: Mayalar'da tapınılan bir tanrıdır. Önemsiz bir Tanrı olduğu belirtiliyor. Bazı kaynaklarda yerel bir Tanrı konumunda bulunduğu belirtilmiştir. Tanrıça Akna'nın da kocasıdır.

Akbal: (İng. adıdır) Türkçe karşılığı "Gece" olarak betimlenmiştir. Kelime anlamı da "yeraltı dünyası" şeklindedir.

Mayalar'da Tzolkin takvimine göre üçüncü günün adı. Bu ad Aztekler'de "Calli" olarak kullanılmıştır. Günün adını taşıyan aynı adla bir de Tanrı olarak tapınıldı. Akbal, ışığın dünyaya gelmeden önceki sonsuz karanlığını hatırlatır. Tzolkin takvimin üçüncü günü ayrıca eski ölüm Tanrısı Xibalba efendilerinin egemenliği altındadır. Yeraltı iblisleri olarak bilinen varlıkların sembolize ettiği rakam ise "on" sayısıdır.

Akbal adlı günü belirten glif

Akna: Mayalar'da tapınılan bir Tanrıça'dır. Akanchob'un karısıdır. Bereket Tanrıçası olarak tapınıldığı gibi Doğum Tanrıçası olduğu da ifade ediliyor. Akna, mitolojide geniş açıklamalarla tanıtılmadığı için kendisiyle ilgili veriler az olmaktadır. Bu nedenle dinsel kültü ve kişiliği hakkında yeterince açıklama getirilemiyor.

Akbul: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrı. Hakkında yeterli belge bulunamadığından daha fazla bilgi verilemiyor. Ancak yapılan bazı araştırmalarda karanlıkları temsil ettiği öne sürülen bir Tanrı olarak anlatılır. Tanrı adları ve sayıları arkeolojik buluntuların azlığı ya da kopyalarının yapılamaması nedeniyle ayrıntılı bir şekilde ele alınamıyor. Bazı tanrıların adları da çeviriler sırasında dil sapmaları nedeniyle deforme edilmiş ve orijinal adları nedense değiştirilmiştir.

Akul anab I: İ.S.501-524 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Palenque'de hüküm sürmüştür. Hakkında yeterli belge bulunmadığından krallığı ve siyasal kimliği hakkında geniş kapsamlı olarak ele alınmamıştır. Yerel ya da merkez yönetici kral olup olmadığı bilinmiyor.

Akul anab II: İ.S.565-570 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Palenque'de hüküm sürmüştür. Akul anab II hakkında yeterli bilgi bulunmadığından krallığı ve siyasal kimliği hakkında geniş kapsamlı olarak daha fazla

bilgi verilememiştir. Yerel ya da merkez yönetici kral olup olmadığı bilinmiyor.

Akul Anab III: Maya kralıdır. Belgelerde bu kralın Chak Sotz(Chac Zutz) ile eşit tutulduğuna dikkat çekilmektedir. Kısa hükümdarlığında yaptığı çalışmalarla Chak Sotz'la benzerlik içinde olduğunu savunan Maya tarihçileri, henüz kesin olmamakla beraber aynı kişi olduğuna karar vermiş bulunmaktadırlar.

Al: Maya dilinde sözcük anlamı "Oğlan, kız" anlamında tanımlanır. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Oğlan, kız" anlamına gelen "Alu" sözcüğüdür.

Alak: Maya dilinde sözcük anlamı "Buyurmak, söylemek" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Ağlamak" anlamına gelen "Askak" sözcüğüdür.

Alaghom Naom: Maya tanrılar listesinde "akıl ve düşüncenin Bereket Tanrıçası" şeklinde tapınılmıştır. "Alaghom Naom Tzentel" sıfatıyla da tanınır. Bilinçli, yaratıcı ve mantıkla iş yapan bir Tanrıça'dır.

Alaghom Naom Tzentel: Bak Alaghom Naom.

Alautun: Maya takviminde kozmik sayılarla hesapları yapılan dünyanın geçirdiği ya da geçireceği evrelerden biri. Günümüz dünya zamanına göre 63,1 milyon yıllık dönem olarak açıklanır. Bu tür dönemler Maya kehanetleri olarak bugün bile ilgiyle izlenmektedir. Çünkü Mayalar bu tür zamanlamaların hepsini kehanetlere bağlamışlardı.

Alfred Percival Maudslay: İngiliz araştırmacı ve arkeolog. 1881 yılına kadar kazı yapılmayan yerlerde Mayalarla ilgili önemli araştırma işine girişti. Maya kentlerinden bazılarını inceleme altında tutarak çeşitli fikirler ortaya attı. Kayıp kentleri ve buluntularını gün yüzüne çıkarmak için çok uğraştı.

Al-he-than: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun

sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Yumurtadan türeyen bir sözcük" anlamındadır.

Allpa manta rurak: T.Mejia Xesspe'nin tercümesine göre "kil çamuru ile çalışan ya da yapan" anlamında tanımlandığı görülmektedir. Bu açıklama ikinci dönemin Yaratıcı Tanrısı'nı betimler. Tanrısal düşünce genellikle çamurdan insan yapma fikriyle aynı paralelde düşünülüyor.

Al-met-a-bal: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Girdap yapan su" anlamındadır.

Almehenob: Anaları ve babaları olanlar arasında "Asil" anlamında kullanılan bir sözcük. Mayalar'da "asil" kavramı çok önemli bir yer tutardı. Asiller, kendilerine "Almehenob" (anaları babaları olanlar) olarak ayrı tutuyor ve kendileriyle övünüyorlardı. Anne ve babaları olmayanları da asil sınıfına dahil etmezlerdi.

Alta verapaz: Guatemala'nın güneyinde dağlar arasında bir bölge. Mayaların yaşadıkları yer. Önemli tarihi buluntuların yer aldığı bu alanda yapılan arkeolojik araştırmalarla çeşitli kültürlere ait olduğu belgelenen eşyalar bulundu. Arkeologlar tarafından bu bölgede "La Venta" kültürüne ait olduğu söylenen yeşim taşından yapılmış heykelcikler bulundu ve koruma altına alındı.

Altıncı üstdünya: Maya kehanetlerine göre bu dönemin İ.Ö.1144-749 tarihleri arasındaki bir dönemi kapsadığı anlatılır. Kaynaklarda büyük ve önemli anlatımların değinmediği bir dönem olarak sırrını korudu.

Altun ha: Yucatan'ın Karayib adalarına bakan kıyısında yer alan arkeolojik bir alan. Başkent Belmopan'ın 50 kilometre kuzeyinde yer alır. Bu bölgede Mayalara ait 200'den fazla mezar, taş baltalar, çömlek ve taştan takılar bulundu.

Araştırmalarım sırasında kurban sunaklarının da yer aldığı bölgede araştırmalar devam ediyordu.

Alom: Bir Tanrı. Bak Tzakol.

Alphabet Gods: Alfabe tanrıları olarak anlatılır. Arkeologların araştırmalarında izlerine rastlanılan tanrıların adları bilinmediği için alfabenin harfleri kullanılmıştır. Harfler ad yerine kodlanarak belge niteliğinde gösterilir. İlk defa 1904 yılında Paul Schellas tarafından "Z" harfi Tanrı adı olarak kullanılmıştı. Tanrı, bir: bir Ah Puch: Kam Tanrısı "Bi": Chac Tanrısı "Ci": Xaman ek Tanrısı "Ch": Xbalanque "Di": Itzamna Tanrısı "Ei": Yum kaax Tanrısı "Fi": Buluc Chabatan Tanrısı "Gi": Kınıch Ahau Tanrısı "Hi": Sevgi Tanrısı Ji'nin bilinmeyen Tanrıçası "Er", Xbalanque Tanrısı "Ki": Bolon Tzakab Tanrısı "Li": Votan Tanrısı "Mi": Ek Chuah Tanrısı "Ni": Uayeb Tanrısı "Oi": Ixchel Tanrısı "Pi": kurbağa-Tanrı Tanrısı "Qi": Etznab Tanrısı "Ri": Buluk Kab Tanrısı "Si": Hunahpu Tanrısı "Ti": Bolon Tzakab Tanrısı "Vi" , Tanrı "W", Tanrı "Y": EK-fermuar Tanrısı "Zi" şeklinde örneklerle açıklanmıştır. Görüleceği gibi arkeolojik buluntular çözüldükçe tanrılar ve kralların adları da kodlanarak arşivleniyor.

Amal mez: Yeraltı dünyasının beylerinden biridir. Nim, Xor, Car ve Chah adlı baykuşlar bu beyden Hun Hunahpu'ya mesaj getirirler.

Amapala: Büyük Okyanus'un kıyısında yer alan Tigre adasında, Güney Honduras bölgesi içinde bir liman.

Amazon: Güney ABD'de Atlas Okyanusu'na dökülen dünyanın en önemli nehirlerinden biridir. Apurimac kaynağından çıkan bu nehirin uzunluğu yaklaşık 7 bin kilometre civarındadır. Amazon'un kaynaklarını 1941 yılında Bertrand Florney uzun araştırmalar sonucu belirledi. İlk araştırmayı 1541'de gerçekleştiren Orellanu ve arkadaşları buradaki "uzun saçlı" adının verildiği yerlilerle çatışmalara girdiler. O saldırılardan sonra Atlas Okyanusu ile Manaus arasında önemli bir konumu olan bu nehire

"amazon" adını taktılar. Nehir Bolivya, Peru, Ekvator, Kolombia, Venezuella ve Guanalarla tam 7 milyon km² lik bir alanı içerir. Bu nehirin geçtiği her yerde araştırmalara doymayan araştırmacı bilim adamları hala çok değerli buluntularla ilgi çekmektedirler.

Amazonas: Merkezi "Chachapoyas" olan Peru'da Mayalara ait bir yerleşim yeri. And Dağları'nın doğusunda yer alır.

Amerind: Amerika yerlilerine verilen bir ad. (Amer ya da Amerindian olarak da bilinir.)

Amatitlan: Esperenza'nın başkentinin güneyinde yer alan bir göl. Gölün güney kıyılarında bulunan doğal çukurlar ve sıcak su kaynakları nedeniyle tanrılara duyulan bağlılık törenlerinin yapılma alanı olmuştu. Bu gölde araştırma yapan dalgıç arkeologlar yüzlerce kararmış çanak çömlek nesnelerini buldular.

Amueshalar: Peru'nun Oxapampa bölgesinde yerleşmiş olan etnik bir kabile adı.

Anahuac: Mexico kentinin yakınlarında yer alan sönmüş bir yanardağ platosu olarak bilinir. Colomb öncesi dönemde yerliler (Kızılderililer) burayı Tenochtitlan bölgesinin platosu olarak biliyorlardı. Ancak tarihçiler ve coğrafyacılar bu platonun Meksika'yı kaplayan bir plato olduğunu iddia ettiler. En son araştırmalarda bu bölgenin sadece kızılderililerin düşündükleri gibi Tenochtitlan bölgesinde bir platonun olmuş olabileceği belgelendi.

Ancantun: Mayalar dünya sınırlarını belirten işaretlere "ancantun" derlerdi. İnançlarında yaratılış ile ilgili öne sürdükleri tanrılar ve yaşam çizgilerinin bir sınıra dayalı olacağını düşündüler. Hatta tanrılar için bölgeler bile ayırdılar.

Ancash: Peru'da, merkezi yönetim yeri olan "Huaraz" bölgesinde bir yönetim merkezi. Batı And kıyılarındaki limanın kuzey yönünde bulunan bu yerleşim yerinde yerlilerin izleri görülür.

Ancohuma: Bolivya Andlarında 7000 metre yüksekliğindeki en yüksek doruğun adı. Titicaca gölünün doğusunda yer alır. Bu yüksekliğiyle Andların en yüksek doruğu olarak tahmin edilir. Mayalar buralarda bile iz bıraktılar.

Ancon: Peru'da liman ve tatil beldesi olan bir kent. Calloao'nun yakınında son derece önemli bir arkeolojik alandır. 1885 yılında Peru ile Şili arasındaki ateşkes antlaşması bu kentte yapıldı. Antlaşmaya göre Peru, Şili ile Tarapaca yönetim bölgelerinden el çekerek özgür bırakıyor. Tacna ve Anca yönetimleri Şili'nin denetimine veriliyor. Yapılan atlaşma gereği bu iki kent daha sonraki yıllarda yeni bir antlaşmayla hangi ülkede kalacağına dair karara bağlanacağı yazılır. Ancak Şili anlaşma yapılmadığı halde 1929 yılında Tacna'yi Peru'nun denetimine veriyor.

Anti-kan: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından sözcük aralarına konulan "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Tutan, taşıyan bir şey" anlamındadır.

Antıqua: Guatemala'da bir kent. Sacatepequez yönetiminin merkezi olarak bilinir. Eski başkenttir. 1527 yılında Los Caballeros de Guatemala adıyla kuruldu. Kentin ilginç tarihi yanında sürekli depremlerde hasar gördüğü anlatılmaktadır. Bugün yapılan araştırmalarda bu bölgenin toprağı depremlere elverişli olarak göze çarptı. Jeolojik kaymaları tanrıların öfkesine bağlayan Mayalar (özellikle bu kentte yaşayanlar) tanrılar için yüzlerce insan kurban ettiler. Kurbanların nedeni de tanrıların öfkelenmemesi için uygulanan dini bir bedel olarak değerlendirildi.

Andlar kondoru: "Andlar kondoru nişanı" olarak da bilinir. Bolivyanın 100'ncü yıl kuruluş yıl dönümü nedeniyle 1925 yılında çıkarılan bir nişan. Bu nişan beş rütbe yazılı yeşil şerit şeklinde tanımlanır.

Andenes: Yerliler tarafından yüksek yerlerdeki tarlalara verilen ad. Tarım yaşamının başlangıcı olarak kabul edilen bu tarlalara önceleri "pata, chakara" adı verilmişti.

Anone: (Fr.Carassolier.) Meyveleri lezzetli tropik bir ağaç türü. Yabani elma. Genellikle bu tür meyvelere Maya inancında kutsal gözüyle bakılırdı. tanrılartanrıların yeryüzündeki insanın yaşaması için armağan olarak sundukları yiyecekler olarak bakarlardı.

Antonio de Rio: XVIII'nci yüzyılda Palenque kentinde yaptığı arkeolojik çalışmalarını belgelerle birlikte 1822 yılında Londra'da yayımladı. Mayalarla ilgili yaşam, kültürel, tarih ve dinsel kültler üzerine araştırmalar yaptı.

Antonio de Ciudad Real: 1588 yılında, tarihi Uxmal'ı ziyaret etmeye gelen araştırmacı yazar. Yucatan yarımadasına İspanyolların yerleşmesinden sonra bölgenin anıtsal özelliğine ilgi duymuş ve onları anlatmak için çalışmalar yapmıştır. Ancak bu çalışmaların doyurucu olmadığı anlatılmaktadır.

Tikal'deki kazılarda bulunan bir disk

Apachiohualitli: Sel, büyük felaket anlamındadır. Mayalar güneş evresi olarak inandıkları Matlacatl (ilk güneş evresi) büyük tufanla çoğu canlıların yok olduğuna işaret eder. 4008 yıllık süresini dolduran bu evrede tufan olmuş bölge inanılmaz afetlerle başbaşa kalmıştır. Maya takvim inançlarındaki ilginç değinmeler kozmik öğretilerin dünyaya yaydıkları kültürlerin mirasını hatırlatır. El yazmalarında belirtildiği gibi bu felaketten, yani sel baskınından sonra suların çekilmesiyle ağaç üzerinde sadece bir çiftin kurtulduğu anlatılır. Ancak bazı anlatımlarda mağaraya saklanan yedi kişinin sular çekilinceye kadar orada kaldıkları yazılır. Kurtulanlar evreni yeniden

kurduktan sonra gelen soyları tarafından da Tanrılaştırıldılar.

Apo: (Apu, Abo) Tamanco dilinde şef anlamında kullanılan bir sözcüktür. Schuller'in açıklamalarına göre Kişe dilinde şef ya da komutan. Quıchua dilinde de şef ya da efendi. Bir başka yerde (Mosetenlerde) Apu bir tanrının adıdır. Macorige, Küba'da Apo" şef, Tamanco dilinde yine şef, Şili'de "Pol-Hol" baş anlamında, Schuller'e göre Maya dilinde "Mapo" baş, Pano ve Pacaguara dilinde; büyük ana anlamında A'pu"Tabachu Telca dilinde "Ehpu" baş, Tarasco dilinde "Ebux" şef, Huetar dilinde ("gagini") Apo "büyük ana", Zoque dilinde Ape "baba", Xihea ve Tapa Chulteca dilinde Akpuro "baba", Jubaro dilinde "ape Hawa ya da Ape Gawa" Bu sözcüğün baş ya da şef anlamındaki karşılığı değişmediği gibi sözcükte de büyük bir değişim görülmemiştir. Son dönemlerde Kürtler arasında "Apo" sözcüğü de şef anlamında kullanılmaktadır.

Apokalipto: (Orijinal adı Apocalypto'dur. Çevirmenler sözcüğün dilimizdeki fonetik okunuşunu yazarak adı deforme ederler.) Güney Amerika'nın dağlık bölgesinde bir zamanlar uygarlığıyla fırtınalar estiren Maya halkının ezoterik yaşamı Mel Gibson'un başrolünü oynadığı "Apocalypto"(Apokalipto) adlı bir filme konu oldu. Filmde yerli halkın kendi aralarındaki tartışmalarıyla uygarlığın çöküşü anlatılmaktadır. Mel Gibson ile Dalia Hernandez'in başrollerini paylaştığı 2006 yılında ABD yapımı filmin diğer önemli oyuncuları da Marya Serbulo, Gerardo Taracena, Raoul Trujillo, Rudy Youngblood, Jonathan Brewer ve Morris Birdyellowhead'dı. Mayaların uygarlıkları bin yıldan fazla sürer. Film dünyada gösterime girdiği anda Türkiye'de de gösterime girer. Türkiye'de 23.03.2007 yılında vizyona giren "Apocalipto" filminin yönetmeni de Mel Gibson'du. Film gösterime girdikten sonra farklı düşünceler de öne sürülür. Meksika kökenli film yönetmeni Juan Mora Catlett, "Apocalipto"

filminin 1991 yılında kendisinin yönettiği "Retorno a Aztlan" filminin çalıntısı olduğunu iddia etti. Apocalipto filminin "Medeniyetler dışardan yıkılmadan önce, içerden çökerler" şeklinde bir cümleyi içerdiği de belirtiliyor. Filmin diğer yönetmeni Dean Semler'dir. Müzikleri James Horner hazırlamıştır.

Apocalipto filminden bir sahne

Apola: Mikstekce dilinde "soyun geldiği nehir" anlamında tanımlanan "Yutatnoho" sözcüğüdür. Nochiztlan bölgesinde küçük bir yerleşim yeri. Buradaki en yüksek tepe "Pena Colorada"dır. Yüksekliği 2900 metre.

Apu: Maya dilinde sözcük anlamı "Baş, reis" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Baş, reis" anlamına gelen "Api" sözcüğüdür. Bak Apo.

Araro: Mayaların yaşadıkları bir yer. Cuietzo gölünün doğu kısımlarında yer alır. Tarasco halkının tapındıkları Tanrıça Xaratanga için kesilen kurbanın kanı buraya getirilir ve kaynak sulara atılırdı.

Arevalo: Maya takviminde en eski bir evre olarak düşünülür. Bu evrenin Kaminaljuyu'nun arkeolojik sıralamasında ortaya çıktığı anlatılır.

Artık gün: Ya da artık yıl. Gregoryen takviminde dört yılda bir şubat ayına eklenen gün. Maya takviminde de "artık gün" beş gün olarak 360 günlük döneme eklenen gün sayısı olarak karşımıza çıkar. Çünkü Mayalar iki takvim kullanmışlardı. Bunlardan biri 260 günlük dönem diğeri de 360 artı beş günlük dönem olarak ele alınmıştır.

Astro-Mimarlar: Yapılarını gökcisimlerinin konumlarıyla aynı paralelde yapan Maya mimarları. Bu yapılarda uygulanan matematiksel hesabın ise neden yapılara uygulandığı ise bir sır olarak kalmış. Belki de matematiksel ba-

zı buluşlar kaybolmasın diye mimarlar tarafından yapılara uygulanıyordu. Çünkü buna benzer bazı yaklaşımlar tarihte araştırma yapıldıkça karşımıza çıkar.

Ataerkil: Sadece erkekler tarafından yönetilen, uygulanan ve denetlenen sistem. Bu sistem Mayalar'da oldukça yaygındı.

Atitlan gölü: Guatemala'da bulunan ve Mayaların çevresinde toplanıp yaşadığı bir göl. Dağlık bir bölgede yer alır. Bu bölgelerde önemli arkeolojik buluntular elde edildi. Buraya yerleşmenin tek nedeni ise su ihtiyaçlarını elde etmek şeklinde değerlendirildi.

Atlantis: Hakkında binlerce eserin yazıldığı ve çeşitli mitolojilerde adının geçtiği kayıp bir kıta. Bu kıtanın varlığıyla ilgili yüzlerce araştırma kitabı yazıldı. Ancak şimdiye kadar kıtanın gerçek mi yoksa hayali bir kıta mı olduğu ise henüz bulunamadı. Mayaların bile bu kıtadan doğal afetler karşısında kaçıp kurtulmayı başarmış bir halk olduğu söyleniyor. Araştırmacılar Mısır halkının ve dinsel kültünün Atlantis kıtasıyla paralel olan "Mu" kıtasının çöküşünden sonra Nil deltasına yayılmış olabileceklerini belirtmeye çalışıyorlar. Atlantis kıtasıyla ilgili araştırmalarını aralıksız devam ettiren bilimadamları zaman zaman ortaya koydukları yeni teorilerle son derece farklı açıklamalarla gündem yaratmaktalar. Kıta ile ilgili bazı öykülerin de yer aldığı belirtilir. Atlantis kıtasının İ.Ö.9000 civarında aktif olarak bir hareketlilik içinde olduğu söylenmektedir. Bu bilgiler İ.Ö.421 yılında yaşamış olan Sokrates'in düşünceleri arasında yer alır. Platon, Plutarkhos'un açıklamaları dışında İslam toplumunun dini kitabı olan Kuran da da Atlantisin adı "ad kavmi" olarak yer almaktadır. Araştırmacı James Churchward ise kıtanın Mu adlı bir başka kıtanın kolonisi olduğunu iddia eder. Bu iddiası ile ilgili 1883 yılında Tibet'teki araştırmalarında bulduğu bir belgeye dayandırır. Ramses III tapınak yazılarında bu kıtanın varlığından coğrafik konumlarla söz eder. Here-dot,

Amerikalı Robert Sarmast, Critas, Timaeus, Dr.John K. Halln, kıta ile ilgili bazı belgelere dayanarak açıklamalar yaparlar. Görüleceği gibi Atlantis kıtasıyla ilgili yüzlerce yazar, bilim adamı, arkeolog ve araştırmacılar önemli bazı bilgiler vermektedirler.

Atmaca: Yırtıcı kuşlar grubunda yer alan bir et obur hayvandır. Özellikle Aztekler'de tanrıların elçisi olarak kutsal sayıldı. Hurakan adının karşılığında yer alan Tezcatlipoca'nın da adı olarak ifade edilmektedir.

A-tok: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Ok ucu" anlamındadır.

Atzitziantlı: Maya dilinde mısır bitkisine verilen ad. Maya takviminde bölümlere ayrılan güneş evresinin birinci güneş bölümü olarak adlandırılan Matlactli'da 4010 yıl süren süreçte yaşayanların kullandığı bitki. Onların inançlarına göre insanların yaşaması için "tanrılar mısır gönderdi" inancı yüksek bir yer tutar.

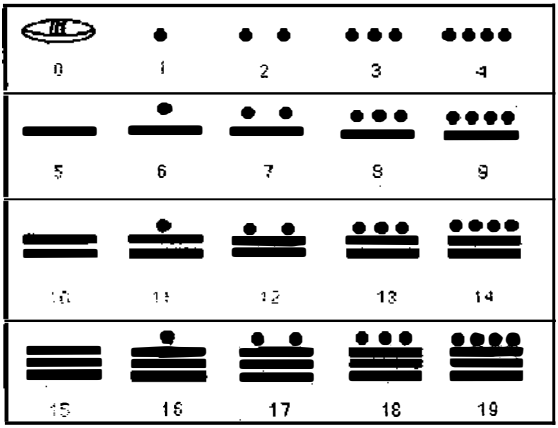
Avilix: Maya mitolojisinde Balam A'kab'ın Tanrısı şeklinde ifade ediliyor.

Ayahuasta: Bir çeşit dikenli kaktüstür. Bu kaktüsü yiyen kişinin çeşitli hayaller gördüğü belirtilir. Mayalar ve İnkalar bu kaktüsü tedavi amaçlı kullanırlardı. Hatta yapılan araştırmalarda bu kaktüs kurban edilen kişiye yedirilirdi. Bu kişi başka hayaller görünce de kalbi göğüs kafesinden alınırdı. Anlaşılacağı gibi bitki anestezi görevi yapar. Tanrılara kurban edilecek olan kişinin kendinden geçmesi, vücudunun uyuşması için yedirilmesinin nedeni de budur.

Ay işaretleri: Maya takviminde gün işaretleri olduğu gibi ay işaretleri de ele alınmıştır. Bu işaretler 19 ayın karşılığı olarak tanrılarla birlikte sembolize edilir. Ayların adı ise; Pop, Uo, Zip, Zotz, Tzec, Xul, Yaxkin, Mol, Chen, Yax,

Zac, Ceh, Mac, Kankin, Muan, Kayab, Cumku ve Uayeb şeklindedir. Aylara verilen ad aynı zamanda mitolojilerinde yer alan Tanrı adları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayın takvimi: Maya takviminin ikincisidir. Özellikle dini törenler, amaçlar ve kehanetlerde kullanılan bu takvim 260 günlüktür. Dönüşümlü bir şekilde birbirine bağlanan on üç dönemden oluşur. Her biri kendi Tanrısını simgeleyen yirmişer günden oluşmaktadır. 20 günün her birinin ayrı ayrı isimleri vardı. Onüç rakama kadar sayılıp bittiği zaman yeni dönemin rakamları başlar. (["1=Imıx/ 2=Ik/ 3=Akbal/ 4=kan/ 5= Chichan/ 6=Cimi/ 7= Manik/ 8=Lamat/ 9=Muluc/ 10=Oc/ 11= Chuen/ 12= Eb/ 13 Ben...ikincidönem, 1= Ix/ 2=Men/ 3=Akbal/ 4=Caban/ 5= Etz'nab/ 6= Caucac/ 7= Ahau/ 8= Imıx/ 9= Ik/ 10= Akbal/ 11= Kan/ 12= Chicchan/ 13= Cimi..Üçüncu dönem...1 Manik/ 2= Lamat"]) sonrası bu şekilde devam ederek 13 dönemin günleri belirtilir. Günlere verilen ad aynı zamanda mitolojilerinde yer alan Tanrı adları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bak Tzolkin.

Sayıları belirten bir tablo

Ay Jaguar: İ.S.553-578 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir.

Ay Kafatası: İ.S.454-467 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Arkeologlar

tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen bir ad.

Aztekler: Anadolu'da beyler, ağalar İmparatorluklar peşinde koşarken Güney Amerika'da da ezoterik bir yaşam şekli sessizce hareketleniyordu. Mayaların yaşadıkları topraklara henüz kimlikleri belli olmayan Aztekler sessizce yerleşmeye başlamıştı. Sessizliğin egemen olduğu dağlık ve ormanlık bölgeye henüz nereden geldikleri bilinmeyen kabileler yavaş yavaş ama küçük gürültüler çıkararak yerleşiyorlardı. Geldikleri yerin Aztlan olduğu belirtiliyor. Aztlan'dan gelenlere Aztek adı verilmişti. Tıpkı Meksikalılara, Tanrıları Huitzilopochtl'nin eş anlamı olan "Mexitli"gibi. Beyazlar için "Semadan gelen Tanrılar" zenciler (siyahlar) için ise de "Topraklanmış Tanrılar" olarak isimlendirdiler. Azteklerin atalarından bazıları Tenoch'tan kaynaklanan "Tenoçka" yerlileri olduğu belirtilir. Kendilerine "Kulha Meksika" da diyorlardı. Bu ad Colhuacan bölgesinden gelmektedir. Kesin olarak nereden geldikleri bilinmeyen Aztekler, M.S.15 ve 16'ncı (Bu tarihlerin henüz netlik kazanmadığı da belirtilmektedir.) yüzyıl başlarında Meksika'nın Orta ve Güney kesimlerine yerleştiler. Kendilerine özgü "Nabuva (Ya da Nauhatl)" diliyle konuşup, anlaşıyorlardı. Anavatanları Kuzey Meksika'da bulunan Azteklere "Aztlan" beyaz ülke ya da ataları Tenochtan gelen "Tenocka" da deniliyordu. Aztekler için kullanılan Meksika adı, mistik bir isim olan Metziliapayla ("Aygülü") benzerlikleri bulunan Texcoco gölünün isminden almaktadır. Kulha Meksika adı vadinin gelişmiş merkezi olan "Colhuacan" ile aynı oranda görülüyordu. Kökenleri tam olarak bilinmeyen bu halk "Toltek" uygarlığının çöküşünden sonra Texcoco gölündeki adalara yerleşen bir halk olarak belirtiliyor. Yaşadıkları alanda tarihsel olarak 1325'te en büyük merkezleri olan Tenochtitlan'ı kurdular. Bu merkez şef Itzcoatl (1428-1440) döneminde kuruldu. Komşuları olan Texcoco ve Tılacopan ile ittifak

haline geçerek büyük bir uygarlık oldular. Ve Orta Meksika'da egemen bir güç haline dönüştüler. Onlar tarım alanlarında çok büyük başarılar elde eden ve kozmolojik inançları olan bir topluluktu. Maya inancı olan 13 gök katı ile 9 yeraltı dünyası inancına inanırlardı. 1790 yılında o bölgedeki kazılarda bulunan 3,7 metre çapında ve 25 ton ağırlığındaki bazalttan yapılmış takvim sistemi Azteklerin doğayla yakından ilgilendiklerini ortaya koyuyor. Dinsel inançlarında savaş ve güneşi Huitzilopochtli, yağmuru Tlaloc adındaki tanrılar temsil ediyordu. Ayrıca yarı tanrı ve yarı kahraman tüylü yılan olan Quetzalcooltl adlı tanrıya da inanıyorlardı. Savaş ve güneş tanrısı olan Huitzilopochtli için her yıl bir genç insanı kurban olarak sunuyorlardı. Bu kurban genellikle savaş esirleri ve köleler arasında seçilirdi. Kurban edilen insanın kanı ve yüreği savaş ve güneş tanrısına sunulurdu. 1519 yılında İspanyollar burayı kuşatarak bu uygarlığın daha fazla gelişmesini engelledi. Son İmparator Mocetuhzoma (Montezume) II (1502 - 1520) Hernann Cortes tarafından tutsak edildikten sonra tutuklu bulunduğu mahzende öldü. Aztekler geyik derisi ve sabır otundan yaptıkları "cadıc" adlı bir kağıda kendi dillerinden çeşitli mesajlar bıraktılar. Cadıc'lere yazılan makaleleri tapınaklarda koruma altına almışlardı. Bulunan bazı metinlerden "Codex Barbonıcus, Codex Borgtas, Codex Fejervary Mayer ve Codex Cospuno" gibi mesajlar İspanyolların istilasından sonra geriye bozulmadan kalmışsalar da henüz şifreleri çözülmüş değil. Bu tabletlerin Azteklere ait olup, olmadığı ise kesin olarak bilinmiyor. Tarihçiler, bilginler ve arkeolojik kazılar yapan araştırmacılar ve gezgincilerin anlattıkları mantığa uygun olarak ele alındığını düşünürsek bölgede gizemli bir kent vardı. Bu kent Meksika'ya 50 kilometre uzaklıkta bir yayla üzerinde kurulduğu söylenmekte. Nereden gelip o bölgeye yerleştikleri bilinmeyen Aztekler yağmalamışsalar da şehir gizemiyle kutsal olabileceği ge-

rekçesiyle tekrar Aztekler tarafından onarılmıştır. Teotihuacan olarak bilinen bu kent M.Ö 600 yıllarında inşa edilmiştir. Aztekler buraya yerleştikleri zaman bu şehrin caddelerindeki tapınakları talan etmişlerdi. Tzapteca'a 16 bin, Tlappekneca'da 24 bin, Huexotzinca'da 16 bin ve Tziuhcohuaco'da ise 24 bin 400 kişiyi acımadan katletmişlerdi. Daha sonra Teotihuacan'ı gizemli gören Aztekler ona "Tanrının yoluna sahip insanların yeri" adını koydular. Bu kent M.Ö 6'ncı yüzyılda imparatorluğun başkenti oldu. Bugünkü bilimsel araştırmalar bu kutsal kentin nasıl yok olduğunu, orada yaşayan insanların nereye gittiklerini ve hangi dilde anlaştıklarını kesin olarak çözemedi. 1499-1590 yılları arasında yaşayan Fransız tarihçi Bernardıno de Sahagun "...Bu yere Teotıuhacan adını vermişler. Burası tanrıların gömüldükleri yermiş. Kentin önceleri ismi bilinmediği gibi içinde yaşayan insanların da nereden ve nasıl geldikleri bilinmiyor.." demişti. Teotiucan'a 5 kilometre uzunluğundaki "ölüm yolu" adı verilen bir caddeden giriliyordu. O nedenle Aztekler de bu kenti gizemli gördüler. Bu kentin gizemli planını çizen mimarın nereden geldiği bilinmediği gibi uzun bir süre kentte kazılar yapan bayan Laurette Sejourne bu kentteki kültürün asla çözümlenemeyeceğini de söylemişti. 1880 yılında Fransız araştırmacı ve bilim adamı De Sıre Charnay tanrılara ait olduğu söylenen bu şehrin kısmen de olsa bir bölümünü ortaya çıkardığını iştahlı bir şekilde duyuruyordu. Bulunan antik kentin "Toltek" şehri olarak belleklere işlenmesini istedi. Aztekler döneminde "büyük sanatkar" anlamına gelen Tolteklerin, başkentleri Teotıuhacan olarak biliniyor. Azteklerin metinlerinde de kutsal şehir 5'nci güneşi belirlemek ya da dünyanın 5'nci defa yenilenmesi olarak düşünülmüş. Söz edilen güneş Teotıuacan'da doğup, evrenin merkezine tırmanıyor. Bu kentte çok çeşitli piramitlerden; en büyükleri güneş piramidi, ay piramidi ve tüylü yılan tapınağı daha da gizemini arttırıyor. Mek-

sika devletinin isteği üzerine Ressam Diego Rivera bu kenti olağanüstü güzellikte bir duvar tablosunda gösterdi. Tüylü yılan adı verilen tapınak, ay piramidi olarak bilinen, fırtına ve yağmur tanrılarının süsledikleri heykellerin nasıl inşa edildiği ise hiç bilinmiyor. Güneş piramidinin tepesinde altın ve gümüş kaplamalı bir tanrı heykelinin olduğu söyleniyor. Ancak araştırmalarda bu heykelin Meksikalıların ilk başpiskoposu Fransisken keşişi Juan de Zumarraga tarafından kırdırılıp, altınları eritilmiştir. Onlar için altınların tapınaklardaki heykellerden daha önemli olduğu belirtilmektedir. Aztekler Meksika'nın en büyük bölgesinde imparatorluk kurmuş kabileler topluluğudur. "Azteca" ya da "Mexica" adıyla da tanınmışlardı. İspanyollar 1519 yılında bölgeye girdiklerinde kralları Mocetuhzoma'nın ünü bölgenin her tarafına yayılmıştı. Dilleri ve dinleri Atlantık'ten Pasifik kıyılarına kadar ulaşmıştı. Mimarlık ve heykelciliğin geliştiği Azteklerin başkentleri ise Tenochtitlan'dı. İmparatorluktaki yerli halklar ticaret yapıyor, tekstil, tarım ve kuyumculukla uğraşıyorlardı. Ancak bütün bu güzel gelişmelerin tersine Azteklerin kökenleriyle ilgili az bilginin bulunması. Aztekler İ.S.XIII yüzyılda zor şartlar altında zorbalık, barbarlığın çoğaldığı bir dönemde yaşamışlardı. İmparatorluk İ.S.1428-1440 arasında oldukça gelişmişti. Mısır, fasulye, su kabağı, huauhtli (horozibiği), domates, biber gibi bitkilerle uğraşan kabileler dağınık olarak yaşamış ve onların yaşamlarının üç bin yıllara dayandığı ifade edilmiştir. Zacatenco, Ticoman, El Arbolillo, Copilco, Tlatilco, Cuicuilco yerleşim yerlerinde köylüler neolotik bir yaşam sergilemişlerdi. Mezarlarında bulunan süslemeler farklı şekillerde olduğu için Azteklerin değişik halklardan meydana geldiğine bir işaret olarak kabul edilir. Tarihçiler üç sitenin müttefik güç olarak Meksika'nın orta vadisini birlikte sürdürdükleri 1440 yılında Itzocatl'ın öldüğüne tanık olurlar. İttifak içinde olanlar Tlacopan, Azcapotzalco ve

Quahuacan'daki yerlilerdi. Bunların ötesindeki Texcoco, sınırlarını Tuxpan kentine kadar genişletmeyi başarır. Itzocatl'ın ölümünden İspanyolların bölgeyi kuşattığı tarihe kadar Azteklerin beş kralının hüküm sürmüş olduğu belirtilir. Bu krallar: 1440-1469 arası "soylu biri olarak İspanyollara karşı öfke duyan" Mocetuhzomaydı. Diğer adları da "gökyüzüne ok atan okçu" anlamında tanımlanan Ilhuicamina ve "büyük" anlamında tanımlanan Ueue'ydi. 1469-1481 arasında "su yüzü" anlamında betimlenen Axayacatl, 1481-1486 tarihleri arasında "kanayan" anlamında betimlenen Tizoc, 1486-1503 arasında "su canavarı" anlamında tanımlanan Auitzotl ve 1503-1520 tarihleri arasında "yüce küçük" anlamında betimlenen Mocetuhzoma II'ydi. Kralların beş yıl gibi kısa sürelerde zehirlenerek ölmüş oldukları belirtiliyor. Ancak Tizoc uzun süre yönetimde kalmıştır. Krallar eyalet şeflerini tayın ederdi. Bu eyaletler: Meksika'da Orta Vadinin kuzeydoğusunda Cıtlaltepec ve Tlatelolco. Vadinin güney tarafında Petlacalco. Panuco ırmağı kıyısında Oxitipan. Xiuhcoac (Huaxtec), Xilotepec, Axocopan, Hueypoxtla, Atotonilco, Xocotitlan, Quauhtitlan, Quauhacan, Acolhuacan. Meksika'nın doğu yakasındaki eyaletler ise: Atlan, Xiuhcoac, Tochpan (Tuxpan), Tlapacoyan, Atotonilco, Tlatlauhquitepec, Quauhtochco, Cuetlaxtlan, Tochtepec. Güney ve güneydoğuda ise Chalco, Quauhnahuac, Huaxtepec (Oaxtepec) Tlalcozautitlan, Quiauhteopan, Toluca, Ocuilan, Malinalco, Tlachco (Taxco), Tepequacuilco, Cihuatlan'dı. Aztekler bölgeye geldikleri zaman Toltek modeli sitelerle karşılaşmış ve onların yaşam tarzlarına kısa bir sürede ayak uydurmuşlardır. Tolteklerin "site-devlet" modelini beğenen Aztekler; kurdukları sitelerin başlarına "konuşan ya da yöneten" anlamında tanımlanan "Tlatıoaniler" görevlendirmişlerdi. Bunların konumları bugünkü devlet adamları niteliğindeydi. Askeri bir aileden olan bu başkanlar ("Tlatoaniler") kendilerinden sonra başkan olanları

aile içinde seçer ve yanlarına da görevlendirilmek üzere konsey olabilecek kişiler alırlardı. Önceleri hükümdarların seçimini genel savaşçılar meclisi yapardı. Daha sonra topraklar genişledikçe seçici konsey gelişeceğine küçülmüştü. Üye sayısı 13 kadar olan konsey, Auitzotl'dan başlamak üzere yüzü aşkın kişilerin görev aldıkları bir konuma ulaşır. Krallığın yüce alametleri altın, turkuvaz karışımı taç ve mavi-yeşil renkteki pelerinlerdi. Bu gelenek Mocetuhzoma II'nin yönetimine kadar devam eder. Tlatoniler öldüğü zaman oğlu varsa oğlu yoksa kardeşi yerine geçerdi. Kralların birden fazla eşi olurdu. Tıpkı harem şeklinde bir yaşamı vardı (Harem görüldüğü gibi sadece Osmanlılarda olan bir yaşam şekli değildir.) Örneğin kral Nezaualpilli'nin yaklaşık 40 eşinin olduğu belirtiliyor. Mocetuhzoma II krallığında yenilikler yapmakla tanınır. Daha önceleri dinsel bir tanımlama olan Ciuacoatl unvanını yardımcı İmparator olarak düşünmüş ve kardeşi Tlacaeleltzin'i bu göreve getirmiştir. Böylece her konuda Tlatoani'ye yardımcı olan Ciuacoatl; askeri savaşlar yapar, İmparatorluğa vekalet eder, yargılamayı denetler ve yeni hükümet göreve başlayana kadar da konseye başkanlık ederdi. Motecuhzoma II'nin kardeşi Tlacaeleltzin için araştırmacılar yetenekli olmakla birleşirler. 1521 yılında İspanyol işgali sırasında Tlacaeleltzin Hıristiyan olmuş ve adını da Don Juan Velasque olarak değiştirmiştir. Krallık için yapılan seçimlerde İmparatorla birlikte dört kişi daha seçilirdi. Bunlardan "savaşçılara komuta eden "anlamında betimlenen Tlacateccatl, "mızraklar evi görevlisi" anlamında betimlenen Tlacochcalcatl da vardı. İspanyolların Meksika'yı kuşatmasından sonra Azteklerin kentleri yağma edilmiş, yakılmış ve yıkılmıştı. Kentteki tarih İspanyol yağmacıları tarafından önlenemez tahribatlara uğramıştı. Bu yıkımlardan sonra Azteklerin mimarisinin özelliklerini, ayakta kalmayı başarmış bir kaç tapınak kalıntılarından elde edilmiş olduğuna inanlar çoğun-

luktaydı. Morelos'ta Teopanzolco tapınakları, Huatusco tapınakları, Teayo (Veracruz) tapınakları ve Toltekleşmiş olduğu belirtilen Çiçimeklerin yapımına başladıkları ve Aztekler tarafından tamamlandığı öne sürülen Tenayuca piramidi örnek gösterilir. Dinsel alandaki en iyi mimarı en üst noktasında bir tapınak bulunan piramit yapımı yaygın bir mimari olarak belirtilmektedir. Tolteklerin yapı tarzını andıran bu piramitlerdeki merdivenlerin sağ ve sol tarafları tüylü yılanlarla bezenmiştir. Aztek mimarisinin örneklerinden biri de Teocalli piramidi olarak gösterilir. Çünkü bu piramit'in tepesinde iki tapınak yer almaktadır. Kaya içine oyulan tapınak, iyi bir örnek olarak gösterilir. Kaya içine oyulan tapınakların kartal şövalyelerle jaguar şövalyeler için yaptırılmıştır. Onların kültleri bu tapınaklarda yaygınlaşmaktaydı. Tapınağın yılan ağzına benzeyen kapısından ölülerin konulduğu koridora girilirken, duvarların kartal ve jaguarla süslendiği görülür. Bu süslemeler adı geçen tanrıların kültlerinde birer sembol olmuştur. Dinsel yapılar dışında askeri yapılar da Aztek sanatında önemli bir yer tutar. Askeri amaçlı yapılan yapılar kulelerle donatılmış, sığınakların oldukları kaleler şeklinde inşa edilmiştir. Yapıların Toltek, Zapotec ve Maya sanatıyla benzeştiği de ifadeler arasında yer alıyor. Diğer eski uygarlıklarda olduğu gibi Aztekli ressamlar da duvarları birer tual olarak kullanmayı başarmışlardı. Duvar resimleri genellikle çoğu uygarlığın sanatçıları tarafından vazgeçemediği bir çalışmaydı. Aztek dilinde ressamlara "Tlacuiloani" adı verilmişti. Aynı zamanda katipler de bu adla çağrılırlardı. Ressamların özenle yapıp renklendirdikleri hiyeroglif ve piktografik tarzda yapmış oldukları çalışmalar ölümsüz birer tabloydu. En iyi "Codex" çalışmaları İspanyolların alevinden kurtulmuş olan Mixteklerde (Codex Nuttall) ya da Mixtek-Puebla'da (Borgia)'dır. Bu codex'te Aztekli katiplerin sanatsal inceliğinin derinlikleri görülür. Bazı yapılardaki duvar resim-

leri de; Mayalardan kalma Bonampak Fresklerinde, Monte-Alban'da (Monta Alban kentinde kazılar devam etmektedir. Kazı raporları da ekip tarafından bana aralıksız gönderilmektedir.) Zapotek halkının sanatçıları tarafından yapılmış olan renkli resimli mezar odaları, Teotihuacan'daki dinsel frenkslerde, Chichen-Itza'da (Toltek-Maya karışımı olduğu belirtiliyor.), Mixtek ülkesinde, Mixtek-Puebla'da süslü Tizatlan tapınağında renkli duvar resimleri yer almıştır. Ayrıca aynı bölgedeki Cacaxtla'da (Tlaxcala eyaleti) estetik yönden kalitesi yüksek olan duvar resimleri görülür. Paris'teki Bibliotheque du palas'ta koruma altındaki "Codex Borbanicus" yine Paris'teki Bibliotheque Nationale'deki "Codex telleriano", Oxford-'daki Bodleian Library'de bulunan "Codex Mendoza" adlı Aztek kitaplarında da katiplerin yazdıklarıyla resimlerin yer aldığı belirtilir. Savaşların acımasız yüzü sanatsal bazı nesnelerin de ortadan kalkmasına ve tahribatlara uğramasına yol açmaktadır. İspanyollar Azteklerin kentlerini kuşattığı sıralarda onların alçak kabartmalarla yapmış oldukları çoğu heykellerini ve tapınak duvarlarında çizdikleri yaşam sahnesini gösteren belgesel yapıtları tahrip etmişlerdi. Özellikle kronik dinci rahipler, çoğu heykeli ve kabartma sahnelerini ilkel ve batıl bulduğunu gerekçe göstererek tahrip etmişlerdi. Heykel sanatçıları bir tapınağın bağlı bulunduğu tanrının heykelini yaparlarken simgeciliğin kurallarını uygulayarak yaparlardı. Tlaloc'un arkaik heykelleri ve su tanrıçalarının heykelleri heykel sanatını uygulayan sanatçıların halkın tapınma geleneğini düşünerek ayrıntılı çalışmayı yapmış oldukları ifade ediliyor. Onlara göre eski tanrıların görünümleri klasik modellerle yapılırdı ve bu modaya uyma zorunluluğu sanatsal güvene işlemişti. Coatliuca'nin tek taştan yapılmış heykeli de görsel bir şekilde geleneği yansıtır biçimde yapılmıştır. Xipe Totec tanrısının idolleri, müzik ve oyun tanrısının idolleri heykelcilikte çekici olarak tanımlanmış-

lardır. Paris'teki "Musee de 1 'Homme " de Aztek heykelciliğiyle ilgili önemli bulgular koruma altındadırlar. Heykelcilerin yaptıkları takvim taşı da önemli bir sanatsal yapı olarak belirtilir. Azteklerin kullandıkları takvim; falcılık ve tedavide önemli bir yer tutardı. Takvimi yazıp yorumlayan rahiplerin adı Tonalpouhque'ydi. Yapılan araştırmalar 260 günlük Tonalpohualli takviminin oluşmasını hamilelik süresinden türetildiği şeklinde anlatılır. Günümüzde hamilelik süresinin 273 gün olduğunu hepimiz biliriz. İşte Aztekler bu süreyi 260 gün olarak belirleyerek takvim şekline dönüştürmüşlerdi. Bu takvimde kullanılan 20 sayısı el ve ayak parmaklarının toplamıyla değerlendirilirdi. Ayrıca önemli bir yer tutardı. Takvimde yer alan günler ise ayrı bir adla tanınırdı. Aztekler eğitime oldukça önem vermişlerdi. Aileler çocuklarını eğitim yaşına kadar okula götürür, okulu gösterir ve çocuğun büyüdükten sonra burada okuyacağına dair psikolojik eğitim yaptırırlardı. Eğitimdeki yaş gurupları ise üç gurupta ele alınırdı. Yedi yaşındakiler, on yaşındakiler ve ondört yaşındakiler şeklindeydi. Okula giriş ya da başlangıç konuşmasında, disiplin, saygı, öğrenme, itaat etme ve temizlik konularında uyarılılar getirilerek başlanırdı. İkiokul'da farklı şekillerde eğitim yapılırdı. Ortak noktaları ise cinsel bilgiler ve sosyal olayları pekiştirme üzerindeydi. Birinci eğitim okulu "Telpochcallı" adıyla anılan ve "gençlik evi" olarak tanımlanan okuldu. Her bölgede ya da Calpullı'nın yerel tapınağına bağlı okullar vardı. Ezberlemek eğitimin başında gelirdi. Sanat eğitimine önem verilen derslerden başka Temel ahlaki konuları, dinsel ve tarihsel konularda da bilgilendirilirdi. Öğrencinin konuşmalarına ve davranışlarına önem verilerek diksiyon dersleri de verilirdi. İkinci okul türü ise "Calmecac" adıyla bilinirdi. Bu okul soyluların çocuklarını dinsel, askeri ve politik yönden yetiştirilmek için kurulmuştu. Kısacası birine halk okulu diğerine de devlet görevlilerini yetiştiren okullar da denile-

bilirdi. Bu okullara çok nadir durumlarda yetenekli halk çocukları da alınırdı. Her kentte erkek ve kızlar için Calmecac'lar vardı. Eğitim, askeri eğitim ile medrese eğimi şeklinde oldukça disiplinli geçerdi. Okullarda yıllık Veintena şenlikleri öğretilirdi. Bu şenlikler 365 günlük takvimi oluşturan 18 ayın karşılığında yapılan şenliklerdi. Aztek dini, Orta Amerika kültüründen kaynaklanan bazı inanç sistemleriyle örtüşmüş olduğu belirtiliyor. Güney Amerika bölgesinde Aztek yerlilerinin son derece dindar oldukları belirtilir. Önceleri bölgede yaşayan halkların birden fazla kozmolojik inancı paylaşma modası yaygındı. Bu inanç yerel bölgeler dışında merkezi bölgelerde yoğundu. İmparatorluk genişledikçe yerel tanrılar da merkezi tanrılar konumuna getirilir. Onlar Maya inancında kutsal sayılan onüç gök katı ve dokuz yeraltı dünyası arasında geliştiği ileri sürülen yaratılışa inanmışlardı. Onlar Mayaların bu kozmolojik inancını benimsemişlerdi. Tanrılarına kurban olarak insanları sunar ve insan kanı dökerek çılgın törenler yaparlardı. Onlara göre güneşin görünen yüzü kutsaldı. Bu kutsal yüze "Tonatiuh" adını takmışlardı. Yerlilerin rehber tanrısı Uitzilopochtli'ydi. Bu tanrı öğlen güneşini temsil ederdi. Söylencelere göre çok eskilerde bir insan ve zaman içinde büyücü olarak tanımlandı. Uitzilopochtli, Tula kenti yakınlarındaki Coatepec dağında yaşayan ve "yılan entarisi giyen" anlamında betimlenen Coatliuce adlı tanrıçadan doğmuştu. Her ne kadar Aztek tanrılar panteonunda ilk tanrı olarak yer almışsa da Tezcatlıpoca da onun kadar önemli ve yüce bir tanrıydı. Tezcatlıpoca'nın her şeyi gördüğü ve onun da görünmez olduğu anlatılır. Uitzilopochtli'nin de yardımcıları vardı. Bunlar Paynal ve Mixcoatl'dı. Azteklerin kullandıkları dil, Güney Amerika yerlileri arasında örnek bir dil olarak belirtilmektedir. Büyük ana dil ailesi olarak bilinir. Bu anadil ailesi de "Uto-Aztek" olarak tanımlanmıştır. Anadil, New-Mexico ve Oklahoma bölgelerinde konuşul-

duğu öne sürülen Kiyova Tano dillerini kapsamaktadır. Uto-Aztek dilinin Guatemala'nın kuzeyinde yaygın olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Oklahoma bölgesindeki Kiyova Tano dili dört guruptan ele alınarak incelenmiştir. Bunlar; Kiyova, Tıya, Teva, Toya şeklindedir. İmparatorluğun kuruluşunda emeği geçen halkın Nahuva dili konuştukları belirtilmektedir. Nahuva dil öbeğinin Guetemala'da konuşulan ve sekiz öbekten oluşan yerli diller ailesi içindeki Sonora kolu içinde yer almaktadır. Diğer dil kolu ise Şoşon'dur. Şoşon dilleri; Mono, Kuzey Payut, Koso, Şoşon, Kavayisu, Yuta, Numik, Tubatulabal, Serrano, Luisenyo-Huanenyo, Gabrielino-fernandino, Kuhuilya, Kupenyo, Taki ve Hopi dilleridir. Sonora kolu ise: Papago, Pima bajo, Tepekano, Tepehuan, Pima, Tarahumara, Guarihio, Yaki-Mayo, Tubar, Eudeve, Opata, Koraçol (Kora), Nahua, Nahuatl, Pipil ve Poçutek'dir. Wikipedia'da Nahuatl diliyle ilgili "...Nci (Klasik Nahuatl nhn), (Merkezi Nahuatl nch), (Merkezi Huasteca Nahuatl ncx), (Merkezi Puebla Nahuatl naz), (Coatepec Nahuatl nln), (Durango Nahuatl nhe), (Doğu Huasteca Nahuatl ngu), (Guerrero Nahuatl azz), (Dağlık Puebla Nahuatl nhq), (Huaxcaleca Nahuatl nhk), (Kıstak Cosoleacaque Nahuatl nhx), (Kıstak Mecayapan Nahuatl nhp), (Kıstak Pajapan Nahuatl ncl), (Michoacán Nahuatl nhm), (Morelos Nahuatl nhy), (Kuzey Oaxaca Nahuatl ncj), (Kuzey Puebla Nahuatl nht), (Ometepec Nahuatl nlv), (Orizaba Nahuatl ppl), (nhzin olan Pipil lisanı), (Alta Nahuatl nhsin olan Santa María lası), (Güneydoğu Puebla Nahuatl nhc), (Nahuatl nhvin), (Temascaltepec Nahuatl nhi), (Tenango Nahuatl nhg), (Tetelcingo Nahuatl nhj), (Tlalitzlipa Nahuatl nuz), (Tlamacazapa Nahuatl nhw), (Batı Huasteca Nahuatl xpo.).." şeklinde fonetik işaretlere yer verir. Aztek dilinde Cuicatl: "şarkı ve şiir" Cuicani ise "şarkıcı ve şair" anlamında kullanılmıştır. Okullarda uygulanan 7, 10 ve 14 yaş gurubu öğ-

rencilerine genelde bellek eğitimi veriliyordu. Bellek üzerine yapılan eğitimde benzetmeler Nahuatl şiirinin temel yapısı şeklindeydi. Bu benzetmeler arasında tanrıça Chalchiuhtlicue'nin isim tanımlamasının karşılığı olan "Yeşim etek" benzetmesi olarak gösterilebilir. Aztekli şairin göl ya da suyu yeşim taşına benzeterek tanrıçanın burada yüksek bir benlikle tapınma düşüncesine yayıldığını ifade eder. Yeşim sözcüğüne eteği ilave olarak kullanması da dişiliğin sembolü olarak değerlendirmiştir. Tetzcoco lideri şair lakaplı Netzahualcoyotl, yaşamını anlattığı kitabında bu benzetmelerden söz ederken, şairin sadece tanrı ve tanrıçalar ya da kutsal yerler için benzetmeler üretmediğini aksine yerleşim yerleri, dağlar, tepeler, ırmaklar için de benzetmeler üretmiştir şeklinde ifadelere yer vermiştir. Bu benzetmeler ise; Tenochtitlan için " Okların yapıldığı yer", "Ak söğütler ülkesi" ya da " Kartal ve Kaktüsün yeri" gibi değişik benzetmelerle kentin varlığı açıklanırdı. Ayrıca Huitzilopochtlı için de; "Mavi balıkçıl kuşu", "Akıllı papağan" ya da "Kartal" benzetmesi yapılırdı. İlginçtir ki şiir okuma ve şarkı söyleme "Çiçek ve şarkı" evi, sadece şiirlerin okunduğu yere de "çiçeklerin evi", "bahar evi" ya da çiçeklenen avlu" şeklinde benzetmelerle ifade edilmiştir. Savaş sözcüğünü de "Kalkanların şarkısı", Kalkan tozlarının havalandığı yer" ya da "ova üzerinde yüreğin çiçekleri" şeklinde benzetmelerle gösterilmiştir. Görüleceği gibi döneminde imgenin ne olduğunu bilmeyen Aztekli şairler olabildiğince imgesel çalışmalar yapmışlardır.

Azteklere ait tapınak harabeler

B

Ba-bul: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Boğulan baba" anlamındadır.

Bab: Maya dilinde sözcük anlamı "Yüzmek, kürek çekmek" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı ise "akmak, nehir" anlamına gelen "Baba" sözcüğüdür.

Baab: Maya dilinde sözcük anlamı "Palmiye yaprağı" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Hurma ağacı" anlamına gelen "Baka" sözcüğüdür.

Baat: Maya dilinde sözcük anlamı "Balta" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün benzeri ise "Bir keski, çalışmak" anlamına gelen "Bak" sözcüğüdür.

Bac: Maya dilinde sözcük anlamı "Kara maymun" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Bir hayvan" anlamına gelen "Bs" sözcüğüdür.

Bacablar: (Bacabs) Maya inançlarında dünya ağacını belirleyen yön tanrılarına verilen ad. Bu yönlerin karşılıklarını belirten ve yönlere uygulanan renklere göre tanrıları da vardı. Her yön için belirlenmiş olan tanrıya törenler eşliğinde insan kurban ederlerdi. Her yön özellikleri ayrı olan bir Tanrı tarafından temsil edilirdi. Bunlar, doğu yönü için kırmızı rengi temsil eden Lakin, kuzey yönü için beyaz rengi belirleyen Xaman, batı yönü için siyah rengi belirlenen Chikin ve güney yönü için sarı rengi belirleyen

Azteklere ait tapınak harabeler

Nohol'dur. Rahip Landa Bacablar ile ilgili "....Bu insanların taptığı çok sayıda Tanrı arasında Bacab ismini verdikleri dört Tanrı vardı. Söylediklerine göre bunlar, gökyüzü düşerse tutsunlar diye dünyayı yarattığı zaman Tanrı tarafından dünyanın dört köşesine yerleştirilmiş dört kardeşti. Bacabların ["deluge"] = (Anlamını bulamadım. Olasılıkla doğal afet olarak belirtilmektedir.) dünyayı yok ettiği zaman kaçtıkları da söylenir. Bunların her birine başka isimler verirler ve gökyüzünü tutsunlar diye tanrının onları yerleştirdiği noktaları işaretlerler; ayrıca dört "etkin harfin" her birini bunlara ve bunların durdukları noktalara atfederler. Bacablar aynı zamanda, kendilerine ait yılda meydana gelecek şanssızlıkları veya kutlu şeyleri ve harfi simgelerler..." şeklinde açıklamada bulunur. Görüleceği gibi mitolojik anlatımlarda dinsel kült; genellikle tüm uygarlıklarda mutlaka tanrıların dünyayı çok daha iyi işler konumunda tutmak için bazı bireyleri yaratarak görevlendirmiş olduğu görülmektedir.

Tikal'de bulunan ve Maya halkının yüz ifadelerini anımsatan bir yüz heykeli.

Backlum Chaam: Maya tanrılar listesinde "erkeğin cinselliğini ve penisin sertliğini koruyan" bir Tanrı şeklinde tapınıldı. Herhangi bir durumda bir sıkıntıya sahip olanların utanmadan, sıkılmadan kendine gitmesini beklerdi. Bu Tanrı sertleşme sorunu içinde olan erkeklere şifa verir düşüncesiyle tapınılır ve çeşitli hediyelerle anılırdı. Günümüzde ürolog olan doktorların konumları incelendiğinde, Mayalar cinsel hastalıkları iyileştiren yetenekli doktorlar için Tanrı sıfatını uygun görmüş ve onları saygıyla karşılamışlardı.

Bah: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Çivilemek, mıhlamak, başına kakmak" anlamındadır.

Bah: Maya dilinde sözcük karşılığı "Çivilemek, çakmak" anlamına gelir. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Kesmek" anlamına gelen "Bhn" sözcüğüdür.

Bajo: Peten bölgesinde kışın kuru ve yazın bataklık, alçak alanlara verilen ad. Bu bataklık alanların etrafında yazın hasırda kullanılmak için bitkiler yetişir ve onlar yerliler tarafından kesilerek alınırdı.

Bak: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Dörtyüz; et" anlamındadır.

Bak: Maya dilinde sözcük anlamı "erginlik" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Erginlik" anlamına gelen "Bas" sözcüğüdür.

Bak: Maya dilinde sözcük anlamı "Penis" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Penis" şeklinde tanımlanan "Baah" sözcüğüdür.

Bakah: Maya dilinde sözcük anlamı "Bükmek, çevirmek, çevrelemek" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Bükmek, eğmek" anlamına gelen "Bka" sözcüğüdür.

Baktum: Maya takviminde 144.000 güne eşit olarak hesaplanan bir zaman dilimi. Günümüz dünya zamanında 394 yıllık dönemin adı olarak belirtildi. Mayalar kehanetlerini bu dönemleri ele aldıkları zaman belirtmiş, günümüz insanlarına da mesajlar vermişlerdir.

Baktum'un sembolü

Balah Chan Kawil: İ.S.648-698 Maya kralıdır. Dos Pılas'ta hüküm sürdü. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Balakbal: Tikal'de bir arkeolojik yerleşme alanıdır. Bu bölgede yapılan arkeolojik kazılarda ilk tarihsel dikilitaşlar ortaya çıkarılır. Araştırmacı arkeologlar Maya kültürüyle ilgili "Uolantum" yerleşme yerinde önemli buluntular elde eder ve koruma altına alırlar.

Balak-al: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Çevrili, sarılı, kuşatılmış" anlamındadır.

Balam A'kab: (Bazı kaynaklarda "Balam Acap" olarak yazılmıştır.) Maya-Kiçelerin inançlarında ilk "ana baba" olarak tamamen bedenleri yiyeceklerden yapılan ikinci adamın adı olarak bilindi. Diğerleri ise birinci adam; Balam Quitze, üçüncü adam, Mahucutah, dördüncü adam ise I'quı balam'dı.

Balam Quitze: Maya-Kiçelerin inançlarında ilk "ana-baba" olarak tamamen bedenleri yiyeceklerden yapılan birinci adamın adı. Diğerleri ise, ikinci adam Balam A'kab, üçüncü adam Mahucutah, dördüncü adam ise I'quı balam'dı. Qu'ıche soylarından birinden geldikleri insan.

Balams: Maya tanrılar listesinde tapınılması zorunlu olan ruhlar olarak anlatılırlar. Bunlar gece korumasını sağlayan jaguar ruhlar olarak bilinirler. Genellikle köylerde her köşede beşli olarak yayılır, bekçilerin yanına geçerek onlarla otururlar. Köylüler onların yataklarında uyurken kötü ruhlardan arındıklarına inanırlardı. Balam Jaguar olarak adlandırılan dinsel kuş her tarafta "idol" olarak kullanıldı. Bu geleneklerden Anadolu'daki beylikler arasında bazı yakın gelişmelerin olduğu belirtilir.

Balanque: Ixbalanque, "senin merak olduğun olasılığın" şeklinde tanımlanarak, "Sher ballankay" şeklinde de anıldı. Tanrı "CH" olarak da tapınıldı. "CH" adı önceleri yapılan arkeolojik kazılarda bulguları ele geçirilen tanrının adı bilinmediğinden ona verilen bir kodlamadır. Balangue, Tanrı Ch, Yax balam, Ixbalanque, Ix Balanque, Ix balangue adıyla da anıldı.

Balankanche: Maya yerlilerin Tanrı Tlaloc adına süsledikleri mağaranın adı. Sözcük anlamı "Gizlenmiş taht" anlamında tanımlandı. Tlaloc'a bu mağarada tapınılıyordu. Mağaralarda dinsel kültün gelişme gösterdiği dinler yakın çağdaki dinlerde de görülmektedir. Musa, İsa ve Hz. Muhammed de mağaralarda dinsel öğretiyi almış ve topluma yaymayı başarmıştır. Mağaraların gizemli yönleri hala araştırma konusu olarak tartışmalara açılmamıştır. Bu nedenle ezoterik görünümünü koruyan mağaraların neden dinsel inisiyelerin (öğretilerin) alındığı yerler olarak bilinmesi bir sır olarak kalmaktadır.

Ban: Maya dilinde sözcük anlamı "Yıkmak, devirmek" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Yok etmek, ortadan kaldırmak" anlamına gelen "Ban" sözcüğüdür.

Barra: Mayalar'da İ.Ö.1800 civarındaki bir sanat evresi. Çömlekçiliğin bulunuşu ön planda yer alır. Çömlekçiliğin bulunuşu yaşayan yerliler arasında teknolojik açıdan en iyi yenilik olarak değerlendiriliyor. Araştırmacılar, kazılar sırasında bulunan tarihsel buluntuların yapılış özelliklerini farklı olarak görmüşseler o özelliklere göre bir "sanat evresi" olarak belirlemeyi uygun görürler.

Batı yönü: Maya inançlarına göre bilgelik ve iyiliği simgeler. Burada yaşam alanı içinde bir sorunu çözüme kavuşturmak gerekirse batı yönüne doğru yönlenmenin sorunları çözeceği inancı yükselirdi. İyiliğin de karşılığını çok iyi derecede hesaplarsa kişi, batıya yönelirken bilgeliğinin yüksek katlarına ulaşmış olabilir inancı yaygındı.

Batabob: (Batab) Baba soyundan gelen idarecilere verilen ad. Bunlar zengin ve yaşlı adamlardan oluşan bir mahalle konseyi tarafından idare edilirlerdi.

Batz: Maya inançlarında Ixamucane, Came ve Hunahpu gibi mitolojik idareci dört tanrıdan biri. Özellikle Popol-Vuh'ta bunlarla ilgili yazılanlar ilgi çekicidir.

Bayan altı gök: İ.S.682-741 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda gerçek adının bulunmaması nedeniyle verilen takma adıdır.

Bax: Maya dilinde sözcük anlamı "Ağır ve devamlı ilerlemek, çekiçle dövmek" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Çalışmak, işlemek" anlamına gelen "Bak" sözcüğüdür.

Ba-ul-pol: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Beyine kazınmak, kafasına girmek" anlamındadır.

Becabs: Bak Pusula tanrıları.

Becan: Yucatan yarımadasının orta kısımlarında yer alan ve Maya yerlilerinin yaşadıkları öne sürülen arkeolojik bir buluntu alanıdır. Burada yapılan arkeolojik kazılarda Maya mimarisiyle ilgili önemli kalıntılar bulundu. Kentte savunma hendeği inşa edilmiştir. Savunma hendeği çoğu uygarlıklarda kentlerin etrafındaki surların paralelinde yapılmıştır. Bizanslılar da İstanbul'un etrafını surlarla çevirdikleri zaman surlara paralel olarak savunma hendekleri yapmış ve onları suyla doldurmuşlardı.

Belachina: Bak Ben Eleba.

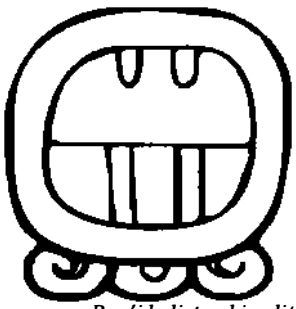
Bel-ha: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanma-

sı amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kanal, su yolu, su kemeri" anlamındadır.

Bel-han: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Su kemeri, su borusu" anlamındadır.

Bel-mul: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Tepeye, tümseğe giden yol" anlamındadır.

Beel: Maya dilinde sözcük anlamı "Günah" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Günah" anlamına gelen "Ban" sözcüğüdür.

Ben'i belirten bir glif

Ben: (İng. adıdır) Gün için yapılan sembolün Türkçe karşılığı "Kamış" olarak betimlenmiştir. (Bazı kaynaklarda da "okumak" anlamında tanımlandığı görülür.) Kamış olarak tanımlamanın nedeni Mayaların ekonomide bereket dediği bu bitkiyi mısır bitkisiyle simge durumuna getirmesi şeklinde belirtildiği ifade edilmektedir. Bu nedenle "ben" günü ekin ve bereketle sembolize edilir. Mayalar'da Tzolkin takvimine göre on üçüncü günün adı. Bu ad Aztekler'de "Acatl" olarak kullanılmıştır. Göğün on üç katlı oluşuyla Sayı Tanrısı Oxlahun-ti-ku'yu temsil eder. Mayalar'da bereket günü olarak tanımlandığı için on üçle başlayan bütün işlerin başarıyla sonuçlanacağına inanılırdı. Günü temsil eden "mısır-balık" şeklindeki genç Mısır Tanrısı-'dır.

Ben Elaba: Maya tanrılar listesinde Ölüm ve Deadies'in Tanrıçası olarak tapınıldı. (Deadies'in karşılığını bulamadım.) Bayan Dağ Belachına olarak ikili oluşturdu. Dağ Eleba olarak tapınılan bu Tanrıça Savaş ve Güneş Tanrıçası olarak tapınıldı. Dağ Eleba ile Belachına bay bayan olarak bir ikili oluşturlar.

Beş dünya fikri: Yerli Amerika halkları arasında yaygın bir şekilde ele alınarak Tzolkin takvimini beş ana parçaya (eşit olarak) ayırma işi ile ilgili düşünülen kehanet.

Beşinci üst dünya: Bu dönemi araştırmacılar "filizlenme" dönemi olarak tanımladılar. İ.Ö.1538-1144 tarihleri arasındaki bir dönemi kapsadığı anlatılır. Bu dönemde Avrupa merkezli İ.Ö.1480 tarihlerinde Musa'nın etkisi ve geleneksel olarak Çin'de (Shang), vedik geleneklerin etkisi görülür. Aztek inancında da bu dönemin kutsal yönü savunuldu.

Beydo: Maya tanrılar listesinde dinsel yönden doğal kuvvetlerin bir Tanrısı olarak tapınıldı. Yapılan incelemelerde dağlardaki doğal gaz ve tohumların bir Tanrısı olarak ilgi gördü. Maya takviminin dokuz gün haftasının dördüncü gününe adını verir.

Bir: Bak Ah Puch.

Birinci üst dünya: Bu devre için araştırmacılar "Tohumun ekilmesi" şeklinde bir betimleme getirdiler. Devrenin İ.Ö.3115-2721 tarihleri arasında olduğu tahmin ediliyor. Yapılan araştırmalarda Tanrı fikrinin ilk defa bu dönemde ortaya çıktığı anlatılır. Bu döneme denk gelen Mezopotamya bölgesindeki Sümerler'de "An ya da Anu " adlı ve her şeye egemen bir Tanrı fikri ortaya çıkar. Bu tanrıya Semavi Tanrı gözüyle bakıldı. Sümerler'deki Semavi Tanrı ise görev bölümü yaparak Hasat Tanrısı, Ev Tanrısı ve Kent tanrılarıyla paylaşım içindeydi. Bu devre Mayalar'da olduğu gibi Aztek tanrısal inancında da gösterilmiştir.

Bixa: Amerika'nın tropikal ve sığ ormanlarında yetişen bir tür ağaç. Lakadon halkı tanrıları için yaptırdıkları tapınakların bazı bölmelerini bu ağaçtan yaparlardı.

Bixa orellana: Amerika'nın tropikal ve sığ ormanlarında yetişen Bıxa adlı ağacın tohumlarından elde edilen kırmızı renkli bir boya. Bu boyayı süs eşyalarında ve duvar desenlerinde kullanırlardı.

Bitol: Bak Tzakol.

Blood Clot: 1920 yılında Robert Lowie'nin bir hikayesinden derlenmiş olduğu söylenmektedir. Dilimizdeki karşılığı da "Kan pıhtısı" adıyla çevrilmiştir. Bu öykü, "Kızılderili Efsaneleri ve Masalları" adlı eserin yazarları olan Richard Erdoes/Alfonso Ortiz tarafından ele alınmıştır. Eser, 2006 yılında İstanbul'da Anfora yayınları tarafından yayınlanmıştır. Öyküde kısaca: Bir zamanlar yaşlı bir karı koca yaşarlardı. Çadırdan yapılmış kulübelerinde dağlık bölgede avlanarak geçimlerini sağlardı. Bir gün bölgedeki hayvanlar kıtlık nedeniyle uzaklaşınca onlar da yemek bulamama sıkıntısı içine girerler. Yaşlı koca bir gün bir bizon sürüsünün izini görür, izleri takip eder ancak bizon bulamaz ama yerde kocaman bir kan pıhtısı bulur ve evine getirir. Karısına bu pıhtıyı yemek yapmasını söyler. Yaşlı kadın pıhtıyı tencereye koyar, kaynamaya başladığında bir çocuk sesi yükselir. Adam çok çabuk bir şekilde tenceredeki pıhtıda bulunan çocuğu çekip kurtarır. Çocuk çok hızlı bir şekilde büyür. Artık babalığı olan yaşlı adam ona avlanmayı ok kullanmasını öğretir. Bir gün çocuk dağa çıkar bir hayvan öldürür, babasına onu taşımasını söyler, derken; her gün bir değişik hayvan avlar. Bir gün yaşlı karı kocaya evden ayrılma zamanının geldiğini söyler, gitmeden önce fırtına çıkacağını ve ikisinin de çadırdan dışarıya çıkmamaları gerektiğini söyler. Ancak o seslendiği zaman çadırdan çıkma zamanlarının geldiğini söyler. Sonuçta öyle de olur. Güçlü bir rüzgar eser, fırtına kopar, rüzgar dindikten sonra çocuk yaşlı karı ve kocanın çadır-

dan çıkmalarını işaret eder. Onlar çadırdan çıkarken çadırın önünde bir sürü bizonun öldürülmüş olduğunu görürler. Çocuk yaşlı karı ve kocanın bunlarla geçimlerini sağlamasını söyledikten sonra insanların bulunduğu bir köye doğru yola koyulur. Köye vardığı zaman köyün şefi ve karısı onu karşılar. O da onlara misafir olur, derken avlanmaya başlar. Her gün değişik hayvanlar avladığını gören şef kızını ona vererek damadı yapar. Oğlan bir gün karısına kendisinin bizon sürüsüne ait bir buzağı olduğunu söyler. Buzağı kelimesini karısının kullanmamasını önemle hatırlatır. Ancak bir gün yine bizon avlarken yanlarından geçen bir bizon sürüsü için karısı, "o buzağıyı öldürün" demesi üzerine çocuk atına atladığı gibi oradan uzaklaşır, bir daha da geri dönmez. Öyküde belirtildiği gibi çocuğu bulan yaşlı karı koca adını Blood Colt ("Kan Pıhtısı") şeklinde koyarlar.

Bob: Maya dilinde sözcük anlamı "Maguey çiçeğinin gövdesi" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Ağaç, bitkiler" anlamına gelen "Bö" sözcüğüdür.

Bolan: Maya dilinde dokuz rakamının adıdır. Sözcük anlamı ise "Parçalarının kendiliklerinden dönmelerini sağlamak" şeklinde tanımlandı.

Bolon Dzacab: Maya tanrılar listesinde "Yıldırım ve Ateşin Tanrısı" şeklinde tapınıldı. Bolon Tzacab, Tanrı "K", Kauıl, Kawıl, "GII" Bolon Tzakab adıyla da anıldı. Palenque üçlü tanrılarından biridir. Bazen bir fener taşıdığı bazen de puro içen biri olarak görüntülenmiştir. Kraliyet ile aile halkının soyunu koruyan bir Tanrı şeklinde tapınıldı. Bütün özellikleriyle açıklamalarda yer almasa bile onun mistik sayısının 200 olduğu belirtilir.

Bolon Tiku: Maya tanrılar listesinde yeraltı dünyasının dokuz lordu şeklinde tapınıldı. Bunlar sürekli kimliklerini gizli tutarak görevlerini yapan tanrılar olarak bilinirlerdi.

Bazen "Bolontıku, Bolon Tıku" şeklinde yazıldığı da görülür.

Bolon Dzacab: Kan Yılı Tanrısı olarak tapınıldı. Belirlediği yön doğu, temsil ettiği renk ise kırmızıydı.

Bolon Ete Na: "Dokuz kişinin evi" anlamında kullanılan bir deyim. Mitolojide yerin dokuz katı, dokuz Tanrıyla bağdaşan bir deyimdir. Dokuz tanrının evleri olarak ele alınmıştır.

Bolon K'awil I: İ.S.741 civarında hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Kalakmul'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda yazıtbilimcilerin bulduğu gerçek adıdır. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kişiliği hakkında fazla bilgi verilemiyor.

Bolon K'awil II: İ.S.771 civarında hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Kalakmul'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda yazıtbilimcilerin bulduğu gerçek adıdır.

Bolon ti ku: (yeraltı dünyası olarak da bilinir) Maya inançlarına göre 9 Yeraltı tanrılarına verilen ad. Bu tanrıların ortak adı aynı zamanda Maya takviminde de kullanılırdı. Dokuz günün karşılığı olarak tanımlanırdı.

Bonampak'ta kabartmalarda belirtilen müzik topluluğu

Bolon Tzakab: Bak Bolon Dzacab.

Bolontiku: Bak Bolon Tiku.

Bonampak: "Boyalı duvar" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu sözcük Maya dilinden uyarlanarak bir kente ad olarak verildi. Burada ünlü bir tapınak yer almaktadır. Duvar resimlerinin çoğunu Maya Şefi Chapan Muan kendi zaferle-

riyle beraber atalarının da zaferlerini ölümsüzleştirmek için yaptırdı. Kabartmalarda ayrıca törenler sırasında folklorik müzik gösterileri de belirtilmiştir. Doğaldır ki kabartmaların son derece görsel yapılması arkeologları da düşündürmeye zorlamıştır.

Bo-le: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kıvrık" anlamındadır.

Bo-lo: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Yuvarlak" anlamındadır.

Bolon eta Na: Sözcük anlamı "dokuz kişinin evi" şeklinde tanımlandı. Yazılı kaynaklarda Dokuz Gece Efendisi'nin tapınaklarda kaldıkları yer olarak belirtilmektedir. Arkeologlar burada Maya krallarına ait tek taştan lahitler buldular. "Mahzen mezar" olarak arkeologlar tarafından isimlendirildi.

Bor: Maya yerlilerinden Kiçe ve Kakçikelerin dilinde bir sözcüktür. Sözcüğün Türkçe'deki karşılığının da "delmek" anlamında tanımlandığı görülmektedir.

Bozazio: Kolombiya bölgesinde kutsal olarak bilinen göllerden biridir. Yerliler gölün kutsal olduğunu düşünerek törenlerle kurbanlar sunarlardı.

Bulah: Maya dilinde sözcük anlamı "Sel basmak, suyla kaplanmak, taşmak" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı ise "Sel basmak, suyla kaplanmak, taşmak" anlamına gelen "Bah" sözcüğüdür.

Bulkabil: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrı olarak bilinir. Buluk Kab adıyla da tapınılmış olduğu anlatılır. Tanrı "R" olarak bilinen sellerin de Tanrısı'dır. Tanrı "R"

adının arkeologlar tarafından verilmiş bir takma ad olduğu belirtiliyor.

Bul-kul: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kutsal oyun" anlamındadır.

Buluc Chabtan: Maya tanrılar listesinde Tanrı "F" olarak tapınıldı. Savaşın ve kinci Barbeques'in Tanrısı olarak bilinir. Ah Puch'un yakın dostu olduğu ifade ediliyor. Haksız şiddetin Tanrısı'dır. Bir kişi beklenmedik anda düşüp ölürse sorumlusu Buluc Chabtan olduğu söylenir.

Buluc Ch'abtan: Gizemli bir Tanrı olarak ortaya çıkar. Bu tanrının adı ancak el yazması metinlerinde geçer.

Buluk Kab: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir tanrıdır. "Bulkabil" sıfatıyla da bilinir. Tanrı "R" adıyla arkeologlar tarafından kodlanan "Sellerin Tanrısı" şeklinde tapınıldı. Belge yetersizliği nedeniyle sırları tam olarak çözülmüş bir Tanrı değildir. Genç bir Tanrı olduğu belgelendi. Tro-Cortesianus kodeksinde kendisine Tanrı "R" adı verilmiştir. Adının karşılığı "on bir kez oruç tutandır" anlamında tanımlandı.

Bus-ol-kal: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kapalı bir yerdeki kötü koku" anlamında tanımlanmıştır.

Butz'ah Sak Chik: İ.S.487-501 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Palenque'de hüküm sürdü.

Butz Cihan: İ.S.578-628 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü. Copan hanedanının on birinci kralı olarak bilinir. İ.S.628'de öldü.

Büyük devre: Maya takviminde İ.Ö.3115 yılında başladığı anlatılan ve 2011'de ise bitişi hesaplanan yaratılış dönemi.

Büyük jaguar pençesi: Mayaların ünlü kenti Tikal'ın (Mutul) varisi olan bir kral şeklinde anlatılır. Gerçek adı bilinmemektedir. Arkeologlar tarafından verilen takma adıdır. Bu kral hakkında belge yetersizliği nedeniyle daha fazla bilgi verilemiyor. Ancak bazı kaynaklarda krallığının sonu İ.S.14.01.378 tarihi olarak yazılmaktadır.

Büyük yukom: Maya kralı. İ.S.636-686 tarihleri arasında Kalakmul'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından bu kralın gerçek adına ulaşamadığından yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır.

C

Caa: Maya-Kiçelerin dilinde öğütme taşına verilen ad. Bu sözcüğün "came" sözcüğüyle aynı sözcük olduğu ifade ediliyor. Chorti dilinde ise öğütme taşının adı "cha" Ölüm Tanrısı'nın adı da "cha Mai" dir. Villacorta, Coa sözcüğü öğütme taşı ve "me" sözcüğü ise parçalamak, un ufak etmek şeklinde çevirebildiğini açıklar. Arkeolojik buluntularda elde edilen belgelerin kırık ve yıpranmış olmalarından dolayı yazıtbilimciler bazı sözcükleri çözmede zorlanmışlardır.

Cab: Maya dilinde sözcük anlamı "Yer, toprak" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı ise "Toprak, kara, yer" anlamına gelen "Kaa" sözcüğüdür.

Cab: Maya dilinde sözcük anlamı "Bal, kovan" şekline tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Bal kovanı" anlamına gelen "Kabi" sözcüğüdür.

Cabal: Maya dilinde sözcük anlamı "Alçak, altında" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Altında" anlamına gelen "Kar" sözcüğüdür.

Caban: (İng. adıdır.) Gün adı olarak Tzolkin takviminde gösterilen sembolün Türkçe karşılığı "Toprak" anlamında tanımlanmıştır. (Bazı kaynaklarda da "güç/toprak" şeklinde tanımlandığı görülür.) Sözcüğün anlamsal yönden "deprem" olarak da ele alındığı belirtilir. Mayalar'da Tzolkin takvimine göre on yedinci günün adı. Bu ad Aztekler'de "Ollin" olarak kullanılmıştır. Kelime olarak iki anlam taşır. "Toprak ve deprem" şeklinde. Takvimde yer alan Caban adlı günü temsil eden Tanrıça ise İx-

quic'dir. Bazı yerleşim yerlerinde gün adı olarak kullanılan Caban adlı bir tanrıya da tapınılmış olduğu ifade ediliyor.

Cabracan: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrı. Özel olarak depremlerden de sorumlu tutulan Dağların Tanrısı şeklinde tapınıldı. Cabrakan olarak da yazıldığı görüldü. Cehennem Tanrısı şeklinde tapınılmış Vucub Caquix'ın oğludur. Vucub Caquix'ın döneminde çeşitli duaları şiirsel bir dille yazmış olduğu belirtiliyor. Yok etmek için kararlı bir Tanrı olmasına karşın ikiz kardeşler olan Hunahpu ile Xbalanque'nın top oyununda yenilerek canlı olarak gömüldüğü anlatılır. Onun gibi dev olan kardeşi Zipacna da aynı sonuçla yenilir. Mitolojide iyi ve kötü huylu tanrıların savaşmaları her uygarlıkta ele alınmıştır.

Cacoch: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir tanrıdır. Alkolün Tanrısı şeklinde tapınıldı. Nelerden ve ne zaman karar vereceği bilinmeyen bir Tanrı şeklinde tanıtıldı. Acan'la benzeştiği şeklinde bazı anlatımlara rastlandı. Kaccoch adıyla da tapınıldığı bilinir.

Cabrakan: Dağ ve Deprem Tanrısı şeklinde tapınıldı. Hunahpu ile kardeşi Xbalanque (dişi Jaguar) Cehennem tanrılarıyla yaptıkları top oyununda kazanır ve yeraltı beylerini öldürürler. Maya mitolojisinde Caquix ile Chimalmat'ın oğlu olduğu belirtiliyor. Altı çocuğu olduğu anlatılmasına rağmen sadece Chalybir adındaki çocuğun varlığı bilinir. Zipacna'nın da kardeşidir. Bak Cabracan.

Cacaxtla: Meksika'da Tlaxcala bölgesindeki bir dağda nekropol. Burada tüylü yılanın, üzerine bir ayağıyla bastığı bir savaşçının görüntüsü tasvir edilmiştir. Bu duvar betimlemesi İ.S.700-900 tarihleri arasındaki "son klasik" döneme ait olduğu belgelendi. İşgalden sonra Mayaların önem verdiği bir yerleşim alanı olarak bu gün de arkeologların dikkatini çekmektedir. Araştırmacılar bu bölgede önemli buluntular elde ederek koruma altına aldılar.

Cacoch: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. "Mezo-Amerika" tanrılar listesinde gösterilmiştir.

Caha Paluna: Yaratılıştaki ilk dört adamdan biri olan Balam Quitze'nin eşidir. Mitolojide bir sabah uyandığında yanında bu kadını görür ve onunla evlenir. Sümerler'de olduğu gibi Mayalar'da da bazı olaylar mitolojik bir şekilde abartılarak ele alınmıştır. Caha Paluna'nın da evlilik öyküsü büyük bir ihtimalle abartılarak ele alınmış bir öykü olarak karşımıza çıkar.

Cahil: Maya dilinde sözcük anlamı "Köy, kasaba" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Yer, yeryüzü" anlamına gelen "Kahl" sözcüğüdür.

Cajolom: Bak Tzakol.

Calakmul: Mayaların yaşadıkları bir kent.

Calleman Matriksi: Enerji şeklinde düşünülen 13 tanrının en yüksek "dört alt dünyadaki" yönetimlerini ve dönemlerini gösteren bir tablodur. Tablo kehanetler için temel bir "Matriks" içerdiği gibi, ansiklopedik incelemelerde de kullanılır. Henüz önemli bir şekilde açıklaması yapılmayan Mayalarla ilgili her yeni çalışmalarla arkeologlar tarafından bulunan belgeler, uygarlıkla ilgili isimler ve tarihlerin de değişmesine neden olmaktadır.

Cakix Tukur: Bak Chavi Tukur.

Cakixaha: Yaratılıştaki ilk dört adamdan I'qui Balam'ın eşidir. Mitolojide bir sabah uyandığında yanında I'qui Balam adlı kadını görür ve onunla evlenir.

Cakulha: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde gösterilmiştir. Cakulha sözcüğünün Maya mitolojisinde sözcük anlamı "ateş-su" şeklinde ifade ediliyor.

Cakulha Hurakan: Qu'iche kabilesinin öykülerine göre Tepeu K'ucumatz ile "gökyüzünün yüreği" olarak tanımlanan Hurakan'ın çocuklarından biridir. Yaratılış Tanrısı olarak tapınıldılar. Maya tanrılar listesinde Yıldırım Tan-

rısı şeklinde tapınıldı. Kardeşi Coyopa (Chipi Cakulha) ile sürekli yıldırıma karşı koştuğu söylenir. Onların ikisini eğiten de Yaluk adında bir tanrıdır. Bu tanrının niteliklerini belirleyecek belge bulunamadığı için hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Camalötz: (Bazı kaynaklarda Camazot şeklinde yazıldığı da görülür.) Yeraltı dünyası olarak bilinen Xibalba'daki "yarasa evinde" anlamında tanımlanan eve giren, herkesin kafasını koparan bir vampir olarak belirtiliyor. Popol-Vuh kitabında Hunahpu'nun kafasını koparan bir yarasa olarak belirtilir.

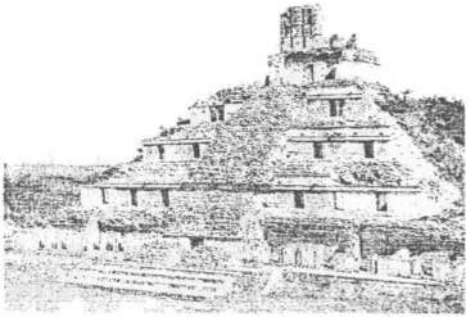
Camazotz: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrı olarak bilinir. Cama Zotz, Sotz, Zotz Cama Zotz sıfatlarıyla da tapınıldı. Yarasa Tanrısı olarak tapınıldığı söylenir. Keskin dişleriyle yarasaya benzetilerek betimlenmiştir. Doğabilimciler bu tanrının "vampir-yarasa" şeklinde olduğuna inanırlar. Yeraltı dünyasında yarasa evi olduğu anlatılan bu tanrının ikiz kardeşlerin içine girdikleri sıkıntılara neden olmadığı ifade ediliyor. Oaxaca bölgesinde Zapotecler tarafından tapınıldığı öne sürülen keskin dişli "Yarasa Tanrı" olarak tanımlanan Camazotz Mayaların bir kabilesi olan Quiche'lerin Tanrısı olan Zotzilaha Chamalcan ile aynı yapıda betimlenmiş olduğu ifade ediliyor. Zotzilaha Chamalcan adlı tanrıya ise Ateş Tanrısı olarak tapınılmıştı. Maya-Kiçelerin kutsal el kitabı olan "Popol-Vuh" da Camazotz'la ilgili bir öykü uzunca anlatılmaktadır.

Cama Zotz: Bak Camazotz.

Came: Ixamucane, Batz ve Hunahpu gibi dört mitolojik idareci tanrıdan biri. Ölüm Tanrısı olarak bilinen Came, Tarım Tanrısı Ahpu'nun diktiği kozmik çatal direğini bozar. Bununla ilgili mitolojik öykü uzunca anlatılmıştır.

Camexan: Tarascolar tarafından tapınılan Tanrıça Xarantanga'nın rahibi olduğu söyleniyor. Bu rahiple beraber bir başka rahip olan Quahue bir tören sırasında çok fazla içip

sarhoş olunca Tanrıça'ya mahsus olan bazı süsleri takıp, Tanrıça'nın sevdiği çiçeklerden bir çelenk yapıp tören alanına girerler. Ayılınca da Tanrıça'nın gazabından kurtulmak için kız kardeşlerinden yardım isterler. Kız kardeşlerinin adları da Pacimbave ve Zuzurave'ydi.

Son klasik döneme ait beş basamaklı piramit

Campeche: Mayaların yaşadıkları bir yerleşim alanı. Kuzey Guatemala'nın Peten bölgesi sınırlarında yer aldı. Arkeolojik alan olarak bilinir. Burada sürekli arkeolojik kazılar yapılmaktadır. Azteklet de burada yaşadılar. Mayaların saldırılarıyla karşılaşan Hernandez de Cordoba ve adamları bu yerleşim yerine geldiklerinde şaşırmışlardı. Güneyde ve Antiller'de kullanılmayan taşlar burada yapılarda kullanılmıştı. Yapılan araştırma ve kazılarda arkeologlar, taş yapıları son derece etkileyici olarak buldular.

Canamayte: Crotolus adlı yılanın sırt bölgesinde doğal yapısı gereği kare şeklinde olan bölge. Bu yılanın sırtındaki çizimlere benzer çizgiler giysilerde kullanıldığı gibi bazı yapıların duvarlarında da gösterilmiştir.

Canek: Itzalıların başkenti olan Tayasal kralı (şefi) olarak İspanyol askerlerine teslim olur. Onların dini törenlerinden etkilenerek hemen din değiştirmek ister. Cortez'den kendisine bir haç bırakmasını söyler.

Caneques: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde gösterilmiştir.

Canquistador: İtza'nın başkenti yolundaki dağlık ve ormanlık alanda yaşayan bir kabile. Bunlar, insanlardan korkmayan bir geyik türüyle karşılaşmışlar. Cortez ve ordusu

Tayasal kentine girerken bu geyiklerle karşılaşmış ve şaşırmıştı.

Cante: Sözcük anlamı "yılan ağacı" şeklinde tanımlandı. Maya halkının köklerinden sarımsı renkte bir madde çıkardıkları ağaç. "Sarı ağaç" olarak bilinen bu ağaç Palo moral ağacı olarak bilinir. Kakao ağacına gölge vermeye yaradığı için ona "kakaonun anası" adı verildi. Guatemala bölgesinde kendiliğinden yetişen bir ağaç türüdür.

Canicule: Maya mitolojisinde kurak bir dönem olarak açıklanır. Bu dönemde oluşan doğa olayları (yağmursuz mevsim) tarım alanında yerlilerin sıkıntı çekmelerine neden olmuştur. Kurak dönem el yazmalarında da belirtilmiştir. Maya kehanetlerinde doğal olayların yaşamı zorlaştırdığı ve bölgede coğrafik değişimlere neden olduğu belirtilmektedir.

Cancuen: Maya krallarının ikamet ettiği bir sarayın adıdır. Krallar, imparatorluğu bu saraydan yönetirlerdi. Bu saray İ.S.840 yıllarında Mayaların ekonomik çöküşlerinden dolayı terk edilmiştir. Aradan geçen uzun zaman içinde orman ağaçları bu sarayı gizleyerek yağmacılardan adeta korumuştur. Bu bölgenin varlığını 1905 yılında arkeologların buldukları anlatılır, ancak kazılardan sonra önemli buluntuların olacağına inanmadıkları için kazıyı gerçekleştirmemişlerdi. Vanderbilt Üniversitesi'nden araştırmacı arkeolog Demarest başkanlığındaki ekip, Guetamaladaki Universidad del Valle'nin de yardımlarıyla ağaçlar arasında asırlardır sessizliğini bozmayan üç katlı 170 odalı Cancuen sarayını bularak dünyaya duyurdular. Bu sarayın ayrıca 11 salonu olduğu belirtiliyor. Demartes "...Saray, o kadar büyüktü ki herkesi bunun gerçek olduğuna inandırmakta zorluk çektik..." şeklinde bir açıklama yapar. Kazılarda törenlerde kullanılan aynalar, obsidyen bıçaklar, tabaklar (Yeşim taşından yapılmış olduğu belirtilir.) bulunup müzelerde koruma altına alınırlar.

Can sib: Maya-Kiçelerin kutsal el kitabında gösterildiği gibi gökyüzünün dört köşesinde yakılan mumlara verilen ad. Popol-Vuh'ta gökyüzünün dört köşesine konulan mumların bugün de Maya soyundan gelen Choritler tarafından kullandıkları belirtiliyor. İnanca göre Mumlar ikisi doğu ve ikisi batı için kullanılarak dünyanın sınırını oluşturur, alevleri de dört güneşi temsil etmektedir.

Caprakan: Maya mitolojisinde dev bir yaratık olduğu anlatılan Gukup Cakix'in oğludur. Korku yaratmak ve kendisini en üstün bir Tanrı gibi göstermek için yeryüzünü sallayarak "gökte korku saçan benim" der.

Capol pom: Bak Pom.

Carl Johan Calleman: Mayalarla ilgili araştırma yapan araştırmacı bir yazar. "Maya takvimi" adlı eseri dilimize çevrilerek önemli bir yer tutmuştur. Carl Johan Calleman "Maya takvimi" adlı araştırma kitabında Mayalar'daki gün sayımı için çeşitli örnekler verir. Böylece "...Gregoryen takvimine göre 3.10.1960 yılında doğan birinin tun dönümü şöyle hesaplanır. Önce 1960 yılına denk düşen yılın karşılığını sembolize eden gün sayısı bulunur. Bulunan sayı 21.915'tir. Buna ekim sayısı olan 470 ilave edilir. Ekim ayındaki gün sayısı olan 3 de ilave edilince, 22.388 gibi bir rakam ortaya çıkar. Bu sayıyı da 360'a böldüğünüzde; 62.1888 gibi bir sayı ortaya çıkar. Tam sayı olan 62'yi çıkarıp geriye kalan 0,1888'i 360 sayısına çarparak 68 sayısı elde edilecek. Bu sayı tun dönümünün 68 güne rastlayacağını gösterir."Ayrıca takvimde anlatılan üst dünyalar için "...Birinci üst dünya (İ.Ö.3115-2721) tarihleri arasında (tohumun ekilmesi) şeklinde ele alınıyor. Merkez / Avrupa'da "Sümerlerin An'ı" Tanrısı ortaya çıkıyor. Doğu ve Asya da ise bir hareket görülmüyor. İkinci üst dünya (İ.Ö.2721-2326) tarihleri arasında durağan bir dönem olarak ele alınmıştır. Hiçbir gelişmenin olmadığı dikkat çekicidir. Üçüncü üst dünya (Tohumun çimlenmesi) İ.Ö.2626-1932 tarihleri arasında değerlendirildi. Hz. İbra-

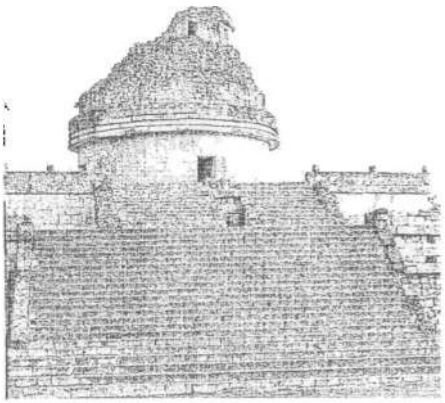
him'in Kenan diyarına göç edilişi (İ.Ö.2300) ana tema olarak gösteriliyor. Dördüncü üst dünya İ.Ö.1932-1536 tarihleri arasında olmuş ve kayda değer gelişme görülmemiştir. Beşinci üst dünya (İ.Ö.1538-1144) tarihleri arasında "filizlenme" dönemi olarak düşünülür. Bu dönemde İ.Ö.1480 civarı Musa, geleneksel Çin (Shangay) etkisi görülür. Altıncı üst dünya (İ.Ö.1144-749) tarihleri arasında aktif olan bir gelişme görülmedi. Yedinci üst dünya "çoğalarak büyüme" İ.Ö.749-355 tarihleri arasında belirdi. Amerika bölgesinde Zapotek / Tzolkin İ.S.550 - İşaya (İ.Ö.748) Zerdüşt (İ.Ö.550) İkinci İşaya (İ.Ö.550) Pisagor (İ.Ö.550) Avrupa bölgesindeki aktif gelişmelerdi. Asya'daki gelişmeler ise Lao-Tzu; Buda (İ.Ö.552) Hindistan'da tekrar doğuş; Konfiçyüs (İ.Ö.551) tarihleri olarak, sekizinci üst dünya (İ.Ö.355-İ.S.40) tarihleri olarak belirlendi. Aktif bir gelişmenin olmadığı anlatılır. Dokuzuncu üst dünya "tomurcuklanma" (İ.S.40-434) Amerika'da Teotihuacan kentinde Quetzalcoatl, Avrupa'da İsa / Pavlus (İ.S.33- 37) Hıristiyanlık Talmut Müseviliği. Asya'da ise Çin'deki Budizm (İ.Ö.551) belirtilerdir. Onuncu üst dünya (İ.Ö.434-829) aktif bir gelişme görülmedi. On birinci üst dünya "çiçeklenme" (İ.S. 829-1223) tarihleri arası Amerika'da Chicen Itza ve Tula'da ikinci Quetzalcoatl Avrupa'da Hıristiyanlığın Kuzey ve Doğu Avrupa'ya yayılması, haçlı seferleri, papalık gücünün zirvesi şeklinde görülür. On ikinci üst dünya (İ.S.1223-1617) tarihleri arasında Asya'da İ.S.632 İslamiyet'in gelişmesi görülür. On üçüncü üst dünyada ise, meyve verme "İ.S.1617-2011" tarihleri arasında düşünülür. Avrupa'da Hıristiyanlığın yayılması ve İ.S.1620 İngiliz göçmenler...." şeklinde ifadelere yer vermiştir. Yazar ile internet

Carl Johan Calleman, Ph.D.

üzerinde yaptığım yazışmalarla Mayalar konusunda oldukça yardımcı olmuştur. Yazdığı makalelerle beni bilgilendirmiştir.

Caracol: Caracol'un İspanyol dilinde sözcük anlamı "salyangoz" şeklinde belirtilmektedir. Chichenitza'da Toltekler tarafından yapılmış en eski bir yapı. Dairesel bir şekilde yaptırılmış bu yapı Mayalar için yapım planı yabancı olarak görülmüşse de Meksika'daki çok eski bir tapınak olan Quetzalcoatl tapınağına benzer zorunlu bir yapıydı. Bu yapının neden yapılmış olduğuna dair henüz bilgiler yetersiz. Ancak bazı kaynaklarda bu yapıların içinde gözlemevi olarak kullanılan yapıların olduğu ileri sürülür. Araştırmacı yazar Erich Von Daniken de eserlerinde Mayaların ve İnkaların astronomiyle çok yakından ilgilenmiş bir topluluk olduklarını bazı belgelerle açıklayarak bilim dünyasının çıtasını bölgeye yönlendirir. Caracol'daki dairesel yapının "gözlemevi" konumunda olduğu belirtiliyor.

Caracolda astronomide kullanılmak üzere bir (Rasathane) gözlemevi

Casper: İ.S.435-487 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Arkeolojik kazılarda gerçek adı bulunamadı. Bu nedenle yazıtbilimciler tarafından verilen takma bir addır. Hakkında yeterli derecede belge bulunamadığından krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Catoche: Bir yerleşim alanı. Mayaların saldırılarıyla karşılaşan Hernandez de Cordoba ve adamları bu yerleşim yerine geldiklerinde şaşırmışlardı. Güneyde ve Antiller'de kullanılmayan taşlar buradaki yapılarda kullanılmıştı. Ya-

pılan araştırma ve kazılarda arkeologlar, taş yapıları son derece etkileyici olarak buldular. Bu bölgede Aztekler de yaşadılar.

Cauac: (İng. adıdır) Tzolkin takviminde gün için gösterilen sembolün Türkçe karşılığı "yağmur fırtınası" ya da "fırtına bulutu" olarak tanımlanmıştır. (Bazı kaynaklarda da "fırtına/tun" şeklinde tanımlandığı görülür.) Mayalar'da Tzolkin takvimine göre on dokuzuncu günün adı. Bu ad Aztekler'de "Quiahuitl" olarak kullanılmıştır. On sekizinci günde kan akıtma törenlerinin yapılmasından sonra Yıldırım ve Yağmur Tanrısı Chac hüküm sürerdi. Chac aynı zamanda altı sayısını da temsil ederdi.

Caucac-sky: Daha önceleri Copan'a bağlı olan bir kabilenin yaşadığı kentti. Aynı adı taşıyan Copan Kralı Copan'ı esir alarak kafasını kestirmiştir.

Cauich: (Campeche) Maya yerlilerinin yaşadıkları bir yer. Bu bölgede yer alan Peten Itza gölüne kadar yerlilerin Hıristiyanlaştırılması için 1692 yılında Yucatan'ın yeni valisi Martin de Ursua organize eder. Bu vali bölgede yaşayanların çoğunu Hıristiyanlaştırmıştır. İspanyolların bölgeyi istila etmelerinin nedeni iki noktaya dayanıyordu. Birincisi o bölgedeki uygarlıkların ellerinde bulunan hazineler, ikincisi ise bölgeyi Hıristiyanlaştırmak içindi. Sonuçta asimilasyona uğrayan bölge halkının çoğu baskı ve dayatmalara karşılık veremeyince Hıristiyan dinini kabul etmek zorunda bırakılmışlardır. Çünkü yerliler öldürülmekten korkuyorlardı.

Cax-hul: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Mızrak sopası ya da ok" anlamındadır

Cay: Yüksek dereceli bir rahip olduğu anlatılır. Chichen'de rahiplik yaptı. Mezarı da Chichen'dedir. Mezarı taştan yapılmış görkemli bir konumdadır. Kardeşi de Prens

Coh'dur. Mezarında, başlarında ruhun dünyadaki yerinden ayrılışını ya da kaçışını betimleyen bir alev sembolünü taşıyan boynuzlu on iki yılanın taşıyıcı olduğunu belirten bir heykel bulunmuştur. Heykeli bulan Le Plongeon bunun ölen başrahibin yakılmış olan bedeninin küllerinin etrafında koruma amaçlı olarak konulmuş olabileceği düşüncesini dile getirdi. Bu sembolün Mayalara hükmeden Can hanedanının 12 kralını temsil edeceği öne sürülür. Ancak üzerinde yazılan hiyeroglifler henüz tam olarak çözülemediği için açıklamalı bilgi verilemiyor.

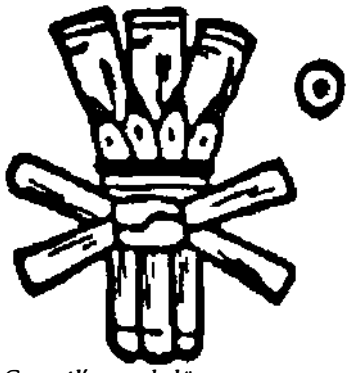

Uxmal'deki piramit duvarında yontularak yapılmış Rahip Cay'ın görüntüsü

Ce acatl: "Tek kamış" anlamıyla betimlendi. Tolteklerin sözü edilen on kralından beşinci kralı. Rahip-kral olarak bilinir. Bu kralın adı 977 yılında Tolteklerin belki de başka bir kültürden almış oldukları (Quetzalcoatl) "tüylü yılan" unvanını aldı. (Mayalar'da yaşadığı dönem 977-999 olarak belirtilmiştir.) Maya dilinde Quetzalcoatl anlamında bilinen "Kukulkan" adıyla da anılır. Tollan bu kral döneminde gelişmiş ve genişlemişti. Ancak kısa bir süre sonra "düşman cinler" tarafından kovulmuş olabileceği hikaye edilir. Kovulduktan sonra taraftarıyla birlikte Yucatan'a yerleşir. Yucatan'da uzun bir süre Mayalarla beraber yaşadıktan sonra 999 yılında anavatanına döndü ve orada öldü. Tula'da "sabah yıldızı" olarak bilinen tapınağın duvarlarını yılan resimleriyle süslemiştir. Adı, Sabah Yıldızı Tanrısı'nın takvimine verdiği bir addı. Sahagun onu bir başka şekilde yorumlar. Onun mitolojik hikayesinde "Tula'nın rahip kralı olan Ce acatl, Maya kentleri yerine körfezdeki yerleşme yerlerine göç eder. Körfez ülkelerinin birinde kendini yakar ve kalbi "sabah yıldızı"olur şeklinde bir açıklamaya yer verir.

Ceh: Maya takvimi Haab'da on ikinci gün adı. Bu ay "kırmızı" ve "geyikgiller" anlamında betimlendi. Nedeni de beyaz geyik ayının arkasından kırmızı geyik ayının gelişine bağlandı. Bu ayda Genç Ay Tanrıçası İxchel bir geyik bedenine bürünerek Geyik Tanrısı Tohil ile birleşmiştir. Bu ayda doğurganlık şenlikleri yapılırdı. Nedeni de dişi enerjiyle hükmedildiğine inanıldığı için. Bu ayın tek Tanrıçası Genç Ay Tanrıçası İxquic'dır.

Ceiko: Mayaların yaratılış öyküsünde hayat ağacı ve Samanyolu'nu sembolize eden büyük ağacın adıdır. Yerliler bu ağaca tanrısal bir yakınlık duyarlardı.

Ce acatl'ın sembolü

Cella: Tapınaklarda tanrılara ayrılan bölüm. Üzerinde süslemeler yapılmış çatı tepelikleriyle dört köşeli bir kule şeklindedir.

Cenote: Bu sözcük Maya dilinde "tzonot" sözcüğünün İspanyol dilindeki değiştirilmiş şeklidir. Chichen İtza'da kireç taşı içinde kutsal olduğuna inanılan bir büyük çukur adı. Chichen İtza'nın tarihi boyunca tanrılar için yapılan kurbanlar bu çukura atılmıştır. Bu çukurlar doğal çökme sonucunda oluşmuş çukurlar oldukları için kutsal sayılırlardı. Halk bu çukurların tanrılar tarafından oluşmuş olabileceğine inanırdı. Arkeologlar tarafından yapılan kazılar sonucu sadece kurbanların cesetlerinin atıldığı bu çukurlarda başka belgeler de bulunmuştur. Bu belgeler büyük bir olasılıkla ceset ile birlikte kuyuya atılmıştır düşüncesini ortaya koyar. Aynı zamanda halkın temel içme suyu ve yıkanma suyunun kaynağı olarak bilinirler.

Ceremonial bal: Mayalar'da tören sopasına verilen ad. Bu sopa iki başlı bir yılanın küçültülmüş şekliydi. Daha sonra tören sopası olarak bilinen bu nesne krallığın sembolü

olarak "tören asası" şeklinde kullanılmaya başlandı. Copan ve Tonina'da bulunan kral heykellerinin göğüslerinde bu asa bulunur. Daha sonra bu tören asası, hükümdarlık sembolü olan "Manikin scepter" karşısında önemini yitirdi.

Cetah: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Başyapıt" anlamındadır.

Chamıa bak: Yeraltı dünyasının beylerinden biridir. Nim, Xor, Car ve Chah adlı baykuşlar bu beyden Hun Hunahpu'ya mesaj getirirler.

Chamıa holom: Yeraltı dünyasının beylerinden biridir. Nim, Xor, Car ve Chah adlı baykuşlar bu beyden Hun Hunahpu'ya mesaj getirirler.

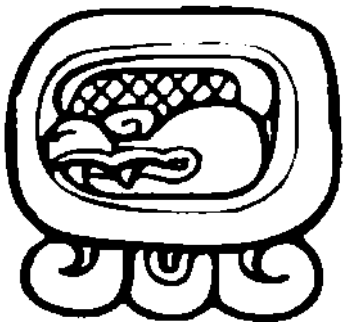
Cha: Chorti dilinde öğütme taşına verilen ad. Aynı adı taşıyan bir de tanrıları var. Cha adlı tanrının öğütme taşı koruyucusu olduğu belirtilir.

Chab: Maya dilinde sözcük anlamı "Vura vura ayırma, parçalama" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Kesme, ayırma" "Xat" sözcüğüdür.

Cha Mai: Chortiler'de Ölüm Tanrısı şeklinde tapınıldı. Betimleme ve tapınma şekli belge yetersizliğinden dolayı açıklanamamıştır.

Chan: (Ya da Chik) Mayalar'da 260 günlük Tzolkin takviminde beşinci güne verilen ad. Bu ad aynı zamanda altıncı günün Tanrısı'nın adıydı. Her günün karşılığında bulunan adlar Tanrı adlarından esinlenerek konulmuş olduğu tahmin ediliyor. Belirtileceği gibi Maya mitolojisinde, takvimlerinde kullandıkları ay, gün ve yıl adlarıyla aynı özellikleri taşıdığı öne sürülen tanrılara da tapınmış ve onlara törenler yapmışlardır.

Chan-tia: Maya dilinde "d.f.g.j.q. s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Küçük bir yer" anlamındadır.

Chac: Maya dilinde sözcük anlamı "Yaratmak" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Doğmuş, var" anlamındaki "Xaa" sözcüğüdür.

Chac: Tarım Tanrısı şeklinde tapınılmıştır. (Bazı kaynaklarda Chaoc şeklinde yazıldığı görülür.) Mayalar'da Yağmur ve Bitki Tanrısı olarak tapınıldı. İnançlarına göre bu tanrıya bakire ve genç kızlar kurban edilirdi. Bu Tanrı için İ.Ö.850 civarında yaşamış olduğu dönemlerde kurban edilen bir genç kızın iskeleti San Diego Atıtlan'da (Guatemala) tapınma mağarasında arkeologlar tarafından bulundu. Kendisine özellikle bakire kızların kurban edilmesini isteyen bu Tanrı "Uzun burunlu Tanrı" anlamında betimlendi. Fil gibi hortum burunlu ve hayvansal bir şekilde tasvir edildi. Mayaların önemli tanrılarından biridir. Besleyici olduğu söylenir.

Kızdığı zaman sel felaketlerine neden olarak yaşamı yok eder. Anlatımlarda kendisine yeterince bakire genç kızlar kurban edilmeyince kızıp, doğanın dengesini bozarak fırtınalar, seller yarattırdı. Aztek Tanrısı Tlaloc'ın Mayalar'daki adı olarak bilinir. Chac, aynı zamanda bazı araştırmacılar tarafından yön renklerini belirten Bacabs'lar grubuna ait olan bir Tanrı olduğu şeklinde ifade edilmektedir. Doğuda (dünya) kırmızının dört köşesini simgeleyen dört renkte gelir. Kuzeyde beyaz, güneyde sarı, batıda siyah ve renkleri organize eden Bacabs'lara sahip bir tanrıdır.

Chac Chel: (Bazı kaynaklarda Choc Chel şeklinde yazıldığı da görülür.) Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrıça'dır. Su Tanrıçası şeklinde tapınıldı. Bu Tanrı aynı zamanda Ixchel, Ix Chel, Ix Chebel Yax, Tanrı "O" Ixchel olarak da tanınır. Mitolojide "Dokuma Tanrıçası" şeklinde de tapınıldı. Nedeni de dokumayı yaratan olarak bilinmesine bağlandı. Aynı zamanda hamile kadınları koruyan Itzamna tarafından Bacabs'ın annesi olarak tanıtılmaktadır. Saç modelini yılan kıvrımı gibi ördüğü için sembol olarak kullanılmıştır. Kızdığı zaman çok öfkeli ve aksi olduğu anlatılır. Eğer iyi geçinilirse gökkuşağı gibi fark edilmeyi sağlar. Votan'ın eşidir. Bak Ixchel.

Chac'ı belirten bir çizim

Chaak: Bak Ah Hoya.

Chacal Bacab: Ana Yön tanrılarından biri. Sözcük anlamı "doğunun bekçisi" şeklinde tanımlandı. Törenlerde ve ayinler sırasında seçtiği renk ise kırmızıdır.

Chachapoya: Yerlilerin yaşadıkları bir yer. Sözcük anlamı "Bulutlar halkı" şeklinde tanımlandı. Bulutlar halkı olarak bilinen bu halk, Los Pinchudos kayalıklarındaki yerleşim alanlarında yaşadılar. 1470 yılında İnkalar burayı kuşattı. İnkaların bölgeyi kuşatmasından sonra yaptıkları baskılar nedeniyle Chachapoya halkının nefretini kazanmışlardı. Bu nedenle 1535 yılında İspanyollar bölgede istilalara başlarken bu halk İspanyol tarafına geçip İnkaların yenilmesini bekledi. 1700 yılında ise "bulut halkının" çoğu çiçek hastalığından hayatını kaybetti.

Chac Chel'ı belirten bir çizim

Chac Mool: Bak Chacmool.

Chac Uayeb Xoc: Maya tanrılar listesinde "Balık ve Balıkçıların Tanrısı" şeklinde tapınıldı. Deniz ürünlerinden balık-

ların daha verimli olması ve av şeklinin düzenli geçmesi için balıkçılara güç verdiği anlatılır. Belge yetersizliği nedeniyle kültü ve siyasal kimliği hakkında bilgi verilemiyor.

Chac Xıb Chac: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrı. Palenque üçlü tanrılar'dan biri olduğu anlatılır. Betimlemesi yapılırken onun köpekbalığı dişlerinin olabileceği şeklinde bir yapısının olduğunu belirten kaynaklar var. Chac'ın bir arkadaşı olduğu söylenir. Bu Tanrı rüzgarları, kasırgaları ve boraları yaratır. Yaratabilen ve yok edebilen bir Tanrı şeklinde tapınıldı. Genelde tapınmalarda tanrı kültünün egemen noktalarda kitlelerin çoğalmasıyla tören şekilleri de değişikliğe uğrardı. Chac ile bir tutulan bu tanrının onunla özdeşleşmiş şekli olabileceği tahmin ediliyor.

Chacmool: (Chac-Mool şeklinde yazıldığı da görülür.) Tapınaklara işlenen tanrısal figürler. Genellikle takvim kaynaklı bu figürlerin yer aldığı tablolarda günlerin karşılığı olan tanrısal figürlere yer verilirdi. Tapınaklarda işlenen figürler için Maya inançlarında tanrısal olarak belirtildiği ve Chacmool adıyla da anılarak tapınılan bir Tanrı olduğu fikri ifade edilir. Chacmool'un bir benzeri de "Cu" adında yine tapınaklarda sembolleştirilmiş bir tanrının varlığından da söz edilir. Bu figürler çömelmiş insan şeklinde yapılmıştı. Törenlerde meşale ve sancaktar olarak kullanılır. Göğüslerinin üzerinde kurban sunağı şeklinde yassı bir çanak bulunur. Tapınaklarda görev yapan rahipler, tanrısal törenler sırasında yeni figürleri, konusunda uzman olan bireyler tarafından tapınak duvarlarına işleterek adı geçen tanrıyı süresiz anmaları anlamında belirtmiştir. Bazı kaynaklarda Yucatan'da Chacmool adında bir heykelin olduğu belirtiliyor. Don Jose, Kukulkan Piramidi'nin içinde bulunan Chac Mool'un heykelinin karşılığını, Chichan Itza harabeleri için yazdığı eserinde "...Chac Mool ismi aslında anlamı itibarıyla yanlıştır.

Gerçek adı belki de hiçbir zaman bilinmeyecektir. Bu heykel dizlerini kırarak uzanmış olan bir rahip ya da tanrıyı temsil etmektedir. Ortada bir güneş diskiyle dört çıngıraklı bir kareyi tutmaktadır. Bu her köşesinde bir çıngıraklı yılan olan gökyüzü düşüncesini yansıtır..." şeklinde belirtmiştir. Chac Mool Bağışların Tanrısı olarak tapınıldı. Adak olarak verilenlerin sınıflara göre ayrılması işlerinden de sorumlu tutulan bu Tanrı hakkında daha yeterli bilgi verilemiyor. Bazı kaynaklarda harabe bir kentin adı olarak da anılır. 1924 yılında Dr.Thomas Gann tarafından yazılmış bir makalede "...Chac Mool adlı harabe şehir, San Espiritu'yu Ascension koyundan ayıran bir yarım ada üzerine kurulmuştur. Daha önce Avrupalılar tarafından hiç ziyaret edilmemiştir. Bize rehberlik yapan yerli de bunu yaralı bir geyiğin peşindeyken tesadüfen bulmuş. Mimarı diğer doğu sahili sitelerine benzer özellikler taşımaktadır..." şeklinde ifadelere yer verir. Bak Ah Hoya.

Chacmultun: Puuc bölgesinde bir yerleşim yeri. Buradaki bir binada bulunan duvar resimleri göz alıcı bir şekildedir. Savaş ve tören sahneleri yer almaktadır. Aynı uygulama Mısır tarihinde önemli bir konum elde eden firavunlar tarafından da tapınaklara savaş sahneleri çizdirilirdi. Bu anlamda acaba Mayalarla Mısırlıların inanç ve kültürel yönden akrabalık bağları olabilir mi sorusu karşımıza çıkar.

Chajal: Maya-Kişe inançlarında bir Tanrı. Tarım tanrılarından biri olduğu Popol-Vuh'ta belirtilir. Popol-Vuh'ta ki açıklamaların kısa olarak belirtilmesi sanırım belgelerin tümüne ulaşılamamasından kaynaklanan bir sorun olarak ortaya çıkıyor. Çünkü İspanyollar her tarafı yakıp yıkmışlar, Hıristiyan papazlar ise batıl inanç taşıyorlar diye belgelerin çoğunu ateşe atmışlardı.

Chak: (Çak olarak da yazılır.) Maya Tanrısı'dır. Yağmur Tanrısı olarak tapınıldı. Dört parçaya bölündüğü şeklinde ifadelerin yer aldığı yardımsever bir tanrıydı. Dört parçaya bölünmenin anlamı yönleri belirtmektedir. Gök gürültüsü

ve şimşeklerle kendisini gösterir. 260 günlük dört "Bakab"ın koruyucusudur. Chak muhtemelen "Chac"ın çeviriler sırasında deformasyona uğramış adıdır. Bak Chac.

Chakitzam: Mayaların vampire benzeterek betimledikleri bir varlık. Bunun karşılığı Tarım Tanrısı olarak bilinen "Chac itzamna" olarak tasvir edilir. Anadolu'nun bazı köylerinde özellikle "Kürt mitolojisinde" buna benzer bir varlık tanımlanır. Bu varlığın Kürt dilinde adı "Keftarkuski"dir. Sözcük anlamı da vampir olarak tanımlanmıştır. Halk arasındaki "Keftarkuski"nin öyküsü de ilginçtir. Bu varlığın geceleyin belirli bir evi seçip kapısında gizlice bekleyerek çıkanlara saldırması şeklinde tanıtılması "Chacitzam"ın davranışıyla örtüşmektedir. Öykü genellikle Iğdır ili, Kağızman ilçesi civarındaki köylerde yaygın olarak anlatıldığı görülür. Köylülerin geceleri uyuduktan sonra kapılarının önüne un dökerek bu yaratığın ayak izleriyle nasıl bir yaratık olduğunu merak ederlerdi. Araştırmacılar Maya mitolojisindeki Chacitzam adlı varlığı da ayı şekilde betimliyorlar.

Chak Chel: Yaşlı Ay Tanrıçası. Hekimlerin Tanrıçası olarak da tapınıldı. Belge yetersizliği nedeniyle kültü ve dinsel kimliği hakkında detaylı bilgi verilemiyor.

Chak Xib Chak: Chichen Itza'nın kralıdır. Döneminde Mayapan Kralı Hunak Keel kendini Itza kuyusuna atarak tanrılara kurban etmiştir. Hunak Keel'in son derece başarılı, korkusuz, psikopat bir kral olduğu anlatılır.

Chak Zotz: "Büyük yarasa" şeklinde betimlenen soylu biridir. İ.S.730 yılında yapılmış olduğu tahmin edilen köleler tabletinde kabartması gösterilmiştir. Bu tablette kabartma sanatı mükemmel çizgilerle tamamlanmıştır.

Chalchiuhtlicue: Mayalar'da Su Tanrıçası şeklinde tapınıldı. İ.Ö.2326-1932 tarihleri arasında tapınılan bir Maya Tanrısı. Aztekler tarafından da tapınılan Yağmur Tanrısı Tlaloc'un karısıdır. "Yeşim etekli" olarak betimlenen dere ve kaynakların Tanrıçası şeklinde tanıtıldı. Puebla-Mikstek-

ler sanatında yılanlı bir miğfer maskesiyle betimlenmiştir. Azteklerin inançlarına göre de asil bir Aztek kadını kıyafetiyle tasvir edilmiştir. Meksika'da yaşayan Nahua soylarındaki kabileler onu "Dik duran çiçek" anlamına gelen Xochiquetzal ile eş değerde tuttular. Atmaca kuşuyla betimlendi.

Chal-ikal: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Hafif bir rüzgar" anlamındadır.

Chakanputun: (Putun savanı olarak da bilinir) İtzaların yönetimi altında olan bir kenttir. Araştırmacıların verdikleri bilgiler doğrultusunda buranın Champeche kıyısında bulunan Champoton olduğu söyleniyor. Putunların yaşadıkları bir bölgeydi. Daha sonra yani İ.S.1200 yıllarından putunlar bu bölgeden sürüldüler. Ormanlık alanlardan yürüyerek bitkin hale gelen putun savaşçıları önce Peten ıtza gölü kıyısı daha sonra da Belize'nin doğu kısımlarında yerleşim alanı arayıp durdular. Yer bulamadılar. Sonuç olarak Güruhu kıyılarına yönelerek terkedilmiş olan Chicen Itza kentine ulaştılar. Serüvenleri Chichan Itza kentinde yeniden başlar.

Chamalcan: Maya takviminde dördüncü ay olan "Xotz"yu temsil eden bir tanrıdır. Ölüm Tanrısı olarak tapınıldı. Bu tanrıyı Tzotzil kabilesi Baş Tanrı olarak görmüştü. Genelde büyük kabileler ya da sözü merkezi yönetimde geçerli olan kabileler, yerel tanrılarını merkezi tanrılar arasına koymak için çok çaba gösterirlerdi. Chamalcan yerel bir Tanrı olarak tapınılarak Maya takviminin oluşması sırasında dördüncü ayı temsil etmek üzere tanrılar listesine alınır.

Champoton: Bak Chakanputun.

Chantuto: İ.Ö.3000-2000 yılları arasında geç arkaik dönem evresi. Bu evrede yerleşik köy yaşamı ilerleme gösterir.

Önceleri küçük gruplar halinde yaşayanlar daha sonraları kabilelerin oluşturduğu köy yaşamına dönüşerek, yaşamlarını devam ettirmeye çalışırlar.

Chan Bahlum: Maya mitolojisindeki yılan kültünde, kültün asıl önderleri olan rahiplerle özdeşleştirilmiş dini görevlilere verilen ad.

Chan Muan: Bonampak (Boyalı duvar) kentinin şefi olarak tarihte yer aldı. Bu kentte yaptırdığı piramidin duvarlarında kendisinin ve atalarının zaferlerini belirten resimler çizdirerek ölümsüzleştirdi. Uygarlık tarihlerine bakıldığı zaman kağıt ve kalemin olmadığı dönemlerde "duvar edebiyatı" önemli bir yer tutmuştur. Mayaların kralları da Mısır firavunları gibi başarıyla sonuçlandırdıkları bazı önemli olayları saray ya da tapınak duvarlarına işleterek gösterirlerdi.

Chan Muwan: Sözcük anlamı "gök baykuş" olarak betimlenen bir Maya kralıdır. Bonampak'ın yüce efendisi olarak bilinir. Bu kralın yapılan duvar tasvirlerinde omuz hizasına yakın bir yerde adı yazılıdır. Olasılıkla aynı adıyla bir kent kurdu. Bu da "boyalı kent" anlamında bilinen kentti. Bu kral için boyalı kentin şefi adı takılmıştı. Bak Chan Muan.

Chanes: Maya takvim kültünü "çıngıraklı yılan kültü"ne bağlayan ve önemli sırları sıralayan Don Jose Diaz Bolio, eski Mayaların kendilerine yılanlar anlamına gelen "Chanes" sözcüğünü kullanmış olduklarını belirtir.

Chaob: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde gösterilmiştir.

Chaoc: Bak Chac.

Chavi Tukur: Haberci bir baykuş adı olarak tanımlanır. Cameler, top oynayan Ahpuları, yeraltı beyleri olan Hun Came ve Gukup Came tarafından yargılanmak üzere toplantıya çağırır. Toplantıya davet etmek için dört baykuş postacı olarak görevlendirilir. Bunlar Chavi Tukur, Hunrakan Tukur, Cakix Tukur ve Jolom Tukur'dur.

Che: Maya dilinde sözcük anlamı "Ağaç" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Sarmaşık" Osiris'in bitkisi "Chenosiris" sözcüğüyle eş anlamlıdır. Dil benzerlikleri nedeniyle Mayalarla Mısırlıların kültür yönünde aynı paralelde yer aldıklarını anlatan araştırmacı yazarlar var.

Chen: 365 günlük "Haab" takvimine göre dokuzuncu ay. Genç Mısır Tanrısı bu aya hükmederdi. Dokuzuncu ay, verimli ve bol balık barındıran göllerle bağdaştırılırdı. Erkeğin dölleme gücünün arttığı bir ay olarak da anıldı. Büyük törenler yapılırdı. İnce bir ayrıntının "Chen" ayında yapılan törenlerde dikkat çekici olduğunu belirtmekte yarar görüyorum. Eylül ayı olarak bilinen Chen ayında ekinlerin de sona ermesi olarak bilindiği bir ay olduğunu hepimiz biliriz. İşlerin bir noktada da hafiflenmesi ayıdır. Törenler ve evliliklerin sıkça olduğu bir ay olarak da bilinir. Döllenme ayı olarak adlandırmalarının nedeni de işin hafife dönüşmesi olarak belirtilmiştir. Günümüzde Anadolu halkları tarafından aynı şekilde eylül ayı düğün törenlerinin çoğunlukta olduğu bir ay olarak bilinir.

Chen-al: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Çocukların esenliği" anlamındadır.

Chenes: Mayaların yaşadıkları bir yer. Kuzey Campeche'nın yoğun nüfuslu olduğu bir yerleşim alanı. Burası Yucatan'ın Puuk tepeleriyle Rio Bec bölgesi arasında yer alan bir konuma sahiptir. Bu kentin mimarları Rio Bec mimarları gibi bina cephelerini "gök-yılan" maskeleriyle donatmışlar. Binaların genellikle her köşesi üstüste durmuş şeklinde maskelerle bezenmiştir.

Chetumal: Maya uygarlığının izlerini taşıyan Cerros kentinin bulunduğu koydur. Cerros kenti bu koyun güneyinde yeni nehir ağzında dar bir alanda kurulmuştur.

Chıbılkın: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir tanrıdır. Ay tutulmasının bu Tanrı tarafından oluştuğu şeklinde iddialar var. "Ayın ısırması" şeklinde bir betimlemenin bu Tanrı için yakıştırıldığı anlatılır.

Chi-tal: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.-j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Ağza gelmek, yatmak" anlamındadır.

Chiapa de Corzo: Mayaların tören yaptıkları yerlerden biridir. Yapılan arkeolojik kazılarda törenler sırasında kullanıldığı öne sürülen eski bir dikilitaş yer alır. Bu taşın yapıldığı tarih uzun sayı takviminin hesaplarına göre İ.Ö.36 yılının Aralık 7'ye denk düşer.

Chiapas: Mayaların yaşadıkları bir bölge. Burada İspanyol fetihleri öncesinde bol miktarda kakao üretimi yapılmıştır. Arkeolojik bir alandır. Çeşitli kazılar yapılarak bulunlar elde edildi.

Chi Pixab: Mayaların ilk soylarının yaşadıkları bir dağ. Yaratılış mitolojisinde ilk dört insan olan Balam Quitze, eşi Caha Paluna; Balam A'kab, eşi Chomiha; Mahucutah, karısı Tzununiha ve I'qui Balam ile karısı Cakixaha bu dağda birlikte yaşadılar. Mitolojide yaratılış ile ilgili anlatılan olayların tümünün tanrısal güce bağlanması Maya halkına inancın hangi yoldan enjekte edildiği belirtecek yüzlerce soruluk bir kitapçık oluşturur. Okyanuslar ötesi bu uygarlığın dinsel kültünün kaynağı sırlarla dolu olarak çözülmeyi bekliyor.

Chicha: Mısır bitkisinden yapılan bir tür bira. Bira genelde bütün uygarlıklarda yapılmış mayalı bir içkidir. Çeşitli uygarlıklarda biranın öyküsü değişik şekillerde anlatılır. Maya yerlilerinden biri bir gün bir su kuyusundan su içer ve sarhoş olur. Kabilenin ileri gelenleri toplanır ve yerlinin suyunu içtiği kuyuyu incelemeye alırlar. Bakarlar ki suyun içinde mısır dökülmüştür. Mısırın suya böyle bir

tat vereceklerine inanarak mısır birası yapmaya başlarlar. Bazı yerlerde de mısır yerine arpadan söz ederler.

Chıccan: Maya tanrılar listesinde tapınılan dörtlü Yağmur tanrılarına verine addır. Chıcchan, Tanrı "H", Nık, Sak Nık Chıccan adlı Yağmurun Dört Tanrısı şeklinde tapınıldı. Bunları dört yağmur yılanı şeklinde betimleyerek de inandılar. Dinsel kültleri yaygın olan Chıccan adlı tanrıların, Yön ve Renk tanrıları olan Bacabs'lara benzetildiği anlatılır. Takvimde de dokuz sayısını temsil ederler.

Chıcchan: Bak Chıccan.

Chicchan: (İng. adıdır) Türkçe karşılığı "Yılan" olarak tanımlanmıştır. Mayalar'da Tzolkin takvimine göre Uinal'ın beşinci gün işareti. Bu ad Aztekler'de "Coatl" olarak kullanılmıştır. Sözcük olarak "gökyüzü" ve "yılan" anlamına gelmektedir. Samanyolu'na gök yılanı adını takmışlardı. Onlara göre gökyüzü yılanı tanrılarla insanları birbirine bağladığı şeklinde düşünülürdü. "Kanatlı gökyüzü yılanı" adlı tanrıya Orta Amerika'da bütün kabileler tapmışlardır. Mayalar ona Kukulkan, Aztekler ise "Quetzalcoatl" diyorlardı. Bu Tanrı çeşitli efsanevi yaratılışın biçimlerini simgelerdi. Erkek ve dişi, gökyüzü ve yeryüzü, aydınlık ve karanlık gibi yaşamsal bağları birbirine ekleyerek yaratılışın temelini oluşturmuş olabileceği inancıyla tapınıldı.

Chichen: Bir yerleşim yeri. Bugünkü adı "Akab-sib"dir. Burada Aztekler de yaşadılar.

Chichen İtza: Sözcük anlamı "yedi çalılar" şeklinde tanımlanan "Uucil-abnal'ın" Mayalar tarafından değiştirilmiş adı. Yucatan'da bir yerleşim kenti. Yakınında "Balankanche" mağarası bulunur. Bu mağarada Mayalar tanrılarına taparak kurbanlar kesmişlerdi. Bu kurbanlar genç kızlardan seçilirdi. Yapılan arkeolojik kazılarda çeşitli çanak ve çömlek bulunmuştur. Chiczen adı daha önceleri "yedi çalı" kasabasının adının Mayaların işgalinden sonraki değiş-

şen adıdır. "Itza" ise üçüncü bir grup anlamındaki diğer site devletlerinin katılımıyla 13. yüzyılda eklenmiştir. Ünlü Kukulcan piramidi burada yer alır. Chiczen Itza'nın anlamı ise "Itza kuyusunun ağzı" şeklindedir. İtza kuyusu dedikleri "cenote" adında bir kuyu olarak kaynaklara geçti. Tanrı adına yapılmış bütün kurbanlar bu çukura atılmışlardır. Bu kuyuda insan kemikleri dışında başka malzemeler de bulunmuştur. Azteklerin Tanrısı olan Quetzalcoatl ile özdeşleştirilmiş olan kentin kurucu Tanrısı Topilzin Ce-Acatl ile ilgili öykünün halk dilinde dolaşması Landa'yı kent ile ilgili notları tutmaya yönlendirir. Maya yazmalarını yakmakla ünlenen piskopos Landa kent için "...Yerlilerin düşüncesine göre; Chichen Itza'ya yerleşen Itzalarla birlikte Kukulcan adlı bir kralın hüküm sürmesi, baş binalarının Kukulcan adında olmasına kanıttır. Onlar, onun batıdan geldiğini söylüyorlardı, fakat onun Itzalar'dan önce mi yoksa onlarla beraber mi geldiği konusunda fikir birliğine varamıyorlardı? Onun kendini adamış bir "Tanrı-kral" olduğunu, karısı ve çocuğunun olmadığını ve dönüşünden sonra bu yüzden Meksika'da tanrılardan biri, Cezalcohuati (Quetzalcoatl) olarak kabul edildiğini söylerler. Yucatan'da da devlete yaptığı büyük hizmetlerinden ötürü, Tanrı gibi saygı duyuluyordu. Bu hizmetler şeflerinin ölümünden sonra Yucatan'da düzen kurması, tanrılarının ölümüyle, yörede meydana gelen karışıklıkları yatıştırması olarak aktarılmıştır..." şeklinde ifadelere yer verir.

Chichicastenango: Bir el yazmasıdır. Bu yazmada Mayalar ve Kiçelerle ilgili değişik bakış açıları yer alır. Gerçek anaerkil aile tipine rastlanmadığı gibi sadece anadan geçen akrabalık bağıyla yönetilen ailelerin yapısıyla "ana evi" yer alır.

Chichicastenango: Guatemala'nın dağlık bölgesinde bir yerleşim alanı. Maya-Kiçe halkının merkezi olduğu anlatılır.

Chicunauhapan: Aztek inançlarındaki katlı tapınağın etrafında "dokuz ırmak" adıyla bilinen bir ırmaktır. Onlara göre gökyüzü ve yeryüzü dokuzar kattan oluştuğu için nehire bu ad verilmişti. Ve tapınağın her katı için başka anlamlar yaratılmıştı.

Chikanel: Mayaların yaşadığı dönemlerde orta ve kuzey bölgelerine egemen olarak bilinen bir kültürdü. Çömleklerin son derece dikkatli işçiliğinde (geniş ve dışa çıkık ağızlar, ince işlenmiş ağız kenarları, karmaşık gövde biçimleriyle dikkat çeker) bu kültürün özellikleri gösterilmişti. Yapılan çömleklerin çoğu tek renk olan kırmızı renkteydi. Bu kültürün en önemli tarafı sanatçıların ince işçiliğiydi. Peten yerleşim bölgesindeki Tikal, El Mirador, Nakbe ve Waxaktun'da yapılan kazılar sonucu piramitlerde platform ve salonların şekillendiği gözlenmiştir.

Chilacayote: (Cucurbitaecene, Cuucurbita ficitolia) Kabak ya da kavun cinsinden bir bitkinin meyvesi.

Chilam: Bir Tanrı olarak tapınıldı. Chilam Balam olarak da bilindi. "Kahin jaguar" olarak da bazı anlatımlarda adı geçer. Tanrılarla ölüler arasında iletişim kurmak için devamlı trans halindeydi.

Chilam Balam: Mayaların gelenekleriyle ilgili yazılan el yazmalı bir kitap. Yucateco dilinden Latin alfabesiyle yazılmıştır. Chilam adlı kahin İspanyolların bölgeye önceden geleceklerini bildiren bir kişi olarak Maya halkı tarafından saygı ile anıldı. Kahin-Şaman adıyla da anılmaktadır. "Chilam" sözcüğünün karşılığı "kahin" Balam sözcüğünün karşılığı da "jaguar" şeklinde tanımalnır. Bu kitabın her bölümü ayrı ayrı kentlerde yazılmıştır. Her bölümün adını aldığı kentler ise; Chumayel, Tizimin, Mani, Kaua ve Ixil şeklindedir. Kitapta genellikle Maya takvimi, tarihsel kayıtları, kehanetleri, Mitolojiyi, yaratılışı ve tıbbı yönetmlerle ilgili bazı ifadeler de kullanılmıştır. Chilam Balam kitabında yer aldığı öne sürülen bir şiir: "Doya doya yenecek aşları / Kana kana içilecek suları vardı /

Ama o gün, toz duman sardı her yanı / O gün, soldu sarardı toprak / O gün, bir bulut çöktü tepesine / O gün, bir dağ geldi üzerine / O gün, güçlü adamın eline geçti toprak / O gün, tütmez oldu bacalar / O gün, dalından koparıldı körpe yapraklar / O gün, ölüme kapandı gözler / O gün, üç işaret belirdi ağaçta / O gün, üç nesil asıldı oracıkta / İşte o gün, baş koydular savaşa / Ve dağıldılar dip bucak ormanlar arasına / İşte o gün baş koydular savaşa / Ve dağıldılar dip bucak ormanlar arasına..." Kitaptan bir başka alıntı ise "...Ay, rüzgar, yıl, gün; her şey yol alıyor ama aynı zamanda geçiyor. Her kan bir fasıla yeri bulur, her iktidar tahtına ulaşır...(ama) her şeyi alt üst eden Dzuleler çıkagelirler. Korkuyu öğretirler, çiçekleri soldururlar, kendi çiçeklerinin yaşaması için başkalarının çiçeklerini öldürünceye kadar emerler... Onların ne bildiklerine sözleri, ne de eğitimleri vardı... Dzuleler sadece güneşi iğdiş etmek için gelmişlerdi! Ve bize acılarından başka şey kalmayan çocuklarının çocukları içimizde yaşadılar..." şeklindeydi. Chilam Balam'ın bazı kaynaklarda Chumayel şeklinde yazıldığı da görülür. Maya-Kiçelerin kutsal el kitabı olan Popol-Vuh'u gün yüzüne çıkaran rahip. Popol-Vuh ve "Jaguar Kahin"in kitapları Maya mitolojisi ve kozmolojisine ait günümüze bilgiler aktarmıştır. Bu kitaplar İspanyolların bölgeye gelmelerinden sonra yazılmıştır. Popol-Vuh için Mayaların kutsal el kitabı olarak değerlendirilmiştir. Bu kitaptaki mitolojik öykü olan kahraman ikizler, Hunaphu ve Xbalanque'nin Ölüm tanrılarını kurnazlıkla nasıl yendikleri anlatılır.

Chilate: Chortilerin tanrılarına ve onların yerdeki temsilcileri için özel olarak hazırladıkları bir tören içkisinin adı. Bu içki kakao ile mısır karışımından elde edilirdi. İki ürünün karışımıyla elde edilen ve tanrısal öz taşıdığına inanılan kutsal içki yağan yağmurla eş değerde görüldü.

Chikin: Mayaların dünya ağacında belirttikleri dört yönden biri olan batı yönünü temsil eden bacaablar grubundan

olan dört tanrıdan birinin adı. Temsil ettiği renk ise siyah (ek).

Chi k'a'k: Bir dağ adı. Mayaların Tanrılaştırdığı bir varlık olarak bilinir. Bu dağ ile Vukup Cakix'in oğlu Zipacna ve Cabrakan top oynardı.

Chimalmat: Gukup Cakix'in eşi olduğu belirtilmekte.

Chimu: Peru'nun kuzey kısımlarında yaşayan bir yerli kabilesi.

Chipi Cakulha: Qu'iche kabilesinin öykülerine göre Tepeu K'ucumatz ile "gökyüzünün yüreği" olarak tanımlanan Hurakan'ın çocuklarından biridir. Yaratılış Tanrısı olarak tapınıldı.

Chi Pixab: Maya yerlilerinin yaşadıkları bir dağdır. Bazı kaynaklarda Hacavitz dağı şeklinde de ele alınmıştır.

Chiplin: Uyuşturucu özellikleri olan ve Guatemala'da yetişen bir bitki. Halk bu bitkinin yapraklarını tadı güzel olsun diye yemeklere katardı.

Chixoy: Guatemala'da Peten bölgesinde Mayaların yaşadıkları bir vadi. Maya krallığının son dönemlerine ait titizlikle çizilen çanak ve çömlekler bu bölgede bulundu. Çanak ve çömleklerde günlük yaşam ile ilgili tasvirler yer aldı. Fransız arkeolog Alain Ichon bu vadideki Lagunita adı verilen höyükte çeşitli kazılar yaptı. Burada geç-klasik öncesi çalışmalar Izapa kültürüyle bağlantılı düşünülüyor. Wuqup Kaqix'in farklı kabartma motiflerle simgelenmesi Izapa kültürüyle aynı paralelde çalışmış olabileceklerini akla getiriyor.

Chiquimula: Mayaların yaşadıkları bir bölge. Bugün bu bölgede Maya soylarından yaklaşık 52 bin insan yaşıyor. Bunlar Corti dilini konuşurlar.

Christoph Columb: 1451-1506 tarihleri arasında yaşadı. Yaşamının büyük bölümünü yeni toprakları aramakla geçirdi. Gezileri arasında Çin (Cathay) ve Japonya (Cipangu) vardı. Christoph Columb'un Mayaların yaşadıkları yerlerle ilgili açıklamış olduğu bilgileri öğrenen İspanyol-

lar bölgede altının çok olacağını düşünerek hemen harekete geçmiş ve insanları katletmişlerdi.

Chuc-na-zol: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kabuk soyan" anlamındadır.

Chucma qui: Yeraltı dünyasının beylerinden biridir. Nim, Xor, Car ve Chah adlı baykuşlar bu beyden Hun Hunahpu'ya mesaj getirirler.

Chu-munl: (Chummun olarak da yazılır.) Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "İç kısım" anlamındadır.

Choc Chel: Bak Chac Chel.

Cholula: Mayalar'da yaşayan bir kabile. İspanyol askerleri tarafından en büyük katliamın yapıldığı bir kabile olarak anlatılır. Motecuhzoma döneminde İspanyolların planlı bir şekilde bölgeye gelmelerinden hemen sonra Cholula'da büyük katliamlar yaptılar. Çoluk çocuk demeden yerlileri kılıçtan geçirdiler. Daha sonra hayatta kalmayı başarmış bazı yerliler bu katliamın öyküsünü dramatize ederek anlattılar. Cholula yerlilerini katleden İspanyollarla ilgili yazılan öyküler dehşet verici olarak anlatılmıştır. Katliamdan kurtulmayı başarmış yaşlıların anlattıkları tüyler ürpertici olarak değerlendirildi. Bu kabilenin soyları Aztekler döneminde de yaşadı. Kral Mocetuhzoma bu kabileyi İspanyolları tuzağa düşürmek için kullandıysa da başarılı olamadı. Ve İspanyollara büyük katliamı hazırladı.

Chomiha: Yaratılıştaki ilk dört adamdan Balam A'kab'ın eşidir. Mitolojide bir sabah uyandığında yanında Balam A'kab'ı görür ve onunla evlenir.

Chu-Cakche: Maya mitolojisinde babası tarafından yargılaması yapıldıktan sonra kurban edilmesi kararlaştırılan Toprak Tanrıçası İxquic'in ağacın dalını kopardıktan sonra akan kanına verilen ad. Ağacın adı da Pom'dur. Yerliler bu ağacı kutsal olması nedeniyle tütsü olarak kullanırlar. Ixquic'in Meryem ana tarzında anlatılan hamileliğini öğrenen babası onu cezalandırmak için soylular mahkemesine dava açar ve kızının idam edilmesi onaylanır. Ixquic'in yalvarıp hiçkimseyle ilişkiye girmediğini ve ormandaki bir ağaçtan hamile kaldığını anlatmasına rağmen babası inanmamıştı. Ve kızının aile namusunu kirlettiğini öne sürerek yüksek meclisten kızının cezalandırılıp, kurban edilmesini istemişti.

Chuen: Bak Xaman-Ek.

Chuen: (İng. adıdır.) Ya da Chuwen. Türkçe karşılığı "Maymun" olarak tanımlanmıştır. Mayalar'da Tzolkin takvimine göre Uinal'de on birinci günün adı. Bu ad Aztekler'de "Ozomatli" olarak kullanılmıştır. Maymun tanrılar çelişkilerle dolu varlıklar olarak görülüyordu. Maymun kılığına bürünmüş olan Ixbalanque ve Hunahpu'nun Maya elyazması Popol-Vuh' da ele alındığı gibi cinsel güçlerini öne süren teşhirci ve fesat kimseler olduğu anlatılır. Efsanelerde amaçlarının dışına sapan insanın ilk biçimi olarak ortaya çıkar. Ancak tanrısal kardeşler olan İxbalanque ile kardeşi Hunahpu bu maymunlara benzer şekilde betimlenirler. Yaşayan insanlara sanatı öğrettikleri söylenir. Bu onbirinci gün aynı zamanda erkek egemenliğinin günü olarak tanımlanır. Günü temsil eden Tanrı ise Hunchuen'dir.

Chuen adlı günü belirten bir glif

Chuj-cakche: Bak Pom.

Chultun: Sözcük çoğul olarak kullanıldığında "chultunob" şeklinde tanımlanır. İçme suyu elde etmek ve saklamak

için şişe biçimli bir sarnıç. Bu sarnıç yağan yağmur sularının birikmesi için kullanılmış ve içi su kaybını önleyecek şekilde sıvalanmıştı.

Cib: (İng. adıdır) Türkçe karşılığı "Akbaba, baykuş" şeklinde tanımlanmıştır. Mayalar'da Tzolkin takvimine göre on altıncı günün adı. Bu ad Aztekler'de "Cozcacual" olarak kullanılmıştır. Yaşayanlara özellikle insanlara "ölüm" haberini getiren baykuşu temsil etti. Baykuş yeraltı yaratıkların koruyucusu ve on sayısını temsil eden Xibalba tanrıların emirleri altındaydı.

Cihuapipiltin: Bak Mictampla Ehecatl.

Cimen: Maya dilinde sözcük anlamı "Ölü" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Ölü" anlamına gelen "Khema" sözcüğüdür.

Cimi: (İng. adıdır) Türkçe karşılığı "Ölüm" olarak tanımlanmıştır. Mayalar'da Tzolkin takvimine göre altıncı günün adı. Bu ad Aztekler'de "Miquiztli" olarak kullanılmıştır. Sembol olarak insan kafatası şeklinde tasvir edilmiştir. Bu da "ölüm" anlamına gelirdi. İlk yaşam belirtileri olmadan önce sonu belirlenmiş olarak bilinirdi. Yaşam ile ölüm arasındaki bir gerilim alanı oluşturulmuştu. Altıncı gün olan Cimi'ye yok oluşun, hastalığın ve tahribatın güçleri egemendi. Kurukafa sembolü on sayısını temsil eden "Ölüm Tanrısı" Ahpuch'u da temsil eder.

Cinteotl: İ.Ö.749-355 tarihleri arasında tapınılan Maya Tanrısı. Mısır ve yiyecek Tanrısı olarak tapınıldı. Ancak bu Tanrıça'nın Azteklerin Maya Tanrıçası "İx asal Voh" ile özdeşleştirdikleri Tanrıça olan Tlazolteotl'ın kızı olması çeşitli çelişkileri de beraberinde taşır. Cinteotl Azteklerce tapınılmış olabilir mi düşüncesi tartışmaları yaratıyor. Popol-Vuh'ta ele alınan bu Tanrıça'nın da Maya Tanrıçası İx asal Voh'un işlevini yapan bir Tanrıça olduğu söylenir. Kelebek ile betimlendi. Yedinci üst dünyaya hükmeden bir Tanrı olduğu anlatılır.

Cintrococopi: Thevet-de-Jongue el yazmasına göre tanecikli bitkiye verilen ad. Mısıra benzetilen bu bitki yaban mısırı olarak bilindi.

Cit Bolon Tum: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrı. Yaban domuzu şeklinde betimlendiği ve İlaç Tanrısı olarak tapınıldığı anlatılır. Onunla ilgili bir öykü anlatılır. Dokuz değerli taşlarla ilgili bir davranış içinde olduğu söyleniyor. Ancak neden bu taşlarla oynadığı bilinmiyor. Genelde taşlarla oynama işinin büyü yapanların işi olduğunu belirten kaynaklar var.

Cit chac coh: Maya inançlarında Savaş Tanrısı şeklinde tapınıldı. "Kırmızı puma'nın idölü" anlamında tanımlandı. Bu Tanrı için törensel bayram 16. Uinal Pax'a yapılırdı.

Ci-uthan: Bak Yucatan.

Ciuadadela: Teotihuacan kentinde kral saraylarını barındıran mekanlar olduğu şeklinden tahmin yürüten araştırmacı arkeologlar var. Bunların içinde tüylü yılan tapınağı olarak anlatılan kademeli ve cephesi taştan yapılmış bir piramit var. Tüylü yılan tapınağına eski Mezo-Amerika'nın en önemli piramidi olarak bakıldı. Bu piramit klasik Mayalar öncesi de bilinmekteydi. Piramidin yapımında yapılan temel atma törenlerinde 200 civarında insanın kurban edildiği anlatılır.

Cizin: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde gösterilmiştir.

Cızın: Bak Ah Puch.

Coa: Mayalar'da tarımda kullanılmış ve ucu ateşte sertleştirilmiş bir sopa adı. Çiftçiler bu sopayı "milpa" adı verilen tarlalarda toprağa delik açar ve içine tohum koyarlardı.

Coatzecoalcos: Bir kasaba. Olmeklerin kültürlerinin yayıldığı bir yer. Bu kasabanın körfez kıyısının güneyi ve kuzeyi, Olmek kültürünün yoğun bulunduğu bölgelerdi.

Coba: Mayalar'da önemli bir yerleşim yeri. Arkeolojik buluntu alanıdır. Bu yerleşim yerinde yapılan arkeolojik ka-

zılarda çeşitli buluntular elde edilmiş ve koruma altına alınmışlardır.

Cocom: Kral soylarından olan bir kabile. Mayapan'da (Yucatan'ın Merida yakınları) 100 yılında yönetimi ele geçirdiler. Chicen Itza bunların döneminde önemini yitirdi. Meksikalı savaşçıların bir nevi müttefikleriydi. Onların döneminde tanrılara inananların kurban kesme törenleri katliama dönüştü. Yüksek etik olarak Toltekler tarafından uygulanan tanrılara insan kurban etme yöntemi şekil değiştirmiş, neredeyse Tolteklerin izleri silinmişti.

Cocıjo: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir tanrıdır. Cocijo Zapotekler tarafından tapınılmıştır. Tarım, Verimlilik, Yağmur ve Yıldırım Tanrısı olarak tapınıldı. Bu Tanrı aynı zamanda Chac, Ah Tzenul, Chac Mol, Chak, Chaak, Cocıjo, Tanrı "B" Chac sıfatlarıyla da anıldı. Bak Chac ve Ah Hoya.

Cocijo eza: Bak Cocijo pij.

Cocijo pij: Zapoteklerin kralı olduğu anlatılır. Bu kral ayrıca Cocijon eza adında bir kral ile birlikte egemenlik sürdürdü. Yapılan açıklamalarla bu iki kralın baba oğul olduğu söylenir.

Cocijo pitau: "Büyük Cocijo" olarak da anıldı. Zapoteklerin bir Tanrısı'ydı. Yılın efendisi olarak tapınılan bu tanrıya her şeye hükmeden bir Tanrı biçiminde tapınıldı. Monte Alban kültüründeki çömleklerin üzerinde gösterildi. Bu nedenle "yılın efendisi" şeklinde betimlenerek 260 günlük takvimle yakından ilgili olduğu belgelendi. Takvimdeki her dört dönemin başlangıcı onun adıyla başlamıştı.

Codek yazması: İspanyol ve Meksika papazları tarafından batıl inançlı oldukları gerekçesiyle Maya kültürüne ait yakılan el yazmaları arasında kurtarılan dört yazmadan biridir. Bu yazmanın Mayalara ait güneşe özgü elipsler, Quetzalcoatla özgü mitolojik hikayeler ve Maya törenleriyle ilgili bir yazma olduğu anlaşılmıştır. Codek; "İspanyol parşömenlerine" ya da ağaç kabuklarına yerliler tara-

fından yazılmış el yazmalarına verilen bir addır. Kitabe olarak tanımlanmıştır.

Codice tabloları: Maya sayılar sisteminde matematiksel tablolar olarak kullanıldı.

Coh: Bir prens olduğu anlatılır. Yüksek rahip Cay'ın kardeşidir. Taştan yapılmış mastabası (mezarı) Chichen'dedir. Mezar mozolesinde ölmekte olan insan başlı bir leopar betimlenmiştir. Yapılan araştırmalarda bu betimlemenin prensin totemi (ya da sfenksi) olabileceği düşünüldü. Leoparın sırtında ise üç yara gösterilmiş ve kardeşi Aac'ın da resmi çizilmiştir. Bu yaraların kardeşi tarafından açılmış olabileceği tartışılıyor. Bu betimleme Mısır'daki Osiris ile Seth'in öyküsüne benziyor.

Colima: Michoacan'ın kuzeyinde bulunan bir kent. Tarasko yerlilerine benzeyen bir halk Colima kentinde yaşıyordu.

Colıcha Cozee: Maya tanrılar panteonunda tapınılan bir Tanrı. Zapoteclerin Savaş Tanrısı olarak tapınıldı. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Comalcalco: Mayaların yaşadıkları bir yer. Arkeolojik yönden zengin buluntular elde edildi. Bu kentte yapılan kazılarda çeşitli buluntular bulunmuş ve koruma altına alınmışlardır.

Comitan: Guatemala'da kent. Mayaların yaşam alanlarından biriydi. Dağlık bir yerde kurulmuştu. Coğrafi konumu gereği düz arazisi olan ve vadileri az olan bir bölgedir.

Coqueelaa: Maya tanrılar panteonunda tapınılan bir Tanrı. Hasat döneminde "Kırmızı Böcek" Tanrısı olarak tapınıldı. Bu şekliyle diğer tanrıların dışında farklı bir işlevi vardı. Bu böceğin kırmızı renkli bir boya şeklinde kullanıldığı söylenir. Onu sembolize eden böceğin her yerde yaşadığı biliniyor. Zapotecler'de tapınılan bir Tanrı olarak anlatılır.

Coquenexo: Maya tanrılar panteonunda "Çarpımın" Tanrısı olarak tapınıldı. Çeşitli hesapları sağlamanın, bölmenin aranan Tanrısı'ydı. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kül-

tü, tapınma şekli ve kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Coquı Bezelao: Maya tanrılar panteonunda Zapotecler tarafından tapınılan bir tanrıydı. Güç sağlayan bir Tanrı şeklinde düşünüldü. Güç verdiği gibi gücü tekrar geri alan biri şeklinde tanıtıldı. Kültü ve dinsel kimliği hakkında daha fazla belge bulunamadığı için bilgi verilemiyor.

Coquı Huanı: Maya tanrılar panteonunda Eğlencenin Tanrısı olarak tapınıldı. Pulque adlı içkiyi devamlı kullanan bir Tanrı olarak tapınılır. Dans ve eğlencenin de koruyucusu şeklinde tanıtıldı.

Coque Xee: Maya tanrılar panteonunda "Sonsuzluk ve Dalgınlık" Tanrısı olarak tapınıldı. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Copan: Mayaların yaşadığı yerlerin en güzeli olarak belgelendi. Honduras bölgesinde yer alır. Mayaların önemli yerleşme yeri olan bu kentte katlı, basamaklı yapısıyla, anıt niteliğindeki merdivenleri ve içe gömük salonlarıyla, mükemmel süslemeleriyle büyük ve mistik bir akropol yükselir. Copan'da yer alan merdivenli tapınak, Kral Copan tarafından yaptırılmıştı. Copan hanedanı İ.S. beşinci yüzyıl başlarında Yax Kuk Mo ("yeşil ya da ilk") Quetzal-Macaw tarafından kuruldu. Tütünüyle ünlü bir yerdir. Bu yerleşim kenti Honduras'ın Rio Motagua nehrinin kollarından birinin üzerinde kurulmuştur. Buradaki yapıların çoğu Copan nehrinin taşması sonucu tahribata uğramış ve yok olmuştur. Bozulmamış yapılardan biri olan ve İ.S. sekizinci yüzyılda yapılmış olduğu tahmin edilen hiyeroglifli merdivendir. Copan'da hüküm sürmüş hanedan ile ilgili bilgiler "Q" şeklinde kodlanan kare şeklindeki sunaktır. Bu sunaktaki sembolize edilmiş anlatım ise şöyle: Kral Yax Pasah'ın dört bir yanında yaklaşık on beş Copan kralı oturmuş olarak gösterilmektedir. Oturanlar Copan hanedanlığına özgü başlık takmakta ve kurucu kral ise Teotiuhacan Savaş Tanrısı'nın gözlükleriyle ta-

nımlanmaktadır. "Q" harfiyle kodlanan sunağın üst tarafında İ.S.426 yılında Yax Kuk Mo'nun tahta dönüşü betimlenmektedir. Sunağın İ.S.776 yılında Copan Kralı Yax Pasah döneminde bir tören kutlaması olduğu tahmin edilmekte. Sunakta diğer kralların tümünün de adları yer almaktadır. Copan'da yer alan kalıntılar için araştırmacı yazar Stephens; "...Bir düşler ve harikalar vadisi... Buranın sanatçıları Hazreti Süleyman'ın perileri olmalı..." şeklinde bir açıklamada bulunarak Copan'daki muhteşem harabeleri anlatmıştı.

Copan: (Honduras) İ.S.695-738 yılları arasında yaşar ve Copan kralı olarak bilinir. Bu kral yönetimi sırasında kendini yeni tapınaklar yapmaya adayan biri olarak gösterir. Yaptırdığı Stairway tapınağındaki yazmalardan kralın İ.S.738 yılında daha önceleri ona bağlı bulunan Caucac-Sky krallığı tarafından şansız bir şekilde esir alındıktan sonra kafası kesilerek öldürüldüğü resmedilmiştir. Caucac-skay tarafından gerçekleştirilen bu başkaldırıdan sonra ölen Copan yerine Smoke-Monkey yönetimi eline aldı.

Copolchi: Mayalar'da bir yerleşim yeri. Las Charcas kültürünün yaygın olarak geliştiği yerlerden biri şeklinde tanıtılıyor.

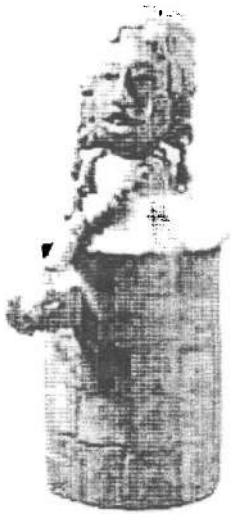
Copıjcha: Maya tanrılar panteonunda tapınılan bir Tanrı. Jaguar başlı ve çatallı dilli olarak betimlenir. Yıldırım ve yağmur getiren bir Tanrı olduğu anlatılır. Belge yetersizliği nedeniyle hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Cordillera: Sıradağların oluşturduğu şeride verilen ad.

Cortalus Drissus Drissus: Mayaların bulundukları topraklarda yaşadığı belirtilen bir yılan türüdür. Bu türün sadece Maya topraklarının özelliklerine göre yaşadığı söylenir.

Cortesianus: Mayaların dünya görüşlerini ele aldığı ve "Madrid yazması" olarak kodlanan el yazmasının bir bölümüne verilen ad.

Cotzumalhuapa: Guatemala'nın Mayalar'daki adı. Arkeologlar tarafından önemli bir kazı yeri olarak belirtilir. Buradaki kültürün son klasik çağda gelişmiş olduğu anlatılır. Yapılan kazılarda tapınakların kalıntıları ve sütunlar bulunmuştur. Bu sütunların üzerinde tanrılar ve bu tanrılara tapanların yaptıkları saygı törenleri resmedilmiştir. Sütunlardan birinde Güneş Tanrısı, kartal pençeli ve alevlerle çevrili bir canavarın ağzında yer alır şeklinde çizilmiştir. Bir başka sütunda ise Sabah yıldızı Tanrısı, baş kısmı Venüs'ün sembolü olan üç çatallı asa ile taçlandırılmış olarak betimlenmiştir. Sütunlarda gösterilen bulut cinleri arasında Tanrıçalar da gösterilmiştir. Arkeologlar tarafından bulunan dikilitaşlar üzerindeki resimli sembollerde sporcular, tanrılar'dan kutsanmasını istedikleri oyunları için ellerini havaya kaldırmış olarak betimlenmişlerdi. Burası, çikolata üretimiyle adı duyulan Santa Lucia kasabasıydı. Araştırmacı Eric Thompson, bu alanda yaşayan yerlileri "ölüm tacirleri" olarak değerlendirdi. Nedeni de yapılarında gördüğü kabartma kafatasları ve insan iskeletlerinin sembolik olarak yapılmasına bağlandı. Bunlar kabartma sanatında Meksikalılara özgü tanrıları da betimlediler. Kabartmalarda gösterilen tanrılar, Xipe Totec, Ehecatl, Tlaloc, Tlalchitonatiuh, Huehueteotl ve Quetzalcoatl'dı.

Yeşim taşından bir heykel

Coy: Bir çeşit Maymun cinsi. Hissiz bir hayvan olduğu söylenir. Maya-Kişelerin el kitabı olan Popol-Vuh'ta mitolojik öyküsü anlatılan Hun batz ile Hun Choen'ın kaba ve hissiz "maymun-insan" olduğu anlatılır.

Coyopa: (Ya da Chipi Cakulha) Yıldırım Tanrısı Cakulha'nın (Cakulha) Hurakan kardeşidir. Yaluk adındaki tanrının

öğretileriyle yıldırıma doğru kardeşiyle beraber çok süratli koşardı. Bu tanrının niteliklerini belirleyecek belge bulunamadığı için hakkında daha fazla bilgi verilemiyor. Bak Chipi Cakulha.

Coyote: Kızılderili dilinde "Çakal" anlamında tanımlanmaktadır. 1950'li yıllarda yazar Ella Clark tarafından derlenen ve Kızılderili halkına ait olan "Hayvan Neslinin Yaratılması" öyküsünde yeryüzünde insanlara zarar veren canavarların ortadan kaldırılması için yaşlı adam tarafından dünyaya gönderilen kurtarıcının adı olarak tanımlanmaktadır. Bak Hayvan Neslinin Yaratılması Öyküsü.

Cozumel: Francisco Hernandez de Cordoba'nın yerliler tarafından yaralanıp Küba'ye döndükten sonra ölmesi üzerine Küba Kralı Diego Velasquez, Mayaların bulunduğu topraklara büyük bir orduyu yeğeni Juan'ın emrine verir ve yola çıkarır. Juanın ilk olarak yanaştığı bir yerli kabilesinin barındığı yerdir Cozumel. Bunlar da oradaki yerliler tarafından yenilerek geri dönmek zorunda kalırlar. Cozumel'de yaşayan yerliler Diego Velasquez tarafından görevlendirilen Juan'ın amacının kötü olduğunu anlayınca oklara sarılarak onlara büyük kayıplar verdirdiler.

Cozaana: Maya tanrılar listesinde "yaratıcı" bir Tanrı olarak tapınıldı. Aynı zamanda da tuttuğunu koparan cinsten biri olduğu anlatılır. İnsanlığı yaratırken bütün kuşları ve hayvanları yarattığı söylenir. Huichaana onun yardımcısıydı.

Cross tapınağı: (İspanyolca dilindeki adıdır.) Palenque kantinde cazibeli bir tapınak olarak bilinir. Chan Bahlum tarafından yaptırıldı. Chan Bahlum bu tapınağı zaferin, güneşin ilahi desteği sayesinde kaza-

Tanrı Cu'yu belirten bir çizim

nılacağını belirten tapınağında Lord Pacal ile giriştiği savaşı ve bu savaştan nasıl galip ayrıldığını detaylarıyla anlatır.

Cu: Mayaların inancında tanrılara verilen adlar günümüz tek Tanrılı dinlerde de görülen gerçeklerdendir. Onlar da beğeni duydukları tanrılarını başka şekillerle tasvir etmekten hoşlanırlardı. Cu, bazı önemli tanrılar yerine geçmiş bir Tanrı olarak ifade ediliyor. Chacmool gibi bu tanrının da tapınak duvarlarında sembolleştirilmiş çizimlerine rastlanır. Bazı kaynaklarda Cu'nun Aztek inancında Chac Mool'un karşılığı olarak "ateş ritüeli" olarak törenlerle tapınılmıştır.

Cuchumi qui: "Kanı donduran" anlamında tanımlandığı ifade ediliyor. Ancak kişiliği hakkında bilgi verilmiyor.

Cuchumaquic: Yeraltı dünyasının (Cehennem) ileri gelenlerinden biri. İxquic adında bir kızı vardı. Kızının hamile olduğunu anlayınca yüksek mahkemeye başvurarak kızının yargılanmasını istedi. Oy birliğiyle kızın kiminle beraber olduğunu söylemesi için işkence cezası verildi. Ancak kız hiçbir erkekle beraber olmadığını itiraf etti. Bu da Mayaların kızlarını ancak evlenmelerine izin verdiği zaman cinsel ilişkiye girebileceklerini ortaya koyuyor. Kıza verilen karar acımasızdı. Bütün itiraflara rağmen babası Tukurlara, Ahpop Achij'in hizmetkarlarına (Hasır sahibi) kızının biraz uzakta bir ağacın altında kurban edilmesinin emrini verdi. Kalbini bir kap içinde Guacal'a (Jikara) getirmesini istedi. İxquic onu kurban edecek hizmetkarlara yalvararak öldürülmemesi gerektiğini söyler. Nedeni de gebeliğin Ceiba dediği hayat ağacında Ahpularla konuşurken meydana geldiğini anlatır. Böylece onu öldürmekten vazgeçerler. O da işlem yerine gelsin diye ağacın dalını koparır ve ağaçtan kan damlamaya başlar. Kurban kanı yerine ağacın dalında damlayan kanı kaba doldurduktan sonra kızın kanıymış gibi yargılayanlara götürdüler.

Cueravahperi: Yaratıcı bir Tanrıça olarak tapınıldı. Yağmur büyüsünün tek seramonisi olarak tanındı. Bu Tanrıça için

yapılan törenlerde Güneş Tanrısı olan Curicaveri için savaşlarda esir alınanlar kurban edilirdi.

Cumku: Maya takviminde onsekizinci ayın adı. Adı "Karanlık Tanrı" olarak bilinir. yeraltı dünyasının ölüm getiren Savaş tanrılarını hatırlatır. Bu ayda tanrıların yaşadığı gökyüzünde karışıklık vardı. Kozmik denge bozulmuş gibiydi. Bu nedenle bu ayda büyük yatırımlar yapılmazdı. Uayeb'in beş korkunç gününün geçmesini beklerlerdi. Sıkıntıyı aşmaları için bu zamanın geçmesi gerekiyordu. Çoğunlukla halk bu günün uğursuzluğu nedeniyle iş yapamaz hale gelirdi.

Cupanzieri: Tarasko halkının güneş ile ilgili efsanelerinde adı geçen bir Tanrı. Bu Tanrı Anchuri Hirepe adında bir başka tanrıyla top oyunu oynardı. Oyunu kazanan Anchuri Hirepe, Cupanzieri'yı Xacona adındaki köy gibi küçük bir yerde kurban etti. Cupanzeri'nin hamile eşi kocasının ölümünden hemen sonra Sirahtatahperi adında bir çocuk dünyaya getirdi.

Curicaveri: Tarasko tanrılar listesinin en yükseklerdeki Tanrısı olarak tapınıldı. Kartal şeklinde betimlenen Güneş Tanrısı olarak saygı gördü. Huitzilopochtli'nin bir kopyası gibi düşünülen savaşçı ve kralların koruyucusuydu. Savaşlarda bu Tanrı için elde edilen kurbanlar başlarında gümüş bir başlık, boyunlarında gümüş ya da altından yaptırılmış diskler taşırlardı. Bu diskler Güneş ve Ay'ı temsil ederdi. Genellikle törenler yağmur büyüsünün Yaratıcı Tanrıçası Cueravahperi için yapılırdı.

Curiti-echa: Sözcük anlamı "ateşçi" şeklinde tanımlandı. Ateş kültünün devamını sağlamak için ateşi yakmak ve onu koruyup beslemek görevi krallar ve başrahipler tarafından yürütülürdü. Bu kültü devam ettiren her kabileye ve yardımcılarına verilen bir addı. Taraskolar genellikle tanrılara kurban bulabilmek için savaşlar yaparlardı. Bu savaşlar, ateşin yakılmasıyla başlardı.

Curita Kaheri: Sözcük anlamı "büyük ateş yakıcı" anlamında tanımlandı. Mayalar'da tapınılan bir Tanrı. Tiripame

Quarencha adında bir kardeşinin olduğu belirtiliyor. Bazı kaynaklarda "büyükbaba" olarak tasvir edilen bir rahip olduğu anlatılır. Kimliği hakkında fazla bilgi verilemiyor.

Curl Snout: Mayalar'da bir şef. "Jaguar pençesi" olarak tanımlanan Jaguar Paw'ın yerine şef olur. İ.S.378-423 tarihleri arasında halkı yönetmiştir. Şefin başa geçmesi sırasında onuruna bir dikilitaş yaptırılmış ve tarihsel belirlemeler gösterilmiştir. (Dikilitaş 4 ile kodlanmış ve 8.17.2.16.17.5 Caban 10 Yaxkin olarak şef olduğunu belirten tarihler gösterilmiştir.) Araştırmacılar Curl Snout'un bir Maya duruşu sergilediğini belirtirler. Şefin tanımlanması da; yüksek bir tahtın üzerinde bacaklarını aşağıya sarkıtarak oturmuş olarak gösterilir. Yüzü cepheden, kafasında büyük bir jaguar maske bulunmaktadır. Maskın tüylerle iki şekilde süslendiği belirtilir. Bu süslerde hafif tüy demetleri ve kolyesi de "deniztarağı" türünde "iki kabuklu yumuşakçalardan" yapılmıştır. Sağ elinde Mayaları belirten bir amblem sol kolunda ise (kesin olmamakla beraber) Teotihuacan kentinin Koruyucu Tanrısı Tlaloc'un bir amblemi yer almaktadır. Dikilitaşın üst kısmında profilden aşağıya doğru sarkmış bir tanrıya ait olduğu tahmin edilen mask görülür.

Cutch-toba: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kuşatılarak girilmesi engellenen" anlamındadır.

Cuxtal: Bak Ah Cuxtal.

Cux obeh: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Bunlar kim" anlamındadır.

Ç

Çifte şans: İ.S.537-562 Tarihlerinde hüküm sürmüş olabileceği ileri sürülen bir Maya kralıdır. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda gerçek adının bulunmaması nedeniyle verilen takma adıdır. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Çifte tarak: yaklaşık İ.S.546 tarihinde hüküm sürmüş olabileceği ileri sürülen bir Maya kralıdır. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda gerçek adının bulunmaması nedeniyle verilen takma adıdır. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Çikomukeltek: Mayalar'da bir yerli kabilesi. Çikomukeltek dilini kullanıyorlardı. Bu dil Huastek dil grubundandır.

Çikomukeltek dili: Çikomukeltek dili, Huastek dil grubundandır. Huastek diliyle beraber kullandıkları bir dildi. Aynı adla bir kabile olarak da bilinir.

Çipacttonal: Nikaragua efsanelerinde yeryüzü, yıldızlar ve her şeyi yarattığı öne sürülen bir Tanrıça. Bu Tanrıça'yla beraber Tamagastad adlı Tanrı'nın da yaratılışta adı geçiyor. İki Tanrı ve Tanrıça'nın kendiliğinden yaratıldığı ve insanları çoğaltmak için birleştikleri anlatılır.

Çendal: Batı bölgelerinde yaşayan Maya oymaklarındandır. Bunların arasında anlatılan bir öykü var. Bu öyküde bir zamanlar "Votan" (Uatan olarak anmışlar.) adından biri yerlilere yazıyı ve takvimi öğretmiş, toprak bölüştürülmesini ve mısır ekiminin bilgisini vermiş. Votan'ın hikayesi, 1968 yılında Walter Krickberg'in yaptığı araştırma-

larla doğruluğu kesinleşmiştir. Çünkü Teopisca köyünde bunların soyundan gelen Kızılderililer'in olduğu saptandı.

Çol: Bir kabile adı. Kullandıkları dil "Çolça dil" grubundan "Çol" diliydi.

Çol dili: Ön Maya batı kolundan ayrılan bir dildir. Çol dilleri grubundadır. Çol dil grubu "Çolça ve Tzaltalca" olarak iki gruba ayrılır. Çol dili Çolça grubunda yer alır.

Çolti: Bir kabile adı. Kullandıkları dil Çolça dil grubundan Çolti diliydi.

Çolti dili: Ön Maya batı kolundan ayrılan bir dildir. Çol dilleri grubundadır. Çol dil grubu Çolça ve Tzaltalca olarak iki gruba ayrılır. Çolti dili Çolça grubunda yer alır.

Çontal: Bir kabile adı. Kullandıkları dil "Çolça dil" grubundan "Çontal" diliydi. Bunlara Çontal Mayaları da deniliyor. Yapılan araştırmalarda bu kabileler güçlenince asıl Mayalara ait olan bazı yerleri işgal ettikleri anlatılır.

Çontal dili: Ön Maya batı kolundan ayrılan bir dildir. Çol dilleri grubundadır. Çol dil grubu Çolça ve Tzaltalca olarak iki gruba ayrılır. Çontal dili Çolça grubunda yer alır.

Çorti: Bir kabile adı. Kullandıkları dil Çolça dil grubundan Çorti diliydi.

Çorti dili: Ön Maya batı kolundan ayrılan bir dildir. Çol dilleri grubundadır. Çol dil grubu Çolça ve Tzaltalca olarak iki gruba ayrılır. Çorti dili Çolça grubunda yer alır.

Cote: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Harçsız taş duvar" anlamındadır.

Çuh: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil aynı adı taşırdı.

Çuh dili: Çuh dili Ön Maya dillerinden batı kolu grubunun Kamobal dil gurubundandır.

D

Danta piamidi: El Mirador kentinin doğu grubunun en yüksek piramididir. Kendisine bağlı olan diğer yapılar platformuyla birlikte 18 hektarlık bir alanı kaplar. Yüksekliği ise 70 metredir. Bu piramit Mezo-Amerikan'ın yapıları arasında en büyük hacmi oluşturur.

Deozacuancu: Vuk A'makların göç ettikleri bir yerleşim bölgesi. Bölgede yer alan Meahauh, Valval Xucxuc, Tapcu, Oloman yerleşim yerlerinde geçici olarak konakladılar. Arkeologlar tarafından kazı alanı olarak inceleme altına alınmıştır. Bu bölgelerde yapılan arkeolojik kazılarla elde edilen buluntular çeşitli müzelerde koruma altına alınmışlardır.

Diego de Landa: 1524-1579 tarihleri arasında yaşamış bir Piskopos. İspanya'nın toledo kentinde doğar. Yucatan yarımadasına İspanyolların yerleşmesinden sonra bölgenin anıtsal özelliğine ilgi duymuş ve onları anlatmak için çalışmalar yapmıştır. Ancak bu çalışmaların doyurucu olmadığı anlatılmaktadır. Çoğu anlatımlarında güvenilir olarak anılan Landa, ilkel Maya sistemi olan 52 yıllık takvim dönümünde bir günün "jülyen takviminde" 16 Temmuz 1553 yılına denk düştüğüne dikkat çeker. Landa'nın asıl amacı bölgedeki insanları Hıristiyanlaştırmaktı. Ancak bölgede Avrupalıların bilmediği bir uygarlığın izlerini gördü ve o izlerle uğraşmak için çalışmalara başladı. Yaptığı araştırmalar sonucunda "relacion de las cosass" adlı eserinde Mayaların alfabelerini de belirtti. Onların sözcüklerini belirleyen hiyeroglif sembolleri günümüze aktaran adam oldu. İspanyol piskoposu olarak

"tarihi ateşe veren" biri olarak tarihte yerini aldı. Bu papaz yaptığı açıklamalardan dolayı Maya kültürünün batıl inançlarla ilişkileri olmadığı halde onların bilim, bibliyografi, şarkı kitabı, bilimsel kitaplar, tarih ve astrolojiyle ilgili hiyeroglif yazılarla yazdıkları kitapların tümünü yaktığını açıklamıştı. Bunu açıklarken de son derece mutlu olduğunu itiraf etmişti. İucatan'da(Yucatan) bulunan bu eserler ne yazıktır ki bir gecede tümü yakılmıştı. Genelde tüm yeni dinlerde ortak payda eski dönemlerde uygulanmış tanrısal objelerin batıl olduğu düşüncesi olarak ortaya çıkar. Bu paralelde düşünen günümüzdeki kronik dinciler eski uygarlıkların özelliklerini belirleyecek çoğu belgeleri batıl olması gerekçesiyle imha etmişlerdir. Dieogo de landa,n 1579 yılında kral Phlip II döneminde engizisyon mahkemelerinin kararıyla yakılarak öldürülmüştür.

Landa'nın belirttiği Maya alfabesi

Diego Garcia de Palacio: 1530-1580 tarihleri arasında yaşayan bir İspanyol askerdir. Mayalar ile ilgili İspanyol saldırılarından sonra krallık tarafından görevlendirilen Dr.Palacio, Copan kentinde gördüklerini krala gönderdiği bir mektupta belirtir. Bu mektubun tamamını yayınlamayı çok istedim, ancak metin olarak uzundu. Bu çalışmanın amacına aykırı görülür diye kısa bir bölümünü ele alma ihtiyacı duydum. Mektubun bir bölümü "...San Pedro

şehrine giderken, Honduras taşrasının Copan adlı ilk yerleşim bölgesinde, büyük bir uygarlığa ait, olağanüstü bir şekilde inşa edilmiş kalıntılar ve harabeler bulunuyor. İnsan bu bölgedeki yerlilerin ki gibi ilkel bir kafanın bir zamanlar, nasıl olup da görkemli olduğu kadar sanat değeri de taşıyan böyle bir şehri kurmuş olduğunu anlayamıyor. Geniş tarlaların ortasından geçen güzel bir nehrin kıyısına kurulmuş; toprağı orta kalitede, oldukça verimli, av hayvanı ve balıktan yana zengin bir bölge. Bu kalıntıların arasında elle yapılmışa benzeyen tepeler ve bunların içinde ise birçok dikkate değer şey var. Bu tepelere varmadan önce, büyük duvar kalıntıları ve ortasında bir vara uzaklığında (16 yüzyıla ait bir uzunluk ölçüsü; 835,9 milimetre) bir kare yontulmuş, kartal biçiminde devasa bir kaya gördük. Bu karenin içinde anlamını bilmediğimiz birtakım harfler var. Kalıntılara vardığımızda dev biçiminde başka bir taş gördük. Yerliler onun bu tapınağın bekçisi olduğunu söylüyorlar.

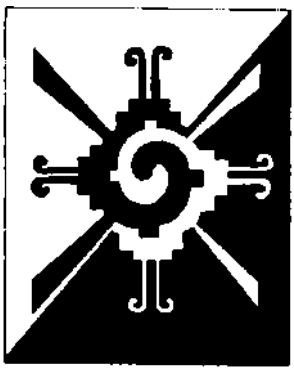
Tapınaktan içeri girdiğimizde üç palmos (vara'nın dörtte biri olan eski bir ölçü) yüksekliğinde, bir kolu kırık taş bir haç bulduk..." şeklinde devam eder... Mektubun sonunda ise "....Majestelerinin emirlerini izleyerek yaptığım ziyaret boyunca bana üstünde durulmaya değer görünen şeyler bunlar işte; tabii bu arada sizin rolünüzü ve uzun bir mektup gerektiren sayısız yüce gönüllüğünüzü bunlardan ayrı tutuyorum, uzun yazabilirim çünkü çoğunu hatırlıyorum. Majesteleri beni hizmetlerinde tuttuğu sürece genellikle, ama özellikle de buna benzer durumlarda, bunun çok açıkça belirtilmesine gayret edeceğim! En azından bunu diliyorum. Hıristiyan efendimiz, uzun süre krallığınızın mutlu olaylarla büyümesini sağlasın! 8 Mart 1570 (1576) günü sadık ve mütevazı hizmetliniz, şehriniz Guatemala'dan Hıristiyan kralımız majestelerinin değerli ellerini öper..." şeklinde krala olan bağlılığını anlatır.

Dizibilnocae: Mayalar'da önemli bir yerleşim yeri. Arkeolojik buluntu alanıdır.

Doğru sayım: Mayaların yaklaşık 2500 yıldır kullandıkları "Tzolkin" takviminin sayımı. Doğru sayım, Maya takvimini yazan çoğu yazarların eserlerinde geniş bir şekilde açıklanmıştır.

Doğu yönü: Maya inançlarında güneşin doğduğu anda yaşadıkları evrene sıcaklık, aydınlık ve ateş getirdiğine inanılan yön olarak algılanır. Açıklayıcı olarak yönleri tarif etmede doğru yönü seçmenin davranışı eklenmektedir. Doğru yöndeki aydınlığı temsil eden bu davranış yaşamda her şeyin karşılığının olduğu inancı şeklinde yayılmakta. Ronald Bonewıtz "...Yaşamda bir şeyler elde etmek için başka bir şeyden vazgeçmek zorunda olduğumuzu vurgulamaktır." şeklinde bir açıklamada bulunarak konuya açıklık getirmiştir.

Dokuz büyülü içecek: Yucatan'da tapınılan Verimlilik Tanrısı'nın adı. "Dokuz büyülü içeceğin efendisi" anlamında tanımlandı. Bak Ah Bolon Tz'acab.

Tek Tanrı anlamında bir kozmogoni sembolü-"Hunab-ku" nun sembolü

Dokuz katlı Yeraltı Dünyasının Tanrısı: "Mavi-yeşil jaguar" şeklinde tanımlandığı belirtilir. Genç Ölüm Tanrısı olarak tapınıldı. Çok yönlü kişiliğinin olduğu bilinmesine rağmen hakkında henüz yeterli bilgi toplanamamıştır. "Dokuzun efendisi" Yax Balam diye bilinir. Mayalar tarafından önem verilen bir tanrıydı. Ceset sembolleri taşıyan bu Tanrı yer altı (Bolon-tiku) dünyasının süslerini kullanırdı. İyi tarafıyla yeraltı dünyasını fetheden biri olarak Ay Tanrısı'na benzetilirdi. Chicchan gününü ve kahraman ikizler olan Ixbalanque ve Hunahpu'yu da temsil ederdi. Bu nedenle ikiz olarak da betimlendi. Yax Balam'ı Genç Ay Tanrısı İxbalanque'nın karanlık yönü olarak gösterdiler.

Dokuzuncu üst dünya: Araştırmacılar dokuzuncu üst dünyayı "Tomurcuklanma" dönemi şeklinde tanımladılar.

İ.S.40-434 tarihleri arasında geçen bir dönem olduğu anlatılır. Bu dönemde gelişen olaylar ise Amerika kıtasının güneyindeki Teotihuacan kentinde Quetzalcoatl, Avrupa'da İsa / Pavlus (İ.S.33-37) yönetiminde gelişen Hıristiyanlık, Talmud Müseviliği; Asya ülkesi olan Çin'de Budizm (İ.Ö.551) gelişme göstermişti. Bu dönemde Hıristiyanlık Musevilik'ten ayrıldı. Burada İsa'nın İ.S.30-33 arası öğretisini açıklaması ve İ.S.33 yılında çarmıha gerildiği olay yaşanır. Pavlus İ.S.37 yılında yeni bir imajla din değiştirip, Hıristiyanlığı benimsedi. Böylece Hıristiyanlık ayrı bir din olarak yayılmaya başladı. Aztekler'de de üst dünya inancı vardı.

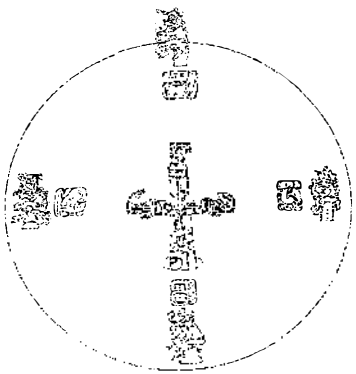
Dördüncü güneş: Bak Tzontlilic.

Dört ana yön: 1517 yılında İspanyollar Maya topraklarını işgal etmek amacıyla geldikleri zaman, Mayaların yaşadıkları kentlerde tapınaklar ve çok renkli haçlarla karşılaşınca şaşırmışlardı. Yucatan yarımadasındaki Cozumal'de bir tapınağın önünde kireç taşından yapılmış yaklaşık üç metre boyunda bir haç yer almıştı. Bu haçlar yeşile boyalıydı... Bugün hala bölgedeki haçlar yeşile boyanmaktadır. Dünyanın dört yöne ve dört köşeye sahip olduğu bütün yerlilerin kozmolojilerinde yer alır. Bu görüş kuzey bölgelerinde yer alan kutsal çemberde belirtilmiştir. Dört yönün belirlemesinde farklı renkler yer alınca farklı enerjiler doğacak görüşü de yaygındı. Mayalar dünyanın merkezi için "Yaxin" diyorlardı. Doğu yönü için (lakin) kullanılan renk kırmızı (Chac), kuzey yönü (Xaman) için kullanılan renk beyaz (Zac), batı yönü için (Chikin) kullanılan renk siyah (ek), güney yönü (Nohol) için kullanılan renk ise sarı (kan) dır. İlgili bölümlerde açıklamalar yapılmıştır.

Dördüncü üst dünya: İ.Ö.1932-1538 tarihleri arasında düşünülen bir dönem olarak anlatıldı. Bu süreler içinde belirli bir gelişmenin olmadığı görülüyor. Büyük bir olasılıkla belge eksikliği nedeniyle tam olarak bilgi verilemiyor.

Dreamspell:1990 yılında Jose Arguelles tarafından Mayalar'dan esinlenerek elde ettiği yeni bir takvim şekli. Bu takvim şekli ile ilgili yeterli bilgi verilememiştir.

Dresden yazması: (Dresden Codex'i "Codex Desdensis" olarak yazıldığı görülür.) İspanyol ve Meksika papazları tarafından batıl inanç içerdiği için yok edilen Maya kültüründen kurtarılan dört kitap şeklindeki el yazmalarından biridir. Bu yazma 1839 yılında tanınmayan, bilinmeyen bir seyyar satıcı tarafından Almanya'daki Dresden kentindeki Saksonya Eyalet Kütüphanesi'nin Müdürlüğüne getirilmiştir. Bu yazmayı araştırarak bulan Edward King, Azteklere ait olduğu düşüncesiyle yazdığı "Antiquities of Mexico" adlı kitabına koydu. Bu kitapçıktaki yazmaları daha sonraları okuyan Ernst Forsteman, Mayaların takviminin İ.Ö.3114 yılında başladığını ifade eti. Bir başka açıklamada ise; 1739 yılında Dresden Kütüphanesi Müdürü Johann Gotze İtalya'ya bir seyahat yapar. Viyana'dan geçerken hiyeroglif bir el yazmasını seyyar satıcıdan satın alır. Daha sonra bu el yazması "Dresden Kodeksi" olarak kütüphanenin kayıtlarına eklenir. El yazmalar genellikle ağaç kabuğundan yapılmış uzun şeritler üzerine yazılır, sıradan (paravan) bir şekilde katlanır ve alçıyla kapatılırdı. Ancak klasik dönemde bu yazmaların jaguar derisiyle kaplandığı açıklamalar arasında yer alır. Dresden el yazmasını 1880 yılında E.Förstmann tarafından Leipzig'de açıklayarak Mayalara ait olduğunu duyurdu.

Mayalar dünyanın merkezine "yaxin" diyorlardı. Yönlerin adları ise Lakin, Xaman, Chikin, Nohol

Dubdo: Maya tanrılar listesinde "mısır Tanrısı" şeklinde tapınıldı. Özellikle Zapoteklerin Tanrısı şeklinde tapınıldığı anlatılır. Mayaların dokuz gün haftasının beşinci gününü sembolize eder. Belge yetersizliği nedeniyle daha fazla

bilgi verilemiyor. Ancak "Ekchuan" olarak da bilindiği belirtiliyor.

Düğüm Ahaw: İ.S.599-618 tarihlerinde hüküm sürmüş olabileceği öne sürülen bir Maya kralıdır. Caracol'da hüküm sürdü. Gerçek adı bilinmemektedir. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen bir addır.

Düğüm gözü jaguar I: İ.S.508 civarında hüküm sürdüğü tahmin edilen Maya kralıdır. Yaxchılan da hüküm sürdü. Bu onun gerçek adı değildir. Arkeologlar tarafından yapılan araştırmalarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimcilerin verdikleri takma bir addır.

Dünya ağacı: Mayalara göre dünya ağacı, dünyada hesaplanan dört yönün yaratılması ve yaşamın sürdürülmesini sağlayan bir ivmedir. O dönemde yaşayanların kozmoloji düşüncesinde bu dört yön sürekli yer alır. Yönlerin tümü bölgenin kuzeyinde bulunmuş olan "kutsal çember" de yer alır. Bu dört yön takvim geleneklerinin ötesinde onlara çok daha farklı bir meditasyon veren inançla beraber her yön için farklı renklerle tanımlanarak kutsal bir konuma getirilmişti. Yönlerin tümü Maya uygarlığında "Yaxin" denilen dünya merkeziyle ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Onların yönlere verdikleri anlam bugünkü anlamlarla son derece farklı şeyler olarak tartışılır. Bu dört yön yaşam alanı içerisinde ruhsal anlamları içerir. Bu yönler Kırmızı (Chac) batı (Lakin), Beyaz (Zac) Kuzey (Xaman), Siyah (Ek) Batı (Chikin) ve Sarı (Kan) Güney (Nohol) olarak belirlenmiş ve sembollerle gösterilmiştir. Yönler "Bacabalar" denilen Yön tanrıları tarafından temsil edilirdi.

Dzezho (Cezo): Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafın-

dan "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Başını dik tutmak" anlamındadır.

Dzib (cib): Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Yazmak" anlamındadır.

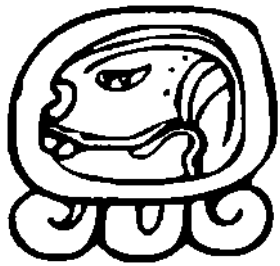
Dzibilchaltun: Yucatan'ın kuzey batı ucunda bulunan ve genişliğiyle Mayaların en gelişmiş olduğu bölgelerden biridir. Arkeolojik bir alandır. Buradaki tapınak yapıların Tikal'de bulunan yapılar kadar görkemli olduğu belirtiliyor.

Dzob (cob): Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v"harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Bir şeyi bir başka şeyin içine yerleştirmek" anlamındadır.

Dzuleler: Sözcük anlamı tam olarak bilinmiyor. Ancak Chilam Balam kitabında tanrılarla ilgili bir isimlendirme olarak ele alınıyor. Karşılığı ise "yabancılar" anlamında tanımlanmıştır. Chilam Balam kitabında "...Ay, rüzgar, yıl, gün; her şey yol alıyor ama aynı zamanda geçiyor. Her kan bir fasıla yeri bulur, her iktidar tahtına ulaşır...(ama) her şeyi alt üst eden Dzuleler çıkagelirler. Korkuyu öğretirler, çiçekleri soldururlar, kendi çiçeklerinin yaşaması için başkalarının çiçeklerini öldürünceye kadar emerler... Onların ne bildiklerine sözleri, ne de eğitimleri vardı... Dzuleler sadece güneşi iğdiş etmek için gelmişlerdi! Ve bize acılarından başka şey kalmayan çocuklarının çocukları içimizde yaşadılar..." şeklindeki açıklama "yabancılar" anlamını doğruluyor gibi...

E

Eb: (İng. adıdır) Türkçe karşılığı "Yol" anlamında tanımlanmıştır. Bazı kaynaklarda "süpürge" anlamında tanımlandığı görülür. Mayalar'da Tzolkin takvimine göre on ikinci günün adı. Bu ad Azteklerde "Malinalli" olarak kullanılmıştır. Her günü ayrıca bir Tanrı temsil etmektedir. On ikinci gün kurukafa sembolüyle betimlenir. Hayatın sürekli yok olması ve yeniden doğmasını betimler. Bugünün Tanrısı, sekiz sayısının Tanrısı da olan Genç Mısır Tanrısı'dır. Maya mitolojisinde Genç Mısır Tanrısı, tanrıya kurban edilir. Kurban edildikten sonra tahılda beklenmedik bir artış görülür. Bundan dolayı Maya inancında kurukafa sembolü yıkımın değil de ölümle oluşan yeni bir yaşamın işareti ve başlangıcı olarak hesaplanır. Maya mitolojisinde tanrıların çokluğu, yerli halkın yerel tapınmadaki objeleri de zaman içinde Tanrılaştırma konumunda tanımalarından kaynaklanır.

Eb, Maya Tzolkin takviminde gün sembolü

Acotzintli: Maya takviminde yer alan dört güneş evresinden biri olan ikinci güneş (Ehecatl) evresinin 4010 yıl süren döneminde yaşayanlar, hayatta kalmak için "Acotzintli" adlı bir yaban meyvesini yerler. Mitolojik anlatımların yer aldığı eski uygarlıkların önemle ele aldıkları öyküler, bugün ezoterik olarak hala canlı bir biçimde karşımızda durmaktadır. Yaratılış efsanelerinin arkası kesilmeyen öyküler zinciri günümüz dinlerinin de vazgeçilmez senaryoları olmuştur.

Edzna: Mayaların yerleşim alanlarından biri. Yucatan yarımadasında yer almaktadır. Burada yapılan arkeolojik kazılarda kırmızı boyalı piramit bulunur. Sit alanı olarak önemli buluntulara ev sahibi olan bu yerleşim yeri arkeologların ilgi odağı olduğu gibi turistik amaçlı olarak da ilgi çekmektedir. Edzna kenti, Guetamala'daki Tikal, Yucatan yarımadasında yer alan Tulum, Chichen-Itza, Uxmal ve Chipas eyaletindeki Palenque kentleri gibi Güney Amerika'nın turistik kenti olarak gelir getiren konumuyla da tanınıyor.

Ehecatl: (İkinci güneş evresi.) Güneş evrelerinin Mayalar tarafından bölümlere ayrılan dört bölümünden birinin adı. İkinci bölümü olarak ele alınmıştır. Maya takvimine göre bu dönem 4010 yıl sürdü. Bu süre içinde yaşayanlar yabanı meyve olan (Acotzintli) ile beslendi. 4010 yıl süren bu evrede rüzgar fırtınasıyla her şeyin yok olduğu anlatılır. Ancak bir kaya parçasına tutunan bir kadın ve erkek kurtulmayı başarırlar. Onların kurtulmalarıyla yeniden yaşamın başladığı anlatılır. Buzul çağının tamamen sonu, Mısır'daki kültürün Nil nehri boyunca gelişmesi, Atlas okyanusunun bu dönemde tahribatlara uğratıldığını belirten bir zaman dilimi olarak ele alınmış. Mayaların takviminde bu evrenin İ.Ö.11.205 yılında başladığı belirtilir. Aynı adla Maya halkının taptığı bir tanrının da adıdır. Bu tanrıya Azteklerce de tapınıldı.

Rüzgar Tanrısı Ehecatl

Ekchuah: (Ek Chuwah ya da Ek Chuah şeklinde yazıldığı da görülür.) Siyah renginde Pinokyo burunlu olarak tasvir edilir. Maya inançlarına göre kötülük yapan bir Tanrı. Ancak Dresden Codeksi'nin son resminde gökyüzü canavarının ağzından fışkıran ve felaketlere yol açacağı beklenen durumu onun haber verdiği tasvir edilir. Kakao

üreticileri bu Tanrı için Maya takvimine göre 15 Uinal Muan'da bir bayram düzenler. Törenlerle kutlamaların sonunda kakaonun daha verimli yetişmesi için benekli bir köpek kurban edilerek sonlandırılır. Maya tanrılar panteonunda Tüccarlar ve Satmanın Tanrısı olarak tapınıldı. Arkeologlar tarafından Alfabe Tanrısı "M" olarak kodlandı. Gözlerinin çevresi siyah ve dudaklarının kalın olduğu belirtiliyor. Büyük burunlu ve devamlı hapşırdığı söylenen biri olarak tapınıldı. Genellikle Karanlık ya da Siyah Tanrı şeklinde saygı gördü. Kakaonun Yaratıcı Tanrısı olduğu gibi çikolatanın da Tanrısı olduğu ifade ediliyor.

Ekchuah'ı belirten bir çizim

Ek-chuuah: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde gösterilmiştir.

Ekel Bacab: Anayön Tanrısı şeklinde tapınılan ve sözcük anlamı "Güneyin bekçisi" biçiminde tanımlan bir Tanrı olduğu belirtilir. Sembolik olarak siyah rengi seçerek varlığını belirtir. Mitolojide adı geçen bu Tanrı ile ilgili belge eksikliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında bilgi verilemiyor.

Ek-Zıp: Bak Ah Uuk Yol.

El Baul: Abaj Takalik'in güneydoğusunda yer alan bir yerleşim yeridir. Bu yerleşim yerinde bulunan "Herrera dikmetaşı"nın üzerinde Maya takvimine göre yedi baktum yazılıdır. Burası ayrıca Cotzumalphuapa kültürünün de "erken-klasik" merkezlerinden biri olarak incelenmeye alındı. Herrera dikmetaşı 1923 yılında yapılan arkeolojik kazılarda bulunmuş ve koruma altına alınmıştır.

El Mirador: Arkeologlar tarafından verilen adı "yüksekten bakış" şeklinde belirtilmiştir. Peten yerleşme bölgesinde bir yer. Burada bulunan büyük tapınaklar arkeologlar tarafından kazı alanı oldu. Yapılan araştırmalarda Maya kültürüyle ilgili çeşitli küçük parçalar elde edildi.

El Palacio: Meksika (Mexico) kent devletindeki Chipas bölgesinde arkeolojik buluntu alanı olarak dikkat çeken Palenque kentinde Mayalar tarafından inşa edilen tapınak harabeleri arasındaki krallık sarayına verilen ad. El Palacio sarayının İ.S.700 yılında yapımına başlandığı ve 120 yıl sonra bittiği ifade ediliyor. Krallık sarayı olarak ün yapan yapının sonraki eklemeleri dışında üç avlusu bulunmaktadır. Eni 80 metre, uzunluğu ise 100 metredir. Mayalar takvim sistemini son derece iyi kullanan bir halk olarak tanımlanıyor. Diğer yapılarında olduğu gibi krallık sarayını da takvim taşlarına göre düzenledikleri belirtilmektedir.

El Zapote: Tikal'de bir arkeolojik yerleşme alanıdır. Burada yapılan arkeolojik kazılarda ilk tarihsel dikilitaşlar ortaya çıkarılır. Araştırmacı arkeologlar Maya kültürüyle ilgili "Uolantum" yerleşme yerinde önemli buluntular elde eder ve koruma altına alırlar.

Eon: Arkeolojik ölçü birimidir. Yaklaşık bir milyar kilometre civarında hesaplanmaktadır. Leonard Crow Dog tarafından anlatılan ve Richard Erdeos'un kaleme aldığı "Güneşin yaratılış" adlı öyküde bu ölçü biriminden söz edilir.

Erken Formativ: Maya uygarlığının incelenmesi sonucunda çeşitli kültür evrelerinin olduğu tartışılır. "Erken Formativ" dönem tahminen İ.Ö.2500-1200 civarında yaşanmıştır. Bu dönemde yerleşimin köyler biçiminde olduğu belirtiliyor. Merkezi sisteme bağlı olmayan küçük yerli kabileler köy biçimindeki yerleşim alanlarında yaşamı devam ettirirler.

Erken Klasik: Erken klasik döneminin, (İ.S.250-400) tarihleri arasında yaşanmış olduğu tahmin ediliyor.

Erken Post-Klasik: Erken Post-Klasik döneminin İ.S.900-1200 yılları arasında yaşanmış olduğu tahmin edilmektedir.

Esperenza: Mayalar'da yaşayan bir kabile adıdır. Araştırma-

cılar aynı adı bir kültür evresi olarak da kullanmışlardır. Bak "Esperenza kültürü".

Esperanza kültürü: Erken klasik dönemde Kaminaljuyu'da ortaya çıkan bir kültürdür. İ.S.400 civarında ortaya çıkmış olabileceği tahmin ediliyor. Bu kültür çalışmalarını uygulayan yerliler Mayalar'dan oldukça farklı bir konum elde etti. Kaminaljuyu kültürüne ait olan tapınakların harabe halinde terkedilmiş bir durumda olduğu dönemde bu kültür tipik Teotihuacan örneğini sergiler. Yeni tapınaklar yapılır. Bu tapınaklara bağlı yaptırılan platformları Esperanza halkının kralları dinlenme yeri olarak seçtiler. Buradan anlaşılıyor ki eski çağlarda bile insanlar dinlenmek için "dinlenme tesisleri" kuruyordu. Esperenza'da ölenlerin mezarlarında çeşitli süs eşyaları da bulundu. Bu tür süs eşyalarının çoğu mezarlarda bulunması arkeologların karşısına tarihi aydınlatan birer belge niteliğinde değerlendirildi.

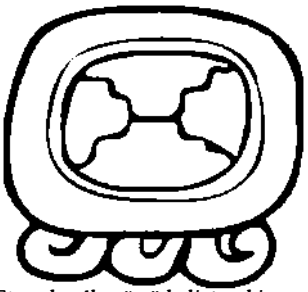

İkiz Hunahpu'nun bir kabartması

Etznab: (Ya da Edznab/Eznab) (İng. adıdır) Tzolkin takviminde gün için gösterilen sembolün Türkçe karşılığı obsidyen taşı olan "Çakmaktaşı" anlamında kullanılmıştır. (Bazı kaynaklarda da "çakmak/bıçak" anlamında tanımlandığı görülür.) Mayalar'da Tzolkin takvimine göre on sekizinci günün adı. Bu ad Aztekler'de "Tecpatl" olarak kullanılmıştır. Türkiye, Ortadoğu ve Asya ülkelerinin çoğunda Şii inancıyla halk Hz.Ali'nin kutsallığı için vücudundan kan akıtır. Bu şekilde ona olan inancın sağlamlığı sembolize edilir. Kurban ve Ateş Tanrısı olarak tapınılan bu Tanrı halk tarafından sevilmeyen bir tanrıydı. Etznab adlı günün kralı ise kurban kanını akıtmayı seven Kukulkan'dı. Onun bu rahatsızlığı yüzünden Mayalar'da bir tören düzenlenirdi. Bu törende herkes vücudunun bir yerini keserek kan akıtırlardı. Son derece zalimliğin yer

almış olduğu tahmin edilen bu törende ayrıca insanlar da kurban edilirdi.

Etznab: (Etz'nab şeklinde de yazıldığı görüldü.) Maya tanrılar listesinde tapınılan bir tanrıdır. Etz'nab, Tanrı Q, Lahun Pel Etznam adlarıyla da tanındı. "Feda Etmenin Tanrısı" şeklinde tapınıldı. Volkanik kayalar, keskin taşlarla yapılmış Kurbanlık Bıçakların Tanrısı şeklinde de tapınıldı. Ayrıca 260 günlük Tzolkin takviminde on sekizinci ayın adı olarak belirtiliyor. Bak Etznab.

Etznab adlı günü belirten bir glif

Etz'nab: Bak Etznab.

Evrensel yaratılış dönemi: 2011 yılında başlaması tasarlanan 260 günlük dokuzuncu yaratılış konumu. Mayaların tıpkı Mısırlılar gibi inanılmaz yaratılış öyküleri ve kehanetlerle dolu metinleri günümüz araştırmacıları şaşırtmaktadır.

Ezoterik: İçsel, ruhsal gerçekliğin üst bilgisi şeklinde tanımlanır. Yakın anlamı "gizli bilgiler" anlamında tanımlanan ve kökü yabancı dillere dayanarak dilimize geçmiş bir sözcüktür. Osmanlı dilindeki karşılığı "Batınılık" olarak belirtilmiştir. İslam dininde yer almış tasavvufi bilgiler ezoterik bilgiler olarak belirtilir. Çoğu eski uygarlıkların temelini oluşturan gizli bilgilerin anlamını kolaylaştıracak bir sözcük olarak karşımıza çıkar. Araştırmacılar bu sözcüğü dinsel metinlerde yer alan gizli bilgilerin karşılığında kullanırlar. Bu özellik "Mısır'ın Ölüler Kitabındaki" bilgilerle Maya-Kiçelerin el kitabı olan "Popol-Vuhta" daha net bir şekilde karşımıza çıkar.

F

Fat-god: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde gösterilmiştir. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültüi, tapınma şekli ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Florero: Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan ve Maya döneminde, Esperenza kültürüne ait olduğu söylenen kaplara verilen ad. Bu kapların ağzı açıktı. Yani kapak kullanılmamıştır.

Francisco Hernandez de Cordoba: 1475-1526 tarihleri arasında yaşamış İspanyol asker komutandır. Yucatan'ın keşfi için görevlendirilmiştir. "İspanyol fatih" ünvanıyla tarih sayfalarına geçer. Adamlarıyla birlikte keşif yapmak adıyla yerlilerin topraklarına ayak bastıkları zaman şaşırmışlardı. Bölgede yaşayan yerliler, İspanyollar için tanrılarımız geri döndüler gibisinden secde etmeye başlamışlardı. Francisco Hernandez de Cordoba "burası neresi" diye sorunca yerliler "memleketimiz" anlamına gelen "Cotoch" diye cevap verirler. Yerlilerin dilinde "öyle derler" anlamını taşıyan "Ciuthan" olarak anılan bu yere İspanyollar Yucatan adını koydular. Tarih her zaman ezoterik bilgileri koynunda saklayan yönüyle insan düşüncesinde ilgi yaratmıştır. İspanyolları bölgeden ayrılmış ve geri dönmüş olabileceğine inanılan tanrılar olduğunu düşünen yerliler, çaresiz ve korkuyla secde edince Cordoba'nın işine gelmiş ve katli-

Francisco Hernandez de Cordoba

amı çok daha rahat yapmıştır. 8 Şubatta 110 adamının bulunduğu üç gemiyle Küba'nın Santiago limanından yola çıkar. Yola çıkma nedeni bölgenin keşfi olarak bilinmesi şeklinde değerlendirilmiş olsa da bazı tarihçiler bu seferin yerlilerin elinde bulunan altın madenlerini ele geçirme planı olduğunu ileri sürerler. Onunla beraber önemli kaptanlardan Anton de Alaminostu, Christopher Columbus, Juan Alvarez ve Camcho de Trianay'dı. Bu yolculuk sırasında kendisine eşlik eden adamların çoğu öldürüldü. Champoton yakınlarında Maya savaşçılarıyla giriştikleri çatışmada kendisi de yaralandı. Küba'ya döndükten sonra da 33 yerinden aldığı yaralardan dolayı 1517 yılında öldü. Bu çatışma ile ilgili adamlarından sağ kurtulan Bernal Diaz del Castillo olanların tarihsel yönünü yazdı. Onun ölümü ve Mayaların bölgesinden geri dönüşü altın sevdasına yakalanmış istilacıların örgütlenmesinin sanki zorunlu olmasını yaratır. Artık istilalar başlar ve bölgenin kültürü tamamen haritadan silinir.

Francisco Ximenez: 1666-1729 tarihleri arasında yaşamış Dominik rahiptir. XVIII'inci yüzyılın başlarında "Popol-Vuh"u bularak tercüme etti. Yerliler bu kitabın varlığından haberdardı. Hepsi ezbere biliyorlardı. Bu kitabı nedense rahiplerden gizlemeyi başarmışlardı. Ximenez bu kitabı kendi el yazmasıyla tercüme ederek bilgileri dünyaya yaydı. Bu kitap İspanyolların bölgeyi istilasından sonra yazıldı. Ancak yerlilerin bu kitabı neden ezberlemiş oldukları da bir sır gibi duruyor.

Francisco Ximenez

Frederick Catherwood: Bak Jhon Llyod Stephens.

Frog-god: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde gösterilmiştir. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

G

GI: Maya tanrılar listesinde tapınılan en gizemli Tanrı'dır. Yapılan arkeolojik kazılarda bu tanrıyı betimleyen vazolar bulunmuştur. Gerçek adı bilinmemektedir. Bu ad yazıtbilimciler tarafından verilmiş takma adıdır.

GII Bolon Tzakab: Bak Bolon Dzacab.

GIII Kınıch Ahau: Bak Kınıch Ahau.

Gecenin efendileri: Kayıp olan bilgiler bulundukça Mayalarla ilgili son derece önemli kanıtlar de ortaya çıkmaktadır. Gecenin efendileri dokuz kişi olarak bilinir. "Geçmiş dönemlerin efendisi" anlamında tanımlanan kişi ya da varlık, ilk elçi olarak bilinir. Yani birinci gecenin temsilcisidir. İkinci gecenin temsilcisi ise "Ölüm getiren delikanlı" anlamında tanımlanan Tanrı, üçüncü gecenin temsilcisi "Kurban savaşlarının atası" anlamında tanımlanan bir Tanrı, dördüncü gecenin temsilcisi "Beyaz ölüm baba" anlamında tanımlanan Tanrı, beşinci gecenin temsilcisi "içsel gece efendisi" şeklinde tanımlanan Tanrı, altıncı gece efendisi "Derinliğin Rüzgar Tanrısı" anlamında tanımlanan Tanrı, yedinci gecenin efendisi olarak "Chaclar'ın babası" anlamında tanımlanan Tanrı, sekizinci gecenin temsilcisi "Giriş Bekçisi" anlamında tanımlanan Tanrı, dokuzuncu gecenin temsilcisi ise "Geceyarısı Güneşinin Tanrısı" anlamında tanımlanan tanrıdır.

Geç Formativ: İ.Ö.4000-İ.S.250 tarihleri arasında hesaplanan bir dönemdir. Bu dönemde şehir hayatına geçilmiş, yönetici elit bir sınıf ile rahipler ön safhalarda yer almıştır. Gün geçtikçe Maya kralları nüfus yoğunluğu karşısında onlar da çağın gereksinimlerine göre davranarak bazı yeni yö-

netim biçimleri ortaya koyuyorlardı. Elit bir sınıf oluşmuştur. Bu sınıf daha sonra rahiplerle aynı kategoride yer aldı.

Geç Klasik: Geç Klasik döneminin İ.S.700-900 yılları arasında olduğu tahmin ediliyor.

Geç Post-Klasik: Geç Post-Klasik dönem, İ.S.1450-1530 tarihleri arasında yaşanmıştır. Bu dönemde merkezi yönetimin egemenlik gücü en yüksek noktaya ulaşmıştır. Beklenmeyen genişlemeyle kentler arasında kavgalar ve savaşlar da çoğalmaya başlar.

Genç Mısır Tanrısı: Genç Mısır Tanrısı, klasik Maya döneminde çok sevilen ve saygı duyulan bir Tanrı olarak anlatılır. Gerçek adı henüz çözülememiştir. Yazıtbilimciler tarafından Tanrı "E" olarak takma bir adla anıldı. Metinlerde ve dikilitaşlarda adının en fazla görüldüğü tanrılar'dan biridir. Sekiz sayısını da temsil eder. Ayrıca Maya dilinde "Uaxac Yol Kauil " adı, "bereketin sekiz kalbi" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu adla da anıldığı anlatılır. Son derece olumlu bir Tanrı olarak bilinen Tanrı "E", Gökyüzü tanrılarıyla da olumlu bir şekilde anlaşıyordu. Mısır mitolojisinde mısır bitkisinin koruyucusu olarak tapınıldı. Arkeologlar onu uzun burunlu, öne doğru çıkan dudaklar ve badem gözlü olarak tanımlarlar. Başında da mısır bitkisini taşıyarak onu sembolize ederdi. Ayrıca yaratıcı ve erkeğin döllenme gücünü de temsil ederdi. Bazen de başında bir balık sembolü taşırdı.

Gezi rehberi: Araştırma yaparken elime Mayalarla ilgili gezi rehberi adı altında yayınlanmış birkaç belge geçti. Belge niteliğindeki bu gezi rehberlerini ilgili kişiler için yayınlama ihtiyacı duydum. Bazı rehber kitaplar; 1/Coe Andrew-Archaeologiacal Mexico: a traveler's guide to ancient cities and sacred sites, Chici (California) 1998. / 2 - Kelly Joyce, An archaeological guide to Mexico's Yucatan peninsula. Norman (Okahoma) 1993. / 3 - An archaeological guide to northern Central America: Belize, Guatemala,

Honduras and El Salvador. Norman (Oklahoma) 1996. Araştırma yapmak isteyen kişiler ya da kuruluşlar bu kitaplardan da yaralanabilirler. Genelde geziler için rehber kitaplar bir taraftan seyahatlere karşı olan ilgiyi artırır bir taraftan da bireyin kısa da olsa bilgilenmesini sağlar. Bu nedenle vakit sıkıntısından şikayetçi olup, kitap okumaya fırsat bulamayanlar hiç olmazsa gezi kitaplarındaki kısa bilgilerden yararlanabilirler.

Glif: Bütün uygarlıklarda yazı şeklinde kullanılan sembollerin elle çizilmiş hali. Genellikle araştırmacılar konularında araştırma yaptıkları belge niteliğinde olan bazı kabartma sembollerin çizimlerini ressamlara çizdirirler. Bu şekilde büyük hacimli olan semboller ya da kabartmalar küçültülerek sayfalara geçmiştir.

Goranchacha: Güneş'in oğlu efsanesinde tanrının el değmemiş bir kızla birleştikten sonra doğan çocuğunun adı.

Gök Kawak: Quirigua kentinin kralıdır. Bu kent muhtemelen Copan hanedanının sömürgesiydi. Kutsal bir tören sırasından hemen sonra Copan'ın onüçüncü kralı olan Waxaklahun Ubah Kawii'yi yakalayıp, boynunu uçurur. Quirigua Copan'ın yaklaşık 48 kilometre uzağında yer alır. Burada kumtaşından heykeller yer alır. Küçük önemsiz arkeolojik buluntular da elde edilmiştir. Quirigua yontucularının teknik çalışmalarından yaratılan kurban sunakları ve Gökyüzü tanrılarını simgeleyen kayadan heykeller yer aldı.

Gök tanık: İ.S.546-615 tarihleri arasında hüküm sürdüğü söylenen Maya kralıdır. Naranjo'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda gerçek adının bulunmaması nedeniyle verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Gök Xul: İ.S.785-797 tarihleri arasında hüküm sürdüğü söylenen Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultu-

sunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Gregory takvimi: 1582 yılında papa Gregory tarafında çıkarıldı. Bugün dünyanın her tarafındaki insanlar bu takvimi kullanmaktadır. Bu takvim Mayaların 360 günlük takvim döneminin aynısı olarak kullanılıyor. Mayalar artı 5 gün ilave ederek takvimi 365 gün olarak kullanmışlardı.

Groiler yazması: (Arkeolojik kaynaklarda "Code"ya da "Codex" yazması olarak geçer.) İspanyol ve Meksika papazları tarafından batıl inanç taşımış olabilecekleri gerekçesiyle yakılan Maya kültürüne ait yazmalardan tesadüfen bulunan dört yazmadan biri. Bak code.

Guacal: Bak Jicaro.

Guardabaranca: Guatemala'nın coğrafi konumuna özgü bir kuş türü.

Guatemala: Mayaların yaşadıkları önemli kentlerden biri. Burada yapılan arkeolojik kazılar sonucunda bazı buluntular elde edilmiştir. Burası Quetzaltenango ve Comitan kenti gibi düz ve az sayıda vadiyi barındırırdı. Pasifik sırtlarında yer alan bu yerleşim bölgesinde İspanyol fethinden önceleri yapılan kakao üretimi dikkat çekicidir.

Gucumatz: Quetzal kuşunun tüyleri gibi yeşil renkte parıldayan mantolarıyla evren yaratıcısı olan tanrılara verilen bir unvanıdır. Bu tanrılar Tzakol, Bitol, Tepeu, Gucumatz, Alom ve Cajalom'du. İlgili bölümlerde açıklamalar yer almaktadır. Bak Tzakol.

Gukup Cakix: Popo-Vuh'ta "yedi papağan ya da yedi ateş tüy" adıyla kendini beğendiği anlatılan bir yaratık. Bu ad Mayalar'da "Kinich Kakmo (kak: ateş; mo: kuş ; kin: güneş)" anlamını içeren adını Güneş tanrıdan almıştı. Bu varlık Güneş ve Ay'ın olduğunu iddia ederdi. İnsanları aydınlatıp, uygarlaştıracak güneşle övünürdü. Araştırmacı Villatore'nin çevirisinde bu varlık kendisini "...Onların

güneşi, onların aydınlığı ve aynı zamanda ay olacağım. Çünkü gözlerim zümrütler gibidir. Dişlerim kıymetli taşlar gibi parıldar, burnum Ay gibi uzaklardan ışık saçar, evim de öyle, ışıl ışıldır..." Bu yaratık Popol-Vuh'taki anlatımlarda Hunahpu ile Ixbalamque tarafından öldürülür. Daha sonraki yıllarda da Tanrılaşan bu varlığın Zipacna ve Cabrakan adında iki oğlu olduğu hikaye edilir. Karısı da Chimalmat'dır. Bak Vucup Caquix.

Gukup Came: Halk inancında Yeraltı beyi olarak betimlenir. Maya mitolojisinde top oynayan Ahupular onları rahatsız etmiş olabilecekleri nedeniyle yargılanırlar. Hun Came ile beraber. Bu öykü Popol-Vuh'ta ele alınmıştır. Öyküler daha sonraki yıllarda kutsal el yazmaları olarak tarihte yer aldılar.

Güneş çemberi: Maya takvimlerinde bir çember içinde haçın yer aldığı sembol olarak belirtilmiş kutsal işaret.

Güneş evreleri: Mayalar Güneş evrelerini en uzun evreler olarak belirterek dört grupta ele almışlardır. Bunlar Popol-Vuh'ta ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. 1 - İlk Güneş (Matlactli) , 2 - İkinci Güneş (Ehocatl) 3 - Üçüncü Güneş (Tleyquiyahuillo) 4 - dördüncü Güneş (Tzontlilic) şeklindedir. Bak ilgili bölümler.

Güneş takvimi: Ya da gizemli takvim. Mayaların üçüncü takvimidir. 365 günden hesaplanan güneş yılı açıklanmıştır. Ancak dört yılda bir oluşan artık yıl düşünülmemiş. Mayalar dört yılda bir oluşan 366 günlük yılın varlığını bildikleri halde "Uzun sayı" ve "Ay'ın takvimi"ni önemsediklerinden artık yılın varlığını değerlendirmeye almamışlardır. Güneş takvimi 20'şer günlük 18 ay ve 5 ek gününü kapsar. Bu da 365 gün olarak bilinir.18 ayın her biri adlandırılmış ve bunlar numaralandırılmıştır. Rakamsal olarak birinci ay "0" olarak incelendi. Ayların isimleri ise, "Pop, Uo, Zip, Zotz, Tzec, Xul, Yaxkin, Mol, Chen, Yax, Zac, Chen, Mac, Kankin, Muan, Pax, Kayab, Cumku, Uayeb" şeklinde liste halinde belirtilmişti. Her ayın biti-

minden sonraki 19 tarihi bir önceki gün Tanrısı'ndan sonra gelecek gün Tanrısı'nın adı işlenirdi. Takvimlerde belirtilen gün, ay ve yıl adları aynı zamanda tapındıkları Tanrı adlarıdır. Takvimdeki gün, ay ve yıl adları bu tanrıların adlarıyla süslenmiştir.

Güneşin Yaratılış Öyküsü: Bu öykü Kızılderililere ait bir öyküdür. Hiç bir yerde kopyası olmadığı zamanlarda derlenmiştir. 18 Mart 1981 yılında Güney Dokota'daki Rosebud Kızılderili bölgesindeki Grass Mountain dağında Leonard Crow Dog tarafından anlatılmış ve Richard Erdeos tarafından da kaleme alınmıştır. Öykü günümüzde bile Kızılderili halkı tarafından geceleri anlatılmaktadır. Kaleme alan Rıchard Erdeos öykünün bazı bölümlerini bellek dünyasından çeşitli imgesel anlatımlar katarak zenginleştirdiğini belirtir. Uzun olarak anlatılan öykünün ilginç olan bir kısmını ele aldım. Öyküde "...Bundan yedi milyon Eon yılı önce dünya ilk var olduğunda, cismi olmayan sayısız çember ve tasarımlardan ibaretti. Karalar, yani dünya henüz yapılma aşamasındaydı. Bütün ortada olan içi içe geçmiş yörüngelerdi. Şu anda üzerinde durduğumuz dünyamız, yeryüzü, onaltı adet kutsal halkadan yapılmıştı. Dünya, yeryüzü yoktu ama yıldızlar ve gezegenler vardı. Onların hepsinin yukarısında da, büyük güneş duruyordu. O bütün yörüngesel güçleri kontrol ediyordu. Evrenler, yıldızlar ve yörüngeler arası gezegen dili konuşmak gibi kendine has bir iletişim kurma gücü vardı. Güneşin, içlerinde kendini tekrar yarattığı yedi gölgesi vardı. Bunlardan önemli olanı yedinci gölgeydi. Güneş bunun içine baktığında, onun oluşumunda bir farklılık sezinlemiş. Bu gölge Kızılderililerin ülkesinin yaratıcısıymış. Bunun üzerine büyük güneş, bütün yörüngelerine, yıldızlara ve gezegenlere – Halka onaltıya gelin!, halka onaltıya gelin! Diye seslenmiş ve herkes güneşin söylediği yerde toplanarak, dünyanın yaratılış planlarını tartışmışlar. Güneşin, işlerini bitirmeden onları salmaya

hiç niyeti yokmuş...Ve o yeryüzü denen kocaman top, o dünya gezegeni güneşe 'Bize evrenin içinde yol göster' demiş. Bu amaçla ve bu nedenle küreler ve yörüngeler birbirleriyle konuşmuşlar. Bir araya gelmişler ve ilk yakınlaşma şöleni olmuş bu evrendeki ilk alonwanpi. Ve yörüngelerden doğu güneşe 'Bizi neden çağırıp, burada toplandın? Beni neden çağırılar? Diye sormuş..[(.....)]..." şeklinde devam eder.

Güney yönü: Maya inançlarına göre sabahleyin doğan gün ışığının ruhsal yaşamımıza yansıma aktivitesi olarak düşünülmüş. Her ne kadar ruhsal kelimesi kullanılmamışsa da günlük yaşamdaki her şeyin ruhsal yönüne inanırlardı. Bu günkü isimlendirmeler yerine Mayalar yaşayarak görmek inanıcını taşırlardı.

Gün kayıtçıları: Maya takviminde gün geçişlerini eksiksiz tutan katipler. Bunlar takvim sisteminin gereği yıl içindeki ivmeleri kayıtlara geçirirlerdi.

Gün işaretleri: Maya takviminde Uinal'ın her ayrı gününe ayrı adlarla hükmeden Yaratıcı tanrıların adları. Zaten kaynak kitaplarda da anlaşıldığına göre takvimde her günün karşılığında onun adını alan bir Tanrı düşünülmüş. Bu düşünceyle takvimi belirleyen günlerin, tanrıların korumasında olduğu betimlenir.

Güneş lekesi döngüsü: Araştırmacılar güneşin yüzeyinde 11.5 dünya yılı kadar süren bir döngüde güneşin yüzeyi ince siyah noktalarla lekelenir. Lekeler ise güneşin yüzey derinliğinde oluşan ["elektromanyetik aktivitenin" semtomatiği] şeklinde belirtilir. Adrıan G. Gılbert ve Maurıcem Cotterel, orijinal adı "The Mayan Prophecıes" olan ve dilimize "Maya Kehanetleri" adıyla yayımlanan kitabında Güneş lekesi döngüsüyle ilgili "... Lekelerin analizi bize güneşin manyetik alanı ve bunun uzaydaki etkilerinin her 3.750 yılda bir tersine döndüğünü ve dolayısıyla da her 18.139 yılda beş manyetik dönüşüm olduğunu ve her dönüşümün başlangıcından sonuna kadar

374 yılı tamamladığını göstermektedir. 1943'de R.Woolf güneş yüzeyinde güneş lekelerinin ortaya çıkışı ve yok oluşuyla ilgili döngüsel oluşumun varlığını iddia eden ilk batılı gözlemci olmuştur. O, 11.1 yıllık bir periyodik zaman dilimini kurmuştu. Güneş lekelerinin oluşumu Güneş'in dış tabakasının farklı oranlardaki dönüş hızından kaynaklanmaktadır. Bu özellikle Güneş lekeleri döngüsünden sorumlu olan kutup ve ekvatoral manyetik alanlardaki rotasyon oranları arasındaki değişimdir. Kutup alanı genişlikte çeşitlilik gösteren şişkin bir alan yaratmak için kapanır. Manyetik güç akımları güneşin yüzeyi altında çalkantılı gazlarla birbirine karışır ve bir çift güneş lekesi oluşturmak suretiyle fotosferde patlama yaratır. Güneş yüzeyinde vizyon olarak görünen lekelerin sayıları yıllık olarak değişir. Güneş lekeleri döngüsü zirveye yaklaşık 11,1 yılda ulaşır. Ancak zaman zaman bu döngülerde değişiklikler de gözlemlenmiştir..[...].."şeklinde uzun açıklamalara yer verir. Bugün Mayaların birdenbire ortadan kaybolması "güneş lekeleri döngüsü"ne bağlanmaktadır.

H

Ha: Maya dilinde sözcük anlamı "Su, yıkamak" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Su, yıkamak" anlamına gelen "Aa" sözcüğüdür.

Haahab: Maya dilinde sözcük anlamı "Çabucak yakma, kebap" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Kızartma, kebap" anlamına gelen "Haha" sözcüğüdür.

Ha'ab: (Ya da Haab) Mayalar'da, dinsel inanç ve takvimlerinde geçen 365 günlük dönem. Tzolkin takvimiyle uyum içinde olarak güneş yılıyla yakın ilişki içindedir. Yirmişer gün olarak on sekiz aydan oluşur. Ayrıca beş günlük artı bir aydan oluşarak 365 günü oluştururdu. Bu artı beş günlük ayın adı da "uayeb"di. 260 günlük Tzolkin takvimi dışında Mayalar 365 günlük bir takvim daha kullanmışlardı. 365 günlük takvime araştırmacılar "Müphem yıl takvimi" adını koydular. Piskopos Landa Tzolkin ve Müphem yıl takvimiyle ilgili gün listelerini ele alarak yayımlamıştır. Landa, incelediği el yazmalarında günler karşılığında yer alan kabartma sembollerle takvimin şifresini çözmüştü. Sayılar ise bir başka araştırmacı olan Constantine Rafinesque tarafından çözülmüştü. Matematiksel sayılardan birin karşılığı bir nokta, ikinin karşılığı iki nokta, üçün karşılığı üç nokta, dördün karşılığı dört nokta beşin karşılığında ise çizgi (-) işareti bulunuyordu.

Hablatun: Günümüz dünya zamanının hesaplarına göre 1,26 milyar yıllık dönem olarak hesaplanır.

Hac: Maya dilinde sözcük anlamı "Dövmek, dayak" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün

karşılığı "Dövmek, dayak" anlamına gelen "He" sözcüğüdür.

Hacavitz: Maya mitolojisinde Mahucutah'ın Tanrısı'dır. Ayrıca bir dağ adı olarak da ifade ediliyor. Büyük bir ihtimalle dağa tapındıkları için bu ad Tanrı adı olarak da anlatılır. Hacavitz hakkında belge yetersizliği nedeniyle daha ayrıntılı açıklamalar yapılamıyor.

Hacha: Yassı köşe taşlarına verilen ad. Top oyunu için oyun alanı işaretleri olan Macaw kuşları, hindiler ve etoburlar dışında insan yüzlerini de gösteren şekiller işlenirdi.

Hachakyum: Mayalar'da yaşayan bir halk. Bir Tanrı adı olarak da belirtiliyor. Hachakyum, Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar panteonunda gösterilmiştir. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor. Bak Hachakyum.

Hachakyum: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrı. Şaşırtıcı özellikleri olan biri şeklinde anlatılır. Bulunduğu yerde sahte ve gerçeklerin karşısında aksi davranışlar içinde olan biri şeklinde anlatılır. Bu tanrıya Lacandon da denir. Bunlar devamlı geri planda kalmak için kendilerini sakladılar. Ancak ırkçı bir tutum sergilediği için onun düşüncelerinin araştırmacılar tarafından benimsenmediği ileri sürülür.

Hach-mac: Sözcük anlamı "insani-kamil" şeklinde tanımlanır. Hach-mac'ın sadece baş rahipler için; Lam-mac'ın ise kral-rahipler için kullanılan bir unvan olduğu ortaya çıkıyor. Bak Lam-mac.

Haç: Günümüzde Hıristiyan dininin sembolü olarak kutsal görülen dinsel anlamda kullanılan ve kutsal görülen sembolik bir semboldür. Haç, çok daha önceleri Mısır uygarlığında kullanıldığı gibi Mayaların da dinsel sembol olarak kullanmıştır.

Halac Uinicil: (Ya da Halac Uinic.) Mayalar'da bir başka asil sınıfa verilen ad. Bu asil sınıf aynı soydan gelen prens ve

yöneticilerden oluşur. Rahiplerin soylarını da aynı kategoride kabul ederlerdi. Ancak rahiplerin sınıfsal varlığının Toltekler'den Mayalara geçtiği söylenmektedir.

Bonampak kentindeki tapınakta kabartma olarak yapılmış ve törensel giysiler içinde gösterilmiş Halac Uinic sınıfının geleneksel giysisi

Halac Winik: Yucatan'da küçük kabilelerin başında bulunan kişilere verilen ad. Bunların yönetim sistemleri Monarşik düzen gibiydi. Koltuk babadan oğula geçerdi. Bulundukları bölgeleri denetimleri altına alarak yönetir ve gerekirse bölgeyi korumak için savaşırlardı. Bu sisteme benzer bir sistem de Mısır tarihinde karşımıza çıkar. Mısır'da da eyalet sisteminin kralları vardı. Ancak Mayalar'dan biraz daha farklıydılar. Onlar merkez krallığa bağlı olarak hizmet ederlerdi. Mayalar'da ise tamamen kendi başlarına görevlerini sürdürürlerdi. Yerel bir krallık gibiydi. Monarşik düzen uzun bir süre devam etti.

Ham-bulum: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Sel aldı" anlamındadır.

Hanab Pakal: Tonina kralıdır. Sözcük anlamı "çiçek kalkan" şeklinde tanımlandı. Son derece ünlü bir kral olduğu anlatılır. Kan Balam'ın babasıdır. Döneminde uyguladığı baskıcı politikası halkı bezdirmişti. Verilen emirler onun korkusundan derhal yerine getirilirdi. İ.S.683 tarihinde yapıldığı öne sürülen tahtadan yapılmış bir maskesi Palenque Mahzen mezarda bulunmuştur. Maskenin gözlerinde yeşim mozaik taşlar işlenmiştir. Bu çalışma da

krala olan saygının yerine getirilmiş olması şeklinde değerlendirilir.

Hanhan: Maya dilinde sözcük anlamı "Hemen" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Emretme" anlamına gelen "Hanhan" sözcüğüdür.

Harakan: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde gösterilmiştir. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Hanab Pakal'ın yeşim mozaikten yapılmış bir maskesi

Hasaw Chan K'awil I: İ.Ö.682-734 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürmüş önemli bir kraldır. Mezarı Tikel'de bulundu. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Hasaw Chan K'awil II: Yaklaşık İ.Ö. 869.tarihlerinde hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Tikal'de hüküm sürmüştür. Yapılan arkeolojik araştırmada bu kral ile ilgili yeterli belge bulunamamıştır. Krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Hauaine: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kuyruğunu düzelt" anlamındadır.

Hauberg dikmetaş: Bir minyatür anıt niteliğinde düşünülen Hauberg dikmetaşın tarihleri belirlenmediği için sanat tarihçisi ola Linda Schele ile Alman yazıtbilimci Nikolai Grube tarafından taşın tahminen İ.S.100 yıllar civarında yapılmış olduğu öne sürülür. Anıt taşta gizemli kurban törenlerinde kan akıtma sahneleri tasvir edilmiştir.

Hayvan kafatası: Yaklaşık İ.S.593 tarihinde hüküm sürmüş Maya kralıdır. Tikal'de hüküm sürmüş olabileceği anlatılıyor. Gerçek adı bilinmemektedir. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen bir ad. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Hayvan Neslinin Yaratılması Öyküsü: Bu öykü Kızılderili halkının dilden dile anlattıkları bir öykü şeklinde ele alınarak tanımlanmaktadır. Öykü ilk defa 1950 yıllarında yazar Ella Clark tarafından derlenir. Öykünün kaynağı da Coyote adlı bir halka aittir. Kısaca öyküde: Bir zamanlar dünya insandı. Yaşlı adam onu kadın olarak yaratır. Kadına üzerinde yaşayanların tümüne "anne" olacaksın denildi. O sıralarda yaşamakta olan dünya değişime uğrar. Toprak dünyanın eti, kayalar kemikleri, rüzgarlar nefesi, ağaçlar ve otlar da saçlarıydı. Bu nedenle ne zaman kıpırdansa deprem olurdu. Üzerinde yaşayan hayvana benzer insan karışımı bir yaratıktı. Bazıları kuş, bazıları balık, bazıları dört ayak üzerinde yürüyen varlıklardı. Aralarında sadece geyikler hayvandı. Yaşlı adam çok düşündükten sonra dünya üzerindeki çamuru yoğurarak insan yarattı. Yaratılan insan Kızılderiliydi. Kızılderili gibi yaratılmıştı. Ancak bu yeni yaratılanlar da son derece vahşiydiler. Yaşlı adam onların üreyip çoğalmaları için erkek ve dişi şeklinde yaratır. Bunların arasında insan şeklinde canavarlar da vardı. Kendi aralarında birbirlerini yiyip yok etmeye başlaması yüzünden yaşlı adam bu defa zararlı olanları yok etmek için Coyote'yi (Çakal) dünyaya gönderir. Coyote de dünyayı yaşanılır bir hale getirir.

Hekah: Maya dilinde sözcük anlamı "Kesmek" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Kesmek" anlamına gelen "Kska" sözcüğüdür. Dil benzerlikleri nedeniyle Mayalarla Mısırlıların kültür yönünde aynı paralelde yer aldıklarını anlatan araştırmacı

yazarlar var. Bazı kaynaklarda da sözcük anlamı "Birleşmiş bir şeyi bölmek" anlamında tanımlandığı ve Mısır dilinde de anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Kesmek, parçalarına ayırmak" anlamına gelen "Hska" sözcüğü olduğu şeklinde bilgiler görülür.

Hela: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "İşte" anlamındadır.

Helam: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "değiş tokuş" anlamındadır.

Hela-la-bat: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Baltalar burada, işte baltalar" anlamındadır.

Helal-pol: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtblimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "İşte baş" anlamındadır.

Hel-men: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Büyücünün varisi ya da büyücü karşınızda" anlamındadır.

Heneguen: Yucatan'da yetiştirilen bir cins "agave" bitkisi. Bu bitkiden ip üretilir. Bu iple çeşitli kullanma araçlarının dışında halat da yapılırdı.

Hepptal: Maya dilinde sözcük anlamı "Sıkıca bağlamak" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Birleştirmek, birleşmek" anlamına gelen "Hpt" sözcüğüdür.

Herrera dikmetaşi: Bak El Baul.

Hero-twins: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde gösterilmiştir.

Het: Maya dilinde sözcük anlamı "Şu an, şimdi" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Şu an, şimdi" anlamına gelen "Ht" sözcüğüdür.

Hevillas: Sözcük anlamını bulamadım. Ancak "Aharicab" tepesindeki heykellerin bel kısmındaki kemerlerin yanında birkaç kurdeleden söz edilir. Bu kurdeleler taşa yontulmuş şekilde gösterilmiştir. Çeviri yapan yazar bu sözcüğün hangi dilden olduğunu belirtmemiş. Tahminen taşa işlenmiş tasvirlerin tümü için kullanılmıştır.

Hi-bel: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Şahinli yol" anlamındadır.

Ho: Mayaların dilinde beş rakamının adıdır. Sözcük anlamı ise "Ortaya çıkacak" şeklinde tanımlanmıştır.

Hol-bel-nun: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Yolun başlangıcı" anlamındadır.

Hobnil: Beşinci ayda Bacaab'ların (Bacabs) görünümünü betimleyen bir Tanrı olarak tapınıldı. Bu Tanrı için törenler yapılır ve kurbanlar kesilirdi. Güneyin "arı" Tanrısı adı verilmişti. Bereketi getirdiğine inanılan barışçıl bir tanrıydı. Mayalar, arıları bilincin simgesi yapmışlardı. Bu nedenle arılar Maya inançlarında kutsal olarak anıldı.

Hoh: Paxil'den, Cayala'dan ve Or'dan gelerek mısır kocanı ve yiyecekleri tanıtan bir varlık olarak betimlendi.

Hol: Maya dilinde sözcük anlamı "Delik, kapı" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Delik, kapı" anlamına gelen "Khol" sözcüğüdür.

Hol-a-ke: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıya yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "yaş ağaçtan yapılmış kapı" anlamındadır.

Holkanob: Sözcük anlamı "yürekli" şeklinde tanımlanan savaşçılara verilen ad. Günümüzdeki piyadelerle eş değerde tutulur. Holkanob savaşçıları ön sıralarda savaşanlardır.

Holkon: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıya yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Balkabağının kabuğu" anlamındadır.

Holmul: Belize sınırında küçük bir arkeolojik alan. Burada Mayalara ait bir piramit ve piramit içinde on adet mezar bulundu. Yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen buluntular müzelerin koruması altına alınmıştır.

Homlil: Maya dilinde sözcük karşılığı "Mağara, delik" anlamına gelir. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Mağara, in" anlamına gelen "Hu" sözcüğüdür.

Honduras: Bak Copan.

Hor Chan: "Yılan" anlamında tanımlanan bu sözcük Mayaların dinsel metinlerinde Chan'ın başı, şefi anlamında gösterilmiştir.

Huachuma: Peru'da yetişen bir kaktüs çeşididir. Kaynatılıp, suyu içilince bütün iç organları iyileştirir. Mayalar ve İnkalar bu kaktüsü tedavi amaçlı olarak kullanmışlardı.

Huanta: Günümüzde bilimsel adı "Datura arborsa de equateur" olarak tanımlanır. Beyaz yapraklı bir bitkidir. Özel şekilde hazırlandıktan sonra kullanıldığında birkaç gün komada olur gibi vücut kendisinden habersiz yatardı. Uyanmadan önce yani komada olduğu sürece gelecekten haberler verdiği söylenir. Mayalar ve İnkalar bu bitkiyi gerektiği şekilde kullanmayı amaçlamışlardı.

Huantum: Maya dilinde sözcük anlamı "Katırcıların iyi cini" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "İyi bir cin" anlamına gelen "Hu-t" sözcüğüdür.

Huastekler: Maya soyundan gelip Aztekleri temsil ettikleri söylenen bir halk. Körfez kıyısının kuzey bölgelerinde yaşadılar. Maya kültüründen, soydaşlarından önce ayrılarak kendi başlarına bir kültür geliştirmeye çalıştılar. Bunlar daha sonraki yıllarda nedeni bilinmemek koşuluyla kuzey Veracruz ve Meksika'da Tamaulipas'a göç ettiler.

Huastek dili: Bu dil Huastek dil grubundandır. Çikomukeltek diliyle beraber kullandıkları bir dildi. Ön Maya dili olan ana dilden kopmuş bir dil olarak belgelerde yerini aldı. Dilin yayılmasını oluşturan Huastekler daha sonraki tarihlerde Kuzey Veracruz, Meksika'daki Tamaulipas'a göç ettiler.

Huaxequeler: İlk mısır ekimini gerçekleştiren kadın olarak bilinir. Maya mitolojisinde doğadan yararlanmanın yollarını, buluşlarını yaratılışta adı geçen tanrılara bırakılmış ve onların istekleri doğrultusunda tarım geliştirilmeye çalışılırdı. Mısırın öyküsü de bu yaratılış içinde belirtilmektedir.

Hub: Maya dilinde sözcük anlamı "Yok etmek, ortadan kaldırmak, yıkılmak" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde an-

lam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Vurmak" anlamına gelen "Hu" sözcüğüdür.

Huechaana: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde gösterilmiştir. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Huehuetenango: Mayaların yaşadıkları bir kent. Dağlık bir bölgede yer aldığı için burada değişik hayvan türleri avlanmıştır. 1977 yılında Herbert Alexander bu bölgede yaptığı kazılar sonucunda hayvan kesim yeri tespit etmiştir. Pleyistosen gölünün kıyısındaki bu yerleşim alanında çeşitli kemikler ve kesim araçları olan taştan yapılmış baltalar ve kesici bıçaklar bulundu. Yapılan incelemelerde bu kemikler üzerinde kesik izler görüldü.

Huehueteotl: Sözcük anlamı "İhtiyar Tanrı" şeklinde tanımlanan bir Tanrı olarak tapınılır. Bunun onuruna düzenlenen törenlerde savaşlarda yakalanan tutsaklar kurban sunaklarında kesileceği yerde ateşin içine atılırdı. Ateşte can çekişen bu tutsaklar ölmeden önce kancalarla rahipler tarafından çıkarılır ve göğüsleri yarılarak yürekleri çıkarılırdı. Bu Tanrı için yapılan kutlamaların içinde vahşetin ötesinde yer alan kurban yöntemleri dönemin yerli halkı tarafından büyük bir ilgiyle karşılanırdı. Başında ateş yanan bir çanakla betimlenmiştir.

Huehueteotl'un heykeli

Huemac: Tolteklerin bir kralı. Onun döneminde açlık, hastalık ve düşman saldırıları yoğunlaştı. İmparatorluk ise 1168 yılında tamamen son buldu. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve kişiliği hakkında daha ayrıntılı bilgi verilemiyor.

Huichaana: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde gösterilmiştir.

Huitz-Hok: Hakkında kesin olarak belgeler bulunamadı.

Rüzgar Tanrısı için yapılan duada adı geçmektedir. Duada ona "Ey Tanrım, babam, annem, kutsal Huitz-Hok, tepelerin ve vadilerin soylusu, ormanların soylusu, sabırlı ol." şeklinde bir belirti görülüyor. Buradan yola çıkıldığında onun bir Tanrı olduğu ortaya çıkmaktadır. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Hul-a-ne: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kendini topla" anlamındadır.

Hule: İspanyolca kauçuk anlamındadır. Ancak bu sözcüğün Maya kökenli olduğu söylenmektedir. "Hule" sözcüğünün anlamını bulamadım.

Huliznab: Bir dağ adı. Mayaların Tanrılaştırdığı bir varlık olarak bilinir. Bu dağ ile Vukup Cakix'in oğlu Zipacna ve Cabrakan top oynardı.

Hun: Sözcük anlamı "gelmiş olan" anlamında tanımlandı. Maya tanrılar panteonunda tapınılan bir Tanrı. yer altı Dünyası Tanrısı olan Vucub Caquıx ile birlikte korku salan tanrılar'dan biri şeklinde anlatılır. İkiz kardeşler tarafından yenilir. Hunchoen adıyla da tapınıldığı bilinir. Hunchoen, Hunchouen, Hun Chowen Hunu Choen şeklinde de adının yazıldığı görülmektedir. Maya dilinde bir sayısının adı olarak da bilinir. Sözcük anlamı ise "Evrensel bir" şeklinde tanımlanmaktadır.

Hunbatz: Maya tanrılar listesinde "maymun ikiz" kardeşlerden biri olarak tapınıldı. Hun Hunahpu ve Xbaquıyalo'nun oğludur. İsim anlamının maymunu ifade ettiği belirtilir. Mitolojide nasıl maymuna dönüştükleri dramatizeli olarak anlatılır. "Hunu Batz" şeklinde de tanınır.

Hun Came: Yeraltı beyi olarak betimlenir. Maya mitolojisinde top oynayanların çıkardıkları gürültülerle rahatsız

olan yeraltı beyi onları yargılamak üzere meclisi toplantıya çağırır. Gukup Came ile beraber.

Hun-choen: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde gösterilmiştir.

Hun-chowen: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde gösterilmiştir.

Hun Hunahpu: (Avcı lakabıyla da tanımlandı.) Hunab-ku olarak da bilinir. "Yegane Tanrı" olarak tapınıldı. Xbalanque ile ikiz kardeşti. Xibalba tanrıları tarafından başı kesilerek öldürüldü. Ancak daha sonra dirilip, kardeşiyle bu tanrının kafasını kestiği anlatılır. Tanrıça Xquic'in erkek kardeşleriydi. Aztek Tanrısı "Nelliteotl" ile özdeşleştirildi. Bir diğer Aztek Tanrısı Tonacatecutli gibi tanrılar için dualardan başka farklı bir ibadet yapılmasını istemedi. Ayrıca Aztek Tanrısı Tezcatlipoca'nın da karşılığıdır. Hunahpu ve ikiz kardeşi Xbalanque'nin öyküsünün tercümesini ise Braseur de Bourbourg Fransızca ve Quiche diliyle yaparak dünyaya tanıttı. Bu öyküde kısaca "...Doğum günleri geldi ve Kan kadını adındaki genç kız doğurdu. Onlar doğduğunda anneanne orada değildi, birdenbire doğdular. İki tane doğdular, adları Hunahpu ve Xbalanque'ydi. Dağlarda doğdular; ondan sonra eve geldiler. Uyumadıkları için, 'Atın onları dışarı. Gerçekten çok gürültü çıkarıyorlar' diyordu anneanne. Sonra onları karınca yuvasına koydular, onlar da orada mışıl mışıl uyudular. Onları orada kaldırdılarsa, götürüp dikenli böğürtlenlere koymak içindi bu. Ağabeyleri Hun Batz ve Hun Chuen istiyordu bunu, onların karınca yuvasında ölmelerini ve dikenli böğürtlenlerde ölmelerini istiyorlar. Hun Batz ve Hun Chuen bunu istiyorlardı, çünkü serseriydi onlar ve kıskançlıktan kızıyorlardı. İlk başta, sanki onları tanımıyorlarmış gibi, küçük erkek kardeşlerinin eve girmesine izin vermemişlerdi, onlar da dağlarda büyüyüp geliştiler. Hun batz ve Hun Chuen büyük birer flütçü ve şarkıcıydılar. Gençliklerinde büyük kederlerden ve acılardan geç-

mişlerdi. Deneyim edinmek onlara pahalıya mal olmuştu. Bütün bunlardan geçerek flütçü, şarkıcı ve heykeltıraş olmuşlardı. Yaptıkları her işi iyi yapıyorlardı. Bu yetenekleri doğuştandı. Kısacası deha vardı onlarda. Xibalba'ya (cehennem) giden babalarının mirasçısıydılar, ölmüş olan babalarının. Hun batz ve Hun Chuen her şeyi çok iyi bildiklerinden, kardeşleri dünyaya geldiğinde yüreklerinde her şeyi anlamışlardı ama kıskançlıktan susmuşlardı. Yüreklerinde duydukları öfke gelip kendilerini vurdu, fazla bir şey olmadı. Her gün bütün zamanlarını ağız borusuyla kuş avlamakla geçiren Hunahpu ve Xbalanque tarafından oyalanıyorlardı bu ikisi. Anneanneleri tarafından sevilmiyorlardı. Hun Batz da Hun Chuen sevmiyordu onları. Yemek verilmiyordu onlara ve Hun Batz ile Hun Chuen onlar gelmeden yiyorlardı yemeklerini. Ancak Hunahpu ve Xbalanque öfkeden kudurmuyorlardı; kendi yerlerinin neresi olduğunu bilseler de, her şeyi açıkça görseler de ses çıkarmıyorlardı ağabeylerine. Ve işte her gün eve döndüklerinde kuşlar getiriyorlar ve Hun Batz ile Hun Chuen bu kuşları yiyiyorlardı. Hunahpu ve Xbalanque'ye hiçbir şey vermiyorlardı, ikisine de hiç. Hun Batz ve Hun Chuen'in bütün yaptıkları çalmak (müzik aletlerini) ve şarkı söylemekti. Derken, Hunahpu ve Xbalanque yine geldiler ama bu kez kuş getirmemişlerdi, anneanne kudurdu (öfkeden) nasıl olur da kuş getirmezsiniz siz?' diye Hunahpu ve Xbalanque'ye sordu. 'Çok kuş vardı, sevgili anneannemiz, ama bizim kuşlar bir ağaçta asılı kaldılar' dediler, 'ağaca çıkıp onları indirmenin yolu yoktu sevgili anneannemiz, ve biz isteriz ki - lütfen- ağabeylerimiz de bizimle gelsin – 'size yalvarıyoruz, kuşları birlikte alalım' - iyi biz de seninle geliyoruz, dedi büyük ağabey. Hunahpu ve Xbalanque kazanmışlardı ve her ikisi de Hun Batz ve Hun Chuen'in düşeceğini düşündüler..." şeklinde öykü devam eder. Hun Batz ve Hun Chuen kuşların bulunduğu ağaca tırmandılar, ancak ağaç

Hun Hunahpu'nun bir glifi

büyüyüp yükselince aşağıya inemediler, kemerlerini beline dolayıp aşağıya inmeleri istendiyse de Hunahpu ve Xbalanque'nin tanrısal gücü o kemerleri kuyruğa ve iki ağabeyini de maymuna dönüştürdüler... Daha sonra anneannelerinin istemelerine rağmen onlar dağlardan kendi evlerine dönemediler.

Hunahpu: (Hunaphu şeklinde de yazıldığı görülür.) Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrı. Güneş Tanrısı olarak da tapınıldı. Babası Hun Hunahpu'dur. Araştırmacılar bu iki adın karışmış olduğunu ifade ederler. İkiz kardeşlerden Xbalanque'nin ağabeyi olarak anlatılır. Hun Ahau, Hun Ahaw, Hun Aphu, Hun Nık, Hunapu, Tanrı "S" sıfatlarıyla da da tanınır. Ixamucane, Came ve Batz gibi dört mitolojik idareci tanrıdan biri şeklinde de belirtiliyor. Büyük olasılıkla Hun Hunahpu'dur. Bak Hun Hunahpu.

Hun Ahau: Bak Hunahpu.

Hun Ahaw: Bak Hunahpu.

Hun Aphu: Bak Hunahpu.

Hun Nık, Hunapu: Bak Hunahpu.

Hun Pıc Tok: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrı. "8000 taş bıçağın Tanrısı" ya da Savaş Tanrısı olarak tapınıldı.

Hunchoen: Hunchoen, Hunchouen, Hun Chowen Hunu Choen şeklinde de bilinir. Maymun biçimindeki iki kardeşlerden biri. Hun Hunahpu ve Xbaquıyalo'nun oğludur. İkiz kardeşlerin oyununa gelip, talihsiz bir şekilde ağaçta maymuna dönüştüğü anlatılır. Adının anlamı da sanatı ifade eder. Bak Hun.

Hunchouen: Bak Hunchoen.

Hun Chowen: Bak Hunchoen.

Hunu Choen: Bak Hunchoen.

Hunab: Yaratıcı bir Tanrı olarak Mayalar'da tapınıldı. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında bilgi verilemiyor.

Hunab ku: "Tek Tanrı" anlamına gelen Hun Ahau olarak bilinir. Yukatan yerlilerin tapındıkları bir Tanrı. Bu Tanrı onların tek Tanrısı olarak tapınıldı. Canlılar ve tanrıların en üstünü olarak bilindi. Bu tanrının betimlenme şekli bilinmiyor. Bu nedenle onu belirleyecek hiçbir sembol bulunamadı. Yukatan yerlileri her şeyin ondan geldiğine inanarak taparlardı. Muhtemelen Hun Hunahpu olabilir. Bak Hun Hunahpu.

Hun Nal: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrı. Hun Nal Yeh, Hun Nal Ye olarak da bilinir. Beslenme Tanrısı şeklinde tapınıldı.

Hun Nal Yeh: Bak Hun Nal.

Hun Nal Ye: Bak Hun Nal.

Hunhau: Bak Ah Puch.

Hunahau: Bak Ah Puch.

Hunahpuguch: Güneş Dörtlüsü tanrılarından Cajolom'un bir diğer adı. Bak Cajolom. Bu adların tanrılara verilen ilk adlarla beraber var olduğu söylenir.

Hunahputi: Güneş Dörtlüsü tanrılarından Alom'un bir diğer adı. Bak Alom. Bu adların ilk tanrıların adlarıyla beraber var olduğu söylenir.

Hun Batz: tanrısal düşünceler içinde olan bir bilge olarak anlatılır. Kuyumcu, yazar, oymacı, taş yontucuydu ve şarkı söyleme yetenekleri vardı. İnsanlara yaşam sanatı ve bilimini öğretti. Popol-Vuhta Hunahpu ile Xbalanque'nin kardeşi olduğu anlatılır. Bak Hun Hunahpu.

Hun Chuen: Popol-Vuhta ikiz kardeşlerin bir diğer kardeşi olduğu ifade ediliyor. Bak Hun Hunahpu.

Hun nal: Yaşamın, özellikle insan yaşanının devamını sağlayan bir Tanrı şeklinde tapınıldı. Mısır Tanrısı'dır. Nega-

tif durumu ise; mısırların kötü yetiştirildiğini gördüğünde çürümeye terk etmesi şeklinde tanınırdı.

Huğ Nah Yel: "Açığa çıkarılan mısır" şeklinde betimlenip karanlıkta doğan Mısır Tanrısı'dır. İki kürekçi tarafından çekilen bir sandalla gökyüzünde özel bir yere getirilir. Sandalı çekenler de yaşlanmış tanrılardı. Orion takımyıldızında parıldayan üç yıldıza ocak taşını yerleştirir. Bu taşlardan biri Jaguar tahtı, diğeri yılan tahtı ve üçüncüsü de nilüfer tahtıdır. Orada sekiz odalı bir ev yapar ve kutsal büyük dünya ağacı "Wakah Chan"ı yetiştirir. Yıldızları harekete geçirir. Yaratılan dünya ağacının tepesinde "Itzam yeh" olarak anılan bir kuş konar. Bu kuş Wuqup Kaqix kuşunun klasik karşılığıdır.

Huğ Chouen: Huğ Batz ile kardeş olduğu söylenir. Aynı yetenekte olan biriydi. Bak Huğ Batz.

Hunab-ku: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde de gösterilmiştir.

Hunahau: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde de gösterilmiştir.

Hun-nik: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde de gösterilmiştir.

Huğ pic tok: "8000 taş bıçak" anlamını taşıyan Savaş Tanrısı'nın tapınağına verilen bir ad.

Hunak Keel: Mayapan kralı. İ.S.1441-61 tarihleri arasında tahta oturmuş olabileceği yazılır. Deli dolu tuhaf bir kral olduğu belirtiliyor. Bu kral doğaüstü güçlere kavuşmak için kendini Chicen Itza'nın kuyusuna atarak kurban etmiştir. Böylece döneminde bu hareketiyle ün kazandı. O sırada Chichen Itza'nın Kralı da Chak Xib Chak'tı.

Hunrakan: Gökyüzü Merkezinin Tanrısı olarak tapınıldı. Tanrı Tepeu ve Gucumatz ile birleşerek "güneşinkilere, güneşi gösteren ve saklayanlara" anlamıyla yeniden toplanıp, hangi cins insanın yaratılması kararını verirler. Burada Popol-Vuh'ta "öyle yapın ki insanlar türesin, şafak

gelsin, bizi çağırsınlar, tapınsınlar ve yaratılmış insan tarafından biz hatırlanalım..." şeklinde notlar düşülmüş.

Hunrakan Tukur: Bak Chavi Tukur.

Huracan: Hurakan şeklinde yazıldığı da görülür. (İngiliz dilinde fırtına anlamına gelen "Hurricane" sözcüğünün etimolojik kökeni olduğu belirtilmektedir). Mayaların Yaratıcı Tanrısı'dır. Vahşet Tanrısı şeklinde sembolize edildi. Bu Tanrı insanları görülebilenin ötesine bakmayı cesaretlendirir. Negatif yönden felaket getirmeyi ister. Nedeni de insanların amaç gütmeden yıkıcı davranışlar içinde bulunmaması için uyarılarda bulunmasına bağlanır.

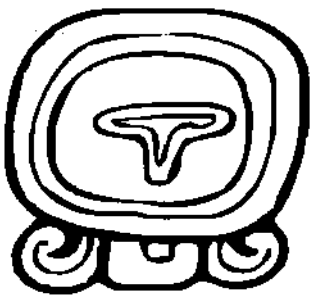
Hurrican: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde de gösterilmiştir.

Huü: Maya dilinde sözcük anlamı "Yıkım" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Kötü, günah" anlamına gelen "Hu" sözcüğüdür.

I

Ic: Maya dilinde sözcük anlamı "Capsicum (kırmızı biber)" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Bir bitki" anlamına gelen "Ih" sözcüğüdür.

Ik: (İngilizce adıdır) Türkçe karşılığı "Rüzgar" şeklinde tanımlandı. (Bazı kaynaklarda da "Hava/Hayat" anlamında tanımlandığı görülür.) Mayalar'da 260 günlük Tzolkin takviminde yaratılışın ikinci gününü temsil eden takvimin ikinci günüdür. Bu ad Aztekler'de "Ehecatl" olarak kullanılmıştır. Yaratılış günü olan ikinci günde rüzgar ilk okyanusun üstünde eserek onu hareketlendirdi. Aynı adı taşıyan Rüzgar Tanrısı iki ve üç sayılarının efendisi ve yaratılışın ikinci günü olarak kabul edilen "Ik"nin Tanrısı'dır.

Ik adlı günü belirten bir glif

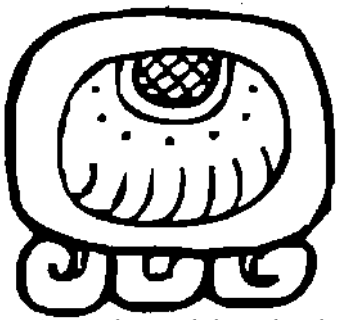
ILah: Maya dilinde sözcük anlamı "Bakmak, görmek" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Göz" anlamına gelen "İri" sözcüğüdür.

ILmeh: Maya dilinde sözcük anlamı "Meni, adet görme" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Oğul, er" anlamına gelen "İri" sözcüğüdür.

Im: Maya dilinde sözcük anlamı "meme, emzik" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı ise "İnek memesi, süt" anlamına gelen "Am" sözcüğüdür.

Imix: (İngilizce adıdır) Türkçe karşılığı "Timsah" şeklinde ta-

nımlandı. (Bazı kaynaklarda ise "deniz ejderhası/su ve şarap" şeklinde tanımlandığı görülür.) Mayalar'da Tzolkin takvimine göre birinci günün adı. Bu ad Aztekler'de "Cipactli" olarak kullanılmıştır. Gün, yaratılıştaki ilk ejderi temsil eder. İmix ile ilgili sembol "Nilüfer" ile "Timsah" olarak belirlenmiştir. Maya inancında Nilüfer ilk çiçek, Timsah ise karaya ilk çıkan deniz yaratığıydı. Hüküm süren Tanrı ise ilk deniz ile beş sayısının efendisi "ilk ana" anlamında betimlenen Mam'dır. Maya takviminde birinci günün adı Imix'tır. Yaratılış efsanelerinde ele alınan konular gibi bu da ilk ejderi temsil eder. Dünyadaki ilk denizin ilk varlığını betimler. Gün ile ilgili yapılan glif bir yandan "Nilüfer" bir yandan da "Timsah" sözcüğünü temsil eder. Maya mitolojisinde Nilüfer ile Timsahın bir arada kullanılması "Nilüfer ejderi" meydana getirir. Bu durumda Tzolkin takviminin birinci günü olan Imix, tüm yaşamın yaratılışını sembolize eder.

Imix adlı günü belirten bir glif

In cah: Maya dilinde bir sözcüktür. Türkçe karşılığı "bu, bana ait" şeklinde tanımlanmıştır.

In lak'ech: Mayalar'da bir nevi selam verme anlamında kullanıldı. Sözcük anlamı "ben bir başka senim" şeklinde tanımlandı.

In lak'ech felsefesi: Maya felsefesinde "bütün canlılarla bir olmak" anlamında benimsenen bir felsefe biçimidir.

Ipalnemoani: Maya Tanrısı Tezcatlipoca'nın diğer adı.

I'quı Balam: Maya-Kiçelerin inançlarında ilk ana baba olarak tamamen bedenleri yiyeceklerden yapılan dördüncü adamın adı. Diğerleri ise birinci adam; Balam Quitze, ikinci adam Balam A'kab, üçüncü adam Mahucutah'dı.

Iquagua: Kolombiya efsanelerinde gölden çıkan ve tekrar gölde kaybolan Tanrıça efsanelerine verilen bir ad.

Itza: Mayalar'da bir yerleşim alanı. Burada kırmızı renkte piramit yer alır. Yaşayan yerli kabileye verilen bu adla aynı zamanda aynı adı taşıyan dilleri de vardı. Yani Itza adında bir kabile, bir dil ve kent özelliğini taşıyan bi yerleşim yeri vardır.

Itzal: Sözcük anlamı "Bilge, aydın" şeklinde tanımlandı.

Itza dili: Mayalar'da küçük bir kabile olan Itzaların kullandıkları bir dil. Yukatek dil grubundandır. Yukatek dili de bölünerek dört dil grubu oluşturdu. Bunlar; Yukatek, Lakadon, Itza ve Mopan'dır.

Itzamna: Uygarlığın Öncü Tanrısı olarak Maya tanrılar listesinde Baş Tanrı olarak tapınıldı. "Uzun burunlu Tanrı" olarak da anıldı. Bu tanrı adının sözcük anlamı ise "Damlanın evi" ya da "Kertenkele evi" şeklinde tanımlandı. Yani gökyüzüyle eş değer de yer almıştır. Güneş Tanrısı "güneş yüzlü bey" anlamındaki "Kinich ahau" ile özdeşleşmiş olabileceği anlatılır. Araştırmalar sırasında bu tanrının önemli bir Tanrı olduğu sonucuna varıldı. Çünkü yapılan arkeolojik kazılarda bulunan belge niteliğindeki buluntularda sürekli adı geçti. Usumastina bölgesinde Yaxchian rölyeflerinde bu tanrının betimlenmesi hiyerogliflerle "gökyüzü şeridi" olarak betimlenip, Güneş ve Ay sembollerinin ortasında belirtilmişti. Yazıyı bulan, eğitim ve öğretimi koruyandı. Kafası çoğu zaman gökyüzü canavarının ağzının içinde olarak tasvir edilir. Karısının adı ise IxChel'di. Aztekler'de belirtildiği gibi Gökyüzü Tanrısı, Tanrı ve insan anası Coatlicue ile eş değer olarak tapınılmıştı. İx yılı, batı yönünü temsil eder. Siyah renk ile sembolize edilir. Mayaların en eski tanrılarından biri olan Itzamna Quetzalcoatl'ın özelliklerinden çoğunu kendinde taşır. Bu durumuyla Mayaların en ilkel dönemlerinde Quetzalcoatl olarak tanınır. Bu Tanrı insanların tanrıya kurban edilmesi yerine kuşların ya da böceklerin kurban

olarak seçilmesini savundu. Bazı araştırmacılar Kukulkan, Quetzalcoatl ve Itzamna'nın aynı kişi olarak gönderilen öğreticiler olduklarını ifade ederler.

Itzamna Balam I: Maya kralıdır. Yaxchılan'da hüküm sürdü.

Itzamna Balam II: İ.S.681-742 Maya kralıdır. Yaxchılan'da hüküm sürdü. "Büyük kalkan Jaguar" şeklinde tanımlandı.

Itzamna Balam III: İ.S.769-800 tarihleri arasında hüküm sürmüş olduğu söylenen Maya kralıdır. Yaxchılan'da hüküm sürdü. "Büyük kalkan Jaguar" olarak betimlenir.

Itzamna K'awil: Maya kralıdır. Naranjo'da hüküm sürdü. Gerçek adı bilinmemektedir. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma bir addır.

Itzamna'nın bir betimlemesi

Itzamna K'awil: "1 kral" olarak da anılır. Maya kralıdır. Dos Pılas'ta hüküm sürdü. Gerçek adı bilinmemektedir. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma bir addır. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kişiliği hakkında bilgi verilemiyor.

İtzas: Chichen Itza kentine çok sonraları gelip yerleşen ve savaşçı kimlikleri ön planda tutulan bir yerli kabilesidir. Büyük bir olasılıkla "Itza"nın çeviriler sırasında yanlış yazılmış adıdır. Bak Itza.

Ix: Bacabs'lardan biri şeklinde Maya tanrılar listesinde tapınıldı. Sembolize edildiği renk siyah olarak belirlenmiş olup, gökyüzünün batı köşesini temsil ettiği anlatılır. Ix, (İngilizcedeki adıdır.) Türkçe karşılığı "küçük Jaguar" olarak tanımlanmıştır. (Bazı kaynaklarda sadece "Jaguar" olarak tanımlandığı görülür.) Mayalar'da Tzolkin takvimine göre on dördüncü günün adı. Bu ad Aztekler'de

Ix adlı günü belirten bir glif

"Chebel" olarak kullanılmıştır. On dördüncü günün adı olan "Ix" Ay Tanrısı İxbalanque'un kısaltılmış şeklidir. Sözcük anlamı "gece ortaya çıkan ışık" şeklinde tanımlanarak karanlığı yok etmeyi başaran Ay tanrılarına adanır. Bir rakamın temsilcileri olan Ay tanrıları İxquic ve İxbalanque "İx" gününe de egemendi. Maya efsanelerine göre on dördüncü günde tanrıların hüküm sürdüğü dördüncü dönem başlamıştır.

Ixamucane: Came, Batz ve Hunahpu gibi mitolojik dört idareci tanrıdan biri. Mayaların ilk yaratılıştaki Yaratıcı tanrılarının mitolojideki önemi abartılarak anlatılmıştır. Yeraltı tanrılarıyla top oyunundaki öyküleri Popol-Vuh'ta ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Yazım hatalarından kaynaklanan İxmucane'nin adıdır. Bak Ixmucane.

Ixtab: Mayalar'da bir Tanrıça olduğu tahmin ediliyor. Cogolludo'da asılanların bir Tanrıçası şeklinde tapınılmış olabileceği tahmin ediliyor. Kültü ve dinsel kimliği hakkında belge yetersizliği nedeniyle daha fazla bilgi verilemiyor.

Ixchebelyax: Genç Maya Tanrıçası. Ay Tanrıçası olarak tapınıldı. Bu Tanrıça çoğunlukla kötü bir Tanrıça şeklinde bilinen Ixchel ile birlikte çalışırdı. Bak Ix Chel.

Ix Chel: Bak Chac Chel.

Ix Chebel Yax: Bak Chac Chel.

Ix Chup: (Ya da Ix-chup.) Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrıça'dır. Genç Ay Tanrıçası olarak bilinir. Genellikle bir tavşanla kucaklaşmış olarak betimlendiği görülür. Adının Ix Chel'le anıldığını yazan araştırmacılar da var. Kibirli bir Tanrıça olarak Ay'ı temsil ettiği yazılır. Tanrıça Ix Chel'in genç yorumu olarak betimlenmiştir. Tanrıça Ix Chel ile aynı özellikleri paylaşır. Tek farkı genç bir kadın sembolü taşıması olarak gösterilmiştir.

Ixtab: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrıça'dır. İntiharın Ay Tanrıçası şeklinde tanımıyor. Mitolojide bir iple gökyüzünden sarkıtılmış olarak belirtilir. İntihar edenlerin ruhlarını cennette toplar ve mutlu sona erdirir. İlginç tapınma yöntemleri diğer bazı uygarlıklarda da görülür. Yaşamın ağır koşulları altında daha fazla dayanamayan, sıkıntılardan dolayı çaresizce intihar edenlerin ruhlarının garantisi olarak öte dünyada güç veren bir Tanrıça olduğu belirtilir.

Ixtlilxochitl: İspanyol istilası sırasında Aztekli bir prens olduğu ifade ediliyor. İspanyol rahipler tarafından vaftiz edilmiştir. Oldukça eğitimli biri olduğu söylenir. İşgalden hemen sonra Mayalar, Toltekler ve Azteklerle ilgili kitap yazmaya başlar. Kendi halkının geleneklerini yazarak anlatmaya çalışır. Kayıtlarını 16. yüzyılda kitaplaştırmaya başlamıştır. Onun yazdıkları ancak 19. yüzyılda değer görmüştür.

Ix-Tub-Tun: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrıça'dır. Betimlenmesiyle ilgili "tekne-fıcı" şeklinde bir tanımlama yapılır. Yaşlı beygirin Tanrıçası şeklinde de tapınılır. Bu Tanrıça tükürdüğü zaman değerli taşları dışarı attığı şeklinde tanıtıldı.

Iyacoc: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir tanrıdır. Ixpıyacoc şeklinde de tanındı. Yaratıcı nitelikleri olan biri şeklinde ifade ediliyor. Ustabaşı şeklinde ele alan araştırmacılar da var.

Izamal: Kuzey Yucatan'da bir arkeolojik yerleşme yeri. İspanyol Tarihçi Lizana burada Güneş, Yağmur ve Savaş tanrıları için yapılmış beş piramitten söz eder.

Izapan uygarlığı: Bu uygarlık Olmeklerin "orta-klasik" öncesiyle Mayalar'da erken -klasik dönemler arasında gelişir. Maya uygarlığının kaliteli yönlerine tanıklık eden bu uygarlık geniş bir alana yayılmıştır. Guatemala ile Chipas'ın pasifiğe bakan düzlüklerinde ve Veracruz kıyılarındaki Tres Zapotes yerleşim bölgelerine kadar yayılmış-

tır. Chipas bölgesindeki Tapachula'nın doğusunda yer alır. Burası erken klasik öncesindeki dönemlerde bir tören yeri olarak kurulmuş. Kültürünün Meksika mı yoksa Maya kültürüne mi ait olduğu hala tartışılıyor. Ancak bölgede yer alan tapınma binaları ve yontulmuş kayaların izleri kaliteli bir kültürün varlığından söz eder gibi. Bu kültürde tanrıların izleri de görülür. Şimşek ve Yağmur Tanrısı Chac'ın atası gibi tapınılan "uzun burunlu Tanrı"nın kültü bu uygarlıkta görünür. Burada ayrıca Tanrı Kawil'in en eski simgesi olarak bilinen doğaüstü bir varlıktan da söz edilir. Bu varlık tek bacaklı, yılan kafası ve yılan gövdesi biçiminde betimlenmiştir.

İ

İedi: İedi, "çalı kasabası" şeklinde tanımlanır. Mayaların bölgeyi işgalinden sonra İedi'nin adı "Chicen" olarak değiştirildi. Chicen'e eklenen "itza" sözcüğü ise 13. yüzyıldan sonra eklenmiştir. Yani Chicen Itza olarak değişikliğe uğramıştır.

İkinci güneş: Bak Ehecatl.

İkinci üst dünya: Maya ve Aztek inancındaki onüç üst dünyada ikinci üst dünya olarak incelenir. İ.Ö.2721-2326 tarihleri arasında olduğu tahmin ediliyor. Bu evrede aktif hiçbir gelişme görülmedi.

İlk güneş: Bak Matlactl.

İlk Mayalar: Maya-Kiçelerin kutsal el kitabı (Büyük Destan) olan Popol-Vuh'ta ata tanrılar Qocumatz ve Tepew olarak ele alınırlar. Bu iki tanrının, suların içinden yeryüzünü ortaya çıkarıp bitki ve hayvanlarla donattıkları yazılır. Önceleri çamurdan insan yaptılar, ancak yaptıkları modeller yağan yağmurlar yüzünden daha sonra tekrar çamura dönüşür. Çamurdan yapılan adamlar iş göremeyince de ahşap figürler, üretip, etten yapılmış insanlar gibi düşündüler. Bu iki Tanrı yapılan çalışmaların hiçbirini beğenmedi. Sonunda mısır bitkisinin hamurundan gerçek insanları yaratarak Kiçelerin ataları saydılar. Mitolojik öyküde insanların mısır bitkisinden yaratılma inancı yerlilerin mısır bitkisini Tanrılaştırmasıyla üst güce ulaştırır. Hatta Mısır tanrıları da genç ve yaşlılardan oluşan ikili şeklinde belirtildiği görülür.

İnkalar: "İnka" sözcüğü "Güneşin çocuğu" anlamındaki "İntip Churin" olarak tanımlanmaktadır. Ancak bazı kaynaklarda bunun anlamı "bey" olarak ele alınmıştır. Yani "İnka" sözcüğü, kralın kendisini tanımlar. O çağda yaşam

geleneklerine göre kralın halk sınıfının çok daha üstünde gözükmesi için bazen çok değerli olarak tanımladıkları semboller ya da lakaplarla kendilerini egemenliğindeki insanlara tanıtırlardı. Araştırmalar ve belgeli yazıların çoğunda İnka soylarının "Ay-ullu" şeklinde bir sözcükle belirtilmiş olduğu görülür. Bu sözcüğün anlamı ise "ulu soy" şeklinde tanımlanmıştır. Tarihsel anlatımlarda özellikle imparatorluğu oluşturan kabile halkı nerden geldiklerini bilemedikleri soylarına "Ay-ullu" yönetimde bulunan şeflerine de "Kur-hakan" adını vermişler. Çocukları için ayrı bir gelenek vardı. Onlar krallarına verdikleri unvanı çocuklarına vermezlerdi. Ancak çocukların adlarını da törenlerle verirlerdi.

Türk destanı "Dedekorkut" masallarında buna benzer bir "ad bayramı" yapıldığı görülür. Hatta çoğu Hıristiyan bölgelerinde vaftiz edilen çocukların bir takma adla anılmasına karşılık törenler düzenlenir. Bu törenler Ortodokslar (Ortodox) tarafından büyük şenliklerle kutlanmaktadır. Kilise papazı çocuğun yeni adıyla dualar eşliğinde yakarışlarda bulunur. Bu tür törenleri çoğaltmak mümkündür. İnka, Doğası gereği ışıktan güç alan bir varlık olarak bilinir. Güney yarım küredeki tek büyük ve güçlü uygarlığı şeklinde de tanımlanmaktadır. İnkalar dinsel ve ruhsal alanlarda eşi görülmemiş yöntemler geliştirmişlerdi. Bu uygarlık 1200 yıllarında And dağların yüksek tepelerinde ortaya çıkar. Araştırmacılar İmparatorluğun 13 ile 16 yüzyıl arasındaki dönemde egemenlik sürmüş olduğunu belirtirler. Bölgede 400 (Ya da 300) yıl egemenlik sürdürdüler. Uygarlığın kuruluş efsanesine göre dört kardeş dünyanın kötü gidişine yeni bir düzen vermek için dört yöne doğru yola çıkarlar. Bunlar konumlarına ve yapılması gerektiğine inandıkları görevlerle işlerini tamamladıktan sonra bazı kardeşler taşlaşmış ve bazıları da gökyüzüne geri dönmüşlerdi. Yaşam alanlarının çoğalması ve insanların üreme yoluyla tanrıların yeryüzündeki

görevlerini sürdürmesi için çaba gösterilmiş ve bu kardeşlerden biri İnkaların daha sonra bulunacağı bölgeyi yaşanır hale getirmişlerdi. Burada kurulan ilk devletin adı "Chimü" adlı devlettir. Bu devlet 1050 ile 1400 arasında hüküm sürdü. Chimu devleti Ketschua, Aymara ve Tiahuanako (Tiahuanaco) kentlerinde yaşayan Uru kabilelerinin birleşmesiyle oluşur. Gün geçtikçe civardaki diğer kabileler de bu krallığa bağlanarak büyümeye başladı. Machu Pichu ve Cuzco kentlerindeki kültürel izler tartışmasızdır. Bu uygarlığın en gelişmiş çalışması geleneksel hale getirilmiş olan yamyamlığı (etobur) dağınık şekilde yaşamlarını sürdüren kabileler arasında sona erdirmesiydi.

Dokuz yaşını bitiren her İnka vatandaşı Çalışmak ve devlete hizmet etmek zorundaydı. Onlar dönemlerinde işsizliği bu yöntemle yok etmişlerdi. 9-12 yaşındaki çocuklar tarlaları kuşlardan korumak için çalışırlardı. (Anadolu'nun çoğu kentlerinde çocuklar tarlaları kuşlardan korumak için görevlendirilirler. Oldukça benzer bir durumda örtüşen bu sosyal davranışın temelinde İnkaların uygarlığı mı Anadolu'ya yoksa Anadolu'yu daha eski dönemlerde zenginleştiren neolitik dönemin gelenekler mi İnkaların bölgesine ithal edilmiştir? Ne yazık ki bu konuda açıklamaların yapılabilmesi için kaynak yetersizliği devam etmektedir.) 18 yaşındakiler de çobanlık işiyle uğraşırlardı. Evlenme ve savaşçı olma yaşı ise 20 ile 50 arasında hesaplanmıştı. İdare gereği yaşlılar ve engelliler hafif işlerde çalıştırılırlardı. Vergilendirme büyük sakinler tarafından gerçekleştirilir ve afetler durumunda halka iade edilirdi. Afetler dönemindeki bu yardımlaşma günümüz Türkiye'sinde "Kızılay" ve çoğu Hıristiyan ülkelerdeki "Kızılhaç" örgütlerinin çalışmalarıyla da örtüşmektedir. İnkalar son derece geniş çaplı bir yönetim şekli sergilediler. Mitolojik öykülerinde Tambotoco dağının üç penceresinden biri olan Capac-Toco'dan dört erkek ve

dört kız kardeşin çıktığı anlatılır. Bunların anne ve babası meçhul olduğu için kimse fikir yürütemedi. Ancak Ticci Uiracocha (Con Ticci Wiracocha'nın deformasyona uğramış adı olarak belirtilmektedir. Wiraccocha şeklinde de yalın bir a olarak kullanılmaktadır.) tarafından yaratıldıklarına inanırlar. Bu sekiz kardeş de kendilerinin Ticci Uiracocha tarafından hükümdar olmak için yaratıldıklarını anlatırlar. Bu nedenle "bey" anlamında tanımlanan "Inka" ünvanını alırlar.

Capac-toco zengin bir yer olduğu için onlara "zengin" lakabı da verildi. Bunlardan erkeklerin adları; Manco Capac, Ayar Auca, Ayar Cache, Ayar Uchu şeklindeydi. Kızların adları da Mama Ocllo, Mama Uaco, Mama Ipacura (Bazı kaynaklarda Mama Cura olarak ele alınmıştır.) ve Mama Raua şeklindeydi. Bunların sekizi de birleşip, daha büyük atılımlar yapmak için hükümdarlığı ele almayı düşündüler ve öyle de yaptılar. İnkaların oluşmasındaki iki krallıktan biri olan Chimu kabilesi kuzeyi, diğer küçük bir kabile de son derece zorluklar içinde Cuzco'ya doğru ilerler. Onlar XIII yüzyılın sonlarında Huatanay ve Tullumayo kentlerine yerleşirler. Bu tarih İnkaların bölgeye yayılma tarihi olarak belirtilmektedir. Efsanelere göre And dağları eteklerinde Güneşin oğulları olduğu söylenen dört erkek kardeş dünya yaşamının gidişatını beğenmedikleri için dört kutuba ayrılarak, düzeni değiştirmek için çok çalışmışlardı. Güneşin oğullarından Manco Capac ile kız kardeşi (aynı zamanda karısı) Mama Ocllo deniz seviyesinden 3400 metre yükseklikteki başkent Cuzco'yu kurarlar. Üç dünya evresi olan Yukarı dünya (Hanan Pacha), Yeryüzü (Kay Pacha) ve Aşağı dünyanın (Ukhu Pacha) yaşamlarında önemli bir yer tuttuklarına inanırlar. Bu anlatımlara bakıldığında çoğu eski uygarlıklarda yaratılış ile ilgili nasıl ki ezoterik öyküler ele alınmışsa İnka halkı arasından da benzer yaratılış öyküleri ele alınmıştır.

Avrupalıların İnka istilasını İ.S.1532-1536 tarihleri arasında gerçekleştirdikleri belirtiliyor. İnkaların çöküş dönemlerinin sonlarına doğru taht kavgası içine girmiş olan Wayna Kapaq'ın çocukları olan Ataw Wallpa ile Waskarr kendi aralarında önlenemez kavgalarla sonlarını hazırladıklarının belki de farkında değillerdi. Ataw Wallpa, Cuzco kentinde doğmuş ve yöresinde arkadaşları tarafından sevilerek saygı duyulur hale gelmişti. Geleneklerine bağlı bir genç olarak babası Wayna Kapaq gibi saygı görürdü. Babası gibi elit kitlenin çevresinde toplanmasını istiyordu. Kardeşi Waskarr ise güneydeki İnkalaşmış (İnkaların egemenliğindeki bölgeler) bölgelerde saygın durumda olduğu gibi önemli bir konumda bulunuyordu. Babası Wayna Kapaq'ın son dönemlerinde Cuzco valisi olarak görev yapmıştı. İki kardeşin annelerinin ayrı olmasıyla farklı iki soyun da karşı karşıya olduğu düşünülürdü.

Çeşitli entrikalardan sonra Waskarr kardeşine karşı düşmanlığını resmen ilan etti. Hanan soylarını korkutmak ve ürkütmek amacıyla kardeşi Ataw Wallpa'nın anne tarafındaki bazı akrabalarını öldürttü. Savaşçılarını da kuzey yönüne doğru gönderir. Ataw Wallpa, üvey kardeşinin bu saldırısına önce karşılık veremedi, ancak daha sonra yeniden güçlenerek Sinchi, Kiskis, Ruminawi ve Challkuchimaqların emrine verdiği "uç beyliği" ordusu başarılı olarak Tumipampa'yı yeniden geri alır. Ayrıca Cajamarca kentini işgal edip Bombon ovasındaki Jauja kentine ilerlerken deniz tarafından tanımadıkları yabancıların belirdiğini görürler. Bunlar İspanyollardı. Tarih ise Nisan 1532'yi gösteriyordu. Sayıları 180 civarında olduğu söylenen İspanyol askerlerinin başına da Francisco Pizzaro vardı. Pizzaro bu bölgeye gelmeden önce 1524 yılında Kolombiya kıyılarını, 1527 yılında ise Peru kıyılarını kuşatmış çeşitli bilgiler elde etmişi. Atlı İspanyol askerlerini gören Ataw Wallpa şaşırmıştı. Çünkü atları tanımıyorlardı. Ataw Wallpa bunlardan korkmuştu, daha sonra

da belki de sayıları az diye İspanyol savaşçılarını denize dökeceğine inanmıştı, tabii ki sonraları da yanılmış ve kaybetmişti. İspanyollar güçsüz kalan Waskarrlılara göre bir güç olabilirdi. Pizzaro'ya gizlice elçilerini göndererek Ataw Wallpa'ya karşı birleşmelerini ister. Pizzaro büyük sorunlarla karşılaşmadan Cajamarca kentine girer, savaş taktiğini kullanarak İnka İmparatoru Ataw Wallpa'yı esir alır. İnkalar, güneşe tapan bir halktı. Diğer kabilelerin tapınma geleneklerinin çok dışında kalarak tek tanrıya inanmayı sürdürmüşlerdir. Hüküm sürmüş imparatorların tümü "güneşin oğlu" olarak anılırdı. Yani güneş tanrısı İnti'nin çocukları olarak saygı görürlerdi. Halk imparatorların İnti'nin soyundan geldiğine inanırdı. Tanrıları için tapınaklar ve kurban sunakları yapmışlardır. Dağların tepelerine bile rahiplerin kullanması için tapınaklar inşa etmiş bir halk olarak Güneş tanrısının dışında aya ve şimşeğe de tapmışlardı.

İnkalar "lagün"lerin (Bak Lagün) yanı sıra kayaları, dağları ve mağaraları yüksek varlıklar olarak tapınılan tanrıların evleri olarak kabul ediyor ve tapınıyorlardı. Bunlar için büyük şenlikler içinde törenler ve bu törenlerde tanrıları mutlu olsun diye insan kurban ederlerdi. İnka inancında güneş kültü devlet dini olmadan önce Cuzco konfederasyonuna öneri olarak Inka Roka tarafından bildirilmişti. Güneş kültü Devlet dini olarak kabul edildikten sonra başka tanrılara inanma ve onlar için yapılan dinsel törenler yasaklanmamıştır. Şef Pachacuti, devlet işlerinde etkili olduğu gibi dinsel kültler üzerinde de etkili olmuş bir kışı olarak belirtilir. Dinsel inançta Wayne Kapaq'ın din üzerindeki etkisi hafifletilmiş ve Tupa Yupanki ise akrabalarından seçtiği birini rahip olarak tapınma salonlarına atamıştır.

İnkalar, diğer kabilelerde yaşayanların tam tersine sadece tek tanrıya inanma geleneğini sürdürmüşler. Bu gelenek, Güneşe tapınma geleneğiydi. Bu nedenle güneş hareketle-

rini dikkatle izliyorlardı. Hatta güneşin hareketlerini zamanında görmek için bir güneş saati yapmış ve güneşin hareketlerini bu saatin belirlediği çizgiler doğrultusunda değerlendirmişlerdi. Burada İnkaların matematiksel hesaplar yaparak, astronomiyle de yakından ilgilendikleri ortaya çıkıyor. Matematiksel olarak, düğüm yöntemini takvim şeklinde kullanmışlar. Bu yolla yıllık alınan ürünü, doğumu, ölüm ve diğer önemli günleri tutanaklar halinde arşivlemişlerdir. Ancak Tohum ekme ve hasat dönemlerini ise ayın hareketlerine göre belirlenmiştir. Francicco Pizarro'nun İnkalar üzerindeki baskısı giderek artınca 1536 yılında bir İnka olan kral Manco, tutuklu bulunduğu yerde halkının özgürlüğü için Pizarro ile anlaşmaya çalıştı.

Halkının özgür bırakılmasına karşılık Francisco Pizarro'ya ancak kendisinin bildiği önemli kral ve eşlerinin hazinelerini getirmek için teklifte bulundu. Buna inanan Pizaro Manco'nun kaleden çıkmasına izin verdi. O da bu hileyle kaleden kaçmayı başardı. Bu kaçışla beraber And dağlarındaki diğer kabileler onunla birleşerek güçlü bir ordu oluşturdular..Ve lamalara yükledikleri erzak ve hazineleriyle oradan ayrıldılar.. İnka uygarlığının dinsel görüşü incelendiğinde; konuyla ilgili araştırmacıların dünya tarihi adına gördükleri yeni kabile kültürlerinin, ilkel anlayışlardan kopmadığı düşüncesinde birleştiler. Amerika'da ileri düzeydeki diğer kabileler karşısında İnkalardaki kabilelerin yaşam şekillerinde görülen yamyamlık ve kafa derisi yüzme alışkanlıklarını hiç değiştirmek istememişler. Özellikle şefler hiç çaba göstermemişler. Bu şefler daha da ileri giderek davullarını insan derilerinden yaptırırlardı. Her ne kadar Amerika ve Peru'nun başka yerlerinde de insan derisinden yapılmış davullar bulunmuşsa da Cauca vadisindekiler kadar çoğunlukta değillerdir. Çünkü yapılan arkeolojik kazılarda bu vadide yaklaşık 680 adet insan derisinden yapılmış davullar bulun-

muştur. Lile yerleşim yerinde şeflerin sarayında kurutulmuş tam insan derisi bile bulunmuştur. Dinsel inançlarında ay ve yeraltı tanrılarının varlığından başka güneşin bütün özelliklerini taşıyan uygarlık kahramanlarıyla rüzgar tanrılarının olduğunu ve onlara çeşitli ritüellerle törenler yaptıkları el yazmalarında belirtilmektedir. İnka imparatorluğunun birer parçası olan kabilelerin tapındıkları yerel tanrı ve tanrıçaların idolleri İspanyollar tarafından yağmalandığı için hakkında bilgi verilemiyor. Bu yağmalamanın başında yerel tanrı idollerinin "şeytanın tasvirleri" şeklinde tanımlandığı için imha edilmiş olduğu anlatılır. Bunu da bölgeye özellikle Hıristiyanlaştırmak için gönderilmiş kronik dinci papazlar tarafından gerçekleştirilmiş olduğu Hıristiyan kaynaklarında belirtilmektedir.

Papazlar İnkaların dinsel inançlarında sembolleşen tanrıların ve onlara ait olabileceği savunulan kültlerle heykellerinin batıl inanç oluşturduğu gerekçesiyle uygulamışlardır. Böylece çoğunluğu belge niteliğindeki kutsal dökümanları imha etmeyi başarmışlardır. Yapılan inceleme ve araştırmalarda, özellikle arkeolojik buluntuların içinde yer alan edebi eserlerin kopyalanması sırasında İnkaların da diğer uygarlıklar gibi edebiyat ile uğraşmış, siirler ve şarkılar söylemişlerdir. Ancak araştırmacılar onların Aztekler gibi yazı kullanmadıklarını belirtmektedirler. Araştırmacı Montesinos And dağlarının geleneklerini sürdüren halkların yazı kullandıkları ve İnka İmparatorluğuu tarafından yasaklanarak unutulmuş olduğunu ileri sürer. Onların kendi uygarlık tarihlerini yazıyı yasaklamalarıyla yok ettiklerini de söyleyebiliriz. Yazının Cuzco kentinde yasaklanmasından sonra yapılanların "Chaski" adı verilen ezbercilerin hafızalarında tutulduğu anlatılmaktadır. (Ezbere dayanma belge çalışmaları İşlam dini kurucusu Hz.Muhammed tarafından da uygulanmıştır. Dönemin baskılarından çekindikleri için ayetler için özel

hafızların tutulduğu ve onlara yapılacak ve uygulanacak ayetleri ezberlemelerini istemişti.) Bu nedenle İnka edebiyatının belirsizlik içinde olduğu söylenir. İspanyolların işgalinden sonra yaklaşık İ.S.XVIII yüz yılda Keçuwaların edebiyatlarının gelişmesi İnka edebiyatına birazcık olsun katkı sağlamıştır. Ünlü yapıtlar ise şöyle: Apu Inka Ataw Wallpaman ve dramatik olan Ollantay adlı eserlerdir. Burada belirtilen kahramanlar İnka geleneğindeki kahramanlardı. Bu öyküleri "Amawta" adı verilen kişilerin aktardığı söylenir. Araştırmacı Leon'un notlarında her kralın etrafında şairler, saz şairleri ve bilgi yönünden donanımlı insanların olduğu belirtilmiştir. Amawata'lar her İmparatorluk döneminde, şairlerin, bilginlerin ve müzisyenlerin şeflerini halkın gözünde yüceltmek isteyen kişiler olarak belirttikleri görülür. Özellikle kralların ölümünden sonra onların tarihsel olaylarını, kişiliklerini, halkına ne kadar sadık krallar olduklarını, onların halka iyi ya da kötü davranışlar içinde bulunmuş olacaklarına karar verirlerdi.

Ölen kralın akrabalarıyla iletişim sağlayarak kralın yaşamında kötü olan belgelerin tümünü birlikte yok ederek onu halkın gözünde masum ve temiz biri olduğunu kanıtlamaya çalışırlardı. Normal edebiyatın dışında imparatorluğun yanında yer alan rahiplerin uyguladıkları dinsel edebiyat da vardı. Cristobal de Molina "Relation des fables et rites des Incas" adlı eserinde Cuzco kentindeki çoğu rahiplerin tanrılaştırdığı ilahilerden söz edilir. Diğer bazı eski uygarlıklarda olduğu gibi İnkalarda da mitolojik öykülerin olduğu bilinen bir gerçektir. Onların mitolojilerine göre önceden her şey yaratılmış ve hazır bulunmuştu. Ancak gökyüzünde ay ve güneş yoktu. Bu nedenle dünyanın karanlıklar içinde olduğunu belirtirler. Mitolojik öyküler son derece karmaşık olarak yazılmıştır. Bunun nedenlerini rahiplerin organizeli olarak çalışmamasına bağlanıyor. Yaratılıştan hemen sonra iki insanın varlığın-

dan söz edilir. Sogamoso şefi ya da Tunja (Ramiriqui) şefi. İnsanların onlar tarafından yaratılmış olabileceğini yazdılar. Erkekleri sarı topraktan, kadınları ise bir bitkiden yarattığını belirtirler. Karanlıklar içinde kalan dünyanın aydınlanması için Sogamoso şefi yeğeni Ramirqui şefine gökyüzüne çıkmasını ve güneş olmasını emretti. O da emirleri yerine getirdi ama geceyi aydınlatamadı. Bu durumda Sogamoso şefi gökyüzüne çıkarak ay olur ve geceyi aydınlatır. Evrenin yaratılış öyküsünü nasıl ki mitolojik olarak ele aldıysalar kültürleri için de aynı yolu denediler. Bununla ilgili açıklama diğer bölümlerde verilmiştir. (Bak Tunja.) İlginçtir ki yazıyı bilmeyen İnkalar yıldızların hareketlerini gözlemiş ve konumları hakkında çarpıcı nitelikte bilgiler vermişlerdi. Ancak bu bilgileri yazıyı bilmedikleri için günümüze yazınsal yolla bildiremişlerdi.

Takvimleriyle ilgili hiçbir yazılı belge bırakmamışlardır. Araştırmacılar buna rağmen İnkalarla ilgili gökbilimini doğrulayacak bazı kaynaklar buldular. Yani astronomi And dağlarında unutulmamıştı. Onlar İnka yılının güneş yılına denk düştüğünün hesabını yapmışlardı. Araştırmacı Molina'nın ileri sürdüğü teze göre İnka yılının haziran ayında başlamış olacağı belirtiliyor. Diğer araştırmacılar ise bu güneş yılının aralık ayında başladığını öne sürerler. Güneş yılı oniki aya bölünmüş, Cuzco kentinde Mayta kapaq tarafından saptanmıştır. Cuzco'da güneş yılı içinde çeşitli ritüeller vardı. Bunlar: tarımsal ritüeller, Warachikuy adındaki gençlik ritüeli, Hasat ritüeli, İntip rayının (Ya da Intı Raymı) güneş tanrısı şenliği, Ekim ritüeli, Sitwa adındaki günahlardan ve hastalıklardan arınma ritüeli olarak belirtilir. İnkalar, Mayalardaki gibi takvimi pek önemsememişlerdi. Takvimin önemsenmeyişi hala araştırmacıları düşündürmektedir. Konuyla ilgili belge yetersizliği İnkalarda takvimin nasıl uygulandığı hakkında yetersiz kalmaktadır. İnka inançlarının kilit adamları

olan rahipler sistemli çalıştıkları gibi daha fazla üstün güçleri elde tutabilmek için çeşitli ibadetleri yerine getirmeleri ve perhiz yapmaları gerektiği anlatılmaktadır. Özellikle "güneş bakireleri" adlı rahiplik sistemine yetiştirilmek üzere "Aclla-huasi" adlı manastırlarda öğrenim gören çocuklar zor koşullar altında eğitiliyorlardı. Öğrencilerin eğitiminden sorumlu olan başrahibe konumundaki ve güneş tanrısının dünyevi karısı olarak saygı duyulan Coya pasca'ydı. Rahiplik siteminde falcılık, büyücülük ve doktorluk da gelenek haline gelerek yapılan işler arasındaydı. Rahipler sınıfı devlet tarafından denetim altında tutularak mal varlıkları da korunurdu. Bu mal varlığına sahiplenme "güneş bakireleri" adlı rahipler de dahildi. İnkalara bağlı bütün köylüler gelirlerinden bir bölümünü bu rahiplere aktarmak zorundaydılar. Köylerde yapılan kutsal alanlar köyün bir yaşlısı (kadın ya da erkek) tarafından korunurdu.

Üstün güçlerini korumak için tuz ve biberden başka et de yemezlerdi. Chicha'da olduğu gibi cinsel ilişkiden de uzak kalırlardı. Kurbanlar (Keçuva ve Aymara) rahipler tarafından değil de görevli bir kişi tarafından yerine getirilirdi. En yaygın kurban şekli bugün bile uygulanan "Challa" adı verilen mısır birasının tarlalara serpilmesiydi. Bu tarlalar için dualar da okunurdu. Ancak dualar tamamen kişiseldi. Rahiplerin en önemli görevleri arasında tanrılara yapılacak kurban törenlerinin organize edilmesiydi. Bu nedenle onların emrinde ve tapınaklarda görevliler vardı. Kurbanların nedenleri tamamen yiyecek ve sağlıkla ilgiliydi. Ne şekilde ve hangi tanrıya kurban verileceği fal yoluyla belirtilirdi. İnka İmparatorluğu çok değişik yerli kabilelerin bir araya gelerek oluşturdukları bir imparatorluktu. Bunlara belki de haklı olarak "güneşin çocukları" denildi. Emek gücünün yüksek olduğu İmparatorlukta herkes çalışmak zorunda olduğunu biliyordu. Elli yaşından sonra bu zorunluluk biraz hafiflenirdi. Has-

talık ve tamamen yaşlılıkta ise çalışma olmazdı. Ancak hastalığı geçenler hemen gücüne göre bir işe yerleştirilirdi. Hırsızlık ve ahlaksızlık İnkalarda büyük bir suçtu. Bunun karşılığında cezalar acımasızdı. Ancak hırsızlığı açlık ve yoksulluktan yaptığı kesinleşmişse onun bağlı bulunduğu devlet sorumlusu suçlu görünürdü. Nedeni de gerekli hassasiyeti gösteremediğine bağlanırdı. Uyuşturucu maddeler ve rahatsız edici derecede alkol kullanmak yasaktı. Özellikle insan sağlığına aykırı olan maddeleri yapanlar da satanlar da suçluydular. Kıtlık durumlarında devletin depolarındaki yiyecek maddeleri eşit olarak dağıtılırdı. Bu nedenle devamlı olarak ambarlar yiyeceklerle doluydu. Ekin yapılacak olan tarlayı da basamaklar halinde yaparak toprak kaymasını ve ekinin zarar görmesini önlerlerdi. Ekinlere gübre sağlayan "Guano" kuşlarını beslerlerdi. Doktorluk anlamında da eğitimleri vardı. İyi eğitilen doktorlar ameliyatlar da yaparlardı. Bunların yanı sıra edebiyat sanatı da gelişmişti. Şiir yazmak vazgeçilmez bir sanat dalı olarak bilinirdi.

Paralelinde müzik, dans ön sıralardaydı. Ancak şiir ve şarkı yazmak ezber olarak uygulanırdı. Çünkü İnka kralları yazıyı yasaklamışlardı. İnka savaşçıları İspanyol savaşçıları gibi ateşli silahlara sahip değillerdi. İmparatorluğun yıkılışını anlatmak için belki de sayfalar yetmez. Ancak burada kısa bir ayrıntıyı ele alarak bilgilendirmeyi uygun gördüm. And dağlarındaki geçitlerde yaşayan İnka yerlileri, pala, kargı, sapan, mızrak ve oklarla kendilerini savunan bir topluluktu. Ancak son kralları ölünce ülke ikiye bölündü. Kralın ölümünden sonra "İnka olma" kavgası yüzünden bölünen ülkenin bir parçası öz oğluna diğer parçası da evlatlığına bırakılınca imparatorluk iç çekişmeler yüzünden zayıflamıştı. (İlgili bölümlerde iki kardeşten söz edilmektedir.) İspanyollar, İnkaları bu zayıf döneminde kuşattılar. Büyük bir politika uygulanarak iki tarafla da farklı şekillerle anlaşan İspanyollar on yıl içinde

İnka imparatorluğunu yok ettiler. Koltuk sevdası ve toprağı paylayamayan iki kardeş sürekli birbirlerine saldırıp küçük yaralar açtılar. Birbirlerini yıprattıkları gibi imparatorluğun geleceğini de belirlediler. Tarihsel kaynaklarda kökenleri İ.Ö.9-7 yüzyıllardan öncesine kadar dayanmış olabileceği tahmin edilen Chavin uygarlığı Peru'da yüksek And dağlarında bir devlet benzeri yönetim merkezi kurdu. Bu dönemin uygarlığı kuzeye kadar yayıldı. Dokuma ve çanak çömleklerde hala anlamı çözülemeyen yılanlar, yırtıcı kuşlar, etobur hayvanlar, mitolojik varlıklar ve doğa tanrıları yer aldı. "Dünya merkezinin karanlık bekçisi" olarak tanımlanan Chavin tapınağında bir heykelde bu varlıklardan çizgiler görüldü. Kısa olarak verilen bilgilerden yola çıkıldığında İnkalardaki uygarlık da bilinmez bir sır taşır. Kabilelerin fazla olması ve izleri henüz bilinmeyen başka uygarlıkların hakim olduğu bölgede arkaik bir uygarlığın sürmesi doğal olarak araştırmacıların karşısına çıkar. Arkaik uygarlığın belirlendiği noktalar ise; İspanyollar bölgeye hakim olmadan önce Cauca vadisi, Batı ve Orta Cordillera'nın Talaue ile birleşen bütün vadilerde vardı. Bu uygarlığın altın işlemeciliğinde başarılı oldukları ifade edilmekle ölüler için yaptıkları kuyu şeklindeki mezarlar da ilgi çekici olmuştur. Arkeologlar tarafından kazılar sırasında belgeler bulunmamış olsaydı bu uygarlık ile ilgili hiç bir ifade de ortaya atılmazdı. Altın işletmeciliğinin nasıl yapıldığı günümüzde bilinmiyor. Ancak bunların tanrı idollerini altından yapmış oldukları da bilinen bir gerçektir. Ne yazıktır ki İspanyollar tarafından yağma edildiği için somut bilgiler verilemiyor. Yapım işlerinde kullandıkları taş işçiliği de tartışılmazdır. Taş işçiliğine bakıldığında Türkiye'nin doğusunda Asurlulara korkulu günler yaşatan Urartu uygarlığında da görülür. Onların su geçirmez bir şekilde üst üste dizdikleri taşların mimarı özelliği arkeologları oldukça şaşırtmıştı.

İnsan kurban etme: Orta Amerika halkları olarak bilinen yerlilerin tanrıları için insan kurban etme törenleri akıl almaz işkencelere sahne olmaktadır. Tanrıya kurban olarak seçilecek insanın teni önem taşır. Ayrıca zayıf kurban yerine iyi beslenmiş kurbanlar seçilirdi. Kurbanlar sunaklarda önce kalpleri canlı olarak göğüs kafesinden alınarak infazın gerçekleştirilmesi şeklinde yapıldı. İspanyol askerleri bu kurban törenleri karşısında şaşırmışlardı. Tıpkı infaza benzeyen bu katliamı "şeytanın gücünün bir kanıtı" olarak yorumladılar. İnsan kurban etmeyi gelenek haline getiren Maya yerlileri bazen kurban sıkıntısı içinde olurlar. Bu sıkıntıyı gidermek için yıllık "çiçek" adı altında savaşarak esir toplamaya çalışırlardı. Bir nevi dinsel anlaşmaydı bu savaşlar. İki taraf da toprak işgal etmek için değil de sadece esir avını gerçekleştirmek için yaparlardı. Onların tanrılara sunaklarda insanları kurban olarak sunması inanılmaz bir şekilde dramatize edilir.

Kurbanların son derece vahşice yapıldığını belirten bir belgedir

İşil: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil aynı adı taşırdı.

İşil dili: Ön Maya dillerinden doğu kolu grubundan olan bir dildir.

İtzimte: Peten bölgesinde arkeolojik bir alan. Bu bölgede yapılan arkeolojik kazılarda dikmetaşlar bulundu. Bu dikme taşlardan anlaşıldığı gibi klasik kent uygarlığının sonuna doğru yaklaştığı şeklinde tanımlandı.

İukatan: Merida'nın güneyindeki Mani bölgesinde İukatan kenti Mayalarla ilgili yazılı belgelerin en yoğun olduğu yer olarak tarihe geçti. Burada bulunan tarihsel değerler

İspanyol ve Meksika papazları tarafından hiç acımadan imha edilmişlerdi.

İum Cimih: Maya Tanrısı'dır. Hindu Tanrısı olan Shiva'nın özdeşleşmiş şekli olarak anlatılır. Eski şeylerin varlığını yok edip, yeni amaçları düşünerek ölümü getiren bir lord şeklinde tapınıldı. Negatif yönü ise, yapılması gerekecek işlerin zamanında tamamlanmaması görüldüğünde onun yok edilmesi için uğraşır.

İqui Balam: Maya-Kiçelerin inançlarında ilk ana baba olarak tamamen bedenleri yiyeceklerden yapılan dördüncü adamın adı.

İx asal voh: Maya Tanrıçası İxquic'i temsil eden ve dokumacılığın başlamasını sağlayan bir Tanrıça. Aztekler'de adı Tlazolteotl'dır. Alnının üzerinde gerilmiş ve dokuması yapılmamış pamuktan bir bantla saçlara iğneler yardımıyla tutturulmuş bir şekilde betimlendi.

İxbalba: Mayaların barbar olarak niteledikleri bir kabile.

İxbalanque: (Ya da Ix-balanque) Mayalar'da Genç Ay Tanrıçası olarak tapınıldı. 260 günlük Tzolkin takviminin onüçüncü günü olan "İx" adlı günü temsil ederdi. Günün adı ise bu tanrının adının kısaltılmış şekli olarak bilinir.

İxcacau: Maya-Kiçeler'de Mısır Tanrısı olarak bilinir. Mısır tanrıları karşısında günah çıkaran İxquic'ın bu tanrının yanına gittiği anlatılır. Ona Tarım Tanrısı olarak tapınıldı.

İx can leos: Maya tanrılar topluluğunun anası olarak tapınıldı. Yöneticilik işlevini başlatan biri olarak belgelendi. Tanrıların Anası şeklinde betimlenerek kozmik inançta yöneticilik serisini başlattı. İxmucane'nin işlevsel karşılığıdır.

İxcanil: Maya-Kiçe inançlarında Mısır Tanrısı olarak bilinir. Mısır tanrıları karşısında günah çıkaran İxquic'in yanına giden Tarım Tanrısıdır .

İxchel: (Ya da Ix-chel) Mayalar'da Eski Ay Tanrıçası olarak tapınıldı. Tanrı Itzamna'nın eşidir. Bir sayısının efendisi olan İxquic'in "Balan, Gökkuşağı" şeklinde betim[illegible]esi

halk arasında verilen adıdır. Maya inançlarında kötü olarak bilinen bir Tanrıçadır. Cosumal'de kültü yükselen bu Tanrıça, doğumların ve el sanatlarının koruyucusu şeklinde tapınılarak, görevlerini Genç Ay Tanrıçası Ixchebelyax ile paylaşırdı. Dresden Codeksi'nin son resminde gökyüzü canavarının ağzından fışkıran suyla beklenen felaketi önlediği tasvir edilir. Ancak Maya bölgesi olan Usumastina'daki Tabasco ile Cosumel'de doğumun ve kadın el sanatları olan Dokuma ve Örgü Tanrıçası şeklinde tapınıldı. Bu görevleri genç olan diğer Ay Tanrıçası Ixchebelyax ile paylaşarak yapardı. Aztek inançlarında da bunlar gibi yardımlaşma içinde olan Tanrı Tlazolteotl ile Xochiquetzal vardı. Ixchel'in yazım hatasından kaynaklanan adıdır. Bak Ixchel.

İxmucane: (Ajtzak olarak da bilinir.) Maya inançlarında özellikle Popol-Vuh'da "Yapıcı Tanrı" olarak tapınılır. Tanrı Bitol'un değişimi olarak betimlenir. Güneş Dörtlüsü tanrılarından Bitol'un bir diğer adıydı. (Bak Bitol.) Bu isimler ilk tanrılartanrıların isimleri verildiği zaman var olduğu söylenir. Döneminde ekonomik ve toplumsal durumu kişileştirir. Anaerkil dönem son derece ön plana çıkar. Bu tanrının da işlevsel karşılığı Maya tanrılarının anası olarak bilinen İxcanleos'tur. Gözyaşlarıyla gökyüzündeki değerli suyu yeryüzüne indiren Su Tanrıçası görevini de üstlenir.

İxmucane'nin bir çizimi

İxmucur: Bir kuş türü. Araştırmacı Villacorta bunu dülger kuşu, Recinos ise kumru diye tercüme eder. Hunahpu'nun öyküsünde rolüyle önemli bir yer tutar. Bir ağacın tepesinde dışarıdan gelenleri bağırarak Hunahpu'ya haber verdiği anlatılır.

İxpiyaccoc: Ya da Ixpiyacoc. (Ajbit olarak da bilinir.) Maya inançlarında özellikle Popol-Vuh'da "Yapıcı Tanrı" olarak

tapınılır. Tanrı Tzakol'un değişimi olarak betimlenir. Güneş Dörtlüsü tanrılarından olan Tzakol'un bir diğer adı. Bak Tzakol. Bu isimler İlk tanrılartanrıların isimlerinin verildiği zamandan önce bile var olduğu söylenir.

İxpurpugüek: Maya yerlilerinin adından korktuğu bir gece kuşudur. Bu kuşun kötü ruhları temsil ettiklerine inanılırdı.

İxtol: Maya-Kişe inançlarında Mısır Tanrısı olarak bilinir. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

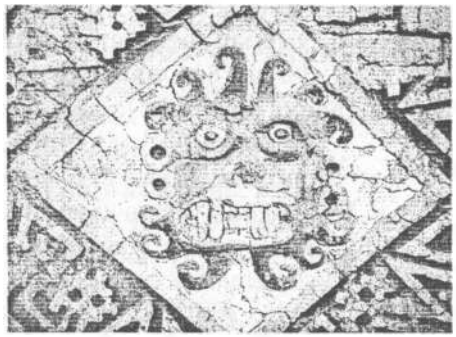
İxquic: Mayaların dinsel inancında bir Tanrıça adı. Tarım Tanrısıyla döllenerek ikiz Mısır Tanrısını doğurur. Bu Tanrıçanın ilk doğumu kadınların ilk doğumu olarak anlatılır. Xibalba cehennem ya da öteki dünyanın tanınmış ileri gelen beylerinden Cuchumaquic'in kızıdır. Bununla ilgili mitolojik bir öyküde "Kız babasından izin isteyerek yerlilerin kafatasını bir su kabı gibi kullandığı ağaçlık bölgeye birlikte gitmek ister, ancak babası izin vermez. O da tek başına ağaçlık alana gidince ağaç dallarında asılı bulunan kafataslarını değişik ve yeni bir bitkiye benzetir. Kendi kendisine söylenen genç kıza bir kuru kafa "ne istiyorsun" diye seslenir. Kafatası "Bu dalların arasında asılı duranlar ölü başlarıdır" diye açıklar. Kız da gerçeği anlayarak tekrar gizlice geri döner. Bilinmeyen nedenlerle İxquic daha sonra hamile kalır. Babası kızının hamile olduğunu anlayınca öfkelenir ve üzülür. Yüksek Mahkeme'ye başvurarak kızının yargılanmasını ister. Yüksek mahkeme oy birliğiyle İxquic'ın kiminle beraber olduğunu itiraf etmesi için işkence cezası verilir. Ancak kız hiçbir erkekle beraber olmadığını itiraf etmesine rağmen Yüksek Mahkeme babasının isteğiyle geleneklere ihanet ettiği gerekçesiyle kıza ölüm cezası verir. Bu da Mayaların kızlarını ancak evlenmelerine izin verdiği zaman cinsel ilişkinin başlamasını savunmalarını ortaya çıkarır. Mahkemenin verdiği kararlara bakıldığında Maya halkının ahlaki

değerlere önem verdiği belirlenir. Ancak verilen karar acımasızdı. Bütün itiraflara rağmen babası mahkemenin kararını yerine getirmesi için Tukurlara, Ahpop Achij'in hizmetkarlarına (Hasır sahibi) kızının biraz uzakta bir ağacın altında kurban edilmesinin emrini verdi. Kalbini bir kap içinde Guacal (Jikara'ya) getirmesini ister. İxquic

infazı gerçekleştirmek isteyen hizmetkarlara yalvararak öldürülmemesi gerektiğini söyler. Nedeni de gebeliğin "Ceiba" dediği hayat ağacında Ahpularla konuşurken meydana geldiğini anlatır. İxquic'ın dramatizeli anlatımından etkilenen hizmetkarlar onu öldürmekten vazgeçerler. O da kurallar yerine getirilsin diye Ceiba ağacından bir dal koparır ve ağaçtan kan damlamaya başlar. Kurban kanı yerine ağacın kanını bir kaba doldurduktan sonra Ixquic'in kanıymış gibi yargılayanlara götürürler.

J

Jaguar Tanrı

Jaguar: Mayalar'da tapınılan bir Tanrı. Popol-Vuh'da bununla ilgili anlatımlar uzunca yer alır. Bu tanrının üst kademelerde yaratıcı nitelikli bir Tanrı biçiminde tapınılmasını emrederek kendisine kurbanların çok yapılmasını isterdi. Klasik dönemde saygı gören tanrılardan biriydi. El yazmalarında bu tanrıdan söz edilmese bile çanak ve çömleklerde resmedilmiştir. Bu tanrının adı henüz konuşma diline çevrilemediği için Schellas, onu tanrılar için özel olarak hazırlanmış alfabede basit bir "T" harfiyle isimlendirmiştir. Bu Tanrı evrene yeni düzen verildiğinde tanrılar gurubunun başkanı olarak biliniyordu. Tapınak duvarlarında gösterilen resminde bir jaguar, derisi üzerinde oturmuş vaziyette gösterilmiştir. Bu nedenle adının Jaguar olmuş olabileceği tahmin edilir. Kendisini siyah renkte göstererek kullandığı başlığında ise geceye ve gündüze hükmeden kutsal Muan kuşunun oturmuş hali gözükmektedir. Bu da yaşlı tanrının geceleri parıldayan yıldızlı gökyüzünün de Tanrısı olduğu ihtimalini güçlendirir. Venüs tabletlerinde bu yaşlı Tanrı mızrak atan beş Venüs Tanrısı'ndan biri şeklinde gösterilmiştir.

Jaguar pençesi I: (İ.S.359-378) Maya kralıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafın-

dan verilen takma bir addır. Büyük bir ihtimalle adının Jaguar Paw olduğu söyleniyor. Çünkü tarihsel dizinlerde ondan sonra şef olan ve adına dikilitaş diktiren Curl Snout gösterilmektedir.

Jaguar Paw: Bak Jaguar pencesi I.

Jaguar pençesi II: (İ.S.488-508) Maya kralıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma bir addır.

Jaguar piramidi: Jaguar adına yaptırılmış bir piramit adıdır. Bu piramit Tikal kentindedir. Amerika'daki en yüksek piramittir. Yüksekliği ise 44 metredir.

Jester-gods: Maya tanrılar listesinde "Soytarı tanrıları" olarak tapınıldı. Kasketli olarak dolaşırlardı. Bu kasketlerinin süslemeleri ortaçağdaki kasketlerde de bulunduğu şeklinde fikirleri ileri sürenler de var. Kasketleri zilliydi. Krallara yakışır biçimde kullanırlardı. Bu tanrıların espri anlayışlarının olmadığını anlatanlar da var. Ancak belge yetersizliği nedeniyle haklarında yeterince bilgi verilemiyor.

Jewelled-Skull: Bir şef olduğu belirtiliyor. Bu şef Kuş Jaguar tarafından yakalanır. Yakalama anı tapınak duvarlarında gösterilmiştir. Belge yetersizliği nedeniyle kişiliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor. Bak Kuş Jaguar.

Jhon Llyod Stephens: Amerikalı diplomat ve hukukçudur. İngiliz topografya sanatçısı Frederick Catherwood ile Mayaların yaşadıkları bölgelere yaptıkları yolculuklarını destansı olarak yazarak dünyanın dikkatini ilk defa bu topraklara çevirdi.

Jaina: Campeche kıyısında yer alan küçük bir kireçtaşı adası. Mayaların en gizemli bölgelerinden biri olarak bilinir. Burada yapılan törenler Mayaların dinsel tapınmalarını belirttiği için devamlı gizemli olarak bilinmiştir. Yapılan araştırmalarda bu gizemin açıklanması için belgeler bulunamamıştır.

Jakaltek: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil aynı adı taşırdı.

Jakaltek dili: Bu dil Ön Maya dillerinden batı kolu grubunun Kamobal dil grubundan ayrılan Kanjobalca dil grubundandır.

Jalisco: Michoacan'ın kuzeyinde yer alan bir kent. Bu kentte Tarasko yerlilerine benzeyen bir halk yaşıyordu.

Jewel K'awil: (İ.S.y 849) Maya kralıdır. Yapılan arkeolojik kazılarda yazıtbilimcilerin açıklamalarına göre gerçek adı olarak saptandı.

Jhon Lloy Stephens: Amerika kökenli bir araştırmacı arkeolog. Mayalarla ilgili ilk önemli ve ciddi arkeolojik kazıyı başlatan kişi olarak bilinir. Ressam arkadaşı Friederick Catherwood'la beraber 1841-1843 yıllarında yaptıkları seyahatler sonucu kazı fikri doğmuştur.

Jicaro: Guatemala'da yetişen bir bitkidir. Yumurta biçiminde ve sert kabuklu olduğu için yerliler tarafından su kabı olarak kullanılırdı. Yerlilerin dilinde ise "Guacal"dı. Su kabı modeli yerliler arasında çömlek yapma fikrini ortaya atmıştır. Ve onlar bu bitkiyi taklit ederek çömlek yapmaya başlarlar. Araştırmacılar çömlekçiliğin bu şekilde başlamış olabileceğini tahmin ediyorlar.

Jocote: Bir meyvenin adı sanılır. Ancak hangi tür meyve olduğu belge yetersizliği nedeniyle bilinmiyor.

John Llyod Stephens: Amerikalı diplomat ve hukukçu. Modern Maya arkeolojisinin başlangıç noktasını İngiliz topografik sanatçı Frederick Catherword ile gezileri sonucunda açıkladı. 1839-1842 yılları arasındaki yolculuklarını destansı bir nitelikle yazarak Mayalar hakkında önemli bilgiler verir.

Jolom Tukur: Bak Chavi Tukur.

Joseph Campbell: Mitoloji yazarıdır. Özellikle yeryüzünde çeşitli şekillerde meydana gelmiş olup halk arasında anlatılan yaklaşık 100 civarında sel (tufan) öyküsünü araştırarak yazdı. Mayalardan Mısır'a, Sümerlere, Çin'e kadar

olan sel öykülerini bir bir araştırıp yazdı. Bu nedenle yazara mitolojinin önemli yazarı olarak bakılır. Bu yazar, Hindistan'daki, Mezopotamya bölgesindeki tufan olaylarını çarpıcı bir dille anlatır.

Juan de Zumarrga: Tarihsel kayıtlarda Meksika başpiskoposu olarak geçer. Bu papaz batıl inanç içerdiği gerekçesiyle Maya kültürüne ait yaklaşık 500 tapınak ile 20 bin civarında heykelin imhasını yapanlardan biri olarak tarihte yerini aldı. Tutucu, bağnaz ve kronik bir saplantıyla halkın karşısındaki negatif özelliklerini pozitif hale getirmek için böyle bir katliamı yaptıkları açıklanıyor. Bu papazlar dinsel özelliklerini daha da baskın hale getirmek için bir uygarlığın temelini ateşe attılar.

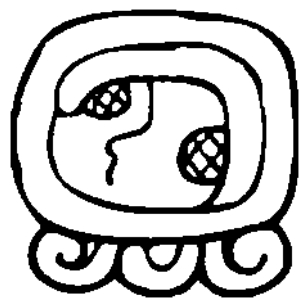
K

Ka: Maya dilinde takvim sayılarından iki sayısının adıdır. Sözcük anlamı da ["İkili (dual) Tanrı"] şeklinde tanımlanır. Burada bir hatırlatma yapmakta yarar görüyorum. Mayalar kullandıkları gün sayısını nasıl ki sembollerle ve tanrısal özellikler halinde belirtmişseler, matematikte kullandıkları sayılar için de aynı duyarlığı göstermişlerdi. Bu da bilimsel olan her şeyin Mayalar'da kutsal bir yer tuttuğunu ifade eder.

Kaa: (Kaat olarak da yazıldığı görülür.) Maya dilinde sözcük anlamı "İstemek, rica etmek" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Sunmak, almak, maruz kalmak" anlamına gelen "Ka" sözcüğüdür.

Kab: Maya dilinde sözcük anlamı "Kol" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Kol" anlamına gelen "Kabu" sözcüğüdür.

Kab: Maya dilinde sözcük anlamı "İçki, Yemek" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "İçkinin bir kısmının mabutlar şerefine yere dökülmesi" anlamına gelen "Kalb" sözcüğüdür.

Kaban adlı günü belirten bir glif

Kaban: Mayalar'da 260 günlük Tzolkin takviminde kullanılan onyedinci günün adıdır. Genelde Mayalar tapındıkları bazı tanrılarının adlarını takvimlerinde gün adı olarak kullanmışlardır. Kaban adlı gün, tapınılan bir tanrının adından esinlenmiştir. Mitolojide genellikle ay, gün ve yıl

adlarına adını veren tanrılar'dan söz edilmektedir. Bu tanrıların tapınma şekilleri ve dinsel kültleri bazı kaynaklarda açıklayıcı olarak belirtilmiştir.

Kabah: Mayalar'da bir yerleşim alanı. Arkeolojik buluntuların yer aldığı bir bölge olarak bilinir. Kazı alanı olarak bilinen Kabah'ta "Kotz Poop" adlı bir saray yer alır. Sarayın ön cephesinde inanılmaz imgelerle yapılmış kabartma canavar resimleri belirtilir. Kentin güneyindeki tapınak gibi yer ise üç katlı bir yapı olarak dikkat çeker. Burada ayrıca küçük yerleşim birimi olan Nohpat'tan 18 kilometrelik bir geçidin bağlandığı belirtilir.

Kabul: (Kabul, Maya dilindeki sözcük karşılığıdır.) Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Mucizevi el" anlamındadır.

Kacoch: Mitolojide Mayaların tapındıkları bir Tanrı olarak tanıtılmaktadır. Mezo-Amerika tanrılar listesinde yer alır.

Kah: Maya dilinde sözcük anlamı "Uzun şeyleri kırmak" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Dokunmak" anlamına gelen "Kah" sözcüğüdür.

Kahal Bacab: Ana Yön Tanrısı olarak "batının bekçisi" şeklinde tanımlandı. Sembolü sarı renkli olarak gösterildi. Özelikle Maya halkı Mısırlılar gibi sembollerle tanrılar ve krallarını belirtirken onlara özgü renkler kullanırlardı.

Kahun: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Acılık, anı, hafıza" anlamındadır.

Kaian: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanma-

sı amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Şarkı söylemek, bir hatıranın anlatılması" anlamındadır.

Kak: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Ateş, yakmak, çiçek hastalığı" anlamındadır.

K'a'kavitz: "Volkan Tanrısı" olarak tapınıldı. "Zactecauh" gibi yaratıcı ve ilk ata tanrılar grubunda yer alır.

K'ak Tiliw Chan Chak: (İ.S.y 693) Naranjo kralı olarak bilinen Maya kralıdır. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor. Ancak bu adın kralın gerçek adı olduğunu belirten bazı kaynaklar bulunmuştur.

K'ak Kal Chan Chak: (İ.S.755-784) Naranjo kralı olarak bilinen Maya kralıdır. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor. Bulunan bazı belgelerle gerçek adının "K'ak Kal Chan Chak" olduğu kesinlik kazanmıştır.

K'ak Yipiy Chan Chak: (Yaklaşık İ.S.746) Naranjo kralı olarak bilinen Maya kralıdır. Bulunan bazı belgelerle gerçek adının olduğu kesinlik kazanmıştır.

K'ak Hoplah Chan K'awil: İ.S.738-749 civarında hüküm sürmüş olabileceği düşünülen Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimcilerin çözdüğü gerçek adıdır. Bu kral ile ilgili belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Kak Tan Chel: Bak Kinich Kakmo.

K'ak Tiliw Cham Yoat: İ.S.724-785 tarihleri arasında hüküm süren Maya kralıdır. Quırıgua'da hüküm sürdü. Bu kral ile ilgili belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Kakçikel: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil aynı adı taşırdı.

Kakçikel dili: Bu dil Ön Maya dillerinden "doğu kolu" grubundan ayrılan "Kiçece" dilleri grubundadır.

Kakupakal: "Kızgın kalkan" anlamında betimlendi. Chicen Itza'da adı geçen yönetici kardeşlerden biridir. Ancak mitolojide aynı adla bir başa kahramandan da söz ediliyor. İkisinin aynı kişi olduğu tahmin ediliyor. "Dilimizi kötü konuşan adam" olarak da tanımlandı.

Kal: Maya dilinde sözcük anlamı "Etrafını çevirme" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Duvarlarla çevrili yer, kulübe" anlamına gelen "Kalibi" sözcüğüdür.

Kal: Maya dilinde sözcük anlamı "Etrafını çevirmek, hapsetmek" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Bir lahit" anlamına gelen "Kara" sözcüğüdür.

Kalab: Maya dilinde sözcük anlamı "Bir anahtar" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Bir anahtar" anlamına gelen "Karin" sözcüğüdür.

Kalabah: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v"harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Sarmak, kuşatmak" anlamındadır.

Kalan: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kapalı, etrafı çevrili" anlamındadır.

Kalabtun: Günümüz dünya zamanındaki hesaplamalara göre 158.000 yıl karşılığı olarak hesaplanır.

Kalakmul: Mayalar'da Tikal devleti gibi güçlü bir devletti. İ.S.599 ve 611 yıllarında güçlenerek Palenque kentine saldırdı. 631'de Naranjo 657 yılında da Tikal devletini kuşat-

tı. Tikal devletinin komutan kralı Hasaw Chan Kawil kesin tarih olarak belirlenen 5 Ağustos 695 yılında Kalakum devletine saldırarak zaferi kazandı ve kralları olan Yichak Kak'ı ise esir aldı. Kalakmul devletinin şefi (ya da kralı) olan Yichak Kak, savaşçı kimliğiyle anlatılan biri olmasına rağmen Hasaw Chan Kawil'in ezici baskısı karşısında daha fazla dayanamadı.

Kalano: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kapalı" anlamındadır.

Kalat-ich-che: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Çubuklarla kuşatılmış" anlamındadır.

Kaleb: Maya dilinde sözcük anlamı "Asma kilit, anahtar" şeklinde tanımlanmıştır. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Kilit dili, sürgü demiri" anlamına gelen "Keli" sözcüğüdür.

Kalez: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Çevrelenmiş, hapis olunmuş kale" anlamındadır.

Kalkan Jaguar: Yaptığı işlerle övünen bir Maya kralıdır. Gerçek adı bilinmediği için arkeologlar tarafından yapılan kazılarda elde edilen belgeler doğrultusunda yazıtbilimcilerin ona verdikleri takma addır. Ölünce yerine oğlu, o da takma adla anılan "Kuş Jaguar" geçmiştir. Kalkan Jaguar Mayaların yerleşim kenti olan Yaxchilan'ın da anlamıdır.

Kalkan Kafatası I: (İ.S.657-679) tarihlerinde hüküm sürmüş Maya kralıdır. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafın-

dan verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Bu kral ile ilgili belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Kalkan Kafatası II: (İ.S.800) civarında hüküm süren Maya kralıdır. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Bu kral ile ilgili belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Kalkan Tanrı K: Maya kralıdır. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Bu kral ile ilgili belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Kalomte: Yerli kabileler arasında "Yüce kral" anlamında kullanılan bir sözcük.

Kalomte balam: İ.S.y 527 civarında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Arkeologların yaptığı kazı ve araştırmalarda buldukları belgeler doğrultusunda yazıt bilimciler tarafından çözülen gerçek adıdır. Bu kral ile ilgili belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Kalput: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Yirmi papau meyvesi" anlamındadır.

Kaltal: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "İstenen, isteyen" anlamındadır.

Kam: Maya mitolojisinde tapınılan bir Tanrı. Ah Puch'un olmadığı zamanlar acil durumlarda yok edici bir Tanrı

şeklinde tapınıldı. Ah Puch'un yardımcısı şeklinde anlatıldı. O ölümü hemen onaylayan şiddeti gönderen biri şeklinde betimlendi. Kafa kesmek, bıçaklamak gibi özellikleri olan biri şeklinde tanımlandı. Kam'ın mitolojik tanımlamasında son derece acımasız bir Tanrı olduğu şeklinde bilgiler yer almaktadır.

Kambul: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıya yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Sülün, sülün kabilesi" anlamındadır.

Kaminaljuyu: Miraflores evresinde bir kültür ve yerleşim yeri olarak bilinir. Guatemala'nın batısında kurulu olan büyük bir tören alanıdır. Bu tören alanı yapılan araştırmalar doğrultusunda Miraflores halkı tarafından yaptırılmış olabileceği tahmin ediliyor. Miraflores sanatçıları sadece dikilitaş yapmakla kalmamışlar; taşları yontarak çeşitli izler bırakmayı başarmışlardır. Bu halkın kralları kayda değer bir ekonomik güce sahip olarak bu dağlık bölgeyi neden seçtiklerine arkeologlar bir anlam veremiyorlar. 18 metre yüksekliğinde kademeli bir piramit yer alır. Ayrıca çeşitli gömüt yerleri de bu halkın kültüründen örnekler veriyor. Yakın dönemlerde arkeolog Marion Hatch, Miraflores halkının tarımla ilgili farklı çalışmalarını ortaya çıkardı. Tarımda kullanılmak üzere çeşitli sulama kanalları buldu. Miraflores evresine ait çanak-çömlekler geç klasik öncesi evrede Izapa'dan El Salvador'a oradan da orta ve kuzey Maya bölgelerine kadar yaygındı. Bunların sanatçıları klasik Maya sanatçıların öncüleri olarak anlatılır.

K'an Hok Chitam I: İ.S.529-565 tarihlerinde hüküm sürmüş Maya kralıdır. Palenque'de hüküm sürdü.

K'an I: İ.S.531 civarında hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Caracol'da hüküm sürdü.

K'an II: İ.S.618-658 tarihinde hüküm sürmüş Maya kralıdır. Caracol'da hüküm sürdü. K'an II ile ilgili belge yetersizli-

ği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

K'an III: İ.S.835-849 tarihleri arasında hüküm süren Maya kralıdır. Palengue'de hüküm sürdü.

Kan: Maya mitolojisinde tapınılan bir tanrıdır. Kırmızı rengi sembol olarak kullanarak gökyüzünün doğu köşesini temsil ettiği ifade edilir.

Kan: Maya dilinde sözcük anlamı "On iki kulaç uzunluğunda bir ölçü birimi" anlamına gelir. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Bir uzunluk ölçü birimi" anlamına gelen "Kap" sözcüğüdür.

Kan: (İng.adıdır) Türkçe karşılığı "Tohum" olarak betimlenmiştir. "Dört güçlükler" şeklinde tanımlandığı belirtilmiştir. Mayalar'da Tzolkin takvimine göre dördüncü günün adı. Bu ad Aztekler'de "Cuetzpallin" olarak kullanılmıştır. Kan sözcüğü Maya inançlarındaki ilk yaratılışta karada yaşamaya başladığı anlatılan mitolojik bir yaratığın da adıdır. Yaratığın çok farklı bir canlı görünümünde olduğu anlatılır. Ejdere benzer yapısı belirtilirken aynı zamanda hem hayvansal ve hem de bitkisel öğeleri olan bir varlık olarak da tanımlanır. Dördüncü gün aynı zaman yeryüzündeki yaşamın başladığı gün olarak da bilinir. İnsanlığın dördüncü dönemini de işaret ettiğine inanan Kızılderili inançlarına bakarsak şu an bu dönemin sonlarını yaşıyor olabiliriz. Sembollerde kan sarı renkte gösterilmiştir. Bu renk yiyecek olarak kullandıkları mısırın rengini ve verimli toprakları da temsil eder. Bu günü temsil eden Tanrıça yine ilk Ana Tanrıça olan Mam'dır. Aynı zamanda beş sayısını da temsil eder.

Kan adlı günü belirten bir glif

Kan balam: Maya kralı. "yılan Jaguar" olarak da bilinir. İ.S. 684 yılında tahta geçti. "çiçek kalkan" olarak betimlenen Hanab Pakal'ın oğludur.

Kan Balam I: İ.S.572-583 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Palenque'de hüküm sürdü. Kan Balam I ile ilgili belge yetersizliği nedeniyle hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Kan-kan-il: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıya yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Sarı meyve, sararmış" anlamındadır.

Kan pet: İ.S.849 civarında hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Naranjo kentinin hükümdarı olarak bilinir.

Kan-Xul: Mayaların yaşamış oldukları Tonina kralıdır. Son derece ünlü olan Kral Hanab Pakal'ın ikinci oğludur. Palenque kralıdır. Babası tarafından tutsak edilir. Tonina Maya halkının yaşadığı bir kent adıdır. Bu kent Olmek uygarlığının çöküşünden sonra üç boyutlu heykel yapımında uzmanlaşmıştı. Arkeologlar Tonina'da sıra dışı sahte mermerden bir kabartma ortaya çıkardılar.

Kanjobal: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil ile aynı adı taşırdı.

Kanjobal dili: Bu dil Ön Maya dillerinden "batı kolu" grubunun "Kamobal" dil grubundan ayrılan "Kanjobalca dil" grubundandır.

Ka'n domuz: (İ.S.458-488) tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimcilerin verdiği takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Bu kral ile ilgili belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

K'an'kin: 365 günlük "Haab" takvimine göre ondördüncü ayın adı. Bu ay sonbahardaki gece ve gündüz eşitliğiyle hasat ayını belirtirdi. Ayın anlamı olgun güneş anlamına gelir. Hükmeden tanrılar ise Güneş tanrıları Hunahpu ve Ahau Kin'di. Bu iki tanrıya oldukça fazla kurban kesilirdi.

Nedeni de ne kadar çok kurban kesilse tanrılar tarafından o kadar çok sevilecek, bereket getirilecek ve korunacak düşüncesi yaygındı. Bunlar için piramit merdivenlerinde kurbanların kanı devamlı akardı. Bu ay var oluş ile yok oluşu da simgeler.

Kantahal: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Olgunlaşarak sarıya dönmek" anlamındadır.

Kantole: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Sarı düğüm" anlamındadır.

Kanul: Sözcük anlamı "muhafazakar" şeklinde tanımlandı. Kanullar, Meksikalı paralı askerler vasıtasıyla yönetimi ele geçirdiler. Bazı kaynaklarda adı geçen Kanullar için "ok ve yayı tanıtan" ünlü muhafazakarlar kıtası olduğu belirtiliyor.

Kap: Maya dilinde sözcük karşılığı "Bilezik" anlamına gelir. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Yumruk, kapalı el" anlamına gelen "K-p" sözcüğüdür.

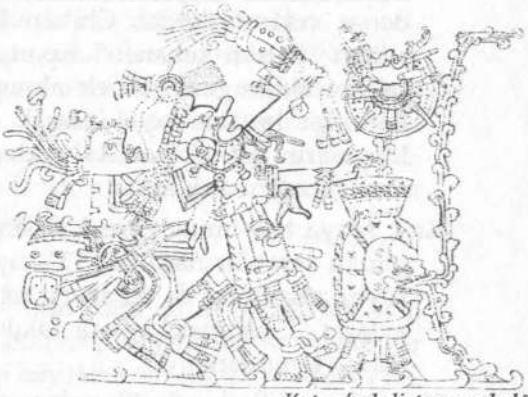
Karanlık güneş: (İ.S.810) Maya kralıdır. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Bu kral ile ilgili belge yetersizliği nedeniyle hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Karıl: Maya yerlilerinden Kiçe ve Kakçikelerin dilinde bir sözcüktür. Sözcüğün Türkçedeki karşılığı da "karı" anlamında tanımlandığı görülmektedir. Sözcüğün asıl anlamının "fahişe" şeklinde tanımlandığı belirtilmektedir.

Kat: Maya dilinde sözcük anlamı "Sormak, istemek, soru sormak" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam ba-

kımından bu sözcüğün karşılığı "Yalvarmak, niyaz etmek" anlamına gelen "Ks" sözcüğüdür.

Kat: Maya dilinde sözcük karşılığı "Engellemek, yolu tıkamak" anlamına gelir. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "İnşa emek, kurmak" anlamına gelen "Kat" sözcüğüdür.

Katun'u belirten sembolü

Kati: Maya dilinde sözcük anlamı "Dilemek, istemek" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Mantık, içgörü" anlamına gelen "Kati" sözcüğüdür.

Kaat-lo: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Talep etmek" anlamındadır.

Katun: Maya dilinde sözcük anlamı "Savaş, mücadele" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Zafer" anlamına gelen "Kan" sözcüğüdür.

Katun: Maya takviminde 20 tun karşılığı olarak hesaplanır. Bu da günümüz dünya zamanında 7200 gün ya da 19,7 yıl karşılığı olarak hesaplanmaktadır. Her Katun kendi adını son günden alır ve her zaman ahaw ile son bulur.

Katun kehanetleri: Mayalar ile ilgili kehanetlerin en doğru şekli Yucatan'da Chilam Balam kitaplarında yer almaktadır. Piskopos Landa tarafından yerlilerin dilinde yazılanların çelişkili ifadelerle dolu olması araştırmacıların dik-

katini başka yönlere çevirmektedir. Yerlilerin tarihçileri ise politik nedenlerle baskı altında tutuldukları için kendi öz tarihlerini çarptırmışlardır. Doğruyu yazmaktan nedense çekinmişlerdir. Chilam Balam'ın kitabından söz edilen "katum kehaneti" İspanyol askerlerinin doğudan saldıracakları gerçeğini ele almıştır. Kısa hesap olarak bilinen bir hesaba dayalı olarak ele alınmıştır. Yazılanlar Mayaların inançlarındaki yaklaşık 8000 tanrının ortaya nasıl çıktığını açıklar.

Ka't: Maya takvimine göre 3 Kasım'a denk düşen gün. Bugünkü insanlar nasıl ki "13" sayısını uğursuz olarak görüyorlarsa onlar da bu sayıyı uğursuz sayarlardı. Sözcük anlamı "...yanmak, ağlara takılmak, alıngan ve hassas" olarak tanımlandı.

Kau: Maya dilinde sözcük anlamı "Bir cins karga" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Öküz ya da geyik cinsinden" anlamına gelen "Kau" sözcüğüdür.

Kauçuk top: Mayaların top oyununda kullanmış oldukları ileri sürülen bir top. Kauçuktan üretilmiş olduğu belirtiliyor. (Kauçuğun Mayalar'da nasıl bulunduğu hakkında kaynak bilgiler bulunamamıştır.) Maya oyuncuları ağırlıkları yaklaşık 2 ile 5 kilo arasında değişen toplarla oyun oynarlardı. Araştırmacılar top oyununda oyuncuların topu dirsek, kalçalar ve omuzlarıyla oynamış olabileceklerini tahmin ediyorlar. Oyun alanının kenarında altı metre yükseklikte bulunan delikli taşlardan topu geçirerek skoru elde ederlerdi. Eğer oyun esnasında araştırmacıların öne sürdüğü gibi gol atmak için dirsek, kalça ve omuzlarını kullanarak topu deliklerden içeri atmaları doğrusu düşündürücü. Çünkü elle ve ayakla oynamanın yasak olduğu belirtiliyor. Topun çarpmasından korunmak için sahada oyuncular koruma amaçlı olarak kollarına, sırtlarına, dirseklerine ve göğüs kısımlarına tahta siper ya da deriden yapılmış özel nesneler kullanmışlardı. Top oyu-

nuna çıkan oyuncular gladyatörler gibi kauçuk topla savaşırlardı.(Bu gün oynanan Rubi oyunu büyük bir ihtimalle Mayaların top oyununa benziyor.) Mayalar'da ilginç bir durum ise savaşlarda esir düşenlerin (kral ve şefler dahil) top oyununda kazanmaları halinde özgür bırakılmalarıydı. Ancak top oyununda esir edilenlere adil davranılmadığı anlatılır. Genellikle esirler top darbelerinden korunmak için koruyucu kullanmamışlar. Daha doğrusu bilerek bunlara kullandırmamışlardır. Kaybedenler tanrılara kurban ediliyorlardı.

Kauıl: Bak Bolon Dzacab.

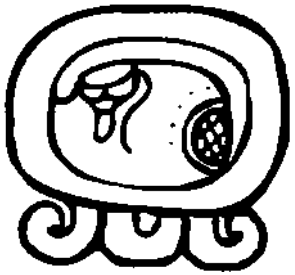
Kayab: 365 günlük "Haab" takvimine göre onyedinci ayın adı. Bu ay için yapılan sembol papağan kafası ve hilekar bir Tanrı olarak tapınılan hayalet kuş Uucub K'aquix'i hatırlatırdı. Bu Tanrı çok kibirli olduğu için dünyanın tümünü egemenliğine almak isterdi. Tanrıyla ikiz tanrılar olan Hunahpu ile İxbalanque savaşırlar. Bu ay kandırma ve yanılgıya düşme dönemini simgeler. Günümüzde kullandığımız takvimdeki "Bir Nisan" şakası gibi düşünenler de vardı. Kayab Bir Nisan şakası şeklinde de karşılandı.

Kaz: Maya dilinde sözcük anlamı "Bölmek, kesmek, parçalara ayırmak" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Kesmek, dilimlemek" anlamına gelen "Kas" sözcüğüdür.

Kawak: Mayaların kullandıkları 260 günlük Tzolkin takviminde ondokuzuncu güne verilen ad. Aynı adla tapındıkları tanrıya da törenler yapar, adaklar sunarlardı. Genelde Mayalar takvimlerinde bazı tanrılarının adlarını kullanmışlardır.

Kawil: Eski Maya tanrılarından biri. Tek bacaklı, yılan kafası şeklinde betimlenir. Şimşek ve Yağmur Tanrısı Chak'ın atası olarak düşünülüyor. Araştırmacılar bulunan belgeler doğrultusunda bu tanrının kral soylarını koruduğunu belirten ifadelere yer veriyorlar. Bak Bolon Dzacab.

Kawil: İ.S.652 tarihinde hüküm sürmüş Maya kralıdır. Quırıgua'da hüküm sürdü. Bu kral ile ilgili belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Kawil'i belirten bir çizim

Kax: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.-j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Orman, huysuzluk, yağmur yağmak, bağlamak" anlamındadır.

Kax-hul: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Okları bağlamak" anlamındadır.

Kazal: Maya dilinde sözcük anlamı "Penis" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Penis" şeklinde tanımlanan "Ka" sözcüğüdür. Dil benzerlikleri nedeniyle Mayalarla Mısırlıların kültür yönünde aynı paralelde yer aldıklarını anlatan araştırmacı yazarlar var.

Keçisağan: Mayalar'da "maskeli dans" şeklinde bir oyundu. Bu oyun ayaklara geçirilen yapma tahta bacaklarla oynanırdı. Genellikle Yucatan bölgesinde yaşamış olan kabileler tarafından oynanan bir oyun olarak belirtiliyor. Bu oyun şekli ne ilginçtir ki Anadolu'nun bazı bölgelerinde çocuklar tarafından hala yaşatılıyor. Aynı oyunlar Balkan ülkelerinde de gürülmektedir.

Ked: Maya mitolojisinde Zapoteklerin bir Tanrısı olarak tapınılır. Ölüm ve adaletin bir Tanrısı şeklinde ilgi gördü.

Kedo: Maya mitolojisinde Zapoteklerin bir Tanrısı olarak tapınılır. Maya takviminde dokuz gün haftasının altıncı gü-

nünü temsil eder. Dubdo'yla bazı benzerlikleri olduğu ifade ediliyor.

Keehel wah: Mayalarda dinsel törenlerde gelenek haline getirilmiş sunu yemeği. Günümüzde aynı tarzda yemekler hazırlanmaktadır. Bu yemekler bayram, anma ve ölü gömme törenleri için yapılmaktadır.

Keh: 365 günlük "Haab" takvimine göre bir ay adı.

Kekçi: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dilde aynı adı taşırdı.

Kekçi dili: Bu dil Ön Maya dillerinden "doğu kolu" grubundan ayrılan "Kiçe dilleri" grubundadır.

Kelat: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Terlemek, kızarmak" anlamındadır.

Kelebek Tanrıça: Meksika'da kültü yaygın olan bir Tanrıça olarak anlatılır.

Keyen: Gün boyu yanlarında taşıdıkları bir yiyecek şeklinde su kabakları içinde suya karıştırılmış ekşi bir hamur yiyeceği. Genellikle tarlalarda çalışanlar bu yiyeceği yanlarında bulundururlardı.

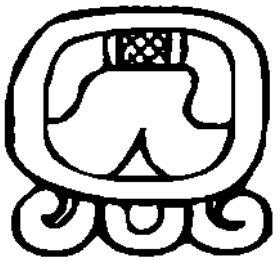
Kımıl: Bak Ah Puch.

Kısın: Bak Ah Puch

Kıvrık Jaguar: Maya kralıdır. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kıvrık yılan: (İ.S.579-611) tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kib: Mayaların kullanmış oldukları 260 günlük Tzolkin takviminde 16'ncı güne verilen ad. Genelde Mayalar takvimlerindeki gün adlarına tapındıkları tanrılarının adını

Kib adlı günü belirten bir glif

koyarlardı. Kib adlı tanrının adı da onaltıncı güne verilmiştir.

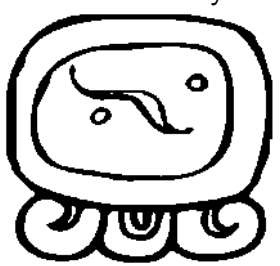
Kiçe: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dilde aynı adı taşırdı.

Kiçe dili: Bu dil Ön Maya dillerinden "doğu kolu" grubundan ayrılan "Kiçece dilleri" grubundadır.

Kike-kakçike: Mayaların soylarından birinin adı. Bu soylar üç ana grupta toplanırdı. Mamlar, Pokomamlar ve Kiçekakçikeler'di.

Kimi: Mayalar'da 260 günlük Tzolkin takviminde altıncı güne verilen ad. Bu ad aynı zamanda altıncı günün Tanrısı'nın adıydı. Her günün karşılığında bulunan adların Tanrı adlarından esinlenerek konulmuş olduğu tahmin ediliyor.

Kin: Maya dilinde sözcük anlamı "Rahip" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "rahip" anlamına gelen "Ken" sözcüğüdür.

Kimi adlı günü belirten bir glif

Kin: Mayalar'da Uzun sayı olarak bilinen takvim dahil olmak üzere tüm takvimlerin temel ünitesi olarak "kin" ismiyle adlandırılan günleri kullanmışlardır. "Kin" bugünkü dünya zamanında sadece "bir gün" olarak hesaplanmıştır. Günler, günbatımı ile başlayıp ve bir sonraki günbatımına kadar devam edecek şekilde düşünülürdü. Her günü temsil eden bir Tanrısı olurdu. Bu tanrılar kendilerinden önceki günü o günün Tanrısı'ndan devir alarak takvimi sürdürürlerdi. Gece, insanların tanrıya daha çok yaklaştığı anlamında bilinerek kutsal sayılmıştı. İlginçtir ki tanrısal düşünce her günü bir tanrının koruması altına alacak şekilde bir inanç yolunu karşımıza çıkarır. Mayaların inancında gün, ay ve yıl tanrılarının olması çeşitli soruları ve yorumları günümüze taşıyan ezoterik bir yapıda görülmektedir.

K'inich Akul Anab III: (Ya da K'inich Ahkal Mo'nab III) İ.S.721-750 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Palengque'de hüküm sürdü. Palenque-'de yapılan arkeolojik kazılarda bu kral ile ilgili çeşitli belgeler bulunmuştu. Belgeler arasında kralın görüntüsünün çizildiği bazı buluntular da elde edilir. Chiapas'ta da kral ile ilgili hüküm tarihinin İ.S.678 tarihli bir not bulunarak varlığı sağlanmış olur. Bu tarih aynı zamanda onun doğum tarihi olarak kaynaklara geçti. Palenque'deki kargaşalıklardan, kabileler arasındaki çekişmeler döneminde İ.S.721 yılında yönetici olur. Yönetici olduktan sonra atalarının yapmış oldukları tapınakları korur ve onlara ek yapılar yaptırarak uzun süre adından söz ettirir. Arkeologlar tarafından tapınak XX olarak belirtilen yerde de mezarının bulunduğu belirtiliyor.

K'inich Ahkal Mo'nab III'ün Merle Grene Robertson tarafından çizimi

Kınıch Ahau: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrı olarak bilinir. Ahau, Kınıch Ajaw Pakal, Kınıch Kakmo, Tanrı "G", "GIII Kınıch Ahau şeklinde de tapınıldı. Gündüzleri Itzamna benzeri ateş papağanı olan Sunface (İngilizce bir sözcük: aydın yüz ya da güneş yüzü olarak kullanılmış olabilir.) gibi olduğu anlatılır. Altın kuş şeklinde betimlendiği söylenir. Kınıch Ahau Palenque'de tapınılan üçlü tanrılar'dan biridir. Takvimde dört sayısının da koruyucusu olduğu anlatı-

Izamal'de Kinich ahau'nun bir kabartması

lır. Kuraklığı giderir, hastalığı kontrol altında tutarak koruyucu bir Tanrı olduğu belirtilmektedir.

Kınıch Ajaw Pakal: Bak Kınıch Ahau.

Kınıch Kakmo: Qu'iche dilinde arara papağanına verilen bir ad. "Ateş-arara suratlı güneş" anlamında tanımlandı. Kuş biçiminde Güneş Tanrısı'dır. Bak Kınıch Ahau..

K'inich K'an Hok'chitam II: İ.S.702-711 tarihlerinde hüküm sürmüş Maya kralıdır. Palengue'de hüküm sürdü.

Kinich ahau'yu betimleyen bir tasarım

K'inich Hanab Pakal: İ.S.615-683 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Sözcük karşılığı "büyük Pakal" olarak tanımlandı. Palenque'de hüküm sürdü.

K'inich Hok'K'awil: İ.S.798 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Palengue'de hüküm sürdü.

K'inich K'uk Balam II: İ.S.764 civarında hüküm sürmüş olacağı tahmin edilen Maya kralıdır. Palengque'de hüküm sürdü.

Kinich Kak mo: ("Güneş yüzlü ateş") olarak betimlenir. Bu adın kaynağı Arara papağanının adından geldiği söylenir. Kaynaklar papağanın babası olduğu yönünde birleşiyor. Karısının adı da Kak Tan Chel'dir.

Kinich-kak-Moo: Yukatan, İzamal'de tapınılan bir Tanrıça-'dır. Kendisine yaptırılan tapınağı ise Izmal'dedir.

K'inich Ahkal Mo'Nab: Maya mitolojisinde tapınıldığı belirtilen bir tanrıdır. Tanrılar listesinde yer almaktadır. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kimliği hakkında bilgi verilemiyor.

K'inich Tatab Kim I: Maya kralıdır. Yaxchılan'da hüküm sürdü. Bu kral ile ilgili belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

K'inich Tatab Kim II: İ.S.526-550 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Yaxchılan'da hüküm sürdü.

K'inich Tatab Kim III: İ.S.y 808 civarında hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Yaxchılan'da hüküm sürdü.

Kinich ahau: Mayaların Güneş Tanrısı'dır. Sözcük anlamı "damlanın evi" olarak bilinen Tanrı İtzamna ile özdeşleştirildi. Bak Kınıch Ahau.

Kinchiltun: Günümüz dünya zamanına göre 3,2 milyon yıllık dönem olarak hesaplanır.

K'inich Kan balam II: İ.S.684-702 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Sözcük anlamı ("Chan Bahlum") olarak betimlendi. Palengue'de hüküm sürdü.

K'inich Tobil Yoat: İ.S.810-835 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Palengue'de hüküm sürdü.

K'inich Yax K'uk'Mo': İ.S.426-435 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü.

Kisin: Mitolojide Mayaların tapınmış oldukları bir Tanrı olarak belirtilmektedir. Mezo-Amerika tanrılar grubundadır.

Kişe tanrıları: (Ya da Kiçe tanrıları) Maya-Kiçe (Bazı kaynaklarda Kişe şeklinde yazıldığı da görülür.) halkı kendi dinsel coğrafyasında önemli gördükleri tanrıları için sınıflar şeklinde anlatımlarla onların daha da yüce olmasını anlatmaya çalışırlardı. Tanrılar listesinde yer alan tanrılar için çeşitli törenler yaptıkları gibi kurban sunuları da gerçekleştirmişlerdi. Kiçe tanrıları sırasıyla Tzakol, Bitol, Alom ve Cajolom olarak adlandırılırlar. Bu tanrılar aynı zamanda Hunahpu-Vuch, Hunahpu-Utiu, Zaqui-Nima, Tziis, Tepeu, Gucumats, U cux Cho, U cux Palo, Ah Raxa Lac, Ah Raxa Tzel, İyom, Mamom, Matzanel, Chuckenel adıyla da sıfatlandırılmışlardır. Tanrılara "büyük atalar, büyükbaba ve büyükanne" olarak bilinen İxpiyacoc ve İxmucane de eklenir. Arkeolojik araştırmalar devam etikçe söz konusu tanrılar grubuna daha çok tanrı adları ilave edilecek gibi.

Kit-le: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Yaprakları savurmak" anlamındadır.

Kixan: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Dikenli" anlamındadır.

Kızılderili atasözleri: Polis emekçileri tarafından çıkarılan "Son İstasyon" adlı derginin ikinci sayısında Amerika kıtasında yaşayan Kızılderililerle ilgili seçme atasözlerine yer verilmiştir. Mevsimlik olarak yayınlanan dergide Güney ve Kuzey ABD'de yaşayan yerlilerin geleneklerini yansıtan atasözlerinin günümüze uyarlanışı da akıcı olarak değerlendirilmiş. Onlara göre beyaz adamların topraklarına girdikten sonra yaşamları altüst olmuş ve sahiplerinin tanrıları oldukları vatanlarından asimle edilmişlerdir. Apache, Siouw, Kara ayak, Comanche, Arapaho, Mohican, Cheyenne adlı kabile adlarını taşıyan yerliler kendi dillerinde şeflerine de Oturan Boğa, Geronimo, Dinleyen Ayı, Çılgın At, Kara Şahin, Tepen Kuş, Kırmızı Bulut, Gümüş Bıçak gibi adlarla tanımlamışlardı. Dergide yer alan bazı atasözleri de "...Nimet de külfet de büyük ruhun elindedir. Ağlamaktan korkma. Zihindeki ıstırap veren düşünceler gözyaşı ile temizlenir. Arkamdan yürüme, ben öncün olmayabilirim. Önümde yürüme takipçin olmayabilirim. Yanımda yürü böylece ikimiz de eşit oluruz. Bir düşman çok, yüz dost azdır. Düşmanımı cesur ve kuvvetli yap. Eğer onu yenersem utanç duymamayım. Derinin rengi insanları farklı kılmaz. İyi iyidir, kötü kötüdür. Büyük yaratıcı hepimizi kardeş olarak yaratmıştır. Su gibi olmalıyız. Her şeyden aşağıda ama kayadan bile kuvvetli. Yeryüzüne iyi muamele et. O babanızın

malı değil, onu çocuklarınızdan ödünç aldınız. Komşunun hakkında hüküm vermeden önce iki ay onun makosenleriyle yürü. Ölüler güç ve bilgilerini beraberinde götürmez, yaşayanlara ilave eder. Bir kere 'al şunu' demek, iki kere 'ben vereceğim' demekten iyidir. Gözün ile değil yüreğin ile hüküm ver. Kehanet, muhtemel bir olayı kesin bir bakış ile görmekten başka bir şey değildir. Hava ya bulutlu olacaktır ya da güneş açacaktır. Eğer herkes bir başkası için bir şey yaparsa dünyada ihtiyaç içinde kimse kalmaz. Yanlışı gören ve önlemek için eli uzatmayan, yanlışı yapan kadar suçludur. Şeytan hakkında konuşmayın. Gençlerin kalbinde merak uyandırır. Senin vicdanını senden başkası temsil edemez. İnsanlar tabiattan uzaklaştıkça kalbi katılaşır. İnsanın gözleri öyle kelimelerle konuşur ki dil onları telaffuz edemez. Verdikleri sözün sadece birini tuttu çatal dilli soluk yüzlüler; topraklarınızı alacağız dediler ve aldılar. Son ırmak kuruduğunda, son ağaç yok olduğunda, son balık öldüğünde, beyaz adam paranın yenmeyen bir şey olduğunu anlayacak..." şeklinde gösterilmiştir.

Klasik mayalar: İ.S.200-850 tarihleri arasında yaşayan Maya soyundan gelenlere verilen ad. Klasik sonrasındaki Mayalar ise İ.S.850-1250 tarihleri arasındaki dönem olarak belirtildiler.

Koba: Peten'de bir yerleşim yeri. Sözcük karşılığı "kabaran sular" anlamında tanımlandı. Burası örme duvarlı tek bir hat üzerinde uzun geçitlerle merkez yerleşime bağlanan yapılar bütünüdür.

Koh-i-baba: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Harika küçük şahin, büyülenmek" anlamındadır.

Kokom: Mayalar'da bir Hanedan adı olarak geçer. Bunların

kültürel evrelerinde ölen soylu kişilerin kafaları mumyalanır, aile tapınaklarında koruma altına alınarak düzenli periyotlarla bakımları yapılırdı. Tikal kentindeki arkeolojik kazılarda başsız iskeletlerin bulunması Kokomların bu geleneğini net bir şekilde açıklar. Bazı anlatımlarda da Kokomlar, yerel prensleri kentte rehin tutunca onların yakınları tarafından lüks tüketim malların girdisi oldukça fazlaydı. Bunlar çok daha değişik bir gelenek sürdürerek tapınma ve cenaze törenlerini farklı bir şekilde uygularlardı.

Kolha: Kuzey Belize'de bir bölge adı. Burada çakmaktaşında kullanılan kuvarslı kaya parçaları yer alır. Bu taşlar havayla temas edilmediği sürece kolayca işlenilebilen taşlardı ve bölgedeki kültüre yararı oldukça fazlaydı.

Ko-lum: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Arazinin yüksekliği, Toprağı altüst etmek" anlamındadır.

Kotbee: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "dar yol, zor yol" anlamındadır.

Koz-lu-kaan: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Çırak, çamurlu, bataklık" anlamındadır.

Koz-tul: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanma-

sı amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Tavşan deresi" anlamındadır.

Kotz poop: Bak Kabah.

Kral A: (Yaklaşık İ.S. 431) tarihlerinde hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Piedras Negras'ta hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral B: Maya kralıdır. Piedras Negras'ta hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral B: İ.S.734-760 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Tikal'de hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral D: (Yaklaşık İ.S. 510) tarihinde hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Piedras Negras'ta hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral E: (yaklaşık İ.S. 560) tarihleri arasında hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Piedras Negras'ta hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 1:(İ.S. 603-639) tarihileri arasında hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Piedras Negras'ta hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 2: (İ.S. 639-686) tarihleri arasında hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Piedras Negras'ta hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 2: (Yaklaşık İ.S. 437) tarihinde hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. "Hasır kafa" olarak betimlendi. Copan'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 2: Maya kralıdır. Dos Pılas'ta hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 3: (İ.S. 687-729) tarihleri arasında hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Piedras Negras'ta hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 3: (Yaklaşık İ.S. 727-741) tarihleri arasında hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Dos Pılas'ta hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 3: (Yaklaşık İ.S. 455) tarihinde hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen tak-

ma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 4: (İ.S. 729-757) tarihleri arasında hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Piedras Negras'ta hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 4: Maya kralıdır. Dos Pılas'ta hüküm sürdü. "K'awil Chank K'inich" adında bir kral da olabilir. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda Kral 4'ün adının "K'awil Chank K'inich" olduğu şeklinde ifadelerin olduğu görülür.

Kral 4: (Yaklaşık İ.S. 465) tarihinde hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 5: (İ.S. 758-766) tarihleri arasında hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Piedras Negras'ta hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 5: (Yaklaşık İ.S. 781) tarihinde hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Yaxchılan'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 5: (Yaklaşık İ.S. 480) tarihinde hüküm sürmüş olabilece-

ği tahmin edilen Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 6: (İ.S. 767-781) tarihleri arasında hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Piedras Negras'ta hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 6: (Yaklaşık İ.S. 490) tarihinde hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 7: (Yaklaşık İ.S. 781) tarihinde hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Piedras Negras'ta hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir. Adının muhtemelen "Ha'K'in Xok" olduğu tartışılıyor.

Kral 28: (İ.S. 766) tarihinde hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 8: (İ.S. 751) tarihinde hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 8: (Yaklaşık İ.S. 551) tarihinde hüküm sürmüş olabilece-

ği tahmin edilen Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 9: (İ.S. 551-553) tarihleri arasında hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 36: (İ.S. 630) tarihinde hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kral 37: (İ.S. 680) tarihinde hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Araştırmacılar ancak kodlamayla yetinmişlerdir. Gerçek adı bilinmemektedir.

Ku: Maya dilinde sözcük karşılığı "İlahi öz, Tanrı" anlamına gelir. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Ruh" anlamına gelen "Khu" sözcüğüdür. Bu şekildeki dil benzerlikleri nedeniyle Mayalarla Mısırlıların kültür yönünde aynı paralelde yer aldıklarını anlatan araştırmacı yazarlar var.

Ku: Diğer tanrıların yerine geçebilecek niteliklere ve karaktere sahip bir Tanrı. Mayalar bu Tanrı için "yüce ruh" derlerdi.

Kuba: Kuba adasının taşıdığı ad olarak bilinmektedir. Maya yerlilerinden Kiçe ve Kakçikelerin dilinde bir sözcüktür. Sözcüğün Türkçe'deki karşılığının da "mübarek, mukaddes" anlamında tanımlandığı görülmektedir. Maya dilinde "ku" sözcüğünün (mukaddes, mübarek), "ba" sözcü-

günün ise (baba, amir, efendi) anlamında tanımlandığı görülür. Kuba, antildeki en büyük ada adı olarak da belirtilerek iki sözcüğün birleşerek "Kuba" sözcüğünü oluşturmuş olabileceği belirtilir. Rahip Brasseur de Bourbourg "Quatre Letters sur le Maxigue" adlı eserinde Kuba adını belirtmektedir. Ku sözcüğünün "Kudatku Bilik" destanında "mübarek, mukaddes" anlamında tanımlandığı belirtilir. Burada Türk dilindeki anlamların Maya dilindeki anlamlarla örtüşmesi dikkat çekici olarak görülse de yeryüzü dillerinde kullanılan benzer sözcüklerle boy, soy, aşiret bağlantılı düşlünülmemesi gerekmektedir..

Ku-bul: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Teslim edilmek" anlamındadır.

Ku-chac: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Dönmek, harç, zemin" anlamındadır.

Kucumatz: Mitolojide Mayaların tapınmış oldukları bir Tanrı olarak belirtilmektedir. Mezo-Amerika tanrılar grubunda yer alır.

Ku Hunab Ku: (Nab-Ku şeklinde de yazıldığı görülür.) Maya tanrılar listesinde Itzamna'nın yaratıcısı ve babası şeklinde anlatılır. Onun yarattığı insanlarla mutlu olduğu söylenir. Selleri de önleyen bir Tanrı konumunda saygı gördü.

Kuh: Bak Xaman-Ek.

K'uh: İ.S.250-900 yılları arasında Chiapas ve Peten ormanı Mayalar tarafından yaptırılmış tapınak, piramit, dikmetaş kalıntılarıyla ilgi çektirmektedir. Lakadon halkı bu yapılar için doğaüstü bir varlık olan tanrılara ait olduğunu söylerler. Adını anmak istedikleri Doğa Tanrısı'na da K'uh

adını taktılar. Bunlar da onların evleriydi şeklinde bir inanç yaygındı. Onların inançlarına göre tanrılar eskiden yeryüzünde yaşarlardı.

Kuna: Geç-Klasik Dönemin yerleştiği bir yer. Lakanha olarak da yazılmıştır. Burada taş lentolar bulundu. Bu taşlarda kurban törenlerin nasıl yapıldığı gösterilmiştir.

K'uk Balam I: İ.S. 431-435 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Palenque'de hüküm sürdü.

Kukil: (Ya da kukum) Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Tüy, tüy kabilesi" anlamındadır.

Kukulkan: (Nacxitl Xochitl, Kukulcan) Ya da Kukumatz. Toltek kralı Ce Acatl'a verilen bir unvan. Mayaların bir Tanrısı. Azteklerde Nahuatl dilinde Quetzalcoatl "tüylü yılan" olarak adlandırılan bir tanrıdır. Ülkesinden sürülen ve mitolojik öykülere konu olan Tolteklerin bir kralı. Aynı zamanda Toltek Tanrısı'nın adı. Maya halkı bu tanrıya tapmak istemezlerdi. Kendi adına bir de tapınak yaptırdı. Bu tapınak Chichen İtza'daydı. Quiche'lerde bu tanrıya "Cucumatz" adı verilir. Kukulkan'ın sözcük anlamı olan "tüylü yılan" Maya kültüründe yer almaktadır. "Tüylü yılan" olan Kukulkan; Azekler, Olmekler ve Tolteklerde tapınılan Quetzalcoatl'dır. Kukulkan Maya efsanelerine göre gökyüzünden gelen bir Tanrı olarak belirtilmiş. Bu tanrı 52 yıl yerlilerle iç içe yaşamış, onlara kültürler vermiş bir öğretmen Tanrı şeklinde tapınılır. Yaşamın bütün yönleriyle insanları bilgilendirdikten

Maya Tanrısı Kukulkan'ın bir görünümü

sonra tekrar gökyüzüne geri dönmüş. Kukulkan, Kulkuylkan, Gucumatz, Kucumatz Kukulcan, İtzamna-'nın bir görünüşü, Aztek Tanrısı quetzalcoatl gibi verimli olduğu söylenir.

Kukulkan piramidi: Chicen-İtza'da arkeologlar tarafından bulunan bir piramit şeklindeki yapı kalıntılarıdır. İspanyol tarihçi Diego Garcia de Palacio Maya kenti olan Copan'ın tarihsel yapısıyla ilgili "...Burada bir zamanlar büyük bir şehrin varlığını kanıtlayan harikulade tapınak kalıntıları bulunuyor. İnsan, böylesine ilkel insanların geçmişte bu denli güzel yapıları nasıl inşa ettiklerini anlayamıyor.." gibi ilginç ifadelere yer verir. Kukulkan piramidi 30 metre yükseklik ve 55,5 metre uzunluğunda kare şeklinde bir yapıdır. Katlar şeklindeki görünümüyle dokuz ayrı platformda yapılmış olan bu piramidin yan yüzlerinin orta kısmında 91 basamaktan oluşmuş olduğu belirtilen dört ayrı merdivenin olduğu belirtilir. Platformların sonuncusu olan dokuzuncu platformun üstünde etrafı renkli tüylü yılanlarla süslenmiş oda şekilli bir yapı göze çarpar. Bu yapıda sütunlar da göze çarpan mimarı yapılardır. Araştırmacılar bu bölümde dinsel törenlerin yapılmış olabileceğini tahmin ediyorlar. Özellikle dinsel inançta yer alan tanrısallığa yükselişin bir ifadesi şeklinde de ifade ediliyor. Piramidin incelenmesinde ilginç hesaplamalardan biri de güneş batımının ortaya koyduğu gölge oyunudur. Mimarı yapı demek ki güneşin dönüş şekline göre yapılmıştı. 21 Mart günü güneşin batışından yaklaşık iki saat sonra ışıkların oluşturduğu gölge gösterisi devasa olarak seyredilir. İlginçtir ki burçlar kuşağı olan Zodyak'ın 21 Mart başlangıç tarihi olarak belirlenmesinde acaba piramidin mimarları bu kuşaklara göre mi piramidi inşa ettiler? 21 Eylül'de güneşin doğuşunda ise 21 Mart'ta oluşan ışık gölgelerinin aksi yöndeki gölge oyunları görülür. Işık oyunlarının dokuzuncu kattaki tüylü yılanla süslenmiş ve ortasında bir sütunun bulunduğu odadaki ina-

nışın gerçeğe dönüşmesi şeklinde çizilmiştir. Araştırmacılar bu çizimin yüksek derecede matematik bilgisi gerektirdiğini savunuyorlar. Piskopos Landa, Kukulcan piramidi için "...Bu yapıda dört yöne bakan dört ayrı merdiven bulunmaktadır. Bunlar her birinde 33 feet genişliğindedir ve 91 basamaktan oluşmaktadır. Buradan tırmanmak ölümdür. Basamakların hepsi aynı ene ve boya sahiptir.... Ben, muhtemelen aynı taştan yapılmış olan yılanın korkunç ağzını orada merdiven ayağının iki yanında gördüm.."şeklinde ifadelere yer verir.

Kul ahaw: Sözcük anlamı "yüce kral" olarak betimlenen Maya krallarına verilen bir unvan. Krallara verilen unvanlar genellikle tarihte egemenlik yapmış olan tüm uygarlıklarda yer almaktadır.

Kulu-kan: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Sarı porsuk" anlamındadır.

Kulkuylkan: Mitolojide Mayaların tapınmış oldukları bir Tanrı olarak belirtilmektedir. Mezo-Amerika tanrılar grubunda yer alır.

Kum: Maya-Kiçeler'de erkek üreme organı olan "testis" anlamındadır.

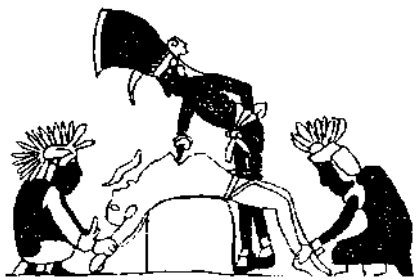
Kumk'u: 365 günlük "Haab" takvimine göre bir ay adı.

Kun-nal: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Mısır kozalakları" anlamındadır.

Kunku-Chaak: Chan kom Mayaları'nın tapındıkları bir Tanrı adı. Dini tören sırasında bu tanrıyı sembolize edecek yaşlı bir adamla betimlenirdi. Bu adamın bir elinde mısır tarlalarını sulamak için bir çeşit kap, diğer elinde de ağaç-

tan yapılmış bir bıçak taşırdı. Anlam olarak sağanak yağmurlara eşlik eden şimşeği simgelemektedir.

Kurban töreni: Mayalar'da tanrılar için "kalp kurban etme" töreni, toplu kıyım yapan bir kabile olarak tarihte yer alan Tolteklerin mirası şeklinde devam edilmiş olduğu anlatılır. Tolteklerin son derece acımasız olarak uyguladıkları kurban törenlerine karşılık Mayalarda biraz daha yumuşatılmış olarak yapılırdı. Ölü ve karanlık ruhlarla anlaşmalar sağladıkları zaman onları beslemeye mecbur bırakılırlardı. Bu davranışla tanrılardan yardım geleceğine inanırlardı. Onlara göre bir anlaşma yapılmıştı. Tanrılar, insan ruhu yerine onlara güç ve itibar kazandırmak için söz vermişlerdi. Mayalar'daki ilk dönemlerde bile tanrılara insan kurban etme törenlerine ait belge bulunamadı. Ancak Tolteklerin yaptıkları vahşet her yerde iz bırakmış gibiydi. Özellikle onikinci yüzyıl, esirlerin kurban etme geleneğinin başlangıcı olarak bilinir. Esirleri tanrılara kurban etmenin bir tek amacı vardı. O da civar kabilelerin onlardan korkmalarını gündeme taşırdı. Bunların esir kurban etme ritüeli Kafkaslar'daki Arnavutlar'da yapılan törenlerin aynısıydı. Yakalanan esirlerden kurban konumunda olanların boynuna pamuk bir ip atılarak diğer esirlerden ayrı tutulurdu. Bir yıl boyunca bu esirin bütün istekleri yerine getirilir, vücudu gül yağı ile ovulduktan sonra ay tapınağında o dönemin rahibi tarafından sunaklara yatırılıp, kalbi çıkarılırdı. Rahip kalp çıkarma işlemi bittikten sonra kalbi bir kaba koyar elini üzerine koyar halkı kutsardı. Tarihler sürüp giderken yapılan araştırmalarda Mayalar'daki çoğu kadının kendisini Aşk Tanrısı'na kurban ettikleri belgelendi. Ayrıca bazı kurban ritüellerinde

Kalbin taş bıçakla çıkarıldığını belirten bir sahne

Mayalar kutsal saydıkları volkanik kuyulara genç kız ve erkekleri tanrılara kurban ederek atarlardı. Anlatılanlar doğruysa bu volkanik çukurların dibinde yılanlar ve akreplerin bulunduğu belirtiliyor.

Kurban Tanrısı: Bu tanrının adı henüz bulunamamıştır. Ancak Dresden el yazmasında (Codex Dresden) Tanrı "Q" olarak isimlendirilmiştir. Sözcük anlamı "derisi yüzülmüş efendimiz" anlamında betimlenen Aztek Tanrısı Xipe Totec'in Mayalar'daki karşılığı olarak bilinir. Bu Tanrı çoğu zaman sunaklarda kalp kurban etme, savaş sahneleri, bazen de Yaşlı Ölüm Tanrısı'yla bağlantılı olarak betimlenmiştir. Aztek Tanrısı Xipe Totec ile kuzey yönü tanrıları grubunda sayılırlardı.

Kuş Jaguar'ı belirten bir salıne. Bu salınede Kuş Jaguar ("Bird-Jaguar") Yaxchilan'da yakaladığı şef "Jewelled-Skull" ile gösterilmektedir.

Kuş jaguar: Maya kralıdır. İngilizce adı "Bird-Jaguar" şeklinde gösterilmiştir. Kartal Jaguar'ın oğludur. İ.S.752 yılında babasının yerine tahta geçti. Bu onun gerçek adı değildir. Arkeologlar tarafından yapılan araştırmalarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimcilerin verdikleri takma bir addır. Kuş Jaguar İ.S.755 yılında şef Jewelled-Skull'u esir alır. Esir alındığını kabartmalarda gösterir. Bu da kendisini halkına karşı daha güçlü bir şef olarak göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Kuş Jaguar I: Maya kralıdır. Yaxchılan da hüküm sürdü. Bu onun gerçek adı değildir. Arkeologlar tarafından yapılan araştırmalarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimcilerin verdikleri takma bir addır.

Kuş Jaguar II: İ.S.467 civarında hüküm sürmüş olabileceği düşünülen Maya kralıdır. Yaxchılan'da hüküm sürdü. Bu onun gerçek adı değildir. Arkeologlar tarafından yapılan

araştırmalarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimcilerin verdikleri takma bir addır.

Kuş Jaguar III: İ.S.629-680 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Yaxchılan da hüküm sürdü. Bu onun gerçek adı değildir. Arkeologlar tarafından yapılan araştırmalarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimcilerin verdikleri takma bir addır.

Kuş Jaguar IV: İ.S.752-768 tarihleri arasında hüküm sürmüş. Maya kralıdır. Yaxchılan da hüküm sürdü. Bu onun gerçek adı değildir. Arkeologlar tarafından yapılan araştırmalarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimcilerin verdikleri takma bir addır. "Büyük Kuş Jaguar" olarak betimlenir.

Kuş pençesi: Maya kralıdır. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir.

Kur: Maya-Kiçeler'de erkek cinsel organı "penise" verilen ad.

Kut-chi: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Yerleştirmek, öğütmek" anlamındadır.

Kutsal çember: Amerika'nın kuzeyinde yaşayan yerlilerin dört yönü de gösteren kutsal çemberi. Dört yönün ve tanrıların yer aldığı bu çember törenlerle kutlanırdı. Tören alanına dört yönü belirleyen çember şeklinde bir disk getirilir, etrafında çeşitli davranışlar sergileyerek kutlamaları gerçekleştirirlerdi.

Kutsal mekan: Maya inançlarına göre yaşadığımız evrenin tümü kutsal bir mekan olarak algılanır. Burada her birey isterse istediği zaman en azından meditasyon yapmak için bir zemin peşinde koşarak rahatlamanın keyfini çıkarır.

Kutsal takvim: 260 günlük Tzolkin takvimine verilen ad. Bak Tzolkin.

Kuxtanali: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Azarlamak, paylamak" anlamındadır.

Kuyos: Fosforlu bir tırtıl olduğu anlatılır. Ormanlık alanlar ile bahçelik alanlarda yaşayan bu tırtıllar birbirlerinden farklıdırlar. Bahçelerde yaşayan tırtılların ışınları süreklidir. Mayalar ve İnkalar bu tırtılları ameliyatlarda kullanmışlardır. Onların yaydığı ışınlardan ne şekilde faydalandığı ise bilinmiyor.

Kuzey yönü: Kuzey yönü, Maya inançlarına göre ölüm kavramıyla ilgili bir yöndür. Ancak bahsedilen ölümün, yaşamın tamamen durması ya da vücut fonksiyonlarının sona ermesi anlamında düşünülmemiştir. Bu yön anı zamanda geçmiş dönemlerde canlı yaşamı etkisi altına alarak bunalımların yaratılmasına neden olan ölüm kavramıyla da aynı paralelde düşünülmüştür. Modern anlayışlarda atalarının geçmiş dönemlerdeki yaşam ve kişiliklerinin etkilerini gösterir.

L

Lahnuk: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Var gücüyle" anlamındadır.

Lahun: Maya takviminde on rakamının adı. Sözcük anlamı ise "O, birdeki ikidir" şeklinde tanımlandı.

Lahun Chan: Mayalar'da tapınılan bir Tanrı. Sözcük anlamı "On gökyüzü" anlamında tanımlandı. Sabahyıldızı Tanrısı olarak ilgi gördü ve kültü diğer kabile inançlarına da sıçradı. Metinlerde yer alan birkaç Venüs Tanrısı'ndan biriydi. Yazmalarda gösterildiği gibi mızrağını sapladığı kurbanı "Chac Balam"dır (Kırmızı Jaguar). Yerliler nedense Venüs gezegenine ilgi duymuş ve o gezegenin hareketlerini izliyorlardı. Özellikle Mayalar bu gezegenle ilgili son derece sağlıklı konumlardan söz etmişler. Venüs'ün ilk önceleri görünmesi uğursuzluk olarak gösterilmişti. Hatta Venüs Tanrısı'nı çeşitli hayvanlar ve tanrılara oklarını fırlatırken betimlemişler. Günümüze ulaşan bilgiler doğrultusunda ancak beş tablette yirmi adet Venüs Tanrısı'ndan söz edilmektedir. Bu tanrılar için Venüs'ün yön tanrıları şeklinde bilgiler vermişlerdir. Yapılan incelemelerde Aztekler tarafından da adları değiştirilerek tapınılmıştır.

Lahun-pen: Mitolojide Mayaların tapınmış oldukları bir Tanrı olarak belirtilmektedir. Mezo-Amerika tanrılar grubunda yer alır.

Lahun Pel Etznam: Bak Etznab.

La Lagunita: Maya-Kiçe halkının yaşadığı ve merkez olarak kullandıkları Chichicastenango kentinin yaklaşık 40 kilometre kuzeydoğusunda bulunan Chixoy vadisinde bir höyük adı. Burası Fransız arkeolog Alain Ichon tarafından incelemeye alınmış ve Izapa kültürüyle bağlantılı olduğu tahmin edilen Wuqub Kaqix'in farklı kabartma biçimleri görülmüştür.

Lakanha: Bak Kuna.

Lakadon: Bazı kaynaklarda adı da Lakaton'du (Ya da lakadon), Lacadon şeklinde yazıldığı da görülür. Mayalar'da küçük bir kabilenin adı. Aynı adla kullandıkları dilleri de vardı. Yukatek dil grubundandır. Yukatek dil grubunda dört ayrı dil grubu olduğu belirtilir. Yukatek, Lakadon, Itza ve Mopan'dır. Bu dil Usumacinta kentinin güneybatısında yer alan Chipas yağmur ormanlarında yaşayan küçük bir yerli kabilesi tarafından kullanıldı. Lakadonlar, Maya geleneklerini sürdüren bir kabiledir. Usumacita nehrinin çevresinde "yağmur ormanı" adı verilen bir orman yer alır. Bu ormanlık alanda Maya geleneklerini takip eden bir gurubun adı. Lakadonlar kültürel yönden Maya geleneklerini çok daha farklı boyutlara taşımak için oldukça çaba sarf ettiler. Bu küçük yerli kabilesi eski Maya geleneklerine sıkıca sarılmış ve o geleneklerin yaygın hale gelmesi için oldukça emek göstermişlerdir.

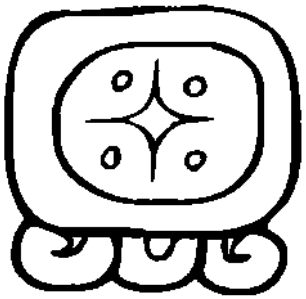
Lakin: Doğu'yu temsil eden Tanrı olarak tapınıldı. Mayaların dünya ağacında belirttikleri dört yönden biri olan doğu yönünü temsil eden bacablar grubundan olan dört tanrıdan birinin adı. Temsil ettiği renk ise kırmızı (Chac).

Lalpoor: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtblimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Devedikeninin başı" anlamındadır.

Lallak: Bu sözcük iki kökten oluşmuş. "lal" yoldaş anlamında, "lak" ise "kaba, sert" anlamında tanımlanmıştır. Ma-

ya dilinde iki kök sözcük birleştiğinde "kaba sert yoldaş" anlamı ortaya çıkmaktadır.

Lamanai: Belize'nin eski haritalarında bu yer "yerli kilisesi" olarak tanınmaktadır. Lamanai, 1974 yılından bugüne kadar çoğu kez araştırılması için Ontario krallık müzesinden David. M. Pendergast tarafından kazıldı. Nehir kıyısı üzerinde yer alan bu ören yerinde 718 yapının kodları alınmış. İlginç belgelerin, tarihi nesnelerin bulunması arkeologları bölgede seri kazılar yapmaya yönlendirmiştir.

Lamat adlı günü belirten bir glif

Lamat: (İng.adıdır) Türkçe karşılığı "Tavşan" olarak betimlenmiştir. Mayalar'da Tzolkin takvimine göre sekizinci günün adı. Bu ad Aztekler'de "Tochitli" olarak kullanılmıştır. Efsanelere göre Genç Ay Tanrısı İxbalanque bir tavşan yardımıyla yeraltı tanrılarının tuzaklarından kurtulmayı başararak erkek kardeşi Ahau'yu kurtarmıştır. Bu nedenle İxquic ve oğlu İxbalanque'nin görünümlerinden biri tavşan olarak bilinir. Bu günü temsil eden İxquic bir sayısını da sembolize eder. Ahau, daha sonra Güneş Tanrısı olarak tapınılmıştır. Tavşan, Genç Tanrıça İxquic ve oğlu İxbalanque-'nin görünümü olarak betimlenmiştir. Günü temsil eden Tanrıça ise İxquic'tir.

Lam-mac: Sözcük anlamı "yaşlı adam ([''saygıya layık adam'']) şeklinde tanımlandı. Maya dilinde başrahipler için kullanılan bir unvandır. Bu sözcük aynı zamanda Mayaların başrahibi için kullanılan "hach-mac" şeklinde bir karşılık olarak düşünülür. Sözcük anlamı "insanikamil" olarak tanımlanır. Hach-mac'ın sadece baş rahipler için; Lam-mac'ın ise kral-rahipler için kullanılan bir unvan olduğu ortaya çıkar. Bu unvan Mısır dilinde (Hiyeroglif) "Rab-mag" olarak geçer. Kralın aynı zamanda ra-

hip olma geleneği Mayalar'da olduğu gibi Mısır'da da etkisini sürdürmüştür.

Las charcas kültürü: Bu dönemin en eski bir dönem olan Aravelo döneminden sonra başladığı tahmin edilir. Bu kültürün beyaz seramikten olan eserleri kollarını kaldırmış bir şekilde örümcek maymun figürü, grotesk ejderha maskesi önemli derecede çalışmalar olarak göze çarpar. Bulunduğu bölge ise Las Charcas olarak belirtilir. Guatemala vadisinde yer alır.

Laux: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Defne ağacı" anlamındadır.

La Venta: Zatecento kültürünün temel taşlarından olan köy yapısıyla kendini gösteren bir kültür olarak karşımıza çıkar. İ.Ö.1000 civarında dışardan gelen yabancıların kültürüyle gelişmeye başlar. Bu dönemde ustaca yapılmış ve içi boş heykelcikler bulunur. Çömlekçilikte geometrik çizgiler yerine sembolik elemanlar yer alır. Bölgeye yapılan göçle beraber Tlatilco kültürü de geldi. Körfez kıyısına yerleşen yerliler en önemli eserlerini bu dönemde yaptılar. La Venta mimarisinde ormanlık alanlardaki bataklıklarda toprağa uygun yapıların yapılması önemli derecede ifade edildi. Piramitler ve büyük platformlar görülür. Burada Olmeklere ait bir site vardı. Bu yer Tonala ırmağının içindeki bir ada olarak bilinir. Önemli bir konumu bulunan bu ada kentinde türbeler, tapınaklar ve sanat eserleri bulunmakta. Burada tanrılar için kurban ve dinsel ayin törenlerinin yapıldığı iki piramit daha yer alır. Ayrıca bulunan "stel", (dikey tektaş) ilgi çekicidir. Bu taşta iki adamın yüz figürleri yer alır.

La pasadila: Mayaların yaşadıkları bir alan. Arkeolojik buluntu yeri olarak bilinir.

Le ah: Maya dilinde sözcük anlamı "Yalamak" anlamına ge-

lir. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Yalamak" anlamına gelen "Lekh" sözcüğüdür.

Leiden levhası: (Çevirilerde leyden olarak gösterilmiştir.Adını Leiden kentinden alır.) Guatemala, Puerto Barris yakınlarında bir kanal açma çalışmaları sırasında işçiler tarafından bulunan bir yeşim levha. Bulunan bu değerli tarihsel nesne Hollanda-Leiden'e götürüldü. Daha sonra bu nesneye kentin adı olan "Leiden Levhası" adı verildi. Levhada süslü giysilerle tahta yeni geçmiş bir kral betimlenmişti. Bu kral zavallı gibi görünen bir tutsağı ayaklarının altında bir pozisyonla çizdirmişti. Levhanın diğer yüzünde de uzun zaman dönemini belirten sayılar yer aldı. Bu sayıların bugüne denk düşen tarihi ise İ.S.17 Eylül 320'yi gösteriyordu. Tikal'de yapılmış olan bu tabletin başka yerlerde de benzerleri ortaya çıktı. Araştırmacılar leiden levhasına takvim yakıştırması getirirler. Levhanın üzerinde belirtilen sayılar Mayaların kullandıkları Tzolkin ve Haab takvimlerini anımsatır.

Lento: Yapılarda kapı ve pencere aralıklarının ya da iki sütun arasında kalan bölümün ağırlığını yan taraflara atan taş ya da tahtadan yapılan kiriş.

Leya: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Çok acı verici, sancılı" anlamındadır.

Leyde nişanı: Maya kültüründeki "dikme taş"lara benzeyen bir nişan. Üzerinde resim ve hiyeroglifler yer alır. Açık yeşil yeşim taşına yontulmuş bir nişandır. Bu nişan kralın kemerine takılan çıngıraklardan biriydi. İlginçtir ki kemer süslemeleri eski Maya kralları arasında çoğu zaman dinsel objelerin yer aldığı çıngıraklarla süslenmekteydi. Bu çıngırakların çıkardıkları seslerin ezoterik anlamları henüz çözülememiştir.

Leydi Olnal: İ.S. 583-604 tarihleri arasında hüküm sürmüş

Maya kralıdır. Arkeolojik kazılardaki buluntularda gerçek adına rastlanmadı. Bu nedenle yazıtbilimciler tarafından verilmiş olan takma bir addır.

Leydi Sak K'uk: İ.S. 612-615 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Arkeolojik kazılardaki buluntularda gerçek adına rastlanmadı. Bu nedenle yazıtbilimciler tarafından verilmiş olan takma bir addır.

Loc: Maya dilinde sözcük karşılığı "Kaynatmak" anlamına gelir. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Yakmak" anlamına gelen "Lokh" sözcüğüdür.

Locona evresi: Mayalar'da İ.Ö. 1700-1500 tarihleri arasında bir evre. Bu evrede çömlekçilik bir hayli ilerlemiş. Çömlekler üzerinde zikzaklı şekiller çizilmeye başlanmış ve toprağın pişirilmesi ön plana çıkmıştır.

Lola: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Su çiçekleri" anlamındadır.

Loltun: Mayaların yaşamak için kullandıkları mağaralar kompleksi. Yapılan araştırmalarda bu mağaralarda Mayalara ait bazı kalıntılar, at dahil bazı hayvanların kemikleri de bulundu. Bu mağaralarda ayrıca tapındıkları tanrılarına kurbanlar keserlerdi.

Lotzqui: Tıp amaçlı kullanılan bir oxalis (anlamı bulunamadı). Ekşi bir bitki olduğu şeklinde ifadeler var. Bu ot çiğnenip gözün iyileşmesinde kullanılırdı.

Los Pınchudos: Bir kayalık adı. Kuzey Peru'nun ormanlık alanındaki bu kayalıkta bir yerleşim yeri vardı. Söz konusu yerde arkeologlar tarafından yapılan kazılarda taş ve harçla karışık yapılmış dokuz mezar bulundu.

Lowe-ha: Yaklaşık İ.Ö.9000-7500 tarihleri civarında kuzey Belize'de varlık gösteren dört farklı yerleşim izine verilen ortak ad. Yapılan arkeolojik kazılarda bu bölgede 200 ci-

varında avcılıkta kullanıldığı tahmin edilen obsidyen uçları bulunmuştur.

Lsd 25: Bilimsel adı "Acide Lysergique"dir. Maya ve İnkaların çok kullandıkları bir şifalı bitkidir. Meskalin'den 7000 defa daha etkili olduğu söylenir. İçenleri çılgına dönüştürür.

Lubaatun: Maya dilinde "düşen taşların yeri" anlamında tanımlandı.

M

Ma: Maya dilinde sözcük anlamı "Evet ve Hayır" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Gerçek (ikili form)" anlamına gelen "Ma" sözcüğüdür.

Mac: (Çeviriler sırasında dilimize uygun sözcük olarak Mak şeklinde geçtiği görülür.) Mayaların 365 günlük "Ha'ab" takviminde onüçüncü ayın adıdır. Bu ay yağmurla beslenen "orman çalılıkları" olarak simgelenir. Her şeyin büyüdüğü ve yeşillendiği bu ayda Mayalar huzuru hayal ederlerdi. Bu ayda altı sayısının efendisi olan Yağmur Tanrısı Chac, Ahau Kin'in başka bir görünümü ve dört sayısının yaratıcı Tanrı Itzamna'ya törenler yapılırdı. Tapınakta ateşler yakılır ve hayvanların canlıyken çıkarılan kalpleri bu ateşe atılırdı. Bu ay gökyüzünün onüç kahramanını simgelerdi.

Macamob: Bir dağ adı. Mayaların Tanrılaştırdığı bir varlık olarak bilinir. Mitolojide tanrısal nitelikte belirtilen Macamob ile Vukup Cakix'in oğlu Zipacna ve Cabrakan top oynardı. Top oyunları el yazmalarında gösterilmiştir.

Mac Mitun Ahau: "A" sembolüyle Schellas tarafından gösterilen nefis köreltme Tanrısı olduğu anlatılır. Bazı yazılarda bu tanrının Cauac dönemlerinde hükümdarlık yaptığı belirtilir. Altıncı yeraltı dünyasının da efendisi olduğu söylenmektedir. Bak Nefis Köreltme Tanrısı.

Madrid yazması: ("Codex Tro-Cortesianus" adıyla da bilinir. Codex Madrid olarak daha çok tanındı.) İspanyol ve Meksika papazları tarafından batıl inanç olduğu gerekçesiyle yakılan Maya kültürüyle ilgili el yazmalarından kurtarılan dört yazmadan biridir. Bu yazma iki parça halinde

bulundu. Bir parçası Estramadura'da diğer parçası ise İspanya'da bulundu. Biri 70 sayfa diğeri de 40 sayfalık yazmalardı. Bu yazmanın dinsel ve hanedan ağırlıklı bir yazma olduğuna karar verildi. Yazmada ayrıca doğa felaketleri karşısında batan "Mu" kıtasından da söz eder. Parçası bulunan yazmaların daha önceki kodlamaları Torano ve Cortesianus adlarıyla kayıtlara geçmişti. 1862 yılında Pispokos Landa tarafından "Relacion des las Casas de Yucatan"ı birleştirmek suretiyle Madrid yazmasını elde etmişti. Yazmalar 1831-1838 tarihlerinde yayınlanmış ve "Kingsborugh" baskısı adı altında incelemeye alınmıştı. Rahip Brasseur üç el yazmasını da inceleyerek Mayalarla ilgili şifreyi çözmeyi başarmıştır. Yaklaşık 41 yıl sonra ortaya çıkan Fransız bilim adamı Jean François Champollion arkeolojik kazılarda elde edilen "Rosetta taşı" adıyla kodlanan belgeyi inceleyerek, Mısır hiyerogliflerleriyle ilgili şifrelerin çözümüne ulaşmıştır.

Magliabecchi: Bir el yazmasıdır. Maya-Kiçelerle ilgili önemli açıklamalar içerir. Adı geçen yazmada güneşin yedi pozisyonu, yedi tane ölen insanın kafatasıyla gösterilir.

Mah: Maya dilinde sözcük anlamı "Kasıklar" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Bağırsaklar" anlamına gelen "Maht" sözcüğüdür. Bazı kaynaklarda ise sözcük anlamı "Vulva" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Vulva" şeklinde tanımlanan "Mes" sözcüğüdür.

Mahal: Maya dilinde sözcük anlamı "Tükenmek, son bulmak" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Lahit" anlamına gelen "Maha" sözcüğüdür.

Mahan: Maya dilinde sözcük anlamı "Aile, akraba, hısım" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Aile, klan" anlamına gelen "Mahant" sözcüğüdür.

Mahucutah: Maya-Kiçelerin inançlarında ilk ana baba olarak tamamen bedenleri yiyeceklerden yapılan üçüncü adamın adı. Diğerleri ise birinci adam; Balam Quitze, ikinci adam Balam A'kab, üçüncü adam, dördüncü adam ise I'qui Balam'dı.

Majacutaj: (Muhetmelen Mahucutah'ın değişime uğratılmış adı.) Maya-Kiçelerin inançlarında ilk ana baba olarak bilinenlerden sonra, bedenleri tamamen yiyeceklerden yapılan üçüncü adamın adı. Üçüncü adamın adı bazı kaynaklarda Balam A'kab olarak gösterilmiştir.

Maxtli: Eskiçağ Mayalar'da kullanılan bir giysi. Dönemin insanları bu giysiye önem verirlerdi.

Maa-kheru: Bu sözcük İngilizce dilinde "aklanmış" bir şekilde tanımlanıp, Ma-Xeru biçiminde yer verilmiştir. Mayalar'da bu sözcüğün hiyeroglif yazısıyla yazılan orijinal şekli "Tma-xel" olarak belirtilir. Doğru ve temize çıkmış anlamındadır. Ayrıca "Maa-kheru" Eski Mısır dilinde "Muzaffer" anlamında bir sözcüktür. "Annesinin kalbi /doğduğundaki kalbi" ona karşı kötü derecede tanıklık etmemiş, yargılama sırasında ruh muzaffer olmuş. Ölüler kitabında ruh "Maatı" salonunda yargılanırken tüm sorulanları doğrulayarak, doğru ve temize çıkıp "muzaffer" olurdu.

Mam: Maya dilinde sözcük anlamı "Nine, büyükanne" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Anne" anlamına gelen "Ma" sözcüğüdür.

Mam: Maya inancında 5 sayısı ile ilk denizin efendisi olarak Birinci Gün Tanrıçası olan İmix'i temsil eden bir Tanrıça'dır. "İlk anne" olarak betimlenir. Schellas, Dresden Kodeksi'nde kendisine Tanrıça "O" diye bir ad takar. Tanrıçalar arasındaki en güçlü Tanrıça olarak belirtiliyor. İxpiyacoc'un karısıydı. İxmucane adıyla kahraman ikizler "bir avcı ve yedi avcının annesi", İxbalanque ve Hunahpu'nun annesi olarak tapınıldı. Saçlarını yılan şeklinde

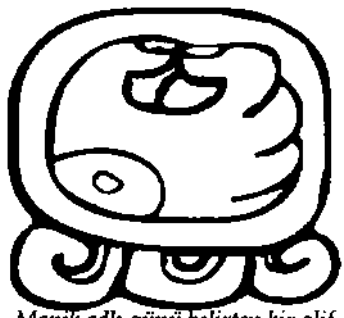
örüp, yaşlı görüntüsüyle sembolize edildi. Bütün Tanrıçalar arasında en güçlü olanı olarak tapınıldı. Hintlilerin kötü Tanrısı "Kali" ve Yunanlıların efsane Tanrısı "Medusa" gibi o da ejderi temsil ederdi. Yaşamı sularda aradığı için ilk yaşamın da kendisi tarafından yaratıldığını kabul ederdi. Eşi İxpiyacoc'un yaratılışla ilgili önemli bir konuma sahip olmadığı görülüyor. Birçok çizimlerde elinde dokumalarda kullanılan bir gergefin görülmesi aynı zaman da onun tanrılara ve insanlara dokumacılık öğrettiği düşünülüyor. Bu durumda dokumacıları da temsil eden bir Tanrıça olarak anlatılır. Tanrıça'nın adı gliflerde sıkça gösterilmiştir.

Mam dili: Mam dili Ön Maya dillerinden doğu kolu grubundandır. Mamca dilinin kendisidir. Arkaik sayılan bu dil, geç dönemlerde Pasifik kıyılarındaki düzlüklerde yaşayan yerlilerin arasına kadar girmiştir. Eski Nebaj kasabasındaki yerliler de Mam dili ile konuşuyorlardı. Nebaj kasabasında yaşayan Maya soyundaki yerliler son derece tutucuydular.

Mamike: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "İlham kaynağı, rüzgarın atası" anlamındadır.

Mamlar: Mayaların soylarından birinin adı. Bu soylar uç ana gruptan oluşurdu. Mamlar, Pokomamlar ve Kiçekakçikeler'di. Kullandıkları dil aynı adı taşırdı.

Mamom kültürü: Mayaların yaklaşık olarak İ.Ö. 700-400 yılları arasında bilinen bir kültürüdür. Bu kültür Maya ovalarının tümüne yayılmıştır. Mamom kültüründe şerit biçimli kabartma bezemelerle çeşitli türlerden heykelcikler elde edilmiştir. Tikal kentindeki kazılar sırasında kapatılmış olan bir Chultun'da (Bak Chultun) seramikler deposu bulunmuştur.

Manik adlı günü belirten bir glif

Manik: (İng.adıdır) Türkçe karşılığı "Geyik" olarak tanımlanmıştır. Mayalar'da Tzolkin takvimine göre yedinci günün adı. Bu ad Aztekler'de "Mazatl" olarak kullanılmıştır. Sözcük anlamı "geyiktir". Gök gürültüsü Tanrısı Tohil geyik kılığında ortaya çıktığı için bu hayvanlarla yakın bir ilişki sergilediği açıklanır. Yaratılış efsanesinde bu Tanrı ortaya çıkarak insanlarla bir anlaşma yapar. Gelecekte rahip ve kral olanlar için ne kadar kurban verilirse o kadar da desteklenecek ve korunacaklardı. Diğer kabilelere karşı egemenlik gücü de verilecekti. Bu nedenle kurban takvimleri düzenli tutulacaktı. Kurban edilen geyiğin derisine bürünen Rahip "Tohil'in" yeryüzündeki temsilcisi sayılırdı. Ölüm ve ayrılık günü olan Manik'i temsil eden Tanrı Tohil betimlemesi olan Kukulkan'dı. Yapılan incelemelerde Manik'in Mayalar'da sevilmediği anlatılır.

Manikin scepter: Mayalar'da hükümdarlık asası olarak bilinen bir asaydı. Krallığı temsil etti. Daha önceleri krallığın sembolü olarak kullanılan "tören asasının" yerini alarak krallığın gücünü temsil etti. Bu asanın üst tarafında uzun burunlu tanrının sembolünü taşıyan bir figür vardı. Alt kısmı ise yılan şeklindeydi.

Mano: (İspanyolca "Mano de Piedra"dan gelir) Öğütme taşı olan "Metate" üzerindeki taşa verilen ad. Elle çevrildiği için adına el taşı denilirdi. Tarımda kullanılmış olabileceği tahmin ediliyor. Anadolu'da Mano benzeri el ile dönen ve bulgur elde etmek için kullanılan el taşları var. Bu el taşlarının Mayalar'daki benzerine bakıldığında oldukça uzak olan mesafede aynı tarzda bir aletin yapımının olması kültürel yönden düşündürücü olarak belirtilmektedir.

Marıano de Sılva Rondon: Amerikalı bir generaldir. Bu Ge-

neral "Hintli" oldukları gerekçesiyle Maya, Toltek, Aztek ve İnka soylarından gelenleri katledenlere karşı bir kurtarıcı olmuştur. Yanlış bir şekilde Hintli oldukları için öldürülen bu insanları kurtarabilmek için bir dernek kurdu. Derneğin amacı Hintlileri kurtarmak ve onlarla ilgili araştırmalar yapmaktı. Bu çalışma kısa sürede geniş kitlelere yayıldı. Dernek, Avrupa'da "Americanisme", Kuzey Amerika'da "İndianisme" ve Güney Amerika'da da "İndigenisme" adıyla faaliyet gösterdi. Rondon yaşamının büyük bölümünü Brezilya'da Hintliler arasında geçirdi. Bunlarla aralıksız bir şekilde iletişim içine girerek araştırmalar yaptı. Burada derneğin bir başka yapılanmasını ele aldı. 1911 yılında "Hintlileri Koruma Servisi" adı altında daha farklı bir yardımlaşma masası kurdu. Amaçları çoktu, ancak bu amaçlar arasındaki belirgin özellikler bu halkın korunması şeklindeydi.

Mars: Mayaların kozmoloji dalında gökyüzünü inceleme altına almış olduğu söylenen bir uygarlık olduğu belgeler doğrultusunda kanıtlanmıştır. Onların astronomi ile ilgili bilgileri insanların yaşam karşısında nasıl davranılması gerektiğini ifade etmiş. Mayalar, Mars gezegeninin hareketlerinin farkına vardıkları için yaşam geleneğindeki ölçüyü bu gezegenin çizdiği rotaya göre yapmaya çalışırlardı. Dresden el yazmasında (Codex Dresden) Mars'ın uzun burunlu bir hayvan tarafından çekilerek yıldızlar ve diğer gezegenlerin konumlarında değişiklik yapabildiği gösterilir. Romalılar da Mars gezegenine bir Tanrı olarak tapmışlardır. Roma ve Yunan Mitolojisinde Ares ile özdeşleştirilmiş bir Savaş Tanrısı olarak gösterilir.

Matitan: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Yanımda değil" anlamındadır.

Matlactli: (Ya da Matlacatl "İlk güneş evresi") Mayalar tara-

fından takvimlerinde dört bölümde incelemeye aldıkları güneş evrelerinden biri olarak adlandırılan İlk güneş evresi şeklinde bilinir. 4008 yıl süren bu dönemde yaşayanlar mısırla (Atzitziantli) beslendiler. Ölenlerin çoğu sel felaketinden yok oldular. Bu felaket, tufan (Apachiohualitli) olarak adlandırıldı. Buzul çağının son dönemi ile donmuş olarak bulunan mamutların tarihleriyle yakın ilişkisi olduğu ele alınır.

Mash: Mayalar'da maymuna verilen ad.

Mastate: Mayalar'da "maymun" anlamına gelen "mash" sözcüğünün kökü olarak bilinir. Örtü anlamına da gelir. Yerliler bu pamuktan yapılmış örtüyle cinsel organlarını gizlerlerdi.

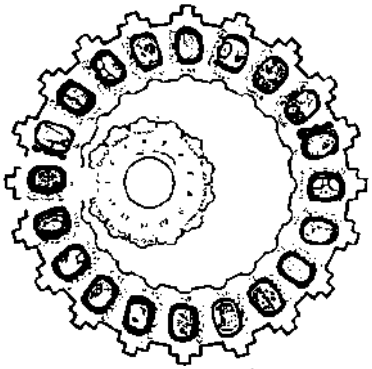
Ma ohel incah: Maya dilinde Türkçe karşılığı "bilmiyorum" şeklinde tanımlanır.

Mau: Maya dilinde sözcük anlamı "Keten, kenevir ipi" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Halat, lif ya da iplik" anlamına gelen "Matai" sözcüğüdür.

Maurice Cotterall: İngiliz araştırmacı. Lord Pacal'ın Palanque'deki mezar kapağını inceleme altına alarak bazı şifreleri çözdü. Maya ve Azteklerle ilgili çözülmemiş bazı şifrelerin sonucunu hazırlayarak önemli sonuçlar elde etti. " The Mayan Prophecıes" adlı kitabı Maya Kehanetleri adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu kitabı Adrıan G. Gılbert ile ortaklaşa yazmıştır.

May: Sözcük anlamı "hesap ya da önbilim" şeklinde tanımlanmıştır. Mayaların yüksek kültür sözcüklerinden biri olduğu belirtiliyor.

Maya astronomisi: Mayalar gökyüzü, yerüstü ve yeraltı olmak üzere evreni üç bölümde incelemek isterlerdi. Gökyüzü olayları Mayalar için her an ele alınması gereken konular olarak görünüyor. Yapılan yapıların çoğunluğu gökyüzündeki gelişmeleri incelemek için yapılmıştır. Sık bir şekilde izledikleri gök cisimleri Venüs, Mars, Merkur,

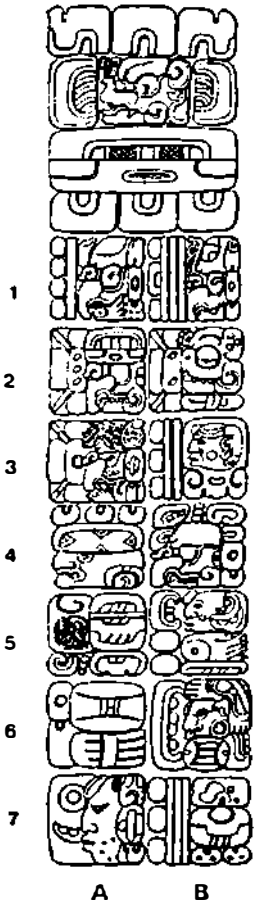
Maya Takvim Çarkı'nın bir çizimi

Jupiter ve Süreyya Takımyıldızları (Pleiades)nı takip eder ve onların konumlarını mercek altına almak isterlerdi. Hatta güneş ve ay üzerinde incelemeler yaptıkları da belgelendi. Yapılardaki kapı ve pencereler gökcisimlerinin hareketlerini konumlarını biçimlerini izlenebilecek bir biçimde tasarlanırdı. Buna örnek olarak Uxmal'de binaların tümünün aynı yöne bakması olarak değerlendirilir. Bunların dışında ayrı bir bina daha vardı. Yapı özelliği Venüs gezegeninin güneyden yükselme şeklini izleyebilmek için yapıldığı arkeologlar tarafından kanıtlandı. Chichen Itza'nın Caracol kentinde de yapılan bir yapı, Venüs gezegeninin kuzeydeki hareketini izlemek amacıyla yapılmış olabileceği öne sürüldü. Venüs'ün batışı ve doğuşu Mayalar'da kötü olayların belirgin şekli olarak düşünüldü. Maya astronomları Sabah ve Akşam yıldızlarının aynı yıldız olduklarını biliyorlardı. Bu gök hareketlerini taşlar üzerine kazıtarak da dile getiriyorlardı. 1921 yılında yapılan arkeolojik araştırmalarda Uxmal'de kutsal tapınakların üzerinde Maya burçlar kuşağıyla ilgili bulunan işaretler astronomiyle ilgili olarak açıklandı.

Maya dili: Mayaların dilindeki harfleri doğru olarak seslendirmek bir hayli zordur. Bu harflerin çıkardığı sesler İspanyol transkripsiyonuna göre yapılmıştır. Ancak İspanyolların İngiliz dilinden aldıkları sesli söyleniş şekilleri bu dilin açıklanması için zorlamalar meydana getirir. Kitabın sonunda belirtilen tablo Ronald Bonewitz'in "Maya kehanetleri" adlı kitabında değiştirilmeden gösterilmiştir. Araştırmacılar paradoksal olarak değerlendirdikleri ilk Maya yazı örneklerini tarihsel yönden kronolojik olarak belirlemeye çalışırlar. Buna göre: Chiapa de Corzo'da,

Chiapas "orta çöküntü bölgesinde" İ.Ö.36 yıllarına tarihlenmiş dikilitaş, Tres Zapotes'teki (Olmek Bölgesi) dikilitaş C, / İ.Ö.31 yılına tarihlenmektedir. El Baul'daki (Güney Maya Bölgesi) dikilitaş I ya da "Herrera" İ.Ö.36, Abaj Takalik'teki dikilitaş I /40 yılına tarihlenmektedir. Bunların dışında tarihsel yönden henüz çözülmemiş Maya yazıtlarının olduğu belirtiliyor. Mayaların konuştukları dillerin 5000 yıl öncesine dayandığını belirten araştırmacılar var. İ.Ö.250-900 arasındaki klasik döneme ait binalar, anıtlar, çömleklerin bulunduğu belirtilir. Buluntular arasında yaklaşık 10 bin civarında orijinal Maya yazısı bulundu ve inceleme altına alınarak konuşulan diller saptandı.

Maya dileri: Maya dilinde "D.F.G.J.Q.S,V" harfleri yoktur. Bu harfleri yazıtbilimcilerle, dilbilimciler ortak hareket ederek ses uyumu sağlansın diye sözcük aralarına yerleştirilmişlerdir. 30 civarında dil kullanılmaktaydı. Çok farklı dillerin olması dağlıyla ovalının birbirini anlamamasına neden oluyordu. Bugün tıpkı Türkçe konuşan ile İngilizce konuşan gibi... Bu kitapta yer verdiğim önemli dil bilgileri Terrence Kaufman ile Lyle Campbell tarafından geliştirilmiş olan kaynaklardır. İ.Ö.2000 yıllarında ön Maya dili denilen tek bir dil olduğunu söylerler. Bu dil yapılan araştırmalar doğrultusunda Guatemala bölgesinde konuşulan dil olarak belgelendi. Ancak Ön Maya dili daha sonraları nedeni belli olmayan bir biçimde yavaş yavaş sessiz bir dağılım göstererek civar kabilelerden gelenler tarafından bölün-

"Uzun hesaplama" olarak kodlanan bir Maya yazmasında tarihlendirme örneği

melere yol açtı. Anadilin konuşulduğu yerleşik düzen içine yerel diller girince halk yabancılaşma konumuna düştü. Bu yerel diller üzerine araştırma yapan Maurice Swadesh Maya ata dilinden kopma tarihlerini yaklaşık olarak belirlemeye çalıştı. Ön Maya dili İ.Ö.2000 civarında "Arkaik" dönemin sonlarına doğru tek bir dil olarak konuşuluyordu. Bu dilin Guetamala'nın dağlık kesimlerinde konuşulmuş olduğu tartışıldı. Araştırmacı dilbilimciler, yazıtbilimcilerin de yardımıyla Ön Maya dilinden kopmaların olduğunu açıkladılar. İlk kopma Huastek ve Yukatek dilleri olarak ortaya çıktılar. Daha sonraki tarihlerde ise bu iki dil grubu kendi içinden kopmalarla başbaşa kalarak çeşitli yerel dillerin bölünmelerine yol açtı. Ana dilin bölünmesiyle ilgili kitabın sonunda bir tablo yer almaktadır. Bu tablo en azından "Ön Maya" anadil grubundan kopan dillerin dağılım şeklini göstermektedir. Ayrıca yazıda kullandıkları hiyeroglif sembollerin Mısır dilindeki hiyerogliflerin bir karması olarak belirtildiği görülür. Dilbilimciler Maya hiyerogliflerinin tümünü henüz çözemediler. Yaklaşık 800 civarında hiyeroglif sembol kullanmış oldukları belirtiliyor. Maya hiyeroglifleri dilbilimciler tarafından incelenerek gün adları, aylar, rakamlar, tanrılar, renkler ve yön adları tamamen çözülmüş durumdadır.

Mayalar: Mayalar onüç üst dünya ve dokuz alt dünyadan oluşan bir evreni tarif ettiler. Asıl anavatanları Guatemala'nın yukarı ve aşağı bölgeleri, "Honduras ve Yukatan (İukatan)" olarak bilinen Meksika'nın güney bölümüdür. Çeşitli kabile kültürlerinin kaynaşması sonucu Maya kültürü oluşmuştur. Bunların arasında Çiçimekler, Huastekler, Mikstekler, Tepanekler, Talakskaltekler, Toltekler, Olmekler, Zapotekler ve diğer küçük kabilelerden oluşanlar tarafından kültür farklarının olmasıyla imparatorluğa kadar gelişmişlerdir. Bu bölge bir kısım Meksika topraklarını da içine alarak orta Amerika olarak adlandırılır. Burada yaşayan küçük kabileler geleceğin Maya kültürünü oluş-

turan öncüleri olmuştur. Türk tarihçiler, Mayaların kökeni arkeolojik araştırmalara göre Asya'ya dayandırır. (Ancak kökenlerinin Asya'ya dayandığı bir varsayım olarak belirtilir) Güneyli ve Kuzeyli Mayalar olmak üzere iki farklı bölgede yaşadılar. Güneyli Mayaların yerleştikleri yerler; Honduras, Guatemala ve Meksika'daki Chipas ve Tabasco kentleri olan İukatan ve Peninsula'nın güney kısımlarıydı. Maya sözcüğü üzerinde çalışan dilbilimciler ve felsefeciler bazı önemli açıklamalarda bulunurlar. Her varlığın çeşitli görünümler arkasında aynı özellikleri taşıyan o varlığın "öz varlığı" yer alır. Doğu felsefesinin önemli felsefi kaynaklarından biri olarak tanınan ve batı dünyasına yoga felsefesini sevdiren Swami Vikenanda-'nın düşüncesinde Maya sözcüğü, görünümler arkasındaki "öz varlığı" örten örtüye verilen bir ad olduğu açıklanır. Maya sözcüğünü Sanskrit dilindeki "matr" sözcüğün kökünden türediğini ileri sürer. Hatta "Yunan-latin" dilinde yer alan "metre, material ve matrix" sözcüklerinin de bu kökten doğduğunu açıklar. Maya sözcük anlamının ise "ölçmek, biçmek, plan yapmak, inşaat yapmak" anlamlarını taşıdığını belirtilir. Sözcüğün bir diğer anlamı da "evrensel aldanış, bireysel özün ortası" şeklinde tanımlandığı görülür. İspanyol saldırıları sırasında Mayalar tarafından hiyerogliflerle yazılan bibliyografiler, şarkı kitapları, bilimsel kitaplar, tarih kitapları, astroloji ve kehanetlerle ilgili kitapların çoğu kilise papazları tarafından yakıldılar. Bu papazlar arasında Diego de Landa ve yaklaşık 500 tapınakla 20 bin civarında heykeli yok eden Meksika başpiskoposu Juan de Zumarrga'dır. Hernan Cortes'in 1525 yılında Honduras seferiyle başlayan ve 1697 de son krallıkları yıkılana kadar Mayalar çeşitli istilalarla başbaşa kaldılar. Mayalar Güney Amerika bölgesinde yerleşmiş yaratıcılık yönünde çok gelişmiş bir halktı. Mayaların kültürleri üç dönem halinde gelişti. (M.Ö 1500-M.S 200) tarihleri arasındaki klasik öncesi dönem,

M.S 200-M.S 900 yılları arasındaki klasik dönem ve M.S 900-M.S 1600 yılları arasındaki geç klasik dönem olarak tarih sayfalarına geçer. Bazı araştırmacılara göre de altı bin yıl önce "Mu" uygarlığının bir parçası olarak gezegeni paylaştılar. Bu uygarlık küçük ya da büyük olarak 110 civarında kentlerden oluşmuş. Önceleri halk Guetemala-'dan kuzeydeki Yucatan'a (Yukatan) yerleşti. Bu uygarlık nem ve rutubetin yoğun olduğu ormanlarda tapınaklar, piramitler ve sarayları yaparak dönemlerine göre modern bir kent kurdukları halde neden daha sonra Yucatan'a yerleştikleri ise bilinmiyor. Bu bölgeye yerleştikten kısa bir süre sonra Tolteklerin egemenliğine girdiler. Böylece Toltekler ile Maya halkının birleşmesiyle iki kültür de birleşmiş oldu. Maya rahipleri başlarına tüy takıp, kırmızı renkte elbiseler giyerek kurbanların bulunduğu tören alanında gösteri yaparlardı. Kurbanların kalplerini çıkardıktan sonra tapınaklarda özel olarak yaptırılmış boşluklardan aşağı atıyorlardı. Hernandez de Cordoba bölgedeki kentler arasında özellikle Chıchen İtza kentindeki hazinelere ulaşmak için Küba'dan yola çıkmış, ancak çeşitli maceralar yaşadığı halde kentin yerini bulamadan geri dönmüştü. Daha sonra bölgeyi işgal eden İspanyollar, İtza Kızılderilileri'yle anlaşma yapmış ve Chıchen İtza'ya ulaşmışlardı. Kızılderililer bir zaman sonra anlaşmaya uymayarak saldırıya geçtiler. Kenti işgal eden İspanyollar her şeyi beraberinde alarak kentten uzaklaştılar. Kuşatmalar sırasında kente salgın bir hastalık girmişti. Kızılderililer çok kayıp verdikten sonra onlar da kenti terk ettiler. Uxmal ile Chichen İtza kentlerindeki gelişmeler tam olarak bilinmedi. Çünkü Mayalar'dan kalma tarihi değeri yüksek olan eserler İspanyollar tarafından yağma edilmiştir. Günümüze ancak Dresden Kodeksi (Dresden), Tro-Cortensianus (Madrid) Kodeksi ve Peresianus (Paris) Kodeksi'nin dinsel yönde hizmet etmiş yüzlerce din adamı ve tanrılardan ancak 30 kadarının ismi tespit edildi. Diğer

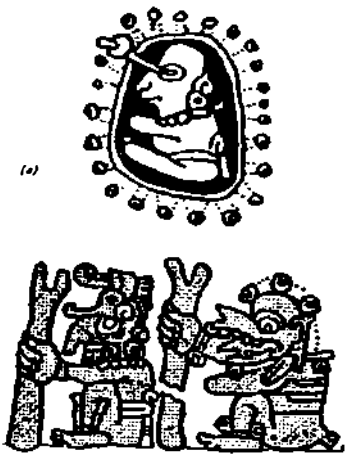
bulunan isimsiz tanrılara da belirli harflerden şifreler verildi. Mayalar hiyeroglif yazı biçimine uygun bir yazı icat etmişlerdi. Şekillerle sembolize edilmiş yazı ile olayları ve nesneleri geometrik bir biçimde anlatıyorlardı. Geliştirdikleri takvimlerinde dünyanın dört büyük evreden geçtiğini ve her evre sonunda çeşitli doğa felaketlerinin olduğunu anlattılar. Hatta dünyanın beşinci bir evre daha geçirerek doğa afetleriyle başbaşa kalacağını da anlatmışlardır. 1839 yılında maceracı Stephan ile ressam Frederich Catherwood yerlilerin dilinde dolanan "Copan'ı" bulmak için Beliz'e gittiler. Ormanın derinliklerinde şehri bulmak için aramaya koyuldular. Ancak kentin iznine rastlayamadan geri döndüler. 1864 yılında Meksika'nın bulunduğu bölgenin uygarlığına ilgi duyan meraklı Charles Etıenne Brasseur de Bourbourg adında bir papaz Madrid'de bulduğu bir el yazmasını yayınladı. Yucatan da Lerida Pispokosu olan Dıego de Landa Mayalar ve gelenekleriyle ilgili bir derleme kitap hazırladı. Landa'ya kimse inanmadığı halde rahip Brasseur'u da yalancılıkla itham etmişlerdi. Ancak 1885 yılında Amerikalı Edward Thompson 30 yıl uğraşarak şehri ortaya çıkarıp, bilim dünyasına tanıttı. Bulduğu belgeler Landa ve Brasseur'un bulgularıyla bazı açıklamalar dışında aynıydı. Böylece onlar da yıllar sonra aklanmış oldular. Maya uygarlığının Orta Asya Türklerinin dilsel ve dinsel özelliklerine benzeyişini dikkate alan Mustafa Kemal Atatürk'ün araştırma yapmak üzere Meksika'ya gönderdiği Tahsin Mayatepek'in çalışmalarını belirleyen belgeler hala Türk Dil Kurumu'nun arşivlerinde bulunmaktadır. Bu uygarlık ile ilgili dönemler kitabın sonunda gösterilmiştir.

Mayaların varlığı: Mayalar hakkında tarihsel belgelerin az olması nedeniyle yeterince bilgi verilmediğini belirten araştırmacılar "Kimdi bu insanlar?" sorusuyla haklı olarak karşı karşıya kalmışlardı. 1773 yılında tarihçiler ve arkeologlar arasında ünlü bir kent olan Palanque'nin bu-

lunması Mayalar hakkında ilk bilgilerin merkezi olmuştu.1773 yılından sonra bilim adamları, yazarlar, araştırmacılar ve arkeologlar Mayalar ile ilgili yüzlerce karşılığı aranacak sorular dizini yarattılar. Palanque kenti orman ağaçlarıyla örtünmüş halde bulununca Maya halkı için kuşkuları olan bilim adamları bir sonuca ulaşmış olarak bu buluşa belki de alkış tutmuşlardı. Kireçtaşından yapılmış tapınaklar ve piramitlerin içinde bulundukları şifreler yakın tarihlerde çözüldü. (Mısır Piramitleri de kireç taşından yapılmıştır. Maya ve Mısır mimarları aynı taşları kullanmışlarsa geldikleri nokta aynı olmalıdır.) Yirminci yüzyılda rüya kenti olarak tarihçiler ve araştırmacılar tarafından adlandırılan Palanque'de Mayaların bıraktıkları şifreler çözülmüştü. Kentteki buluntular Mayaların farklı bir uygarlığın bireyleri olduğuna işaret etmişti. Bireysel mal varlığından uzak olan Maya halkı gıda maddesi olarak tanıdıkları mısırın üretilmesi için basit tarım aletleri kullanan bir halk olarak tanımlandı. Hiyerarşik bir toplum olan Mayalar'da köylüler ve soylular yerlerini ve konumlarını biliyorlardı. Maya halkı bizim çağımızın dışında dört çağ ve dört ırka inanmışlardı. Takvim kronolojisine göre 5'nci çağ olarak tarihledikleri çağ İ.Ö.12 Ağustos 3114 yılında başlayıp İ.S.2012 yılında dünyada son derece yıkıcı depremlerin olacağı ve yeni bir tufanla doğal afetlerin çoğalacağına inanmışlardı. Adrıan G Gılbert ve Maurıcem Cotterell "Maya Kehanetleri" adlı kitabında "...Bu esrarengiz insanlar, Avustralya yerlileri gibi rüyayı geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman hakkında yorum ve kehanetler yapabilmek için kullanmışlar, gezegenleri ve yıldızları da modern araçları olmamasına rağmen tuhaf bir biçimde doğru olarak takip edebilmişlerdir..." şeklinde ifadelere yer vermişler. Dinsel yönden Mayaların tanrılarına önem verdiklerini ve inançlarını da düzenli bir biçimde yaptıkları belirtilir. Araştırmacılar onlardan gizemli bir topluluk olarak söz ederler. Maya toplumunun yaşadıkla-

rı yerlere daha sonraları Toltekler ve Aztekler egemenlik sürdürmüşlerdi. Onlar Mexico City'nin kuzey bölgelerine yerleşerek egemenlik kurmuşlardı.

Mayaların yok oluşu: Yok oluş, yakılıp, yıkılma, tarih sahnesinden silinme gibi olaylar; antik uygarlıklarda dramatik bir sahne olarak belirtilmiş ve günümüz insan düşüncesini çok daha yormaktadır. Aztekler nasıl ki çağların ötesinde "dört çağ"ın olduğuna inanmışsalar Mayalar da aynı şekilde "dört çağ"ı içinde barındıran bir takvim şekline inanmışlardı. İki uygarlıkta da dünyanın çoğu bölgelerini aynı anda etkileyen bir tufan olayından söz ederler. Araştırmacılar yaklaşık İ.S. 440-814 tarihleri arasındaki "Alçak güneş lekesi aktivitesi"nin bölgedeki uygarlıkların çöküşüyle aynı dönemde birleşmiş olduklarını belirtirler. Burada "radyokarbon" tarihlendirmeler sonucunda bazı olayların ortaya çıkacağına da işaret ederler. Bölgede sadece Mayaların değil de bazı uygarlıkların da bu nedenle çöküşleri ve ortadan kalkmış olabilecekleri belirtilir. Zaten Mayaların "Uzun dönem Hesapları" bu doğal olayla bağlantılı olarak hesaplanır. Uzun dönem takviminin de İ.Ö. 12.08.3114 yılında Venüs gezegeninin doğuşuyla başladığı ifade edilmektedir. Dresden yazıtlarında bulunan döngüsel hesap olan 1.366.560 günlük hesabın da Tzolkin (5.256) ve Haab ([Müphem yıl ya da muğlak yıl]) (3.744) eşit günlere karşılık bir hesaplama olduğu öne sürülür. Kısacası Mayaların çöküş nedeninin "Güneş'in Manyetik Değişimi" ve "Düşük Güneş Lekesi Aktivitesi" süreciyle gerçekleşmiş olduğu ifade ediliyor. Yani güneşin manyetik alanıyla güneş lekelerinden kaynaklanmış olduğu ileri sürülen

Gecenin karanlığında yıldızları inceleyen Maya astronomu (yukarıda) altta Maya Yağmur Tanrısı Chac eğeç dikerken

manyetik alan Mayaların yok oluşlarının kehanetleri arasında sıralanır. İşte bu döngünün de İ.S. 627 yılına denk düştüğü belirtiliyor. Yani İ.Ö. 3114 yılı Mayaların takvim başlangıcı İ.S. 627 ise çöküşünü belirtmektedir. Araştırmacılar güneş etkisindeki "Astrolojik tipi" erkek üremesinin bağlantılı olduğuna değinerek çöküşün bu nedenle olabileceği ele alınır. Mayaların kehanetlerinde işlenen yok oluş döngülerinden ilginç olanı da günümüz takvim tarihine denk düşen tarih 22 Aralık 2012'dir. İnsanların 2012 yılında olabilecek "Güneş lekesi döngüsüyle" yüzleşeceği an, nelerin olacağını tahmin etmek bile zor. Araştırmacılar Mayaların kehanetlerine göre daralan bir zaman boyutunda olduğumuzu belirtiyorlar. Ayrıca araştırmacı Brooks tahmini tarihler olan İ.S. 600-1100 yılları arasındaki çöküş nedenlerini coğrafik iklim değişikliklerine de bağlar. Harvard Üniversitesi profesörü Sheret S. Chase da iklim değişikliklerine bağlantılı olarak yaklaşık İ.S. 790-810 tarihleri arasındaki kurak dönem nedeniyle olabileceğini ileri sürer. Bak Güneş lekeleri Döngüsü.

Mayalar'da bölgeler: Mayalar güney, orta ve kuzey olmak üzere üç bölgeye dağılarak yaşamlarını sürdürdüler. Dağlık bölge olarak bilinen güney bölgesi Guatemala, Chiapas'ın dağlık kısımlarıyla Pasifik'e yaklaşan kıyı düzlükleriydi. Güneyde Mayalarla ilgili önemli derecede tipik özelliler yer almaz. Orta bölgede Mayaların uygarlığı doruk noktasını yaşadı. Guatemala'nın kuzeyindeki bugün Peten olarak bilinen bölgeyi kapsar. Tabasco, güney Campeche ve Quintana Roo, Belize, Rio Motaqua ve Honduras'ın batısına doğru uzanır. Bu bölgelerde Mayalarla ilgili bütün kültürel özelliklere rastlanır. Kuzey ve orta bölgelerdeki konumlar ve gelişmeler genellikle birbirinin aynı olduğu saptandı. Ancak kuzey bölgesinde oluşan özgün nitelik göz ardı edilemez. Bu bölgede Meksika kültürünün etkileri de görülür. Bölgede güneye nazaran toplu göçlere rastlanılmadı.

Maya duaları: Mayalar tanrısal inançlar için törenlerde ya da

kurban törenlerinde çeşitli dualar yaratmışlardı. Bu dualar arasında en önemli dua, tarlaların ekimi ve ağaçların kesimi sırasında yapılan rüzgar duasıdır. Rüzgarın gücü Mayalar'da son derece önemliydi. Çünkü kesilen ağaçlar hemen yanmazsa daha sonra yanması zorlaşırdı. Bu dualardan biri: "...Ey Tanrım, babam, annem, kutsal Huitz-Hok, tepelerin ve vadilerin senyorü, "ormanın senyorü", sabırlı ol. Her zaman yapıldığı gibi yapıyorum. Şimdi sana sungumu (reçine) sunuyorum, bilesin ki senin iyi niyetine karşı çıkıyorum. Belki bundan acı duyacaksın. Ama sana verdiğim zararı karşılayacağım, yaşamak için seni işleyeceğim, ama yalvarıyorum, hiçbir vahşi hayvan benim adımlarımı izlemesin, hiçbir engerek yılanı, tesadüfen, hiçbir akrep, tesadüfen, hiçbir eşek arısı, tesadüfen, bana saldırmasın. Yalvarıyorum hiçbir ağaç, tesadüfen, üstüme düşmesin, hiçbir balta, tesadüfen, hiçbir bıçak beni yaralamasın. Bütün ruhumla sana çalışacağım..." şeklindeydi. Görüleceği gibi bu duada bir yeni üretim göze çarpıyor, her ne kadar zarar verdiğini kabul edip af dilemiş olsa da yeniden onaracağına dair Tanrısına yalvarmaktadır.

Villagra Galeti'den alınan ve Paul Gendrop tarafından çizilen esirler salınesi

Mayalar'da doğum: Mayalar'da doğum, İnkaların doğum anlayışına benzemesine rağmen onlar doğumun devamlı ve sonsuz bir süreç olduğuna inanırlardı. Dünyada durağanlaşan ölü, kendi kimliğini tanıdıktan sonra yeniden doğma ihtiyacını arzularlardı. Ancak inançlarına göre ölünün kendi gücüyle doğamayacağı bilinirdi. Dünyevi bir kişi tarafından yönlendirilmesi gerekliydi. Bu nedenle genellikle bu durumlarda Chilam adlı rahibe danışırlardı.

Dinsel anlamda Maya halkı için evrendeki canlı hayat: Ölüm ve yeniden doğum gibi evreler arasında gelişen ivmeler, farklı dönüşümlerle sağlanırdı. Halk bu süreci sonsuzluğa giden bir yeni yaşam tarzı şekli olarak belirliyordu. Onların tasarladığı düşüncelerine göre dünyevi enkarnasyon, ruhsal ve düşünsel bir gelişimi irdelerdi. Onların deyimiyle alt dünyada bilincin köklerine ve kendi durağan durumunun düşünsel bilincinin farkına varınca yeniden doğma ihtiyacını hissederlerdi. Ölü yeniden doğma ve yaşama adım atma inancını ancak dışardan birilerinin ona yardımcı olması geleneğine inanırdı. Bu yardımcılar ise Chilam rahipleriydi. Birçok ilkel komşu halkın tam tersine onlar doğumun kesinlikle cinsel ilişkiden kaynaklandığını biliyorlardı. Ancak cinsel ilişkiden hamile kalan kadınların doğuracağı çocukların ruhlarına paralel olarak tanrılar ve yardımcı rahipler vasıtasıyla bir başka ruh daha eklenirdi. Böylece doğacak olan canlının çok daha güçlü olabileceği inancı ortaya çıkardı. Hamile kadınlar dualar yapıp kurbanlar keserlerdi. Bir nevi tören yaparlardı. Bu törenleri doğumdan önce yapma geleneği yaygındı. Doğumun kolay geçebilmesi için Genç Ay Tanrıçası "bayan gökkuşağı" olarak tanımlanan Ixchel'den yardım beklerlerdi.

Mayaların keşfi ve kökeni: Son dönemlere kadar yapılan araştırmalar ve arkeolojik incelemelere göre Mayaların yaşamaya başladıkları bölgelerde daha önce hiçbir uygarlığın yaşamadığına işaret ediliyor. Kökenlerinin Asya'ya dayalı olduğunu belirten araştırmacılar, Mayaların son buzul çağda su seviyesinin az olduğu yerden Alaska'ya ulaşmış olabilecekleri tahmin ediliyor. Bunu ince bir ayrıntıyla Popol-Vuh'ta görmek mümkündür. Mayaların kılavuz kitapları olan Popol-Vuh'ta bölgeye geçebilmek için denizin üzerinde "taştan yollar" yapılarak geçildiği ifade ediliyor. Tahmini araştırma raporlarına göre İ.Ö.7500 yılları civarında bölgeye yerleşen Mayalar avcılıkla uğraşı-

yorlardı. Tarım ile ilgili en iyi çalışmalar da İ.S.1500 tarihleri civarında Mayalar'da görülmüştür. Mustafa Kemal Atatürk, Türk soyundan gelmiş olabileceği tartışılan Mayalar ile ilgili bazı çalışmalar yaptığı ve bu konuda 5 ciltlik bir eseri Türk diline çevirttiği biliniyor. Mayalarla ilgili ilk bilgiler Peder Ordonez'in yazdığı "A History of the Creation of Heaven and Earth" isimli kitabında yer alır. Mayalara ait olduğu ileri sürülen kenti "Yılanların büyük şehri" anlamında tanımlayarak, kent hakkında yerel öykülere dayanarak varlığından söz eder. Yerel öykülerin 1961 yılında kronik dinci olan Nunes de la Vega adlı papazın 1961 yılında yakmış olduğu ileri sürülen "Quiche Maya Kitabı"nda yer almış olabileceği tahmin ediliyor.

Mayalar'da evlilik: Kadınlar doğum yaptıktan hemen sonra bebeği yıkar ve kafasını iki çatal şeklinde yapılmış yassı bir ağaç arasına sıkıştırırlardı. Bu işlem uzun sürmezdi, 2 ya da 3 gün sonra onların istediği yassı baş elde edilmişti artık. Yassı başı Mayalar güzellik sembolü olarak görürlerdi. Anne ve baba bebeğin yazgısını ve adını belirlemek için vaftiz gününden önce mutlaka bir rahibe başvururlardı. Çocuklar ve babaları, Yağmur Tanrısı Chak'ı sembolize eden dört yaşlı saygın rahibin tuttuğu kordonun içinde beklerler. Tütün, tütsü ve kutsal suyla adları kutsanır ve o tören sırasında yaşları evliliğe uygun olan kızlar da evlendirilirdi. Maya kadını kız çocuklarını son derece baskı altında tutarak yetiştirirdi. Namus kavramına son derece bağlı bulunan Mayalar'da kadın evlenmeden önce cinsel ilişkiye girerse cezası ağır olurdu... Buna benzer feodal yaşam tarzı hala Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde uygulanmaktadır. Aynı aileden gelenlerin evlenmeleri tabulaşmış gibiydi. Genellikle evlilik işlerini de çöpçatanlar üstlenmişlerdi. Kimin ne şekilde ve kiminle evlenmesi gerektiği kati kurallara bağlıydı. Burada zina ölümle cezalandırılırdı. Evlilikten sonra kadın ve erkekler vücutlarına dövmeler yaparlardı. Erkekler savaş işaretlerini, kadınlar

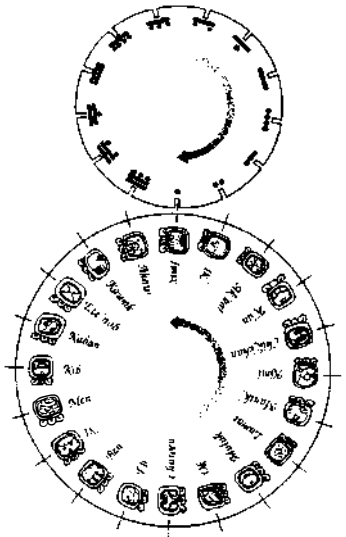
da süs işaretlerini vücutlarına işlerlerdi. Aileler çocukları güzel görünsün diye burunlarının üstüne boncuk takarlardı.

Mayaların sosyal yaşamları: Mayalar, Aztekler gibi merkezi bir imparatorlukla yönetilmediler. Bunlar genellikle şehirlerde ikamet etmek isteyen topluluklardı. Bunların yönetici sınıfları asiller ve rahip soylarından oluşuyordu. Asiller ve rahip soyundan gelenler otoriteyi sağlayan sınıflardı. Mayalar'da orta sınıf yok denecek kadar azdı. Avrupalıların ötesinde Mayalar'da yaşam tarzı bölünmeler halindeydi. Tabandaki halk oldukça eziliyordu. Soylu sınıflar ise son derece iyi koşullarda yaşarlardı. Sanki soylular ile tabandaki halk arasında bir set çekilmiş gibi bir durum vardı. Asiller kendilerini anası babası olanlar (Almehenob) sınıfından görürlerdi. Prens ve yöneticilerden oluşan bir başka asil sınıf (Halac Uinicil) da vardı. Dinsel ve yönetim, adı geçen elit sınıf tarafından organize edilirdi. Halkın çoğu çiftçi ve sanatkarlardan oluşurdu. Çoğunlukla çiftçilik ve avcılıkla uğraşırlardı. Geyik, tavşan, vahşi Hindi, İguana gibi yabanı hayvanları avlarlardı ve onlarla geçinirlerdi.

Maya resim sanatı: Uygarlığın başladığı söylenen topraklarda İ.Ö.9000 yılları civarında ilk yaşayanların izleri görülüyor. Sanatsal ve yaşamsal yönden şekillenme ise İ.Ö. 2500 yılları civarında tahmin ediliyor. Uygarlığın bu süre içindeki kültürü çeşitli evreler halinde incelenir. Bu evreler; Erken Formativ Dönemi (İ.Ö. 2500 - 1200), Orta Formativ Dönem (İ.Ö. 1200 - 400), Geç Formativ Dönem (İ.Ö. 4000 - İ.S. 250), Erken Klasik Dönem (İ.S. 250 - 400), Orta Klasik Dönem (İ.S. 400 - 700), Geç Klasik Dönem (İ.S. 700 - 900), Erken Post – Klasik Dönem (İ.S. 1200 - 1450), Geç Post-Klasik Dönem (İ.S. 1450 - 1530) tarihleri arasında incelendiler. Mayaların resim sanatı üç ana grupta toplanır. Duvar resimleri, çömlek resimleri ve ağaç kabukları üzerine çizilmiş resimler. Bunlar Codex adı verilen yazmalara

çizilmiş olarak elde edilmiştir. Mayalar'daki resim sanatı dinsel ağırlıklı bir sanat olarak göze çarpar. Bu sanatta renkler de çok renkli ve az renkli olarak da iki bölümde incelenir. Çok renkli olan resimlerde ön renkler kırmızı, sarı, mavi, yeşil, beyaz ve siyah, tek renkliler de sadece siyah çizgilerle belirtilmiştir. Renkler sembolik olarak yer ve konumları belirtilerek özellikle seçilirdi. Renkler hiçbir zaman zevkli olarak seçilmemiş, bunlar dini ve sosyal durumların belirlenmesi için seçilerek kullanılmıştır. Bulunan en eski duvar resimleri Erken Klasik Döneme ait olarak tahmin edildi. Geç Post-Klasik döneme ait olan resimler önemli bir yer tutar. Peten bölgesindeki arkeolojik bir alan olan Rio Azul, yönetici mezarlarındaki yazı örnekleri içeren duvar resimleri Erken Klasik Döneme ait olan önemli çalışmalardır.

Maya takvimi: Araştırmacılar ilk Maya takviminin başlama sürecinin İ.Ö.3372'ye tarihlendiğini belirtirler. Bu tarihin Mayalar'daki önemi bilinmemekle beraber neden takvimin bu tarihte başladığı ise kesinlikle çözülmüş değil. Belirli görüşler bu rakamın kozmolojik bir hesabın sonunda ele alınmış olabileceğini savunur. Bütün uygarlıklar yapacakları işleri belirli sayılar doğrultusunda ele alarak kayıt şeklinde not etmişlerdi. Devlet törenleri, dini törenler, tapınma günleri, adak günleri, bayram günleri gibi önemli devlet görevlerini tutanaklar ve belirli takvimler yaratarak giderirlerdi. Mayalar'da da aynı işlemin tekrarı yapılmıştır. Bunlar da 52 yıllık takvim dönemini kullanmışlardı. Bu takvim dönemlerini zaman zaman çakışmalar içinde olan iki takvim şeklinde uygulamışlardır. Takvim şeklindeki çarklardan biri yirmi günü, 1'den 13'e kadar sayıların iç içe geçmesi şeklinde 260 günlük bir zaman çarkıdır. Mayalar arasında "ersatz" terimi olarak bilinen takvimin adı "Tzolkin" olarak adlandırılır. Bu takvim gün adları olan İmix'ten başlar onüç günlük süre bittikten sonra yeniden Ix olarak devam eder. Yani 260 günlük

Maya takvimindeki gün adları

takvim süresinin son günü 13 ahaw olarak ortaya çıkar. Mayalar'da bu zaman birimlerinin ortaya nasıl çıktığı hala bulunamamaktadır. Her günün kendine has kehanetleri ve diğer günlerle bağlantıları olduğu gibi onları temsil eden gün tanrıları bile vardı. İkinci takvim döngüsü ise 365 günlük "Haab" ya da "muğlak yıl" takvimidir. Bu takvimde her biri 20 gün olarak hesaplanmış 18 ay yer alır. Bu gün sayımına ise Mayalarca korkulan 5 artık gün ilave edilirdi. Yeni yıl 1 pop ile başlar 2 pop ile devam eder.

Maya astrolojisi: Uygarlıkların kendi ana ilkelerinde yer alan bilimsel çalışmalar,çok daha sonraki bazı yorumcu ve araştırmacılar tarafından farkında olmadan beğeni aldıkları bazı çalışmaları fiziksel zamanla entegre etme yolunu denerler ki bu o uygarlığa yapılan kasti müdahalelerden biri sayılmaktadır.Bu uygarlıklar arasında Mayaların kendi takvim disklerinde ele almış bulundukları tanrısal öğeler hiçbir zaman astrolojiyi çağrıştırmamaktadır. Kullandıkları takvim çalışmasındaki karmaşalık bu gün için takvim araştırıcıları tarafından astronomi eklenmekte ve Mayalarda sankiş bir Zodyak kuşağı serüveni varmış gibizinden tavır takınarak bazı kapalı yorumlar öne zürmektedirler.

Mayalar'da din: Maya inancındaki yaratılış öyküleri "Popol-Vuh" adlı Maya-Kiçeler'in kutsal el kitabında belirtilmiş gibidir. İnançları ve dinsel yolu bu kutsal metinlerde yer alır. Araştırmacılar Popol-Vuh'un Maya dinsel kültlerini anlatan tek ve en güçlü belge olduğunu ifade ederler. El yazması olan bu eserde yaratılıştan önceki zaman ince bir şekilde anlatılmaktadır. Onlara göre başlangıçta sadece

belirsizlik içindeki karanlıkta gökyüzü ve gökyüzünün altında olduğuna inandıkları yeryüzü vardı. Gökyüzü ve yeryüzü sonsuz karanlıkta hareketlenen herhangi bir ivme olmadığı için sessizlik içine gömülmüşlerdi. Yeryüzünün de sulardan yeni kurtulmuş olduğuna inanırlardı. Popol-Vuh'ta yaratılış ile ilgili sessizlikten sonra tanrıların nasıl yaratılmış oldukları ele alınır. Onlara göre suların altında "Quetzal" kuşunun sarı ve yeşil tüyleri altında gizlenmişlerdi. Zamanı geldiğinde yeryüzüne çıkıp yaşamı yaratacakları inancı vardı. Dinsel öykü yaratıcıların bazı şeyleri yaratmaya başladıkları belirtiliyor. Onlar; yeryüzü boşluklarına suların dolmasını ve düz olan yerlerden de suların çekilmesini emrettiler. Dünyayı uyandırarak yeryüzünün yaratılmasını sağladılar. Sümerlerin Nuh tufanıyla ilgili öyküye yakın anlatımların yer aldığı Popol-Vuh'ta yaratıcılar bazı şeylerin oluşmasında etkili olduktan sonra ağaçlar ve vahşi hayvanları yaratmanın yaşama canlılık getireceğine inanarak yeni çalışmalara başlarlar. Vahşi hayvanlardan sonra insanları çamurdan yarattılar, ancak onları beğenmediler. Daha sonra da tahtadan kuklalar yaparak onlara can verdiler ve onları beğenip yeryüzüne saldılar. Ancak "tahta-bacaklı" olan bu yaratıkların vahşi hayvanlardan bir türlü kurtulamadıklarını görünce onları da dramatizeli bir şekilde yok etiler. Daha sonra da mısırdan insan yarattılar ve yeryüzündeki işleri onların arasında bölüştürdüler. Bakınız "Maya tanrıları".

Palenque sarayında bir alçak kabartma. Desen Paul Gendrop tarafından çizilmiştir. Bu kabartma Tikal kentinde bir mezarda bulunan kemik üzerinde gösterilir

Maya tanrıları: Yapılan arkeolojik kazılar sonucunda Mayaların tanrılarıyla ilgili kronolojik bir liste sunmanın mümkün olmayacağı anlatılır. Bu nedenle kitaba kronolojik bir Maya tanrılar listesi yazamadım. Uygarlık, doğaüstü güçlere inanırdı. Bu güçlerin kendi aralarında iletişim halinde olduğuna da kesin gözüyle bakılırdı. Onların inanç geleneğinde güçlerini yitirmiş olan tanrılar yerine başka tanrılar yaratma eğilimi vardı. Mayalar'da Tanrı ve Tanrıçalar görsel olarak ele alınmış ve farklı renklerle tanımlanmıştır. Burada Yön tanrılarıyla ilgili renkleri örnek olarak gösterebiliriz. Örneğin kırmızı renkte tanımlanan bir Tanrı ya da Tanrıça'nın doğu yönünü temsil eden bir tapınıcı olduğu hemen bilinirdi. Birbirlerine benzer Tanrı ve Tanrıçaları da tanımlamışlardı. Bunlara örnek olarak; Ix Chel, Kinich Ahau olarak tapınılan Güneş Tanrısı Itzamna'nın tapınma benzeri onun karısıdır, şeklinde düşünülür. Bazı önemli tanrılar ise Chac, Huğ Nal, İum Cimih, Huracan ve Xbalanque ve Hunahpu'dur. Maya mitolojisinde yaklaşık 117 tanrının yer aldığı ifade edilmektedir. Bu tanrıların özdeşleştiği tanrılar ise yaklaşık 120 tanedir. Panteonda ilk on sırayı alan tanrılar; Chac, Ah-Puch, Ixchel, Acat, Votan, Itzamna, Alphabet-gods, Kınıch-Ahau, Hun-Hunahpu ve Cama-Zotz'dır. Panteonda yer alan 117 tanrıyla özdeşleşen 120 tanrılar ise; Ac Yanto, Acan, Acantuns, Acat, Ah Bolom Tzacab, Ah Bolon Dz'acab, Ah Bolon Dzacab, Ah Chicum Ek, Ah Chicumek, Ah Ciliz, Ah Cuxtal, Ah Hoya, Ah Hulneb, Ah Kin, Ah Kinchil, Ah Mucen Cab, Ah Muzen Cab, Ah Muzencab, Ah Peku, Ah Puch, Ah Tzenul, Ah Tzul, Ah Uuk Yol Zip, Ahau Kin, Ahpuch, Akbul, Alaghom Naom, Alaghom Naom Tzentel, Alphabet Gods, Bacabs, Backlum Chaam, Balams, Balanque, Becabs, Belachina, Ben Elaba, Beyto, Bolon Dzacab, Bolon Tiku, Bolon Tzacab, Bolon Tzakab, Bolontiku, Bulkabil, Buluc Chabtan, Buluk Kab , Cabracan, Cabrakan, Cacoch, Cakulha, Cama Zotz, Camazotz, Camı

Caneques, Caneques, Cauac, Chaak, Chac, Chac Chel, Chac Mol, Chac Mool, Chac Uayeb Xoc, Chac Xib hac, Chacmool, Chak Chaob, Chibilkin, Chiccan, Chicchan, Chuen, Cit Bolon Tum, Cizin, Cocijo, Colicha Cozee, Copijcha, Coqueelaa, Coquenexo, Coqui Bezelao, Coqui Huani, Coqui Xee, Coyopa, Cozaana, Dubdo, Ek Chuah, Ek Chuuah, Ek Zip, Ekchuah, Etz'nab, Etznab, Fat God, Frog God, Gi, Gii, God A, God A', God B, God C, God Ch, God D, God E, God F, God G, God H, God K, God L, God M, God N, God O, God Q, God S, God Y, God Z, Gucumatz, Gucup Cakix, Hacha Kyum, Hachakyum, Harakan, Hero Twins, Huechaana, Huichaana, Hun Ahau, Hun Ahaw, Hun Aphu, Hun Batz, Hun Came, Hun Choen, Hun Chowen, Hun Hunahpu, Hun Hunaphu, Hun Nal, Hun Nal Ye, Hun Nal Yeh, Hun Nik, Hun Pic Tok, Hunab Ku, Hunahau, Hunahpu, Hunaphu, Hunapu, Hunbatz, Hunchoen, Hunchouen, Hunhau, Huracan, Hurrican, Hurukan, Itzamna, Ix, Ix Balangue, Ix Balanque, Ix Chebel Yax, Ix Chel, Ix Chup, Ix Tub Tun, Ixbalanque, Ixchel, Ixpiyacoc, Ixtab, Jester Gods, Kacoch, Kam, Kan, Kauil, Kawil, Ked, Kedo, Kimil, Kinich Ahau, Kinich Ahaw, Kinich Ajaw Pakal, Kinich Kakmo, Kisin, Kucumatz, Kuh/ Kukulcan, Kulkuylkan, Lahun Pel, Mbaz, Mdi, Mitlan, Mitnal, Moan, Monkey Twins, Mse, Muan, Mulac, Nahual, Nal, Ndan, Ndo'yet, Ndoyet, Ndozin, Nik, Nohock Ek, Old Black God, Old Jaguar Paddler, Old Stingray Paddler, Olmec Gods, One Hunahpu, Oxlahuntiku, Paddler Gods, Palenque Triad, Pauahtun, Pavahtun, Pichana Gobeche, Pichanto, Popol Buj, Popol Vuh, Quiabelagayo, Sak Nik, Sotz, Tepeu, Tohil, Uayeb, Voltan, Votan, Vucab Cakix, Vucab Came, Vucab Hunahpu, Vucub, Vucub Caquix, Vucub Hunahpu, Vukub Bahpu, World Tree, Xaman Ek, Xamen Ek, Xbalanque, Xbaquiyalo, Xibalba, Xibalbay, Xmucane, Xpiyacoc, Xquic, Yaluk, Yax Balam, Yum Kaax, Yum Kax, Zi-

pacna, Zotz. Bir başka kaynak olan www.musesrealm.net adresinde ise Maya tanrıları "...Ab Kin Xoc, Ahau-Chamahez, Ah Chuy Kak, Ah Cun Can, Ah-Kiuic, Ah Puch, Ahulane, Ajbit, Ajtzak, Akanchob, Akna, Alom, Chac, Ek Chuah, Hunab, Hunhau, Hun Hunahpu, Hurakan, Itzamna, Ixchel, Ixtab, Kinich-Ahau, Kukulcan, Pauahtun, Piz Hui Tec, Tohil, Yum Cimil..." şeklinde sıralanmıştır. Tanrı adları ve okunuş tarzlarını da www.mythome.org sitesi ele almış ve kaynak niteliğinde okurlarına sunmuştur. Araştırmacılar orijinal Maya dilinin İspanyolca telaffuzunun etkisi altında kalarak ingilizce'ye çevirisinin bu yoldan olduğunu belirtirler. Örnek olarak „Quetzalcoatl" ya da „que" yazılışı İspanyolca'dır. İngiliz diline aynı şekilde geçmiştir. Sitede belirtilen Tanrı adları ve telaffuzları da «...Ab Kin Zoc(abb KİN soc), Acan(ah Kahnn), Acat(ah Kaht), Ac Yanto(ak YAN to), Ah Bolom Tzacab(ah BU lum ts AH kahb), Ah Cancum(ah KAN kwam), Ah Chun Caan(ah chwan KA an), Ah Ciliz(ah KIL is), Ah Cuxtal(ah KUSH tal), Ah Hulne(ah KWAL neb), Ah Kin(ah KEN), Ah Kin Xoc(ah KEN SHOK), Ah Kumix Uinicob(ah KWa mish win E kob), Ah Mun(ah MaN), Ah Muzencab(ah mas EN kab), Ah Patnar Uinicob(ah PaHT nar KWA E kob), Ah Peku(ah Pe KWA), Ah Puch(ah PWaSH), Ah Tabai(ah Tah bahE), Ah Uincir Dz'acab(ah KWAN sir ts'AH kab), Ah Uuc Ticab(ah wa wak TE kab), Bacab(bah KahB), Backlum Chaam(BaSK l'wam CHA am), Balam(bah LAM), Bolontiku(BO lun tE kwa), Buluc Chabtan(BWA l'wak CHahB tan), Cacoch(KA koch), Camazotz(ka MaH SoTS), Cauac(kWA'k), Chac (CHaK), Chac Uayab Xoc (CHAK KWA yab SHOK), Chamer(CHAMER), Chaob (CHA ob), Chantico(chan TE kO), Chibirias(chE birE as), Chiccan (CHEK kan), Cit-Bolon-Tum(sit BO lon TWAM), Cizin(sE sen), Cocijo(kokE ho), Colel Cab(kol E kab), Colop U Uichkin(ko lop WAH WACH ken), Chamer(chah MER), Cum Hau

(KWAM wah), Ekchuah(ek CHWa'), Ghanan(GWAN an), Gucumatz(GWA KWA MaTS), Hanhau(WAN wah), Hunab Ku(WAN ab KWA), Hunapu(wan a pwa), Huncame(wan KA meh), Hun-Hunapu(wan WAN ah pwa), Hurukan(WA rwa kan), Itzamna(ET SAM nah), Itzananohk'u(ET sam AN WAK'O), Ix(ESH), Ix Chebel Yax(esh CHE bel YASH), Ixchel(Esh CHEL), Ixtab(ESH tahb), lxzaluoh(ESH sal kwa), Kan-xib-yui(kan SHeB ywE), Kinich Ahau(kEnich A wah), Kucumatz(KO KO mats), Kukulcan(KO KOL kan), Mulac(mO LAS), Naum(NA OM), Nohochacyum(NO wach AK yom), Tepeu(te PA), Tlacolotl(TLaK O LOTL), Tohil(TO KWAL), Vucub-Caquix(VO KOB KA KWISH), Xbalanque(SHi BA lan KAY), Xmucane and Xpiyacoc(SHMO kane and SHpE YA kok), Yum Caax(yum KA ash), Zipakna and Kabrakan(sip AK na (and) Kab RA kan), Zotz(SoTS or SOTS)..." şeklindedir.

Maya yazmaları: Mayalarla ilgili el yazmalarıdır. Bunlar büyük bir olasılıkla yaklaşık 1200 yıl önce bazı önemli sosyal, siyasal ve dinsel inisiyeleri içinde barındıran yazmalardı. Ne yazık ki çıkarları elden gider diye korkan papazlar ezoterik bilgiler içen bu yazmaların çoğunu imha etmişlerdir. Özellikle onların kültürlerini belirleyen yazmaların çoğu İspanyol ve Meksika papazları tarafından yakılmıştır. Ancak bunlardan sağlam kalan dört tanesi çeşitli yollarla bulunarak koruma altına alınmışlardır. Bulunan yazmalar, Paris yazması, Dresden yazması, Madrid yazması ve Groiler yazmasıdır. (Ancak bazı kaynaklarda bu yazmaların sekiz adet olduğunu savunan araştırmacılar var.) Bu yazmalar sadece metin olarak yazılmamış, metinle beraber resim çizimleri çeşitli renklerle bezenmişti. Resimli metinlerin konularını çok daha net bir şekilde belirttiği anlaşıldı. Bu yazmalarda sadece kendi yaşamlarını, toplumsal ilişkilerini değil de dost olarak yaşadıkları komşularının da toplumsal ilişkilerini anlatıyorlardı. Hat-

ta çoğu el yazmalarında uzaylılardan da bile söz ederler. Yazmalarda gösterilen taşlar üzerinde ateşlenmiş roketler, uçan makineler, reaktörler, egzozunda ateş saçan füzeler çizilmiştir. Özellikle Trona, Cortesiano ve Perez kodekslerinde uzayla ilgili metinler ve resimler yer almıştır. Tanrılara kurban vermek için köle yakalamak anlamında yaptıkları savaşları da anlatmışlardı. Düşünülen Tanrı sayılarının ancak otuz tanesi bu yazmalar vasıtasıyla bilinmiştir. Tahmin edilen 300 tanrıdan ancak otuzunun bulunması Mayalarla ilgili tarihin henüz bulunamayışı anlamında düşünüldü. Bu durumda yapılan arkeolojik kazılarda adı bilinmeyen tanrıların karşısına alfabenin harfleriyle kodlama yapılarak sembolize edilmiştir. Çoğu Tanrı ve kral adı da yazıtbilimciler tarafından takma bir ad olarak verilmiştir. Maya tanrıları cinsiyete göre erkeklerin kadın Tanrıçalar'dan daha fazla olması göze çarpar. Ancak Tanrıçaların daha güçlü oldukları da bir gerçekti.

Kaide üzerinde bir Tanrı betimlemesi

Mayalar'da şiir: Günümüzde sanatsal bağlamda artık çöküş içinde olan şiir; Mayalar'da da ele alınmıştı. (Şiir'in günümüzdeki çöküş nedenlerinin başında şairin kendini yenilememesi, iyi bir okur olmaması ve yaratıcı düşünceden uzaklaşması şeklinde değerlendiriliyor.) Çöküşün başta sosyolojik olaylarla beraber ekonomik olayların karşılıklı katlanarak bu güzide sanatın gerilemesine en tehlikeli neden olarak gösterildi. Mayalar genellikle şiirleri dinsel metin tarzında ilahiler şeklinde yazarlardı. Çünkü, yazdıkları ilahilerle tanrılarına karşı görevlerini yerine getirdiklerine inanırlardı. Bu ilahilere örnek olarak Le Plongeon İ.Ö.5. yüzyılda Maya dilinden yazılmış olan şiirin çevirisini yapmaya çalıştı. Ancak yazar Hans Stephan

Santesson bu ilahiyi çok daha dikkatli çevirerek günümüz insanına bir kez daha hatırlatmıştır. Şiirin cümleleri şöyle: "...Ağır ağır yarıldı sular/ Düzlüklere yayılarak/ Kapladı her yanını toprakların/ Plajlarla, tepelerin olduğu/ Alçak yerlerde hortumlar oluştu/ Ve suları, toprağı kapladı/ Yaşayan ve ne varsa kımıldayan/ Sular örttü üzerini/ Tortular kaldı geriye/ Batan, sulara/ Mu'nun topraklarıydı/ Sadece tepeler çıktı/ Sudan dışarı/ Islık çaldı girdaplar/ Orada, burada/ Soğuk hava gelinceye dek/ Ipıssız vadilerde/ Şimdi buzlu uçurumlar var/ Delikler kille dolu/ Bir ağız açılıyor; ve dumanlar/ Fışkırıyor volkan çamuruyla..." Bir başka Maya şiirinde de "...ye, ye henüz ekmek varken/ İç, iç henüz su varken/ Gün gelecek toprağı kırağı çalacak/ Her şey yıkılacak/ Gözler ölüme kapanacak/ baba, oğul, torun asılacaklar aynı ağaca/ Her şey yıkılacak/ ve halk ormana dağılacak..." şeklinde ifadelere yer verilmiştir.

Mayalar'da isim glifleri: Maya resim ve heykel sanatında yapılan portrelerin yanında mutlaka adlarının glifleri de yapılırdı. Bu oyma alışkanlığı süreklilik gösterdi. İsim glifleri altta portreler ayakta ya da oturarak onların üstünde yer alıyordu. Buna örnek olarak "Kalkan Jaguar" olarak tanımlanan Yaxchilan'nın glifi gösterilebilir.

Maya soyları: Pasifik kıyısında yaşamış olan Maya soyları üç ana grupta incelendi. Bunlar Kikekakçikeler, Mamlar ve Pokomamlar'dı. Konuştukları diller genellikle dağ dilleri dışında birbirlerine diyalektik olarak benzer dillerdi. Eskiden Meksika soylarının Pasifikten Honduras'a kadar yayıldığı anlatılır. Bu soylardan dil benzerlikleri nedeniyle Tehuantepec kıstağında yaşayan "Miske-soke" (Mixe-Zokue) halklarının akrabaları oldukları söylenir. Ksinkalar, Lenkalar ve Yikakeler de dahil. Bu soyları daha sonraları ise Nikaraqua'ya kadar yayılan Nahual soyları takip etti. Nahual soylarının yaşam tarzlarını Kiçe efsane-

lerinin toplandığı "Popol-Vuh" ve Kakçikelerin soy tarihini belirten "Kakçike kronikleri" adlı kitaplarda detaylar anlatılır. Ancak ABD'li arkeolog Samuel Kirkland Lothorp ve Alfred Vincent Kidders'in çalışmaları Guatemala'ya daha önce ulaştığı şeklinde anlatıldı. Yani Nahualar'dan önce. Konuyla ilgili detaylar kaynak kitaplarda yer almaktadır. Daha geniş bilgi için kaynaklara bakınız.

Mayalar'da biyolojik sır: Günümüzde insanları atom, hidrojen, kobalt ve plütonium bombalarının tehdidinden daha tehlikeli bir yok etme formülü var. Bu yok etme formülü biyolojik saldırıdır. Burada insan vücudunda tahribatlar yapan bakterilerin üretilmesi şeklidir. Bu şekilde bir bakteri operasyonunu İnkalar ve Mayalar biliyorlardı. İnka ve Mayaların hazırladıkları biyolojik silahla kısa sürede ortadan kaldırılmak son derece kolay bir buluştu. Öldenli harcamalar yapılmadan. 1952 yılında Lozan Tıp Fakültesi profesörlerinden Schwarz, Paris'te yaşayan bir bakteriolog arkadaşına bir şişe içinde gönderdiği ve Mayaların bildiği "el sapo" formülüne göre hazırlanmış bir bakteri formülü yer alıyordu. Bu bakteri formülü İtalyan bakteriolog Sanarelli tarafından Meksika'dan getirtilmişti. Profesör Schwarz tarafından tavşan kanıyla üretilen bu bakterinin adı "Myxomatose"ydi. Buradaki amaç zararlı tavşanları ortadan kaldırmak içindi. Fransa'da Maille Bois (Eure-et-loire) malikanesinin 130 hektarlık arsası üzerinde yapılan deney korkunçtu. Bütün tavşanlar yok edildiği gibi, epidemi daha uzak yerlere sıçramıştı. İşte Mayalar ve İnkalar bu tür yok edici formülleri biliyor, ancak uygulamak istemiyorlardı.

Monte-Alban'da bulunan bir heykelcik

Mayalar'da beyin ameliyatı: Mayalar, Astronomi, Matematik, Tıp, Eczacılık, Fizik ve Kimya dallarında bugünkü araştırmacılar için hayret verici bir ilerleme gösterdikleri gibi bu bilgilerin kaynaklarını da vermekteler. Astronomi için dönemlerinde yaptıkları gözlemevlerinin, Paris'te bulunan gözlemevlerinden daha iyi konumda olduğu kanıtlanmıştır. Bilim adamlarının Maya ve İnka doktorları için "büyücü" dedikleri bu insanlar yaptıkları operasyonlarını kayıtlara bile geçirmişlerdir. Bilimsel bir pratiği yakalayan bu insanlar beyin ameliyatlarını da yapmışlar. Peru'da bulunan bazı insan iskeletlerinde ameliyat izleri görülmüştür. Bu insanlar ameliyat sırasında ışın saçan Kuyos adlı böcekten yararlandılar. Tırtıl biçiminde olan bu böcekler bir nevi X ışını etrafına saçarlar. Ancak anestezi tekniğiyle ilgili herhangi bir belge bulunamadı. Bazı uyuşturucu otlardan yararlanmış olabilecekleri düşünülüyor.

Maya Uygarlığı: Uygarlık yolunda inanılmaz olduğu kadar ezoterik yapılarıyla yazmalarında belirttikleri kehanetlerle önemli uygarlık izleri bırakan bir imparatorluk olarak bellekleri süslemektedir. Uygarlığın, İ.Ö.2600 civarında Yucatan'da ortaya çıkmış olduğu ileri sürülüyor. Bölgede etkili olan Maya yerlileri İ.S.250 yılından sonra bugünkü güney Meksika, batı Honduras ve Guetemala topraklarına egemen oldular. İ.S.250-900 yılları arasında etkili olarak görülen "klasik dönemde" nüfusları 90 binlere ulaşan kentlerde yaşadılar. Astronomi, takvim sistemi ve hiyeroglif yazılarla iz bıraktılar. Mayaların doğu kısmında Teotihuacan kültürünün yükselmesinin paralelinde Yucatan ve Chiapas uygarlığı da önemli gelişmeler gösterir. İ.Ö.1000 civarında Olmeklerin uygarlıkları gibi Maya kralları da batı bölgesindeki Oaxaca bölgesine yayılmadan önce Tobasco kıyısında kentler kurdular. Maya bilginleri Zapoteklere de bazı matematiksel yollar öğrettiler

ve ortaya İ.Ö.3114 yılında başladığı belirtilen "Uzun Dönem Tarih Kaydı Metodu"nu geliştirmeyi başardılar. İ.S. 600 civarında Chipas kentinde son derece önemli yapılarla kentin yüzünü değiştirdiler. Pacal döneminde ünlü yapıların olduğu da belirtilmektedir. tanrıları için önemli derecede ibadet merkezleri ve kurban sunakları yaptılar. Maya halkı soylarını deniz aşırı ülkelerin birinden gelen Votan adlı birinin soyundan kabul ederlerdi. İ.S.800 civarında nüfus azalmasını hızlandıran bazı doğal nedenler yüzünden kentler yıkılmaya yüz tutar. Hatta Palenque, Bonampak ve Yaxchilan gibi kentler ise terk edildikten sonra orman ağaçlarıyla kısa sürede kaplandılar. Ancak kuzey Yucatan'da yaşamın normal olduğu da göz ardı edilmiyor. Kuzey Yucatan'da yaşayan insanlar maden sularından yararlanarak Uxmal, Chichen Itza ve Mayapan gibi kentlerde kültürü yeniden canlandırmayı başarırlar. Mayalar güney Amerika bölgesinde yerleşmiş yaratıcılık yönünde çok gelişmiş bir halktı. Mayaların kültürleri üç dönem halinde gelişti. M.Ö 1500 - M.S 200 tarihleri arasındaki Klasik Öncesi Dönem, M.S 200 - M.S 900 yılları arasındaki Klasik Dönem ve M.S 900 - M.S 1600 yılları arasındaki Geç Klasik Dönem olarak tarih sayfalarına geçer. Bazı araştırmacılara göre de altı bin yıl önce "Mu" uygarlığının bir parçası olarak gezegeni paylaştıkları ifade ediliyor.

Bonampak tapınak duvarında kabartmalarla gösterilen savaş esirlerinin görünümü

Mayalar'da yönetim: Maya halkının yaşamını yönlendiren en önemli kişi krallardı. Bilgili oldukları öne sürülen krallar dini ve normal devlet yönetimini üstlenen kişilerden oluşurdu. Krallardan sonra sarayda asillerin dışında sa-

natçı bir kesimin olduğu da belirtiliyor. Bunlardan başka çiftçi grupları gelirdi. Mülkiyet sahibi olmayan çiftçiler kutsal besin maddesi olan mısır tarlalarında ellerindeki küçük aletlerle uğraşırlardı. Çiftçilerin tanrısal inançlarını tazelemek için krallar, asiller ve rahipler tarafından son derece süslü giysilerle törenler düzenlenir ve kurbanlar sunulurdu. Hiyerarşik bir düzen içinde olan Mayalar'da krallar, asiller, köylüler, çiftçiler ve sanatkarlar yerlerini bilirlerdi.

Bonampak'ta büyük tapınak duvarlarında bir kabartma deseni. Alberto Beltran'ın kaynaklarından alınmıştır

Maya İnisyasonu: Özellikle Türkiye'de Mayalarla ilgili kaynak yetersizliğinden dolayı kültürleri hakkında fazla bilgi bulunamıyor. Ancak Bazı kaynaklarla beraber James Churchward'ın Meksika'da çevirisini yaptığı bazı tabletlerde Mayaların inisyasiyonuyla ilgili az da olsa bazı bilgiler ortaya çıkar. Soylarının Mu ve Atlantıs kıtasına dayandırıldığı Mayaların en görkemli din merkezi piramitlerin bulunduğu Yukatan (Yucatan) kentiydi. Bu kentte ateş ayinlerinin yapıldığı Uxmal piramidi ilgi çekici olarak belirtilir. Maya inisyasiyonunda sınav vermek için yedi aşamadan geçmek zorunludur. Bunlar: 1-Kan ve Çamur ırmaklarını geçme. 2-Kırmızı, yeşil, siyah ve beyaz yollarda yürümeyi başarıyla tamamlama. 3-Saygı sınavı. Daha önceki sınavlarda yorulan aday, 12 bilginin (ya da üstad) bulunduğu odaya götürülür. Odada daha önce ısıtılmış bir taş bulunur. On iki üstad ona "yorulmuşsun belki, otur" derler. Bu bir aldatmacadır. Onlara inanıp da oturan aday sınavı kaybettiği gibi daha önceden ısıtılmış taşın üzerine oturduğu zaman yanarak acı hisederdi. 4-

Buz evi denilen soğuk bir odada gecelenme. 5-Vahşi hayvanlarla karşılaşma. 6-Ateş odası denilen bir odada geceyi geçirme. Bu odanın çok sıcak olduğu belirtilmektedir. 7-En ufak bir hatayla ölümüne neden olan silahlarla dolu bir odada geceleme. Bu yedi aşamayı kazanan aday sipiritual eğitimin üst aşamasına yükselirdi.

Mayapan: 1194-1441 tarihleri arasında yaklaşık 250 yıl boyunca Mayaların merkezini oluşturan totaliter bir devletti. Mayalara karşı despot tutumları geleneklerin yok olmasına neden oldu. Bu devlet yıkıldıktan sonra da kent savaşları, kabileler arasındaki geçimsizlik savaşlarının getirdiği inanılmaz enkaz, Mayalarla ilgili gelişmekte olan kültürü yok etti.

Mayatepek: Atatürk tarafından Mayaların yaşamını incelemeye alan ve Mayalarla ilgili araştırma yapan ve James Churchward'ın kitaplarını Türkçe'ye çeviren Meksika "başgüzergahı" Tahsin Mayatepek'in soyadıdır. Maya dilinde sözcük anlamı "Mayatepesi" şeklinde tanımlanmıştır.

Maz: Maya dilinde sözcük anlamı "Yabani, evcil olmayan" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Nefret" anlamına gelen "Mas" sözcüğüdür.

Mazti: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Ne sorunu var" anlamındadır.

Mbaz: Maya mitolojisinde Zapoteklerin tapındığı bir Tanrıça olarak bilinir. Toprağı temsil ettiği ileri sürüldüğü için Çiftçilik Tanrıçası olduğu söylenir. Maya takviminin dokuzuncu gün haftasına onun adı verilir. Belge eksikliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Mdı: Maya mitolojisinde Suyun Tanrısı olarak tapınılan bir tanrıdır. Ancak Yağmur ve Yıldırım Tanrısı olduğu ileri sürülür. Maya takviminin dokuzuncu gün haftasının ikinci gününü temsil eder.

Mechion: Darien'deki mitolojilerde yerliler soylarının Mechion ve karısı Maneca'dan geldiklerine inanırlar. Bunlar için ilk adam şeklinde saygı gösterirlerdi. Bu kadının tek bir memesi olduğu ifade edilir. Ancak sütünün bol olduğu da eklenir.

Mehen: Maya dilinde sözcük anlamı "Oğul, meni" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Doğrulmuş" şeklinde tanımlanan "Mehen" sözcüğüdür. Bazı kaynaklarda ise sözcük anlamı "Doğrulmuş, oğul vücuda getirilmiş" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Doğrulmuş, vücuda getirilmiş" anlamına gelen "Mehen" sözcüğüdür.

Mek: Maya dilinde sözcük anlamı "Kollarıyla sarma" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Bağlama, zaptetme" anlamına gelen "Mr" sözcüğüdür.

Mekah: Maya dilinde sözcük anlamı "Kucaklamak" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Sevmek" anlamına gelen "Mx-ovnei" sözcüğüdür.

Melez-Kan: (Nilüfer canavarı şeklinde de bilinir.) Ejder şeklinde betimlenerek dünyanın yaratılıştan sonra belli bir olgunluk dönemini sembolize eder. Ancak kendisi de karada yaşayan ilk canlı varlık özelliğini korur. Yapılan açıklamalarda kan canavarı, hayvanlar ve bitkiler dünyasının bir bileşimi olarak ortaya çıkar. Nedeni vahşi olarak bilinse de verimli bir yaratık olduğuna inanılırdı. "Melez-kan -Nilüfer canavarı" Mayaların inancında verimli toprakların sembolü şeklinde tapınıldı. Su Tanrıçası Mam'ın da bir görünümü şeklindeydi.

Men: Maya dilinde sözcük anlamı "İşçi, sanatkar" anlamına gelir. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "İşçi" anlamına gelen "Menkh" sözcüğüdür.

Men: (İng.adıdır) Tzolkin takvimindeki gün için çizilen sembolün Türkçe karşılığı "Kartal" (Kartal, "güneş kuşu" olarak da betimlenir) olarak betimlenmiştir. (Bazı kaynaklarda da "Kuş/Kartal/bilge kişi" anlamında tanımlandığı görülür.) Mayalar'da Tzolkin takvimine göre onbeşinci günün adı. Bu ad Aztekler'de "Cuauhtli" olarak kullanılmıştır. İnançlara göre bu günde Güneş Tanrısı Ahau-Hunahpu adlı varlıklar, ışıkla karanlığı yok etmiştir. Bu nedenle "Ahau Hunahpu" gündüzü temsil ederdi. Kardeşi İxbalanque ise gece ışığı olarak ortaya çıkardı. Ahau-Hunahpu'ya, günü temsil eden bir Tanrı olarak da tapınıldı.

Men adlı günü belirten bir glif

Menchahal: Maya dilinde sözcük anlamı "Yapma, oluşturma, vücuda getirme" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Oluşturma, yapma, vücuda getirilme" anlamına gelen "Menx" sözcüğüdür.

Menta: Maya dilinde sözcük anlamı "Yapmak, imal etmek" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Yaratmak, biçim vermek" anlamına gelen "Menka" sözcüğüdür.

Merida: Yucatan'ın başkenti. 1542 yılında İspanyollarca yeniden kurulduğu belirtiliyor. Don Fransısco de Montejo bu taşra kentine çeşitli ek binalar yaptırır. Yapılan ek binalarla kent, İspanyol kenti biçimine doğru değiştiriliyordu.

Metate: Sözcük anlamı "Öğütme taşı" şeklinde tanımlandı. Tarımda kullanılan taştan yapılmış küçük alet.

Mezoamerika: "Orta Amerika"nın arkeoloji dilindeki bölge adı. Bu bölge Meksika'dan başlayarak Honduras'a kadar

uzanır. Bölgede üç uygarlığın da izlerine rastlanılır. Mayalar, Aztekler ve İnkalar bu bölgede inanılmaz bir kültür geleneğine imza atmışlardı. Genelde arkeolojik kazılar sırasında arkeologlar ve buluntu tarayıcıları buldukları her belgenin konumuna ve yapısına göre kazı yaptıkları bölgeyi kodlama şeklinde adlandırırlar.

Mısır: Maya-Kiçeler'de kutsal bir yiyecek maddesi olarak tapınıldı. Güney Amerika'ya özgü bir bitkidir. İnançlarında Tripsacum adında sarı taneli ve teocine adında beyaz taneli olarak yetiştirildi. Bu bitkilerle ilgili Maya-Kiçeler'de aynı adla ikiz tanrılar'dan da söz edilir.

Mısır Tanrısı: Bak Genç Mısır Tanrısı.

Michoacan: Tarasko yerlilerin yaşadığı bir kent. Burada yaşayan Taraskolar nedense hep barbar bir halk olarak tanımlandılar.

Mictlampa ehecatl: Sözcük anlamı "Cehennem doğrultusunda gelen rüzgar" anlamında bilindi. Kuzeyden yani Maya inançlarında belirtilen "cehennemin" bulunduğu yönden geldiğine inanılır. Çok çılgın ve deli bir rüzgar olarak baktıkları için korkmuşlardı. Bundan başka yeryüzünün cenneti olarak bilinen doğudan esen ilk rüzgar ve Üçüncü rüzgar olarak bilinen "Cihuapipiltin" rüzgarının batıdan geldiği inancı vardır. Dördüncü rüzgar, güneyden eser ancak kuzey rüzgarından daha kötü olduğuna inanılır.

Mictland: (Ya da Mitlan) Oaxaca bölgesinde "Mitla " adlı bir kent olarak bilinir. Mayalar'da ilk önceleri bilinen ikinci ölüler dünyasının adı. Sözcük anlamı ("İçinden çıkıp aşağıya inilen ev") anlamında tanımlandı. Onlara göre yerin en alt yerinin adı. Ölü gömme törenlerine göre cehennem olarak algılandı. Azteklerce "Mictlan" farklı bir şekilde yorumlanmıştır. Motecuhzoma döneminde güneyden gelen göçmenleri karşılamak için görevlendirilen beş müfettişten biri de bu kentten seçildi. Ayrıca üç ölüler ülkesinin ilk sıradaki ülkesi olarak bilinir. Ölenlerin gittiği yer an-

lamında betimlenir. Mictlan ülkesini ölüler tanrısı Mıctlantecuhtlı ve karısı Mıctecacıhuatl (Mictecacfhuatl) yönetiyordu. Buradaki yeraltı tanrılarının çoğunlukta oluşu ve adlarının söylenmesi dahi zor olan tanrılar ölüler ülkesini bir labirente dönüştürmüştü. Bu tanrılar genellikle iki boyutlu formda aydınlık olarak tanımlandılar. Aztek mitolojisinde Mictlan'ın karanlık, solucan ve böceklerle dolu olduğu anlatılır. Mictlan yeraltı dünyasının diğer yönetici tanrıları ise; Cihuateteo, Cihuacoatl, Acolmiztli, Chalmecacihuilt, Chalmecatl ve Acolnahuacatl. Bak Üç ölüler ülkesi.

Mictlantecuhtli: Mayalar'da bir Tanrı. İ.Ö.1144-749 yılları arasında tapınıldı. Ölüm Tanrısı olarak bilindi. Betimlendiği kuş baykuştu. Mictaland'ı yöneten bir Tanrı şeklinde tanımlandı.

Miguel Angel Asturias: 1899-1974 tarihleri arasında Guatemala'da doğup yaşadı. Hukuk öğrenimi gördü. Yerli halkının toplumsal sorunlarıyla ilgili tez hazırladı. Guatemala Söylenceleri adlı kitabı ilk yapıtıdır (Türkçeye çevrilmiştir). Çoğu ülkelerde büyük elçilik görevini yürüttü. Madrid'de ölene kadar kitap yazmaya çalıştı. En tanınmış eserleri ise: 1930 yılında, "Leyendas de Guetemala", 1946 yılında "El Sefior presidente", 1949 yılında "Hombres de main", 1950 yılında "Viento Fuerte", 1954 yılında "El Papa Verde", 1955 yılında "Soluna", 1956 yılında "Weekend in Guatemala", 1960 yılında "Los ojos de los enterrados", 1961 yılında "El Ajadito", 1967 yılında "Poesia Precolombina", 1963 yılında "Mulata de tal", 1967 yılında "El Espejo de lida Sal", 1969 yılında "Maladron", 1971 yılında "Tres de los Cuatre Soles", 1972 yılında da "Viernes Dolores" adlı eserleridir.

Miqtanteot: Yeraltı dünyasında bir bölge olarak ifade edilir. Ölüler ülkesinde savaşta ölenlerin Çipattonal ve Tamagastad'ın yanına gittikleri ifade ediliyor. Adı geçen yer ise "yere gömülenlerin" bir ülkesi olarak ele alınmış olduğu

tahmin ediliyor. Bazı kaynaklarda da yeraltı dünyası değil de Mıqtanteot adında bir tanrının olduğu belirtiliyor.

Milpa: Mısır tarlalarına verilen ad. Bu tarlalarda fasulye, kabak ve biber ekilirdi.

Miraflores: Bak Kaminaljuyu.

Mısır: (Nilin ezoterik ülkesi) Günümüzdeki resmi adı Mısır Arap Cumhuriyeti olan Eski Mısır'ın Nil deltasına, Mu kıtası ya da Atlantis'te meydana gelen doğal felaketlerden kaçarak gelip yerleşen insanların gösterdiği olağanüstü çabalarıyla bugün inanılmaz dev eserlerin yaratılacağını kuşkusuz hiç kimse düşünemezdi. Nil deltasındaki ıssız çöllerin Thot adında Atlantis kökenli bir bilgenin, Mu kıtasının doğal felaketler karşısında sulara gömülmesiyle, bölgeden göç eden ve beraberinde getirdiği adamlarıyla konakladığı yeri zenginleştirdiği arkeolojik buluntular ve jeolojik katmanlar sonucu açıklanmıştır. Mısır'ın krallık olmadan önceki ısısız yaşamı, yanı Nil deltasına Thot ve adamları gelmeden önce hiçbir ezoterik yelpazenin bulunmadığı belgelerle kanıtlanmak istenmiştir. Çünkü yaşamın son derece zor koşullar altında başladığı Nil deltasının ata insanları geldikleri platodan beraberindeki ezoterik bilgileri de nil deltasına yükleyerek Mısır kumlarını bugün ezoterik bir harıtaya taşımayı başarmışlardır. Thot, Nil deltasına göç ettiği zaman kolonisinde "Osiris" adlı bir bilgenin düşüncelerini de beraberinde getirmişti. Bir taraftan bölge yaşanacak duruma getirilmeye çalışılıyordu, diğer taraftan da tanrısal inancın sembolü olan ezoterik yaratılışı yerleştirmeye çalışıyordu. Her şey tamamlanmış evler kurulmuş, ortam yaşanacak duruma geldiğinde Thot'un düşüncelerine inandığı Osiris kültünün yaygınlaşması için ilk pramidin temellerini atmasıyla başlar. Bu inanç sonraki krallar tarafından yeryüzünün en kutsal inancı haline getirilmiş ve adına devasa tapınaklar yaptırılmıştır. Bu tapınaklara da arkeolojik kazılar yapanlar "Piramit" adını vermişlerdi. Yunanlılar bu kente "kara

toprak" adını takmışlardı. Hiyerogliflerde de "ta-mera" olarak anılmıştır. Giritte

Schliman tarafından bulunan bir tablette "... Mısırlılar "Misar"ın soyundan gelmektedirler. Misar tarih Tanrısı Thot'un çocuğuydu. Thot ise Atlantisli bir rahibin göçmen oğluydu. İlk tapınağını Sait'e kurdu. Ve orada anavatanın bilgeliğini öğretmeye başladı..." şeklinde notlar yazılıydı. Acaba Mısırlıların soyu Atlantis kıtasındaki felaketlerden kaçan bir halka mı dayanıyordu. Mısır'ın dünya literatüründe de adı iki anlamda kullanılmaktadır. Eski Mısır dilindeki adı olan Kopt (Bu sözcüğün Kemet sözcüğünün kökünden türetilmiş olduğu belirtiliyor), İbranilerin "Mizraim" sözcüğünden türetilmiş olduğu öne sürülen "Mısr"dır. Hititler metinlerinde Mısır için "Miziri" adını kullanmışlardı. Avrupa dillerine de El-Kopt sözcüğü kök alınarak geçmiş olduğu ifade ediliyor. Araştırmacılar Türk diline Mısır adının geçmesini de "Mısır buğdayı" olarak bilinen tahılın daha sonraki yıllarda "Mısr" sözcüğüne ses uyumu nedeniyle sadece "Mısır" adı uygun görülerek kullanılmıştır. Bu kent, Nil nehrinin her iki yakasını, Akdeniz ve Kızıldeniz yakınında Afrika'nın Kuzeydoğusunda yer alan bir devlet. 1 milyon metrekarelik alana sahip olan bu ülkenin başkenti Kahire, resmi dili ise Arapçadır. Mısır topraklarının çoğu kurak ve kayalıklar yer alır. Kışın yağışlı bir iklime sahip olan bölgenin güneyine doğru gidildikçe sıcaklık oranı artar. Bu kentin uygarlık tarihi ancak yakın dönemlerde incelendi. Dönemin başkentleri ise Hierakonpolis ile Neheb'di. Bu kentte Neheb (Nehetti) adında bir de tanrıça vardı. İ.Ö. 3200 yıllarında Hierakonpolis'li olduğu tahmin edilen Narmer, Nil deltasındaki iki krallığı birleştirdi. Bu krallıklar yukarı ve aşağı Mısır olarak bilinirdi. Yukarı Mısır'ın başkenti Hierakonpolis'ti. Bu kentte yaşayanlar "akbaba-tanrıça" olarak betimlenen tanrıça Nehetti'ye taparlardı. Nehetti beyaz bir taç takardı. Aşağı Mısır'ın başkenti ise Buto ola-

rak bilinirdi. Bu kentte "yılan-tanrıça" olarak betimlenen Uto'ya taparlardı. Uto kırmızı bir taç takarak tanınırdı. Yunan dilinde "pskhent" olarak geçen iki taç için Mısırlılar "iki güçlü" diyorlardı. Narmer, Manheton'un çizdiği şemaya göre 30 Hanedanlı İ.Ö. 330 yılında Büyük İskender Mısır'a girmeden üç bin yıllık firavunların ilk kralıydı. Narmer iki Mısır'ı birleştirdikten sonra başkenti olan Tis'i, Abydos yakınlarında kurdu.

Bu Hanedanlar hakkındaki bilgiler; Abydos, Sakkara ve Hilvan (Aşağı Mısır) daki buluntulardan dolayı öğrenilmiştir. Narmer'in delta kıyısında yeni Memfis kentini kurduğu tahmin edilmektedir. Tinit dönemi olan İ.Ö. 3200-2778 arasında tarım ve hayvancılığın ilerlemesiyle beraber tanrısal nitelikli monarşik düzenin de ilkeleri yavaş yavaş ortaya çıkıyordu. III Hanedanın ilk kıralı (İ.Ö. 2778-2420) kral Coser'di. Kral Coser'in mimarı ise İmhotep'tir. Memfis'i başkent olarak seçti. III ve IV Hanedanlardan günümüze Sakkara'da, Gize de, Meydum, Abusir dışında görkemli Keops, Kefren ve Mikerınus yapılarının adları ve o adların ait olduğu mezarlar sıralandı. IV-V Hanedanlar döneminde firavunların kurduğu monarşık sistem, Mısır topraklarına tam olarak yerleşti. Kral Snefru, kralın güvendiği ve kral adına adaletli kararlar veren bir vezir atadı. Güneş Tanrısı Ra'ya inanıyor ve devlet dini olarak görüyorlardı. VI Hanedanlar döneminin firavunlarından Teti, Pepi I ve Pepi II yönetimlerinde nedimeler ve gözdelere ayrılan verimsiz zamanı fırsat bilen halk ayaklanarak uyarı sinyalı verdi. Bu da Hanedanların yavaş yavaş güçlerinden yoksun olabileceğini hatırlattı. VII ve VIII hanedanlar döneminde ayaklanmalar daha da çoğaldı. Ülke istilalar ve bir nevi anarşik ayaklanmalarla karşı karşıya kaldı. El-feyyum'daki (Heraklepolis) IX ve X Hanedanlar döneminde oligarşik sistemdeki kralların pekişmesi yüzünden ayaklanmalar bu Hanedanda da devam etti. XI Hanedanlar döneminde, Teb prensleri

ülkenin birliğini korudular. Hanedanın kralları Antefler ve Montuhotepler Amon'a öncelik tanıyan Mısır tarihinin ilk Hanedanları oldular. XII Hanedan kralları Amenehmatlar, Sesostristler bunlar başkentlerini Lişt'e taşıdılar. Onlar da Amon'u benimsediler. Firavunlar artık Tanrı ile insanlar arasında arabuluculuk yapan biri olarak görüldü. XIII ve XIV Hanedanlar döneminde firavunların zayıflığı istilacıların işine yaramıştı.

Hayksoslar yavaş yavaş krallığı ele geçiriyorlardı. İstilacılar XV ve XVI'ncı Hanedanlar döneminde de baskılarını sürdürdüler ancak yukarı Mısır'a dokunamadılar. Ara dönemde Kames, Ahmosis Hayksosları Mısır topraklarından kovdu. Avaris'i ele geçirdiler. XVIII-XX Hanedanların krallık sarayları Luksor'daydı. Başkent olarak Teb'i seçtiler. Adı geçen Hanedanlar döneminde yönetimdeki firavunlar monarşinin altın çağını yaşadılar. Amenofisler, Totmosisler, Seti, Mineptah ve Ramsesler ülkesi için çok çalıştılar. XXI Hanedanın kurucusu Smender'di. Aynı dönemde Teb'de bir yönetim daha ortaya çıktı. İstilacılar ve birçok yabancı Hanedanlar yüzünden gerileme dönemi başladı. XXII Hanedanı Libya kökenli olduğu söylenen Seşonk (Ya da Şoşenk) kurdu. Şeşonklar, Osorkonlar, Takelotlar Bubastis'te hüküm sürdüler. XXIII Pedubastis Tanis'i kurdu. XXIV Şabaka, XXVI Psamatik I, XXVII Ahemeni, XXVIII Sais kralı Amyrtoios ve XXIX Hanedanlar ile XXX Hanedanlar bir türlü ayaklanmaları önleyemeyince firavunluk Büyük İskender'in Mısır'a girmesiyle sona erdi. Mısır'da din yerel bir dindi. Halk önce bulundukları kentin tanrısına daha sona ise bağlı bulundukları eyaletinin tanrısına taparlardı. Bu tanrılar hayvan sembolleri bitkilerden yapılmış süsler ya da anıt heykeller şeklindeki yapılardı.

Eski Mısır'da konuşulan "Hami-Sami" dili. Mısır ve Sudan'da konuşulan Arapça lehçe. Sami ailesinin bağımsız bir dilidir. Bu dilde üç şekilde yazı yazıldı. Anıtsal yazı-

larda Hiyeroglifler, papirüslere işlenmiş yalınlaştırılmış hiyeroglifler, daha da yalınlaşmış "Demotike" yazısıydı. Bu dil günümüzde dinsel tören dili olan "Kıptıce" olarak bilinmektedir. Yazıların farklı sembollerle kullanılarak tapınak duvarlarına yazıldığı ve bu sembollerle yazılan yazıların da zamanla çeşitli değişimler içinde olduğu görülmektedir.Hiyeroglif adıyla kullanılan resimli yazı Eski Mısır kültüründe İdeogram sisteminin temel birimi, resim simgelerinin kullanıldığı bir yazı biçimidir. Belirtilen resimler, motifler bir karakteri temsil ederek guruplaşır. Bu guruplandırma ilk defa 1797 yılında "de origine et usu Obeliscorum" adlı eseriyle Zoega gerçekleştirmiştir. (Örneğin Maya-Hitit hiyeroglifleri) İ.Ö. 3200-İ. S 394 yılına kadar etkisini gösterdi. Bu yazı sistemi uzun bir süre çözülemedi. İlk defa Champollion 1822 de bu yazı sisteminin her harfinin anlamını verecek fonogram ve ideogramlardan oluştuğunu ortaya koydu. Champollion 1824 yılında " Precis du systeme hierogliphique" (hiyeroglif sistemi özeti) adlı eserinde bu yazının son derece karmaşık bir yazı sistemi olduğunu açıkladı. Bu yazı da diğer ilkel yazılar gibi kökleri resimde aranır. Hiyeroglif yazı dili " Hami-sami" dillerindendir. Yazı biçiminde ünlü harfler olmadığı gibi her sözcüğün anlamını veren ünsüz bir yapıyı taşır. İlk dönemlerde sözün yerini imge aldığı için simge (piktogram) kullanmadan doğrudan gösterme eğilimi vardı. Tek ünsüz yazının temelini oluşturan 24 fonogramın varlığı vardı. Yazının okunuşunda 3 zorluk göze çarpar " 1-Birçok söyleyiş aynı gerçeği gösterdi. 2-Aynı ideogram birçok gerçekliği gösterdi. 3-Düşünsel özellik taşıyan birçok kavram aynı imgeye bağlı kaldı". Her üç durumda ideogram önünde sessel bir okunuş tarzı belirdi. Yazı sözcüklerinin çoğu ses işaretlerinden ve görüntü işaretlerinden oluşur. Mısırlılar hiyeroglifleri basit durağan resimler gibi görmüşlerdi. İnançlara göre büyülü bir yol izlenmişti. Üzerinde hiyeroglif yazısı bulunan bir

dikilitaş (Stele with hieroglyphic) İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesinde koruma altına alınmştır. Daha sonra kullanmış oldukları Hiyeratik yazı, Yunan dilinde "kutsal" sözcüğünden gelir. Papirüs üzerine yazılan yazıyı belirler. Bu yazı şekli Mısır tarihinde uzun yıllar kullanıldı. Adını geç dönemde alan bu yazı şekli daha çok uzun dinsel metinlerde kullanıldı. Hiyerogliflerdeki resimlerin baside indirilmiş şekliyle yazılırdı. Kolay bir yazı sistemi olduğu için Mısırlılar bu yazıyı benimsemişlerdi.

Tarımın ilk başlama dönemi Mısırda sulu tarım kültürü olarak başladı. Bu dönem sanatı tarih öncesi "neolitik çağ" taş ve bakır" çağı İ.Ö. 5000-3000" dönem olarak belirtilmektedir. Mısır sanatı tarihsel dönemlere göre üç aşamada incelendi. Ancak bazı bilim adamları bu döneme ek olarak kayıp olan bir dönemden söz ederler. Bu dönem; Negade I (İ.Ö. 3400-3100) ile Negade II (3100-2800) çağlarını kapsayan dönemlerdir. Bu dönemde Mısır anıtsal mezarların ilk denemelerinin izine rastlandı. Ayrıca seramik eşyalar, bıçak sapları da buluntular arasında görülür. Dönemler; a-) Eski imparatorluk: (İ.Ö. 2800-2190["başka bir kaynakta da İ.Ö. 3. 000-2100/1-10 hanedanlar"]) I Hanedandan ile 10 hanedana kadar olan sanat. Sanatın merkezi ise Memfis'ti. Bu dönemde ilk anıtsal mastabalar yaptırıldı. Bunlar dikdörtgen planlı olarak yapılırdı. Taşları birleştiren ilk kirişler icat edildi. Ayrıca bu dönemde kum ve kireç karıştırılıp harc olarak kullanıldı. Nil kenarında yaptırılan ve tapınak görünümünde olan her piramit tünellerle birbirine bağlanmıştı. Bu yapıların içindeki mezarlar ölü gömüldükten sonra özel eşyasıyla bir daha açılmamak üzere kapatılırdı. IV Hanedan döneminde Keops, Kefren, Mikerinos piramitleri yaptırıldı. Bu piramitler mimarlık örnekleriydi. Kefren'i simgeleyen Sfenks de bu önemli mimari gelişmenin içinde yer almaktadır. Bu dönemde basamaklı piramit deneyleri yapıldı. Firavun Diyozer'in (İ.Ö. 2650) Sakkara'daki piramidi bu-

na örnektir. Davşur'da bitirilmemiş bir piramit ile fravun Snofro'nun Meydum'da yaptırdığı bir piramit daha vardır. b-) Orta imparatorluk dönemi; (11 Hanedandan ile 17 hanedana kadar ["bazı kaynaklarda da 11-17 hanedan olarak"]) Sanat merkezi Teb kentidir. (İ.Ö. 2190-2052 ["bazı kaynaklarda da İ.Ö. 2100-1560"]) Bu dönemde merkezi sistemde zayıflama başlar. Bu zayıflama XII Hanedana kadar devam eder. Bu Hanedandan sonra yapılar yeniden gözden geçirilir. Çizimler yapılır. Kayalık bir vadi olan Der el-Bahri'de çeşitli mimari yapılar yaptırılır. Burada Montuhotep III'ün (Mentuhotep) mezarı bulunur. Katlı bir mezardır. Dağın içine oyulan mezar odaları bulundu. Bunlarla ilgili Beni-Hasan'da çok örnekler vardır. c-) Yeni İmparatorluk dönemi. (17 hanedandan 26 hanedana["bazı kaynaklarda İ.Ö. 1560-715/17-24 hanedan"]) kadar olan dönemlerdir. Bu dönemlerden sonra "geç dönem İ.Ö. 715-332/25-31 Hanedanlar" Yunan dönemi olan Ptolemaioslar dönemini de geçiştirmemek gerekiyor. Sanat merkezi aşağı Mısır'daki bazı kentlerdir. En önemli kent ise Sais'tir. Bu dönemin sanatı da genel olarak Der elbahri'de göze çarpmaktadır. Buradaki Montuhotep III'ün mezarının yanında Kraliçe Hacepsut'un mezarı kaya içine oyularak yaptırıldı. Bu dönemde dikili taşlar büyük heykeller de göze çarpmaktadır. Mısır sanatında kral mezarlarını süsleyen resimlerden çoğunlukta olan dört ırkın yaşadığı tahmin edildi. Bunlardan Mısır'ın yerlilerini kırmızı "Rot-en-ne-roma" renkte, Asyalılar ya da Samileri sarı "Namu" renkte, Güneyliler ya da zenciler siyah "Nahsi" renkte, Libyalıları, batılı ve kuzeylileri mavi gözlü, sarı sakallı "tamhu" olarak belirttiler..

Tanrıların onurlandırılıp, hizmetine dayanan Mısır sanatının Mimarı gelişmesi krallar için yapılan mezarlar, tanrılar için yapılan tapınaklar ve törenlerle başlar. Yapılan yapılar olabildiğince süslü ve duvarlar sembolik yazılarla kaplıydı. Dinsel yöndeki Mimaride ilk örnek pavyon bi-

çiminde çamur ve şeker kamışından yapılan mezarlıklardı. İlk mimari gelişmeler eski İmparatorluk döneminde ölüler için yapılan yapılar olmuştur. Mastaba olarak isimlendirilen piramitler tipik örneklerdir. Bu tip yapılar dikdörtgen şeklinde planlanmıştı. Mastabaların ortasında bir kuyu vardır. Bu kuyu ölünün sakofajının indirildiği ve daha sonra taşlarla kapatılan bir hücre koridoruna açılır. Cenazeye sunulan armağanlar burada saklanır. Duvarlarda Osiris yazgısına boyun eğen ölüleri gösteren kabartmalar yer alır. Bazı mastabalar çok odalı olur. Giriş odasının önüne konulan bir masada armağanlar teşhir edilirdi. Eski imparatorluğun en iyi mimarı buluşu Piramitlerin yapılmasıydı. Bunlar Mısır'ı dünyaya tanıttılar. Yüzlerce yazar araştırmacı bilim adamının dikkati Mısır'a çevrildi. Her ne kadar firavunların mezarı olarak bilinmişse de ölüye ait bir anıt mezar olarak ortaya çıkıyor. Bu yapıların mimarları da yetenekliydiler. Bunlar arasında III Hanedan kralı Zoser'in mimarı İmhotep'i gösterebiliriz. Piramitler ölüye ait bir yapı olmakla tanındı. Bu piramitlerde giriş holü sütunlu bir veya birkaç salon "hipostil salonlar" heykeller avlusu bir veya birkaç şapel ve gerçek mezarın bulunduğu oda. En ünlüleri Gize yakınında bulunan Keops, Kefren ve Mikerinos'tur. IV hanedan döneminde yapılan yapıların konumları biraz daha farklıdır. V hanedan döneminde süsleme sanatı başlar. Bu dönemde Lotüs ve Palmiye başlıklı sütünlar görülür. Bunlar semboller ve yazılarla süslüdür. Bu sütunlar palmiye türü, Lotus türü, Papirüs tipi, Tanrıça Hathor'un yüzünü gösteren hathorik tipi. Orta ve yeni imparatorluk döneminde daha farklı bir mimarı gelişme görüldü. Bazıları yeni yapıldı. Eski ve döküntü olanlar da onarıldı. Bunlardan birkaçı Hıristiyanlık döneminde kilise olarak kullanıldı. Amenemhat III'ün Medinet-Madi'deki "Renenuet" bu sonuca uğrayan yapılardandı. Bunlardan günümüze sağlam olarak ulaşan XII Hanedan dönemindeki Sesostris köşkü-

dür. Bu köşk Karnakta İ.Ö. 1970 civarında yapıldı. Yeni imparatorluk döneminde çoğu yapılar dinsel amaçlı olarak kullanıldı. Çevreleri sefenkslerle kapandı. XII-XVIII dönemde de çeşitli tapınaklar yaptırıldı. En önemlileri Karnak'taki Amon tapınağıydı. Seti I ile Ramses II'nin yaptırdıkları 300 hipostil salonlu yapıları da gözde olanlardır. Ayrıca Teb'de Tanrı Amon, Mut ve Konsu çin yaptırılan Luksor tapınağı önemli yer tutar. Bu tapınağın iç mimarisi ve dış ilaveleri Amenofis III tarafından yeniden elden geçirildi. Orta İmparatorluk döneminde Deyr-ül Bahri'de Mentuhotep'e adanan bir tapınak daha öne çıkmaktadır. Ayrıca kayaya oyularak yaptırılan Hacepsut'un tapınağı da bu dönemin mimari özelliklerinden biriydi. Dikilitaşlar ve büyük memnon heykelleri devam etti. Orta imparatorluk döneminde Sesostris II'nin yaptırdığı sosyal kent ilgi çekicidir.

Tüm uygarlıklarda heykelcilik, sanat dalları arasında başlıbaşına bir emek ürünü olarak tanımlanır. Mısır'da üç bin yıl boyunca bugün bile adından heyecanla söz edilen bir heykelcilik çalışması yapılmıştır. Hanedanlar değiştikçe heykelcilik sanatındaki çizgiler de değişime uğramıştır. Bu gün de öyle. Sert yüzlü insan figürlerinin yer aldığı heykelcikler Mısır hanedanlarının son dönemlerinde daha yumuşatıcı çizgilere yerini bıraktı. Eski çağlarda yapılan heykellerin çoğunda sanatçının adı yazılmadığı için çoğu heykellerin hangi sanatçı tarafından yapıldığı bilinmiyor. Ancak Amarna sanatçıları olarak Thutmosis ile Juty'ın adları geçmetedir. Thutmosis, Amenofis IV (Akhenaton) 'un mimarı, Juty ise ana kraliçe Tiye (Taya) adındaki Akhenaton'un dul eşinin emrinde çalışan bir sanatçıydı. Heykelcilik eski imparatorluk döneminde cenaze mimarisini hızlandıran bir şekilde ortaya çıktı. Yapılanlar ölüyü temsil etmek üzere ceset ile beraber mezara konuldu. Bu heykellerde ölünün adı, ne iş yaptığı ve önemli sözleri kazılırdı. Bu da ölünün "Ka"sının, mezar soyguncuları, meza-

rı yağmalasalar da öbür dünyada huzuru garanti etmiş sayılırdı. Anıtsal heykelciliğin prototipi III Hanedan kralı Zoser'in heykeliydi. Bu heykel Sakkara'daki basamaklı piramitte bulundu. Gize'deki yüzü Kefren'e benzeyen Sfenks ilgi çekici bir sanatın zirvesi gibiydi. IV Hanedan kralları Snefru ile Keops'un birkaç heykeli dışında diğer eşyaları ve onlarla ilgili belgeler soyguncular tarafından çalınmıştı. Ancak Kefren ile Mikerinos'un portreleri önemli buluntular arasındaydı. Bunların yapımları çok daha değişik birer örnekle yeni imparatorluğun kültürel yansıması oldular. IV Hanedanlar döneminde prens Rahotep ile karısı Nofret'in heykelleri bu dönemin önemli çalışmaları arasında gösterildi. V Hanedanlar döneminin sanatçıları nedeni belli olmayan bir şekilde genellikle halktan bazı bireylerin heykellerini de yaptılar. Bunlardan "Ka-aper" adındaki köyün yöneticisini temsil eden heykelle "oturan katip" heykeli de bu çalışmanın içinde yer aldı. Heykel, Louvre Müzesinde sergilenmektedirler. VI Hanedan döneminde Pepi I'in Hierakanpolis'te bulunan heykelciği eski imparatorluk dönemi sanatçıların yaptıkları çalışmanın ötesinde olan bakırdan bir çalışmaydı. Mısır'daki heykelcilikte insan figürleri çizilirken son dönemlerde yüz hatları daha da belirgin olarak ele alındı. Ancak karanlık dönem olarak bilinen (İlorta dönem) 'de sanatın durduğu ortaya çıkıyor. X Hanedan döneminde heykel yapımı son derece az olarak yapıldı. Bunun nedenleri belge eksikliği yüzünden tam olarak bilinmiyor. XII'nci Hanedan dönemindeki çizgiler daha az farklıydı. Orta imparatorluk dönemindeki eski arayışlara dönüldü. Ancak başarılamadı. XII'nci Hanedan döneminde yavaş yavaş yeni ürünlerin yapımı ortaya çıktı. Örnek olarak Amenemhat III ile Sesostris III'ün portreleri gösterilebilir. Onların minyatür heykelcikleri Deyr-ül-Bahri'deki Meketra mezarlığında bulundu. XVIII Hanedan döneminde ülkeden kovulan istilacı Hyksoslardan sonra gelen firavunlar ül-

keyi hızla geliştirdiler. Bulunan çeşitli heykeller dışında mimar Senenmut'un Deyr-ül-Bahri'deki Hacepsut tapınağı gelişmenin örnekleri olarak bilindi. Tutankhamon ve Horembeb'lerden sonra bu çalışma yavaşladı.

Mısır'da da yapılan ilk resim seramik üzerine işlenen süslemelerdi. Yani ilk seramik süslemesi Mısır'da resim sanatının başlama temellerini attırdı. Toprakta çıkan doğal boyaları, taşlarla ezerek bir kamışın ucuyla bu sanata başlayan Mısırlılar tarihte kendilerinden oldukça fazla söz edileceğini bilmiyorlardı. Halkı yöneten firavunlar resim sanatında işlenen boyaları daha görsel hale getirmenin yollarını aramaları için sanatçılara özel mekanlar yaptırdılar. Eski imparatorlukta resim yapmanın yasaları, dinsel mitolojilere dayanıyordu. Yani tanrısal yasaların koyduğu çizgilerin dışına çıkılmıyordu. Kadın gövdesi devamlı sarı ya da pembe renkte, erkek gövdesi ise kırmızı ve kahverengi olarak belirtildi. Çünkü tanrıların yasalarında bu renklerin kadın ve erkeği temsil edeceği yazılıydı. Ancak tanrıça Hathor'un resmi çizilirken cildinin neden koyu renkte belirtildiği ise bilinmiyor. Yeni imparatorluk döneminde ise bazı fonlarda sarı renk hakim olmaya başladı. Fonlar genellikle beyaz boya ve yapılacak konunun durumuna bağlıydı. Eski imparatorluk döneminde sanatçılar eserlerini rölyeflere ve kireç ile boyanmış düz duvarlara yaparlardı. Hierakanopolis'te bulunan bir resim Mısır için eski resim sanatında iyi bir örnekti. Bu resimde temel renkler sarı beyaz ve siyahtır. Mezar duvarında işlenen resimler genellikle günlük yaşamdan kesitleri içerir. Resimde gösterilen bitki ve hayvanların da isimleri yazılırdı. Orta imparatorluk döneminde değişiklikler olmuşsa da sanatta bir duraklama oldu. Ancak renk kullanım biraz görselleşti. Bu görsellik yeni imparatorluk mezarlarındaki duvar resimlerinde görülür. İ.Ö. 1100-1500 arası tahmin edilen bu değişim 400 yıl sürdü. XVIII Hanedan dönemi biterken Tutankhamon dönemiyle

Ramses mezar duvarlarında köle resimlerinin belgesel türü gösterilir. XIX-XX yüzyıllarda resimde yetenek başlamışsa da durgunluk vardı.

Mısırlılar öteki dünyada yeniden yaşayacaklarına o kadar çok inanmışlar ki; mezarlarını bile tanrılara adanan birer tapınak şeklinde yaparlardı. Bu nedenle Eski Mısırlılar ile ilgili izler; onların mezar odalarına bıraktıkları eşyalardan bulunuyor. Mezarlarına koydukları çeşitli süs eşyalarının anlamı, ölüler ülkesi kralı Osiris'in ülkesine yapacakları yolculukta rahat etmeleri içindi. Bu nesneler seramik eşyalar, takılar ve ev eşyalarıdır. Bunlar doğaüstü güzellikte yapılırdı. Sert taşlardan yapılmış vazo ve benzeri eşyalar da özenle işlenirdi. Özellikle eski imparatorluk döneminde yapılan ve kumlarla silinip parlatılan taş vazolar ilgi çekicidir. Mermerden ve bakırdan da süs eşyaları yapıldı. "Albtr mermer"in yontulması kolay olduğu için çeşitleri olan süs eşyaları yapıldı. Eski imparatorluk döneminde kral Keops'un annesi Hetephenes'in mezarında bulunan süs eşyaları inanılmaz derecede özenerek yapılmışlardı. Mezarında, koltuk sandalyeler, yatak odası takımı ve kelebek işlemeli bilezikler bulundu. Başka eşyalara işlenmiş altın işlemeler de vardı. Kraliçe Hacepsut'un mezarında bulunan mobilya süslemeleri de ilginçtir. Süsleme sanatı Mısır'da IV Hanedan döneminden sonra doruk noktaya ulaştı. XII Hanedan dönemindeki süsleme sanatı komşu ülkelerin uygarlıklarından da esintiler ilave edildi. Girit ve yakın doğu sanatı Mısır süsleme sanatının içine girdi. Bunlardan parlak bronz aynalar, papirüs yaprağından ayna sapları, altın kolyeler, iğneler metal işleme sanatındaki süslemeler bir hayli ilerledi. Bununla ilgili Dahsur'da bulunan kraliçe Khnumet'in taçları süsleme sanatının zirvesine tanıklık etti. İlgi çekici taçlar arasında prenses Sit, Hathor ve Yunut'da vardı. Orta imparatorluk döneminde bir başka süsleme sanatı görüldü. Seramikler mavi turkuaz işlemelerle süslendi. Tanrıça Thueris'in hipopo-

tamındaki süslemeler bunlara örnektir. Yeni imparatorluk döneminde süsleme sanatı en yüksek zirvesine ulaştı. Tutankhamon'un mezarında bulunan buluntular bu sanatın hanedan döneminde ne kadar ilerlediğini gösterir.

Günümüzdeki dinlerin kaynağı Mısır tanrılar listesindeki tanrısal metinlerden kaynaklandığı açıkça ortadadır. Musevi dininin yayılma ve gelişmesini en iyi örnek olarak gösterebiliriz. Bu örneğin nedeni Hz. Musa'nın Ramses II döneminde kralın oğulluğu olarak Amon tapınağında baş rahip olarak görev yapıp, Osiris kültünü savunmasına bağlanıyor. Listede yer alan çoğu tanrılarla ilgili semboller birbirinin benzeri olarak göze çarpar. Bunun iki nedeni var. Birincisi iki Mısır'ın birleşmesinden kaynaklanan çizimler. İkincisi de kendisinden önce tapınılan tanrı ya da tanrıçasının sembolünü örnek alan çizimler. Bu benzerlikler ince ayrıntılarla kime ait olduğu gösterilmiştir. Örneğin ayrıntı ya asa şeklinin öne çıkması ya da çizilen sembolün hiyeroglif tanımıydı. En çok bilinen Tanrılar; Amon (Amen) Kneph, Sati, Khem, Pah, Neith, Maat (Maut) Ra, Khefra, Shu, Mentu, Osiris, Hathor, İsis, Seb, Khons, Thoth, Anubis, Nut, Bast, Anuka ve seth. Bu tanrılar ve burada yer almayan diğer tanrılarla ilgili bilgiler alfabetik sıralamada kısa bir şekilde anlatılmıştır.

Mısır'da söz edilen dinsel mitoloji ve yaratılış mitolojisi yaklaşık 5 bin yıldan fazladır varlığını günümüze kadar taşımıştır. Günümüz dinlerinden İslam dini dahil diğer dinlerin varlıkları olmadan önce Mısır'da dinsel hortlamanın mitolojileri görülür. Araştırmacılar dinsel mitolojinin " Politeistik-henoteistlik" bir yapılanmanın dışında "Monotesitik" bir yapıya da sahip olduğunu ileri sürerler. Mısır'ın Erken dönemindeki mitolojik dinleri şimdilik beş farklı gurup halinde ele alınarak inceleniyor. Bu guruplar: Baş tanrının Atum olarak bilindiği Heliopolis'teki 9 tanrının birleştiği "Enneada" gurubu, Ra'nin baş tanrı olarak ifade edildiği Hermopolis'teki sekiz tanrının birleştiği

"Ogdoad"gurubu, baş tanrı Chnum'un olduğu belirtilen Elefantine'deki üçlü tanrılar birleşmesi "Chunum-Satet-Anuket", baş tanrının Amun olduğu belirtilen Teb kentinin üç tanrı kualisyonu olan "Amun-Mut-Chons(Khons)", ayrıca baş tanrının Ptah olduğu ileri sürülen Memfis'in üç tanrı kualisyonu"Ptah-Sekhmet-Nefertem" olarak ifade ediliyor. İnançların farklı bölge ve ırklardan oluşmuş kralların zaman içinde belli değişiklikler yaparak süreçi değiştirmiş olabileceği de belirtiliyor. Değişime uğrayan bu sürecin Mısır'ın eski yönetiminin çöküşünden sonra da devam ettiği belirtilir.

Mitlan: (Bazı kaynaklarda Mıtla/Mictlan olarak yazıldığı da görülür). Zapoteklerin bir kenti olduğu tahmin ediliyor. Maya tanrılar listesinde tapınılan kutsal yerdir. yer altı dünyasının en karanlık bölümü olarak değerlendirildi. Mayaların bu yer altı dünyası şekil olarak Azteklerin uyarlaması olan Mıctlan'a bazı noktalarda benzetildi. Mıctlan'ın Mictlantecuhtli tarafından yönetildiği anlatılır. Bak Mictlan.

Mitan (Than): Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kelime, söz söyleme, lisan (dil)" anlamındadır.

Mit-tun: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Taş" anlamındadır.

Mixtekler: Mezo-Amerika denilen kültürel çevre içinde yaşayan bir kabile ya da ülke olarak tanımlanmaktadır. Mayaların günümüze ulaşan kültürel mirasın da ortakları olarak bilinirler.

Moo: Prens Coh'un kızkardeşidir. Chiczen'deki Yüksek Ra-

hip Cay'ın da kardeşidir. Eşi, kıskanç kardeşi Prens Aac tarafından öldürülmüştür. Bu nedenle bulunduğu yerden göç ettiği anlatılır. Büyük ihtimalle bu prensesin adamlarıyla birlikte Nil nehrinin kıyılarına kadar gelerek orada yaşamını devam ettirdiğini belirten araştırmacılar var. Nil nehrinde yaşayanların da kraliçe Moo'nun ataları olmuş olabileceği tartışılıyor. Bu kraliçenin Mısır Tanrıçası Isis olabileceğini ileri sürenler de var. Nedeni de Moo adının zaman süreci içinde Isis şekline dönüşmüş olabileceğinden kaynaklanıyor. Kaynaklarda Moo adlı prensesin öldürülen eşinin öyküsü Mısır uygarlığının büyük Tanrısı Osiris'in hayatıyla aynı derecede belirtiliyor. Akad Kralı Sargon ile Ramses II'nin üvey oğlu Musa'nın yaşamlarının benzerlikleri gibi...(!).

Moan: Mitolojide Mayaların tapındıkları bir Tanrı şeklinde belirtilmektedir. Mezo-Amerika tanrılar grubunda yer alır. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Moch: Maya dilinde sözcük anlamı "Acı çekmek, ıstırap" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Acı çekmek" anlamına gelen "Moxh" sözcüğüdür.

Mokul: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Siğil, bir aile ismi" anlamındadır.

Mol: 365 günlük "Haab" takvimine göre sekizinci ayın adı. Mol sözcüğü "su" anlamına gelir. Maya mitolojisinde tufan olayı kurtuluşun yapıldığını temsil eder. Bu ayda Yön tanrıları "Bacalar" için Acantun ağacından heykeller yapılırdı. Dört tanrının tufandan kurtulan tanrılar olduğu anlatılır. Bacablar Mol ayına hükmeden tanrılar'dı. Yaptıkları Tanrı heykellerini günlerce kana buluyorlardı.

Moltan: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer

Monte Alban'da bulunan bir maske

almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Pençe yeri, çiçek toplamak" anlamındadır.

Mol-o: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Çalı çırpı demeti, ince odun demeti" anlamındadır.

Monkey-Twins: Maya tanrılar listesinde maymuna dönüşen ikiz kardeşler olarak bilinirler. Bunlar ilk doğdukları zaman sanatçı ruhlu ve bilgili olarak doğmuşlardı. Hun Hunahpu ile Xbaquıyalo'nun çocuklarıdırlar. İlk defa babaları tarafından topla buluşturulunca bu oyunu çok sevip okulu ve eğitimi unuttular. Diğer kahraman ikiz kardeşlerini çok kıskanarak, onları her zaman eziyorlardı. Bir gün kuş yakalamak için ağaca tırmandılar, ancak bir daha aşağıya inemediler. Çünkü ağaç hep yükseliyordu. Birden maymuna dönüştüler. Onların maymuna dönüştüğünü gören büyük anneleri Ixmucane gülünce utanıp, dağlara çekildiler.

Monte Alban: Tapınak kenti olarak tanıtılan bir arkeolojik sit alanı.. Xochicaco'da büyük kale duvarlarıyla Monte Alban yer alır. Kale duvarları ve Monte Alban kısa süre içinde mükemmel birer kült merkezi haline geldiler. Burada Zapoteklerin dinsel inanışlarına aydınlık getiren 150 civarında mezar Alfonso Caso tarafından bulundu. 7 numaralı mezar açıldığında Zapoteklerin şeflerinden birine ait olduğu görüldü. Dağın zirvesinde küçük "ev tapınak" şeklinde bir yapı var. Bu yapının ön tarafı Quetzalcoatl

tapınağında olduğu gibi yılan-desenleriyle kaplıdır. Burası hala arkeologlar tarafından inceleme altında tutulmaktadır. Buradaki Tanrı resimleri küçük heykeller şeklinde ifade edilir. Cortes buradaki yapıların görkemliliğine aşık olmuş ve yanıbaşındaki doğa harikası olan Oaxaca kentinde mola vermiştir. Monte Alban'ın İ.Ö. yaklaşık 800 civarında Olmek yerlileri tarafından kurulmuş olduğu belirtiliyor. Dağın tepesindeki yapının mühendislik harikası olduğu ifade ediliyor. Monte Alban'a yaklaşık İ.Ö.300 civarında Zapotekler girerek kuşatmış ve bu kentte kendilerine ait tapınaklar, saraylar ve tören alanları yapmışlardır. Zapoteklerin büyük bir kabile olduğu ve Mayalar gibi bir dil kullandıkları söylenir.

Mopan: Mayalar'da yaşayan bir kabile adı. Kullandıkları dil Mopan diliydi.

Mopan dili: Mayalar'da küçük bir kabilenin adı. Aynı adla kullandıkları dilleri vardı. Yukatek dil grubundandır. Dört dil grubu olduğu belgelendi. Yukatek, Lakadon, Itza ve Mopan'dır.

Motagua: Bir akarsu adı. Bu nehrin yataklarında yeşim ve diğer değerli yeşil renkli taşlar elde edilirdi. Bu taşlar nedeniyle bölgenin ticareti de oldukça yaygındı.

Motozintlek: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil aynı adı taşırdı.

Motozintlek dili: Bu dil Ön Maya dillerinden "batı kolu" grubunun "Kamobal" dil grubundan ayrılan "Kanjobalca" dil grubundandır.

Monte Alban tapınak taşlarındaki dansçıların kabartma görünümleri

Motz-het: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtblimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimiz-

deki karşılığı "Kök sarma, kök verme, kökü açıkta" anlamındadır.

Motztun: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Taş kaynağı (kökü)" anlamındadır.

Mse: Mitolojide Mayaların tapınmış oldukları bir Tanrı olarak belirtilmektedir. Mezo-Amerika tanrılar grubunda yer alır. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Mu: Maya dilinde sözcük anlamı "Bataklık" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Su birikimi" anlamına gelen "Moou" sözcüğüdür.

Muan: Mitolojide Mayaların tapınmış oldukları bir Tanrı olarak belirtilmektedir. Mezo-Amerika tanrılar grubunda yer alır. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Much: Maya dilinde sözcük anlamı "Vulva" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Anne" şeklinde tanımlanan "Mu" sözcüğüdür.

Muk: Maya dilinde sözcük anlamı "Gömme" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Ölmek" anlamına gelen "Mic" sözcüğüdür.

Mulac: Maya tanrılar panteonunda tapınılan bir tanrıdır. Beyaz rengi sembolize ederek gökyüzünün kuzey köşesini temsil eder.

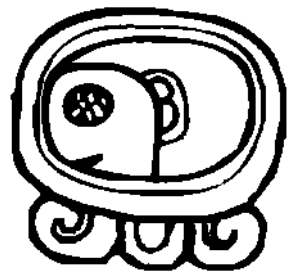
Mul tepal: Birleşik yönetim anlamında kullanıldı. Tarihçilerin anlattıklarına göre Mayalar'da "birleşik yönetim" şeklinde bir yönetimin varlığı anlatılır.

Mulchic: Mayaların yaşadıkları Yucatan bölgesinde bir yerleşim yeri. Arkeolojik buluntu alanıdır. Buradaki duvar resimlerinde savaş ve kurban törenleri çizilmiştir.

Mulkabat: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz.Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-

g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Çıkın" anlamındadır.

Muluc: (İng.adıdır) Türkçe karşılığı "Su" olarak betimlenmiştir. (Bazı kaynaklarda ise "yağmur" anlamında tanımlandığı görülür.) Mayalar'da Tzolkin takvimine göre dokuzuncu günün adı. Bu ad Aztekler'de "Atl" olarak kullanılmıştır. Bu gün için yapılan sembol "su"yu temsil ederdi. İxbalanque ve Hunahpu tarafından sular düzene konulunca insanlar bundan yararlanmaya başladılar. Su sembolü ayrıca "balık" ve "mısır"ı da temsil etti. Sekiz günün temsilcisi ayrıca okyanuslar Tanrısı ve beş sayısının temsilcisi olan ilk Tanrıça Mam'dır.

Muluc adlı günü belirten bir glif

Mum-o: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Narin, yumuşak" anlamındadır.

Muntai: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v"harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Narin,kolay incir,yumuşak" anlamındadır.

Mutahi: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Çiğ, ham, pişmemiş" anlamındadır.

Mutkuna: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağ-

lanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Mabedin boyutları" anlamındadır.

Muwan: (Muan şeklinde de yazılmıştır.) 365 günlük Haab takvimine göre onbeşinci ay. Bu ay "onüç baykuş" olarak betimlenen tanrısal Kuş Oxlahun Muan'a adanır. Bu ayda Jaguar Tanrı baykuş görünümünde ortaya çıkardı. Bu Tanrı çeşitli felaketler yaratırdı. Bunları önlemek için Siyah Tanrı olarak bildikleri Ek Chuah'a kakao renginde benekli bir köpeği kurban olarak sunarlardı. Chac ile Hopnil'e ise kakao tanelerini sunarlardı. Bu ayda genellikle kabile reisleri olabilecek kişilerin savaşlara hazırlık yaptığı bir ay olarak kutsal bilinirdi.

N

Na: Maya dilinde sözcük anlamı "Ev" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Ev" anlamına gelen "Na" sözcüğüdür.

Na: Maya dilinde sözcük anlamı "Salon, Ev" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Yer, salon" anlamına gelen "Na" sözcüğüdür.

Nab: Maya dilinde sözcük anlamı "Altın" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Altın, Tanrı" anlamına gelen "Nal" sözcüğüdür.

Nac: Maya dilinde sözcük anlamı "Taç" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Taç" anlamına gelen "Nas" sözcüğüdür.

Nacxit: Maya-Kiçelerin kutsal el kitabı olan Popol-Vuh'da adı geçen ve "güney lordu" şeklinde tanımlanan, halkın egemenliğini elinde bulunduran tek topluluk olarak söz edilir.

Naga imparatorluğu: Bu imparatorluk, Maya kolonileri tarafından oluşarak Hindistan'a kadar açılmıştır.

Nagual: (Ya da Nahual) Totem anlamında kullanılan bir sözcük. Ölüm ile gerçek dünyanın ötesinde düşünülen bir dünyanın betimlenmesi olarak da ele alınır. Bazı yerli kabile inançlarında kuş, jaguar ve geyik gibi hayvanların bedenlerinde yaşam bulan ve barınan bir ruh. Bu ruh olmadan kimse zengin ya da güçlü olamazdı.

Nahual: Maya tanrılar panteonunda bir ruh şeklinde ifade edilerek tapınılır. Genellikle bir hayvan şeklinde tanımlandı.

Naj tunich: Peten bölgesinde arkeolojik bir mağara adı. Poptun yakınlarında yaşayanlar tarafından 1979 yılında tesa-

düfen bulundu. Bu mağarada ölüm ve Yer altı tanrıları için çizilen duvar resimleri ilgi çekicidir. Resimlerde, törenlerle ilgili bazı çizimler araştırmacıları başka yerlere yönlendirdi.

Nal: Bak Yum-Kaax.

Nal: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.-j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Mısır başağı" anlamındadır.

Nakbe: Peten yerleşme bölgesinde bir yer. Burada büyük tapınakların yapıldığı görüldü. Arkeolojik kazılarda elde edilen buluntular hüküm sürmüş kralların konumlarını anlatmakta belge niteliği taşıdı.

Nakom: Mayalar'da üç yıllık anlaşmalı bir şekilde göreve getirilen ve tabulaşmış bir kişi olarak bilinen kişi. Batablar yetkilerini Nakom olanlarla paylaşmak zorundaydı.

Nakum: Mayaların yaşadıkları bir yerleşim yeri. Klasik Maya merkezi olarak bilinir. Maya kültürünün bölümler halinde incelendiği artık kanıtlanmış durumda. Klasik Maya kültürünün yaygın olarak bilindiği arkeolojik bir yerdir.

Nantze: Bir ağaç türü. Mayalar'da kutsal olarak bilindi. Vucub Cakix bu ağacın meyvelerini yemek için her gün bu ağaçları arar, uçup tepesine konar ve meyvelerini yerdi.

Naranjo: Arkeologlar tarafından verilen adı "portakal" olarak tanımlanmıştır. Mayaların yaşadıkları bir kent. Klasik Maya merkezi olarak bilinir. Bu kentte birçok kral halkı yönetti. Bu güne kadar yapılan araştırmalarda bölgeyi 13 hükümdarın yönettiği kesinleşti. Araştırmalar devam etikçe kral listelerinde de değişiklikler olacaktır.

Naat: Maya dilinde sözcük anlamı "Anlayış" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Tanrı" anlamına gelen "Nt" sözcüğüdür. Dil benzerlikleri nedeniyle Mayalarla Mısırlıların kültür yönünde

aynı paralelde yer aldıklarını anlatan araştırmacı yazarlar var.

Naa-kal tabletleri: Bilindiği gibi araştırmacılar batık bir kıta olduğunu ileri sürdükleri Atlantis üzerine yüzlerce kitap yazdılar. Bilim adamları bu konuda konferanslar ve çeşitli yayın organlarına makaleler yazdılar. Hatta bazı ülkelerdeki üniversite öğrencilerine doktora konusu olan Atlantis kıtasının "Mu" adlı bir başka kıtanın kolonisi olduğu şeklinde ödevler verdiler. Mu kıtasının akibetinin de Atlantis kıtasının akibetine benzerliği iki kıtanın birbirlerine yakın olabileceği fikrini doğurdu. Özellikle Churchward'ın Mu kıtasıyla ile ilgili yazmış olduğu "The Lost Continent of Mu/ The Sacred Symbols of Mu ve The Children of Mu" adlı kitaplarındaki ana tema kıtada ezoterik bir dinin olduğu ve bu dini belirtecek önemli tabletlerin bulunduğunu ileri sürer. Tabletlerde bilimsel ve dinsel konuların olduğu da açıklamaları arasında yer alıyor. Demekki Mu kıtasının dinsel bilgilerinin tabletlere geçmesi nedeniyle araştırmacılar bu belgelere "Naa-kal" adını vermeyi uygun görürler. Bu öğretiler Orta Asya'daki "Burma" tarikatına, Hindistan ve çok daha sonraları Mısır'a yayıldığı belirtilmektedir. Mısır'ın dinsel tarihine bakıldığında Mu kıtasında yaşayan ve bilgili bir kişi olan Thot tarafından Nil deltasına yayılmış olabileceği belirtilmektedir. Thot'un Mu kıtasına özgü öğretilerin Osiris adındaki bir kişiye ait olduğunu deltada yayarak Osiris'i Tanrılaştırma yolunda başarı elde eder. Osiris adının ön plana çıkartıldığı Mu'nun öğretileri daha sonra Amon tapınağında eğitim gören Ramses II'nin üvey oğlu Musa tarafından deşifre edilmiş olacağı görülecek. Naa-kal tabletlerindeki bilgileri dönemindeki tarihsel olaylarla birleştirmeyi başaran Musa, yeni bir dinin reformlarını "Mu ulumü fünununu" adıyla yaymaya başlayacaktı. Türk Yazar Kemal Şenoğlu'nun "Tahsin Mayatepek Raporları /Türk Tarih Tezi ve Mu Kıtası" adlı eserinde Naa-kal'ın

sözcük karşılığını "...Naa-kal sözünün Arapçadaki Naakal (nakledici) anlamında olan söze pek benzemekte olduğunu istinaden arz ederim..." şeklinde bir ifadeye yer vermiştir. Sadece Musa'nın Amon tapınağında öğretilen Osiris öğretilerini (Naa-kal tabletleri) Musa değil, İsa'nın da aynı yerde eğitim görerek kişisel düşünceleriyle dinsel alanda yeni bir coğrafya yaratıp, reformlar yapmış olabileceği görülüyor. Bölgeye yayılan bu öğretilerden Mezopotamya bölgesindeki insanlar da etkilenir ve sonunda İslam dinine yansıyan bazı paragrflar da dikkat çekici olarak ortaya çıkmaktadır. Musa'nın ortaya koyduğu yeni reformlar insanlar üzerinde deprem etkisi yaratırken daha sonraları ülkesinden ayrılıp, Mısır'a giden İsa'nın Amon tapınağında yaklaşık iki yıl Osiris öğretileriyle eğitildiği sonra da Hindistan'a giderek Benares ve Lahor kentlerinde "Gautma Buddha" bilgilerini de öğrenerek orada bulunduğu 12 yıl içinde Mu kıtasının özel Naa-kal tabletlerindeki Osiris öğretilerini son derece iyi öğrenerek "Üstad" derecesine yükseltildiği anlatılır. İsa'nın Amon tapınağında Osiris öğretilerini öğrenerek deşifre ettiği bir örnek ise çarmıha gerildiği gün söylediği sözlerden anlaşılmaktadır. Bu sözler "Eli, eli lama sabak tanı" şeklindeydi. Etrafındaki insanlar İbranice ve bölgedeki dillere benzemeyen bu sözlerin anlamını bilmeden "Allahım, Allahım neden beni yalnız başıma bıraktın" şeklinde kayıtlarına geçirdiler. Oysa araştırmacılar İsa'nın çarmıhta çektiği ızdırabını başkaları anlamasın diye Hindistan bölgesindeki Himalaya manastırlarında öğrendiği Mu diliyle "hele, hele, lamak Sabak Tanı" şeklinde "Fenalaşıyorum, fenalaşıyorum, yüzümü karanlık istila ediyor" şeklinde bir söz kullanmış olduğu kanıtlanmaktadır. Bu anlatımların paralelinde Mu dilinin güney Amerika uygarlıkları olan Mayalar, Aztekler ve İnkaların kültürüne de yerleşmiş olduğuna dikkat çekmektedir. Kemal Şenoğlu konuyla ilgili İslam dininin kurucusu Muhammed için ise

"...Muhamedin de tıpkı Musa ve İsa gibi Mu'nun dil ve dinini öğrendiği aşağıdaki mühim bir ipucundan istidaden anlaşılacaktır. Churchward'ın The Sacred Symbols of Mu addındaki eserinin 130 sayfasında Mu diline ait en eski sözlerden biri olarak "Ta-ha" kelimesinin zikri geçmektedir. Vaktiyle Mu kıtasına dahil olup mezkur kıta battıktan sonra ayakta kalmış olan Pasifik denizindeki adaların yerli ahalisi arasında bu sözün ecdadlarından kalma mukaddes bir söz olarak kullanıldığı hakkında izahata tesadüf etmekliğim üzerine derhal Kur'an'da bir süre başını teşkil eden "Ta-Ha" kelimesini göz önüne getirip Kur-an müfesirleri tarafından bu ana kadar manası izah edilmemiş olan bu sözün Mu dilinde "Ta: yıldızlar, Ha: Su "yani "su ihtiva eden yıldızlar"anlamında olduğunu Churchward'ın izahatından anladıktan sonra bu meçhulü bu suretle anlamaktan mütevellit bir sevinçle Kur'an'da daha bu gibi manası malum olmayan "Ya-sin, Ta-Sin, Ha-Mim" gibi esrarengiz sözlerin de Mu diline ait olmaları ihtimalini göz önüne getirip "Mu " dilinin az çok saf bir halde aynı olan Maya lügatine müraacat ederek tahminimde aldanmadığımı ve bu sözlerin de bervechi ati manalar ifade eden halis Mu sözleri olduklarını hayretle müşahade ettim. "Ta-Sin: Ta: yıldızlar, SİN, saha, mıntıka, havali, yani yıldızların bulundukları saha, GÖK, SEMA. Ha-Mim: Ha: Su, Mim, Mu kıtasının alfabetik remizidir. Mu kıtasındaki Mim harfinin adı Mu'dur. Kurandaki Mim harfi Mu yazısındaki Mu yani Mim harfinin aynı şekliyle yazılmıştır. Ha-Mim'in anlamı da "Suya batmış Mu kıtası" demektir. Ya-Sin: Ya: yas, teesür, elem SİN: saha, havali, yani elem ve mihnet sahası ve tabiri diğerle "Kürei arz" demektir..." şeklinde son derece ilginç düşüncelere yer vermektedir. Buradan anlaşılıyor ki Musa ve İsa gibi Hz. Muhammed de ayetlerin başlıklarını Mu dilinden alarak çok daha esrarengiz bir hale getirmiş olduğu düşünülmektedir.

Nance: Bir meyve ağacı olduğu söylenir. Ancak ne tür bir meyve olduğu belge yetersizliği nedeniyle bilinmiyor.

Naukatl: (Ya da Teonakatl) Bugunkü bilimsel adı: Stropharia Cubensis mantarıdır. "Tanrı eti" olarak tanımlanır. Bolca psilocybine alkolü elde edilir. Bu bitki yendiği zaman hafızayı kuvvetlendirir ve her şeyin yeşil renkte olduğunu gösterir. Mayalar ve İnkalar bu bitkinin özelliklerini bildikleri için tedavi yöntemlerinde kullanmışlardır.

Nayarit: Michoacan'ın kuzeyinde bulunan bir kent. Burada Tarasko yerlilerine benzeyen bir halk yaşıyordu.

Ndan: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir tanrıdır. Hem erkek hem de kadın şeklinde ifade ediliyor. Okyanus sularının en yüce Tanrısı olarak tapınıldı. Maya takviminin dokuzuncu gün haftasının yedinci gününü temsil eder. Ndozın adında bir kişiyle ilişkili olduğu anlatılır. Buna hem Tanrıça ve hem de Tanrı gözüyle bakıldı. Çünkü tanımlanma şekli iki cinsiyeti de içeriyor.

Ndoyet: (Ndo'yet şeklinde de ifade edildiği görülür) Maya tanrılar listesinde Zapotekler tarafından tapınılan ölüm ve dinsel nesnelerin Tanrısı'dır. Maya takviminin dokuzuncu gün haftasının dördüncü gününü temsil eder.

Ndo'yet: Bak Ndoyet.

Ndozın: Maya tanrılar listesinde Zapoteklerin tapındıkları bir Tanrı. Maya takviminin dokuz gün haftasının ikinci gününü temsil eder. Ölüm ve adalet Tanrısı olarak tapınıldı. Gecenin lordu olarak tanınan bu Tanrı aynı zamanda Tanrı Ndan'ın da habercisi olarak ifade ediliyor.

Nefis Köreltme Tanrısı: Araştırmacı Schellas, bu tanrının da adını Yaşlı Ölüm Tanrısı'yla akraba olabilir düşüncesiyle Tanrı "N "olarak ele almıştır. Çoğu el yazmasında betimlenmesine rağmen adının hala bulunamaması arkeologları belki de üzmüştür. Bu Tanrı kendi kendine işkenceler yaparak nefsini köreltirdi. Bazen başını kesiyor, bazen penisinden kan akıtıyor ve bazen de dilini keserek kan akıtıyor şeklinde gösterilmiş. Glifinde de yanağında ölüm

işareti çizilerek belirtilmiş. Bazı yazılarda bu tanrının Cauac dönemlerinde hükümdarlık yaptığı belirtilir. Altıncı yeraltı dünyasının da efendisi olduğu ifad e edilmiştir. Mac Mitun Ahau olma ihtimali üzerinde tartışmalar var.

Nen: Maya dilinde sözcük anlamı "Ayna, parlak" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından sözcük benzeri "Parlak" anlamına gelen "Nen" sözcüğüdür.

Nık: (Ya da Nik.) Bak Chıccan.

Nicah Ta'Kah: Maya mitolojisinde "Yeryüzünün ortası" şeklinde tanımlanan I'qui Balam'ın Tanrısı olarak ifade ediliyor.

Nike: Bir prenses olduğu anlatılır. Prens Coh ve kraliçe Moon'un kızkardeşidir. Plutark'a göre Nike İsis ile Osiris'in de kız kardeşidir.

Nikolas Federmann: İspanyolların adına savaşan Alman kökenli paralı bir asker komutan. Muisca bölgesini keşfedip, kuşatan üç komutandan biri.

Nilüfer Çiçeği: (İ.S.504-544) tarihlerinde hüküm sürmüş Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir.

Nixtamal: "Mısır lapası" olarak bilinir. Sert ama olgunlaşmış tahıl taneleri beyaz kireç içine su karıştırılmak suretiyle elde edilen ısıyla kaynatılan bir tür lapa. Mayalar'da, özellikle kırsal kesimlerde yapılan bir yiyecekti.

Nohock Ek: Maya tanrılar listesinde kutsal olarak bilinen sabah yıldızı (Ya da çoban yıldızı) olan Venüs'ün bir başka adıdır.

Noh-hi: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.-j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Büyük doğan" anlamındadır.

Nohol: Mayaların dünya ağacında belirttikleri dört yönden

biri. Güney yönünü temsil eden Bacablar grubundan olan dört tanrıdan birinin adı. Temsil ettiği renk ise sarı (kan).

Nol-pol: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Aklını kurcalayan veya içini kemiren" anlamındadır.

Noncomala: Panama yerlilerinin tapındıkları bir Tanrı. Bu tanrının bütün dünyayı yarattığına inanılırdı. Noncomala'nın Guaymi nehrinin kıyısında dolaşmaya çıktığı ve orada Rutve adında bir kadınla tanıştığı ve kadınla birleştikten dokuz ay sonra kadının biri erkek biri kız olmak üzere iki çocuk doğurdukları anlatılır. On iki yaşına kadar anneleri bu çocuklara baktı. Daha sonra bir gezintiye çıkan annelerinin yokluğundan yararlanarak iki çocuğu gökyüzüne götürdü. Birini güneş ve diğerini de ay yaptı.

Nubu: Guaymi nehri kıyısında yaşayan yerlilerin tapındıkları bir Tanrı. Yüce tanrıları Noncomala, Guaymi bölgesine kızdığı için oraya tufan gönderdi. Ve her şeyi yok etti. Nubu'nun Aztek Tanrısı Quetzalcoatl'a benzeten araştırmacılar var. Bazıları da bu tanrının kötü ruh olan Tucla ile aynı karakterde olduğunu ifade ederler.

Nun Yax Ayin I: (İ.S.y 379) Siyah Kakın'ın oğludur. Sözcük anlamı ("İlk timsah") olarak tanımlanır. Arkeologlar tarafından daha önceleri "karga burun" adı verilen bu genç, babası tarafından görevlendirilir. Tikal'ın yabancı bir kralı olarak "yabancı kökenli" bir hanedan başlatmıştır. Tikal'ın onuncu kralıdır. Krallık tahtına küçük yaşta geçti. Oğlu Siyah Cihan Kawil'in tahta çıkma yazıtında Teotihuacan savaşçısı olarak iki genç kralın tasviri görülür. İ.S.420 tarihinde öldü.

Nun Yax Ayin II: (İ.S.768-790) tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Tikal devletinde hüküm sürmüştür. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kimliği hakkında yeterli bilgi verilemiyor.

O

Oaxaca: Mayaların yaşadıkları bir yer. Arkeolojik sit alanı olarak arkeologlar tarafından dikkat çekildi. Burada eski geleneklerin devamı olan top oyunları hala yapılmaktadır. Ancak eskiden kullanılan taş eldivenler yerine şimdi demir eldivenler kullanılır. Oaxaca Meksika'nın en enteresan ve ilgi çekici arkeolojik yerlerinden biridir. Bölgenin Cotterell'in düşüncesinde yer aldığı gibi uzun bir vadi olma konumuna ulaşır. Sonraki yıllarda Aztekler tarafından kuşatılır.

Obeh: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.-j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Çeşitli, muhtelif" anlamındadır.

Obsidian: Volkanların patlamasından ortaya çıkan keskin ve siyah renkte bir taş. Halk arasında çakmak taşı adı verilir. Maya yerlileri bu taş parçalarından bıçaklar, baltalar yaparak bir tür koruma malzemeleri yapmışladır. Kurban bıçakları da bu taştan yapılmıştı.

Oc: Maya dilinde sözcük anlamı "Kahvaltı" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Ekmek" anlamına gelen "Oik" sözcüğüdür.

Oc: (Ya da Ok) (İng.adıdır) Türkçe karşılığı "Köpek" olarak tanımlanmıştır. Mayalar'da Tzolkin takvimine göre onuncu günün adı. Bu ad Aztekler'de "Itzcuintli" şeklinde kullanılmıştır. "Oc" günü için yapılan sembol "köpek" şeklinde betimlendi. Köpek-Tanrı Tzul, günün temsilcisidir. Maya halkı nedense köpeklere ve köpek cinsinden olan

Oc (Ya da Ok) adlı günü belirten bir glif

yaratıklara karşı tiksinti duyarlardı. Hayvanların leşlere olan düşkünlüğü onları ürküten bir durum olarak kabul edilirdi. (Ancak Mısır mitolojisi köpeklere çok daha ayrıcalıklı bakmış ve onu tanrılaştırmıştır) Adı geçen Tanrı Mayaların en olumsuz tanrılarından biridir. Bu nedenle onuncu günü, cenaze törenlerine uygun ölüm günü olarak değerlendirirlerdi. Günü temsil eden Tanrı "Leş Tanrısı" olarak bilinen Tzul'du.

Ocos evresi: Mayalar'da İ.Ö.1500-1400 tarihleri arasında bir evre. Bu evre genellikle çoğu yönleriyle Locona evresinin bir devamı olarak görülür. Ancak Logona'ya özgü bir çalışma olan fitilleme bir çömlek yapma bezemesi eklenmiştir. Bu evre Michael D.Joe ve eşinin çabaları doğrultusunda bulunmuştur.

Ol: Maya yerlilerinde Kiçe ve Kiçekakçikellerin dilinde "Akmak" anlamında tanımlanan bir sözcüktür. Oluğun suyun aktığı yer anlamında kullanılması, Türkçede "akmak" mastarının "olmak" şeklinde gösterilmesinin doğal olduğu belirtilmektedir.

Old-black-god: Mitolojide Mayaların tapınmış oldukları bir Tanrı olarak belirtilmektedir. Mezo-Amerika tanrılar grubunda yer alır. Bazı kaynaklarda bir tanrı grubunun adı şeklinde de ifade edilmektedir.

Old-jaguar-paddler: Mitolojide Mayaların tapınmış oldukları bir Tanrı olarak belirtilmektedir. Mezo-Amerika tanrılar grubunda yer alır. Bazı kaynaklarda bir tanrı grubunun adı şeklinde de ifade edilmektedir.

Old-stnigray-padler: Mitolojide Mayaların tapınmış oldukları bir Tanrı olarak belirtilmektedir. Mezo-Amerika tanrılar grubunda yer alır. Bazı kaynaklarda bir tanrı grubunun adı şeklinde de ifade edilmektedir.

Olmekler: Aztek dilinde "kauçuk bölgesinden gelenler" şeklinde tanımlandı. İ.Ö.1500 yıları civarında ortaya çıkan

Olmek baş heykelleri

Mezo-Amerikan halkı olarak tarihte yerini aldı. Karışık ve oldukça gelişmiş bir kültüre sahip bir topluluk olarak bilinir. Maya topraklarının kuzey ve güney kısımlarında kehanetleriyle ileri derecede bulunan bir topluluktu. Yapılan araştırmalar Olmekler'in Orta Amerika kültürünü oluşturdukları söylenir. "The Ancient Kingdom of Mexico" adlı kitabının yazarı Nigel Davis, Olmekler için "İlkel Olmekler bir muammayla karşımızda" şeklinde kısa bir açıklamasıyla Olmekler hakkında yeterli bilginin bulunmadığını açıklamaktadır. Buradaki kültürün İ.Ö.3000 yıllarına dayandığı tahmin edilmektedir. Toltekler gibi onlar da Matematik, mimari ve astronomi konularında bir hayli ilerlemişlerdi. Onları Toltek halkından ayrı tutan tek özellik, insanları tanrılarına kurban olarak vermelerini gösterebiliriz. Bu toplulukta insanlar işkenceler çekildikten sonra tanrıya kurban edilirlerdi. Çoğunlukla kurban etini de yiyecek olarak kullanıyorlardı. En eski Olmeklerin sitesi Veracuz'daki San Lorenzo'da bulunmaktadır. Burada yirmi civarında suni depo inşa ettiler. Ancak nedeni hiçbir zaman bilinmeyecek olan bu şehir İ.Ö 1000 yılında yıkılmıştır. Diğer Olmek sitesi ise Tonala ırmağındaki bir adada bulunan La Venta'dadır. Bazı araştırmacılar Olmek uygarlığının İ.Ö.2000 yılarında başladığına işaret ederler ve derler ki mademki İ.Ö.2000 yılında başlayan bir uygarlıksa neden İ.Ö.3114 yılına ait olan takvimi kullanırlar.

Olmek tanrıları: Mayalar'dan çok daha önceleri Olmek halkı tarafından tapınılan tanrılar olduğu söyleniyor. Antropologlar bu tanrıların adlarına ulaşamayınca Romen rakamlarıyla kodlama şeklinde belirtmişlerdi. Dünyadaki verimliliği, güneşi sembolize eden bu tanrıların görünümleri de jaguar, timsah şeklinde canavarlar gibi gösterilir. Çatal dilli ve pençeleri güçlü bir şekilde betimlendiler. Bun-

lardan Tanrı II, Genç Mısır Tanrısı şeklinde tapınıldı. Başında beliren bir yarıktan mısırın büyüdüğünü gösteren çocuk şeklinde tanımlandı. Tanrı III, kuş şekline bir canavar olarak tanımlandı. Herhangi bir kuşa benzemeyen bu yaratık çok farklı niteliklere sahipti. Tanrı IV, huysuz bir jaguar tipinde betimlenir. Hava Tanrısı şeklinde ifadeler var. Tanrı VI, hoş ve güzel bir çocuk olarak betimlenir. Tanrı VII, bilinmeyen bir canavar şeklinde tanımlandı. Tanrı VIII, balık yüzüne sahip olan bir hayvan şeklinde tanımlandı. Tanrı IX kimliği hakkında tanımlama verilemiyor. Tanrı X, bedensiz bir yaratık şeklinde tanımlanıyor. Yönetici bir Tanrı konumundadır. Bunlara ayrı zamanda alfabe tanrıları adı verilerek Palenque üçlüsüyle eşleştirildiği anlatılır.

Omecinatl: Aztekler'de Ometeotl ile en yüce ikili, yaratıcı bir Tanrı şeklinde tanıtılır. Mayalar'da bu ikili tanrılar "yang (ışık) ve yin (Karanlık)" olarak tapınıldı.

Ometeotl'u belirten bir desen

Ometeotl: I.S.1617-2011 tarihleri arasında tapınılan Maya Tanrısı. İkiliyaratıcı Tanrı şeklinde tapınıldı. Betimlendiği kuş papağandı. Xiuhtecuhtli'nin yukarıdaki en yüksek alemin benzeri olarak tasvir edilir. Mayalar bu Tanrıya son derece önem vermişlerdi. Yaratıcı Tanrı olarak saygı gördüğü için Yaklaşık İ.Ö.3115-2721 tarihleri arasında tapınılan Xiuhtecuhtli, onu yüce kişiliğine benzetildi. Ometeotl'ın Xiuhtecuhtli'nin bedeninde yaşadıklarına inanmışlardı.

Omeyateite: Bak Quiateot.

Omeyatecigoat: Bak Quiateot.

One-hunahpu: Bak Xpiyacoc.

Onsekiz tavşan: Colan'da hüküm süren Mayaların şamanı kralı. Bak Waxaklahun Ubah Kawil.

Onbirinci üst dünya: Araştırmacılar bu dönemi "çiçekle-

me" şeklinde tanımladılar. İ.S.829-1223 tarihleri arasında bir dönem olduğu anlatılır. Amerika'da, Chicen Itza ve Tula'da ikinci Quetzalcoatl, Avrupa'da Hıristiyanlığın kuzey ve doğu Avrupa'ya yayılması, Haçlı seferleri, Papalığın etkisinin artması, şeklinde bazı gelişmeler görülür. Aztekler'de de üst dünya inancı vardı.

One-hunahpu: Mitolojide Mayaların tapınmış oldukları bir Tanrı olarak belirtilmektedir. Mezo-Amerika tanrılar grubunda yer alır. Büyük bir ihtimalle Hunahpu'nun sıfatlarından biridir.

Onikinci üst dünya: İ.S.1223-1617 tarihleri arasında geçen bir dönem olarak anlatılır.

Onüçüncü üst dünya: Araştırmacılar bu dönemi "meyve verme" şeklinde tanımladılar. İ.S.1617-2011 tarihleri arasında olmuş ya da olacak bir dönem olarak anlatılır. Bu dönemde 30 yıllık bir savaş sonrası Protestan mezhebi kurulur. Hıristiyanlık Amerika'nın her tarafına yayıldı. Müslümanlığın da Asya'dan batıya doğru yayıldığı görülür. Aztekler'de de üst dünya inancı vardı.

Onuncu üst dünya: Bu dönemin İ.S.434-829 tarihleri arasında olduğu belirtilir. En büyük gelişmenin İ.S.632 de gelişen İslam dinidir. Büyük açıklamaların olmadığı bu dönemden belge eksikliği nedeniyle daha fazla açıklama yapılamıyor. Aztekler'de de üst dünya inancı yüksekti.

Orta Formativ: (İ.Ö.1200-400) tarihleri arasındaki süreçte bir dönem olarak bilinir. Bu dönemde köy şeklindeki yerleşmeler biraz daha gelişmiştir. Köyler kentleşme yolunda ilerlemeler kaydetmiştir.

Orta Klasik: Bu dönem (İ.S.400-700) yılları arasında geçtiği tahmin ediliyor.

Orta Post-Klasik: Bu dönem İ.S.1200-1450 yılları arasında geçtiği tahmin edilmektedir.

Otok: Maya dilinde sözcük anlamı "Ev" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Ev" anlamına gelen "A-t" sözcüğüdür.

Ox: Maya dilinde üç rakamının adıdır. Sözcük anlamı "O ki gücünün sebebidir" şeklinde tanımlanır.

Oxlahun Muan: Maya takviminde onbeşinci aya adanan kutsal bir kuş olarak anılır. "On üç baykuş" şeklinde betimlendi.

Oxkintok: Yucatan bölgesinde Mayaların yaşadıkları ormanlık bir alan. Burada İ.S.V'İnci yüzyılda yapılmış olduğu tahmin edilen bir taş lentonu ve aynı çağa ait bazı sıradan kabartmalar bulundu.

Oxlahun- ti-ku: (Ya da Oxlahuntiku.) Maya inançlarına göre 13 gökyüzü tanrılartanrılarının ortak adı. Bunun ile ilgili tasvirlere rastlanmadı. Bk Oslahuntıku.

Oxlahuntıku: Maya inançlarında üst dünyanın onüç Tanrısı'ndan biri şeklinde ifadeler var. Bunların adları tam olarak bilinmediği için alfabe tanrıları grubunda Romen rakamlarıyla da gösterilmiştir. Bu tanrılar bazen hiyeroglif yazılarla da gösterilmiştir. Tanrı I olarak Chac Xıb Chac, Tanrı II olarak Bolon Tzakab ve Tanrı III olarak Kınıch Ahau şeklinde belirtilir. Belge yetersizliği nedeniyle daha fazla bilgi verilemiyor.

Oxlaj: (Alejandro, Quiche). Mayalar'da büyü bilgesi. Mayalar genellikle bütün işlerini büyü yaparak tamamlamak isterlerdi. Hatta savaş yaparlarken bile büyüye başvururlardı. Savaşlarda kaybettikleri zaman düşman büyücülerin daha etkili olduklarına inanırlardı. Bu nedenle büyü ile ilgili bilgiler gün geçtikçe çoğalırdı.

Oxlan: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.-j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "üçüncü kere, üç kereden sonra" anlamındadır.

Ö

Ölülerin evrim dönemleri: Mayalar'da ölülerin de değişik glifleri yapılırdı. Bunlarda bilinen glifler; yeni ölenin toprakla bütünleşmemiş olan durumu, günahlardan arınıp tinsel dünyaya ulaşmış ölü, seslenerek yol gösterilmesini isteyen ölü ve bilinçli bir şekilde öldükten sona da yeniden doğmak için aktif olan ölü şeklinde gösterilmiştir.

Ön Maya dilleri: Ön Maya dil grubunun iki gruba ayrılmasından sonra (Doğu kolu ve batı kolu) batı kolunun Çöl dilleri ve Kamobal dilleri olarak ikiye ayrıldığı görülür. Çöl dilleri de Çolca ve Tzeltalca olarak iki gruba ayrılır. Çolca dil grubunda Çol, Çontal, Çorti ve Çolti dilleri; Tzeltalca dil grubunda ise Tzotzil ve Tzeltal olarak yer alırlar. Doğu kolu da iki gruba ayrılır. Bu grup Kiçe ve doğu kolu dileridir. Kiçe dil grubu da kendi aralarında bir gruba ayrılır. Bunlar Kiçece ve Kiçe dilleri. Kiçece dillerinde Kiçe, Sipakapa, Sakapultek, Kakçikel ve Tzutuhil. Kiçe dilleri ise Kekçi, Uspantek, Pokomçi ve Pokomam'dır. Doğu kolu dil grubunda ise Am, Teko, Aguatepek ve İşil'dir. Bu dillerin çoğunluğu yüzünden dağlarda yaşayanlarla dağ eteklerinde yaşayanlar anlam bakımından zorlanırlardı. Çünkü diller birbirlerine oldukça yabancılaşmıştı.

P

Pacal: (Lord Pacal olarak bilinir.) Palenque'de Tikal kentinin kralıydı. "Kılıç el" şeklinde tanımlanan giriş piramidinin altında özel olarak yaptırılmış mezara gömülen bir kral olarak tanıtılır. İ.S.683 tarihinde ölünce cenaze töreni Palenque'de yapıldı. Bunun üzerine halk Tikal kentine soğuk baktı. Pacal'ın tapınaktaki yazıtlarına bakıldığında kendini Mısır firavunu Tutankhamon ile özdeşleştirdiği görülür. Lahit'in üzerinde ilkel bir astronotu andıran figürüyle Maya hiyerogliflerinden yazıtlar yer almıştır. Cotterall'ın Palanque'de yaptığı incelemelerde Pacal'ın bulunan mezarı karşısında hayretler içinde kalmıştı. Ona göre önemli buluş mezarda yazılan hiyeroglif yazılar değil de mezarın görkemli oluşuydu. Mezar kapağını süsleyen çizimler dört güneş evresini gösteriyordu. Mezar kapağının kenarlarında güneş, ay, gezegen ve takımyıldızları temsil eden bazı şifreli çizimler yer almıştı. Pacal'ın mezarı 1952 yılında yapılan arkeolojik kazılarda Alberto Ruz tarafından bulunmuştu. Bazı şifrelerle Cotteral da "Mayalar "mikrokosmos-"un evrenin bir parçası olduğuna ve her bireyin, yaradılışın benzer parçalarına sahip olduğuna inanıyordu.." şeklinde açıklamaya yer vermişti.

Yeşim taşından yapılmış Pacal'ın maskesi

Pach: Maya dilinde sözcük anlamı "Sırt, arka" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Sırt, Bel kemiği" anlamına gelen "Pst"dir.

Pacimbave: Bak Camexan.

Pachal: Maya dilinde sözcük anlamı "Almak, kendine mal etmek" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Zaptetmek, yakalamak" anlamına gelen "Pnka" sözcüğüdür.

Pacon: Hunahpu efsanesinde Yeraltı tanrıları bir ateş sınavı yapmak için çağırdıkları bir büyücü. Bunlar Yeraltı tanrılarını aldatmışlardı. Çünkü yanan kemiklerin çukurlar yerine kemikleri öğütüp un haline getirerek nehire atmalarını önermiş. Böylece öldürülen dirilmeyecekti. Bu büyücülerden bir diğeri ise Xulu'ydu.

Paddler-gods: Maya tanrılar listesinde Yaşlı Jaguar Tanrı olarak tapınıldı. İğne vurucu (ya da vatoz) bir Tanrı şeklinde tapınıldı. Bu tanrının gece uyumayıp, gündüz de çocuklar gibi oyuncaklarla uğraştığı ifade ediliyor. Sözcük anlamı ise " götürücüye gelmek" şeklinde tanımlandı.

Pahac: Bir "anona" cinsi olduğu belirtilir. Ancak bu sözcüğün anlamı Brasseur'un eserinin yapılan özgün tercümesinde tam anlaşılır olarak belirtilmediği ifade ediliyor.

Pak: Maya dilinde sözcük anlamı "Duvar" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Ev, kale" anlamına gelen "Pa" sözcüğüdür.

Palcan: Maya dilinde "yılan başı" şeklinde tanımlandı.

Palenk tapınağı: Mayalar'dan günümüze kalan mimari eserlerin en gizemli tapınağıdır. Usumatince'nin 50 kilometre kadar güneyinde ve sık ormanlar içinde yer alır. Piramit biçimli bir tapınak olarak değerlendirilmiştir. Tapınağın iç duvarlarında anlaşılması oldukça zor resimler yer almıştır. Resimler anlaşılmadığı gibi tapınağın yapılış tarihi de henüz bilinmemektedir. Çeşitli tarihler verildi ancak bu tapınağın kesin tarihinin ne zamana ait olduğu bilinmiyor. Bu tapınağın ön tarafında bir papağanın resmi çizilmiştir. Yapılan araştırmalarda büyük olasılıkla papağan uçan bir Tanrıça'yı betimlemektedir. Tapınak platosunun ön duvarında 10 adet akümülatöre benzeyen cihaz bulu-

nur. Elektrik donanımını andıran kablolar, helezon yaylarına benzer şekiller göze çarpar. Ayrıca bir egzos şekli yer alır ve arkasından ateşin fışkırdığı gösterilmiştir. Erich Von Daniken araştırmalarında Palenque tapınağındaki bu semboller için bölge uygarlığının uzaydaki başka dünya insanlarıyla ilişkili olabileceğini ileri sürmüştü.

Palenque-triad: Mitolojide Mayaların tapınmış oldukları bir Tanrı olarak belirtilmektedir. Mezo-Amerika tanrılar grubunda yer alır.

Palo Volador: Choritilerde her yıl tekrarlanan bir bayramdır. Bu bayramda Dönen bir tekerleğe sarılan ipler yardımıyla uçar gibi inilen uçma direği yer alır. Büyük törenlerle kutlanırdı.

Pal-tul: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Tavşanın oğlu" anlamındadır.

Paluan: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Çocuklaşma, çocuk gibi davranma" anlamındadır.

Pantulan: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Tulan balığı" anlamındadır.

Pan Cayala: (Pan Cayala'dan başka Pan Paxil adında da bir yer vardı.) Sarı ve beyaz mısırın vatanı olarak biliniyor. Buraya mısırı getiren hayvanlar ise Tilki, Koyote, Papağan ve Karga'dır.

Pan Paxil: (Pan Paxil'den başka Pan Cayala adında da bir yer vardı.) Sarı ve beyaz mısırın vatanı olarak biliniyor. Bura-

ya mısırı getiren hayvanlar ise Tilki, Koyote, Papağan ve Karga'dır.

Paris yazması: ("Codex Peresianus") adıyla da bilinir. İspanyol ve Meksika papazları tarafından yakılan Maya kitaplarından geride kurtarılabilen dört yazmadan biridir. Bu hiyeroglif yazması ne hikmetse 1859 yılında Paris'te bir kütüphanenin çöpleri arasında bulunmuştur. 11 sayfalık bir kitap olan bu önemli kaynak Mayaların kültürlerini kısa da olsa belgeler niteliğinde belirten bir yazmadır. 145 cm uzunluğunda arkalı önlü yazılı bir el yazmasıdır. Ön yüzünde kehanetleri ve tarihsel olayları, kehanetlerden söz eden on bir katun yılının bitimi (7200 gün) ile her katunu yöneten Tanrı ve törenleri belirtir. Arka tarafında yıpranmanın çok fazla olması nedeniyle okunamamıştır. Ancak takvimle ilgili çeşitli burçlar görülebilmiştir. Bu el yazması Leon de Rosny tarafından dikkatle incelenmiş ve çevirisi yapılmıştır.

Patan: Yeraltı dünyasının beylerinden biridir. Nim, Xor, Car ve Chah adlı baykuşlar bu beyden Hun Hunahpuya mesaj getirirler.

Pauahtun: Mayaların tapındıkları bir tanrıdır. Gökyüzü Tanrısı olarak bilinir. İnsan şeklinde betimlenen bu Tanrı Atlas'ın özdeşleşmiş şekli olarak anlatılır. Atlas'tan sadece yeryüzünü omuzlarında taşımamasıyla ayırt edilir. Özellikleri arasında dayanıklı, sağlam ve güçlü olmayı işaret eder. Ancak negatif yönü inatçı bir Tanrı olması şeklinde gösterilmiştir. Pavahtun ya da Tanrı "N" adıyla da anılır.

Pax: 365 günlük "Haab" takvimine göre onaltıncı ay. Bu ayla beraber korku yaratan savaş Tanrısı "Kırmızı Puma Baba" olarak betimlenen Cit Chac Coh'un dönemi başlardı. Devamlı kurban kesme ve savaş isteyen bir tanrıydı. Bu ayda Güneş Tanrısı savaş görünümüne bürünür ve güneş aslanı sıfatıyla tapınılırdı.

Palenque: (Ya da Paleques). Arkeologlar tarafından verilen adı "müstahkem mevki" şeklindedir. Eski klasik adı ise

son araştırmalardaki yazıların okunmasından sonra "Lakamha" olarak açıklanmıştır. Mayaların yaşadığı bir kent. En önemli kentlerinden biriydi. Taştan yapılmış "Jaguar taht" olarak sedir şeklinde bilinen ve Toltek kültürüne ait olduğu saptanan bir taht bu kentte de görüldü. Mayaların en güzel kentlerinden biri olmasıyla arkeologların dikkatini çekti. İ.S.683'te ölen Tikal kentinin Lordu Pacal'ın cenaze töreni bu kentte yapıldı. Pacal adına yaptırılan bir tapınak yer aldı. Burada ayrıca yüksek cazibesiyle İspanyol dilindeki "Cross" tapınağı yer alır. Tapınak Chan Bahlum tarafından Pacal'a karşı kazanılan zafer için Güneş Tanrısı'nın ilahi desteğini almak düşüncesiyle yaptırılmıştır. Bu kent Tikal kentiyle karşılaştırıldığında Maya kentlerinin arasında en güzel kent olarak düşünülmektedir. Kent İspanyollar tarafından kuşatıldıktan sonra "kepenkleri kapalı" anlamında tanımlanmıştır. Bir başka adı da "Nachan" olarak anılmıştır. Nachan, Palenque'nin orijinal adı olarak belirtiliyor. Palenque adının 1773 yılında Peder Ramon Aguliar tarafından verildiği belirtiliyor. Sonraki yıllarda PiskopoS Nunez dela vega kenti "History of The Creation of Heaven and Earth" adlı eserinde "Yılanların büyük şehri" adıyla söz eder. Kentin kalıntıları da önceleri Nunez tarafından araştırıldı. Maya yerlilerinin yaşadıkları bir kent olarak bilinir. Kent, rahip Ordonez'in 1773 yılındaki keşfiyle tanındı. 1843 yılında ise Stephens ve Catherwood tarafından "Incıdents of Travel in Central America, Chiapas ve Yucatan" adlı eserinde daha detaylı olarak ele alındı. Kitabın asıl özeti ise ikilinin Orta Amerika, Cihapas ve Yucatan'a yapmış oldukları gezi notlarından oluşmuştu. Kentin Mayalar döneminde "Mayaland Bölgesi" olarak tanımlanan bölgenin merkezi olduğu ve neden terk edilip, daha sonra da nasıl yapıldığı hakkında da bilgilerin olmadığı belirtilir. Araştırmalarda bu kentin küçük bir bölümünün arkeologlar tarafından inceleme altına alındığı ve kazıldığı belirtilir. Kentin ya-

pımıyla birinci derecede adı geçen Pacal görülür. Küçük yaşta krallık koltuğuna geçen ve yaklaşık 80 yaşında ölen Pacal muhtemelen çoğu yapıların oluşmasında katkı sağlamıştır. Kentte bazı binaların Pacal'ın oğlu olduğu ileri sürülen Chan Bahlum tarafından tamamlandığı belirtilir. Pacal "yazıt tapınağı" olarak kodlanan tapınağın altına mezarını yaptırdığı şeklinde bilgiler de var.

Pawahtun: (Ya da Pavahtun) Maya geleneklerinde törenler sırasında şırınga işine yönlendirilen bir yaşlıya verilen ad. Adı geçen yaşlı adamın eşinin genç ve güzel olduğu anlatılır. Törenlerde Kauçuk ya da deri torbalara iliştirilmiş kemik tüpler aracılığıyla şırınga kullanımı uygulanmış. Bu şırınga modası oldukça yaygındı. Enjekte edilen sıvı kesin olarak henüz bilinmemektedir. Bazı seramik vazoların üstünde bu sıvının saklandığı yer geniş ağızlı bir kap ve sıvının da köpüklü olduğu gösterilmiştir. Keyif veren "balche" adlı içkiyle aynı olduğu tartışılıyor. Pawahtun törenlere eşi tarafından yönlendiriliyordu.

Pecul: Bir dağ adı. Mayaların Tanrılaştırdığı bir varlık olarak bilinir. Bu dağ ile Vukup Cakix'in oğlu Zipacna ve Cabrakan top oynardı.

Pekari: Domuz tipine benzeyen bir dağ hayvanı. Mayaların bulunduğu Yucatan yarımadasında yaşadıkları anlatılır.

Pek wah: Ovalarda yaşayan Mayaların aparetif olarak kullandıkları bir tür çörek. Tortilla adıyla bilinir.

Pemmikan: Amerika Kıtasında yaşayan Kızılderililere ait bir yemek türü. Et kurutulup, yağı eritilen konsantre bir yemek olduğu belirtilir. Aynı yemek türü Anadolu uygarlıklarında da görülmüştür. Günümüzde bile Anadolu'daki köylerde buna benzer kurutulmuş et konsantresi bulunmaktadır.

Pepen: Maya dilinde sözcük anlamı "Kelebek" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Uçmak" anlamına gelen "Pepe" sözcüğüdür.

Peresianus kodeksi: Bak Paris yazması.

Petamuti: "Haberci" anlamında tanımlandı. Colimba, Jalisco ve Nayarit kentlerini temsil eden başrahip; Zapoteklerde olduğu gibi baş yargıç olarak görev aldı. Bu kentlerde ancak kralın temsilcisiydiler.

Peten vadisi: Mayaların yaşadıkları bir yer. Burada Maya inançlarıyla ilgili arkeolojik buluntular yer alır.

Peten İtza gölü: Peten bölgesinde bir göl adı. Peten İtza gölü civarında arkeologlar tarafından yapılan kazılarda Mayalara ait bazı eşyalar bulunmuştur.

Peter Harrison: Bir arkeolog. Tikal merkez akropolünde yaptığı kazılar sonucu elde ettiği belgelerle sarayların "kent yönetim merkezleri" olduğunu saptadı.

Pex-a-ul: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Çok az su" anlamındadır.

Pichanto: Mitolojide Mayaların tapınmış oldukları bir Tanrı olarak belirtilmektedir. Mezo-Amerika tanrılar grubunda yer alır.

Pıchana Gobeche: Maya tanrılar panteonunda "İyileştirme" Tanrısı olarak tapınıldı. Yanında yardımcı olarak Pıchanto adında bir Tanrıça'dan söz edilir.

Piedras Negras: Arkeologlar tarafından verilen adı "kara kayalar" şeklindedir. Usumasinta bölgesinde bir kent. Buraya yerleşen Maya kralları İ.S.400 civarında tanrılarına bağlılıklarını simgelemek ve saltanatlarını yasallaştırmak için piramitler şeklinde anıtlar ve tören platformları yaptırdılar. Bu yerleşim yeri 20-30 yıl kadar ayakta durmayı başarır, ancak daha sonraki tarihlerde tamamen çöker. Geride kentle ilgili öykülerin dilden dile dolaşan anlatımları kalır.

Pibnal: Mayalar'da "sıcak hamam" anlamında bir sözcük. Genellikle dağlık bölgelerdeki kaynak sulara denirdi. Bugünkü teknolojik çağda "jeotermal" olarak işlenir. Bu tür

hamamlar, Mezo-Amerikan halklarından kadınlar tarafından, doğumdan önce ve sonra kullanılırdı.

Piktun: Günümüz dünya zamanında 2.880.000 gün ya da 7900 yıl olarak hesaplandı.

Pitao cozobi: Mısır Tanrısı şeklinde tapınıldı. (Burada antik Mısır'dan söz edilmiyor. Besin maddesi olarak kullanılan mısırdan söz edilir.) Hasat döneminden geriye kalan en iyi mısır koçanıyla tasvir edilirdi. Bu koçan daha sonra tarlada bereket yükselir anlamıyla bir yıl toprakta bir kutu içinde saklanırdı. İstanbul'da Eyüp semtinde (Alibeyköy civarında) büyük bir mısır koçanının heykeli yapılmış ve alana dikilmiştir. Yaklaşık 2800 yıl önce Maya yerlileri bu mısır koçanını görselerdi Eyüp semtini tanrıların kutsal kenti sayarlardı. Mısır koçanını da Tanrı olarak kabul edip, belki de dibinde insan kurban etmek için sunak taşı koyarlardı!

Pipiler: El Salvador'un batısında yoğun olarak yaşayan bir halk. Nauhatl dilini konuşurlar. Bu topluluklarla aynı soydan gelenlerin bir kısmı Guatemala'nın Motagua ve Salama vadilerinde yaşadılar.

Pitao-Cozobi: Mayalar'da tapınılan bir tanrıdır. Mısır Tanrısı olarak belirtiliyor.

Pixen: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Üstümü ört" anlamındadır.

Piz Hui tec: Bak Ab Kin Xoc.

Pok: Maya dilinde sözcük karşılığı "Buğu, buhar" anlamında tanımlanan bir sözcüktür.

Pokomçi: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil aynı adı taşırdı.

Pokomçi dili: Bu dil Ön Maya dillerinden "doğu kolu" grubundan ayrılan "Kiçe" dilleri grubundadır.

Pokomam: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil aynı

adı taşırdı. Maya Soylarından birinin adıdır. Soyları üç ana gruptan oluşurdu. Mamlar, Pokomamlar ve Kiçe-Kakçikeler'di. Başkentleri Mixco Viejo'dur. Sarp kayalıklarla çevrili olan bu yerleşim kenti Alvarado ve ona yardımcı olan İspanyollar tarafından kuşatıldı.

Pokomam dili: Bu dil Ön Maya dillerinden doğu kolu grubundan ayrılan Kiçe dilleri grubundadır.

Pom: Maya yerlilerinde sözcük anlamı "tütsü ağacı" ya da "kopal tütsü" şeklinde tanımlandı. Hayat ağacı Ceiba'ya benzediği anlatılır. İxquic tarafından adı "Chuj-cakche" olarak belirtilmektedir.

Pop: Maya takviminde birinci aya verilen ad. Bu da onların ayın ilk gününün "0"a denk gelecek başlangıç günü olarak hesaplanması şeklinde düşünülmüştür. Uayeb günü yılın başlangıcıydı. Bu tarihte büyük şölenler yapılarak gün karşılanırdı. Bu ilk aya Maya inançlarındaki yaşlı Tanrı olarak bilinen "Ahau Kin"e adanmıştı. Bu Tanrı aynı zamanda dört sayısının da temsilcisiydi.

Popol-Na: Copan hanedanının ondördüncü kralı "tüten maymun" olarak isimlendirilen kralı için yapılan ve sözcük anlamı "hasırlı ev" olarak tanımlanan bir yapı. Bu yapının ön ve arka cephesinin üst bölümlerinde kesme taştan hasır görünümlü süslemeler var.

Popol Buj: Bak Popol-Vuh.

Popol - Vuh: Popol-Buj olarak da bilinir. (Bunun yazarı belli olmadığı için Quiche kitabı da denir.) 1544 yılında Adrian Recinos ve Villacosta tarafından Latince'ye çevrildiği anlatılıyor. Dünya var olalı tanrısal güçlerin varlığına yüksek saygıyı, evren geometrisi içindeki kitlelerin yapısını, devinimlerini, gökbilimlerinin tümünü inceleyen bir öğretidir. "Popol-Vuh" öğretisi günümüz Orta Amerika'daki yaşamı, yaşamayı hala devam ettiren halkların kutsal el kitabıdır. tanrısal güçlere gösterilecek en iyi yolun inanmadan geçtiğini savunan bu çağlar öncesi öğreti bir dinin ortaya nasıl çıktığını ve bulunduğu süreçteki gelişmesini

anlatan ve kesin olarak günümüz insanına teolojiyi, yaratıcı gücün insanlarla olan ilişkisini, yaşam tarzlarını, canlı türler ile cansız türlerin yaratılış biçimlerini mistik bir şekilde aktarır. Popol-Vuh, insanlık tarihindeki geleneklerin en eski kutsal metnidir. Bu kutsal el kitabının günümüze kazandırılması 400 yıl öncesine dayanıyor. Bir Kiçe bilgesi kendi halkının binlerce yıl önce yaşadığı geleneklerini kendi anadilini kullanarak Latince yazdı. Evrenin yaratılışında akıllara durgunluk veren kütlelerin biçimlerini, sırlarla dolu kozmolojik gelişmeyi, nesnelerin nasıl yaratıldığını; hayvansal iradeden ayrılan insan kişiliğinin bulunduğu konumdaki durumu ile tanrısal ilişkilerin yaklaşımlarını en ince ayrıntılarla günümüz insanına aktarır. 18'inci yüzyılda Dominik rahibi Francisco Xıemenez "Popol-Vuh" adlı kutsal metinleri bulunduğu kilisenin gevşek taşları arasında saklandığı yerden bularak günümüze kazandırdı. Braseur de Bourbourg da bu önemli metinleri Quiche dili dışında Fransızca diline de çevirerek dünyaya tanıtmıştır. İspanyolların bölgeyi kuşatarak, sömürüsü altına aldığı (1554 - 1558) tarihlerinde Latince'ye çevrilirken öğretici tanrıların dört gruba ayrıldığı görülür. Maya-Kiçeler'de bu tanrılar; Tzakol, Bitol, Alom ve Cajolom olarak isimlendirilmişlerdi. Halk arasında ayrıca bu dört tanrının değişik isimleri vardı. Bunlar; Hunahpu - Vuch, Hunahpu - Utiu, Zagui, Nıma, Tziiş, Tepeu, Gucumats, U Cox Cho, U Cox Palo, Ah Raxa Lac, Ah Raxa Tzel, Iyom, Mamon, Matnazel ve Chuckenel diye adlandırılırlardı. Canlılar dünyasını hareketlendiren Yaşamın tüm olgularını, sebeplerini, sonuçlarını ve bireysel ilişkilerini doğanın kanunlarına uygun olarak sağlıklı bir şekilde anlatır. Mayalar'dan gelme Chortiler, adı geçen dört tanrıya ve sembol olarak da güneşe inanırlar. Sembolize edilmiş flamalarının dört köşesine yerleştirdikleri 4 mumla tanrıları temsil ettiklerine inanırlar. Onların inançlarında "dünya gökyüzünün kalbi, yeryüzünün kalbi

Popol-Vuh el yazmalı kitap sayfası

vasıtasıyla yaratıldı ve dolduruldu" şeklinde tanımlanan tanrılarına öne doğru diz üstü çömelerek yalvaran halk "Neredesiniz babamız?" şeklinde yalvarıyorlardı. Bu şekildeki davranışları onların tanrılarına karşı yaptıkları en iyi ibadetleriydi. İnsanın ilk yaratılışında "Pacarımac - Runa" dedikleri ilk devirde insanlar hayvanlarla savaş halindeydi. İnsanlar etobur hayvanlardan korunmak için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdi. Buna rağmen yaşama savaşı bütün görkemliliğiyle devam ediyordu. Onların hiç bir zaman totemleri ve putları olmadığı gibi; aya, güneşe, yıldızlara ve şeytana da tapmazlardı. Onların dünyasını oyalamak istemeyen dinsel uyanışın Popol -Vuh'ta yavaş yavaş nasıl yayıldığı anlatılır. Kutsal metinden yararlanan Mayalar'daki kiçe bilgeleri, Popol-Vuh'un el yazması olan metinleri günümüz insanına kadar koruyabilmişlerdi. Bu halkın soyundan gelenler Orta Amerika'da hala "Popol-Vuh"un kutsal metinlerinde yazılan geleneklerin ve dinsel davranışların çoğunu yerine getirirler.

Popol-Vuh kaynakları: Maya-Kiçelerin kutsal el kitabı olan "Popol-Vuh" ile ilgili araştırma yapmak isteyen araştırmacı yazarlar için kaynak kitaplar olarak özel olarak belirtilmiştir. (1855) "Ueber die vorcolumbischte von Guatemala"in Das Ausland, no 27 (july 6) Berlin. (1857). Las Historias del origen de los Indios. See Ximenez. (1861) Popol-Vuh, le livre sacre. See Brasesseur de Bourbourg. (1862) "Popol-Vuh, Le Livre sacre"etc. by L. de la Cressoniere, lausanne, March 31, 1862. In Nouvelles Annales des Voyages, de la Georgraphie, de l'Histoire et de l'Archeologie, Sixth seriesi eighth year, pp. 87-116. Paris. (1872-73)El Popol Buj. Version Espanola de la traduccion de Braseur de Bourbourg comparadà con la de

Ximenez, con notas tomadas de ambos comentadores concordancias con las santas Escrituras, por D. Juan Gavarete. Coleccion de dokumentos bistoricos reunidos en la parte etnografica del Museo Nacional. In la Sociedad Economica de Guatemala, Vol. III, Nos. 1-27 Guatemala. (1894-96) El Popol Vuh. A reprint of the 1872-73 translation. In El Educacionista, Revista de Instruccion Puplica, Nos. 3-24.Guatemala. (1905) El Popol Vuh o libro sagrado de los antiguos votanides. Documento de capital importanica para el estudio de la bistoria precolombina de estos paises. Precedido de un estudio preliminar por el Dr.santiago I. Barberena. 3 vols. san Salvador. It contains Gavarette's Spanish version of the French translation by Brasseur de Bourbourg. (1905) "The Popol Vuh or book of the Holy Assembly. The Significance of the Popol Vuh," in the Word (October and November). A monthly magazine devoted to philosophy, and the brodherhood of humanity. New york. (1905) The Popol Vuh or book of tehe Holy Assembly. Translated by Kenneth S. Guthrie. In the Word, beginning with the December issue. New york. (1906-1907) El Popol Vuh (o libro Sagrado de Los Antiguos votanides). a Spanish translation from the French version of Brasseur de Bourbourg. In Revista del Archivo y Biblioteca Nacional de Honduras. Tegucigalpa. (1907) "The Story of the Calabash-tree in the Popol Vuh," by C. V. Hartman, in jornual of American Folk-lore, Vol.XX, No. 77, pp. 148-50. (1913) Einletiung in das Popol Vuh, by Wolfang Schultz. Leipzig. (1914) "Le popol Vuh et l'Etat de Xibalba" by Comte H.de Charencey, in Journal de la Societe des Americanistes de Paris, Vol. XI (n.s), No. 1, pp, 366-68. (1918) A short Work on the Popol Vuh and the traditional History of the ancient Americans by Ixtlilxochitl. Kansas City, Mo. (1919-21) El Popol vuh. A reprint from el Educacionista, 1894-96. In the revista Centro-America, puplished by the Oficiana Internacional Centro-

America, Vols XI, XII, and XIII. Guatemala. (1923) "El Popol Vuh, su importancia y transendencia", by Ricardo Mimenza Castillo, in Tierra, Nos, 9,11 and 13 Mexico. (1923) El Popol vuh, o libro sagrado de los antiguos votanides, etc, Tomado de la edicion centroamericana de 1905, Merida. (1926) Popol Vuh, vibro sagrado del Quiche. Spanish version from the French translation by Brasseur de Bourbourg. Ed. by the Biblioteca Nacional. San Salvador. (1926) "El Popol Vuh . El monumento literario de los pueblos mayaquiche" by Jorge Larde, in El Salvadoreno (july 12). San Salvador. (1927) "El Popol Buj" by Antonio Batres Jauregui, in anales Sociedad de Geografia e Historia de Guatemala, Vol. IV, No, 1 (september), 25-29. (1929-31) "Popol Vuh" A reprint of the Quiche Book, in el Teosofo, Ne. 13-17(July 1929)and Nos 22-25 (July 1931). (1932) "Traducciones del popol vuh" by J. M. Gonzales de Mendoza (National Bibliografica), in el libro y el pueblo (august). Mexico. (1933) "La ceracion del mundo segun el popol vuh" by Gabriel Porras Troconis, in anales sociedad de Geografia e Historia de Guatemala, Vol. X, No 1 (september) 21-23. (1934) "sobre el popol vuh" by Rafael Heliodoro Vale, in investigaciones Linguisticas, Vol, II, pp. 331-32. Mexico. (1934) "leyendo el popol vuh" by David Vela, in el imparcial. Guatemala. (1935) "Popol Vuh" by A.G.j., in Anales Sociedad de geografia e Historia de Guatemala, Vol. XI, No. 4 (June)459-64. (1940) "El Genesis de los pueblos protobistoricos de America Primera Seccion . La Narracion Guatemalteca, by Jose Imbelloni, in Boletin de la Academia Argentina de Letras, Vol. VIII, No. 32(October-December) 539-628. Printed in book form in Ediciones Coni, Buenos Aires. 1943.(1941) "Pop-ol Vug" by Rafael E. Monroy, in anales Sociedad de geografia e Historia de Guatemala, Vol. XVII, no 1. pp. 26-29. (1943) Estampas del Popol Vuh (with 10 colored lithographs), by carlos

merida. Mexico. (1944) El Popol Vuh. Advertanica y Selection de Ermilo Abreu Gomez. Biblioteca Enciclopedica Popular, no 34. Mexico. (1944)Popol Vuh o el Libro del Consejo(modernized edition taken from the translatıon of Raynaud). With notes by Luis M. Baudizzone. Buenos Aires. (1944) "Popol Vuh" by Rafael E. Monroy, in Anales Siciedad de Geografia a Historia de Guatemala, Vol. XIX, No. 2 (december), 418-26. (1944-46) "Popol Vuh" (a reprint of the 1905 edition), in revista Tikal Maya Than, Vol. V. to Vol. VIII. Merida. (1945) "Popol Vuh. A New Translatıon of the sacred Book," by. Linne (a commentary on schultze Jean's translation), in Ethnos, No. 4. pp. 165-8ı. Ethnogaraphıc Museum of Sweden Stockholm. (1946) "Antigua tradicion del pueblo quiche. De como al descender el aliento divino se creo un mundo, idea contenida en las dos palabras popol Vuh'a lecture" by Rafael E. Monroy, in Anales Sociedad de Geografia e Historia de Guatemala (June), 419. (1948) "Que significa ' Popol Vuh' intitulacion by funcion del manuscrito de Chichicastenango" by Jose Imbelloni, in Actes du XXVIIIe. Congres Internatıonal des Americanistes, pp. 393-405. Paris. (1949) Problemas etnologicos del Popol Vuh: Procedencia lenguaje de los quiches, by Antanio Goubaud Carrera, in Antropologia e Historia de Guatemala, Vol. I. No. I (january).

Ppapp hol chac: Sözcük anlamı "şimşek çakması" anlamında tanımlandı.

Pucbal-chaj: Bir tepe üzerindeki mezarlık anlamındadır. Burada ölülerin saklandığı yer olarak söylenir.

Puch: Bak Ah Puch.

Pui: Maya dilinde sözcük anlamı "Vulva" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Vulva" şeklinde tanımlanan "Pui" sözcüğüdür. Dil benzerlikleri nedeniyle Mayalarla Mısırlıların kültür yö-

nünde aynı parelelde yer aldıklarını anlatan araştırmacı yazarlar var.

Puuk: (Orijinal yazılışı Puuc'dur) Mayaların yaşadıkları bir bölge. Coğrafyacı Nicholas Dunning ve Sanat tarihçisi Jeff Kowalksi'nin yaptıkları incelemeler sonucunda bu bölgede doğal su kuyularının olmayışı bölge için kuraklığın felaketi olarak açıklanmıştı. İçme suyu ve diğer ihtiyaçlar için yaklaşık yerin 65 metre derinliğinde olduğu açıklanmıştı. Bu nedenle Puuk bölgesinde yerleşen Mayalar oldukça sıkıntı çekmişlerdi. Buralarda "cenote" tipinde doğal kuyulardan yoktu. Bölgede su ihtiyaçları mağaralardan damlayan sulardan karşılanmasına rağmen ihtiyaca cevap vermiyordu. Bu nedenle yaşayan yerliler "chultun" denilen binlerce şişe biçimli sarnıç yapmışlardı. Bu sarnıçları yağan yağmurun suyunu biriktirmek için yapmışlar ve içlerini su kaybını önleyecek biçimde sıvamışlardı.

Purun runa: Maya-Kiçelerin kutsal el kitabında "üçüncü çağ"a verdikleri ad. Peru bölgesinde yaşandığı anlatılır. Bu çağda yerli halkın pamuktan renkli giysileri dikmeye başladığı anlatılır.

Pusula tanrıları: (Bacabas olarak belirtilir.) Bunlar Becaabs, Bacabs, Chaob olarak Pusula tanrıları şeklinde Mayalar tarafından adlandırıldılar. Itzamna ve Ixchel'in oğulları olarak Maya inançlarında önde giderler. Bu oğullar renkleri de temsil ederek tapınıldılar. Mulac kuzey yönünü ve beyaz rengi, Cauac güney yönünü ve sarı rengi, Kan doğuyu ve kırmızı rengi, Ix batıyı ve siyah rengi temsil etmektedir.

Puxti (Ppux: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Fiske, su toplamak, hava yapmış" anlamındadır.

R

Rabinal achi: Mayaların geleneklerini anlatan bir tiyatro oyunudur. Tiyatroda ele alınan konu ise; esir alınan bir kişinin (tutsağın) büyüler yapılarak tanrılara nasıl kurban edildiği ele alınmıştır. Guetemala bölgesindeki Rabinal'de yapılan bir oyun olarak belirtilir. Guetemala bölgesindeki Varapaz'da geçen bir konudur. Orijinal adı ise "Xajooj fıçısı ya da Xajooj davulu"dir. Oyunun konusu XV yüzyılda geçen bir Maya dramı olduğu söylenir. Latin Amerika öncesi bir olay olduğu ifade edilmiştir. Rabinal bölgesinde yaşayanların bazı gelenekleri belirtilen oyunda maskeli dans, müzik eşliğinde oyun boyunca devam eder. Maya yaşamında bir dramı belirten bu oyun Charles Etienne Brasseur de Bourbourg tarafından çevrildi. Oyun 2005 yılında UNESCO tarafından tiyatro sanatında ödüllendirildi. Oyunda iki prens olan Rabinal Achi ile K'iche Achi ana karakterler olarak görülür. Erkek ve dişi özellikler taşıdığı belirtilen diğer karakter ise Uchuch Q'ugunki'dir. Yeşil tüyle donatılmış bir anne olarak betimlenir.

Ramon ağacı: (Brosimum alicastrum) Ekmek ağacı adı da verilir. Ovalarda yaşayan Mayalar mısır ekmeği dışında kullandıkları bir ekmek türünün bitkisi. Bunun ekim alanı mısır gibi genişletilmişti. Yapılan arkeolojik kazılarda depolarda bulunan bu ağacın kalıntıları (kurumuş meyveleri) bunun birer kanıtı olarak ele alınmıştı.

Raxa Cakulha: Qu'iche kabilesinin anlatımlarına göre Tepeu K'ucumatz ile "gökyüzünün yüreği" olarak tanımlanan Hurakan'ın çocuklarından biridir. Yaratılış Tanrısı olarak tapınıldılar.

Recinos: Güneş tanrıları olan kozmik dörtlünün paralelinde "güneşin büyükannesi, ışığın büyükannesi ve şafağın bü-

yük annesi" anlamını taşıyanlara verilen ad. Maya halkı genellikle yaşlılarına kutsal bakarlardı. Onlar için artık yaşlılığın anlamı ölüp öte dünyaya geçerek yeni bir yaşam sürdürmesiydi. Bu nedenle tanrılarına bu yakıştırmaları yapmış olabilecekleri tahmin ediliyor.

Ricardo Agurica: Honduraslı bir arkeolog. Copan'daki Rosailla tapınağında araştırmalar yaptı. Bu tapınağın batı yönündeki cephesine kuş Tanrı Wuqub Kaqix'in kabartması görülür. Ricardo Aguria, tapınağın mimarisi ve nasıl bir görünüm sergilediğini yazdı.

Richard S.MacNeish: Kuzey Belize'de Maya ovalarındaki ilk avcılık döneminin kalıntılarını araştıran bir araştırmacı arkeolog. Kazıyı yürüten "Belize Arkaik Arkeoloji" projesini yönetti. Lowe-ha olarak adlandırdığı ve yaklaşık İ.Ö.9000-7500 tarihleri civarında varlık gösteren dört farklı yerleşim izini buldu.

Rio Azul: Guatemala sınırları içindeki Peten bölgesinde önemli bir arkeolojik alandır. Buradaki mezar duvarlarında yazı yerine çizilen resim sanatı Mayaların sanatından önemli esintiler verir. Bu yer Erken Klasik dönemle ilgili önemli duvar resimleriyle tanınmıştır.

Rio Bec: Mayaların yaşadıkları bir yer. Bu kentin mimarları Chenes kentinin mimarları gibi bina cephelerini çeşitli bezemelerle donatmışlar. Binaların genellikle her köşesi üstüste durmuş şeklinde maskelerle bezenmiştir. Göze çarpan yapılar arasında küçük saraylarla tapınaklarda görünen kule tipli görüntülerdir. Arkeolojik araştırmalar sonucunda buranın mimarları Tikal kentinin mimarlarının yaptıkları planlar doğrusunda çalışmışlar. Yani tıpkı kopya çeker gibi bir işlem yapmışlar. Buna taklit diyen araştırmacılar da var. Bu kentteki binalarda da cepheler ve çatı tepeliklerinde "gök-yılan" ve witz (dağ) canavarlarının maskelerini gösteren süslemeler yer alır.

Robert Cobean: Arkeolog. Mayaların kültürlerini araştırdı. Guatemala'nın kuzeydoğusunda yer alan "el Chayal" ile

ona 70 kilometre uzaklıkta bulunan San Luis Jilotepeque'deki süngertaşı ve obsidyen ocaklarının civarında araştırmalar yaptı. Mayalar bu ocaklarda heykeller ve keskin taş olarak bilinen obsidyenden de süs eşyaları ve bıçaklarla baltalar yaparlardı. Bu arkeolog, "...günümüzde kullanılan çeliğin yerine Mayalar obsidyen taşını kullanıyorlardı..." diye açıklamalar yapmıştı.

Ronald Bonewıtz: Küçük yaşta Mayalarla ilgili düşüncelerini daha sonra yaptığı arkeoloji eğitiminin ardında yazıya dökerek kitaplaştırdı. Meksika ve Orta Amerika kültürü üzerine yıllarca biriktirdiği kaynaklarından da yararlanarak "Maya kehanetleri" adı altında bir kitap yayımladı. Meksika ve Güney Amerika'da yapılan arkeolojik kazılarda danışmanlık yaptı. Bir süre uzman pilot olarak bölgede görev yaparken Maya uygarlığını daha yükseklerde seyretme olanağı buldu.

Rutve: Bak Noncomala.

Q

Quiche: Bak Oxlaj.

Quiche-Maya: Bu gün, Guatemala bölgesinde yaşayan Mayalar'dan kalma bir grup yerli halk.

Q'in: Chorti dilinde "gün" ya da "güneş" anlamına gelir.

Quahue: Bak Camexan.

Quiabelagayo: Mitolojide Mayaların tapınmış oldukları bir Tanrı olarak belirtilmektedir. Mezo-Amerika tanrılar grubunda yer alır. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Quintana: Maya takviminde işlenen beş günlük dönemin adı.

Quirigua: Guetemala'nın kuzeyinde bir yerleşim alanı. Buradaki sütunlar 12 metre yüksekliktedir. Yapının sütunları dikdörtgen şeklinde yapılmışlardı. Bu tapınakta Olmekler döneminde bir vahşet olarak hafızalarda silinmeyen ve daha sonraki yıllarda Mayalar'da da devam eden tanrılara kurban edilen insanlar için "kurban sunakları" ilgi çekicidir. Bak Gök Kawak.

Quekchi: Maya diller grubunun en eski dilidir.

Quel: (Papağan şeklinde betimlenmekte). Paxil'den, Cayala-'dan ve Or'dan gelen mısır kocanı ve yiyecekleri tanıtan bir varlık olarak betimlendi. Genellikle Mayalar yararlandıkları ya da beslendikleri her madde için bir tapınma sembolü yaparlardı. Quel de bu şekilde organize edilmiş bir varlık biçimidir.

Quetzal: Orta Amerika'da yaşayan bir kuş cinsi. Parlak yeşil tüylere sahip olduğu için Mayalar gibi Aztekler de bu kuşa değer verdiler. Meksikalılarda "bereket ve gelişme"

sembolü olarak görüldü. Tüyleri kralların ve tanrıların taçlarını süslerdi. Özellikle kuyruğundaki iki uzun tüy krallar için çok önemliydi. Baş Tanrı Quetzalcoatl ile bağlantısı olduğu için kutsal bir kuş olarak anıldı. Bu Tanrı Mayalar'daki Kukulkan'dı. Kuşun tüyleri bugün bile Guatemala devletinin sembolü olarak kullanılmaktadır. Mayalar döneminde bulunduğu bölgeler ise; Honduras, Guatemala bölgesindeki Sierra de las Milnas ve Alta Verapaz, Güneydoğu Meksika'nın Chiapas ormanlarıydı.

Quetzalcoatl: İ.S.40-434 tarihleri arasında tapınılan Maya Tanrısı Kukulkan'ın Aztekler'deki adıdır. Mayaların takvim yaratıcısı olarak bilinir. 13 üst dünyaya hükmeden bir Tanrı gibi tapınıldı. Işık Tanrısı'ydı. Betimlendiği varlık hindidir. Onun kültü onbirinci üst dünya sırasında öne çıktı. Çevre kentlerdeki kabileler arasına yayılan kültü, Chicen Itza ve Tolteklerin merkezleri olan Tula'da resmi bir din rolünü oynadı. Daha sonra bu Tanrı Aztekler tarafından tapınıldı. Bir başka betimlenme şekli de "Ehecatl" olarak anlatılır. (Fr.adı tahribatlara uğrayınca "Calcoatl" olarak ele alınmıştır.) "tüylü yılan" olarak tanımlanır. Adı çeşitli anlamlar taşıdı. Kraliyet unvanı olarak bilinen Quetzal Toltekler'de askeri bir unvan ve aynı zamanda da amblem olarak kullanılmıştır. Bu ad efsaneleştirilen bir rahibin adıydı. Kırmızı Tezcatlipoca ile siyah Tezcatlipoca'nın küçük kardeşi ve Xochquetzal'ın oğludur. Işık Tanrısı şeklinde İ.S.40-434 tarihleri arasında tapınıldı. Toltek Tanrısı Kukulkan (Ya da Kukumatz) olarak bilinir. Büyünün yaratıcısıdır. Bu nedenle koruyucu ruh olan Nagualı ona eşlik eder. Öğrenme ve Rüzgar Tanrısı olarak tapınıldı. Quetzal "kuş", Coatl ise "yılan" anlamındadır. Buna göre isim anlamı ya "tüylü yılan" ya da "uçan yılan" olarak düşünülür. Tolteklerin taptıkları önemli tanrılardan biridir. Adına oluşturulmuş çoğu dualar daha sonraki dönemlerde yerel Tanrı konumunda bulunan Huitzilopochtli için kullanıldı. Aztek mitolojisinde bu Tanrı

bütün zorluklara rağmen "yeşim taşı kemiğini" Yer Tanrıçası'na vermeyi başarır. Yer Tanrıçası bu kemiği öğütür hamur haline getirdikten sonra Quetzalcoatl'ın penisinden akan kanla karıştırıp insanları yaratır. Kızılderili anlatımında "...Odun kütüğü gibi kaba bir suratı vardı, suratı da bir insan gibi biçimlenmiş değildi ve sakalı da hem uzun hem de çok kocamandı "şeklinde tasvir ederlerdi. Bu Tanrı yapılan arkeolojik araştırmaların sonuçlarına göre devamlı kendini saklamış yüzünü Göstermemeye uğraşmış. Eğri bir asa ve yüksek sivri bir şapka taşıdığı ifade ediliyor. Parıldayan bir gerdanlık, ayaklarına hal hal ve papuç giydiği tasvir edilir. Sesinin gür olduğu açıklanan bu Tanrı yazı ve takvimi yaratmasının dışında kızılderililere imar konusunda bilgiler vermiş ve kültürler getirmiş. Bununla ilgili mitolojik öyküler de ilginçtir. Devamlı Tezcatlipoca ile sürtüşmeye giren bu Tanrı bir gün "cennet suyu" nun kıyısına çekilmiş maskesini ve takılarını takmış ve kendi isteğiyle "kendini yakmış". Böylece Sabahyıldızı olmuş. Rüzgar Tanrısı Ehecatl ile aynı Tanrı olduğu söylenir.

Quetzalcoatl'belirten bir çizim

Quetzaltenango: Guatemala'da bir kent. Arkeolojik araştırmaların buluntu alanı. Dağlık bir bölgede yer alan bu kentte Mayalar yaşadılar. Burası geniş topraklara sahip ve az sayıda vadilerin yer aldığı bir alan olarak anlatılır. İspanyol fethinden önce kakao üretimin fazla olduğu bir bölge olarak anlatılır.

Queranda angapeti: Tarasko efsanelerinde adı geçen bir Tanrı. Bu Tanrı hakkında belge eksikliği nedeniyle daha fazla bilgi verilemiyor.

Quıabelagayo: Maya tanrılar panteonunda Zapotekler tarafından tapınılan bir Tanrıça'dır. Eğlenceden hoşlanan ve müzik yapanları koruyan bir Tanrıça şeklinde tapınıldı.

Quıche: Maya dilinde adı geçen bir meslek adı.

Quıateot: Yaratılıştaki bir adamın adı. Babasının adı Omeyateite annesinin adı ise Omeyatecigoat. Nikaragua efsanelerinde bunların güneşin gökyüzünde yükseldiği zirvede oturduklarına inanırlar. Daha sonra bunların da doğa olaylarını yaratan çocukları oldu.

Quintana Roo: Mayaların yaşadıkları bir yerleşim alanı. Kuzey Guatemala'nın Peten bölgesi sınırlarında yer aldı. Arkeolojik alan olarak bilinir. Burada sürekli arkeolojik kazılar yapılmaktadır.

S

Sadak: Sözcük anlamı "Okluk" şeklinde tanımlandı. Okların içinde bulunduğu bir sırt torbasıdır. Eskiden askerlerin vazgeçemediği silah olan okların saklandığı torba olan sadak, bugün süs eşyası olarak kullanılmaktadır.

Sak Nık Chıccan: Bak Chıccan.

Sak: Mayalar'da 365 günlük "Haab" takviminde göre bir ay adı.

Saka: İspanyol mutfak listesinde adı geçen bir tür mısır çorbası. Günün ilk yemeği olarak yanında biberle yenilir.

Sakbe: Maya dilinde sözcük karşılığı "beyaz yol "anlamında tanımlandı. Yapılar arasındaki tünellerin birbirine bağlanan yollarına verilen addır. Bu sözcük çoğul olarak kullanıldığı zaman "sakbeo" şeklinde yazılır.

Sakapultek: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil aynı adı taşırdı.

Sakapultek dili: Bu dil Ön Maya dillerinden doğu kolu grubundan ayrılan Kiçece dilleri grubundadır. Kitabın sonunda dil gruplarıyla ilgili kaynak olarak tablo şeklinde verilmiştir.

Sak-nik: Mitolojide Mayaların tapınmış oldukları bir Tanrı olarak belirtilmektedir. Mezo-Amerika tanrılar grubunda yer alır. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Salyangoz kabuğundaki Tanrı: Dresden kodeksinde bu tanrının adının çözülememesi nedeniyle Tanrı "N" olarak gösterilmiştir. Salyangoz kabuğu şeklinde betimlendiği anlatılır. Süs bitkisi olarak mısırı kullanan bu tanrının küpeleri iri büyük ve yuvarlak halkalardandı. Çeşitli şekillerle tanımlanan bu Tanrı en çok papyonlu olarak göste-

rilmiştir. Bacabların Yön Tanrısı'nın kaplumbağa sembolüyle de betimlenmiştir.

Samanyolu: Araştırmacılar Samanyolu'nu Mayalar için Yeraltı Dünyasına yapılacak olan mistik yolculukta kullanılan yol olduğunu ileri sürerler. Güneş, ay, gezegenlerin arkasından yıldızlara karşı "Scorpio" takımyıldızlarının çizdiği yörüngenin hareketlerine geçit niteliği taşır. İki kafalı bir gökyüzü yılanı tarafından astronomik uyarılarla dolu bir işaret olarak kabul edilmiş. Mayalar yıldızlardan cennete giden yolda yaratılış öykülerindeki anlatımlara göre yaşamak isterlerdi. Mısır koçanının göğe doğru yükselen bir çizgi olarak Samanyolu'na bir anlam verdiğini ileri sürerler.

Santa Rosa Xtampak: Yucatan yarımadasının ortalarında yer alan ve Mayaların yaşadıkları söylenen bir bölgedir. Burada yapılan arkeolojik kazılarda Maya yapılarının mimarı örneklerini belirleyen kalıntılar bulundu.

Sapotilye: (Bazı kaynaklarda sapodilla şeklinde yazıldığı da görüldü.) Fr.Sapotillier. Amerika Kıtasına özgü bir meyve ağacıdır. Yumurta biçiminde olup, elmaya benzer. Ekşi bir tadının olduğu söylenir. Bu ağaçtan yerliler sakız da elde ederlerdi.

Sayı tanrıları: Maya halkı matematiğe meraklı olan bir halktı. Bu nedenle bir sayısından on sayısına kadar olan rakamlar için Sayı tanrıları yaratmışlardı. Onbirden yirmiye kadar olan değişkenlik göze çarpar. Bunlardan Tanrça Mam, hem 5 sayısı ve hem de 15 sayısını temsil eder. İlk ana olarak bilinen Tanrıça Mam, "0" ın da temsilcisiydi. Bir sayısının efendisi Tanrıça İxquic'tir. İxquic, doğurganlık, şehveti ve cinsel serbestliği temsil ederdi. Çoğu zaman kendisine "gökkuşağı" olarak betimlenen İxchel de denirdi. İki sayısı için belge yetersizliği nedeniyle efendisi tam olarak bilinmemektedir. Ancak genç bir tanrının bulunan rölyefinde sayının efendisi olma ihtimali üzerinde duruldu. Bazen Xibalba'da yaşayan Jaguar Tanrısı'na

hizmet eden genç Tanrıçalar'dan biri sayının efendisi olarak düşünüldü. Üç sayısının efendisi Rüzgar Tanrısı'ydı. Ehecatl'ın benzeri olarak tartışılır. Bu sayının efendisi Dresden kodeksinde Tanrı "W" diye anılır. Dört sayısı Yaşlı Güneş Tanrısı olan Ahau Kin'in egemenliği altındaydı. Beş sayısının efendisi ise ilk ana olarak bilinen Tanrıça Mam'dır. "bayan beş" olarak da betimlenir. Altı sayısının efendisi ise Yağmur Tanrısı Chac'dır. Yedi sayının efendisi ise Savaşçı Yaşlı Jaguar'dı. Sekiz sayısının efendisi Genç Mısır Tanrısı'dır. Dokuz sayısının efendisi ise Yeraltı Tanrısı Yaxbalam'dır. Dokuz kutsal bir sayı olarak bilinirdi. On sayısının efendisi ise Ölüm Tanrısı Ahpuch'tu. Görüleceği gibi Mayalar tapındıkları tanrılarını daha da ölümsüzleştirmek ve onlara olan sevgi ve saygılarını sonsuzlaştırmak için takvimlerine bile eklemişlerdi. İncelemeler sonucu arkeologlar, dilbiliciler ve yazıtbilimciler tarafından dönemin matematiksel gelişmesinde rol alan sembollerin yaşayan yerli kabileler tarafından çok daha çabuk ezberlenmesi şeklinde düşünülmüştür.

Sek: 365 günlük "Haab" takvimine göre bir ay adı.

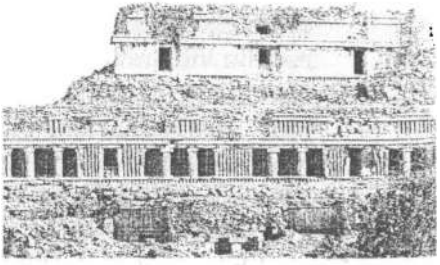
Sekiz maymun: Maya-Kiçe toplumunda 260 günde bir kutlanan bir törendir. Bu törene arkeologlar "Wajxaqıp Batz" adını verdiler. Tören başlamadan günahlarından arınmak isteyen halk kırık çömlek parçalarıyla tören alanına gelir. Dua ederler. Çömlek parçalarını alanda özel olarak ayrılmış bir yere koyarlar. Tabi bu çömlek parçaları yığıldıkça küçük tepeler oluştururdu. Törenin nasıl yapıldığı hakkında bazı bulguların elde edilmesi sonucu dinsel olarak amaçları saptanamadığı yazılır. Bu törenlerde sunaklarda kurbanlar da yapılırdı.

Sekizinci üst dünya: İ.Ö.355-İ.S.40 tarihleri arasında geçmiş olacağı tahmin edilen bir dönem olarak ele alınır. Ancak bu dönemde önemli bir gelişmenin olmadığı görülür. Büyük bir olasılıkla dönem ile ilgili belgelerin bulunmayı-

şından daha fazla bilgi verilemiyor. Aztekler'de de üst dünya inancı yüksekti.

Seven-hunahpu: Bak Xpiyacoc.

Siebal: Arkeologlar tarafından verilen adı "sepya ağaçlarının yeri" şeklindedir. Peten bölgesinde Mayalara ait bir yerleşim alanı. Bu bölgede yapılan arkeoloji kazılarda çeşitli süs eşyaları, savaş baltaları, kalkan bıçak ve küçük heykeller bulunarak koruma altına alınmışlardır. Dos pilas yakınlarında bulunan bu kent daha önce Mayaların egemenliğinde değildi. Bu kenti almak için yöneticilerine işaretler gönderilmiş ve bunların esir alınmaları için önceden haber verilmişti. Alınan esirler arasında Siebal kentinin kralı da vardı. Krala 12 yıl süre verdikten sonra tanrılara kurban edileceği şeklinde bir yaşama hakkı verilmişti.

Sayıl'de bir saray

Sıfır: Maya takviminde İsa'nın doğumuna denk gelen "0" zamanını gösteren matematiksel kavram.

Sip: 365 günlük "Haab" takvimine göre bir ay adı.

Sipaka: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil aynı adı taşırdı.

Sipaka dili: Bu dil Ön Maya dillerinden doğu kolu grubundan ayrılan Kiçe dilleri grubundadır.

Sirahtatahperi: Tarasko halkının güneş ile ilgili efsanelerinde top oyunu oynadıktan sonra kazanan Anchuri Hirepe, Cupanzieri'yı Xacona adındaki köy gibi küçük bir yerde kurban etti. Cupanzeri'nin hamile eşi kocasının ölümünden hemen sonra bir çocuk dünyaya getirdi. Bu çocuk Sirahtatahperi'ydi. Delikanlı çağına geldiği zaman bir kertenkele onun gerçek babasının Cupanzieri olduğunu söyleyince babasının intikamını almak için aramaya koyuldu. Babasını öldüren "gecenin hükümdarı" ya da "güneşi ev-

de saklayan gece" olarak betimlenen Anchuri Hirepe'den başkası değildi. Cupanzieri'yi öldüren Anchuri Hirepe, son derece despot, kıskanç ve gaddar biriydi. Mitolojinin dramatik öyküsünün kahramanı olan Sirahtatahperi babasının intikamını yine top oyunuyla alır.

Siyah Cihan Kawil I: (İ.S.y 300) Genç yaşta babası "Siyah Kak" tarafından kral ilan edilen Nun Yax Ayin'in oğludur. Krallık yazıtında Teotihuacan savaş elbiseleri içinde babasıyla birlikte tasvir edilmiştir. İ.S.457 tarihinde öldüğü yazılıdır.

Siyah Chan K'awil II: (İ.S.411-457) tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Tikal devletinin hükümdarı olarak belgelendi.

Siyah Kak: Sözcük anlamı "ateş doğdu" anlamında bilinir. Yazıtlarda bu yönetici kişinin Tikal ya da Waxaktun'a "batıdan döndüğü" anlamında bir betimlemeyle tanıtılır. "Mızrakçı baykuş" olarak tasvir edilen Kak'ın bir savaşçı lider olduğu tahmin ediliyor. Mızrak atan baykuş biçimindeki tasvirleri Teotihuacan ikonografisinde yer alır. Bunun batıdan dönüşünün nedeni de gerçek Maya kralının öldürülmesiyle ilgili olabileceği tahmin ediliyor. ("ilk timsah") olarak betimlenen Nun Yax Ayin adında bir oğlu vardı. Yazıtlarda İ.S.439 yılında öldüğü belirtiliyor.

Siyah Tanrı M: Karanlık Yeraltı tanrıları gibi siyah renkte bir Tanrı olarak tapınıldı. Yazmalarda silah olarak bir mızrak taşır. Yapılan çizimlerde uzun burunlu özellikle kırmızıya boyanmış şişkin dudağı dikkat çekicidir. Bir bağ vasıtasıyla sırtında bir torba taşır. Yaşlı bir Tanrı olduğu anlatılır. Adı ise henüz tam olarak çözülememiştir. Bu Tanrı Aztekler'de ("bay burun") olarak betimlenen Yacetecuhtli'dir. Hakkında yeterli belge bulunamamıştır. Ancak Ek Chuah olma ihtimalinin yüksek olduğunu söyleyen araştırmacılar var. Çoğu çizimlerde akrep kuyruğu ile tasvir edilmiştir.

Smoke-Monkey: Copan kralı. Copan, daha önce kendilerine

bağlı olarak yaşayan bir kabile şefi olan Caucac-sky tarafından başı kesilerek öldürüldükten sonra onun yerine yönetime geçen biri. Bu kralın da bulunan yazmalardaki anlatımlarda belirtildiği gibi Copan gibi tapınak yaptırmakla ilgilenmiştir.

Sogamoso: İspanyollar tarafından bölgede çoğu yere verdikleri unvanlardan biri. Genellikle bölgedeki şefinin adını verirlerdi. Bogota ve Tunja'nın da İspanyollar tarafından verilmiş bir unvan olduğu ifade ediliyor.

Sotz: Bak Camazotz.

Sotz: 365 günlük "Haab" takvimine göre bir ay adı.

Soytarı Tanrı: Arkeologlar tarafından verilen bir takma addır. Bu Tanrı ile ilgili belge eksikliği nedeniyle bilgi verilemiyor. Ancak, Meksika'daki Bonampak'ta yukarıdan aşağıya doğru bakan ve Maya kralını betimleyen bir taş oyma bulunmuştur. Burada krallığın alameti olan diademini (sözcük anlamını bulamadım) krala uzatırken resmedilmiştir.

Stairway tapnağı: (Hiyeroglif çözümlemedeki adı Stairway olarak belirtiliyor.) İ.S.8 yüzyılda Copan'da yapılmış bir tapınak. Bu tapınakta "glif" metinlerden oluşmuş 63 merdiven yer alır. Metinler Copan'ı yöneten krallar hakkında bilgi verir. Bu yazıtta Copan'ın varlığı açıklanır. Bu kral kendini tapınak yapmaya adayan bir kral olarak görür.

Stormy Sky: Tikal kralıdır. "Fırtınalı Gökyüzü" anlamında betimlenmiştir. Bu kral döneminde Mayalar'da geleneklerin yeniden canlandırılmış olduğu belirtiliyor. Stormy Sky, Curl Snout'un soyundan gelen bir şef olarak ifade ediliyor. İ.S.426-456 tarihleri arasında hüküm yapmış olduğu belirtilmektedir. Yazılı taşlarda adının oyularak yazıldığı ve son derece anlamlı olarak gösterilmiştir. Stormy Sky hayattayken Meksika geleneklerine göre kendi adına bir dikilitaş yaptırmış ve portresinin iki tarafına da muhafızlarının resimlerini de çizdirmiştir. Muhafızların giysileri de Maya geleneklerini içeren tarzda gösterilmiş. Kendi-

sinin giysilerini de geleneklerinden esinlenerek bir Mayalı olduğunu belirtecek biçimde kullanmıştır. Mezarında bu tür gelenekleri belirten çeşitli eşyalar bulunmuş ve koruma altına alınmıştır. Kaynaklarda ne yazık ki şefle ilgili yönetimi ve siyasal kişiliği belirtilmediği için daha ayrıntılı bilgi verilemiyor.

Swasey: (Ya da Biladen evresi) Bu evre ile ilgili kalıntılar kuzey Belize'de ortaya çıktı. Kazıları da araştırmacı arkeolog Norman Hammod yönetiyordu. Radyokarbon ölçümlere göre buluntuların tarihi İ.Ö.1000-750 civarı olarak tahmin edilmişti. Bu evrede benekli kırmızı seramikler göze çarpan buluntulardı.

Ş

Şehir sembolleri: Araştırmacılar tarafından bulunan ve Maya kültürüne ait olduğu belirlenen sembolleri inceleyenler "kent sembollerin" dinsel sembol niteliğinde olduklarına inanırlardı. Ancak daha sonra 1950 civarında bu sembollerin sadece dinsel olmadıklarını yazıtbilimciler tespit eti. Bulunan semboller arasında kentler adına düzenlenen semboller de göze çarptı. Anıtlarda yazılan çoğu sembol yazıları tarihsel nitelik taşıyorlardı. Bu semboller Tikal, Yaxchilan, Palenque, Seibal, Copan ve Quirigua'ya aitti. Kitabın sonunda kentlerin adına düzenlenen sembollerin glifleri gösterilmiştir. Kentler ile ilgili günümüzde de semboller kullanılmaktadır.

T

Tab: Maya dilinde sözcük anlamı "İpleri birleştirme" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "İpleri birleştirme" anlamına gelen "Tka-r" sözcüğüdür.

Tac-in-uenel: Maya dilinde Türkçe karşılığı "uyumak istiyorum ya da uyumak üzereyim" anlamını taşır.

Tac tu pol-ta: Sözcük anlamının Türkçe karşılığı "başına kadar" anlamında tanımlandı.

Tac uave: Sözcüğün Türkçe karşılığı "buraya kadar" anlamında tanımlandı.

Tahom Uk'ab K'ak: İ.S.622-630 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Kalakmul'da hüküm sürmüştür.

Tahsin Mayatepek: Atatürk'ün Mayalarla ilgili ezoterik bir düşüncesi vardı. Güney Amerika'da yaşayan ve uygarlıklarıyla hala sırlar içinde bulunan Mayaların, yaşamlarını ve dinsel inançlarını anlatan kitapları dilimize çevirmek istedi. Bu konuda Tahsin Mayatepek'i görevlendirdi. Tahsin Mayatepek orduda bir albaydı. Atatürk onu Meksika "baş güzergahı" olarak atamıştı. Mayatepek, Meksika'da görev yaptığı süresi içinde Mayaların Türk gelenekleriyle benzeşen yönlerini tespit eder. Maya geleneklerinin Türk gelenekleriyle ortak yanlarının olabileceğini ileri süren James Churchward'ın kitaplarını inceleyerek Atatürk'e rapor şeklinde bildirir. Albay Tahsin Mayatepek'ın soyadı olan "Mayatepek'in" Maya dilinde "Maya tepesi" şeklinde tanımlandığı belirtilir. Atatürk Mayatepek'in gönderdiği raporu okuduktan sonra James Churchward'ın kitaplarını Türkçeye çevirmeye karar verir. Atatürk tarafından Mayalarla ilgili araştırma yapmak üzere görevlendirilen

Tahsin Mayatepek yaptığı araştırmalarla çalışmaları ilgili ilk defa "Saçak" dergisi tarafından duyurulmuştu. Hatta Turan Dursun Cumhurbaşkanlığı arşivinde koruma altında bulunan raporlardan (14 nolu rapor) birine ulaşmış ve "güneş kültü" dini ile ilgili derinlemesine bir araştırma yapmıştır. Tahsin Mayatepek bu raporunda Atatürk'e gönderdiği bu raporunda "...Orta Asya'daki ecdadımız gibi güneş kültüne salik olan Meksika yerlilerinin güneşe tazim ayinlerini ne suretle yapmakta oldukları ve ezan, abdest ve secde gibi Müslümanlığa aid oldukları zan olunan hususatın Müslümanlığa güneş dininden ve İslam dininde vazih bir manası olmayan secdenin güneş kültü'nde çok derin bir manası olduğuna ve saireye dair mühim malumat ve izahatı havi rapor..." şeklinde bir açıklamayla bilgilendirdiği görülür.

Tajin: Mayalar'da Kuzey Veracruz'da tapınılan bir tanrıdır. Toponakların bulunduğu bölgede tapınılırdı. Toponaklar onun için "şimşek" adını kullanırlardı. Adı geçen Tanrı, Yağmur ve Fırtına Tanrısı olarak bilinir. "el tajin" adında bir tapınak yaptırıldı. Bu Tanrı Teothuacan kentinin diğer Yağmur ve Fırtına tanrıları olan Zapoteklerin Cocijo, Azteklerin Tlaloc, Mayaların Chac ve Tohlil'in özelliklerini taşırdı. Çünkü onlarla akraba olduğu söylenir. El tajin tapınağının tören alanında bir de iki top sahası bulunur. Kenar duvarları tapınak duvarlarında olduğu gibi alçak kabartmalarla süslüdür. Buradaki top sahaları Monte Alban ve Xochicalco'daki sahalarda olduğu gibi kutsal alanlar arasına girerdi.

Takalik abaj: Guatemala'da "taş heykel "adında bir orman. Bu ormanda yapılan arkeolojik kazılar sırasında en eski kral mezarları bulundu. Ayrıca 80 civarında duvarlarında ve sütunlarında Maya hiyeroglifleriyle yazılmış yapılar bulundu.

Takah: Maya dilinde sözcük anlamı "Yapıştırmak" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcü-

ğün karşılığı "Yapıştırmak" anlamına gelen "Tka" sözcüğüdür.

Takvim döngüsü: Takvim döngüsü, Mayaların günleri belirten disk şeklindeki çarkta belirtilen ilk günün başlamasıyla start alır. (Kaynaklardaki örneklerden:1 Imix, 2 Ilk, 3 Akbal...13 Ben, sonra 1 Ix, 2 Men şeklinde devam ederek 26 günlük döngü tamamlanır ve 13'ncü gün olan Ahau ile tamamlanarak 1 Imıx ile devam eder.) Döngünün bütünsel olarak kendi çarkını tamamladığı belirtilir. Bu döngü Tzolkin takvimine göre yapılırdı. "Haab" adı verilen 365 günlük takvimde ise bir yıl 360 günden oluşturularak 20 günlük 18 aya bölünmüştür. Ayrıca artı 5 gün ilave edilerek 365 günlük takvimin yaratıcısı olmuşlar. Kaynaklardaki örneklerde (=0, Pop, 1.Pop, 2. Pop, 3. Pop....3. Uayeb, 4. Uayeb devam eder.) gün sayısının bitiminde yeniden 1.Pop'a dönüş yapılır. Mayalar iki takvim kullandıkları için her döngüde bir tane olmak üzere ayrı adlar taşıyan günlerle tamamlanır.

Tam: Maya dilinde sözcük anlamı "Asa" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Altın" anlamına gelen "Tam" sözcüğüdür.

Tamacaz: Maya dilinde sözcük anlamı "Saçmalık, delilik" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Saçmalamak" anlamına gelen "Tmat" sözcüğüdür.

Tamagastad: Nikaragua efsanelerinde Yeryüzü, yıldızlar ve her şeyi yarattığı öne sürülen bir Tanrı. Bu Tanrıyla beraber Çipacttonal adlı Tanrıça'nın da yaratılışta adı geçiyor. Bu iki Tanrı ve Tanrıça'nın kendiliğinden yaratıldığı ve insanları çoğaltmak için birleştikleri anlatılır.

Tamale: Buharda pişirilen hamur yemeği. Adını İspanyol dilinden "tortilla" sözcüğünden alır.

Tamohuancan: Mayalar'da ölüler dünyasının yaratılış döneminin ilk günlerinde bilinen dünyası. Buna el yazmalarında üst gök katı denilirdi. Ölüler dünyasıyla ilgili ilginç

gelişmeler Mısır tarihinin dinsel çerçevesinde çok daha farklı bir şekilde ele alınmıştır. Alt gök katı ise Mictlan'dı.

Tan: Maya dilinde sözcük anlamı "Orta" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Yarım" anlamına gelen "Tna" sözcüğüdür. Dil benzerlikleri nedeniyle Mayalarla Mısırlıların kültür yönünde aynı paralelde yer aldıklarını anlatan araştırmacı yazarlar var.

Tanrı: Bak Ah Puch.

Tanrı II: Genç Mısır Tanrısı şeklinde tapınıldı. Başında beliren bir yarıktan mısırın büyüdüğünü gösteren çocuk şeklinde tanımlandı. Bak Olmek tanrıları.

Tanrı III: Kuş şeklinde bir canavar olarak tanımlandı. Herhangi bir kuşa benzemeyen bu yaratık çok farklı niteliklere sahipti. Mitolojide genellikle Maya yerlilerinin inançlarını süsleyen ezoterik varlıklardan söz edilir. Adı belli olmayan ve arkeologlar tarafından kodlanan bu tanrının fiziksel yapısında da ezoterik bir görünüm olduğu belirtilmektedir. Belge yetersizliği nedeniyle kültü ve dinsel kimliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor. Bak Olmek tanrıları.

Tanrı IV: Huysuz bir jaguar tipinde betimlenir. Hava Tanrısı şeklinde ifadeler var. Belge yetersizliği nedeniyle kültü ve dinsel kimliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor. Bak Olmek tanrıları.

Tanrı VI: Hoş ve güzel bir çocuk şeklinde betimlenir, Belge yetersizliği nedeniyle kültü ve dinsel kimliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor. Bak Olmek tanrıları.

Tanrı VII: Bilinmeyen bir canavar şeklinde tanımlandı.

Tanrı VIII: Balık yüzüne sahip olan bir hayvan şeklinde tanımlandı. Belge yetersizliği nedeniyle kültü ve dinsel kimliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor. Bak Olmek tanrıları.

Tanrı IX: Kimliği hakkında tanımlama verilemiyor. Bak Olmek tanrıları.

Tanrı X: Bedensiz bir yaratık şeklinde tanımlanıyor. Yönetici bir Tanrı konumundadır. Belge yetersizliği nedeniyle kültü ve dinsel kimliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor. Bak Olmek tanrıları.

Tanrı E: Bak Yum-Kaax.

Tanrı O Ixchel: Bak Chac Chel.

Tanrı B Chac: Bak Ah Hoya.

Tanrı G: Bak Kınıch Ahau.

Tanrı K: Bak Bolon Dzacab.

Tanrı H: Bak Chıccan.

Tanrı Y: Bak Ah Uuk Yol.

Tanrı Q: Bak Etznab.

Tanrı S: Bak Hunahpu.

Tanrı P: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrı. Kurbağa ve kurbağaları koruyan bir Tanrı şeklinde tapınıldı. Bu Tanrı farklı parmaklara sahip olduğu söylenir. "froggish" (?) şeklinde parmaklarının olduğu anlatılır. Nemli yerlerde genellikle göl kenarlarında yaşamayı sever.

Tanrısal birleşme: Mayaların inançlarında bir Tanrı ile bir Tanrıça'nın birleşmesi tüm varlıkların yeniden doğmasına işaret edilirdi. Mayalar yaşam, ölüm ve yeniden doğum evrelerinden oluşan bir dönüşümü savunurlardı. Bu durumda cinsel birleşmeye kutsal gözüyle bakarlardı. Evliliğin son derece kutsal olduğuna inanılır. Erkek ve kadının yapacağı ihanet ölümle cezalandırılırdı. (İslam'da "şeriat" adı verilen yasalarda da bu böyledir.)

Tanrıça: Tanrı kökünden oluşmuş bir isimlendirme, lakab. Mitolojide dişi tanrılara verilen bir unvandır. Yüksek düzeydeki tanrılar arasında yer aldıkları zaman büyük Tanrıça olarak saygın bir yer tutarlar. Ana Tanrıça olarak betimlenenlerin doğurganlık ve verimlilik Tanrıçası şeklinde tapınıldığı görülür. Bunlar arasında önemli yer tutanlar İsis, Rea, Kybele ve Demeter gibi Tanrıçalar gösterilir.

Tapachula: Chiapas'ta bir yerleşim yeri. Pasifik kıyısında yer alır. 32 kilometre doğusunda yer alan Izapa'da topraktan yapılmış sekiz tapınak harabeleri yer almaktadır.

Tarasko: (Tabasco olarak da bilinir.) Tzintzuntzan'da yaşayan bir yerli kabile halkı. Bunlara Toltek adı verilmişti. Kabileler arasındaki savaşlardan buraya göç ettiler. Daha sonra da Maya kültürünün bulunduğu Yucatan'a yerleştiler.

Tariakaherio: Kaynaklarda kimliği hakkında bilgiye rastlayamadım. Ancak, "Güçlü rüzgarın evi" şeklinde tanımlandığı gösterilmiştir.

Tatak: Maya dilinde sözcük anlamı "Tutkal" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Yapıştırıcı, tutkal" anlamına gelen "Takai" sözcüğüdür.

Tat: Maya dilinde sözcük anlamı "Baba" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "baba" anlamına gelen "Ta" sözcüğüdür.

Ta-tul: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Tavşan pisliği" anlamındadır.

Tayasal: Aztek'ce "tah ıtza" sözcüğünün İspanyollar tarafından değiştirilmiş şekli. Peten Itza gölünün en büyük adasında kurulan bir kent. Canek adında şefleri vardı. Mayaların en güçlü grubu olan Itzalıların başkenti olarak bilinir.

Te'K'ab Chak: İ.S.331 civarında hüküm sürmüş olabileceği tahmin edilen Maya kralıdır. Caracol'da hüküm sürdü.

Teko: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil aynı adı taşırdı.

Teko dili: Bu dil Ön Maya dillerinden Doğu kolu grubundandır.

Tel: Maya yerlilerinden Kiçe ve Kakçikelerin dilinde bir sözcüktür. Sözcüğün Türk'çedeki karşılığı da "dalak" anlamında tanımlandığı görülmektedir.

Telleh: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer

almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kurutma amacıyla sermek" anlamındadır.

Teonakatl: Bak Naukatl.

Teosinte: (Ya da Teosintli)Amerika kıtasında tarım ürünlerinde ilk sırayı alan mısırın atası olarak bilinen bir yabanıl ot. Amerikalı tarımcılar bu otun tohumlarını ekip deneyler yapmaktadırlar. Bu bitki yaklaşık İ.Ö.5000 yıl civarında bölgede yerleşik olan yerliler tarafından ekilirdi. Araştırmacı arkeolog Sylvanus G.Morley'ın ileri sürdüğü düşüncelerine göre bu bitki yerli mısır olarak adlandırılan "zea mays"ın atasıydı. Ancak bir başka araştırmacı yazar olan Paul C.Mangelsdorf yönetiminde bir grup araştırmacı Teosinte'nin mısırın atası olmadığını ve tripsacum adlı bir başka otla melezleşmesi sonucunda oluşan bir alt ürün olduğunu ileri sürdü. Bu bitkinin melezi olan Mısırın yaklaşık 8000 yıl önce Meksika bölgesindeki Tehuacan vadisinde yeşermeye başladığı tahmin edilmektedir. Yapılan arkeolojik araştırmalarda New Mexico yakınlarındaki "yarasa mağaralarında" bulunan mısırın 5500 yıllık bir ömre sahip olduğu belirtilmiştir. Mısırın çoğu uygarlıklarda öykülerine rastlanır. Hopi yerlileri "...Moing-jima mısır üretir. Onun bedeninde her şey yetişir. Bir oğlan çocuğu kadar kısa boyludur. Dişi bir de arkadaşı vardır. Her yaz bedeninin her yanını saran karpuz, mısır, kabak sebzelerle dolar, ağırlaşır. Bunlar bedeninin içinde yetişirler. Hopiler ekim yapmağa başladığında ondan hep bol üretmesi istenir. Böylece kah sebze, kah meyve olarak istedikleri şeyler büyümeye başlar. Bedenini traş ettiğinde tohumlar ortaya çıkar ve bedeni artık inceciktir. O, bu yeryüzünde yaşardı ve Hopiler ile birlikte giderdi. Her şey serpilip gelişmeye başladığından o zayıflar ve mutsuz olur. O, batıda yeşerir..." şeklinde anlatırlar. Mısır ile ilgili batı bölgelerinde olduğu gibi doğu bölgelerinde de ezoterik öyküler bulunmaktadır.

Teotiuhacan: Sözcük anlamı "Tanrılartanrıların şehri ya da Tanrı olunan yer" olarak bilinirdi. Meksika'nın orta bölgesinde bu günkü başkente 35 mil uzaklığında kuruldu. Başkentin kuzeyinde yer aldı. Bu kentteki piramitler, saraylar, heykeller, frenskler bugün arkeologlar ve araştırmacılar için vazgeçilmez ilham kaynağı durumundadır. Burada dinsel ayın törenleri İ.S.IV ya da V. yüzyılda oldukça geriledi. Kolomb öncesi yenidünyanın en büyük kenti olarak araştırmacıların ilgi odağı oldu. Bu kent "insanın Tanrı olduğu yer" ya da "tanrının yoluna sahip olan insanların yeri" şeklinde de tanımlanarak, arkeologlar tarafından eski bir piramit kenti olarak açıklandı. Burası daha önce Mexico'nun dini başkenti olarak değer gördü. Bu günkü Mexico City'nin dışında yer alan, tören alanları ve törensel piramit kompleksinin bulunduğu bir bölge. Bu kentte acımasızca insan kurban törenleri yapılmış ve tarihe kara bir leke gibi girmişti. Kentte Ciuadadela adında kral saraylarını barındıran mekanlar vardı. Ticaret merkezi olarak bilinir. Burası İ.S VIII yüzyıl civarında gelişme göstermiştir. Nedense bütün tarihi kaynaklar buranın neden birden boşalmış olabileceği ihtimali üzerinde duruyorlar. Aztekler bu kente geldiklerinde tapınaklar saraylar ve bütün yerleşim birimleri boştu. Bu kentin neden birden boşaltıldığı, kimler tarafından kurulduğu ve hangi dili konuştukları bilinmiyor. Bu kentte bulunan ve tarihsel değerleri tartışmasız bir şekilde değerli olan bazı tapınaklar ve saraylar ise şöyle; 2400 metre uzunluğunda ve 50 metre genişliğinde ölüm bulvarı. Ölüm bulvarı "Ay meydanı" ile "Ay piramidini" kentin dini merkezinin sembolü olan kaleye bağlar. Bu yol Güneş piramidini de geçtikten sonra Ay piramidinin tören meydanında son bulur. Bu piramitlerde rahipler ve aristokrat sınıfında olanlar kalırdı.

Teotihuakanlar: Mezo-Amerika denilen kültürel evre içinde aynı adı taşıyan kentte yaşayan bir kabile ya da ülke ola-

rak tanımlanmaktadır. Mayaların günümüze ulaşan kültürel miraslarının ortakları olan insanlardı.

Teopisca: Chiapas eyaletinde bir yerleşim yeri. Bu gün S. Cristobal de Las Casas'a yakın bir sit alanı.

Tepantitlan: Teotiuhacan'a bağlı bir yerleşim yeri. Burada rahiplere ait konutların harabeleri bulundu. Konutlarda Tanrı figürleri de bulunarak koruma altına alındı.

Tepeu: Bak Tzakol.

Tepeu Oliman: (Ya da Tapcu Olıman) Popol-Vuh'ta adı geçen bir yerleşim yeri. Qu'ichelerin doğu ülkesi dedikleri bir yer. Buraya krallık nişanını, krallık unvanını ve saygınlığını almak için elçiler gönderdiler.

Tepp: Maya dilinde sözcük anlamı "Örme, sarma, kefenleme" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Örtü, tabut" anlamına gelen "Tba" sözcüğüdür.

Tepew: Maya inançlarında tapınılan bir Tanrı. Bu Tanrı Qukumatz ile birlikte anılır. Kiçelerin kutsal el kitabı olan "Popol-Vuh" bu Tanrı ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Qukumatz ile birlikte sular arasında kara parçalarını çıkarmayı başarıp, hayvan ve bitkilerle süslediler. Yaratılıştan sonra anılmak üzere çamurdan insan yaptılar. Yağmur sularının fazla oluşu karşısında çamurdan yaptıkları topraklar tekrar çamura dönüşünce tahtadan insanlar yapıldı. Bunlar da önemli bir yer tutamayınca etten insanlar yapıldı. İşte buna benzer öyküleri kutsal kitaplarında belirten Maya-Kiçeler belki de farkında olmadan günümüz insanına bir kaynak bırakıyorlardı.

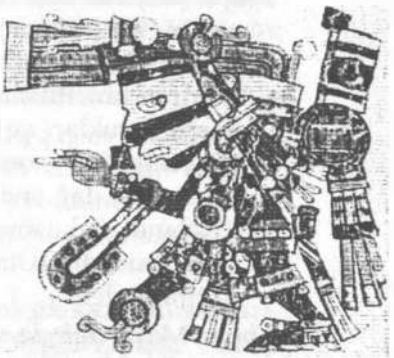
Tepeu: Maya mitolojisinde yaratıcı bir Tanrı şeklinde tapınıldı. Yaratılış döneminin başlangıcında insanlığı yaratan yedi tanrıdan biri olduğu söyleniyor. Denediği bazı ilkel yollardan sonra sabrettiği ve insanları yarattığı anlatılır.

Tetitla: Teotiuhacan'a bağlı bir yerleşim yeri. Burada rahiplere ait konutların harabeleri bulundu. Konutlarda Tanrı figürleri de bulunarak koruma altına alındı. Bulunan Tan-

rı heykelleriyle ilgili anlatımlar da ilginçtir. Tanrı denizden çıkar, hayat veren yağmuru avuçlarından toprağa döker, bu işlem yapılırken sağında ve solunda rahipler ilahiler ve methiyeler okurlar, "kutsal suyu" yere döker büyümesi için mısır tohumunu serperler. Bu işlem yapılırken tanrının yüzü yarıya kadar maskelenir. Bu şekildeki bir görüntünün Tanrı Tlaloc'a ait olmuş olabileceği anlatılır.

Tepal: Maya dilinde sözcük anlamı "Bir kral" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Bir reis" anlamına gelen "Ti" sözcüğüdür. Dil benzerlikleri nedeniyle Mayalarla Mısırlıların kültür yönünde aynı paralelde yer aldıklarını anlatan araştırmacı yazarlar var.

Tezcatlipoca: (Puslu ayna-obsidyen ayna şeklinde de tanımlanmıştır.) İ.S.434-829 tarihleri arasında tapınılan Maya Tanrısı. "Karanlık Tanrısı" şeklinde betimlenerek tapınıldı. Yedi Tanrı düşüncesinde tek ayaklı Hunraka'nın benzeri olduğu söylenir. Tolteklerin önemli tanrılarından biridir. Savaş Tanrısı ve genç savaşçıların temsilcisi olan bir Tanrı şeklinde saygı gördü. Panteonun ana Tanrısı olarak bilinir. Kendisinde güneşin özellikleri bulunur şeklinde tanımlamalar getirildi. Tek ayaklı ve güçlü bir Tanrı şeklinde adından söz edilir. Bir ayağı da yılan şeklinde betimlenir. Diğer betimleme şekli de Tehuantepec kıstağı halkının taptığı dağ ve mağara Tanrısı olan Tepeyollotli'ydi. Xochiquetzal adlı tanrının dört çocuğundan en büyüğü. Doğuştan rengi kımızı olduğu için adına Kırmızı Tezcatlıpoca da denildi. ("derisi yüzülmüş Tanrı") anlamına gelen Xipe Totec olarak da

Tezcatlipoca'nın bir deseni

bilinir. Quetzalcoatl Tanrısı'nın en büyük ve güçlü bir rakibi olarak tapınıldı. Tolteklerin önemli tanrılarından biridir. Tezcatlipoca Trecena'nın onuncu gününü ve Uinal'ın da onüç ile onbeşinci günlerinin kralıdır. Yirmi günlük evrenin "Acatl ve Cauhtli" adlı günleri temsil eder. Acatl adlı gün için betimlenen hayvansal varlık Jaguar, Cuauhtli adli gün için betimlenen hayvansal varlık Quetzal kuşuydu. Toltek kabilelerinden Uexotzinco ve Tlaxcala yerlileri, Camaxtli adını verdiler. Tezcatlipoca tapınıldığı sürece çeşitli adlarla anılmıştır. Bunlar sözcük anlamları "kendini yapan" Moyocani, "kul olduğumuz" Titlacauan, "Düşman" Yaotl, "yakınların ve yükseklerin efendisi" Ipalnemoani, "gece, rüzgar" Tloque Nahuaque, şeklinde betimlenerek tapınılmıştı.

Tezpi: Maya tanrısı Tezcatlıpoca dünyayı felaketlere uğratacak bir sel (tufanın) olacağından söz eder. Bu durumu sadece Tezpi adınaki kişiyi uyarmakla yetinir. Tezpi de bu tanrının anlattıklarını mantıklı bularak bir gemi yaptırır karısı çocukları ve hayvanlarıyla bölgeden kaçmıştır. Sular çekildikten sonra Tezpi'nin gemisi bir dağın üstünde takılır. Bu dağ and dağlarıdır. Bu öykü Sümerlerde Nuh tufanının öyküsüne çok benzemektedir. Sümerlerde de Enki Ziusudra (Utnapiştim) adındaki kişiye bir tufan olacağını söyler.

Thon: Maya dilinde sözcük anlamı "Eğim yaptırma, aşağılama" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Yükselme" anlamına gelen "Thun" sözcüğüdür.

Thul: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Tavşan" anlamındadır.

Ticoman Kültürü: Bu kültürün başlamasıyla ortaya kil ve taştan yapılan eserler çıktı. Ticoman kültür döneminde

yerde oturmuş olarak gösterilen kambur ve başında bir kase bulunan adam heykeli ilginçtir. İhtiyar adam Ateş Tanrısı'ydı. Aztekler'de Huehueteotl olarak saygı gördü. Ticoman kültür evresinde tapınak yapımları ortaya çıkmaya başlar. Özellikle basamaklı piramitler bu evrede yapıldı. Döneme ait kerpiçten yapılmış bir piramit Cuicuilco'da bulunur. Piramidin üstü yontulmamış taşlarla kapatılmış ve tabanı ise taş plakalarla daire şeklinde yapılmıştır. Seri bir imalatın varlığı da görülür. Çünkü kilden oldukça fazla heykellerin yapıldığı anlatılır. Bir zamanlar sağlam olan bu piramidin bulunduğu dağın patlaması sonucu büyük bölümü lavların altında kalmıştır. Chupicuaro bölgesinde çok renkli biçimlerde heykelcikler de bulunmuştur.

Tigre Piramidi: El Mirador'un batı grubundaki bir piramit. 55 metre yükseklikte olan bu piramit, 380.000.000 metre küp hacimli olduğu söylenir. Bölgede her bulunan harabenin mimarı çapları titizlikle incelenmektedir.

Tihate: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Hediye" anlamındadır.

Tikal: Eski klasik adı yapılan son arkeolojik kazılardaki yazıların okunmasıyla "Mutul" olduğu belgelenmiştir. Ancak Tikal adı çok tanındığı için araştırmacılar tarafından kullanılmaktadır. Mayaların yaşadığı bir kent. Orta Amerika'nın Guatemala ormanlarında kurulmuştu. Dünyanın en eski ve en büyük kentlerinden biri olarak belgelendi. Uaxactun'un güneyinde 70 metre yükseklikte bir piramit bulunur. Kent yenidünyanın en büyük kentlerinden biri olarak Guatemala'da yer alır. Maya bilgelerinin doğduğu ilk şehir olarak da el yazmalarında yer alır. Yüksek bir bölgede 6 kilometrelik bir alana yayılmıştır. Nüfusu 10 bin ile 40 bin civarında tahmin edilen bu kentte tapınak-

larla otlardan yapılan kulübelerin sayısı 3000 civarında olduğu saptandı. Kentte Maya tanrılarıyla ilgili çeşitli türbeler de bulunmuştur. Jaguar piramidi bu kente bulunur. Amerika'daki en yüksek piramittir. Yüksekliği ise 44 metredir.

Tikal'ın ecesi: (İ.S.511-527) Tarihlerinde hüküm sürmüş Maya kralıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma bir addır.

Tilalam: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Titrek" anlamındadır.

Titlacauan: Maya Tanrısı Tezcatlipoca'nın diğer adı.

Titil-gana-abah: (Ya da Titilganabah) Yerliler arasında şefliğe yükselen kişinin attığı çığlık şekli. Genellikle savaşlardaki başarılarından dolayı bazı güçlü savaşçılara şeflik unvanı verilirdi. Yüksek yaşlılar konseyinin kararından sonra şeflik unvanı verilen birey boş alanda sevinç çığlığı atardı.

Tiquisate: Guatemala'nın Pasifik kıyılarında bir yerleşim yeri. Mayalarla ilgili burada arkeolojik kazılar yapıldı. Tikal kentindeki mezarlarda bulunan soluk turuncu seramiklerin bu bölgeden getirilmiş olabileceğini anlatan araştırmacılar var.

Tix: Maya dilinde sözcük anlamı "Damlama" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Damlama" anlamına gelen "Tf-tf" sözcüğüdür.

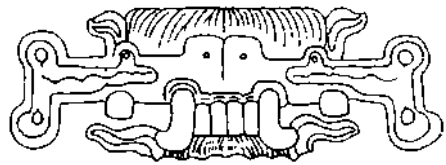
Tivela: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Eriyik" anlamındadır.

Tlacolteotl: Maya Tanrısı. İ.Ö.1538-1144 tarihleri arasında

tapınıldı. Sevgi ve Çocuk Doğumu Tanrıçası olarak tapınıldı. Yırtıcı bir kuş olan Şahin ile betimlendi. Ayrıca gebe kadınların koruyucusu olarak da tapınıldı.

Tlahuizcalpantecuhtli: İ.S.1223-1617 tarihleri arasında tapınılan Maya Tanrısı. "Şafaktan önceki" Tanrı şeklinde tanımlanarak tapınıldı. Betimlendiği kuş Quetzal kuşuydu. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Tlalchitonatiuh: Mayalar'da yükselen güneşin Tanrısı olarak tapınıldı. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Gök ateşi ve Yağmur Tanrısı Tlaloc'un bir sembolü

Tlaloc: İ.Ö.335-İ.S.40 tarihleri arasında tapınılan Maya Tanrısı. Yağmur ve Savaş Tanrısı olarak tapınılır. (Mayalar tarafından tapınıldığı öne sürülen bu Tanrı Aztek tanrılar panteonundan çıkmış tamamen doğa Tanrısı olarak tapınılmıştır. Bu tanrının Sahagun'un anlattığı ve Codex Borgia'nın resimlerinden belirtildiği gibi "dört testisi(su kabı) "nin olduğu söylenir. Her testisin (su kabı) ayrı bir konumu bulunurdu. Bir testiyi döktüğünde tarlalardaki ürünler yetişir ya da soğuktan ve böceklerden dolayı zarar görürdü. Tlaloc kızıp testileri kırarsa o zaman şimşekler çakar, gök gürlerdi. Karısı Chalchiuhtlicue ise Dere ve Kaynakların Tanrıçası'ydı. Bu Tanrı ile ilgili Özellikle Balankanche mağarasındaki tapınma şekli ürkütücü olarak bilinir. Mağaranın derinliklerinde bulunan sütunlarda Tanrı Tlaloc'un tasvirleri gösterilmiştir. Bazı araştırmacılar Tlaloc'un Orta Meksika Tanrısı olabileceğini söylerler. Daha önce aynı yerde tapınılan Chac yerine

Tlaloc'un kültü yerleşmiştir. Aztekler tarafından da tapınıldı. Betimlendiği kuş kartaldı.

Tlakskaltek: Maya kültürünü oluşturan büyük bir kabile.

Tlaltecuhtli: Maya Tanrısı. İ.Ö.2721-2326 tarihleri arasında Toprak Tanrısı olarak tapınıldı. İlişkili olduğu varlık "yeşil sinek kuşu" olarak belirtilir. Mayalar döneminin bir Tanrısı olarak Aztekler'de de tapınılan bir kült haline geldi. İkinci üst dünya geleneğinde kültü halk tarafından benimsendi. Trecena'nın ikinci gününün hükümdarı olarak bilinir.

Tlatelolco: Mayalar döneminde bir yerleşim kenti. Bu kent 1473 yılında Aztekler tarafından başkentleriyle birleştirildi. Tlatelolco, gölün kuzey kısmında bulunan Ana Tanrıça Tonantzin'in tapınağına bir geçit ile bağlıydı. İspanyollar bu geçitten geçerek kenti istila ettiler. Bu kentte Meksika'nın baş azizi olan Guadalupa'nin "bakiresine" adanmış Tepeyac Bazilikası bulunur. İspanyolların bu kentte girdikleri diğer yol ise Tenochtitlan'ın güneyindeki Iztapalpa geçidiydi.

Tlapallan: "Kızıl ülke" olarak betimlenen bir kent. Tollan kenti idarecisi Toplitz'in Quetzalcoatl ve taraftarlarıyla yapmış oldukları bir nevi iç ayaklanma da savaş yanlısı Tezcatlıpoca'nin uğursuz ve kötü büyüsüne yenik düşerek bu kentten ayrılmak zorunda bırakılarak göçten sonra geldiği bir yer. Onun hakkında yazılan öyküde tekrar geri Tollan'a gelecek ve halkını kurtaracak şeklinde ifadelere yer verilmiştir. Burası bu nedenle arkeolojik kazı yapanlar için önemli bir araştırma istasyonu olarak bilinmektedir.

Tleyquiyahuilo: (Üçüncü güneş evresi) Maya takviminde güneş evrelerinin üçüncüsüne verilen ad. Bu evre 4081 yıl sürdü. İkinci güneş evresinde hayatta kalanlar Tzincaococ (Bak Tzincaococ) adlı meyveyi yiyerek yaşamını sürdürdü. Bu dönemin Gılgamiş ile Noah'ın öyküleriyle bağlantılı olarak düşünülmüş olduğu ve Mezopotamya'daki tufan olaylarıyla da bağlantısı olabileceği tahmin ediliyor.

Maya takviminde bu evre İ.Ö.8000 yılında başladığı yazılır. Üçüncü güneş çağı olan Tleyquiyahuilo'nun İ.Ö.7000 yılından İ.S.3100 tarihleri arasında sürmüş olduğu belirtilir. Araştırmacılar bu çağın Maya uygarlığının ortaya çıkmasından kısa bir süre onca yaşanmış olabileceğini ifade ediyorlar. Onlar harabe haline dönüşmüş topraklarını, yıkılan evlerini yeniden onararak yaşama atılırlar. Ateş Tanrısı'yla yönetilen üçüncü çağ ile yakın ilişkisi olan ve arkeologlar tarafından "Lubaantum" kalıntılarında bulunan kristal kafatasının büyük bir ihtimalle Güneş Tanrısı'nı temsil eden ya da onun yerinde gösterilen bir tanrıya ait olacağını belirtirler.

Tloque Nahuaque: Maya Tanrısı Tezcatlipoca'nın diğer adı.

Tma-xel: Maya dilinde Türkçe karşılığı "göz yaşı dökmeyen, tam olmak" anlamında tanımlandı.

Tohil: Maya inançlarında ateş Tanrısı olarak tapınıldı. Bu Tanrı özellikle Kiçe halkı tarafından tapınıldı. Kültü ve siyasal kişiliği hakkında belge yetersizliği nedeniyle daha fazla bilgi verilemiyor.

Tohil: Aztek'lerin Tlaloc Tanrısı gibi Mayaların Yağmur ve Şimşek Tanrısı'ydı.

Tojolobal: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil aynı adı taşırdı.

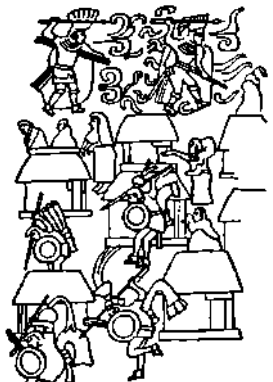
Tojolobal dili: Bu dil Ön Maya dillerinden batı kolu grubunun Kamobal dil grubundandır. Ancak çok az bir şekilde bu dil hakkında bilgiler bulundu. Zaten arkeologların yaptığı açıklamalara bakılırsa küçük bir yerleşimin içinde yerel bir dil olarak kullanılmıştı.

Tokuruk: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Tükürük" anlamındadır.

Tol: Maya yerlilerinden Kiçe ve Kakçikelerin dilinde bir sözcüktür. Sözcüğün Türk'çedeki karşılığı da "yalnız kalmak

["bu sözcüğü Türkçe dilindeki dul sözcüğüyle aynı paralelde gösteren araştırmacılar var"]" anlamında tanımlandığı görülmektedir.

Toltekler: Aztekler komşuları olan Toltekler için "imrenilen, soylu va başarılı bir halk" olarak düşünürlerdi. Onlara "bilginin kadınları ve erkekleri" diyorlardı. Antropologlar Toltek halkını bir ülke ya da ırk olarak tanımladılar. "Historıa de los Reynos" kitabındaki açıklamalara göre İ.S.856-1168 tarihleri arasında hüküm sürmüş Toltek imparatorluğuna yaklaşık on kral egemenlik sürdürmüş. Toltek insanları, Teotihuacan'nın ustaları olarak ün yapan "Nagual" ve onların öğrencileriyle bir arada bütünleştiler. Ezoterik Toltek kültürü değişik soylardan birleşen Naguallar tarafından titizlikle korunarak günümüze kadar ulaştı. Binlerce yıldır gizli tutulan bu bilgiler artık günümüzde hızla açığa çıkmaktadırlar. Bu halk kuzeyden gelen (Tollandan gelen) bir halk olarak düşünüldü. Aztekçe "kamışlık şehri" anlamındaki Tollan, Tolteklerin yaşadığı yer olan Tula'dır. Toltekler, Mexsico kentinin 55 mil kuzeydoğusundaki Tula'ya yerleştiler. Kültür insanı olarak bilinen kralları Quetalcoatl'ın önderliğinde Teotihuacan'daki uygarlığı büyütmeye ve genişletmeye çalışırlar. Çalışkan, yetenekli ve kültürlüydüler. Aztek dilinde Toltek, "sanatçı" anlamında kullanıldı. Tolteklerin kültürel etkisi Mayaların din merkezi olan Chichen-itza'da varlığını gösterdi. Mayalar Toltek kültüründen çok faydalandılar. Bunlar akıllı insanların yer aldığı bir kabileydi. Yılların hesabını bile ilk başlatanlardı. Gece ve gündüzün nasıl oluştuğunu ve iyiyle kötü günlerin biçimlerini araştırdılar. Çeşitli işaretler buldular. Araştırmacı arkeologlar bu işaretlere "jaguar işaretleri" adını verdiler. Azteklerin Toltek soyundan gelmiş olabileceği

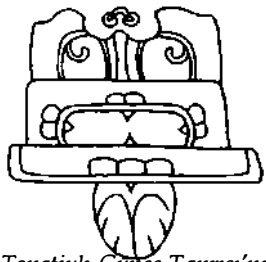

Meksika ve Toltek savaşçılarını betimleyen bir kabartmanın deseni. Bu kabartma Chichen İtza'da bulunmuştur

savunuluyor. Her ne kadar kaynaklarda Azteklerin komşuları olarak tanımlanmış olsalar da bazı belgelerde Aztek soylarının dayandığı bir kabile olduğu ifade ediliyor. Bunlar İ.S.900 yılından kısa bir süre sonra merkez kentleri olarak bilinen Tula'ya barbar bir kavim olarak bilinen Chichimecler saldırarak kenti yakıp yıkarlar. Bu kuşatmalardan sonra Toltekler kendilerine Chichimekeler demişler. Gizemli olarak düşünülen Toltekler ile ilgili araştırma konusu yaklaşık 1930 ve 1940 yıllarında gündeme geldi. Arkeolog ve etnologlar bir dönem orta Meksika'da yaşayan büyük kabileleri araştırmaya başladı. Çoğu araştırmacı arkeologlar Tollan kentinin araştırılmasının kaynak nokta olabileceği düşüncesinde birleştiler.

Tollan: Bak Tula.

Tonatiuh: Maya Tanrısı. İ.Ö.1932-1538 tarihleri arasında tapınılmıştır. Güneş ve savaşçılar Tanrısı olarak bilindi. Betimlendiği kuş ise bıldırcındır. Kaynak yetersizliği nedeniyle kültü ve dinsel kişiliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Tonatiuh-Güneş Tanrısı'nı belirten bir çizim

Tonino: Bak Kan-Xul.

Topiltzin: Nahuatl dilinde "kamışlar ülkesi" ya da Tollan olarak bilinen kentinin lideridir. İ.S.937 yılında hüküm sürmüş olabileceği tahmin ediliyor. Tolteklerin bir kralıdır. Tanrı Quetzalcoatl unvanıyla da tanınır. Tollan'ın sekizinci kralı Tecpancaltzin ile sevgilisi "çiçeğin" oğludur. (Bir başka kaynakta ise 937 ya da 940 yıllarında doğmuş olacağı tahmin edilen Mixcoatl'ın oğlu olduğu söylenir.) Doğduğu zaman adı "Agave ve çocuğu" olarak tanımlanmıştı. Çeşitli savaşlar yaptı. Bir savaşta annesini, babasını, büyükanne ve büyükbabasını kaybederek Tlalmananco dağındaki Xico mağarasına sığındı. Savaşçı üç veliaht kral ganimetleri toplayıp gittikten sonra geride kalan adamlarıyla beraber mağaradan çıktılar. Her şeyin yağmalandı-

ğını görünce Tlapallan kentine göç etti. Gitmeden önce geride kalanlara "gideceğim yerde beşyüz yıl kaldıktan sona geri dönecek ve düşmanlarımın torunlarına karşı savaşarak topraklarınızı geri alacağım" şeklinde bir açıklama yapmıştı. 104 yaşında öldü. Öldükten sonra halefi olarak Nezahualcoyotl'i seçti. Görüleceği gibi eski kültürlerde yaşayanlar bile intikam yemini yapmışlardı. Halkının ezildiğini, sömürgeleştirildiğini gören Topiltzin büyük bir yeminde bulunarak halkına karşı sorumluluk içinde olduğunu hatırlatarak yemin etmiştir.

Top oyunu: Mayaların kutsal el kitabı Popol-Vuh'ta yapılan açıklamalarla top oyunu sırasında yaşanan olaylar mitolojik bir öyküyü canlandırır. Top oyununu ilk defa tanrıların oynadığı açıklanıyor. Adına da "pok-a-pok" dediler. Top oyunu Mayalar'da spor amaçlı oynanan bir oyun olmadı hiçbir zaman. Oyunun kuralları kaybedenlerin tanrılara kurban edilmesi şeklinde belirtiliyor. Üç bölüm halinde incelenen Popol-Vuh'ta yapılan açıklamalarla bu üç bölüm kahraman ikizler, onların ataları ve Quiche Maya soylarının tarihi incelenir. Başlangıçta tek bir insanın olmadığı ve çamurdan yapılan insanın başarısız olduğu daha sonraları mısır ve ağaçtan insanların yaratıldığı açıklanır. Yaratılış oyunu ile ilgili kahraman ikizler olan Hunahpu ve Xbalanque'nın Yeraltı tanrılarıyla yaptıkları ölümüne top oyunu olarak bilinir. Bu ikizler güneşin dönmesini engelleyen elmas dişli Macaw yedi'yi yendikleri anlatılır. Macaw yedi'nin oğullarından "timsah" olarak betimlenen Zipacna'da bu top oyununa katılanlardandı. İkizler bu Yeraltı tanrılarını sonsuza dek yendiler. Top oyunu, Xbalba'nın Yer altı tanrılarının Hug hunahpu ile kardeşi Vuculo Hunahpu'yu "top oyununa" davet etmekle başlar. Bunlar top oyununu kaybederek Yeraltı tanrıları tarafından öldürüldüler. Kız kardeşleri genç Tanrıça Xquic kalabaş ağacına dönüşen kardeşi Huğ Hunahpu'dan hamile kalır ve yeryüzüne çıkarak orada doğurur. Çünkü

Yeraltı tanrıları tarafından kovulmuştu. Xquic ikiz çocuk doğurdu. Bunlar büyüdüğünde büyük babalarından top oyununu en iyi şekilde öğrendiler. Xbalba Yeraltı tanrıları bunları da top oyununa davet ederler. Ancak ikizler oyunu kazanırlar. Ve Xbalba'nın tanrılarını öldürürler. Bu nedenle adları kahraman ikizler olarak Maya mitolojisine yerleşir. Babası ve amcası da Ay ve Güneş Tanrısı olarak anılırlar. Top oyunuyla yeryüzünde hayatın başlamış olduğu açıklanır. Bu oyunla ilgili kabartmalar El Tajin, El balul, Vefa de Alatore ve İzapa oyun sahalarında gösterilmiştir. Delice bir oyun haline gelen "top oyunu" Chichen Itza rölyeflerinde skoru lehine çeviren bir oyuncunun elinde kaybeden rakibin başı gösterilmiştir.

Troano kodeksi: Mayalara ait olduğu belirlenen "Madrid yazması"nın bir başka bölümüne verilen ad. Bak Trocottesien kodeksi.

Trocotesien Kodeksi: (Tro-Chortesien) Bir el yazmasıdır. Mayalarla ilgili mitler, törenler, inançlar günümüz adetleri ve aynı zamanda eski sanat örnekleri karşılaştırılır. Bu el yazmalarında Mayaların uyguladıkları vaftiz örnekleri ilgi çekicidir. Yazmanın ilk sayfasında tufan ile ilgili olayın öyküsü yazılmıştır. Bu yazmanın tercümesini Truva harabelerinde arkeolojik kazı yapan Henry Schilman yapmıştır. El yazmasının çevirisinde Schilman'ın belirttiği gibi ("...3 "sat" yılı 9 "akbal" günü "kayab" ayında korkunç yer sarsıntıları başladı. 22 "manik"e kadar devam etti. Limon, Mu ve Atlantis toprakları yok oldu. Yer iki kere kalkıp indikten sonra Atlantis bir gece içinde battı. Denizden yükselen ateş dağlarından günlerce ateş saçıldı...") şeklinde ifadeler yer almıştı.

Totonaklar: Bugün İspanya'nın kuzeyinde yaşayan bir yerli kabilesi. İspanyolların istilası sırasında Mayaların bir parçası olarak bilinirlerdi.

Tsiuanqua: İspanyol işgalinin yapıldığı tarihlerde Tarasko halkını yöneten bir kraldı. Belge yetersizliği nedeniyle

krallığı ve siyasal kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor.

Ttehakak: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Boğazında kalmak, boğazına kaçmak" anlamındadır.

Tub- kak: Ateşin söndürülmesi anlamında kullanıldı. Törensel bir şekilde avlanan bütün hayvanların kalbi ateşe atılır ve daha sonra suyla söndürülürdü. Aztekler'de de buna benzer törenler var. Bu söndürme işine "tub kak" adı verilirdi.

Tubukzil: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "armağan, ödül alma" anlamındadır.

Tuc: Maya dilinde sözcük anlamı "Küme, öbek, yığın" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Tepe anlamına gelen "Tu" sözcüğüdür.

Tuch: Maya dilinde sözcük anlamı "Göbek" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcünün karşılığı "Vücudun bir bölümü "Tut" sözcüğüdür.

Tucla: Yerliler arasında kötü ruhlara verilen bir ad. Bu ruhun yapabilecekleri kötülükleri bildikleri için her türlü önlemi alırlardı. Ondan çok korkarlardı. Kime görünse donup kalırlardı.

Tul: Maya yerlilerinden Kiçe ve Kakçikelerin dilinde bir sözcüktür. Sözcüğün Türk'çedeki karşılığı da "doldurmak" anlamında tanımlandığı görülmektedir.

Tula: (Qu'icheler bu kente Tulan Ziuva adını takmışlardı.) Tolteklerin ilk yerleştikleri yer. Uzun süre Tolteklerde başkent konumunda değerlendirildi. Bu kent daha sonra

Orta Amerika ve Yucatan'a kadar genişledi. Meksikalı arkeologlar Tula'da yaptığı kazılar sırasında mitolojik kent olarak düşünülen "Tollan"ı buldular. Burayı bulduktan sonra Aztek halkının Tolteklerden ne kadar çok yararlandıkları otaya çıktı. Burada bulunan kaya rölyefinde Ce acatl'ın tahta geçişi ve Tollan'ın çöküşü gösterilmiştir. "sazlıklar ülkesi" olarak bilinip, batıda bir yer olduğuna inanılırdı. Denizin öteki tarafında bir ülke olarak düşündüler. Buradaki ilk arkeolojik incelemeler 1888 yılında Fransiz Desiree Charnay tarafından yürütüldü. 1940 yılında Jorge Acosta, Jimenez Moreno'nun etneoloji üzerindeki araştırmalarını izleyerek tören alanından başlamak üzere kazılara başladı. 1970 yılından sonra da INAH'tan (Instituto Nacional de Antropologıa e Historia) Eduardo Matos Moztecuma, Missouri Üniversiesin'den Richard Diehl, INAH'tan Robert Cobean ve Guadalupe Mastache tarafından bir dizi araştırmalar yapıldı. Tula'da arkeolojik buluntulardaki en çarpıcı kalıntıların "atlant" adı verilen dev taş heykellerdir. Araştırmacılar, 5 metre aralıktaki bu dev heykeller için geçmişte sütun görevi üstlenmiş heykeller olduğunu belirtiyorlar.

Tulan yazması: Bak Zuyua yazması.

Tulnuk: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Güç dolu" anlamındadır.

Tulukan: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kopma" anlamındadır.

Tulum: Mayalar'da bir yerleşim kenti. Tolteklerden devam eden kültürün izleri 1544 yılına kadar bu kentte görüldü. Tulum tapınaklarında sütunlu avlular, yılan kıvrımlı di-

rekler, Chacmool figürleri bu tarihlere kadar korunmuştu. Burada ayrıca kurban sunaklarının kalıntılarına rastlandı. Kent Mayapan döneminde kurulmuş olan Ekab eyaletine bağlı küçük bir yerleşim yeriydi.

Tum Yol K'inich: Maya kralıdır. Palenque'de hüküm sürdü. Yapılan arkeolojik araştırmalarda gerçek adı bulundu ancak hüküm tarihleri bulunamadı. Bu kral ile ilgili belgeler yetersiz olduğundan daha geniş kapsamlı bilgi verilemiyor.

Tun: Maya yerlilerinden Kiçe ve kakçikelerin dilinde bir sözcüktür. Sözcüğün Türk'çedeki karşılığı da "dünbalek" şeklinde tanımlandığı görülmektedir.

Tun: (Bazı kaynaklarda tuns olarak yazıldığı da görülür.) Kehanet oluşturmuş 360 günlük bir dönem olarak da bilinir. Mayalar'da uzun takvimin temel unsuru olan 360 günlük bir periyodu ifade eder. Tun, yirmişer günlük 18 ay ve 5 ek gün olan 365 günlük güneş takvimine oldukça yakın olarak görüldü. Bir tun 18 unial ve 20 tin (gün) olarak hesaplanır. 20 tun ise bir katun'dur. 20 katun ise bir baktun olan en uzun sayı takvimidir. Kısaca (["1kin=1 gün, 20 kin=1 unial (20 gün), 18 unial = 1 tun (360 gün), 20 tun = 1 katun (7200 ügn=20x360 gün yılı ya da yaklaşık 19.7x365.25 dün yılı) 20 katun = 1 baktun (144.000 gün=400x360 gün yılı ya da yaklaşık 394x365.25 gün yılı)"]) şeklinde hesaplandığı belirtilir.

Tun dönümü hesaplama: Maya takvimindeki tun dönümü hesaplarını yapmak için sembollerini iyi bilmek ve karşılıklarını günümüz takvimi olan grogoryen takvimiyle iyi belirlemek gerekir. Carl johan Calleman "Maya takvimi" adlı araştırma kitabında şöyle bir örnek vermiş. Grogoryen takvimine göre 3.10.1960 yılında doğan birinin tun dönümü şöyle hesaplanır. Önce 1960 yılına denk düşen yılın karşılığını sembolize eden gün sayısı bulunur. Bulunan sayı 21.915'tir. Buna ekim sayısı olan 470 ilave edilir. Ekim ayındaki gün sayısı olan 3 de ilave edilince, 22.388

gibi bir rakam ortaya çıkar. Bu sayıyı da 360'a böldüğünüzde; 62.1888 gibi bir sayı ortaya çıkar. Tam sayı olan 62'yi çıkarıp, geriye kalan 0,1888'i 360 sayısına çarparak 68 sayısı elde edilecek. Bu sayı tun dönümünün 68 güne rastlayacağını gösterir.

Turan: Maya yerlilerinde Kiçe ve Kiçekakçikellerin dilinde "Göğe mensup millet" anlamında tanımlanan bir sözcüktür. Haiti dilinde de kullanıldığı söylenmektedir.

Tun K'ab Hix: İ.Ö.537-546 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Kalakmul'da hüküm sürmüştür. Yapılan arkeolojik kazılarda bulunan belgelerde gerçek adının olduğu yazılır.

Tutal: Maya dilinde sözcük anlamı "Çürümek" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Pisletmek, pislemek "Tu-tu" sözcüğüdür. Dil benzerlikleri nedeniyle Mayalarla Mısırlıların kültür yönünde aynı paralelde yer aldıklarını anlatan araştırmacı yazarlar var.

Tutum Yol K'inich: İ.S.455 tarihlerinde hüküm sürmüş olduğu tahmin edilen Maya kralıdır. Quırıgua'da hüküm sürdü. Yapılan arkeolojik kazılarda bulunan belgelerde gerçek adının olduğu yazılır.

Tuu: Maya dilinde sözcük anlamı "Çürümüş, bozulmuş" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Lekeli, kirli "Tuu" sözcüğüdür. Dil benzerlikleri nedeniyle Mayalarla Mısırlıların kültür yönünde aynı paralelde yer aldıklarını anlatan araştırmacı yazarlar var.

Tüten batab: Maya kralıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen bir addır. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kişiliği hakkında daha yeterli bilgi verilemiyor.

Tüten İmix Tanrı K: (İ.S.628-695) tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü. Arkeo-

loglar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kişiliği hakkında daha yeterli bilgi verilemiyor.

Tüten kafatası: (İ.S.658-685) tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Caracol'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kişiliği hakkında daha yeterli bilgi verilemiyor.

Tüten kabuk: (İ.S.749-763) tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Copan hanedanının onbeşinci kralıdır. Hiyeroglif merdivenler onun yönetimi sırasında tamamlandı. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kişiliği hakkında daha yeterli bilgi verilemiyor.

Tüten maymun: Copan hanedanının ondördüncü kralıdır. "Hasırlı ev" olarak tanımlandı "Popol Na" yapıtı bu krala atfedilmiştir. Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kişiliği hakkında daha yeterli bilgi verilemiyor.

Tüten sincap: Maya kralıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma bir ad. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kişiliği hakkında daha yeterli bilgi verilemiyor.

Tüylü Yılan: Mayalarda Kukul-kan adıyla tapınlan "Tüylü yılan" Azteklerde Qeutzalcoatl(Kuetzalkoatl) sıfatıyla ta-

pınılmıştır. Yılan-tanrı geleneği Kolomb öncesi Amerika yerlilerinin inanışında yer aldı. Yılan-tanrı Meksika'dan Peru bölgesine kadar olan yerlerde anıldı ve dinsel metinlerde yer verildi. Derisinin tüylerle kaplı olduğu yılana"tüylü yılan ya da kuş yılan" betimlemeleri kullanılmıştır. Kişe(ya da Kiçe) halkının mitolojisinde ise "tüylüyılan"Gucumatz" sıfatıyla tapınılmış. Toltekler ve Azteklerde ise "sakallı yılan" şeklinde betimlenen Quetzalcoatl'dır. (Qetzalcoatl, Nahuatl dilinde"ketsalkoatl" şeklinde okunur). Ayrıca Pueblo yerlileri ona"sakallı yılan" Meksika yerlileri de "kuş yılan" betimlemesini yaparlar. Mayalar ise bu tanrıyı "Tüylerle kaplı yılanların efendisi" anlamında betimlenen Kukul-kan(Bazı kaynaklarda da Kukul-Kaan) adını verirler. Bak Kukulkan.

Tzab: Maya dilinde Türkçe karşılığı "çıngırak" anlamında tanımlanan bir sözcüktür. Maya astronomlarının "Süreyya Takımyıldızı"na verdikleri bir addı. Rahip Bernardıno de Sahagun, Azteklerin de Süreyya Takımyıldızına buna benzer bir ad kullanmış olduklarını belirtir. Rahip Bernardino Sahagun "...Bu yerlilerin (Meksikalıların) icra ettikleri tüm zamanların hesaplamaları şöyledir. En geniş zaman hesabı 104 yıldır ve onlar buna bir asır demişlerdir. Bu dönemin 52 yıl olan yarısı yıllar demeti diye adlandırılır. Eski zamanlardan beri saydıkları yılların ne zaman başladığı bilinmiyordu fakat bu yıllar demetinin sonunda dünyanın bir gün sona ereceğine fazlasıyla inanıyorlardı. Onların gökyüzünün hareketlerinin o zaman duracağına dair 'vahiy' ve 'kehanetleri' vardı. Cabrillas yanı Oğlak Burcu Takımyıldızı'nın "Toxiuh molpili" dedikleri festival gecesiyle ilgili olarak hareketlerini bir sinyal olarak alıyorlardı. Çünkü o gece Cabrillas Meksika enlemine göre gece yarısı gökyüzünün tam ortasında oluyordu. Bu gecede yeni bir ateş yakıyorlardı ve onu yakmadan önce yeni İspanya'nın tüm şehirleri, kasabaları ve evlerini de ateşe vermişlerdi. Tapınakların rahipleri ve prensleri büyük bir ciddiyet ve oluşum sürecine girerler. Buradan,

Meksika Tapınağından (Templo mayor-Büyük tapınak) gecenin başında kaçar, Ixtapalapa yakınlarındaki, Uixachtecatl adını verdikleri tepenin zirvesine giderler; neredeyse gece yarısı olmak üzere tören için yapılmış olan kutsal Cu'nun olduğu (Tanrı ve Tapınak anlamına gelen Maya kelimesi, Konkuistodorların Yücatan'a yerleştiklerinde öğrendikleri terim.) zirveye tırmanırlardı. Eğer erken gitmişlerse, beklerlerdi. Pleiades ve Cabrillas Takımyıldızlarının zirveden geçtiklerini görünce, gökyüzünün durmayacağını ve bunun dünyanın sonu olmadığını, bir 52 yıl daha var olacağını anlarlardı. Bu saatlerde sayısız insan Texoco, Xochimilco ve Quahtitlan bölgesini çevreleyen tepelere toplanıp, Dünyanın sona ermeyeceğinin habercisi olan yeni ateşi görmeyi beklerlerdi. Rahipler bu büyük ateşi, büyük bir seremoniyle "Cu" tepesine getirince ve alevleri bütün tepenin çevresinden görününce bunu izleyenler mutlulukla çığlıklar atarlardı ve çığlıkları gökyüzüne yükselirdi. Son yaptıkları yeni ateş töreni 1507 yılındaydı. Bunu tüm heybetiyle yapmışlardı çünkü o zamanlar İspanyollar henüz gelmemişti. 1559'da "Toxiuh molpilla" adını verdikleri sonraki gavilla (yıl demeti) sona erdi. İspanyollar ve Hıristiyan rahipleri topraklarında olduğu için bir halk kutlaması yapamadılar; o zamandan bu yana (1576-Sahagun'un yazdığı yılda) da 17 yıllık gavilla geçmiştir. Yeni ateş yaktıklarında ve töreni yaptıklarında, putla yaptıkları paktı da yenilemiş, ona hizmet etmiş oldular, dünyanın emin ellerde olduğunu bilerek, bu putun, evlerindeki tüm heykellerini yenilediler. Şu çok açıktır ki, bu hesaplama metodu Şeytan'ın icadıydı. 52 yılda bir, onunla yaptıkları anlaşmayı yenilemek için, onları Dünyanın sonunun geleceği düşüncesiyle korkutuyordu ve dünyayı ileri doğru hareket ettirerek, zamanı uzattığını bunu bir hediye olarak sunduğuna inanıyordu..." şeklinde bir ifade kullanmıştı.

Tzakol: Maya-Kiçelerin tapındıkları dörtlü tanrılar grubundan bir Tanrı. Bununla beraber Bitol, Alom ve Cajolom'un

evrenin yaratılmasında rol aldığı söylenir. Popol-Vuh'ta bu dört tanrının kozmik inancın temellerini atarak her şeyin yaratıcısı oldukları ifade edilir. Bu tanrılara daha sonra Tepeu ve Gucumatz ilave edilir. Bunların giydikleri giysilerle yaydıkları ışık onlara Güneş tanrıları olarak saygı ve tapınmayı zorunlu hale getirdi.

Tzakol kültürü: Orta bölgedeki erken dönem olarak İ.S.600 yılına kadar devam eden bir kültür. Bu kültürün varlığına ancak 1960 yılındaki kazılar sonucunda varıldı. Saraylar ve örme duvarlı tapınaklarla Maya sanatının zirvesi görülür.

Tzec: Maya takviminde beşinci ayın adıdır. Sözcük olarak kökeni bilinmiyor. Çizilen sembolündeki betimlemesine göre "arı" şekline tanımlanmış olabileceği düşünülüyor. Aya hükmeden tanrılar, Bacablar olarak bilinen Yön tanrılarıydı. Bu dört kardeş gökyüzünün yere düşmemesi için dünyanın dört köşesinden tutuyorlardı. Bacab'ın görünüm şekli ise Tanrı Hobnil'di. Bu ayda onun için şenlikler düzenlenirdi.

Tzeltel: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil, "Çol dil" grubundan "Tzeltel" diliydi.

Tzeltel dili: Mayalar'da Tzeltell kabilesinin kullandığı dilin adıdır. Bu dil "Çol" dil grubunun "Tzaltalça" grubundadır. Bu dil, İ.S. birinci yüzyılda Konuşma diller grubu içinde yer alan batı grubu kolu olan "Çol-Tzeltal" dili orta bölgelere doğru kaydı. Daha sonraki tarihlerde ise "Tzeltal" dili "Çol-Tzeltal" dil grubundan da ayrılarak başlıbaşına bir dil olarak kullanıldı. Arkeologlar ve yazıtbilimciler bu dil ile ilgili reel bilgiler ortaya koydular.

Tzibilchaltun: Yucatan bölgesinde Mayaların yaşadıkları bir bölge. Aztekler de bu bölgeyi kullandılar.

Tzite: Mısır tohumu. Popol-Vuh'ta bir meyvenin tohumundan söz eder. Bu meyvenin "erythrina corallodendorn" olduğu yazılır. Bitki Guatemala kökenlidir.

Tzite: Yaratılış mitolojisinde de "tzite" tahtasından bir ada-

mın yapıldığı anlatılır. Bu tahtanın daha sonra erkeğin eti olduğu ifade ediliyor. Tzite: "Erythrına corallodendron" familyasından Amerika kıtasına özgü bir ağaç türüdür.

Tzo: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Hindi" anlamındadır.

Tzobcan: Mayalar'da çıngıraklı bir yılana verilen ad.

Tzolkin: (Tzolkin sözcüğü için İspanyol kökenli "Trecena" sözcüğü kök olarak ele alınmış olduğu görülür.) Yucatec kökenli Mayalar'da bu takvimin adı "günlerin sayımı" olarak betimlendi. Mayaların kutsal takvimi. 260 günlük bir takvim olarak kullanıldı. Bu takvim Avrupalıların kıtaya gelişlerinden çok daha önceleri batı dünyasındaki ileri uygarlıkların düşünce yapıları için "ana" düşünce olarak ele alınmıştır. Yedi gündüz ve altı gece temel yapı Tzolkin takviminde ilahi gücün ayrılmaz bir parçasıdır. Günlerin sayımı olarak bilinen bu takvim yaklaşık 2500 yıl Quiche kabilesi olan Mayalar'da eksiksiz olarak kullanıldı. Bu günlerin sayımını yapan görevli kadınlar ve erkekler, takvimin akışını sağlam bir şekilde kayıtlarında tuttular. Takvimde günler diğer takvimlerden farklı olarak iki şekilde incelenir. Bir'den onüç'e kadar olan rakamlar onüç günlük bir takvim sayımını oluşturur. Her gün sayımı için 20 gün, farklı sembol kullanılmıştır. Bu da Mayaların bir Unial (ay) dedikleri devreyi oluşturur. Trecena (ay) ve Unial (ay) sayımı birlikte devam eder. Biri on üç sayıyı diğeri de 20 günü işaret eden ve sembollerle belirtilen çarklarla bir kombinasyon içinde yürütülmüş. 13 gün sayımı bittiği zaman 14 gün sayısı devam etmezdi. Yeniden bir anlamında olan Imix'le 13'e kadar devam eder. Bu tekrar 260 günlük devreyi oluşturur. Aztekler bu takvim şekline "Tonalpouhalli" adını verirler. Bu takvim Aztekler'deki 260 günlük Tonalamatl'a eşit bir dönem olarak bilinir.

Tzompantli: Direk anlamına gelir. Tapınağın önüne kafataslarının asılı bulunduğu direklere verilen ad. Kafa kesilmeden öce kurbanın kalbi son derece vahşi bir şekilde çıkarıldıktan sonra kafası da kesilerek tapınak önlerindeki direklere asılırdı..

Tzotzil: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil "Çol" dil grubundan "Tzaltalça" diliydi. Bunlar Ölüm Tanrısı Chamacan'a taparlar ve onu baş Tanrı olarak görürlerdi.

Tzotzil dili: Mayalar'da Tzotzil kabilesinin kullandığı dilin adıdır. Bu dil Çol dil grubunun Tzaltalça grubundadır.

Tzibilchaltun: Kuzey Yucatan'da yer alan bir arkeolojik alan. Büyük tapınak piramitleri ve saray kalıntıları bulundu. Yanyana dizilmiş ev niteliğindeki yapılar ise son derece derme çatma olarak tespit edilmiştir.

Tzimin Chac: Mayalar'da Tanrılaşmış bir varlık. Bu varlık Cortez'in Tayasal kentinde kabile şefi olan Canek onuruna verdiği, Hıristiyanlık ayını sırasında hediye olarak aldığı bir atın daha sonra Canek tarafından Tanrılaştırılmış olduğu tezi savunulur. 1618 yılında Hıristiyanlığı yaymak için Tayasal kentinde bulunan Orbita ve Fuensalida kentin en önemli tapınaklarının birinin girişinde Cortes'in yerlilerin şefine armağan ettiği atın heykelini görünce şaşırırlar. Bu hayvanın betimlenmesinde "tzimin"ata çok benzetilen bir ad, Chac ise yağmur ve gök gürültüsünün adıdır. Bu iki rahip Tanrılaştırılmış olan atın heykelini parçalamak isterken saldırıya uğrarlar. Yerliler onları Tayasal'dan kovarlar. Burada hemen akla şu gelir. İspanyol saldırganlarını beyaz tanrılara benzeterek, özellikle o tanrıların kabilelerini ziyaret ettiklerine inandıkları için onlardan gelen her armağanın kutsal olduğu inancı ortaya çıkar. Ata da bu nedenle kutsal gördükleri için tapınılmış ve heykelini yapmışlardır. Çok yakın tarihlerde bile seyahat uçaklarından birini gören Afrikalı bir kabile daha sonraları bu uçağın aynısını maket şeklinde yaparak tapmışlardır. Atın akibeti de bunun gibi olması düşünüldü.

Tzincaococ: Maya takviminde üçüncü güneş evresinde yaşayanların beslendikleri meyveye verilen ad.

Tzontlilic: (Dördüncü güneş evresi) Maya takvimindeki güneş evrelerinin dördüncüsü. Bu süre 5026 yıl sürdü. Yaşayanlar yangınlar ve tufanlar nedeniyle öldü. Hindistan'daki Kali Yuga'nın başladığı bir dönem olarak tahmin ediliyor. Tiahuanaco uygarlığıyla ilişkili olduğu ele alınan bu dönem Mısır ve Mezopotamya'nın gelişmesini de kapsar. Maya takviminde bu evrenin İ.Ö.3114 yılında başladığı yazılır.

Tzul: Mayalar'da tapınılan bir Tanrı. "Oc" olarak bilinen onuncu günün Tanrısı'dır. "köpek-Tanrı" olarak betimlendi. Olumsuz bir Tanrı olarak tapınılan Tzul, Mayalar tarafından hiç sevilmezdi. Leş yiyen hayvanlar olarak tiksindikleri köpek ve kurtla aynı şekilde düşünürlerdi. Bu nedenle onun temsil ettiği onuncu gün (Oc) Mayalar'da cenaze törenlerine uygun olarak düşünülüp ölüm günü olarak değerlendirilmiştir. Olumsuz olarak anlatılan Tzul, el yazmalarında korkak ve azgın bir Tanrı olarak betimlendi. Sekse düşkün olan bu Tanrı Maya halkının nefret ettiği akbaba ile çiftleşmeyi arzulayan biri olarak bilinir. Mayaların sevmedikleri bir tanrıydı. Ancak böyle bir tanrıya da ihtiyaç duydukları kaçınılmazdı. Çünkü leşleri de ortadan kaldıracak bir tanrıya ihtiyaçları vardı.

Tzununiha: Yaratılıştaki ilk dört adamdan Mahucutah'ın eşidir. Mitolojide bir sabah Mahucutah uyandığında yanında bu kadını görür ve onunla evlenir.

Tzutuhli: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil aynı adı taşırdı. Guatemala'nın dağlık bölgesinde yaşarlardı. Komşuları Kiçeler ve Kakçikelerdi.

Tzutuhli dili: Bu dil "Ön Maya" dillerinden "doğu kolu" grubundan ayrılan "Kiçece" dilleri grubundadır.

Tz'utujil: Mayalar'da yerel bir dil olarak kullanıldı.

U

U: Maya dilinde sözcük anlamı "Yaka, kolye" şeklinde tanımlanmıştır. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Yaka, kolye" anlamına gelen "Usx" sözcüğüdür.

Ua-a-neh: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından s"d.-f.g.j.q.s.v" harfleri, özcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kuyruğu mu" anlamındadır.

Uaan: Maya dilinde sözcük anlamı "Uzunluk, yükseklik" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Uzunluk, uzun" anlamına gelen "Ua" sözcüğüdür.

Uaahal: Maya dilinde sözcük anlamı "Akma" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Taşma, çok bol akma" anlamına gelen "Uoole" sözcüğüdür.

Uac mitun ahau: Cauac yılı, güney yönünü temsil eder. Sembollerde sarı renk ile tanımlanan bir tanrıdır. Bak Ah uoh puc.

Uah: Maya dilinde sözcük anlamı "Ekmek" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Beslemek, ekmek" anlamına gelen "Uah" sözcüğüdür.

Uanmal: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Ses, ünleme" anlamındadır.

Uayeb: Maya takviminde ondokuzuncu ayın adı. Uğursuz-

luğa işaret ettiği inancıyla en çok korktukları bir aydı. Halk ayın bütününe değil daha sonra takvime ilave edilen beş günlük dönemden çekinirlerdi. Bu beş günlük dönemdeki Uğursuzlukların Tanrısı şeklinde tanımlandı. Önceleri uğursuz günlerin bir tanrısal temsilcisi yoktu. Ancak korku ve uğursuzlukların olabileceği düşünülerek "uayeb şeytanı" şeklinde bir varlığın hüküm sürdüğü öne sürülür. Bu ayda Mayalar yemek pişirmek için ateş bile yakmazlardı. Ateşin birden bire büyüyerek felakete yol açacağını düşünürlerdi. Cinsel birleşmeler bile yapılmazdı. Çünkü doğacak çocuğun şeytan olabilecek korkusu vardı. Buna benzer hikayeler Doğu Anadolu'da da yaygındır. Uayeb, aynı zamanda Maya tanrılar panteonunda tapınılan bir Tanrı adı olarak karşımıza çıkar. Bu tanrının beş şansız günün Tanrısı olduğu zaten biliniyor. Kabuk şeklinde bir elbise giyen ilk Tanrı şeklinde tanıtıldı. Salyangoz kabuğuna bürünmüş bir biçimde sembolize edilir. Bu nedenle Maya inançlarında salyangoz kabukları kutsal olarak görülürdü. Belgelerin eksik olması bazen tanrılar hakkında eksik anlatımlara yol açar. Uayeb'in aynı zamanda sekse düşkün ve alkolü sevdiği şeklinde tapınılmış olduğunu ileri süren araştırmacılar var.

Uayactun: İ.S.374 yılında Mayalar tarafından kuruyulan en eski kentleri olduğu düşünülüyor. Bu kentin yakınlarına daha sonraki tarihlerde Tikal ve Naranjo kentleri kurulmuştur. Uayactun, Tikal ve Naranjo kentlerinden sonra Copan, Palenque kentleri kurulmuştur.

Uaxac Yol Kauil: Genç mısır Tanrısı "E"'nin bir başka adıdır. "bereketin sekiz kalbı" şeklinde betimlenir. Gökyüzü tanrıları içinde olumlu olan tanrılar'dan biri şeklinde gösterilir. Bak Genç Mısır Tanrısı.

Uarıuricocharuna: Bak Aborijen.

Uaxactun: Mayalar'da en eski yerleşim alanı. Burada İ.S.730 ait olduğu saptanan bir mezar bulundu. Bu mezarda önemli arkeolojik buluntular elde edildi.

Uaxaclahunkins: Maya takviminde on sekiz günlük devrelere verilen ad.

Uaxactun: En eski heykellerin yer aldığı Peten bölgesinde bir arkeolojik kent. Mayaların en eski yazıtı (İ.S.328) bu kentte bir binanın altında bulundu. İ.S.692-810 tarihlerinde burada başlayan heykelcilik sanatı daha sonra Mayalar'da altın çağını yaşadı.

Uaxak: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Mastodon (yani öküz ya da boğa)"anlamındadır.

Uinal: Mayalar'da 360 günlük takvimde yirmi günlük peryot.

Uija tao: Büyük kahin olarak bilinen Zapoteklerin baş rahibi. Mitla'nin üç saray kompleksinin en büyüğünde otururdu. Aynı yerde Zaachilla adında soylu biriyle Tehuantepec valisi otururdu. İspanyollar bölgeye geldiklerinde Cocijo eza ile Cocijo pij adında baba oğul olan iki kral vardı. Başrahip bütün yetkileri bu iki krala vermişti. Tanrılarla yakın bağları var düşüncesiyle krallar başrahibe itaat ederlerdi. Mitla'nin üç saray kompleksinin en büyüğünde oturur ve kral belirleme görevini orada yürütürdü. Buradaki yaşam, klasik dönemin teokrasisine açıklayıcı ifadeler vermişti. Yaşadığı sarayda son derece katı ve kurallı biri şekilnde kendini dış dünyadan soyutlamıştı. Ancak büyük törenlerde asil bir kızla seksüel birleşme yaparak bir çocuğun doğmasını beklerdi. Doğan çocuk daha sonra kendi halefi olarak anılırdı. Böylece büyük kahin öldüğü zaman hazır olan halefi hiç tereddütsüz onun yerine geçer ve aynı konumları üstlenirdi. Bu kahinin tavırlarına benzer bir tavır da Azteklerin "Ce acatl-Quetzalcoatl"'ın yaşamında gösterilir. Bu da Uija tao gibi büyük tören sırasında asil bir kızla seksüel ilişki içine girerdi. Ancak bekar olan Ce acatl'ın günah işlediği sanılarak yaşadığı yerden sürüldüğü anlatılır.

Uinal: Mayaların takviminde ayın karşılığı olarak kullanıldı. Bir Uinal 20 kinden oluşur. Bu da günümüz dünya zamanında yirmi gün karşılığı olarak hesaplanır.

Uinal yaxkin: (7 Uinal yaxkin) Eskiden Mayalar'da yılbaşına verilen ad. Bu tarihte herkes ev aletlerini ve evlerinin direklerini yeşile boyardı. Bu da Maya inançlarında yeni bir yılı kullanmak için kutsanmış sayılırdı.

Uinic: Mayaların insana verdikleri ad.

Uial Muan: 15.Uinal Muan'da Maya Tanrısı Ekchuan için bir bayram yapılırdı. Bu bayramı kakao üreticileri düzenlerlerdi. Tören sonunda kakao benekli bir köpek kurban edilirdi.

Uinal Pax: Ateş Tanrısı "Cit Chac Coh" için kutlanan bir bayramdı. 16.uinal Pax'da kutlanırdı.

Uinal pop: Yılın başlangıcı olarak sayıldı. Bütün işler bu aydan sonra programlanırdı. Günümüzdeki sistem de aynıdır. Yıl bitiminden hemen sonra yeni yıl için işlemler ayrı tutulur. Bu da gösteriyor ki Mayaların bu çalışma disiplini günümüze kadar ulaşmıştır.

Uinal Xul: Her ay sonunda gerçekleşen yıllık bayram. Bu bayram büyük tanrılar adına yapılırdı. Fakirler çeşitli oyunlar sergileyerek zenginlerden hediyeler alırlardı. Bu hediyeleri daha sonra törene katılan rahipler ve dansçılarla paylaşırlardı. Savaş Tanrısı Cit Chac Coh için bayram 16.Uinal pax'da yapılırdı.

Uir kültürü: Orta-klasik dönemde gelişen bir kültür evresi. İ.Ö.900-400 tarihleri arasında etkili olduğu tahmin ediliyor. Bu kültür, Copan vadisini son derece etkileyen bir konum elde etmiş. Olmek motifli bezekli çömlek çalışmaları birden bire ortaya çıkınca Copan vadisi arkeologların akın akın geldiği yer olmuştur.

Ukanal: Mayaların yaşadıkları bir kent. Peten bölgesinde yer alır. Kentte yapılan arkeolojik kazılarda önemli bulgular elde edilmiştir.

Ukit Tok: İ.S.822 civarında hüküm sürdüğü belirtilen bir Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü.

U kanche'k'uh: Sözcüğün anlamı "tanrıların koltuğu" şeklinde tanımlandı.

U-Lak-i k'uh: Sözcük anlamı "tanrının çömleği" şeklinde tanımlandı. Ölü yakma törenlerinde tören görevlileri reçineye yapıştırılmış taşlardan küçük dairelerin içinde tütsü yakarlardı. Tütsüde kullanılan taşları isteyen evine götürüp "buhurdanlık" yapmaya karar verdiklerinde bir vazo yapar ve o taşları vazonun içinde saklarlardı. Bu vazoya da tanrının çömleği adını vermişlerdi.

Ulum-tab: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kuşlar için tuzak" anlamındadır.

Uo: Maya takviminde ikinci ayın adıdır. Anlamı "kurbağa" ya da "işaret" olarak bilinir. Chac'ın bir görünüşü şeklinde düşünülen kurbağa bu ayın betimleme şekli olmuştur. Uo ayında üçüncü ayın şenlikleri için hazırlıklar yapılırdı. Dört sayısının yaşlı Tanrısı "Aha Kin", İlk ana olarak bilinen Tanrıça "Mam"ın gün üzerinde Chac gibi üstünlükleri vardı.

Uolantun: Tikal'de bir arkeolojik yerleşme alanıdır. Burada yapılan arkeolojik kazılarda ilk tarihsel dikilitaşlar ortaya çıkarılır. Araştırmacı arkeologlar Maya kültürüyle ilgili Uolantum yerleşme yerinde önemli buluntular elde eder ve koruma altına alırlar.

Urendequa vecara: Sözcük anlamı "yükselen kaya" şeklinde tanımlandı. Güneş Tanrısı'nın başka bir formunun olduğu ifade ediliyor. Tarasko tanrılar panteonundan önemli bir Tanrı olarak anlatılır. Sabahyıldızı anlamında tapınılarak "Önden giden" şeklinde betimlendi. Taraskoların eski kentlerinden birinin Tanrısı'ydı. Yüksek tanrılar'dan Güneş Tanrısı Curicaveri karşısında özelliğini yitirmiş bir Tanrı olarak ele alındı. İki Tanrı arasındaki ilişkiyi Çiçi-

mek Tanrısı Mixcoatl ve Aztek Tanrısı Huitzilopochtli'nin ilişkilerine benzetilir.

Uspantek: Mayalar'da bir kabile adı. Kullandıkları dil aynı adı taşırdı.

Uspantek dili: Bu dil "Ön Maya" dillerinden "doğu" kolu grubundan ayrılan "Kiçe dilleri" grubundadır.

Usique: Mayaların yaşadıkları bir vadi. Bu vadide Maya dinsel inançlarıyla ilgili arkeolojik kalıntılar yer alır.

Usumasinta: (Usumacinta) Peten bölgesinde bir ova adı.

Utatlan: Tarih ve arkeoloji yönünden buluntu yeridir. Nahuatl dilinde bu sözcük Kiçe, Maya karşılığı "Qumaraq Aj'dir. Burada dörtlü bir yönetim şekli vardı. Bu yönetim şekli dört liderden oluşurdu. Güneş ve yağmur ile bağlantılı bir şekilde tapınılan Jaguar tanrının tapınağı yer alır. Tapınağın adı ise Tojil tapınağı olarak kayıtlarda geçmektedir.

Utiu: (Koyot). Paxil'den, Cayala'dan ve Or'dan gelen mısır kocanı ve yiyecekleri tanıtan bir varlık olarak betimlendi.

Urendequa vecara: Tarasko efsanelerinde adı geçen bir Tanrı.

Usumacınta: Meksika'nın doğu vadisinde bulunan bir nehir adıdır. Nehir Mayaların yaşamış oldukları antik Palenque kentine uzanır.

U y-atöch k'uh: Sözcük anlamı "tanrıların mekanı" şeklinde tanımlandı. Lakadon halkının tapınaklar, piramitler ve dikmetaşlar için tanrıların evleri şeklindeki inançlarından dolayı bu yapılara topluca verilen bir ad.

Uxmal: Mayalara ait bir kent. Arkeolojik buluntu alanı. Burada kare şeklinde avluları olan yapılar incelendi. Maya inançlarının dokuz üst (Ya da yeraltı) katları simgelenmektedir. Puuc adlı sarayın duvarlarında tasvir edilmiştir. Büyük piramit bu kente yer alır. Halk arasındaki anlatımlarda bu kenti Xiu adlı bir soylu ailenin yönettiği söyleniyor. Burada ayrıca, Maya uygarlığının düşüş dönemini hatırlatan surlar yer almaktadır. Arkeologlar tarafından

bulunan bir geçit, 18 kilometre boyunca Nohpat küçük yerleşim biriminden Kabah'a kadar uzanır. Uxmal'de köşeleri yuvarlak dar ve uzun bir şekilde yaptırılmış ve arkeologların "büyücü piramidi" olarak adlandırdıkları piramit ilgi çekici olarak belirtiliyor. Büyücü piramidine tırmanmak zor olduğu kadar aşağıya inmenin de zorluğu anlatılır.

Uucil-abnal: Sözcük anlamı "yedi çalı" şeklinde tanımlandı. Mayaların yükseklerde kurduğu bir yerleşim köyüdür. Burası daha sonraları Yucatan'ın en verimli bölgesi olan olmuştur.

Uyuz Kişi Gökyüzünü Aydınlatır: Nahuaatl(Nahua) versiyonundan derlenen Toltek (Toltec) halkının kaybolmuş olabileceği ileri sürülen öykülerinden biridir. Hikaye, Rio Granade'nin kuzeyinde yaşayan yerlilerin güneşe tapınma törenleriyle ilgili hikayelere artı anlam taşıyacağı bir şekilde tanıtılmaktadır. Amerika'nın kuzeyindeki yerliler yerine Orta Amerika'da yaşayan yerlilere ait bir öykü şeklinde ele alınmıştır. Tolteklerin mitolojisinde bir kahraman olarak anılan Nanautzin'in (ya da Nanauatzin) dünyaya ışığı getirmek için canını feda eden biri olarak anlatılır. Onun bu davranışı aynı zamanda da tanrılara kurban edilme modasını ortaya koymuştur. Genelde bazı Kızılderili kabilelerinde Nanautzin gibi kendini tanrıya kurban eden ya da tanrı uğuruna kendine işkence çektiren Kızılderili kabileleri vardır. Günümüz Asya inançlarındaki Şii inancına mensup kişilerin Ali için kendilerine işkence çektiklerine benzemektedir. Rıchard Erdeos ve Alfonso Ortiz'in birlikte hazırladıkları "Kızılderili Efsaneleri ve Masalları" adlı kitabında öykü ile ilgili "....Bir biri ardına beş dünya ve beş güneş yaratılmış. Bunlar toprak, ateş, hava, su ve kaya güneşleriymiş. İlk dünya yok edilmişmiş çünkü, insanları yanlış bir yaşam sürüyorlarmış. Yaban kedileri tarafından yenip, bitirilmiş, güneşleri de sönüp gitmişmiş. İkinci güneş katışıksız küre, bilinçsizliği yü-

zünden insanların maymunlaştığına tanık olmuş. Bunun ardından ateş güneşi gelmekteymiş. Bu güneşin dünyası insanların inançsızlığı ve tanrılara kurban verilmemesi yüzünden alevler, depremler ve volkanik patlamalarla yok olup gitmiş. Dördüncü dünya güneşini de sulara boğan sellerle mahvolup gitmiş. Şimdiki dünyamız olan beşincisinin gün doğumundan önce, bütün tanrılar karanlıkta bir araya gelip, beşinci güneşin ve onunla beraber de beşinci dünyanın aydınlatılması konusunda kimin onurlandırılması gerektiğine karar vermek üzere toplanmışlar. Bu tehlikeli bir onurlandırılmaymış. Tecciztecatl adlı bir tanrı Bunun diğer tanrılar önünde kendisine saygınlık sağlayacağını düşünerek, bu göreve gönüllü olmuş. Günler süren arınmadan sonra tanrılar bir piramidin tepesinde koca bir ateş yakarak Tecciztecatl'e –Dünyayı aydınlat bakalım-demişler. Tecciztecatl'ın üstünde soyu tükenmiş sinekkuşunun tüylerinden bir elbise ve altın ve turkuazdan oluşan mücevherler olduğu halde –Nasıl, yani? Diye sormuş. Tanrılar:-Ateşin içine atlayarak, ey Tecciztecatl-diye karşılık vermişler. Ama Tecciztecatl'ın aklı başından gitmiş korkudan. Yanıp kül olmak hiç işine gelmiyormuş. Dört kere kendini kurban etmek istemişse de, sıcak, alevler ve korkudan, bu işten vazgeçmiş, derken tanrıların içinde en zavallısı, kaba saba yün örgüler içinde, şekilsiz, çirkin, yara bere içinde Nanautzin, dünyayı yenilemeyi ve ateşe atılarak güneşi parlatmayı önermiş. Tanrılar daha önce ona metelik vermezlermiş ama şimdi hep bir ağızdan –hey sen, uyuz kişi, güneşi geri getiren sen ol-diye bağırıp çağırmışlar. Nanautzin bi an bile düşünmeden kendini alevlerin içine atmış ve korkunç bir çatırdama sesiyle kavrularak, gökyüzünü çıkarttığı kıvılcımlarla ışığa boğmuş. Göstermiş olduğu yüreksizlikten yerin dibine geçen Tecciztecatl, onun yaptığını yaparak, aynı şekilde yanıp, kül olmuş. Bunun hemen ardından güneş beşinci dünyaya ışık saçmak üzere yükselmiş. Bütün bunlar,

ölümüyle güneşe hayat veren, o hor görülen uyuz kişi, Nanautzin'in sayesinde olmuş..." şeklindeki açıklamalarıyla öykü hakkında kısa açıklamalarda bulunur.

Uzun sayı takvimi: (Bazı kaynaklarda 'Uzun Dönem Takvimi' olarak adlandırılmıştır.) Bu takvim şekli Mayaların ilk takvimidir. İ.Ö.3114 tarihinde başladığı sanılmaktadır. (Bazı hesaplamalarla bu tarihin İ.Ö.3113 olarak belirtildiği de görülür.) Bu takvim günümüzde kullanılan Grogoryan takvimi gibi işlem gördü. Takvimde günlerin ve gün sayılarının sembollerinin paralelinde geçmiş olaylarla gelecek olaylar arasındaki ilişkileri, olayların meydana gelmiş biçimleri, tarihleri, kayıt altında tutmak için kullanılmıştır. Zamanın uzun vadeli geçiş dönemlerini kaydeden bir kronolojidir. Mayaların notlarına ekledikleri tarih bu günkü düşündüğümüz gerçek olayların yazılması biçimi olarak görülmedi. Onlar için tarih geleceğe ait tahminlerde bulunmak hükümdarların yasalarını geçerli göstermek için kullanılmıştır. Uzun sayı takvimindeki dönemler ise ; "...20 kin = 1 winal ya da 20 gün / 18 winal = 1 tun ya da 360 gün / 20 tun = 1 katun ya da 7.200 gün / 20 katun = 1 baktum ya da 144.000 gün..." şeklindedir. Uzun Sayı takviminin 4 Ahau ya da 8 Rumhu ile mi(12 Ağustos ya da 10 Ağustos)başladığı konusunda araştırmacılar bugüne kadar söz birliğine varamamışlardır.

Ü

Üçüncü güneş: Bak Tleyguiyahuillo.

Üçüncü üst dünya: Araştırmacılar "tohumun çimlenmesi" anlamında tanımladılar. İ.Ö.2626-1932 tarihleri arasında gelişen olayları kapsadığı anlatılır. Bu dönemler arasında daha önceki dönemlerde beliren Tanrı inancı Kalde'den Filistin'e (Kenan diyarı) getirtilen tek Tanrı inancı olmuştur. İ.Ö.2300 tarihlerinde İbrahim'in Filistin'e göç ettiği görülür. Burada beliren tek Tanrıcılık dininin Yahudilerin dini olduğu şeklinde değerlendirildi. Bu düşünce yedinci üst dünya görüşüne kadar devam etti.

Üst dünya: Yaratıcı Tanrıyla ilgili kapsamlı olarak dini inançların hortlaması ataerkil uygarlıklar döneminde büyük devrenin başlamasıyla oluşmuş olabileceği tahmin ediliyor. Toprak katmanları gibi dinsel inanışta yaratılış ile ilgili 13 üst dünya inancı tanrısal baskı karşısında halk arasında yerleşmiş bir inançtı. Buna bağlı olarak uygarlıklar takvimlerini düzenlerlerken onüç üst dünya ile ilgili olası gelişmeleri önceden de ele almak ister gibi bir davranış sergiledikleri ortadadır. Yaratılış inancıyla ilgili üst dünyalar Mayalar ve Aztekler'de de farklı tanrısal kimliklerle ele alınmış ve bu evrelerin getireceği olaylarla inancın yükseleceğini düşünmüşlerdi. Maya takviminde büyük devrenin başlamasıyla onüç üst dünyanın etkisi halk üzerinde enerjileri değişmiş ruhsal bir davranışın ortaya çıkılması şeklinde de değerlendirildi. Bu üst dünyalar Mayalar ve Aztekleri görüleceği gibi yordukları ortadadır. Yapılan araştırmalarda üst dünyanın büyüme aşaması farklı tablolarla ele alınmıştır. Ancak bu kitaba Carl Johan Calleman'ın hazırladığı tabloyu ilave etmeyi uygun gördüm. "...Birinci üst dünya (İ.Ö.3115-2721) tarihleri arasında (tohumun ekilmesi) şeklinde ele alınarak bu ge-

lişmenin Amerika'da görülmüyor, Merkez / Avrupa'da "Sümerlerin An'ı" Tanrısı ortaya çıkıyor. Doğu ve Asya da ise bir hareket görülmüyor. İkinci üst dünya (İ.Ö.2721-2326) tarihleri arasında durağan bir dönem olarak ele alınmıştır. Hiçbir gelişmenin olmadığı dikkat çekicidir. Üçüncü üst dünya (Tohumun çimlenmesi) İ.Ö.2626-1932 tarihleri arasında değerlendirildi. Hz. İbrahim'in Kenan diyarına göç edilişi (İ.Ö.2300) ana tema olarak gösteriliyor. Dördüncü üst dünya İ.Ö.1932-1536 tarihleri arasında kayda değer gelişme görülmemiştir. Beşinci üst dünya (İ.Ö.1538-1144) tarihleri arasında "filizlenme" dönemi olarak düşünülür. Bu dönemde İ.Ö.1480 civarı Musa, Geleneksel Çin (Shangay) etkisi görülür. Altıncı üst dünya (İ.Ö.1144-749) tarihleri arasında aktif olan bir gelişme görülmedi. Yedinci üst dünya "çoğalarak büyüme" İ.Ö.749-355 tarihleri arasında belirdi. Amerika bölgesinde Zapotek / Tzolkin İ.S.550 – İşaya (İ.Ö.748) Zerdüşt (İ.Ö.550) İkinci İşaya (İ.Ö.550) Pisagor (İ.Ö.550) Avrupa bölgesindeki aktif gelişmelerdi. Asya'daki gelişmeler ise Lao-Tzu; Buda (İ.Ö.552) Hindistan'da tekrar doğuş; konfiçyüs (İ.Ö.551) tarihleri olarak belirlendi. Sekizinci üst dünya (İ.Ö.355-İ.S.40) tarihleri olarak belirlendi. Aktif bir gelişmenin olmadığı anlatılır. Dokuzuncu üst dünya "tomurcuklanma" (İ.S.40-434) Amerika'da Teotihuacan kentinde Quetzalcoatl, Avrupa'da İsa / Pavlus (İ.S.33- 37) Hıristiyanlık Talmut müseviliği. Asya'da ise Çin'deki Budizm (İ.Ö.551) belirtilerdir. Onuncu üst dünya (İ.Ö.434-829) aktif bir gelişme görülmedi. Onbirinci üst dünya "çiçeklenme" (İ.S.829-1223) tarihleri arası Amerika'da Chicen Itza ve Tula'da ikinci Quetzalcoatl avrupa'da Hıristiyanlığın Kuzey ve doğu Avrupa'ya yayılması, haçlı seferleri, papalık gücünün zirvesi şeklinde görülür. On ikinci üst dünya (İ.S.1223-1617) tarihleri arasında Asya'da İ.S.632 İslamiyet'in gelişmesi görülür. Onüçüncü üst dünyada ise, meyve verme "İ.S.1617-2011" tarihleri arasında düşünülür. Avrupa'da Hıristiyanlığın yayılması ve İ.S.1620 İngiliz göçmenler...." şeklinde belirttiği görülür.

W

Wajxaqıp Batz: Bak sekiz maymun.

Walter Krickeberg: Aztek, İnka, Toltek ve diğer kabilelerin efsanelerini günümüze aktaran bir yazardır. Türkiye'de Türkçe'ye çevrilen eserleri vardır.

Wax Kimi Hanab Pakal: İ.S.799 civarında hüküm sürmüş olan Maya kralıdır. Palengque'de hüküm sürdü.

Waxaklahun Ubah Kawil: (İ.S.695-738) tarihleri arasında hüküm süren Copan hanedanının onüçüncü kralıdır. "18 tavşan" anlamında tanımlanan adı yazıtbilimci Davd Stuart tarafından Waxaklatun Ubah Kawil olarak isimlendirilmiştir. Sözcük anlamını da ["Kawil'in 18 gövdesi"] şeklinde tanımlanmıştı. Ünlü ama şansız bir hükümdar olduğu yazılan kişi İ.S.9 Temmuz 695 yılında tahta geçti. Aztekler bu kral adına mısır bitkisinin üretim kaynağı olan "gıda dağı" adında yaptırılan bir tapınak yaptırdılar. Kendisine düşkün bir kral olduğu için Copan meydanını heykelleriyle donatmıştır. Bu kral İ.S. 3 Mayıs 738 (Maya takviminde 9.15.6.4.166 Cimi 4 tzek) yılındaki kader günü olarak anlatılan oyun alanın son şeklinin kutsamasından hemen sonra Quirigua kralı "Gök Kawak" tarafından yakalanıp, boynu kesilmiştir.

Waxaktun: Peten yerleşme bölgesinde bir yer. Burada büyük tapınakların yapıldığı görüldü. Buradaki piramidin Chikanel kültür döneminde yapıldığı tahmin ediliyor. (E-VII) şeklinde kodlanan piramidin kazı işleri 1930 yılında Washington Carnegie Enstitüsü tarafından değerlendirilmiştir. Bu tapınak daha sonraları yani 1935 yılında yine aynı Enstitü tarafından ve 1985 yılında da Juan Antonio Valdes tarafından incelendi.

Watul: Kimliği hakkında bilgi verilmeyen biri olarak değerlendiriliyor. Çoğu araştırmacılar onu batılı yabancı biri olarak Mayalar arasına girdiklerini anlatırlar. Ancak tapınakların üzerindeki yazılı belgelere dayanılarak Watul-'un, batıdan gelen bir yabancı olmadığını kanıtlayacak işaretlerin olduğu tartışılıyor. Bu kişi "doğu Peten'in kralı tarafından Seibal kentine yerleştirilmiştir " şeklinde tartışmalara farklı boyutlar kazandırmak isteyen araştırmacılar çoğunlukta. Tapınaklardaki dikmetaşlardan birinde ise Watul ile ilgili yapılmış olan bir törene "kamışlar ülkesi" olarak tanımlanan "puh" kentinden gelen bir ziyaretçinin tanık olduğu yazılmaktadır.

Wayeb: 365 günlük Haab takvimine göre bir ay adı.

William Fash: Amerika, Harvard Üniversitesi profesörü. Mayalarla ilgili çeşitli kazıları ekibiyle birlikte yürüttü. Copan'daki ünlü hiyeroglif merdivenlerinin altında bir tünel açarak bir dikme taş ortaya çıkardı.

Winac car: Mitolojide "İnsan-balık" karışımı bir yaratık olarak betimlendi.

Wo: 365 günlük Haab takvimine göre bir ay adı.

Wuqup Kaqix: (7 Macaw olarak da bilinir ve kuş canavar olarak betimlenir.) Popol-Vuh'ta canavar bir varlık olarak söz edilir. Peten ve Beliza'daki tapınaklarda tasvir edilmiştir. İnsan biçiminde (Antropomorfik) yaratılıştan önceki evrede konumun özelliklerine göre "azametli güneş" olarak betimlenir. Geç-klasik öncesine özgü kuş Tanrı olan Wuqub Kaqix'i dev bir maskesi El Mirador'da bulundu. Mayaların bilinen en büyük mermer maskesi bu tanrının Nakbe'deki kabartmasıdır. Bu kabartma 4,9 metre yükseklik ve 11 metre genişlikte renkli olarak yapılmıştır. Bu mitolojik canavar kuş, Popol-Vuhta mitolojisi anlatılan ikiz kardeşlerin bir düşmanı olarak tanıtılır.

X

Xabpak: Bir yerleşim alanıdır. Burada arkeologların dikkatini çeken bazı yapılar incelemeye alındı. Kazılar sırasında büyük bir merdivenle üç katlı piramide benzer tapınak evleri ve nazı temel kalıntıları bulundu

Xal: Maya dilinde sözcük anlamı "Doğurmak" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Çocuk" şeklinde tanımlanan "Xart" sözcüğüdür.

Xaman: Mayaların dünya ağacında belirttikleri dört yönden biri olan kuzey yönünü temsil eden Bacablar grubundan olan dört tanrıdan birinin adı. Temsil ettiği renk ise beyazdır. Bu renk Maya dilinde "zac" olarak bilinir.

Xamen- ek: Maya tanrılar panteonunda tapınılan bir Tanrı olduğu anlatılır. Ah Chıcumek, Ah Chıcum Ek, Kuh, Chuen, Xamen Ek, Tanrı C Xamen Ek olarak da tapınıldı. Siyah bir maymunun başıyla Kuzeyin Tanrısı biçiminde betimlenerek tapınıldı. Simgesi kutup yıldızıdır. Rehberlik ve Yön Tanrısı olarak da bilindi. Copal ağaçlarına düşkünlüğüyle tanınır. Tütsüleri Copal ağacının reçinesinden yapılırdı.

Xaman-Ek: Maya tanrılar listesinde tapınılan bir Tanrı olarak bilinir. Ah Chıcumek, Ah Chıcum ek, Xamen Ek, Kuh, Chuen adlarıyla da tapınıldığı anlatılır. Bu Tanrı Kuzeyin Tanrısı olarak maymun başlı olarak betimlenir. Kutsallık ve dindarlığın Tanrısı olan bu Tanrı yardımseverliği savunan biridir. Sembol olarak kutup yıldızını temsil eder. Yön Bulma Tanrısı olarak da karşımıza çıkar. Kaybolanlara yönü belirleyen bu Tanrı Copal ağacından tütsülerle tapınılırdı.

Xanuuata: Bir dağ adıdır. Maya mitolojisinde bu dağda tanrılar arasında geçen olaylar anlatılmıştır.

Xaratanga: Tzintzuntzan'da yaşayan Tarasko halkı tarafından tapınılan ve "hamamların koruyucusu" olarak bilinen Ay Tanrıçası olarak tapınıldı. Azteklerin Yer Tanrıçaları gibi toprak ve tarım ürünlerini, onların oluşumlarını ve büyümelerini simgelerdi. Hamile kadınların gittikleri hamamda koruyucu olarak bilindiği için aynı zamanda da Hamamların Koruyucu Tanrıçası olarak tapınıldı. Mitolojik öykülerde kendisine ait tarımın sembollerine zarar veren sarhoş iki rahibi cezalandırır ve yılana dönüştürür. Tarasco mitolojilerinde tapınılan bir Tanrıça'dır. Taraskoların güneş efsanesinde bu tanrıyla ilgili bazı öyküleri var. Yeryüzü ve Tarım ürünlerinin Tanrıçası olduğu gibi Ay Tanrıçası olarak da tapınılır.

Xax: Maya dilinde sözcük anlamı "Kenar, yan" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Bedenin bir bölümü" şeklinde tanımlanan "Xast" sözcüğüdür.

X-la-tix: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Avucun içinde tutulan" anlamındadır.

Xbaquıyalo: Hunchoen'in babasıdır. bak Hunchoen.

Xbaquıyalı: (Xbakiyalo şeklinde de yazıldığı görülür.) Hun Hunahpu'nun karısı ve maymun-ikiz kardeşlerin de annesidir. Maya inancında kendisine tapınıldı.

Xbalanque: Hug Hunahpu'nun kardeşidir. Bak Hug Hunahpu. Sözcüğün karşılığı Jaguar olarak tanımlandı.

Xbalanque ve Hunahpu: Maya-Kiçelerin el kitabı olan "Popol-Vuh "ta adı geçen ikiz kahramanlar. Kahraman tanrılar olarak tapınıldılar. Yaşamın varlığında var olmak için kahramanlığın zorunlu olduğunu sembolize ederler. Bak ilgili bölümler. Hunahpu ve Xbalanque.

Xe: Orta klasik kültürlerinden birisidir. Peten bölgesinin bi-

linmeyen en eski evresi olarak tahmin edilir. Bu evrede yapılan seramikler "Cihaps" kültüründeki çalışmaların, Olmeklerin çalışmalarıyla bağlantılı olarak düşünüldü.

Xek-le: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Yaprakların etrafı kirletmesi" anlamındadır.

Xex: Maya dilinde sözcük anlamı "Meni" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Vulva" şeklinde tanımlanan "Xem" sözcüğüdür.

Xeth-(Xel): Maya dilinde sözcük anlamı "Kırma, parçalara ayırma" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Kesme" şeklinde tanımlanan "Xet" sözcüğüdür.

XIII kral: İ.S.y 859 civarında hüküm süren Maya kralıdır. Palanque'de hüküm sürdü. Yapılan arkeolojik araştırmalarda gerçek adına rastlanamadı. Yazıtbilimciler tarafından verilen takma bir addır.

Xibalba: Cehennem ya da öbür dünya. Maya inançlarına göre "korku duvarı" ya da "korku ülkesi" anlamında tanımlandı. Dinsel amaçlı bildikleri ayin mağarasının çıkış kapısının ötesinde hem canavarların olabileceğine inandılar ve hem de yaşam kaynağı ve ölüler yurdu olarak düşündüler. Yukatekçe dilinde "Metnal" olarak bilinir. İnanılmaz bir şekilde yapılan tapınmalardaki tanrısal davranışlar, eskiçağ insanları arasında bile öte dünya anlayışını açık bir şekilde belirtmiştir. Tapınak olarak kullandıkları tapınma ve ayın mağarasının kapısının ötesinde yer almış olabileceği düşünülen bir canavar adı olarak da düşündüler. Ancak Maya inancında kesin karşılığı cehennem olarak tanımlanmaktadır.

Xic: Yer altı dünyasının beylerinden biridir. Nim, Xor, Car ve Chah adlı baykuşlar bu beyden Hun Hunahpu'ya mesaj getirirler.

Xilani (chilan): Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v"

harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kahin, falcı" anlamındadır.

Xmucane: Bak Xpiyacoc.

Xipe Totec: Bahar Tanrısı olarak tapınıldı. Teotihuacan'da bir mezar duvarında tasvirleri yer alır.

Xiu ailesi: Uxmal yerleşimindeki "Puuk" bölgesinde sözlü anlatımlara dayanılarak anlatılan ve Maya uygarlığında önemli başarıları olan bir topluluk. Ancak yapılan araştırmalarda Xiu ailesi daha sonraki kuşaklara ait bir aile olduğu anlatılıyor.

Xiw: Meksika'da yaşadığı anlatılan bir soy. Bunlar dönemlerinde Kokomlara karşı bir ayaklanma başlatmışlardı. Ayaklanmaya Mayapan ve Maya soyluları da katıldı. Kokomlar bu ayaklanma karşısında yenildiler.

X'quiripat: Yeraltı dünyasının beylerinden biridir. Nim, Xor, Car ve Chah adlı baykuşlar bu beyden Hun Hunahpu'ya mesaj getirirler.

Xiuhtecuhtli: Maya Tanrısı. Yaklaşık İ.Ö.3115-2721 tarihleri arasına tapınıldı. Ateş ve Zaman Tanrısı olarak bilindi. "Mavi sinek kuşu" ile ilişkili olduğu bir varlık olarak önem kazandı. Büyüme aşamasında tohum ekilmesi olarak betimlendi. Yaratıcı tanrının yeryüzündeki benzeridir. Dünyanın merkezi olarak düşünülen göbeğidir.

Xnuuata hucahtsio: Sözcük anlamı "yağmur damında" şeklinde tanımlandı. Patzcuaro gölünde bir ada. Araştırmacılar bir kısım kabilenin bu gölü Tanrılaştırdıklarını ifade ediyorlar.

Xoconusco: Bir yerleşim alanı. Burada kakao bitkisi oldukça fazla yetişir. Kakaonun anası denilen "Cante" ağaçları ve maymunların bulunduğu bir bölge olarak bilinir.

Xok: Itzamna Balam'ın ("büyük kalkan jaguar") karısıdır.

Xquıc: (Ya da Xquic) Maya inancında kahraman ikizleri doğuran bir Tanrıça olarak tapınıldı. Xbalanque ile Hug Huahpu'nun kız kardeşleridir. Mezo-Amerika tanrılar

grubunda yer almaktadır. Belge yetersizliği nedeniyle dinsel kültü, tapınma şekli ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgi verilemiyor. Bak İxquic.

Xpiyacoc: Maya mitolojisinde adı geçen bir Tanrı. Mısır Tanrıçası olarak tapınılan Mucane'nin(Xmucane) kocasıdır. (Bazı kaynaklarda Xpiyacoc ve Xmucane Meksika'nın yan isimleri olduğu şeklinde ifade ediliyor. Cipactonal ve Oxomoco'nun değişik biçimlerdeki söyleniş şekli olarak anlatılıyor.) Hun Hunahpu ile Vucub Hunahpu'nun babasıdır. İlk üç güneş dönemi süresinde insanoğlunu yaratma girişimleri bir sonuç vermeyince tanrılar düşüncesinden yararlanmak için Çöpçatan Tanrı olarak bilinen Xpiyacoc ile ebesi Xmucane'yi bulurlar. Çöpçatan Tanrı ile ebesi Xmucane'nin One-Hunahpu ve Seven-Hunahpu adlarında ikiz çocukları dünyaya gelir. İki çocukları da Yer altı Lordu'nun kızlarıyla birlikte olarak babaları aynı olan ikiz erkek çocuk yaparlar. Adlarına da Hug hunahpu ve Xbalangue koyarlar. Bak Xbalangue ve Hug-hunahpu. (Xpiyacoc dil kaymaları nedeniyle adı deformasyona uğramış ve sanki bir başka Tanrıymış gibi İxpiyacoc ya da İxpiyacocc adlarıyla da kaynak kitaplarda gösterilmektedir. Bak İxpiyacoc).

Xul: Maya takviminde güneş kültü dönemi içinde ayırım. Kült döneminin "son" şekli olarak ifade ediliyor.

Xul: 365 günlük "ha'ab" takvimine göre altıncı ayın adı. Köpek Tanrısı Tzul ile Kukulkan bu aya hükmederlerdi. Uğursuz, ölüm getiren bir ay olarak düşünüldüğü için kesinlikle önemli işler yapmazlar, ölümü bekler gibi son şenliklerini yaparlardı.

Xulu: Hunahpu efsanesinde Yeraltı tanrıları bir ateş sınavı yapmak için çağırdığı bir büyücü. Bunlar Yeraltı tanrılarını aldatmışlardı. Çünkü yanan kemiklerin çukurlar yerine kemikleri öğütüp, un haline getirerek nehire atmalarını önermiş. Böylece öldürülen dirilmeyecekti. Bu büyücülerden bir diğeri ise Pacon'du.

Xunantunich: Mayaların yaşadıkları bir yer. Klasik Maya merkezi olarak bilinir.

V

Vak: Maya dilinde altıncı günün adıdır. Sözcük anlamı ise "kaostan düzen meydana getirmek" şeklinde tanımlandı.

Vaksaks: Maya dilinde sekiz rakamının adıdır. Sözcük anlamı"İnsanı oluşturmak, onu iki ayağı üzerinde durur hale getirmek " şeklinde tanımlandı.

Venüs: Mayaların Tanrı yerine taptıkları Venüs yıldızı. Bu yıldıza eş değer olarak gördükleri bir tanrıları vardı. Venüs'ün özelliklerini taşıdığı şeklinde tasvir edilirdi. Maya astronomları Venüs gezegeninin hareketlerini doğru olarak tahmin etmiş kişiler olarak tanımlandılar. Venüs gezegeninin doğuda hangi tarihte ve batıda ise hangi tarihte kaybolacağının hesabını yapmışlardı. Her 2920 günde(8 yıl) Venüs gezegeninin güneş ile bağlantılı olan hareketlerini bilmişlerdi. Mayalara göre Venüs periyodu 584, modern günümüzdeki astronomlar ise 583.92 olarak bilmişler. Uxmal'de binaların aynı yöne bakmaları örnek olarak gösteriliyor. Yapılarının kapı ve pencerelerini Venüs'ün yönüne göre tasarlamışlardı. Onlar inançları gereği Venüs ve güneşe çok insan kurban etmişlerdi. Bu insanları canlı olarak kurban edip kanlarını da onların yönlerine doğru akıtırlardı.

Venüs Tanrısı'nın betimlenen bir çizimi

Votan: Maya mitolojisinde bölgeye uygarlık getirdiği söylenen bir kişi olarak belirtilir. Sözcük anlamı "en içteki

kalp" anlamında tanımlandı. Tsetta takviminde ise (diğer Maya soylarında) "gece işareti" olarak biliniyor. Sonraki dönemlerde Quetzalcouatl adlı bir kahraman olarak anılır. Maya tanrılar panteonunda "Savaş ve Ölüm" Tanrısı olarak tapınıldı. Tanrıça Ixchel ile evliydi. Yaşlı, siyah renkte biri olduğu anlatılır. Zaman başlamadan önce yaşadığı söylenen çok yaşlı bir Tanrı şeklinde betimlendi. Çok eski bir Tanrı olduğu için onun hakkında kimse bir şey bilmiyor ancak tapıyorlardı. Renginin siyah olmasını mağaralarda yaşamasına ya da içtiği sigara dumanından olabileceğini açıklayan araştırmacılar var. Davulların Tanrısı olarak tapınılan Votan aynı zamanda Tanrı "L" olarak da bilinir.

Vucolo Hunahpu: ("yedi avcı"ya da avcı yedi olarak da bilinir) Hug Hunahpu'nun kardeşidir. Xibalba Yeraltı tanrılarının top oynama teklifini kardeşi gibi o da kabul ederek top oynarlar. Kardeşiyle beraber top oyununu kaybederek Xbalba adlı Yer altı tanrıları tarafından öldürülür.

Vucab: Bak Vucup Caquix.

Vucup Caquix: Maya tanrılar listesinde Yeraltı dünyasında Xıbalba'nın ölümcül Tanrısı olarak tapınıldı. Adının sözcük karşılığı "Yedi papağan" şeklinde tanımlandı. Gucup Cakix, Vucab, Vucub Kamı şeklinde de tanındı. Kendini Güneş Tanrısı olarak belirten dev kuş canavar olarak belirledi. Ancak kahraman ikizler karşısında kaybetti. Baş belaları olarak bilinen Cabrakan ve Zıpacna adında iki oğlu vardı. Bunlar kötü ruhlar olarak tapınıldılar. Bu tanrıyla ilgili efsaneler oldukça fazla yazılmıştır. Canavar kuşun gagasından yanlış bir güneşi taşıdığı anlatılır. Öyküde ateşten ve diplere düştüğü anlatılır. Cygnus'un constallation'unda kuşun gagasının bir süper Nova olan "X-1'e" benzetildiği ifade ediliyor.

Vucup Caquix'ı betimleyen bir duvar kabartması

Vucub Kamı: Bak Vucup Caquıx.

Vuk: Maya dilinde yedi rakamının adıdır. Sözcük anlamı ise "yaratmak" şeklinde tanımlandı.

Vuk ama'k: ("Yedi soy") Pasifik Okyanusunun kıyılarından Atıtlan gölünün güney kısımlarına kadar yaşayan Maya soylarına verilen ad. Bu soylar arasında Ann, Cakch, Tz'utuhil ve Naualar bulunuyordu. Tulan'da yaşadığı anlatılan ilk Maya yerlileri.

VII Kral: İ.S.702 Civ. Maya kralıdır. Caracol'da hüküm sürdü. Arkeolojik kazılarda adının bulunamaması yüzünden yazıtbilimciler tarafından verilen bir takma addır.

Y

Yage: Tropikal Amerika bitkisi olarak incelendi. Kullanıldığında uzağı yakınlaştırarak, işitme yeteneğini arttırır. Bitki suda kaynatılarak sıvı haline getirilir. Kullanıldıktan sonra duvar arkalarını, uzak yerleri daha iyi şekilde görmeyi sağlar. Yapılan araştırmalarda bu bitkiyi kullanan birçok hazine avcısı istediği sonuca ulaşmıştır. Mayalar ve İnkalar bu bitkiyi tedavi amaçlı olarak kullanıyorlardı.

Yahaw Te'K'inich I: İ.S.484-531 civarında hüküm sürmüş olduğu anlatılan Maya kralıdır. Caracol'da hüküm sürdü.

Yahaw Te'K'inich II: İ.S.553-599 tarihlerinde hüküm süren Maya kralıdır. Caracol'da hüküm sürdü.

Yai: Tütsü olarak tanrılara sunulan altın renginde bir çiçek.

Yak: Yaban kedisidir. Paxil'den, Cayala'dan ve Or'dan gelen mısır kocanı ve yiyecekleri tanıtan bir varlık olarak betimlendi. Maya mitolojisinde adından sıkça söz edilir.

Yaluk: Coyopa ile kardeşi Cakulha'yı yıldırıma karşı eğitip çok daha hızlı koşmalarını sağlayan bir Tanrı olduğu anlatılır. Bu tanrının niteliklerini belirleyecek belge bulunamadığı için hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Yang: Işık anlamında bilindi. İkili yaratıcı tanrılardan Ometeotl'un betimlenme durumu olarak tapınıldı.

Yaotl: Maya Tanrısı Tezcatlipoca'nın diğer adı.

Yaqui: Qu'iche mitolojisinde Naua halkına verilen ad. Bu ad Aztekçe "göç etmiş olanlar" anlamında tanımlanan Yague şeklindedir. Maya ülkesine göç edenlere verilen bir unvandır. "kan emici ve kurban edici" şeklinde tanımlanan bu halk Tolteklerin ilk kurucularıdırlar.

Yarık toprak: (İ.S.y 695) civarında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Arkeologlar tarafından

yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıt-bilimciler tarafından verilen bir ad.

Yax: 365 günlük "Haab" takvimine göre onuncu ay. Güneş yılının orta ayı olarak hesaplandı. Sözcük anlamı "mavi yeşil" şeklinedir. Bu da Maya inançlarında gökyüzünün mavisiyle yeryüzündeki orman yeşilinin bileşimi olarak düşünüldü. Bu ayda yağmur Tanrısı Chaca tapınılırdı. İnançlarında Chac'ı dört görünüm şeklide yönleri kontrol altına alan ve istediği zaman istediği yerden rüzgar ve yağmur getirebilen bir Tanrı olarak betimlerlerdi.

Yax Balam: Mayalar'da genç ölüm Tanrısı olarak tapınıldı. Yaşamı ile ilgili henüz tam olarak açıklamalar yapılmamış. Dokuzun efendisi şeklinde betimlenir. Bak "Dokuz katlı Yeraltı dünyasının Tanrısı".

Yax geyik boynuzlu kafatası: İ.S.389-402 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya Kralıdır. Yaxchılan'da hüküm sürdü. Gerçek adı bilinmiyor. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimcilerin verdikleri takma bir addır.

Yax Pasah Chan Yoat: İ.S.763-820 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü.

Yaxha: Mayalar'da küçük bir kent. Tikal kentinin güneyinde kurulmuştur. Bu kentte Maya Tanrısı Tlaloc'un maskesini kullanan bir Tanrıça'nın dikme taşı bulundu. Adını günümüze kadar koruyabilen tek Maya kenti olarak bilinir. Bu küçük kentin modeli Maya modeliyle Meksika'daki planlı caddelerin bileşimi şeklinde bir planla yapıldığı tespit edilmiştir. Orijinal adını bugüne kadar koruyan tek kent olarak Maya tarihinde yer alır. Burada yapılan arkeolojik kazılarda ilk tarihsel dikilitaşlar ortaya çıkarılır. Araştırmacı arkeologlar Maya kültürüyle ilgili Uolantum yerleşme yerinde önemli buluntular elde eder ve koruma altına alırlar.

Yaxcanul: Bir dağ adı. Mayaların Tanrılaştırdığı bir varlık olarak bilinir. Bu dağ ile Vukup Cakix'in oğlu Zipacna ve Cabrakan top oynardı.

Yax Kuk Mo: Copan hanedanın kurucusudur. (["yeşil ya da ilk"] Quetzal-Macaw) olarak tanımlandı.

Yax-Moch-Xoc: Geç hanedan yıllıklarında İ.S III yüzyılda yaşadığı belirtilen bir yönetici.

Yax Pasah: Copan hanedanın 16'ncı kralı olarak biliniyor. Zararsız ve pasif bir kral olarak bilinir. Döneminde soyluların sayısal ve güç yönünden gelişmesini sağlamıştır.

Yaxche: "Başlangıç ağacı" anlamında betimlenen gökyüzü inançlarının sembolü olan kutsal ağaçtı. Gökyüzünü temsil eden yılan kuşu iki başlı canavarın kıvrımları üstünde ya da kutsal ağacın tepesinde dururdu. Kuş Guatemala ormanlarında yaşayan Maya dilindeki "Quetzal" kuşudur.

Yaxchilan: Mayalar'da önemli bir arkeolojik buluntu yeridir. Yaxchilan, İspanyollar tarafından bulunan bir yerleşim yeridir. Burada Aztekler de yaşadılar. Bu ad "Kalkan Jaguar" anlamına gelmektedir.

Yax Mayuy Chan Chak: İ.S.y.74 civarında hüküm sürdüğü tahmin edilen Maya kralıdır. Naranjo devletinde hüküm sürmüştür.

Yaxkın: Sözcük anlamı "yeni güneş" şeklinde ifade edilir. Maya takviminde tarım takviminin sonu ve güneş kültünün ilk ayıdır. 365 günlük "Ha'ab" takvimine göre yedinci ayın adıdır. Bu ay yeşil güneşin ayı olarak ilkbahardaki gece ve gündüz eşitliğini işaretler. Bu ayda yeni umutlar ve hayallere kapılırdı. Yaşlı güneş Tanrısı ve dört sayısının da hakimi olan Ahau Kin ve genç halefi olarak anlatılan Hunahpu'ya tapınılırdı.

Yaxuna: (Bazı kaynaklarda Yaxuanı adıyla da yazıldığı görülür.) Mayaların yaşadıkları bir kent. Yucatan yarımadasının kuzeyinde yer alır. Yapılan arkeolojik kazılarda burada önemli tarihsel belgeler ve yapılar bulundu. Özellikle arkeolog Ray Mathaney'in yaptığı araştırma ve kazılarda 60x130 metrelik tabanlı bir yapı bulunmuştur. Ayrıca bölgede Geç-klasik-Öncesi dönemle bağdaştırılan bulgular

da elde edildi. Kentte 22 kilometrelik bir hidrolik sistemin kurulduğu da buluntular arasında yer alır.

Yaxunaı: Bak Yaxuna.

Yax coc ahmut: Bir tavuğun maskesiyle tasvir edilen bir Tanrı olduğu anlatılıyor. Bu tavuğun orman tavuğu olduğu şeklinde ifadeler var.

Yax Yoat: İ.S.y 573 civarında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Kalakmul devletinde hüküm sürmüştür.

Yazıt tapınağı: Palenque kentindeki tapınak harabeleri arasında bulunan bir tapınaktır. Mayalar tarafından yapıldığı belirtilir. Yazıt tapınağı 65 metre yükseklikteki merdivenli tapınağın üzerinde yer alan bir yapıdır. Yapının taban kısmı geniş taş tabakalarla kaplanmıştır. Ayrıca kaldırılabilir taş kapaklarının yer aldığı ve kapaklar arasında ne işe yaradığı bilinmeyen deliklerin de olduğu belirtilmektedir. Taştan yapılmış kapakların altında arkeologlar tarafından bulunan merdivenlerin sonunda bir oda ve odanın içinde 5-6 genç insan iskeletinin olduğu kodlanır. Ancak iskeletlerin bulunduğu odada geniş bir mezar da keşfedilir. Mezar; 9 metre uzunluk ve 7 metre yüksekliktedir. Mezar duvarlarında Maya inancındaki "dokuz gece Tanrısı"nı temsil eden kabartmalar işlenmiş. Kazılar sırasında mezarın kapağı açıldığında içinde bir insan iskeleti ve onunla beraber gömülen yeşim taşından yapılmış süs eşyalarıyla bir maske bulunmuştu. Mezar kapağının da 5 ton civarında bir taşla kapatılmış olduğu açıklanıyor. Kitapları ülkemiz diline çevrilen araştırmacı yazar Erıch Von Daniken "Tanrıların Arabaları (Chariots of Gods)" adlı eserinde mezar kapağının üzerindeki kabartmaların uzay giysisi içinde olan robotları temsil ettiğini ileri sürdü. Ancak Daniken'nin bu hipotezi kısa sürede çözüldü. Kabartmaların İ.S.683 yılında ölen 80 yaşındaki "Güneş'in kralı" olarak tanımlanan Pacal'a ait olduğu belgelendi. Böylece Danikenin ileri sürmüş olduğu uzay elbiseli robot tezinin de konusu kapanmış olur.

Yazı işaretleri: Mayalar'da yazı yerine kullanılan sembollerin anlamları ayrı ayrı olduğu gibi ses değerleri de vardır. Bunlar çeşitli sembollerle gösterilmiştir. Bu semboller burada anlatıldığı gibi kitabın sonunda da gösterilmiştir.

Sembol-1: "ölüm" sözcüğü yerine kullanılmaktadır. Çerçeveyi bir mekan olarak gösteren bir ara işaretle ayırarak iki bölgeyi belirtir. Bu bölgeler dünya ile öbür dünyayı tanımlar. İki dünya arasındaki geçişin anlamını göstermektedir.

Sembol-2: Maddı ve manevi dünya arasındaki güç ve enerjinin etkileşimini gösterir. Çerçeve yine mekan olarak kullanılmıştır. Çerçevedeki ters dönmüş toplu iğne çizimleri enerjinin iki dünya arasındaki durumunu gösterir.

Sembol-3: Bu sembolde herhangi bir varlığın dünyaya geri dönüşünü betimler. Yani ruhun yeniden dünyaya geri dönmesi şeklinde ele alınarak gösterilmiştir.

Sembol-4: Doğumu belirtir. Bir kadının hamile kalışını ve yeni bir doğumun olacağı haberini yansıtır. Bu sembol görüldüğü zaman kadının hamile oluşu ya da doğum yapılacağı anlamını taşır.

Sembol-5: Bağ işareti adı verilir. Bu işaretin anlamı da birbirleriyle bağlantısı olan insan ya da nesnelerin sembolüdür. Şekilde gösterilen düğüm bağlılığı ifade etmektedir.

Sembol-6: Bu sembol (sembol 4) teki gibi yeniden doğuşu simgeler. Ancak hamile kadın anlamında kullanılmaz. Burada ruhsal yönden doğuşun ele alındığı ifade edilir. İskelet kaburgalarından ve ruh işaretinin gösterildiği bir semboldur.

Sembol-7: Bu sembol dikkat edilecek olursa bir elin kavrama şekli gibi gösterilmiştir. Bir şeyi kavramış gibi gösterilen bu el sembolü yaşam gücünü temsil eder.

Sembol-8: Mekan içinde gösterilen merkez daire güneşi, çizgiler ruhu gösterir. Güneş bu sembolde aydınlığı temsil eder. Bu sembolün anlamı da güneş ve ruhun ışığı anlamında kullanılmaktadır.

Sembol-9: Çizilen dairesel şeklin içindeki küçük daireler merkez ve yönleri göstermektedir. Merkezin dışındaki dört ufuk olarak gösterilmiştir.

Sembol-10: Kare içinde belirtilen diğer karelerle küçük dairesel şekil seyahati temsil etmektedir.

Sembol-11: Bir yol işareti olarak görülür. Elips şeklindeki bu sembol iki dünyaya da yapılan seyahati gösterir. İki dünya ile olan bağlantı ara çizgilerle gösterilmiştir.

Sembol-12: Bir ayak izini temsil eder. Bu ayak izinin yazıdaki anlamı ise insan ya da varlığın aldığı yol durumunu gösterir. Ne kadar yol yürüdüklerini temsil eden bir semboldür.

Sembol-13: Yukarıyı gösteren bir işarettir.

Sembol-14: Aşağıyı gösteren bir işarettir.

Sembol-15: Dikkat edilecekse aya benzer bir semboldur. Yazıda yarım ayın sembolü olarak gösterilmiştir.

Sembol-16: Su işareti olarak gösterilmiştir. "Ha" diye seslendirilir.

Sembol-17: Bulutları simgelemektedir. Şekil içinde gökyüzü ve şimşekleri gösterdiği için bulutu simgelemektedir.

Sembol-18: Şekilde bir geyiğin başı gösterilmiştir. Geyiğin hızını rüzgarla eş değerde tuttukları için "rüzgar" anlamında gösterilmiştir.

Sembol-19: tarlayı temsil eden bir semboldur. Yazıdaki anlamı ise insanların ektiği tarlalar anlamında gösterilmiştir.

Sembol-20: Şekil her ne kadar günümüzde bir tarak şeklinde gösterilmişse de ateşi temsil etmektedir. Burada bir odunun yakılma şekli gösterilmiştir. Yakılan kurbanlarla ilgili de kullanılmıştır.

Sembol-21: Yaşam ateşi"nin sembolüdür. Bu ateşin genellikle bir varlık ya da tanrının ağzından çıkmış olduğu düşünülür.

Sembol-22: sembol çıngıraklı bir yılanın kuyruğu olarak gösterilmiştir. Bu da gücün sembolü olarak bilinir.

Sembol-23: Bu sembol bir mezar işareti olarak ele alındı. Dış

dairede ölünün gözleri ve iç dairedeki üç noktayla belirlenen dölleme işareti yer alır.

Sembol-24: Her ne kadar şekil 5'e benzemiş olsa da "ruh çağırma" işareti olarak kullanılmıştır. Şekil ok fırlatılan bir yay şeklinde gösterilmiş. Ruhun hedefe ulaşması anlamındadır.

Sembol-25: Bu sembol koruma anlamında gösterilmiş. Ruh çağırma sembolüyle benzerliği vardır. Ancak bir dikdörtgen ile bileşimi gösterilmiştir.

Sembol-26: Göksel koruma olarak kullanıldı. Burada bir kuş bir tapınağın çatısına konarak kanatlarını çırpmış halde belirtilmiştir.

Sembol-27: Kurban sunaklarındaki ızgarayı temsil eder. Bu ızgaraya kurban edilenlerin kalpleri konurdu. Kırmızı renkte gösterildiği için kan dökülen kurbanları temsil eder.

Sembol-28: Kurban edilenlerin kanını temsil eder. Bu sembol genellikle kurban edilecek havanın ya da kurban kabında yer alırdı.

Sembol-29: "cezbeye tutulma" sembolü olarak gösterilmiştir. Merdiven şekilleri ruhun dünya ile gökyüzü arasındaki bağlantıyı belirtir. Şamanlar bu basamakları kullanarak yukarılara çıkmaktaydılar.

Sembol-30: İnsan ruhunu temsil eden bir sembol olarak yazıda kullanılmıştır.

Sembol-31: Bu yuvarlak şekil seslenmeyi ya da ses vermeyi temsil eder.

Sembol-32: Yuvarlak şekil ile birlikte çizilen noktalar seslenme ya da dinleme olarak gösterilmiştir. Noktalardan oluşan çizgi sesin insanlardan uzaklaşması olarak gösterildi.

Sembol-33: Kulak şeklinde bir semboldur. Kulağı temsil eder. Tıpkı duyma ve işitme gibi.

Sembol-34: Duymak anlamına gelir. Köşeli bir kulak ve ses işaretleri belirtilerek gösterilmiştir.

Sembol-35: Seslenme, çağrı olarak gösterilmiştir.

Sembol-36: İki göz bebeğinden oluşan bir işaret. Gözlerin işareti olarak gösterilmiştir. Tek bir göz bebeği bir iple çevrelenmiş olarak gösterilmişse görme anlamında kullanılır.

Sembol-37: Çiziminden de anlaşıldığı gibi ağız işareti olarak gösterildi.

Sembol-38: Ağız işaretinin etrafı noktalarla çevrildiği için kutsal bir sözü temsil etme anlamında belirtilmiştir. Kitabın sonunda semboller bir tabloda toplu olarak gösterilmiştir.

Yazıt piramidi: Palenque'de lord Pacal tarafından yapılmış olacağı ileri sürülen görkemli bir piramit-tapınaktır. Villahermosa, Alberto, Ruiz bu tapınakla ilgili çeşitli incelemeler yaptılar. Tapınağın kireç taşından yapılmış olduğu söylenir. Tapınağın dinsel törenlerde tanrılara adak olarak sunulan insan kurban ettikleri bulunan iskeletlerden anlaşılır. Sonraki dönemlerde Cotterell tarafından tapınak inceleme altına alınır. Pacal'ın mezar odasını bularak odada bulunan ünlü "Büyük Palenque Kapağı" adlı mezar kapağını bulur. Ancak mezar soyguncular tarafından yağmalanmıştı. Mezar kapağının belki de hiçbir zaman çözülemeyecek desenlerle kaplı olması Cotterell'i heyecanlandırır. Çünkü desenlerin tamamen farklı dünyaları sembolize etmiş olacağı hissine kapılır. Bölgede Mayalarla ilgili kitap ve tarihi eser niteliğindeki süs eşyalarını toplayarak Uxmal ve Chichen İtza dan sonra İngiltere'ye geri döner.

Yedinci üst dünya: Araştırmacılar "çoğalarak büyüme" şeklinde tanımladılar. Bu dönemin İ.Ö.749-355 tarihleri arasında bir gelişme gösterdiği anlatılır. Bu tarihlerde de tek Tanrıcılık inancının yayıldığı görülür. Hatta tanrının sadece Yahudilerin Tanrısı olduğu düşüncesi ağırlık bastı. Amerika'da Zapotek ve Tzolkin (İ.Ö.550), Avrupa'da; İşaya (İ.Ö.748), Zerdüşt (İ.Ö.550) İkinci İşaya (İ.Ö.550) Pisagor (İ.Ö.550) Asya'da lao-tzu, Buda (İ.Ö.552) Hindistan'da tekrar doğuş, Konfiçyüs (İ.Ö.551) şeklinde gelişme-

ler görülmüştür. Mayalar'da olduğu gibi Aztekler'de de üst dünya inançları vardı. Bu dönemde Yahudi peygamberler; İşaya, Amos'a ve Hosea'ya bilgileri öğretmeyi başardılar. İşaya Yahudilerin kuralları bozduğunu ileri sürerek istilacılarla işbirliği yaptı. Mısır ve Asur'da olduğu gibi.

Yelhuto: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kendi kemiklerini kaybetme" anlamındadır.

Yeşim Gök: (İ.S.797) tarihlerinde hüküm süren Maya kralıdır. Copan'da hüküm sürdü. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma adıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Belge yetersizliği nedeniyle krallığı ve siyasal kişiliği hakkında daha fazla bilgi verilemiyor.

Yich'ak kak: (İ.S.686-695) tarihlerinde hüküm süren Maya kralıdır. Sözcük anlamı "Kızgın pençe" olarak tanımlandı. Kalakmul devletinin kralı olduğu söylenir. Tikal devleti kralı Hasaw Chan Kawil komutasındaki ordusu tarafından yenilerek esir alındı.

Yin: Sözcük anlamı "Karanlık" şeklinde tanımlandı. İkili yaratıcı tanrılardan Omecianatl'yi betimleyen bir durum olarak gösterildi.

Yoat balam I: İ.S.y 359 civarında hüküm süren Maya kralıdır. Yaxchılan'da hüküm sürdü.

Yoat balam II: İ.S.y 749 civarında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Yaxchılan'da hüküm sürdü.

Yohualticitl: İ.S.829-1223 tarihleri arasında tapınılan Maya Tanrısı. Doğum Tanrıçası olarak tapınıldı. Betimlendiği kuş ise kırmızı papağandı. Bu Tanrıça Maya halkının inançlarına göre onbirinci üst dünyaya hükmediyordu. Yohualticitl Aztekler'de zaman Tanrıçası olarak tapınıldı.

Yol Tok: İ.S.426 civarında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Quırıgua'da hüküm sürdü.

Yönler: Mayalar doğu, batı, kuzey ve güney yönleri için ayrı anlamlar vererek inançlarıyla birlikte nasıl meditasyon yapılacağını hesaplamak için farklı şekillerde uygulamalar yaparlardı. Bak Güney, Kuzey, Batı ve Doğu yönlerinin karşılıklarına.

Yucatan: Eski adı "Ci-uthan" olarak bilinir. İspanyollar bu topraklara gelmeden önceki adıdır. Yerlilerin dilinde sözcük anlamı "öyle derler" anlamını taşır. Daha sonraki yıllarda İspanyol işgali sırasında adını Yucatan olarak değiştirirler. Mayalar bu kente "hindi ve geyik ülkesi" adını takmışlardı.

Yucunudahui: Nochistan adlı bölgede büyük olasılıkla Tolteklerin yaşamış olabileceği düşünülen Oaxaca'da bir yerleşim yeri. Miksteklere ait mezarlar da burada yer aldı.

Yulıo: Nikaragua efsanelerinde "kalp" anlamında tanımlanmıştır. Ölenler saygınlığı elde ettikleri zaman ağızlarından çıkan bir kalp güneşin zirvesinde oturan Çipattonal ve Tamagastad'ın yanına gider. Ölünün ağzından çıktığı anlatılan kalbe verilen ad.

Yukatek dili: Maya dil grubundandır. Dört dil grubu olduğu belgelendi. "Yukatek, Lakadon, Itza ve Mopan'dır". Ancak bu diller arasında "Yukatekçe" daha çok yayılmıştı. Bu gün bile Amerika'daki yerli kabilelerden bazıları bu dili kullanırlar. Ön Maya dilinden ayrılan "Huastekler" gibi "Yukatekler" de Yucatan yarımadasına yayılarak yaşamlarını sürdürdüler. En yaygın olan dil ise Yukatekçe dilidir. Bu dil dağlık bölgelerde (kırsal kesim) ve çiftçiler tarafından bu gün bile kullanılmaktadır.

Yukatek: Mayalar'da bir kabile. Bunlar Huaztekler gibi Yucatan yarımadasına yayıldılar. Kabilelerinin adını taşıyan Yukatek'çe adlı bir dil kullanıyorlardı.

Yukom Chan: İ.S.y 619 civarında hüküm sürmüş olabileceği temin edilen Maya kralıdır. Kalakmul'da hüküm sürmüş-

tür.

Yukom Kafa:(İ.S.631-636) Tarihleri arasında hüküm süren Maya kralıdır. Gerçek adı bilinmemektedir. Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan belgeler doğrultusunda yazıtbilimciler tarafından verilen takma bir ad.

Yukom Tok: İ.S.702-731 tarihleri arasında hüküm sürmüş Maya kralıdır. Kalakmul devletinde hüküm sürmüştür.

Yum Cımıl: Bak Ah Puch.

Yum Cımıh: Bak Ah Puch.

Yum-Kaax: (Yumil Kaxob adında olduğunu belirten kaynaklar da var.) Maya tanrılar listesinde tapınılan bir tanrıdır. Nal, Yum Kaxi, Tanrı "E" olarak da tapınıldı. Tarım ve Mısırın Tanrısı şeklinde çeşitli törenler yapılarak yüceltildi. Modayı izlediği anlatılan ve mısır koçanlı başlığıyla betimlenir. Genç bir delikanlı şeklinde ifade edilir. Kötü hava koşullarına, açlık ve kuraklığa karşı insanları koruduğu şeklinde bilgiler var. Bu Tanrı mısır bitkilerini bir kap içinde tutarak betimlenir.

Yum Kaxi: Bak Yum-Kaax.

Yum Kax: Maya halkının Mısır Tanrısı'na verdikleri ad.

Yuri Knorosov: Araştırmacı, yazar. Maya yazısını çözen bir yazıtbilimci olarak bilinir. Tanıtımını yapmak için yeterli belge bulunamadığından bilgi verilemiyor. Çoğu yazarlar kapris nedeniyle bu yazarın öne sürdüğü Maya yazısının çözülmesinin karşısında eleştiri yaptılar. Ancak, bazı yazarlar da bunun çalışmasına olumlu baktılar. Bu yazarlar arasında Mıchael D. Coe de vardı.

Z

Zac: Maya takviminde onbirinci ay. Bu ay ile ilgili yapılan sembol beyaz rengi simgeler. Bu ayın Av Tanrısı Zuhuy Zipi, Tholn şeklinde değiştirilmişiydi. Av mevsimi başladığı zaman bu tanrılara törenler yapılırdı. Zengin bir ay olarak bilinen Zac, şiddet ve baskı dönemi olarak da anlatılır.

Zactecauh: "Volkan Tanrısı" olarak tapınıldı. K'a'kavitz gibi yaratıcı ve ilk ata tanrılar grubunda yer alır.

Zak: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Çekirge, çekirge kabilesi" anlamındadır.

Zakal: Maya dilinde sözcük anlamı "Dokuma" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Bağlama, birbirine iliştirme" anlamına gelen "Sak" sözcüğüdür.

Zakal bacab: Ana yön Tanrısı olarak (Bacab Tanrısı) sözcük anlamı "kuzeyin bekçisi" şeklinde tanımlandı. Sembolü beyaz renkle gösterildi.

Zak-elel: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Yakıcı bir kaşıntı" anlamındadır.

Zalauan: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimiz-

deki karşılığı "Hava almak, dolaşmak, mal olmak, paha, değer" anlamındadır.

Zalotal: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.-q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Hafif" anlamındadır.

Zamnaizm: Mayaların eski dinlerine araştırmacılar tarafından verilen bir ad. Don Jose "The Rattlesnake Okulu" adlı eserinde buna değinmiş ve Zamnaizm dini olarak incelemiştir. Sözcüğe yakın köklerin Zamna'dan (Ya da İtzamna) geldiğini ifade eder. Ona görme Mayaların tapınmalarında Zamna (Ya da Itzamna) panteonun baş Tanrısı'ydı. Zamna (Ya da Itzamna) Aztekler tarafından tapınılan Quetzalcıoatl'ın bir prototipi olarak belirtilir. Don Jose, "The Rattlesnake Okulu" adlı eserinde Zamna ile ilgili "...Zamna, asıl tanrısal Maya kahramanı Kukulca'nın orijinal modeli olarak karşımıza çıkar. Kuşkusuz "Toltek Quetzalcoatl "dininin orijinal modeli olarak da... Zamnaizm kanlı ve vahşı olmayan bir dindi. İnsan kurban etmeyi Yucatan'a daha sonra burayı terk eden Tula'nın Quetzalcoatl-Toplizin Ce—Acatl tanıştırmıştır. Aynı zamanda kabilesel kurban verme onun zamanında Guatemala'daki Quishe Mayaları arasında da genişleyen bir adet haline gelmiştir. Çocukluğumda Yucatan Izamal'da Zamna'yı tasvir eden bir stüko görmüştüm. Fakat ne yazık ki, daha sonra saygısız eller tarafından bu stüko yok edilmiştir..." şeklinde önemli bir açıklamada bulunur. Mayaların eski inançlarındaki bu büyük baş tanrının bir portresi 1844 yılında frederick Cattewood tarafından çizilerek varlığı kanıtlanmıştır. Palenque'de "Quetzalcoatl-Kukulkan" kültünde Zamna (Ya da Itzamna) ile ilgili baş heykellerinin olabileceği tahmin edilir.

Zacatenco kültürü: Meksika civarında genel olarak iki kültür göze çarpmaktadır. Bu kültürler Zacatenco ve Ticoman

kültürü olarak karşımıza çıkar. Kültürlerin büyük ihtimalle Toltekler'den kalan miras olduğu gözüyle bakılır. Zacatenco kültürü Ticoman kültüründen, kültürel farkların dışında sosyal yaşamdan da ayrılır. Bu kültür döneminin gelişme gösterdiği en iyi tarihler İ.Ö.1000-500 arasında ifade edildi. Kültürün geliştiği merkez ise Tlatilco kentiydi. Bu tarihlerden sonra beklenmedik doğa hareketleri yaşandı. Bunlar Aztek metinlerinde seller, tayfun, kül yağmuru ve yanardağ patlamaları olarak ele alınır. Bu afetler dört dönem öncesi yaşadığı ifade edilir. Zacatenco kültüründe seramik çalışmalar üzerinde tombul kadın resimlerinin yer aldığı göze çarpar. Kadınlar küçük çocukları taşırken ve bazen de kollarında köpeklerle resmedilmiştir. Tombul kadın resimlerinin hangi amaçlarla yapıldığı ise kesin olarak bilinmemektedir. Bu resimlerin öteki dünyada ölülerle yapacakları yolculuk sırasında eğlenmeleri için çizilmiş olabilecekleri tahmin ediliyor. Bu dönemde yapılan Tlatilco heykelleri de ilgi çekici olmuştur.

Zapotek kültürüne ait bir taş yontusu

Zapotekler: Mezo-Amerika denilen kültürel çevre içinde yerini alan bir kabile ya da ülke olarak tanımlanıyor. İspanyollar bölgeyi işgal etmeden önce bu halk Tehuantepec ile Acapulco arasındaki bölgede yaşarlardı. Yaşadıkları yer büyük okyanusun yamacındaydı. Bugün sayıları yaklaşık 200 bin kişi olarak kalmış ve Oaxaca bölgesinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Maya uygarlığının bugünkü mirasının ortak insanlarıydı. Oaxaca Mistekleri ve Zapoteklerin takvim ve yazı sanatını ilk defa kullanan bir halk olduğu sanılıyor. Bunlar ayrıca Maya inançları açısından önemli bir konumu olan 260 günlük takvimin gün adları için çeşitli çalışmalarda bulundukları tahmin ediliyor. Oaxaca Mistekleriyle beraber takvim sayılarının "sayı sis-

temi" üzerindeki buluşlarında da önemli katkıları olmuştur. Bu kabilenin dini merkezi Monte Alban dağındadır. Ancak bu dağda bulunan buluntuların kesin bilgileri vermeye yeterli olmadığı anlatılır. Zapoteklerle ilgili bir İspanyol ekibi Monte Alban'da Zapoteklerle ilgili olabileceği tahmin edilen bir tapınak harabesini buldular. Araştırmalar hala devam etmektedir. Zapotekler'de rahiplerin cüppesiyle kralların cüppeleri genellikle aynı biçimde yaptırılırdı. İkisi de baş tanrının ad özelliklerini taşırlardı. Bu yerli halkın varlığına İ.S.IV. yüzyılda varıldı. Hatta kaynaklarda XII'nci yüzyılda Tolteklerin saldırısına uğradıkları belirtilir. Bu halkın ölülere tapma geleneğinin olduğu söylenir. Nedeni de mezarlarında ölüye armağan olarak bırakılmış seramiklerden kaynaklanmış olabileceği ileri sürülür. Mezarlarında ölünün küllerinin yer aldığı kaplar ise yine mezar başında oyulmuş bir kayaya saklanırdı. Zapotekler de Mayalar gibi bir dil kullanmışlardı. Onlar Monte Alban'ı kuşattıkları zaman kentte kendi dinsel kültlerine göre tören alanları, tapınaklar ve saraylar inşa ederler. Hatta arkeolojik tanımlamalarda tapınak duvarlarında kendi dilleriyle yazmış oldukları metinlerin hiçbir zaman çözülemeyecek şeklinde yazdıkları ifade edilir.

Zayi: Bir yerleşim alanı. Arkeologlar tarafından incelemeye alınan bu bölgede büyük bir merdivenin yer aldığı üst üste konulmuş katlarla piramide benzetilen tapınak niteliğindeki üç katlı yapılar dikkat çekicidir.

Zaztun: Sözcük anlamı ("berrak taş") şeklinde tanımlandı. Bir dağ kristalinin adı. Mayalar bu kristalle fal bakarlardı.

Ze: Maya dilinde sözcük anlamı "Darbe, yara" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Darbe, yara" anlamına gelen "Sas" sözcüğüdür. Bazı kaynaklarda sözcük anlamı "Vurarak kötü davranma, dövme" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Kan dökme, boğazını

kesme, katletme" anlamına gelen "Sf-t(sebil)" sözcüğü olarak ele alınmıştır.

Zea mays: Yerli mısıra verilen ad. Eski araştırmacılardan Sylvanus G.Morley bu yerli mısırın ilk defa Mayalar tarafından yetiştirildiğini öne sürdü. Bunun belirgin açıklamasını Guatemala'nın dağlık bölgesinde yaygın bir dağ bitkisi olan Teosinte'ye bağlandı. Teosinte'nın yabanıl atası olduğunu ileri sürdü.

Zibac: Sassafra ağacı olduğu şeklinde ifadelere yer veriliyor. Kuzey Amerika kıtasına özgü bir ağaç türüdür. Defnegiller familyasındandır. Yaratılışta kadının etinin yapıldığı madde (ağaç olabilir. Çünkü tahtadan konuşan insanların yapıldığı mitolojilerinde anlatılır.)

Zic: Maya-Kiçelerin kutsal el kitabında bu sözcük sigara olarak geçer. Demek ki sigara içme geleneği Colomb öncesi Amerika'da olduğu, kültürün de çok eskilere dayandığı hatırlatılır. Kiçelerde Tütün Tanrısı'nın adı da Zic-Ahau'dur.

Zic-Ahau: Maya-Kiçeler'de Tütün Tanrısı olarak tapınılır.

Zip: Maya takviminde üçüncü ayın adıdır. Bu ay Geyik Tanrısı olarak manik gününü temsil eden Tanrı Tohil'e adanmıştı. Tohil, Maya inancında "ilk ejder" olarak tapınılan Kukulkan'ın görünümünü yansıtan geyiğin adı olarak bilinir. Bu ayda yapılan kan töreninde dil kesilerek kan dökülürdü. Kukulkan dışında bir sayısının hakimi olan Genç Ay Tanrıçası İxquic de temsil ederdi. Genellikle bir nevi dolandırma, aldatma ayı şenliklerle kutlanırdı.

Zipacna: Dev bir varlık olduğu söylenen Vucub Caquıx'in (Vucup Cakix'in) oğludur. "yeryüzünü ben yaptım" diyen Ateş, Volkan Tanrısı olarak bilinir. Hunahpu ile Xbalanque tarafından öldürülür. Kendisi gibi Yeraltı devi olan Cabrakan'ın kardeşidir. Aşırı derecede kibirli ve kötü biri olduğu anlatılır. Dörtyüz genç savaşçıyı kolayca öldürdüğü söylenir.

Zob: Maya dilinde sözcük anlamı "Ur, şişme" şeklinde ta-

nımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Tümör, kabarma, şişme" anlamına gelen "Zobe" sözcüğüdür. Bazı kaynaklarda "Kasık) lenf bezi iltihabı" anlamında tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Cüzam" anlamına gelen "Zobh" sözcüğüdür.

Zolhauzah: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.-g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Kabuk değiştirmek, soyunmak" anlamındadır.

Zompopo: Popol-Vuh'ta adı geçen bir karınca türü. Bu karıncalar her şeyi ustura gibi kesen, yaprakları kemirerek yok eden ve gece dolaşmayı seven bir karıncadır. Aynı karınca ile ilgili İslam dininde de anlatımlar yer alır. İslam mitolojisinde karıncaların bir gün bulundukları yerde, önlerini kapatan cam perdeyi kemirerek insanların arasına girip her şeyi yok edeceği anlatılır. Genellikle Anadolu'da Kürt kesiminin bulunduğu bölgelerde halk arasında anlatılır. Büyük bir ihtimalle Kürt mitolojisine ait bir öyküdür.

Zotz: Maya takviminde dördüncü ayın adıdır. Mayaların son derece korktukları Ölüm Tanrısı Chamalcan hükmederdi. Bu tanrıya bugünkü yarasa adamlar anlamına gelen Tzotzil kabileleri baş Tanrı olarak taparlar. Zotz adındaki yaralara bürünen tanrıyı hoşnut tutmak için kurbanlar verilirdi. Eğer kurbanlar verilmeseydi büyük felaketler getirirdi.

Zotz Cama Zotz: Bak Camazotz.

Zotzilaha Chamalcan: Kakçikelerin (Cakchiquel) yarasa şeklinde betimlenen bir tanrıları. Zotzilha kelimesi tek başına "yarasanın evi" şeklinde tanımlanıyor. İkinci sözcük olan Chamalcan'ın Türkçe karşılığı bilinmiyor.

Zoyen: Maya dilinde sözcük anlamı "Rahim" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün

karşılığı "Genital organlar" anlamına gelen "Soi" sözcüğüdür.

Zubzaul: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Ayıp, rezil olunan" anlamındadır.

Zuhuy: Maya dilinde sözcük anlamı "Bakire" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Rahibe" anlamına gelen "Sua" sözcüğüdür.

Zullah: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtblimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "Yusyuvarlak, toparlak" anlamındadır.

Zup: Maya dilinde sözcük anlamı "Değneklerle önünü kapama" şeklinde tanımlandı. Mısır dilinde anlam bakımından bu sözcüğün karşılığı "Kapama, önünü kesme" anlamına gelen "Sx" sözcüğüdür.

Zupe-it-kah: Bilindiği gibi Maya dilinde "d.f.g.j.q.s.v" harfleri yer almaz. Dilbilimciler ve yazıtbilimciler tarafından "d.f.g.j.q.s.v" harfleri, sözcük aralarına ses uyumunun sağlanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı "İyi, korunmalı yerde kurulmuş köy" anlamındadır.

Zuyua yazması: Tulan yazması olarak da bilinir. "Zuyua" sözcüğü "Eskiçağ Mısır" medeniyetinde Mısırlılar "Mısır medeniyetini" anlatırlarken kullandıkları Libya kökenli bir sözcüğün fonetik yapısına benzer.

Zuzurave: Bak Camexan.

Dizin

A

Aac, Aac, Aac, Aacan, Aakal, Abaj takalik, Abancay, Abapo, A-biz-tat, Ab Kin Xoc, Aborijen, Acan, Acantu, Acat, Acenceh, Ach(aç), Achij, Aconcaqua, Acotzintli, Actun Tunchil Muknal, Ac Yanto, Agave, Aguada, Aguatepek, Aguatepek dili, Ahal tocop, Ahau, Ahal K'ana, Ahal Pun, Ahal mez, Aharicab, Ahau, Ahau-Chamahez, Ahau Ahpop, Ahawob, Ah Bolom Tzacab, Ah Bolon Tzacab, Ah Bolon Dzacab, Ah Bolon Dz'acab, Ah-cacav, Ah-Cılız, Ah Chicum Ek, Ah Chuy kak, Anchuri Hirepe, Ah Chicumek, Ah Ah Cuxtal, Ah Cun Can, Ah Cuxtal, Ah Hoya , Ah Hulneb, Ah Bolon Dzacab, Ahi, Ah Kin, Ah Kinchil, Ahlaval, Ah-meexnal, Ah Muzen Cab, Ah Muzencab, Ah Tok, Ah tzip, Ahau can, Ahaw, Ahaw Kin, Ahau Kin, Ah Ne Ol Mat, Ah Peku, Ah Puch, Ahpuch, Ahpuch, Ahpu, AhTzenul, Ah Tzenul, Ah Tzul, Ahulan, Ah Uuk Yol, Ah Uuc yol Zip, Ah uoh puc, Ah Yum Kımıl, Ah Zuiva, Ailesel alt dünya, Ain, Ajaw, Ajbit, Ajtzak, Ajq'ij, Ak, Ak, Akal, Akatek, Akatek dili, A, Al, Alak, Alaghom Naom, Alaghom Naom Tzentel , Alautun, Alfred Percival Maudslay, Al-he-than, Allpa manta rurak, Al-met-a-bal, Almehenob, Alta verapaz, Altıncı üst dünya, Altun ha, Alom, Alphabet Gods, Amal mez, Amapala, Amazon, Amazon, Ancon, Anti-kan, Antıqua, Andlar kondoru, Andenes, Anone, Antonio de Rio, Antonio de Ciudad Real, Apachiohualitli, Apo, Apokalipto, Apola, Apu, Araro, Arevalo, Artık gün, Astro-Mimarlar, Ataerkil, Atitlan, Ayın takvimi, Ay Jaguar, Ay Kafatası.

B

Ba-bul, Bab, Baab, Baat, Bac, Bacablar, Backlum Chaam, Bah, Bah, Bajo, Bak, Bak, Bak, Bakah, Baktum, Balah Chan Kawil, Balakbal, Balak-al, Balam A'kab, Balam Quitze, Balams, Balanque, Balankanche, Ban, Barra, Batı yönü, Batz, Bayan altı gök, Bax, Ba-ul-pol, Becabs, Becan, Belachina, Bel-ha, Bel-han, Bel-mul, Beel, Ben, Ben Elaba, Beş dünya fikri, Beşinci üst dünya, Beydo, Bir, Birinci üst dünya, Bixa, Bixa orellana, Bitol, Bob, Bolan, Bolon Dzacab, Bolon Tiku, Bolon Dzacab, Bolon Ete Na, Bolon K'awil I, Bolon K'awil II, Bolon ti ku, Bolon Tzakab, Bolontiku, Bonampak, Bo-le, Bo-lo, Bolon eta Na, Bor, Bozazio, Bulah, Bulkabil, Bul-kul, Buluc Chabtan, Buluc Ch'abtan, Buluk Kab,

Bus-ol-kal, Butz'ah Sak Chik, Butz Cihan, Büyük devre, Büyük jaguar pençesi, Büyük yukom.

C

Caa, Cab, Cab, Cabal, Caban, Cabracan, Cacoch, Cabrakan, Cacaxtla, Cacoch, Caha Paluna, Cahil, Cajolom, Calakmul, Calleman Matriksi, Cakix Tukur, Cakixaha, Cakulha, Cakulha Hurakan, Camalötz, Camazotz, Cama Zotz, CamE, Camexan, Campeche, Canamayte, Canek, Caneques, Canquistador, Cante, Canicule, Cancuen, Can sib, Caprakan, Capol pom, Carl Johan Calleman, Caracol, Casper, Catoche, Cauac, Caucac-sky, Cauich, Cax-hul, Cay, Ce acatl, Ceh, Ceiko, Cella, Cenote, Ceremonıal bal, Cetah, Chamıa bak, Chamıa holom, Cha, Chab, Cha Mai, Chan, Chan-tia, Chac, Chac, Chac Chel, Chaak, Chacal Bacab, Chachapoya, Chac Mool, Chac Uayeb Xoc, Chac Xıb Chac, Chacmool, Chacmultun, Chajal, Chak, Chak Chel, Chakitzam, Chak Xib Chak, Chak Zotz, Chalchiuhtlicue, Chal-ikal, Chakanputun, Chamalcan, Champoton, Chantuto, Chan Bahlum, Chaan Muan, Chan Muwan, Chanes, Chaob, Chaoc, Chavi Tukur, Che, Chen, Chen-al, Chenes, Chetumal, Chıbılkın, Chi-tal, Chiapa de Corzo, Chiapas, Chi Pixab, Chicha, Chıccan, Chıcchan, Chicchan, Chichen, Chichen İtza, Chichicastenango, Chichicastenango, Chicunauhapan, Chikanel, Chilacayot, Chilam Balam, Chilate, Chikin, Chi k'a'k, Chimalmat, Chipi Cakulha, Chi Pixab, Chiplin, Chixoy, Chiquimula, Christoph Columb, Chuc-na-zol, Chucma quı, Chu-munl, Choc Chel, Cholula, Chomiha, Chu-Cakche, Chuen, Chuen, Chuj-cakche, Chultun, Cib, Cihuapipiltin, Cimen, Cimi, Cinteotl, Cintrococopi, Cit Bolon Tum, Cit chac coh, Ci-uthan, Ciuadadela, Cizin, Cızın, Coa, Coatzecoalcos, Coba, Cocom, Cocıjo, Cocijo eza, Cocijo pij, Cocijo pitau, Codek yazması, Codice tabloları, Coh, Colima, Colıcha Cozee, Comalcalco, Comitan, Coqueelaa, Coquenexo, Coquı Bezelao, Coquı Huanı, Coque Xee, Copan, Copan, Copolchi, Copıjcha, Cortalus Drissus Drissus, Cortesianus, Cotzumalhuapa, Coy, Coyopa, Cozumel, Cozaana, Cross tapınağı, Cu, Cuchumi qui, Cuchumaquic, Cueravahperi, Cumku, Cupanzieri, Curicaveri, Curiti-echa, Curita Kaheri, Curl Snout, Cutch-toba, Cuxtal, Cux obeh.

Ç

Çifte şans, Çifte tarak, Çikomukeltek, Çikomukeltek dili, Çipacttonal, Çendal, Çol, Çol dili, Çolti, Çolti dili, Çontal, Çontal dili, Çorti, Çorti dili, Cote, Çuh, Çuh dili.

D

Danta piamidi, Deozacuancu, Diego de Landa, Diego Garcia de Palacio, Dizibilnocae, Doğru sayım, Doğu yönü, Dokuz büyülü içecek,

Dokuz katlı yer altı dünyasının Tanrısı, Dokuzuncu üst dünya, Dördüncü güneş, Dört ana yön, Dördüncü üst dünya, Dreamspell, Dresden yazması, Dubdo, Düğüm Ahaw, Düğüm gözü jaguar I, Dünya ağacı, Dzezho(Cezo), Dzib (cib), Dzibilchaltun, Dzob (cob), Dzuleler.

E

Eb, Acotzintli, Edzna, Ehecatl, Ekchuah, Ek-chuuah, Ek-Zıp, El Baul, El Mirador, El Palacio, El Zapote, Ekel Bacab, Erken Formativ, Erken Klasik, Erken Post-lasik, Esperenza, Esperanza kültürü, Etznab, Etznab, Etz'nab, Evrensel yaratılış dönemi, Ezoterik.

F

Fat-god, Florero, Francisco Hernandez de Cordoba, Francisco Ximenez, Frederick Catherwood, Frog-god.

G

GI, GII Bolon Tzakab, GIII Kınıch Ahau, Gecenin efendileri, Geç Formativ, Geç Klasik, Geç Post-Klasik, Genç mısır Tanrısı, Gezi rehberi, Glif, Goranchacha, Gök Kawak, Gök tanık, Gök Xul, Gregory takvimi, Groiler yazması, Guacal, Guardabaranca, Guatemala, Gucumatz, Gukup Cakix:, Gukup Came, Güneş çemberi, Güneş evreleri, Güneş takvimi, Güney yönü, Gün kayıtçıları, Gün işaretleri, Güneş lekesi Döngüsü.

H

Ha, Haahab, Ha'ab, Hablatun, Hac, Hacavitz, Hacha, Hachakyum, Hachakyum, Hach-mac, Haç, Halac Uinicil, Halac Winik, Ham-bulum, Hanab Pakal, Hanhan, Harakan, Hasaw Chan K'awil I, Hasaw Chan K'awil II, Hauaine, Hauberg dikmetaş, Hayvan kafatası, Hekah, Hela, Helam, Hela-la-bat, Helal-pol, Hel-men, Heneguen, Hepptal, Herrera dikmetaşi, Hero-twins, Het, Hevillas, Hi-bel, Ho, Hol-bel-nun, Hobnil, Hoh, Hol, Hol-a-ke, Holkanob, Holkon, Holmul, Homlil, Honduras, Hor Chan, Huachuma, Huanta, Huantum, Huastekler, Huastek dili, Huaxequeler, Hub, Huechaana, Huehuetenango, Huehueteotl, Huemac, Huichaana, Huitz-Hok, Hul-a-ne, Hule, Huliznab, Hun, Hunbatz, Hun Came, Hun-choen, Hun-chowen, Hun Hunahpu, Hunahpu, Hun Ahau, Hun Ahaw, Hun Aphu, Hun Nık, Hunapu, Hun Pıc Tok, Hunchoen, Hunchouen, Hun Chowen, Hunu Choen, Hunab, Hunab ku, Hun Nal, Hun Nal Yeh, Hun Nal Ye, Hunhau, Hunahau, Hunahpuguch, Hunahputi, Hun Batz, Hun Chuen, Hun nal, Huğ Nah Yel, Huğ Chouen, Hunab-ku, Hunahau, Hun-nik, Huğ pic tok, Hunak Keel, Hunrakan, Hunrakan Tukur, Huracan, Hurrican, Hutü.

I

Ic, Ik, ILah, ILmeh, Im, Imix, In cah, In lak'ech, In lak'ech felsefesi, Ipalnemoani, I'quı balam, Iquagua, Itza, İtzal, Itza dili, Itzamna, Itzamna Balam I, Itzamna Balam II, Itzamna Balam III, Itzamna K'awil, Itzamna K'awil, İtzas, Ix, Ixamucane, Ixtab, Ixchebelyax, Ix Chel, Ix Chebel Yax, Ix Chup, Ixtab, Ixtlilxochit, Ix-Tub-Tun, İxyacoc, Izamal, Izapan uygarlığı.

İ

İedi, İkinci güneş, İkinci üst dünya, İlk güneş, İlk Mayalar, İnsan kurban etme, İşil, İşil dili, İtzimte, İukatan, Ium Cimih, İqui Balam, İx asal voh, İxbalba, İxbalanque, İxcacau, İx can leos, İxcanil, İxchel, İxmucane, İxmucur, İxpiyaccoc, İxpurpugüek, İxtol, İxquic.

J

Jaguar , Jaguar pençesi I, Jaguar Paw, Jaguar pençesi II, Jaguar piramidi, Jester-gods, Jewelled-Skull, Jhon Llyod Stephens, Jaina, Jakaltek, Jakaltek dili, Jalisco, Jewel K'awil, Jhon Lloy Stephens, Jicar, Jocote, John Llyod Stephens, Jolom Tukur, Joseph Campbell, Juan de Zumarrga.

K

Ka, Kaa, Kab, Kab, Kaban, Kabah, Kabul, Kacoch, Kah, Kahal Bacab, Kahun, Kaian, Kak, K'a'kavitz, K'ak Tiliw Chan Chak, K'ak Kal Chan Chak, K'ak Yipiy Chan Chak, K'ak Hoplah Chan K'awil, Kak Tan Chel, K'ak Tiliw Cham Yoat, Kakçikel, Kakçikel dili, Kakupakal, Kal, Kal, Kalab, Kalabah, Kalan, Kalabtun, Kalakmul, Kalano, Kalat-ich-che, Kaleb, Kalez, Kalkan Jaguar, Kalkan Kafatası I, Kalkan Kafatası II, Kalkan Tanrı K, Kalomte, Kalomte balam, Kalput, Kaltal, Kam, Kambul, Kaminaljuyu, K'an Hok Chitam I, K'an I, K'an II, K'an III, Kan, Kan, Kan, Kan balam, Kan Balam I, Kan-kan-il, Kan pet, Kan-Xul, Kanjobal, Kanjobal dili, Ka'n domuz, K'an'kin, Kantahal, Kantole, Kanul, Kap, Karanlık güneş, Karıl, Kat, Kat, Kati, Kaat-lo, Katun, Katun, Katun kehanetleri, Ka't, Kau, Kauçuk top, Kauıl, Kayab, Kaz, Kawak, Kawil, Kawil, Kax, Kax-hul, Kazal, Keçisağan, Ked, Kedo, Keehel wah, Keh, Kekçi, Kekçi dili, Kelat, Kelebek Tanrıça, Keyen, Kımıl, Kısın, Kıvrık Jaguar, Kıvrık yılan, Kib, Kiçe, Kiçe dili, Kike-kakçike, Kimi, Kin, Kin, K'inich Akul Anab III, Kınıch Ahau, Kınıch Ajaw Pakal, Kınıch Kakmo, K'inich, Ahkal Mo'Nab, K'inich K'an Hok'chitam II, K'inich Hanab Pakal, K'inich Hok'K'awil, K'inich K'uk Balam II, Kinich Kak mo, Kinich-kak-Moo, K'inich Tatab Kim I, K'inich Tatab Kim II, K'inich Tatab Kim III, Kinich ahau, Kinchiltun, K'inich Kan balam II, K'inich Tobil Yoat, K'inich Yax K'uk'Mo', Kisin, Kişe tanrıları, Kit-le, Kixan, Klasik mayalar, Koba, Koh-i-baba, Kokom, Kolha, Ko-lum, Kotbee,

Koz-lu-kaan, Koz-tul, Kotz poop, Kral A, Kral, Kral B, Kral D, Kral E, Kral 1, Kral 2, Kral 2, Kral 2, Kral 3, Kral 3, Kral 3, Kral 4, Kral 4, Kral 4, Kral 5, Kral 5, Kral 5, Kral 6, Kral 6, Kral 7, Kral 28, Kral 8, Kral 8, Kral 9, Kral 36, Kral 37, Ku, Ku, Kuba, Ku-bul, Ku-chac, Kucumatz, Ku Hunab Ku, Kuh, K'uh, Kuna, K'uk Balam I, Kukil, Kukulkan, Kukulkan piramidi, Kul ahaw, Kulu-kan, Kulkuylkan, Kum, Kumk'u, Kun-nal, Kunku-Chaak, Kurban töreni, Kurban Tanrısı, Kuş jaguar, Kuş jaguar I, Kuş jaguar II, Kuş jaguar III, Kuş jaguar IV, Kuş pençesi, Kur, Kut-chi, Kutsal çember, Kutsal mekan, Kutsal takvim, Kuxtanali, Kuyos, Kuzey yönü.

L

Lahnuk, Lahun, Lahun Chan, Lahun-pen, Lahun Pel Etznam, La Lagunita, Lakanha, Lakadon, Lakin, Lalpoor, Lallak, Lamanai, Lamat, Lam-mac, Las charcas kültürü, Laux, La Venta, La pasadila, Le ah, Leiden levhası, Lento, Leya, Leyde nişanı, Leydi Olnal, Leydi Sak K'uk, Loc, Locona evresi, Lola, Loltun, Lotzquı, Los Pınchudos, Lowe-ha, Lsd 25, Lubaatun.

M

Ma, Mac, Macamob, Mac Mitun Ahau, Madrid yazması, Magliabecchi, Mah, Mahal, Mahan, Mahucutah, Majacutaj, Maxtli, Maa-kheru, Mam, Mam, Mam dili, Mamike, Mamlar, Mamom kültürü, Manik, Manikin scepter, Mano, Marıano de Sılva Rondon, Mars, Matitan, Matlactli, Mash, Mastate, Ma ohel incah , Mau, Maurice Cotterall, May, Maya astronomisi, Maya dili, Mayalar, Mayaların varlığı,
Mayaların yok oluşu, Mayalar'da bölgeler, Maya duaları, Mayalar'da doğum, Maya dileri, Mayaların keşfi ve kökeni, Mayalar'da evlilik, Mayaların sosyal yaşamları, Maya resim sanatı, Maya takvimi, Mayalar'da din, Maya tanrıları, Maya yazmaları, Mayalar'da şiir, Mayalar'da isim glifleri, Maya soyları, Mayalar'da Doğum, Mayalar'da biyoljik sır, Mayalar'da beyin ameliyatı, Maya Uygarlığı, Mayalar'da yönetim, Mayapan, Mayatepek, Maz, Mazti, Mbaz, Mdı, Mechion, Mehen, Mek, Mekah, Melez-Kan, Men, Men, Menchahal, Menta, Merida, Metate, Mezoamerika, Mısır, Mısır Tanrısı, Michoacan, Mictlampa ehecatl, Mictland, Mictlantecuhtli, Miguel Angel Asturias, Miqtanteot, Milpa, Miraflores, Mitlan, Mitan (Than), Mit-tun, Mixtekler, Moo, Moan, Moch, Mokul, Mol, Moltan, Mol-o, Monkey-Twins, Monte Alban, Mopan, Mopan dili, Motagua, Motozintlek, Motozintlek dili, Motz-het, Motztun, Mse, Mu, Muan, Much, Muk, Mulac, Mul tepal, Mulchic, Mulkabat, Muluc, Mum-o, Muntai, Mutahi, Mutkuna, Muwan.

N

Na, Na, Nab, Nac, Nacxit, Naga imparatorluğu, Naguał, Nahual, Naj

tunich, Nal, Nal, Naa-kal tabletleri, Nakbe, Nakom, Nakum, Nantze, Naranjo, Naat, Nance, Nukatl, Nayarit, Ndan, Ndoyet, Ndo'yet, Ndozın, Nefis Köreltme Tanrısı, Nen, Nık, Nicah Ta'Kah, Nike, Nikolas Federmann, Nilüfer çiçeği, Nixtamal, Nohock Ek, Noh-hi, Nohol, Nol-pol, Noncomala, Nubu, Nun Yax Ayin I, Nun Yax Ayin II.

O

Oaxaca, Obeh, Obsidian, Oc, Oc, Ocos evresi, Old-black-god, Old-jaguar-paddler, Old-stnigray-padler, Olmekler, Ol, Olmek tanrıları, Omecinatl, Ometeotl, Omeyateite, Omeyatecigoat, One-hunahpu, Onsekiz tavşan, Onbirinci üst dünya, One-hunahpu, Onikinci üst dünya, Onüçüncü üst dünya, Onuncu üst dünya, Orta Formativ, Orta Klasik, Orta Post-Klasik, Otok, Ox, Oxlahun Muan, Oxkintok, Oxlahun- tiku, Oxlahuntıku, Oxlaj, Oxlan.

Ö

Ölülerin evrim dönemleri, Ön Maya dilleri.

P

Pacal, Pach, Pacimbave, Pachal, Pacon, Paddler-gods, Pahac, Pak, Palcan, Palenk tapınağı, Palenque-triad, Palo Volador, Pal-tul, Paluan, Pantulan, Pan Cayala, Pan Paxil, Paris yazması, Patan, Pauahtun, Pax, Palenque, Pawahtun, Pecul, Pekari, Pek wah, Pepen, Peresianus kodeksi, Petamuti, Peten vadisi, Peten İtza gölü, Peter Harrison, Pex-a-ul, Pichanto, Pıchana Gobeche, Piedras Negras, Pibnal, Piktun, Pitao cozobi, Pipiler, Pitao-Cozobi, Pixen, Piz Hui tec, Pok, Pokomçi, Pokomçi dili, Pokomam, Pokomam dili, Pom, Pop, Popol-Na, Popol Buj, Popol - Vuh, Popol-Vuh kaynakları, Ppapp hol chac, Pucbal-chaj, Puch, Pui, Puuk, Purun runa, Pusula tanrıları, Puxti (Ppux).

R

Rabinal achi, Ramon ağacı, Raxa Cakulha, Recinos, Ricardo Agurica, Richard S.MacNeish, Rio Azul, Rio Bec, Robert Cobean, Ronald Bonewıtz, Rutve.

Q

Quiche, Quiche-Maya yer, Q'in, Quahue, Quiabelagayo, Quintana, Quirigua, Quetzal, Quetzalcoatl, Quetzaltenango, Queranda, Quıche, Quıateot, Quintana Roo,

S

Sadak, Sak Nık Chıccan, Sak, Saka, Sakapultek, Sakapultek dili, Saknik, Salyangoz kabuğundaki Tanrı, Samanyolu, Santa Rosa Xtampak, Sapotilye, Sayı tanrılarıSek, Sekiz maymun, Sekizinci üst dünya, Seven-

hunahpu, Siebal, Sıfır, Sip, Sipaka, Sipaka dili, Sirahtatahperi, Siyah Cihan Kawil I, Siyah Chan K'awil II, Siyah Kak, Siyah Tanrı M,Smoke-Monkey, Sodomi, Sogamoso, Sotz, Sotz, Soytarı Tanrı, Stairway tapnağı, Stormy Sky, Swasey.

S
Şehir sembolleri.

T
Tab, Tac-in-uenel, Tac tu pol-ta, Tac uave, Tahom Uk'ab K'ak, Tahsin Mayatepek, Tajin, Takalik abaj, Takah, Takvim döngüsü, Tam, Tamacaz, Tamagastad, Tamale, Tamohuanca, Tan, Tanrı, Tanrı II, Tanrı III, Tanrı IV, Tanrı VI, Tanrı VII, Tanrı VIII, Tanrı IX, Tanrı X, Tanrı E, Tanrı O Ixchel, Tanrı B Chac, Tanrı G, Tanrı K, Tanrı H, Tanrı Y, Tanrı Q, Tanrı S, Tanrı P, tanrısal birleşme, Tanrıça, Tapachula, Tarasko, Tariakaherio, Tatak, Tat, Ta-tul, Tayasal, Te'K'ab Chak, Teko, Teko dili, Tel, Telleh, Teonakatl, Teosinte, Teotiuhacan, Teotihuakanlar, Teopisca, Tepantitlan, Tepeu, Tepeu Oliman, Tepp, Tepew, Tepeu, Tetitla, Tepal, Tezcatlipoca, Thon, Thul, Ticoman Kültürü, Tigre Piramidi, Tihate, Tikal, Tikal'ın ecesi, Tilalam, Titlacauan, Titil-gana-abah, Tiquisate, Tix, Tivela, Tlacolteotl, Tlahuizcalpantecuhtli, Tlalchitonatiuh, Tlaloc, Tlakskaltek, Tlaltecuhtli, Tlatelolco, Tlapallan, Tleyquiyahuilo, Tloque Nahuaque, Tma-xel, Tohil, Tohil, Tojolobal, Tojolobal dili, Tokuruk, Tol, Toltekler, Tollan, Tonatiuh, Tonino, Topiltzin, Top oyunu, Troano kodeksi, Trocotesien Kodeksi, Toto naklar, Tsiuanqua, Ttehakak, Tub-kak, Tubukzil, Tuc, Tuch, Tucla, Tul, Tula, Tulan yazması, Tulnuk, Tulukan, Tulum, Tum Yol K'inich, Tun, Tun, Tun dönümü hesaplama, Tun K'ab Hix, Tutal, Tutum Yol K'inich, Tuu, Turan, Tüten batab, Tüten İmix Tanrı K, Tüten kafatası, Tüten kabuk, Tüten maymun, Tüten sincap, Tüylü Yılan Tzab, Tzakol, Tzakol kültürü, Tzec, Tzeltel, Tzeltel dili, Tzibilchaltun, Tzite, Tzite, Tzo, Tzob can, Tzolkin, Tzompantli, Tzotzil, Tzotzil dili, Tzibilchaltun, Tzimin Chac, Tzincaococ, Tzontlilic, Tzul, Tzununiha, Tzutuhli, Tzutuhli dili, Tz'utujil.

U
U Ua-a-neh, Uaan, Uac mitun ahau, Uah, Uanmal, Uayeb, Uayactun, Uaxac Yol Kauil, Uarıuricocharuna, Uaxactun, Uaxaclahunkins, Uaxactun, Uaxak, Uinal, Uija tao, Uinal, Uinal yaxkin, Uinic, Uial Muan, Uinal Pax, Uinal pop, Uinal Xul, Uir kültürü, Ukanal, Ukit Tok, U kanche'k'uh, U-Lak-i k'uh, Ulum-tab, Uo, Uolantun, Urendequa vecara, Uspantek, Uspantek dili, Usique, Usumasinta, Utatlan, Utiu, Urendequa vecara, Usumacınta, U y-atöch k'uh, Uxmal, Uucil-abnal, Uzun sayı takvimi.

Ü
Üçüncü güneş, Üçüncü üst dünya, Üst dünya.

W
Wajxaqıp, Walter Krickeberg, Wax Kimi Hanab Pakal, Waxaklahun Ubah Kawil, Waxaktun, Watul, Wayeb, William Fash, Winac car, Wo,Wuqup Kaqix.

X
Xabpak, Xal, Xaman, Xamen- ek, Xaman-Ek, Xanuuata, Xaratanga, Xax, X-la-tix, Xbaquıyalo, Xbaquıyalı, Xbalanque, Xbalanque ve Hunahpu, Xe, Xex, Xeth-(Xel).
XIII kral, Xiballba, Xic, Xilani (chilan), Xmucane, Xipe Totec, Xiu ailesi, Xiw, Xiuhtecuhtli, Xnuuata hucahtsio, Xquic, Xquıc, Xpiyacoc, Xul, Xul, Xulu, Xunantunich.

V
Vak, Vaksaks, Venüs, Votan, Vucolo Hunahpu, Vucab, Vucup Caquıx, Vucub Kamı, Vuk, Vuk ama'k, VII Kral,.

Y
Yage, Yahaw Te'K'inich I, Yahaw Te'K'inich II, Yai, Yak, Yaluk, Yang, Yaquı, Yarık toprak, Yax, Yax geyik boynuzlu kafatası, Yax Pasah, Yaxcanul, Yax Kuk Mo, Yax-Moch-Xoc, Yax Pasah, Yaxche, Yax Mayuy Chan Chak, Yaxkın, Yaxuna, Yaxunaı, Yax coc ahmut, Yax Yoat, Yazıt tapınağı, Yazı işaretleri, Yazıt piramidi, Yedinci üst dünya, Yelhuto, Yeşim Gök, Yich'ak kak, Yin, Yoat balam I, Yoat balam II, Yohualticitl, Yol Tok, Yönler, Yulıo, Yukatek, Yukom Kafa, Yukom Tok, Yum Cımıl, Yum-Kaax, Yum Kaxi, Yum Kax, Yuri Knorosov.

Z
Zac, Zactecauh, Zakal, Zak-elel, Zalauan, Zalotal, Zamnaizm, Zacatenco kültürü, Zapotekler, Zayi, Zaztun, Ze, Zea mays, Zibac, Zic, Zic-Ahau, Zipacna, Zob, Zompopo, Zotz Cama Zotz, Zotzilaha Chamalcan, Zoyen, Zuhuy, Zullah, Zup, Zupe-it-kah, Zuyua yazması, Zuzurave.

Açıklamalar

Maya dilinde bazı harflerin sesleri

A, her zaman'awe'(o) kelimesindeki 'a' harfi gibi, yani uzun 'o' harfiyle telaffuz edilir.

B, her zaman 'bank' (bangk) kelimesindeki 'b' gibi, yani 'a' ile 'e' sesi arası bir sesle birlikte telaffuz edilir.

C, her zaman 'cat' (kat) kelimesindeki 'k' sesi olarak telaffuz edilir. Örneğin, İspanyolca'da ev anlamındaki "casa" sözcüğü, ("Casa" Romen dilinde de ev anlamında kullanılmıştır.) "kawsa" olarak telaffuz edilir. (Yukarıda gösterilen 'a' sesini hatırlayın.)

CH, choo-choo (ço-ço) 'e' sesi gibi telaffuz edilir.

E, kelimenin sonundaki 'e' harfi, 'ray' (rey) kelimesindeki 'a' harfi gibi telaffuz edilir. Kelimenin ortasında ise 'shell' kelimesindeki 'e' sesi gibi telaffuz edilir.

I, 'pizza' kelimesindeki gibi uzun 'i' sesiyle telaffuz edilir.

J, 'Jaurez'(Wa ress)'deki 'w' sesiyle telaffuz edilir.

L, her zaman 'shell' kelimesindeki 'l' sesiyle telaffuz edilir.

M, her zaman 'Mary'deki 'm' sesiyle telaffuz edilir.

P, 'papa' (pı'pa) kelimesindeki 'p' harfı gibi telaffuz edilir.

Q, her zaman 'king' kelimesindeki 'k' sesiyle telaffuz edilir.

T, 'tea' (ti) kelimesindeki gibi 'i' sesiyle telaffuz edilir.

U, 'water' (wo:ty) kelimesindeki gibi 'w' sesiyle yani kısa'o' sesiyle telaffuz edilir.

X, kelimenin başında is 'ts' sesiyle; kelimenin sonunda ise 'hunt' (hant) sözcüğündeki 'h' harfi gibi yani 'a' (a ile e sesi arası) sesiyle birlikte telaffuz edilir.

Bu tablodan yola çıkarak Meksika adını 'May-he-ko'; Ix Chel' adını da 'Ih Chell' olarak görmek mümkündür

Z, daima 'see' (si:) kelimesindeki 's' harfi gibi yani uzun 'i' sesiyle birlikte telaffuz edilir.

Alfabe'deki harflerin sesli okunuşlarına göre kısa sözcük dizini.

Chac.....(Chawk)
Chichen Itza.....(Chee-chen Eet-sah)
Copan.....(Ko-pawn)
Itzamna.....(Eet-sawn nah)
Ix Chel.....(Ih Chell)
Kinich.....(Kin-eech Awe-how)
Kukulcan.....(Ko-cool-kawn)
Pacal.....(Pah-kawl)
Palenque.....(Paw-len-kay)
Pauahtun.....(Pa-wah-tun)
Popol Vuh.....(Po-pull-Vuh)
Quetzalcoatl.....(Kate-tsal-ko-wahu-tull)
Quiche.....(Kee-shay)
Uaxactun.....(Wah-hoc-tun)
Viracocha.....(Veera-coacha)
Xbalanque.....(Tsblawn-kay)
İucatan.....(İoo-kuh-tahn)

I. Maya Uygarlığının evreleri

Son yıllarda yapılan arkeolojik buluntular nedeniyle Mayalarla ilgili tarihler de değişmektedir. Araştırmalar yapıldıkça Maya kronolojisinde önemli değişiklikler olacaktır. Bu nedenle tarihsel yönden ele alınan "tarihler" her zaman sağlıklı olarak ele alınmamalıdır. Çünkü bu tarihler kazıbilimciler tarafından bulunan yeni belgeler doğrultusunda değişmektedirler.

Erken Formativ: İ.Ö.2500-1200
Orta Formativ : İ.Ö.1200-400
Geç Formativ: İ.Ö.4000-İ.S.250
Erken Klasik : İ.S.250-400
Orta Klasik : İ.S.400-700
Geç Klasik : İ.S.700-900

Erken Post-Klasik : İ.S.900-1200
Orta Post-Klasik : İ.S.1200-1450
Geç Post-Klasik : İ.S.1450-1530

Maya takviminde gün işaretleri
Maya takvimi Tzolkin çizelgesinde Maya gün işaretlerinin karşılığı olarak yazılmış ve Aztek dilindeki karşılıkları gösterilmiştir.

Imix, Aztekler'de karşılığı **"Cibactli "**
Ik, Aztekler'de karşılığı **"Ehecatl"**
Akbal, Aztekler'de karşılığı **"Cali"**
Kan, Aztekler'de karşılığı **"Cuetzpallin"**
Chicchan, Aztekler'de karşılığı **"Coatl"**
Cimi, Aztekler'de karşılığı **"Miquztli"**
Manik, Aztekler'de karşılığı **"Mazatl"**
Lamat, Aztekler'de karşılığı **"Tochtli"**
Muluc, Aztekler'de karşılığı **"atl"**
Oc, Aztekler'de karşılığı **"Itzcuintli"**
Chuen, Azeklerde karşılığı **"Ozomatli"**
Eb, Aztekler'de karşılığı **"Malinalli"**
Ben, Aztekler'de karşılığı **"Acatl"**
Ix, Aztekler'de karşılığı **"Ocelotl"**
Men, Aztekler'de karşılığı **"Cuauhtli"**
Cib, Aztekler'de karşılığı **"Cozcacual"**
Caban, Aztekler'de karşılığı **"Ollin"**
Etznab, Aztekler'de karşılığı **"Tecpatl"**
Cauac, Aztekler'de karşılığı **"Quiahuitl"**
Ahau, Aztekler'de karşılığı **"Xochitl"**

Krallar listesi

Krallarla ilgili belirtilen tablo, yazar Michael D. Coe tarafından araştırılarak hazırlanmıştır. Orijinal listenin Simon Martin tarafından hazırlandığı belirtiliyor. Listenin hazırlanmasında ayrıca

emeği geçenler ise James Brady, Clifford Brown, Richard Hansen, Peter Harrison, Stephen Houston, Justin Kerr, Mary Miller ve Davit Stuart'tır. Ancak Mayalar'daki klasik kent krallıklarının "krallar listesinin" çok daha farklı kişiliklerle oluşmuş olabileceğini savunan araştırmacı yazarlar var. Listede yer alan bazı kralların (ya da şeflerin) karşılıklarında kodlama sistemiyle isimler yer almaktadır. Bu isimlerin Michael D.Coe'nin eserinin yayınlanmasından sonra bir değişiklik içinde olacağı tahmin ediliyor. Bu konuda Türk yazarlarla ilgili hiç bir kaynak bilgiye rastlayamadım. Mısır tarihi üzerinde çok şeyler yazılmasına rağmen Mayalarla ilgili Türkçe eserlerin az oluşu dikkat çekicidir.

TİK'AL KRALLARI

Yax Moch'Xok (İ.S.?-?) / "Kıvrık Jaguar" (İ.S.?-?) / Siyah Chan K'awil I (İ.S.y.300?)" Tüy Kafa" (İ.S.?-y.359?) / "Jaguar Pençesi I" (İ.S.359?-378) / Nun Yax Ayin I (İ.S.379-?) Siyah Chan K'awil II (İ.S.411-457) / "K'an Domuz" (İ.S.458-y.488) / "Jaguar Pençesi II" (İ.S.488-508) / "Kuş Pençesi" (İ.S.?-?) / "Tikal'in Ecesi" (İ.S.511-y.527) Kalomte Balam (İ.S.y.527) "Çifte Kuş" (İ.S.537-562) / "Hayvan Kafatası" (İ.S.y.593) "Kalkan Kafatası I" (İ.S.y.657-679) / Hasaw Chan K'awil I (İ.S.682-734) / "Kral B" (İ.S.734-y.760) / "28. Kral" (İ.S.y.766) / Nun Yax Ayin II ("Kral C")İ.S.768-y.790) "Kalkan Kafatası II" (İ.S.y.800) / "Karanlık Güneş" (İ.S.y.810) / "Jewel K'awil" (İ.S.y.849)/Hasaw Chan K'awil II (İ.S.y.869)

KALAK'MUL KRALLARI

Tun Ka'b Hix (y.537-546) / "Gök Tanık" (y.561-572) / Yax Yoat (İ.S.573) / "Kıvrık Yılan" (579-y.611) Yukom Chan (İ.S.y.619) / Tahom Uk'ab K'ak (İ.S.622-630) "Yukom Kafa" (İ.S.631-636) "Büyük Yukom" (İ.S.636-686) / Yich'ak K'ak (İ.S.686-y.695) / "Yarık Toprak" (İ.S.695?) Yukom Tok' (İ.S.y.702-y.731) / Bolon K'awil I (İ.S.y.741) / "8. Kral" (İ.S.y.751) Bolon K'awil II (İ.S. y.771) Kan Pet (İ.Sy.849) Ah Tok' (İ.S.y.909)

NARANJO KRALLARI

"Çifte Tarak" (İ.S.546-y.615) / "36. Kral" (İ.S.y.630) / "37. Kral" (İ.S.y.680) / "Bayan Altı Gök" (İ.S.682-741) K'ak'Tiliw Chan Chak (İ.S.693-?) / (Tüten Sincap) / Yax Mayuy Chan Chak (İ.S.?-744) / K'ak'Yipiy Chan Chak (İ.Ö.746-?) / K'ak'Kal Chan Chak (İ.Ö.755-784) ("Tüten Batab") / Itzamna K'awil (İ.S.784-y.814) ("Kalkan Tanrı K") / Waxaklahun Ubah K'awil (İ.S.814-?)

YAXCHILAN KRALLARI

Yoat Balam I (İ.S.y.359) / Itzamna Balam I (İ.S.?-?) / "Kuş Jaguar I "(İ.S.378-389) / "Yax Geyik Bornozlu Kafatası" (İ.S.389-402?) / "5. Kral" (İ.S.402-?) / K'inich Tatab Kim I / "Ay Kafatası" (İ.S.y.454-467) / "Kuş Jaguar II" (İ.S.467-?) / "Düğüm Gözlü Jaguar I" (İ.S.y.564) / K'inich Tatab Kim II (İ.S.526-y.550) / "Düğüm Gözlü Jaguar II" (İ.S.y.564) / "Kuş Jaguar III" (İ.S.629-y.680) / Itzamna Balam II (İ.S.681-742) / ("Büyük Kalkan Jaguar") / Yoat Balam II (İ.S.y.749) / "Kuş Jaguar IV" (İ.S.752-768) / ("Büyük Kuş Jaguar") Itzamna Balam III (İ.S.769-y.800) / K'inich Tatab Kim III (İ.S.y.808)

PIEDRAS NEGRAS KRALLARI

"Kral A" (İ.S.y.431) / "Kral B" / "Kral D" (İ.S.y.510) / "Kral E" (İ.S.y.560) / "Kral 1" (İ.S.603-639) / "Kral 2" (İ.S.639-686) / "Kral 3" (İ.S.687-729) / "Kral 4" (İ.S.729-757) / "Kral 5" (İ.S.758-766) / "Kral 6" (İ.S.767-781) / (Ha'K'in Xok) "Kral 7" (İ.S.781-?)

DOS PILAS KRALLARI

Balah Chan K'awil (y.İ.S.648-698) ("1. Kral") / Itzamna K'awil (İ.S.698-726) ("2. Kral") / "3. Kral" (İ.S.727-741) / K'awil Chan K'inich (İ.S.741-761) ("4. Kral")

PALENQUE KRALLARI

K'uk' Balam I (İ.S.431-435) "Casper" (İ.S.435-487) / Butz'ah Sak Chik (İ.S.487-501) Akul Anab I (İ.S501-524) / K'an Hok'Chitam I (İ.S.529-565) / Akul Anab II (İ.S.565-570) / Kan Balam I (İ.S.572-

583) / "Leydi Olnal" (İ.S.583-604) / Ah Ne Ol Mat (İ.S.605-612) / "Leydi Sak K'uk" (İ.S.612-615) / K'inich Hanab Pakal (İ.S.615-683) / ("Büyük Pakal") / K'inich Kan Balam II (İ.S.684-702) / ("Chan Bahlum") / K'inich K'an Hok'Chitam II (İ.S.702-y.711) / K'inich Akul Anab III (İ.S.721-y.750) / K'inich K'uk Balam II (İ.S.764-?) / Wak Kimi Hanab Pakal (İ.S.799-?)

CARACOL KRALLARI

Te'K'ab Chak (İ.S.y.331) / Yahew Te'K'inich I (İ.S.484- 531) / K'an I (İ.S.531-?) / Yahew Te'K'inich II (İ.S.553-599) / "Düğüm Ahaw" (İ.S.599-618) / K'an II (İ.S.618-658) / "Tüten Kafatası" (İ.S.658-y.685) / "VII. Kral" (İ.S.y.702) / Tum Yol K'inich (İ.S.? - ?) / K'inich Hok' K'awil (İ.S.y.798) / K'inich Tobil Yoat (İ.S. y.810-y.835) K'an III (İ.S.y.835-y.849) / "XIII. Kral" (İ.S.y.859)

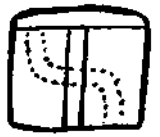
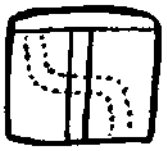
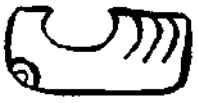
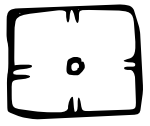
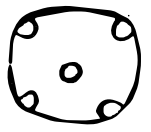
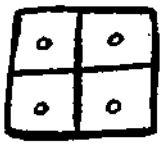
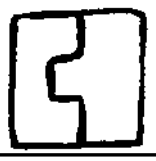
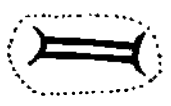
COPAN KRALLARI

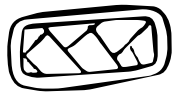
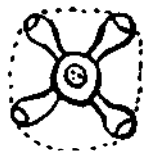
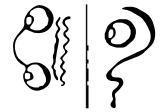
K'inich Yax K'uk' Mo'(İ.S.426-y.435) / "2. Kral" ("Hasır Kafa") (İ.S.y.437-?) / "3. Kral" (İ.S.y.455) / "4. Kral" (İ.S.y.465) / "5. Kral" (İ.S.y.480) / "6. Kral" (İ.S.y.490) / "Nilüfer Jaguar" (İ.S.y.504-y.544) / "8. Kral" (İ.S.?-551) / "9. Kral" (İ.S.551-553) / "Ay Jaguar" (İ.S.553-578) / Butz Chan (İ.S.578-628) / "Tüten Imix Tanrı K" (İ.S.628-695) / Waxaklahun Ubah K'awil (İ.S.695-738) / K'ak' Hoplah Chan K'awil (İ.S.738-749) / ("Tten Maymun") / "Tüten Kabuk" (İ.S.749-763) Yax Pasah Chan Yoat (İ.S.763-y.820) / Ukit Tok' (İ.S.822-?)

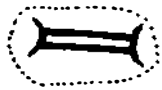
QUIRIGUA KRALLARI

Yol Tok(İ.S.462?) / Tutum Yok K'inich (İ.S.y.455) / K'awil (İ.S.y.652) / K'ak' Tiliw Chan Yoat (İ.S.724-785) / ("Gök Kawak") / "Gök Xul" (İ.S.785-y.797) / "Yeşim Gök" (İ.S.y.797-?)

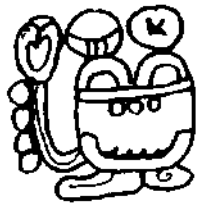
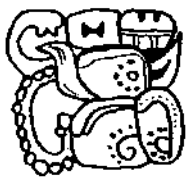
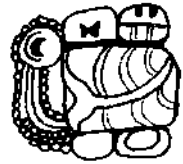
MAYALAR'DA BAZI YAZI İŞARETLERİ

Sembol 1	Sembol-2	Sembol-3
Sembol-4	Sembol-5	Sembol-6
Sembol-7	Sembol-8	Sembol-9
Sembol-10	Sembol-11	Sembol-12
Sembol-13	Sembol-14	Sembol-15
Sembol-16	Sembol-17	Sembol-18

Sembol-19	**Sembol-20**	**Sembol-21**
Sembol-22	***Sem*bol-23**	**Sembol-24**
Sembol-25	**Sembol-26**	**Sembol-27**
Sembol-28	**Sembol-29**	**Sembol-30**
Sembol-31	**Sembol-32**	**Sembol-33**
Sembol-34	**Sembol-35**	**Sembol-36**

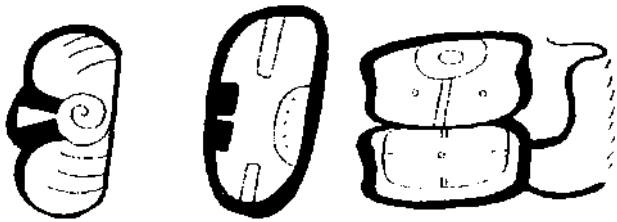
Sembol-37	Sembol-38	

ŞEHİR SEMBOLLERİ

1-Tikal	2-Yaxchilan	3-Palenque
4-Seibal	**5-Copan**	**6-Quiriqua**

YÖNLERİ BELİRLEYEN GLİFLER

Doğu yön (yeşilkırmızı renk):

Güney yön (sarı renk):

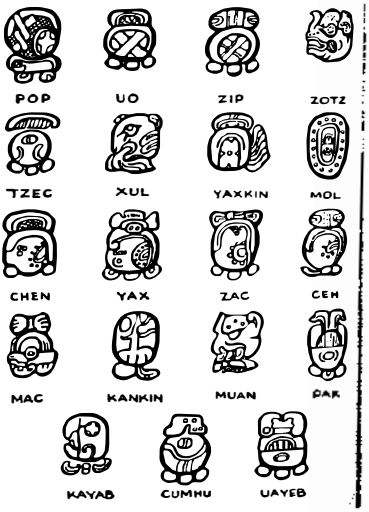

Kuzey yön (Beyaz renk)

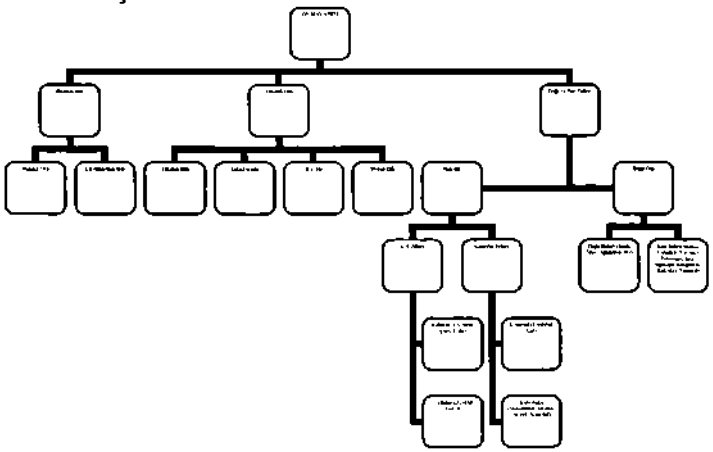
Batı yön (Siyah renk):

Mayaların 360+5 günlük takvimlerindeki ayların sembolleri

DİLLER ÇİZELGESİ

Maya dilinde gün işaretleri

Imix……."Su,şarap, Deniz ejderhası"
Ik……."Hava/Hayat"
Akbal……."Gece"
Kan……."Mısır"
Chicchan…."Yılan"
Cimi……."Ölüm"
Manik……."Geytik"
Lamat……."Tavşan"
Muluc……."Yağmur"
Oc……"Köpek"
Chuen……."Maymun"
Eb……"Süpürge"
Ben……."Okumak"
Ix……."Jaguar"
Men……."Kuş/Kartal/Bilge kişi"
Cib……."Baykuş/akbaba"
Caban……."Güç/toprak"
Eznab……."Çakmak,bıçak"
Cauac……."Fırtına/Tun"
Ahau……."Tanrı"

Kesin olmamakla beraber Maya tanrıları

Maya tanrılar panteonunda yaklaşık 117 gerçek Tanrı ve onlarla özdeşleşmiş olan 120 tanrının adının geçtiği ifade ediliyor. Ancak adı olan tanrıların yeni belgeler bulundukça adlarının değişebileceği unutulmamalıdır. Panteonun ilk on sırasında bulunan tanrılar ise; Chac, Ah-Puch, Ixchel, Acat, Votan, Itzamna, Alphabet-Gods, Kınıch-Ahau, Hun-Hunahpu, Cama-Zotz. Panteonda yer alan tanrıların kesin olmayan listesi ise: Ac Yanto, Acan, Acantuns, Acat, Ah Bolom Tzacab, Ah-Bolon-Dz'acab, Ah Bolon Dzacab, Ah Chicum Ek, Ah Chicumek, Ah Ciliz, Ah Cuxtal, Ah Hoya, Ah Hulneb, Ah Kin, Ah Kinchil, Ah Mucen Cab, Ah Muzen Cab, Ah Muzencab, Ah Peku, Ah Puch, Ah Tzenul, Ah Tzul, Ah Uuk Yol Zip, Ahau Kin, Ahpuch, Akbul, Alaghom Naom, Alaghom Naom Tzentel, Alphabet Gods, Bacabs, Backlum Chaam, Balams, Balanque, Becabs, Belachina, Ben Elaba, Beydo, Bolon Dzacab, Bolon Tiku, Bolon Tzacab, Bolon Tzakab, Bolontiku, Bulkabil, Buluc Chabtan, Buluk Kab, Cabracan, Cabrakan, Cacoch, Cakulha, Cama-Zotz, Camazotz, Camı Caneques, Caneques, Cauac, Chaak, Chac, Chac Chel, Chac Mol, Chac, Mool, Chac, Uayeb, Xoc, Chac Xib hac, Chacmool, Chak Chaob, Chibilkin, Chiccan, Chicchan, Chuen, Cit Bolon Tum, Cizin, Cocijo, Colicha Cozee, Copijcha, Coqueelaa, Coquenexo, Coqui Bezelao, Coqui Huani, Coqui Xee, Coyopa, Cozaana, Dubdo, Ek Chuah, Ek Chuuah, Ek Zip, Etz'nab, Etznab, Fat God, Frog God, Gi, Gii, God A, God A', God B, God C, God Ch, God D, God E, God F, God G, God H, God K, God L, God M, God N, God O, God Q, God S, God Y, God Z, Gucumatz, Gucup Cakix, Hacha Kyum, Hachakyum, Harakan, Hero Twins, Huechaana, Huichaana, Hun Ahau, Hun Ahaw, Hun Aphu, Hun Batz, Hun Came, Hun Choen, Hun Chowen, Hun Hunahpu, Hun Hunaphu, Hun Nal, Hun Nal Ye, Hun Nal Yeh, Hun Nik, Hun Pic Tok, Hunab Ku, Hunahau, Hunahpu, Hunaphu, Hunapu, Hunbatz, Hunchoen, Hunchouen, Hunhau, Huracan, Hurrican, Hurukan, Itzamna, Ix, Ix Balangue, Ix Balanque, Ix Chebel Yax, Ix Chel, Ix Chup, Ix

Tub Tun, Ixbalanque, Ixchel, Ixpiyacoc, Ixtab, Jester Gods, Kacoch, Kam, Kan, Kauil, Kawili, Ked, Kedo, Kimil, Kinich Ahau, Kinich Ahaw, Kinich Ajaw Pakal, Kinich Kakmo, Kisin, Kucumatz, Kuh, Kukulcan, Kulkuylkan, Lahun Pel, Mbaz, Mdi, Mitlan, Mitnal, Moan, Monkey Twins, Mse, Muan, Mulac, Nahual, Nal, Ndan, Ndo'yet, Ndoyet, Ndozin, Nik, Nohock Ek, Old Black God, Old Jaguar Paddler, Old Stingray Paddler, Olmec Gods, One Hunahpu, Oxlahuntiku, Paddler Gods, Palenque Triad, Pauahtun, Pavahtun, Pichana, Gobeche, Pichanto, Popol Buj, Popol Vuh, Quiabelagayo, Sak Nik, Sotz, Tepeu, Tohil, Uayeb, Voltan, Votan, Vucab Cakix, Vucab Came, Vucab Hunahpu, Vucub, Vucub Caquix, Vucub Hunahpu, Vukub Bahpu, World Tree, Xaman Ek, Xamen Ek, Xbalanque, Xbaquiyalo, Xibalba, Xibalbay, Xmucane, Xpiyacoc, Xquic, Yaluk, Yax Balam, Yum Kaax, Yum Kax, Zipacna, Zotz.

Wikipedia'daki Maya tanrılar listesi

Bu listeler genellikle sağlıklı listeler değildir. Nedeni de herhangi bir tanrının adının orijinali belirtilmişse bu ad diğer diller karşısındaki çeviriler sırasında değişime uğramış bir harf eksikliği ya da fazlalığıyla yeni bir Tanrı varmış gibi listelere eklenmiştir. Araştırmacıların bu ince ayrıntıyı gözden geçirmeleri gerekmektedir.

Ac-yanto, Acan, Acantuns, Acat, Ah-bolom-tzacab, Ah-bolon-dz'acab, Ah-bolon-dzacab, Ah-chicum-ek, Ah-chicumek, Ah-ciliz, Ah-cuxtal, Ah-hoya, Ah-hulneb, Ah-kin, Ah-kinchil, Ah-mucen-cab, Ah-muzen-cab, Ah-muzencab, Ah-peku, Ah-puch, Ah-tzenul, Ah-tzui, Ah-uuk-yol-zip, Ahau-kin, Ahpuch, Akbul, Alaghom-naom, Alaghom-naom-tzentel, Bacabs, Backlum-chaam, Balams, Balanque, Belachina, Ben-elaba, Beydo, Bolon-dzacab, Bolon-tiku, Bolon-tzacab, Bolon-tzakab, Bolontiku, Bulkabil, Buluc-chabtan, Buluk-kab, Cabracan, Cabrakan, Cacoch, Cakulha, Cama-zotz, Camazotz, CamÉ, Caneques, Cauac, Chaak, Chac, Chac-chel, Chac-mol, Chac-mool, Chac-uayeb-xoc, Chac-xib-chac, Chacmool, Chak, Chaob, Chibilkin,

Chiccan, Chicchan, Chuen, Cit-bolon-tum, Cizin, Cocijo, Colicha-cozee, Copijcha, Coqueelaa,

Coquenexo, Coqui-bezelao, Coqui-huani, Coqui-xee, Coyopa, Cozaana, Dubdo, Ek-chuah, Ek-chuuah, Ek-zip, Ekchuah, Etz'nab, Etznab, Fat-god, Frog-god, Gucumatz, Gucup-cakix, Hacha-kyum, Hachakyum, Harakan, Hero-twins, Huechaana, Huichaana, Hun-ahau, Hun-ahaw, Hun-aphu, Hun-batz, Hun-came, Hun-choen, Hun-chowen, Hun-hunahpu, Hun-hunaphu, Hun-nal, Hun-nal-ye, Hun-nal-yeh, Hun-nik, Hun-pic-tok, Hunab-ku, Hunahau, Hunahpu, Hunbatz, Hunchoen, Hunchouen, Hunhau, Huracan, Hurrican, Itzamna, Ix, Ix-balangue, Ix-balanqu, Ix-chebel-yax, Ix-chel, Ix-chup, Ix-tub-tun, Ixbalanque, Ixchel, Ixpiyacoc, Ixtab, Jester-gods, Kacoch, Kam, Kan, Kauil, Kawil, Ked, Kedo, Kimil, Kinich-ahau, Kinih-ajaw-pakal, Kinich-kakmo, Kisin, Kucumatz, Kuh, Kukulcan, Kulkuylkan, Lahun-pel, Mbaz, Mdi, Mitlan, Mitnal, Moan, Monkey-twins, Mse, Muan, Mulac, Nahual, Nal, Ndan, Ndo'yet, Ndoyet, Ndozin, Nik, Nohock-ek, Old-black-god, Old-jaguar-paddler, Old-stingray-paddler, Olmec-gods, One-hunahpu, Oxlahuntiku, addler-gods, Palenque-triad, Pauahtun, Pavahtun, Pichana-gobeche, Pichanto, Quiabelagayo, Sak-nik, Sotz, Tepeu, Tohil, Uayeb, Voltan, Votan, Vucub, Vucub-caquix, Vucu-hunahpu, Xaman-ek, Xamen-ek, Xbalanque, Xbaquiyalo, XibalbaXmucane, Xpiyacoc, Xquic, Yaluk, Yax-balam, Yum-kaax, Yum-kax , Zipacna, Zotz.

****

www.musesrealm.net sitesi de Maya mitolojisinde özellikleri belirtilmiş tanrıların listesini ele almış, kısa da olsa özelliklerinden söz etmektedir. 21 adet tanrıyı listesine eklemiştir. Görüleceği gibi www.wikipedia.com'da belirtilen tanrıların yoğunluğundan uzaklaşmış bulunmaktadır.

Ab Kin Xoc, Ah Chuy Kak, Ah Cun Can, Ah Puch, Ahulane, Chac, Ek Chuah, Hunab/Hunab Ku, Hunhau, Hun Hunahpu, Hurakan, Itzamna, Ixchel, Ixtab, Kinich-Ahau, Kukulcan, Pauahtun, Piz Hui Tec, Tohil, Yum Cimil.

Tanrı adlarının yazılışları ve okunuş şekilleri

Adı	Okunuşu
Ab Kin Zoc	abb KİN soc
Acan	ah Kahnn
Acat	ah Kaht
Ac Yanto	ak YAN to
Ah Bolom Tzacab	ah BU lum ts AH kahb
Ah Cancum	ah KAN kwam
Ah Chun Caan	ah chwan KA an
Ah Ciliz	ah KIL is
Ah Cuxtal	ah KUSH tal
Ah Hulneb	ah KWAL neb
Ah Kin	ah KEN
Ah Kin Xoc	ah KEN SHOK
Ah Kumix Uinicob	ah KWa mish win E kob
Ah Mun	ah MaN
Ah Muzencab	ah mas EN kab
Ah Muzencab	
Ah Patnar Uinicob	ah PaHT nar KWA E kob
Ah Peku	ah Pe KWA
Ah Puch	ah PWaSH
Ah Tabai	ah Tah bahE
Ah Uincir Dz'acab	ah KWAN sir ts'AH kab
Ah Uuc Ticab	ah wa wak TE kab
Bacab	bah KahB
Backlum Chaam	BaSK l'wam CHA am
Balam	bah LAM
Bolontiku	BO lun tE kwa
Buluc Chabtan	BWA l'wak CHahB tan
Cacoch	KA koch
Camazotz	ka MaH SoTS
Cauac	kWA'k
Chac	CHaK
Chac Uayab Xoc	CHAK KWA yab SHOK
Chamer	CHAMER
Chaob	CHA ob
Chantico	chan TE kO
Chibirias	chE birE as
Chiccan	CHEK kan
Cit-Bolon-Tum	sit BO lon TWAM
Cizin	sE sen
Cocijo	kokE ho
Colel Cab	kol E kab
Colop U Uichkin	ko lop WAH WACH kera

Chamer	chah MER
Cum Hau	KWAM wah
Ekchuah	ek CHWa'
Ghanan	GWAN an
Gucumatz	GWA KWA MaTS
Hanhau	WAN wah
Hunab Ku	WAN ab KWA
Hunapu	wan a pwa
Huncame	wan KA meh
Hun-Hunapu	wan WAN ah pwa
Hurukan	WA rwa kan
Itzamna	ET SAM nah
Itzananohk'u	ET sam AN WAK'O
Ix	ESH
Ix Chebel Yax	esh CHE bel YASH
Ixchel	Esh CHEL
Ixtab	ESH tahb
Ixzaluoh	ESH sal kwa
Kan-xib-yui	kan SHeB ywE
Kinich Ahau	kEnich A wah
Kucumatz	KO KO mats
Kukulcan	KO KOL kan
Mulac	mO LAS
Naum	NA OM
Nohochacyum	NO wach AK yom
Tepeu	te PA
Tlacolotl	TLaK O LOTL
Tohil	TO KWAL
Vucub-Caquix	VO KOB KA KWISH
Xbalanque	SHi BA lan KAY
Xmucane and Xpiyacoc	SHMO kane and SHpE YA kok
Yum Caax	yum KA ash
Zipakna and Kabrakan	sip AK na (and) Kab RA kan
Zotz	SoTS or SOTS

Yukarıda belirtilen Tanrı adları ve okunuş tarzlarını da www.-mythome.org sitesi ele almış ve kaynak niteliğinde okurlarına sunmuştur. Bilgilenme açısında tablo şeklinde yeniden belirtilmiştir. Araştırmacılar orijinal Maya dilinin İspanyolca telaffuzun etkisi altında kalarak İngilizceye çevirisinin bu yoldan olduğunu belirtirler. Örnek olarak «Quetzalcoatl» ya da «que» yazılışı İspanyolca'dır. İngiliz diline aynı şekilde geçmiştir.

MAYALARDA SEMBOLLEŞEN ADLAR VE DİĞER UYGARLIKLARLA KARŞILIKLARI:

Maya uygarlığının erken döneminde içeriği ezoterik olan semboller kullanılmış ve daha sonraları da sanatsal eserlere sıçramıştır. Bunlardan bazıları; Jaguar, Tohum, Mısır, Nilüfer, Geyik, Köpek, Skarabe, Kartal, Üçgen, Yağmur, Yedi rakamı, Yer'in göbeği, Sarmal (spiral) ya da yılan, Yedi başlı yılan, Şimşek ve yıldırım, Merdiven, Oniki sayısı, Güneşsel obje, Gök katları, Yaşam ağacı, Daire, Tüy, Kuş, Irmak, Svastika.

Yucatan-Mayalar devleti

Eski imparatorluk

Eski devre	Long count	Katun	Morley'e göre	Bowdicb'e göre		Kentler
9.0.0.0.0	8 ahau	13 ceh	8 ahau	İ.S.176	İ.S.94	Uaxactun,Tikal
9.1.0.0.0	6 ahau	13 yaxkin	6 ahau	İ.S.196	İ.S.74	Copan
9.2.0.0.0.	4 ahau	13 uo	4 ahau	İ.S.215	İ.S.55	
9.3.0.0.0.	2 ahau	18 moan	2 ahau	İ.S.235	İ.S.35	
9.4.0.0.0.	13 ahau	18 Yax	13 ahau	İ.S.255	İ.S.15	
9.5.0.0.0.	11 ahau	18 Tzec	11 ahau	İ.S. 275	İS 5	Piedras Negras
9.6.0.0.0.	9 ahau	3 uayeb	9 ahau	İ.S. 295	İ.S.25	
9.7.0.0.0.	7 ahau	3 kankin	7 ahau	İ.S. 315	İ.S.45	
9.8.0.0.0.	5 ahau	3 chen	5 ahau	İ.S.334	İ.S.64	
9.9.0.0.0.	3 ahau	3 zotz	3 ahau	İ.S. 354	İ.S.84	
9.10.0.0.0	1 ahau	8 kayab	1 ahau	İ.S. 374	İ.S.104	Naranjo
Orta devre						
9.11.0.0.0.	12 ahau	8 ceh	12 ahau	İ.s. 394	İ.S.124	Palangue, Menche
9.12.0.0.0.	10 ahau	8yaxkin	10 ahau	İ.S.413	İ.S.143	
9.13.0.0.0.	8 ahau	8 uo	8 ahau	İ.S.433	İ.S.163	Palanque ?
9.14.0.0.0.	6 ahau	13 moan	6 ahau	İ.S.453	İ.S.183	Quiringua
9.15.0.0.0.	4 ahau	13 yax	4 ahau	İ.S.472	İ.S. 202	
Büyük devir						
9.16.0.0.0.	2 ahau	13 tzec	2 ahau	İ.S. 492	İ.S.222	Seibal
9.17.0.0.0.	13 ahau	18 yaxkin	13 ahau	İ.S.512	İ.S.242	İxkun
9.18.0.0.0.	11 ahau	18 mac	11 ahau	İ.S. 532	İ.S. 262	
9.19.0.0.0.	9 ahau	18 mol	9 ahau	İ.S.551	İ.S.281	
10.0.0.0.0	7 ahau	18 zip	7 ahau	İ.S. 571	İ.S 301	Flores,bienque viejo
10.1.0.0.0.	5 ahau	3 kayab	5 ahau	İ.S. 591	İ.S.340	Biengue viejo
10.2.0.0.0	2 ahau	3 ceh	2 ahau	İ.S.610	İ.S.340	Tikal, seibal

Geçiş devri
İ.S.610 yılından başlayarak X. yüzyıla kadar Mayalar eski imparatorluğun çoğu kentlerini bırakırlar. Kuzey Yucatan'a göç ederler ve yeni imparatorluğu kurmaya çalışırlar.

Yeni imparatorluk

İlk devre
İ.S.964'ten XII. yüzyıla kadar devam eder. Chichen-İtza, Mayapan ve Uxmal arasında kentler birliği kurulur. Merkez Mayapan'dır. Dönemin sonunda kentler arasında geçimsizlik başlar.

İkinci devre
Meksikalılar arasında Tolteklerin kültür esintileri görülür. Mayapan kralı Hunac-Ceel, Tolteklerin yardımıyla yaklaşık İ.S.1194 yılında Chichen-İtza'yı kuşatır. Mayapan yine merkez olarak kalır. Ancak İ.S.1441 yılında Uxmal kökenli Xiu tarafından bir ayaklanma çıkar, merkez olan Mayapan kuşatılır.

Son devre
İ.S.1441 yılında İspanyolların saldırısı başlar. Saldırıdan önce imparatorluğun çöküşü devam eder. Bu dönemde sadece iki kent kurulur. Tulum ve Mani kentleri. Daha sonra İspanyollar tarafından kuşatılır.

Kaynaklar

Gelişim Coğrafya Ansiklopedisi-Gelişim Yayınları-İstanbul.
Harikalar Ansiklopedisi-Tercüman Gazetesi - İst.
Meydan Larousse/Büyük Lugat Ansiklopedisi-Sabah Yayınları-İst.
Meydan Larousse-Meydan Yayınları - İst
Büyük Larousse-Sözlük Ansiklopedi-Milliyet Yayınları-İstanbul.
Memo Larousse Ansklopedi-Milliyet Yayınları-İstanbul.
Ne nerededir-Sımonne Monlaü-Georges Monlaü-Başkan Yayınları-İst
Themea Larousse Ansiklopedisi-Milliyet Yayınları-İstanbul
Temel Britanika-Ana Yayıncılık-İstanbul.
Groıler International Americana Encyelopedia-Sabah Gazt Yay- 1990
Tarihi Şahsiyetler ve Eserler-Hasan Aktaş-Çizgi Yay- 2002
Dıctıonarıe Larousse/Ansiklopedi sözlük-Milliyet Yayınları-İstanbul.
Ana Britanika-Hürriyet Yayınları-İstanbul.
Lexikon-Alfabetik Genel Kültü Ansk. Özbaşkan Yayınları-İst
Grand Master/Genel Kültür Ans-Milliyet Yayınları- 1992-İstanbul
Genel Bilgi Ans-Niyazı Akşit/Ferruh Sarır-Serhat Dağ-Ankara- 1981
Tarihi Şahsiyetler ve Eserler-Hasan Aktaş-Çizgi Yay- 2002
Büyük Dünya Tarihi-Jacques Pienne-Meydan Yayınları-İst
Sanat Tarihi ve Ansiklopedisi-Bateş Yayınları-İst- 1980
Kısa Dünya Tarihi-H.G.Wells-Varlık Yay-İst- 1959
Dünya tarihi-Kaynak Kitapları-İst.
Tarih Ansiklopedisi-Karagöz Yayınları-İst
Tarih Bilinci-Arnold Toynbee-Bateş Yayınları-İst.
Sanat tarihi ve Ansk. Gina Pischel-Görsel Yayınlar-İst-1981
Gelişim Hachette-Gelişim Yayınları- 1983-İst
Büyük Ansklopedi-Milliyet Yayınları-İst- 1990
Sanat Ansiklopedisi-Celal Esad Erseven-Mey Yayınları- İst- 1966
Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ans-Eski Mısır-İletişim Yayınları-İstanbul
Çok Lüzumlu Tarih Ans-Paul Kuttner-Aykırı Yay-İst- 2002
Dünya Coğrafyası-Prof.Dr. İbrahim Atalay-İnkilap Yay-İst- 2001
Türk ve Dünya Tarihi Ansk-Gelişim Yay-İst- 1985
Başlangıçtan Bu güne Dünya Tarihi-Kaynak Yay-İst- 1974
Tarih Atlası-Faik Reşit Unat-Kanaat Yay- 1983

Sanat Ans-Milliyet Yayınları- 1991- İstanbul
Dünya tarihi Ans-Milliyet Yayınları- 1991- İstanbul
Sanat Ans-Milliyet Yayınları- 1991- İstanbul

Kaynak kitaplar

Guatemala Efsaneleri-Mıguel Angel Asturıas-Okyanus Yay-İst
Chamalu "Yüreğin Yolu" - Luis Espinoza-Okyanus Yay-İst
Azteklerin ve mayaların Dinleri-Walter Krickeberg-Okanus Yay-İst
Güney Amerika Gerçeği-J.Gunther-Geçiş Yay- 1971- İstanbul
İnka ve Maya Efsaneleri-Walter Krickeberg-Okyanus Yay-İst
Atlantis'in Esrarı-Charles Berlitz-Milliyet Yay- 1976- İst
Maya Mitolojisi(Maya Keh)-Ronald Bonewitz-Gün Yay- 2000 - İstanbul
Mayaların Resim Sanatı-dr.Ergin Beksaç-Troya Yay- 1994- İstanbul
Maya Takvimi-Carl Johan Calleman, Ph. D-Akaşa Yay- 2004- İstanbl
Coğrafi Keşifler tarihi-David Arnold-Alan Yay- 1995- İstanbul
Popol-Vuh- Maya kişelerin el kitabı-Ruh ve Madde Yay- 1991- İstanbul
Yoksa yanıldım mı-Erich von Daniken-cep Kitapları- 1994- İst
Yıldızlara dönüş-Erich Von Daniken- cep kitapları- 1988- İstanbul
tanrılartanrıların Şoku-Erich Von Danien-Cep Kitapları- 1993- İstanbul
Kainatın Sırları- Reader's Digest- Milliyet Yayınları- 1989
Dünya tarihi Ans-Milliyet Yayınları- 1991- İstanbul
Yıldızlardan Gelen tanrılar-Selman Gerçeksever-Sınır Ötesi- 2000- İst.
Atlantis Efsanesi Gerçek mi-Murry Hope-Adam Yay- 1991- İstanbul
Mayaların Kayıp Şehirleri-Claude Baudez/ Sydney Picasso-YKY-2005
İnka, Maya ve Aztekler'de Semboller-Heıke Owusu-İlya-İzmir-2004
Aztek Efsaneleri-Walter Krickeberg-Okyanus Yay1998-İstanbul
Toltek Bilgelik El Kitabı-Don Miguel Ruiz-ötesi Yay- 199-İst.
Mu'nun Kutsal Sembolleri-james Churchward-Ege meta-izmir-2005
Maya Kehanetleri- A.Gilbert-M.Cotteral.
Mısırlıların Kökeni-Augustuıs Le Plongeon-Ege Meta- 2004-İzmir.
Evrende en Büyük Sır-Ara Avedisyan-Sümer Yay-İstanbul
Mayaların dönüşü-Anahtar Kitapları-İstanbul
Batık Ülke Mu-Hans Stephan Santesson-Ruh ve Madde Yay-İst-1989
İnka ve Maya Medeniyetleri-Fuad Carım-İstanbul Mat-1968
Tek Adam-Şevket Süreyya Aydemir-Remzi Kitabevi-İst-1966
Evrende En büyük sır-Ara Avedisan-Sumer Yayınevi-İstanbul
Evrenin harikaları-Milliyet-İstanbul-1986

Kurban-Gürbüz Enginer-YKY-İstanbul-1997
Maya Kehanetleri-Adrıan G Gılbert/Maurıcem Cotterell-Sınır Ötesi Yay-İstanbul-2001
Agenda Larousse-1990 (Fransızca) Larousse'nin eki olarak hazırlanan resimli uygarlıklar takvimidir.
İlkel Mitoloji-Campbell-İmge Yay.
Ixtan Yolculuğu-Carlos Castaneda-Söz Yay
Mitlerin Özelliği-Mircea İliyade-Simavi Yay
Mayanın Oyunları-Delia Steınberg Guzman-Yeni Yıl Yay.
Mayalar-Paul Gendrop-Dost Yayınları-Ankara-2006
Aztekler-Jacques Soustelle-Dost Yayınları-Ankara-2006
World Of The Maya-Vıctor W.Von Hagen-London-Mentor-1960
Türk Tarih tezi ve Mu kıtası-Kemal Şenoğlu-Kaynak Yay-2006-İst
Kızılderili Efsaneleri ve Masalları-Richard Erdoes/Alfonso Ortiz-Anfora Yay-İst-2006

Popol-Vuh kaynakları

Maya-Kiçelerin kutsal el kitabı olan "Popol-Vuh" ile ilgili araştırma yapmak isteyen araştırmacı yazarlar için kaynak kitaplar olarak özel olarak belirtilmiştir. (1855) "Ueber die vorcolumbischte von Guatemala"in Das Ausland, no 27 (july 6) Berlin. (1857). Las Historias del origen de los Indios. See Ximenez. (1861) Popol-Vuh, le livre sacre. See Brasesseur dė Bourbourg. (1862) " Popol-Vuh, Le Livre sacre"etc. by L. de la Cressoniere, lausanne, March 31, 1862. In Nouvelles Annales des Voyages, de la Georgraphie, de I'Historie et de I'Archeologie, Sixth seriesi eighth year, pp. 87-116. Paris. (1872-73)El Popol Buj. Version Espanola de la traduccion de Braseur de Bourbourg comparada con la de Ximenez, con notas tomadas de ambos comentadores concordancias con las santas Escrituras, por D. Juan Gavarete. Coleccion de dokumentos bistoricos reunidos en la parte etnografica del Museo Nacional. In la Sociedad Economica de Guatemala, Vol. III, Nos. 1-27 Guatemala. (1894-96) El Popol Vuh. A reprint of the 1872-73 translation. In El Educacionista, Revista de Instruccion Puplıca, Nos. 3-24. Guatemala. (1905) El Popol Vuh o libro sagrado de los antiguos votanides. Documento de capıtal importanıca para el estudio de la bistoria precolombina de estos paises. Precedido de un estudio preliminar por el Dr.santiago I. Barberena. 3 vols. san Salvador. It contains Gavarette's Spanish version of the French translation by Brasseur de Bourbourg. (1905)" The Popol Vuh or book of the Holy Assembly. The Significance

of the Popol Vuh, " in the Word (October and November). A monthly magazine devoted to philosophy, and the brodherhood of humanity. New york. (1905) The Popol Vuh or book of tehe Holy Assembly. Translated by Kenneth S. Guthrie. In the Word, beginning with the December issue. New york. (1906-1907) El Popol Vuh (o libro Sagrado de Los Antiguos votanides). a Spanish translation from the French version of Brasseur de Bourbourg. In Revista del Archivo y Biblioteca Nacional de Honduras. Tegucigalpa. (1907) "The Story of the Calabash-tree in the Popol Vuh," by C. V . Hartman, ın jornual of American Folk-lore, Vol.XX, No. 77, pp. 148-50. (1913) Einletiung in das Popol Vuh, by Wolfang Schultz. Leipzig. (1914)" Le popol Vuh et I'Etat de Xibalba" by Comte H.de Charencey, in Journal de la Societe des Americanistes de Paris, Vol. XI (n.s), No. ı, pp, 366-68. (1918) A short Work on the Popol Vuh and the traditional History of the ancient Americans by Ixtlilxochitl. Kansas City, Mo. (1919-21) El Popol vuh . A reprint from el Educacionista, 1894-96. In the revista Centro-America, puplished by the Oficiana Internacional Centro-America, Vols XI, XII, and XIII. Guatemala. (1923)" El Popol Vuh , su importancıa y transendencıa ", by Ricardo Mimenza Castillo, in Tierra , Nos, 9,11 and 13 Mexico. (1923) El Popol vuh, o libro sagrado de los antiguos votanides, etc, Tomado de la edicion centroamericana de 1905, Merida. (1926) Popol Vuh, vibro sagrado del Quiche. Spanish version from the French translatıon by Brasseur de Bourbourg. Ed. by the Biblioteca Nacional. San Salvador. (1926)" El Popol Vuh . El monumento literario de los pueblos mayaquiche" by Jorge Larde, in El Salvadoreno (july 12). San Salvador. (1927)" El Popol Buj" by Antonıo Batres Jauregui, in anales Sociedad de Geografia e Historia de Guatemala, Vol. IV, No, 1 (september), 25-29. (1929-31)" Popol Vuh" A reprint of the Quiche Book, in el Teosofo, Ne. 13-17(July 1929)and Nos 22-25(July 1931). (1932)"Traducciones del popol vuh "by J. M. Gonzales de Mendoza(Natıonal Bıbliografıca), in el libro y el pueblo (august). Mexico. (1933)"La ceracion del mundo segun el popol vuh"by Gabriel Porras Troconis, in anales socıedad de Geografia e Historia de Guatemala, Vol. X, No 1 (september) 21-23. (1934)"sobre el popol vuh"by Rafael Heliodoro Vale, in investigaciones Linguisticas, Vol, II, pp. 331-32. Mexico. (1934)"leyendo el popol vuh"by David Vela, in el imparcial. Guatemala.. (1935)"Popol Vuh"by A.G.j., in Anales Socıedad de geografia e Historia de Guatemala, Vol. XI, No. 4(June)459-64. (1940)"El Genesis de los pueblos proto-bistoricos de America Primera Seccion . La Narracion Guatemalteca, by Jose Imbelloni, in Boletin de la Academia Argentina de Letras, Vol. VIII, No.

32(October-December) 539-628. Printed in book form in Ediciones Coni, Buenos Aires. 1943.(1941)"Pop-ol Vug"by Rafael E. Monroy, in anales Sociedad de geografia e Historia de Guatemala, Vol. XVII, no 1. pp. 26-29. (194 3) Estampas del Popol Vuh (with ıo colored lithographs), by carlos merida. Mexico. (1944) El Popol Vuh. Advertanica y Selection de Ermilo Abreu Gomez. Biblioteca Enciclopedica Popular, no 34. Mexico. (1944)Popol Vuh o el Libro del Consejo(modernized edition taken from the translatıon of Raynaud). With notes by Luis M. Baudizzone. Buenos Aires. (1944) "Popol Vuh"by Rafael E. Monroy, in Anales Siciedad de Geografia a Historia de Guatemala, Vol. XIX, No. 2 (december), 418-26. (1944-46)"Popol Vuh" (a reprint of the 1905 edition), in revista Tikal Maya Than, Vol. V. to Vol. VIII. Merida. (1945)" Popol Vuh . A New Translatıon of the sacred Book, "by. Linne (a commentary on schultze Jean's translation), in Ethnos, No. 4. pp. 165-8ı. Ethnogaraphıc Museum of Sweden Stockholm. (1946)"Antigua tradicion del pueblo quiche. De como al descender el aliento divino se creo un mundo, idea contenida en las dos palabras popol Vuh'a lecture by Rafael E. Monroy, in Anales Sociedad de Geografia e Historia de Guatemala (June), 419. (1948)" Que significa 'Popol Vuh ? intitulacion by funcion del manuscrito de Chichicastenango"by Jose Imbelloni, in Actes du XXVIIIe. Congres Internatıonal des Americanistes, pp. 393-405. Paris. (1949) Problemas etnologicos del Popol Vuh: ı.Procedencia y lenguaje de los quiches , by Antanio Goubaud Carrera, in Antropologia e Historia de Guatemala, Vol. I. No. I (january).

Kütüphaneler

Yeditepe kültür derneği kütüphanesi-Bakırköy/İstanbul.
Abidin Pak Öğretmenevi kütüphanesi- Bahçelievler/İstanbul
Bakırköy Belediye kütüphanesi- Bakırköy/İstanbul
İstanbul Devlet Kütüphanesi-Beyazıt/İstanbul
İstanbul Halk kütüphanesi- Beyazıt/İstanbul
Atatürk kitaplığı-İstanbul

Kaynak sözlükler

Tarihsel Terimler Sözlüğü-A.Timur Bilgiç-Piramit Yayınları-2005-İst
Mitoloji Sözlüğü-Pıerre Grımal-Sosyal Yayınları - İst.
Mitoloji Sözlüğü-Azra Erhat-Remzi Kitabevi- İst-1993
Türkçe sözlük-TDK-Milliyet Yayınları-İstanbul(2 cilt)
Modern Tarih sözlüğü-Güneş Gazetesi Yayınları-İstanbul

Oxford Ans sözlük-Sabah Yayınları-İstanbul
Tarih Deyimleri ve Terimleri Söz-Mehmet Zeki Pekalın-M.E.Y.1946-İst.
Tarih Terimler Sözlüğü-Prof.Dr.Bekir Sıtkı Baykın-TDK-Ank-1974
Büyük Sözlük-Arkın Yayınevi-İst
Arkeoloji sözlüğü-Secda Saltuk-İnklap Kitapevi- 1990-İstanbul
Kültür sözlüğü-Aziz Çalışlar-Altın Kitaplar- 1983-İstanbul
Coğrafya Terimler Sözlüğü-Prof.Dr. Reşat İzbırak-MEB-Ank-1992

İnternet resim kaynakları dergi ve gazeteler

Bilim ve Teknik Dergisi sayı: 178/1982-Bilim ve Teknik Dergisi sayı: 124/1978, Atlas Dergisi sayı: 3, Haziran-1993, Atlas Dergisi-Hazıran-2001, Atlas dergisi-Ocak-2001-Haziran-2002-Nisan-1994-Atlas Dergisinin diğer sayıları. Natıonal Geographic sayıları.
www.yalealumnimagazine.com, www.calleman.com,.Oneness
www.celebration.com
www. livinginjoy. com,
www. godchecker.Com
www.wikipedia.Org
www. destination360.com, www. nationalgeographic. com
www. nytimes.com,http://aqutie.homestead.com,
www.cuscoperu. comi
http://maps. google.com
www.tarihsayfam.com,
www.kedimveben.com
www.alpella.com
www.yayinakisi.com
www.bloglines.com
www.hayatinrengi.net
www.evreninsirlari.net
www.fucosnews.info
www.dunyadinleri.com
karakedigunlugu.wordpress.com
www.fikrimyok.com
www.felsefeekibi.com
www.mayatakvimi.blogspot.com

Yabancı dilden kaynak kitaplar ve makaleler

1- Benson Elizabeth P-Gıllett G.Grıffın-Maya Iconografy, Princeton 1988 (Maya sanatı üzerine yazılar)

2- Berlın Heınrıch-" El Glifo emblema en las inscripciones mayas" Journal de la Societe des Americanistes (47) 1958

3- Ximenez - Las Hstorias del origen de los Indios.

4- Brasseur de Bourboug-Popol-Vuh. Le livre sacre

5 - Wolfgang Schultz-Einleitung in das Popol-Vuh-Leipzing.

6- Bays Brandon-A road Map to the Soul-New York-Pocket Books-2001

7- De Landa Diego-Yucatan Before and After the Conquest. New York-Dover. 1978

8- Dennis Tedlock (tans)-Popol-Vuh: The Mayan ook of he Dawn of live, New York-1985.

9- Roys Ralph/ The Book of Chilam balam of Chumayel. University of Oklohama press. 1967

10- Shearer Tony-Beneath the Moon and under the sun. Sun Book 1987

11- Abrahams Ellıot M-How The Maya Built Their World: Energetics and Ancient Architecture. Austin 1994/

12- Adams Rıchard E.W-The Origins of Maya Civilization. Albuquerque 1977 (Bu kitap 15 makeleden oluşmuştur. Bu makaleler peten bölgesindeki Belize kazılarındaki buluntularla geçersiz duruma düşmüştür.)

13- Andrews Anthony P-Maya Salt Production and Trade. Tucson 1983. (Bu kitap Maya endüstrisi üzserine geniş çaplı bir çalışmadır.)

14- Andrews E. Wylls IV ve E.Wyllys Andrews V-Excavations at Dzibilchaltun, Yucatan, Mexico. Middle American Research Institue, Tulane Unıversıty. New Orleans.1980

15- Avenı Anthony F-Skywatchers of Ancient Mexico. Austin 1980 (Maya astronomisi için giriş kitabı şeklidedir.)

16- Barrera Vasquez, Alfredo, Sylvanus G.Morley- "The Maya Chronicles" Carnegie Institution of Washington, Contributions to American Anthropology and History Washington 1949 (Yukatek Mayalarının kehanete dayalı tarihi. Chilam Balam kitaplarına bağlı kalarak yazılmış bir eser.)

17- Baudez Claude-Francoıs-Sydney Pıcasso, Lost Cities of the Maya World. Newyork 1992 (Mayaların keşfi üzerine yazılmş bir kaitap.)

18- Baudez Claude-Francois-Pıerre Becquelin, Les Mayas. Paris 1984. (Çok resimli Mayalarla ilgili tanıtım kitabı.)
19- Benson Elzabeth P-The Maya World. Newyork 1977
20- Benson Elzabeth P.Cıty-States of the Maya:art and Architecture. Dener 198 (Geç Klasiköncesi Etzna ve El Mirador ile Son-Klasik Uxmal ile ilgili. Maya kentleiyle ilgili beş makale.)
21- Brıcker Vıctorıa -Grammer of Mayan Hieroglyphs. New Orleans 1986 (Maya hiyeroglifibnin çözülmesiyle ilgili yazılar)
22- Carmack Robert M-Quichean Civilization. Berkeley ve Los Angelos 1973 (Kiçe Mayaları üzerine bir araştıma)
23- Carmack Robert M-The Quiche Maya of Utatlan-Norman 1981
24- Chamberlaın Robert S.The conquest and colonization of Yucatan Washington 1948
25- Chase Arlen F.-Prudence M.Rıce -The Lowland Maya Postclassic ustın-1985
26- Clancy Flore S-Peter D.Harrıson-Vision and Revision in Maya Studies-Albquerque-1990
27- Clark John E-The beginnings of Msoamerica-Boca raton-1991
28- Coe Michael D-The Maya Scribe and His World-New York-1973
29- Coe William-Tikal, a Handbook of the Ancient Maya Ruins-Philadelphia-1967
30- Coggıns Clemency C-Orrın C.Shank -cenote of Sacrifice: Maya Treasures from he Sacred Well at Chchen Itza, Aıstin-1984
31- Colby Benjamin-Lore M.Colny- The Daykeeper: The Life and Discourse of an Ixil Diviner-Cambrıdge, Mass-1981
32- Culbert, T.Ptrıck-The Ceramics of Tical-University Mseum, University of Pennslvania-Philadelphia-1993
33- Lothrop Samuel K-Tulum,an archaeological study of he east coast of Yucatan-carnegie Institution of Washington-1924
34- Lounsbury Floyd G-Astronımıcal knowledge and its uses at Bonampak, Mexico-cambrıdge-1982
35- Macneısh Rıchard,S.J.K.Wılkerson- A.Nelken-Turner-First Anual Report of the Belize Archaıc Archaelogical Reconnaisance-Andover-1989
36- Marcus Joyce- Emblem and State in he Classic Maya Lawands. Washington-1976
37- Arnold Paul-Das Totenbuch der Maya-Freibur-1993
38- Bandini Pietro- Der heilige Kalender der Maya-München-1998

39- Bandez Caude-Picasso, Syden: Versunkene Stadte der Maya-Ravensburg, 1990
40- Burlan Cottıe/Forman, Werner-Gefiderte Schlande und Rauch Render Spiegel-Freiburg-1977
41- Kricheberg Walter/Die Religionen des alten Amerika-Stutbart-1961
42- Kelley David-deciphering the Maya Script, Austin and London-Universty of Texas Pres-1976
43- Spinden Herbert-A Study of Maya Art its Subject Matter and Hıstorıal Development-Harvard University-Peabody Museum-1913
44- Davis Keith, Desire Charnay-Expeditionary Photographer, Albuquergue-University of New Mexico-1981
45- Thomas Gann-Enigmele cetatilor-Editura Eminescu-2003-Bucureşt

Ali Narçın

A'dan Z'ye MAYA

Göç yoluyla Nil deltasına yerleşen Batık Kıta Mu'nun kültürüyle çoğu noktalarda benzeşen Mayaların, son derece gizemli bir yaşam sürdükleri görülmektedir. Onlar da Mezopotamya ve Mısır'daki dinsel gelişmelerin paralelinde benzer davranışlar sergilemişler, ancak tanrılara insan kurban etme ritüelleriyle onlardan ayrılmışlardır. Çok sayıda kaynakta ortaya çıkan, Batık Kıta Mu'nun öğretilerinin yer aldığı "Naa-kal" tabletlerindeki dinsel bilgiler, Mayaların mitolojilerinde de benzer anlatımlarla yer almaktadır. Cennet ve cehennem inancını taşıyan Maya-Kiçe halkının kutsal el kitabı olan "Popol-Vuh"taki mitolojik öykü, yaratılışın ince ayrıntılarına değinmiştir.

Olmek, Toltek, Kiçe ve Kakkiçe gibi büyük kabillerden oluşan Mayaların söylencelerinde, ilk doğumu yapan kadınların öncülü olduğu söylenen Tanrıça İxquic'in öyküsü, çağdaş tarihte babasız doğan insanları hatırlatmaktadır. Ixquic'in ormanda kurban kafataslarının asılı bulunduğu ağaçtan hamile kalarak, babasız çocuk doğurma serüveni; İsis'in oğlu Horus ve Meryem'in oğlu İsa'nın öyküsüyle bazı noktalarda örtüşmektedir.

Ali Narçın, Mayaların son derece gizemli olan dünyasına girip, onların din, dil, kültür ve yaşam şekillerini ele almış ve bu kültürün günümüze kadar gelmesini sağlayan anadinamiklerini alfabetik olarak okura sunmuştur.

ISBN 9944-143-44-8
9 789944 143448
Web: www.ozanyayincilik.com